

THE
RIG-VEDA SAMHITĀ.

FOURTH ASHTAKA

WITH

PADA PĀTHA

AND

SĀYANĀCHĀRYA'S BHĀSHYA

EDITED BY

MAHĀMAHOPĀDHYĀYA RĀJĀRĀM SHĀSTRĪ BODAS,

SANSKRIT SHĀSTRĪ, ELPHINSTONE COLLEGE,

AND

SHIWARĀM SHĀSTRĪ GORĒ,

Teacher in the Gokuldas Tejpal Sanskrit Seminary.

PUBLISHED BY

TOOKĀRĀM TĀTYĀ

FOR THE BOMBAY THEOSOPHICAL PUBLICATION FUND

Bombay.

PRINTED AT THE GANPAT KRISHNAJI PRESS.

Shaka 1810.

[All Rights Reserved.]

श्रीः

ऋक्संहिता

सायणाचार्यविरचितभाष्यसंहिता

पदपाठयुताच.

इयंच

तत्त्वविवेचकं यथप्रसारकं समित्याप्रेरितः तुकारामतात्यागिख्यः,
गणपतकृष्णाजीमुद्रायंत्रालयाधिपतिः आत्मारामकाह्लोबागिख्यः,
इत्येताभ्यां

बोडसोपाह्वमहामहोपाध्यायराजारामशास्त्रि,
गोरेइत्युपाधिधशिवरामशास्त्रिभ्यां शोधयित्वा

मुंबय्यां

गणपतकृष्णाजीमुद्रायंत्रालये मुद्रयित्वा

प्रकाशिता.

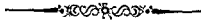
तस्याअयंचतुर्थोष्टकः

शकाब्दाः १८१०

एतत्पुस्तकस्य स्वाभिलषं

मुनिरसायणेंद्रुमिते (१८१७) सन सप्तकवस्तरे कृतसामकीय
पञ्चविंशतितम (२५) निघण्टुसारांतोऽसाधारणीकृतम्

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसित्वेदायोवेदेऽयोखिलंजगत् ॥ निर्गमेतमहंवन्देविद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

पंचमेमंडलेप्रथमेनुवाकेपूर्वमष्टौसूक्तानिव्याख्यातानि त्वामग्नेहविष्मन्तइतिसप्तचैमवमं
सूक्तम् अत्रियस्यगयस्यार्पं सप्तमोपंचम्यौपंकी शिष्टा.पंचयन्तस्यचसूक्तस्थेतिपरिभाषयाअनु-
ष्टुभः अग्निर्देवता तथाचानुक्रम्यते—त्वामग्नेगयोन्यापंचम्यौपंकीइति । प्रातरनुवाकेआश्विन-
शस्त्रेचएतदादिकेद्वेसूक्तेशांसनीये तथैयसूत्रितम्—त्वामग्नेहविष्मन्तइतिसूक्तेइति ।

तत्रैवाप्रथमा—

ॐ त्वामग्नेहविष्मन्तोदेवमर्तासईळते ।

मन्येत्वाजातवेदसंसहव्यावक्ष्यानुपक् ॥ १ ॥

त्वाम् । अग्ने । हविष्मन्तः । देवम् । मर्तासः । ईळते । मन्ये ।

त्वा । जातवेदसम् । सः । हव्या । वक्षि । आनुपक् ॥ १ ॥

हेअग्ने त्वां देवं दीप्यमानं हविष्मन्तः होमसाधनद्रव्यसमेताः मर्तासोमर्त्याः ईळते
स्तुवन्ति अहंच जातवेदसं जातमुत्पन्नंचराचरभूतजातवेत्तीतिजातवेदाः अथवा जातानिस्था-
वरजंगमात्मकानि एनंविदुरितिजातवेदाः यद्वा वेदइतिधननाम जातसर्ववेदोधनंयस्यासौजा-
तवेदाः एवंविधं त्वा त्वां मन्ये स्तौमि मनिरवस्तुत्यर्थेवर्तते धातूनामनेकार्थत्वात् सत्वं हव्या
हवनसाधनानिहवीपि आनुपक् निरन्तरतयाअनुपक्तं यथा तथा वक्षि वहसि ॥ हविष्मन्तः
हविःशब्दौणादिकइस्पत्ययान्तः प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः तदस्यास्तीतिमनुष्यपदसंज्ञायाअपवा-
दत्वेनतसौमत्वर्थेइतिभ्रसंज्ञायांरुत्वाभावः मनुष्यसोरनुदात्तत्वात्प्रत्ययस्वरएवशिष्यते । देवं अच्
प्रत्ययान्तत्वाद्देवशब्दान्तोदात्तः । मर्तासः षड्प्राणत्यागे असिहसिमृडित्यादिनातन् गुणः मर्तः
जसेरमुक् मर्तासः निच्चादाद्युदात्तः । ईळते ईडस्तुनौ अदादित्वाच्छपोलुक् आत्मनेपदेष्वनतः
देरेत्वम् अत्रढकारस्याध्येतृसंप्रदायमातोळकारः सप्तार्धधातुःकानुदात्तत्वेनधातुस्वरेमात्रे आष्ट-
मिकोनिघातः । मन्ये श्यनोनिच्चादाद्युदात्तत्वम् । त्वा युपिमिश्रणे मदिक्प्रत्ययान्तोयुष्मच्छ-

ब्दः प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः त्वमावेकवचनेइतिमपर्यन्तस्यत्वादेशः द्वितीयांचेत्याकारः एका-
देशउदात्तेनोदात्तइत्येकादेशोप्युदात्तएव त्वामौद्वितीयायाइतित्वादेशः स्थानिवद्भावेनान्तत्वे
प्राप्ते अनुदात्तंसर्वमपादादावित्यनुदात्तत्वम् । जातवेदसम् जनीमादुर्भावे ऋः श्वीदितोनि-
ष्ठायामितोत्प्रतिषेधः जनसनखनांसनञ्जलोरित्यात्वं प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः वेदसुशब्दोप्यसु-
न्प्रत्ययान्तत्वादाद्युदात्तः कर्मधारयपक्षे समासान्तोदात्तापवादत्वेन तत्पुरुषेतुल्यार्थेत्यादिनापूर्व-
पदप्रकृतिस्वरत्वेप्राप्तेऋदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं तदपवादत्वेनगतिकारकयोरपिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं
चेतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं बहुव्रीहिके बहुव्रीहौप्रकृत्यापूर्वपदमिति । हव्या हवमर्हतीत्य-
स्मिन्नर्थेयइत्यनुवर्तमाने छंदसिचेतिमः नपुंसकत्वाच्छिरादेशः शोश्छन्दसिबहुलमितिलोपः
प्रत्ययलक्षणेननुम् दीर्घन्लोपौ प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः।वक्षि वहप्रापणे सिप् लुगनवृत्तौ बहुलं
छन्दसीतिशबोलुक् टत्वकत्वपत्वानि सिपःपिच्चादनुदात्तत्वेन धातुस्वरेणाद्युदात्तत्वेप्राप्तेनिघातः ।
आनुपक् अनुपूर्वस्यपञ्जेःकिप् नकारलोपः कुत्वंच धात्वादेःसकारस्यउपसर्गात्सुनोतीत्या
दिनापत्वं दीर्घश्छान्दसः ऋदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अग्निर्होतादास्वतःक्षयस्यवृक्तवर्हिपः ।

संयज्ञासश्चरन्तियंसंवाजासःश्रवस्यवः ॥ २ ॥

अग्निः । होता । दास्वतः । क्षयस्य । वृक्तःवर्हिपः । सम् । यज्ञासः ।

चरन्ति । यम् । सम् । वाजासः । श्रवस्यवः ॥ २ ॥

यं अग्निं यज्ञासः सर्वेयज्ञाः संचरन्ति सहितागच्छन्ति श्रवस्यवः यजमानस्यमभू-
तांकीर्तिसंपादयन्तोवाजासोहवींपियमग्निंसंचरन्ति प्राप्नुवन्ति एवंविशिष्टोग्निः दास्वतः हविः-
प्रक्षेपणादिदानवतः वृक्तवर्हिपः वृक्तानिलूनानिवर्हीपिदभांयेनासौवृक्तवर्हिः तस्य क्षयस्य
क्षियन्तिनिवसंत्यस्मिन्स्वर्गसाधनफलातीतिक्षयः तस्य यजमानस्य यागार्थंहोतादेवानामा-
ह्वाताभवति ॥ दास्वतः दादाने असुन्प्रत्ययान्तः मनुषः अदुपधात्वाद्धत्वं धातुस्वरेणाद्युदात्त-
एव । क्षयस्य क्षिनिवासगतयोः क्षयोनिवासेइत्याद्युदात्तत्वं । वृक्तवर्हिपः वृजीवर्जने वर्जनम-
त्रोपचाराच्छेदनं निष्ठाप्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः बहुव्रीहित्वात्पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं । यज्ञासः यज्ञ-
शब्दःमजयाचेत्यादिनानङ्प्रत्ययान्तोन्तोदात्तः । चरन्ति चरगतिभक्षणयोः अदुपदेशाल्लसार्व-
धातुकानुदात्तत्वं यद्धत्तान्मित्यमितिनिघाताभावः । वाजासः वजेर्चञ् वाजः कर्षात्वतइत्यन्तो-

दात्तत्वं छान्दसत्वात् त्रित्यादिर्नित्यमित्याद्युदात्तः । श्रवस्यवः छन्दसिपरेच्छायामितिक्यच्
क्याच्छन्दसोत्पुप्रत्ययः प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

उतस्मयंशिशुं यथा नवं जनिष्टारणी ।

धर्तारं मानुषीणां विशामग्निं स्वध्वरम् ॥ ३ ॥

उत । स्म । यम् । शिशुम् । यथा । नवम् । जनिष्ट । अरणी इति ।
धर्तारम् । मानुषीणाम् । विशाम् । अग्निम् । सुध्वरम् ॥ ३ ॥

उतस्म अपिच मानुषीणां मनोजातानां विशां विशन्तिप्रविशन्तिगर्भाशयमितिविशः
प्रजाः तासांधर्तारं आहारादिपाकद्वारेणशरीरधातूनांपोषकं स्वध्वरं शोभनयज्ञं यमग्निं अर-
णी द्वेअरणी नवंनूतनंशिशुं यथा अपत्यमिवजनिष्ट अजनिपाताम् अरणी प्रजानांपोषणा-
र्थं च एतमग्निं असृजतामित्यर्थः ॥ शिशुं शोतनूकरणे आदेचइत्यादिनाआत्वं शःकित्सन्व-
च्चेत्युप्रत्ययः सन्वद्भावश्च द्विर्भावः अश्यासस्यह्रस्वश्च सन्वतइतीत्वं आतोधातोरित्याकारलोपः
धान्येनिवअस्मात्सूत्रान्निदित्यनुवर्तते निच्वादाद्युदात्तः । यथा यथेतिपादान्तेइतिसर्वानुदात्तः ।
जनिष्ट जनीपादुभावे लुङ् छान्दसत्वाद्द्वचनव्यत्ययः । अरणी क्रगतौ अर्तिसृष्टधृधम्यश्यवितृ-
श्वोनिरितिअनिःप्रत्ययः आद्युदात्तः आश्यामर्तिगच्छत्यग्निरित्यरणी कथमपादानार्थेऔणा-
दिकोनिः ताश्यामन्यत्रोणादयइतिनियमात् भीमादित्वात्सिद्धम् । मानुषीणां मनोजाताव-
ज्यतौपुक्चेत्यञ्प्रत्ययः पुगागमश्च त्रित्यादिर्नित्यमित्याद्युदात्तत्वम् । विशां विशप्रवेशने कर्त्त-
रिक्किप् सावेकाचइतिविभक्तेरुदात्तत्वं । स्वध्वरं हिंसार्थस्यध्वरते,पचाद्यच् नविद्यतेध्वरोयाग-
हिसायस्मिन्नित्यध्वरः बहुव्रीहिस्वरापवादत्वेननञ्सुश्यामित्यन्तोदात्तः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

उतस्मदुर्गृभीयसेपुत्रो न ह्यार्याणाम् ।

पुरुषोदग्धासिवनाग्नेपशुर्नयवंसे ॥ ४ ॥

उत । स्म । दुर्गृभीयसे । पुत्र । न । ह्यार्याणाम् । पुरु । यः ।
दग्धा । अग्नि । वना । अग्ने । पशुः । न । यवंसे ॥ ४ ॥

उतस्म अपिच ह्यार्याणां कुटिलंगच्छतां सर्पाणां यद्वा आस्कन्दितादिगतिविशेषेणव-
 ऋगमनानां अश्वानां पुत्रेण पुत्रइव वालसर्पइवअशिक्षितवालाश्वइव वा दुर्गृभोयसेदुःखे-
 नगृहसे हेअग्ने यस्त्वं पुरु पुरूणि बहूनि वना वनानि दग्धासि दाहकोभवसि कथमिव यव-
 सेतृणेपशुर्न पशुरिव अयमर्थः अत्यन्तक्षुधार्तःपशुः तृणविषयेविसृष्टःसन् यथासर्वभक्षयति
 तद्वदित्यर्थः ॥ दुर्गृभोयसे ग्रहउपादाने यक् ब्रुवईदित्यनुवृत्तौ बहुलंछन्दसीतीडागमः ग्रहा-
 दिनासंसारणं ह्यग्रहोर्भश्छन्दसीतिभकारः निघातः । ह्यार्याणां ह्यकौटिल्ये ऋहलोण्यत् आदि-
 वृद्धिः तित्स्वरितइतिस्वरितत्वम् । पुरु पृपालनपूरणयोः पृभिव्यधिधृपिटृशिष्यइतिकुप्रत्ययः
 उदोष्ठचपूर्वस्येतिउत्वम् प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः । असि यद्दृत्तान्नित्यमितिननिघातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

अधंस्मयस्यार्चयःसम्यक्तंयन्तिधूमिनः ।

यदीमहत्रितोद्विष्युपध्मातेवधर्मतिशिशीतेध्मातरिथथा ॥ ५ ॥

अधं । स्म । यस्य । अर्चयः । सम्यक् । स्मृयन्ति । धूमिनः ।

यत् । ईम् । अहं । त्रितः । द्विवि । उप । ध्माताइइव । धर्मति ।

शिशीति । ध्मातरि । यथा ॥ ५ ॥

अधस्म अपिच धूमिनः धूमवतोयस्याग्नेरर्चयः अर्चोपि सम्यक् शोभनं संयन्ति सर्व-
 तःआभुवन्ति त्रितः त्रिपुस्थानेषु ततोव्यातः त्रीणिस्थानानिवाअतीत्य द्विवि अन्तरिक्षे यत्
 यदा ईमयंआत्मानमुपधमति उपवर्धयति तदा ज्वालाः सर्वतोनिर्गच्छन्तीत्यर्थः कथमिव ध्मा-
 तेव कर्मारोयथाभस्त्रादिभिराग्निंसंवर्धयतितद्वत् स्वात्मानंवर्धयतीत्यर्थः किंच ध्मातरियथायथा-
 ध्मातृसमीपेविद्यमानोग्निः तेनध्मायमानः आत्मानंशिशीते तीक्ष्णीकरोति तद्वत् स्वयमेव
 स्वात्मानंतीक्ष्णीकरोतीत्यर्थः अहेतिपादपूरणः ॥ यन्ति इण्गमौ यच्छब्दयोगान्निघाताभावः ।
 धमति ध्माशब्दाग्निसंयोगयोः पाप्मादिनाधमादेशः पूर्ववन्निघाताभावः । शिशीते शोतनूकरणे
 व्यत्ययेनात्मनेपदी श्लावित्यनुवर्तमाने बहुलंछन्दसीतिविकरणस्यः आदेचउपदेशेशिती-
 त्यात्वम् श्लावितिद्विवचनं बहुलंछन्दसीत्यङ्घासस्येत्वं उभेअङ्ग्यस्तमित्यङ्ग्यस्तसंज्ञामां आत-
 ईहृत्यघोरितीत्वं तिङ्उच्चरत्वान्निघाताभावः ॥ ५ ॥

अथपद्यो-

तवाहमग्रजुतिभिर्मित्रस्यचप्रशस्तिभिः ।

द्वेषोयुतो नदुरितातुर्याममर्त्यानाम् ॥ ६ ॥

तव । अहम् । अग्ने । जुतिभिः । मित्रस्य । च । प्रशस्तिभिः ।

द्वेषः । युतः । न । दुः । इत्ता । तुर्याम । मर्त्यानाम् ॥ ६ ॥

हेअग्ने अहं मित्रस्य सर्वेषामित्रभूतस्य तव ऊतिभिः युष्मत्कवृकरक्षणैः युष्मत्प्रशस्ति-
भिश्च अस्मत्कृतैः स्तोत्रैश्चमर्त्यानां शत्रुभूवानां मनुष्याणां दुरिता दुरितानि तत्कवृकानि पाप-
साधनकर्माणि द्वेषोयुतो न द्वेषयुक्तानशत्रूनिव तुर्याम तरेयं अयमर्थस्त्वद्रक्षणैस्त्वत्संबन्धिस्तु-
तिभिश्च बाह्याभ्यन्तरशत्रून्तरेयमित्यर्थः ॥ ऊतिभिः अवरक्षणे किन् ज्वरत्वरस्त्रिव्यविमवामु-
पधायाश्चेत्युद् ऊतियुतिजृतिसातिहेतिकीर्तयश्चेत्यन्तोदात्तत्वेनिपातितः । प्रशस्तिभिः शंसुस्तु-
तौ किन् रुदुत्तरपदमकृतिस्वरापवादत्वेन तादौचनितिकृत्यतावितिगतेरुदात्तत्वम् । द्वेषो-
युतः द्विषअप्रीतौ भावे असुप्रत्ययः युमिश्रणे कर्त्तरिक्विप् तुक् रुदुत्तरपदमकृतिस्वरात्वम् ।
तुर्याम तृष्वनतरणयोः प्रार्थनायां लिङ् यासुद् लिङ्ः सलोपोन्यस्येतिसकारलोपः बहुलं छ-
न्दसीतिशपोलुक् उदोष्ठचपूर्वस्वबहुलं छन्दसीत्युत्वं यासुडागमस्य उदात्तत्वात् शेषनिघातः अ-
पादादावितिप्रतिषेधात् निघाताभावः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

तनोअग्नेअभीनरोरयिसंहस्वआभर ।

सक्षेपयत्सपोपयद्भुवद्वाजस्यसातयउतैधिपृत्सुनोवृधे ॥ ७ ॥ १ ॥

तम् । नः । अग्ने । अजि । नरः । रयिम् । सहस्वः । आ । भ्रु । सः ।

क्षेपयत् । सः । पोपयत् । भुवत् । वाजस्य । सातयै । उत ।

एधि । पृत्सु । नः । वृधे ॥ ७ ॥ १ ॥

हेअग्ने सहस्वः बलवन् नरः हविपानितारः नोस्माकं तं रयिं लोकेप्रसिद्धं प-
श्चादित्क्षणं धनं अज्याभर आभिमुख्येनआहर पूर्वोक्तः सोमिः क्षेपयत् अस्मदीयान्
शत्रून्क्षेपयतु सोमिःपोषयत् अस्मान्पोषयतु वाजस्यान्त्यस्यसातयेलाभायभुवत् भवतु उत

अपिच हेअग्ने पृत्सु पृतनासु युद्धेषु नोस्माकंवृधे समृद्धये एधि भव संग्रामेशत्रुवि-
जयार्थं सत्वसमृद्धिकुर्वित्यर्थः ॥ सहस्रः सहस्रपणे असुन् सहस्र्यनेनशत्रूनि तिसहोबलं मतु-
प् मादुपघायाइतिवत्वम् मतुवसोरुसंबुद्धौ छन्दसीतिरुत्वम् आमंत्रितस्यचेतिनिघातः । क्षेप-
यत् क्षिपमेरणे णिजंताल्लेट् इतश्चलोपः लेटोडाटावित्यडागमः शप् गुणायादेशौ पररूपत्वं
च । पोपयत् पुपपुष्टौ । भुवत् भूसत्तायां भूसुवोस्तिङीतिगुणप्रतिषेधः उवङ् । एधि अस-
भुवि घ्वसोरेद्धावक्ष्यासलोपश्चेत्येवं तस्यासिद्धत्वात् हुङ्गत्स्योर्हेधिरितिधिरादेशः निघातः ।
पृत्सु पदादिष्वित्यादिनापृतनाशब्दस्यपृदादेशः सावेकाचूत्वादन्तोदात्तत्वम् ॥ ७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अग्नोजिष्ठमितिसप्तचंदाशमंस्कृतं ऋष्यादिविनियोगश्चपूर्ववत् चतुर्थीसप्तम्यौपंक्ती अ-
ग्नोजिष्ठमंत्याचतुर्थीचेत्यनुक्रान्तम् ।

तत्रप्रथमा—

अग्नोजिष्ठमाभरद्युम्नमस्मभ्यमग्निगो ।

प्रनौरायापरीणसारत्सिवाजायपन्थाम् ॥ १ ॥

अग्ने । ओजिष्ठम् । आ । भर । युम्नम् । अस्मभ्यम् ।

अग्निगो इत्यग्निगो । प्र । नः । राया । परीणसा । रत्सि ।

वाजाय । पन्थाम् ॥ १ ॥

हेअग्ने ओजिष्ठं बलवत्तमं द्युम्नं द्योततेकटकमुकुटादिरूपेणसर्वत्रप्रकाशतइतिद्युम्नं धनं
अस्मभ्यं आभर आहर हेअग्निगो अधृतगमन अधृतमप्रतिहृतं गमनंयस्येत्यधुताः अनिवा-
रितागावोरश्मयोयस्येतिवाअधृतगुः अग्निगुः तस्यसंबोधनं नःअस्मान् परीणसा परितोव्या-
पकेन राया धनेन प्रकर्षेणयोजय वाजाय अन्नलाभाय पंथां पंथानं अन्नस्यमत्समीपमाति-
साधनंमार्गंरत्सि विलिख कुर्वित्यर्थः ॥ ओजिष्ठं उच्चजार्जवे उच्चैर्बलेवल्लोपश्चेत्यसुन् बलो-
पश्च गुणः ओजः तदस्यास्तीत्यर्थे अस्मायामेधेत्यादिनाविनिः अतिशयनेइतिइष्टन् विन्मतो-
र्दुक् टेरितिटिलोपः निच्वादाद्युदात्तः । द्युम्नं द्युतदीनावित्यस्माद्धातोः सुम्नद्युम्ननिम्नेत्यादिना
कप्रत्ययः मकारश्चान्तादेशोनिपात्यते प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः । अग्निगो अधृतशब्दस्य
अग्निआदेशः गोशब्दस्योपसर्जनह्रस्वत्वं आमंत्रितस्यनिघातः । परीणसा णसकौटिल्ये अ-

त्रव्याप्त्यर्थः धातूनामनेकार्थत्वात् अस्मात्संपदादिलक्षणोभावेकिप् परिग्रहं नस्रव्यापनयस्य तत्तथोक्तं उपसर्गादिसमासेपीतिणत्वं अत्रप्रापणक्रिययायुक्तस्यपरेःणसर्तिपतिउपसर्गसंज्ञानास्ति यद्विधायुक्तास्तंप्रतिगत्युपसर्गसंज्ञकाइतिन्यायात् अतःकथंणत्वं एवंहिउपसर्गाद्वहुल-
मितिवचनात् णसोणत्वं भविष्यति निपातस्यचेतिपूर्वपदस्यदीर्घः बहुव्रीहौमरुत्येतिपूर्वपद-
रुतिस्वरत्वम् । रत्ति रद्विलेखने भौवादिकः बहुलंछन्दसीतिशपोलुक् पादादित्वात्त्रिधाता-
भावः । पंथां द्वितीयैकवचने इतोत्सर्वनामस्थानेइत्यत् नकारलोपश्छान्दसः पथिमथोःसर्व-
नामस्थानेइत्याद्युदात्तत्वम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

त्वंनोअग्नेअद्भुतक्रत्वादक्षस्यमंहना ।

त्वेअसुर्यमांरुहत्क्राणामित्रोनयज्ञियः ॥ २ ॥

त्वम् । नः । अग्ने । अद्भुत । क्रत्वा । दक्षस्य । मंहना । त्वे इति ।
असुर्यम् । आ । अरुहत् । क्राणा । मित्रः । न । यज्ञियः ॥ २ ॥

हेअग्ने अद्भुतसामर्थ्यातिशयेनसर्वेपामाथ्यभूत त्वं नोस्माकं क्रत्वा कर्मणा अस्मत्कृ-
तेनयज्ञादिव्यापारेणीतःसन् दक्षस्य बलस्य धनस्यवा मंहना मंहननामदानंकुर्वितिशेषः
यतःकारणात् त्वे त्वयि असुर्यं असुरग्रंबलं आरुहत् आरुहं अतः मित्रोन सूर्यइव यज्ञियः
यज्ञाहंस्वं क्राणायज्ञघातकराक्षसापनोदनलक्षणानिकर्माणिकुर्वाणोभव ॥ अद्भुत आमंत्रित-
स्याद्युदात्तत्वम् । क्रत्वा इकृञ्करणे कृञःकतुरितिकतुप्रत्ययः ककारोगुणवृद्धिप्रतिषेधार्थः
यणादेशः क्रतुःकर्मतृतीयैकवचनेजसादिपुवावचनमितिवचनान्नाभावाभावः । दक्षस्य दक्षग-
तिहिंसनयोः दक्ष्यन्तेहिंस्यन्तेअनेनशत्रवइतिदक्षंबलं करणाधिकरणयोश्चेतिघञ् चित्त्वादा-
द्युदात्तः । मंहना मंहतिर्दानकर्मा सुपांसुलुगित्याकारादेशः । त्वे सुपांसुलुगित्यादिनाडेःशेआ-
देशः सुवादेशत्वादानुदात्तः त्वशब्दःप्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः एकादेशउदात्तेनोदात्तइत्येकादेश-
स्योदात्तत्वं । आरुहत् रुहेर्धातोर्लुङि कृष्टरुहिङ्ग्यश्छन्दसीतिच्चेरडादेशः डित्त्वाद्गुणाभावः ।
क्राणा इकृञ्करणे शानच् बहुलंछन्दसीतिविकरणस्यलुक् यणादेशः सुपांसुलुगित्यात्वं चि-
तइत्यन्तोदात्तः । यज्ञियः यज्ञमर्हतीत्यस्मिन्नर्थे यज्ञात्विङ्ग्यांघस्वञावितिघः प्रत्ययस्वरेणा-
न्तोदात्तः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

त्वंनोअग्रएपांगयंपुष्टिंचवर्धय ।

येस्तोमेभिःप्रसूरयो नरो मघान्यां नशुः ॥ ३ ॥

त्वम् । नः । अग्रे । एषाम् । गयम् । पुष्टिम् । च । वर्धय । ये ।

स्तोमेभिः । प्र । सूर्यः । नरः । मघानि । आनशुः ॥ ३ ॥

हेअग्रे त्वं एषां नः त्वत्स्तावकानाम्माकं गयं गम्यतेनिवासायेतिगयंगृहं गीयते स्तूयतइतिवागयंधनं पुष्टिंच गवादिविषयांपुष्टिंचवर्धय वृद्धिप्रापय येलोकेप्रसिद्धाः सूरयो-
लध्ववर्णानरःस्तोतारोमनुष्याः स्तोमेभिः स्तोमैःस्तोत्रैः मघानिमंहनीयानिगवादिधनानि य-
थामानशुः प्राप्नुवन् तद्द्वयमपीत्यर्थः ॥ गयं गृहपक्षेगमेरध्यादयश्चेतियत्प्रत्ययान्तोमकारलो-
पश्चनिपात्यते धनपक्षे गास्तुतौ अस्मात् यत्प्रत्ययोह्रस्वत्वं यतोनावइत्याद्युदात्तत्वम् । पुष्टि-
म् पुपपुष्टौ स्त्रियांकिञ्छान्दसत्त्वादान्तोदात्तत्वम् । स्तोमेभिः पुत्रस्तुतौ अर्तिस्तुसुहुइत्या-
दिनामन् गुणः निच्वादाद्युदात्तः । आनशुः अशुब्ध्यासौ लिट् द्विर्वचनं हलादिशेषः अ-
तआदेरित्पात्वं अश्रोतेश्चेतिनुडागमः निघातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

येअग्नेचन्द्रतेगिरःशुभन्त्यश्वराधसः ।

शुष्मेभिःशुष्मिणोनरोदिवश्चिद्येपांबृहत्सुकीर्तिर्वोधन्तित्मनां ॥ ४ ॥

ये । अग्ने । चन्द्र । ते । गिरः । शुभन्ति । अश्वंहराधसः ।

शुष्मेभिः । शुष्मिणः । नरः । दिवः । चित् । येषाम् । बृहत् ।

सुहृकीर्तिः । बोधन्ति । त्मनां ॥ ४ ॥

हेअग्ने चन्द्र सर्वेषांप्राणिनामाह्लादकर येनरः तेगिरः त्वत्संबन्धिस्तोत्ररूपावाचः
शुभन्ति शोभनाःकुर्वन्ति ते अश्वराधसः अश्वधनाभरन्ति एतेनसर्वंसृष्टिद्विरुपलक्ष्यते किं
च शुष्मिणःबलवन्तःसन्तः शुष्मेभिःशुष्मैः स्वकीयैर्वलेः सत्त्वैः शत्रुशोपकाभवन्ति येषां
त्वत्संबन्धिनंस्त्वंकुर्वतो दिवश्चिद् आकाशादपि बृहत् महतीसुकीर्तिर्भवति सर्वदिगन्तराल-
धर्तिनीकीर्तिर्भवतीत्यर्थः एवंविधत्वां गयः त्मना आत्मना स्वयमेवबोधति बोधयति ॥

शुभ्रंति शुभ्रशुभ्रदीप्तौ तुदादिः पादादित्वान्निघाताभावः लसार्वधातुकानुदात्तत्वमाप्ते सतिशिष्टत्वा-
द्विकरणस्वरएव । अश्वराधसः अशूज्याप्तौ अशूप्रपीत्यादिनाक्त्वं अश्रुतेव्यामोत्यध्वान-
मित्यश्वः निच्वादाद्युदात्तः राधसाधसंसिद्धौ अस्तुन् राधुवन्ति साधयन्ति अनेन धर्मादी-
नोतिराधोधनम् बहुव्रीहित्वात्पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । बृहत् बृहवृहिवृद्धौ शट् डीपोलो-
पश्छान्दसः प्रत्ययस्वरः । बोधति बुधअवगमने ण्यन्ताव शपिठते तस्यछन्दस्युभयथे-
तिसार्वधातुकसंज्ञायाणिलोपः यद्दत्तान्नित्यमितिनिघाताभावः धातुस्वरेणाद्युदात्तः । त्मना मं-
त्रेष्वाङ्च्चादेरात्मनइत्याकारलोपः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

तवत्येअग्नेअर्चयोभ्राजन्तोयन्तिधृष्णुया ।

परिज्मानोनविद्युतःस्वानोरथोनवाज्युः ॥ ५ ॥

तव । त्ये । अग्ने । अर्चयः । भ्राजन्तः । यन्ति । धृष्णुः ।

परिज्मानः । न । विद्युतः । स्वानः । रथः । न । वाज्युः ॥ ५ ॥

हेअग्ने धृष्णुया धृष्णवः अत्यन्तप्रगल्भाः भ्राजन्तः दीप्यमानाः त्ये ते प्रसिद्धाः तव
अर्चिषः त्वदीयारश्मयः यन्ति सर्वतोगच्छन्ति कथमिन्न परिज्मानः परितोगन्धः सर्वतो-
व्याप्ताः विद्युतो न अचिरप्रभाइवअनेनप्रकाशातिशयउक्तः स्वानः शब्दायमानः रथोन रथइव
अनेनअर्चिषां स्वनाधिक्यमुक्तं वाज्युर्न अन्नकामइव अन्नार्थयुद्धेषुशत्रुविजयाययथाप्र-
वर्ततेतद्वदित्यर्थः अनेनआहुतिविषयोभिलापउक्तः ॥ यन्ति इण्गमतौ । धृष्णुया त्रिधृपाप्राग-
ल्फ्ये त्रसिग्धिधृपीत्यादिनाक्त्प्रत्ययः आदितश्चेतीट्प्रतिषेधः बहुवचने सुपांसुलुगित्यादिनाया-
जादेशः चितइत्यंतोदात्तत्वम् । परिज्मानः अजब्रजगतौ परिपूर्वाद्धातोः अन्येभ्योपिष्टयन्तइ-
तिमनिन् अकारलोपश्छान्दसः निच्वादाद्युदात्तः । वाज्युः वाजंआत्मनइच्छतीतिक्यच् नच्छं-
दस्यपुत्रस्येतिईत्वदीर्घयोःप्रतिषेधः कयाच्छन्दसीत्युपत्ययः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

नूनोअग्रऊतयेसुवार्धसश्चरातयं ।

अस्माकांसश्चसूरयोविश्वाआशांस्तरीपणिं ॥ ६ ॥

नु । नः । अग्ने । ऊतये । सध्वार्धसः । च । रातये । अस्माकासः ।
च । सूर्यः । विश्वाः । आशाः । तरीपणि ॥ ६ ॥

हेअग्ने नोस्माकं नु क्षिप्रं ऊतये रक्षायै भव सवाधसश्च द्रारिञ्चनिमित्तवाधसहित-
स्यच धनस्य रातये दानायभव किंच अस्माकासः अस्माकाः पुत्रमित्रादयः सूर्यःस्तोतारः
विश्वाः सर्वाः आशाः दिशः तरीपणि तासांतरणेक्षमाभवन्तु अथवा आशाःकामाः अयमर्थः
स्वाभिलषितपशस्तसमस्तवस्तुसंपादनं कुर्वित्यर्थः ॥ सवाधसः वाधेरसुन् वाधसासहवर्तेतेइति
सवाधाः वोपसर्जनस्येति सहस्यसभावः रुदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । रातये रादाने किन्
मंत्रेवृषेपपचमनविदभूवीराउदात्तइतिअन्तोदात्तः । अस्माकासः तस्मिन्नणिचयुष्माकास्माका-
वितिअणिकृते अस्माकदेशः छान्दसत्वादणोलोपः बहुवचने अमुगागमः पृथीवहुवचनेम-
ध्योदात्तत्वेनदृष्टत्वाद् तथाविधमादेशमत्रापिकृतवानाचार्यः । विश्वाः विशेःअशुमुपीत्या-
दिनाकन् निच्वादाद्युदात्तः । तरीपणि तृष्टवनतरणयोः कृतृभ्यामीपन्नितीपन् बहुलवचनत्वे
अलोपाभावः अन्तोदात्तश्छान्दसः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

त्वंनोअग्नेअङ्गिरःस्तुतःस्तवान्आभर ।

होतर्विभ्वासहंर्यिस्तोतृभ्यस्तवसेचनउतैधिपृत्सुनोवृधे ॥ ७ ॥ २ ॥

त्वम् । नः । अग्ने । अंगिरः । सुतः । स्तवानः । आ । भर ।

होतः । विभ्वसहम् । र्यिम् । स्तोतृभ्यः । स्तवसे । च ।

नः । उत । एधि । पृत्सु । नः । वृधे ॥ ७ ॥ २ ॥

हेअग्ने अंगिरः कार्यकारणयोरभेदोपचारात् अंगिरसांप्रकृतिभूतोप्यग्निः अंगिराइ-
त्युच्यते हेअंगिरः पूर्वैर्महर्षिभिःस्तुतः स्तवानः इदानींतनैश्च स्तूपमानत्वं विश्वसहं म-
हतामप्यग्निभितारंअभिभव हेतुत्वाद्भिभवितृधनमित्युच्यते र्यिं धनं नोस्माकं आ-
भर आहर हेहोतः देवानामाह्वातःस्तोतृभ्योनोस्मभ्यं स्तवसे स्तोतुं सामर्थ्यंचमयच्छ
उतांपिच पृत्सुयुद्धेषु नोस्माकं वृधे समृद्धये एधि भव ॥ स्तवानः पृब्स्तुतौ शा-
नचि कर्मणि व्यत्ययेनशप्त्ययः आद्युदात्तश्च । विभ्वासहं संहितायांविभूनामितिवृषी-

बहुवचनस्यसुपामित्यादिनाआकारादेशः तत्पुरुषेकविवहलमितिषष्ठ्याअलुक् पदकारस्तु
विपूर्वाद्भवतेरगागमे अन्येषामपिटश्यतइतिदीर्घत्वंचमत्वा अवग्रहंकुर्वति तदुत्तरपदमकृति-
स्वरत्वम् । स्तवसे षुस्त्वुवौ तुमर्थेअसेन्प्रत्ययः निच्वादाद्युदात्तः ॥ ७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

जनस्यगोपाइतिपल्लवमेकादशंसूक्तं आत्रेयस्यसुतंभरस्यार्थं जागतमात्रेयं तथाचानुक्ता-
न्तम्—जनस्यपदसुतंभरोजागतमिति । प्रातरनुवाकेआश्विनशस्त्रेचास्यसूक्तस्यविनियोगः ज-
नस्यगोपास्त्वामन्नक्रतायवइति ।

तत्रप्रथमा—

जनस्यगोपाअजनिष्टजागृविर्अग्निःसुदक्षःसुवितायनव्यसे ।

घृतप्रतीकोवृहतादिविस्पृशाद्युमद्विभातिभरतेभ्यःशुचिः ॥ १ ॥

जनस्य । गोपाः । अजनिष्ट । जागृविः । अग्निः । सुदक्षः ।

सुविताय । नव्यसे । घृतप्रतीकः । वृहता । दिविस्पृशा ।

द्युमत् । वि । भाति । भरतेभ्यः । शुचिः ॥ १ ॥

जनस्यगोपाःगोपायिता रक्षिता जागृविः जागरणशीलःसदाप्रबुद्धःसुदक्षःसुबलःसर्वैः
श्लाघनीयबलःसोऽग्निःनव्यसेनवतरायसुवितायलोकानांरुत्याणायअजनिष्टजातःघृतप्रती-
कःघृतेनप्रज्वालितान्गःवृहतामहतादिविस्पृशाअभ्रंलिहेनतेजसायुक्तःशुचिःशुद्धःएवं
विधोऽग्निःभरतेभ्यःऋत्विग्भ्यःतदर्थंद्युमत्दीक्षिमत् यथाभदवितथाविभातिप्रकाशते ॥
गोपाःगुपूरक्षणेआयःप्रत्ययःगोपायतेःकिप्परत्वादकारलोपःअत्रपरत्वादपृक्तलोपेकृते
वर्णाश्रयत्वात्प्रत्ययलक्षणभावेनयलोपोनस्यात् लोपोव्योर्धेलीनिप्रथमलोपग्रहणात्ज्ञापका-
त् यलोपएवभवति लोपाजदेशस्य यलोपरिधिंप्रतिनस्थानिवद्भावःप्रत्ययस्वरः । जागृ-
विःजागृनिद्राक्षमेजृशुस्त्वृजागृभ्यःकिञ्जितिक्विन्प्रत्ययःजाग्रोर्निचिण्णाल्दित्स्विन्प्रतिषेधाद्गु-
णाभावःनिच्वादाद्युदात्तः । सुदक्षःआद्युदात्तंअच्उन्दीत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । सुविताय त-
न्वादीनांउन्दीत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । नव्यसे
नवशब्दादतिगायनेर्धेइयसुनप्रत्ययः ईकारलोपश्छान्दमःअतोलोपःआद्युदात्तः । दिविस्पृ-
शा रद्युभ्यांङेरित्युपसंस्थानमित्यलुक् लुदुत्तरपदमकृतिस्वरत्वम् । द्युमत्हस्तनुङ्गायांननुविनि-
हत्यात्परस्यमवुषःअन्तोदात्तत्वम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

यज्ञस्यकेतुं प्रथमं पुरोहितमग्निं नरं त्रिषधस्थे समीधिरे ।

इन्द्रेण देवैः सरथं स वर्हिषि सीदन्निहोता यजथाय सुकृतुः ॥ २ ॥

यज्ञस्य । केतुम् । प्रथमम् । पुरःऽहितम् । अग्निम् । नरः ।

त्रिषधस्थे । सम् । ईधिरे । इन्द्रेण । देवैः । सरथम् । सः ।

वर्हिषि । सीदत् । नि । होता । यजथाय । सुकृतुः ॥ २ ॥

नरः ऋत्विजः यज्ञस्ययागस्यकेतुं प्रज्ञापकं पुरोहितं यजमानैः पुरस्कृतं इन्द्रेण देवैश्च सरथं तेषां मान्यत्वात्समानरथं अग्निं त्रिषधस्थे त्रिस्थाने विहारप्रदेशे प्रथमं समीधिरे समैन्धत् सुकृतुः शोभनकर्माहोता देवानामाह्वाता सोमिः वर्हिषि वर्हियुक्ते तस्मिन्स्थाने यजथाय यज्ञाय निषीदत् प्रतिष्ठितो भवदितियावत् ॥ केतुं कृतज्ञाने औणादिकउप्रत्ययः अन्तोदात्तः पुरोहितं पुरोव्ययमिति गतिसंज्ञायाम् गतिरन्तरइति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । त्रिषधस्थे आहवनीयादिलक्षणेन त्रिप्रकारेण अग्निना सह तिष्ठतीति त्रिषधस्थः कप्रत्ययः सधमादस्थयोश्छन्दसीतिसधदेशः ऋदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । सीदत् सदेः पाप्मादिना सीदादेशः बहुलं छन्दस्यमाह्वययोगेपीत्यहभावः पादादित्वान्निघाताभावः । यजथाय यजेरौणादिकः अथप्रत्ययः प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः ॥२॥

अथतृतीया-

असंमृष्टो जायसे मात्रोः शुचिर्मन्द्रः कविरुदंतिष्ठो विवस्वतः ।

धृतेन त्वावर्धयन्नम आहुतधूमस्तेकेतुरभवद्विविश्रितः ॥ ३ ॥

असंमृष्टः । जायसे । मात्रोः । शुचिः । मन्द्रः । कविः । उत् ।

अतिष्ठः । विवस्वतः । धृतेन । त्वा । अवर्धयन् । अग्ने ।

आहुतु । धूमः । ते । केतुः । अभवत् । दिवि । श्रितः ॥ ३ ॥

हेअग्ने मात्रोररण्योः स्वजननमित्तत्वादरणीमावरावित्युच्येते ताभ्यां असंमृष्टः अवाधितपवजायसे प्रादुर्भूतो भवसि मन्द्रः सर्वैः स्तुत्यः कविः क्रान्तः सर्वत्रव्याप्तः अथवा मेधावी शुचिस्त्वं विवस्वतः अग्निहोत्रार्थं गृहे विशेषेण वसतो यजमानाद् उदतिष्ठः उदितो भवः पूर्वमहर्षयः त्वा त्वां धृतेन अवर्धयन् वृद्धिमानयन् हेआहुत आहुतिभिर्हुत ते तवदिवि

अन्तरिक्षे श्रितोव्याप्तः धूमःकेतुः प्रज्ञापकोअभवत् अश्वत्थुमापकत्वात्धूमस्य ॥ मा-
त्रोः उदात्तयोणोह्रलपूर्वादिति विभक्तेरुदात्तत्वम् । मन्द्रः मदिस्तुतिभेदमदस्वमकान्तिगतिषु
अत्रस्तुत्यर्थादस्मात् स्फायितं चीत्यादिनारक् अन्तोदात्तः । कविः कमेरिचसर्वधातुभ्यइती-
नप्रत्ययः बाहुलकान्मकारस्यवत्त्वंरेफलोपश्च व्यत्ययेनान्तोदात्तत्वम् । उदतिष्ठः उत्पूर्वाद्बुध्-
कर्मवाचिनस्तिष्ठतेरात्मनेपदाभावः । विवस्वतः विपूर्वाद्ब्रह्मतेःसंपदादिलक्षणोभावेक्विप् तद-
स्यास्तीतिमनुष् मातृपधायाश्चेतिवत्त्वं मनुषोनुदात्तत्वाद्भातुस्वरः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अग्निर्नोयज्ञमुपवेतुसाधुयार्धिनरोविभरन्तेगृहेगृहे ।

अग्निर्दूतोअभवद्भव्यवाहनोअग्निर्वृणानावृणतेकविक्रंतुम् ॥ ४ ॥

अग्निः । नः । यज्ञम् । उप । वेतु । साधुऽया । अग्निम् ।

नरः । वि । भरन्ते । गृहेऽगृहे । अग्निः । दूतः । अभवत् ।

हव्यऽवाहनः । अग्निम् । वृणानाः । वृणते । कविऽक्रंतुम् ॥ ४ ॥

साधुया सर्वपुरुषार्थानांसाधकः अग्निर्नोयज्ञेअस्मदीयंयागंप्रति उपवेतु आगच्छतु
नरः मनुष्याः गृहेगृहे अनुगृहं अग्निविभरन्ते विहरन्ति विहरणंकुर्वतीत्यर्थः हव्यवाहनः
हव्यानांहविषांबोढाअग्निः दूतः देवानांदूतःअभवत् वृणानाः संभजमानाःसन्तः कविक्रंतुं
क्रान्तयज्ञं अग्निवृणते संभजन्ते ॥ साधुया सुपांसुल्लगित्यादिनाविभक्तेयादिशः ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

तुभ्येदमग्नेमधुमत्तमवचस्तुभ्यमनोपाइयमस्तुशंह्रदे ।

त्वांगिरःसिन्धुमिवावनीमहीरापृणन्तिशर्वसावर्धयन्ति च ॥ ५ ॥

तुभ्यं । इदम् । अग्ने । मधुमत्तमम् । वचः । तुभ्यम् । मनीपा ।

इयम् । अस्तु । शम् । ह्रदे । त्वाम् । गिरः । सिन्धुमंइव ।

अवनीः । महीः । आ । पृणन्ति । शर्वसा । वर्धयन्ति । च ॥ ५ ॥

हेअग्ने तुभ्य तुभ्यं त्वदर्थं मधुमत्तमं अत्यन्तमधुरंइदंवचः क्रियते हृदे हृदि शंसुखंकुर्वती इयंमनीषास्तुतिः तुभ्यमस्तु गिरःस्तुतिरूपावाचःत्वांआपृणन्ति पूरयन्ति श-
वसावलेनवर्धयन्तिच कथमिव महीः महत्यः अवनीः अवन्योनद्यः सिन्धुमिव समुद्रमिव ॥५॥

अथपद्यी—

त्वामग्नेअङ्गिरसोगुहाहितमन्वविन्द्रञ्छिश्रियाणंवनैवने ।
सजायसेमध्यमानःसहोमहत्त्वामाहुःसहसस्पुत्रमङ्गिरः ॥ ६ ॥३॥

त्वाम् । अग्ने । अंगिरसः । गुहा । हितम् । अन्तुं । अविन्द्रन् ।
शिश्श्रियाणम् । वनैवने । सः । जायसे । मध्यमानः । सहः । महत् ।
त्वाम् । आहुः । सहसः । पुत्रम् । अंगिरः ॥ ६ ॥३॥

हेअग्ने अंगिरसऋषयः गुहा गुहायां हितं निहितं निगूढं वनेवने वृक्षेवृक्षे शिश्रिया-
णं आश्रितं त्वां अन्वविन्दन् अलभन्त महत् महता सहः सहसा बलेनयुक्तः सत्वं मध्य-
मानोजायसे हेअंगिरः अंगिरसांपरुतिभूत त्वांसहसस्पुत्रमाहुः ॥ शिश्रियाणं शिञ्जेवायां
लिटःकानच् शपःभ्रुः श्लावितिद्विर्वचनं इयडादेशः चित्त्वादन्तोदान्तः ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

प्राग्नेयवृहतेइतिपल्लुचंद्वादशसूक्तं सुतंभरस्यार्पणैष्टुभमाग्नेयं प्राग्नेयइत्यनुक्रान्तम् ।
प्रातरनुवाकेआग्नेयेऋतौत्रैष्टुभेछन्दसिआश्विनशसेचेदंसूक्तं सूत्रितंच—प्राग्नेयवृहतेप्रवेधसेक-
वयइति ।

तत्रेयंप्रथमा—

प्राग्नेयवृहतेयज्ञियायऋतस्यवृष्णेअसुरायमन्म ।
घृतंनयज्ञाआस्येइसुपूतंगिरंभरेवृषभार्यप्रतीचीम् ॥ १ ॥

प्र । अग्नेयै । बृहते । यज्ञियाय । ऋतस्यै । वृष्णे । असुराय ।
मन्म । घृतम् । न । यज्ञे । आस्यै । सुःपूतम् । गिरम् । भरे ।
वृषभार्यै । प्रतीचीम् ॥ १ ॥

वृहते सामर्थ्यातिशयेन महते यज्ञियाय यज्ञार्हाय ऋतस्योदकस्य घृष्णेवर्षित्रे ऋतमित्युदकनामसुपाठात् असुराय बलवते असेरौणादिकउरनप्रत्ययः वृषभाय कामानां वर्षित्रे मन्म ज्ञानसाधनं प्रतीचीं अभिमुखींगिरं स्तुतिरूपांवाचं प्रभरे प्रणयामि कथमिव सुपूतं सम्यक्संस्कृतमास्येप्रहुतं यज्ञेघृतंन घृतमिव आस्येप्रहुतंघृतंयथापीतिकरंभवति तथा पीतिकरींस्तुतिमित्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

ऋतं चिकित्व ऋतमिच्छि किद्धृतस्य धारा अनुत्तृन्धिपूर्वीः ।
नाहं यातुं सहसा न द्वयेन ऋतं संपाभ्यरूपस्य वृष्णः ॥ २ ॥

ऋतम् । चिकित्वः । ऋतम् । इत् । चिकिच्छि । ऋतस्य । धाराः ।
अनुत् । तृन्धि । पूर्वीः । न । अहम् । यातुम् । सहसा । न । द्वयेन ।
ऋतम् । संपामि । अरूपस्य । वृष्णः ॥ २ ॥

ऋतं स्तोत्रं हेचिकित्वः जानन्न अग्ने त्वं ऋतं मयाक्रियमाणमिदं स्तोत्रं चिकिच्छि जानीहि कितज्ञाने जुहोत्यादिः लोटिरूपं इदिति पूरणः ऋतमितिपदस्य परस्मिन्नामंत्रिते विद्यमाने पिच्छादसत्वात्परांगवद्भावाभावः किंच पूर्वीः बह्वीः ऋतस्योदकस्य धाराः तस्योपणार्थं उत्पादयितुं अनुत्तृन्धि भेषाननुविध्य पातय सहसा बलेन युकोहं यातुं कर्मणां नाशकर्त्री हिंसां न सपामि न स्पृशामि न करोमीति यावत् द्वयेन च सत्यानृताभ्यां यः किंचिद्वैदिकं कृत्यं न सपामि पपसमवाये इति धातुः किंतु अरूपस्यारोचपानस्य वृष्णः कामानां वर्षितुः तव ऋतं स्तोत्रमेव सपामि ॥ २ ॥

अथतृतीया—

कयानो अग्र ऋतये नृतेन भुवो न वेदा उच्यस्य नव्यः ।
वेदां मे देव ऋतुपा ऋतूनां नाहं पतिं स नितुरस्य रायः ॥ ३ ॥

कया । नः । अग्ने । ऋतयन् । ऋतेन । भुवः । न वेदाः । उच्यस्य ।
नव्यः । वेदां । मे । देवः । ऋतुपाः । ऋतूनाम् । न । अहम् । पतिम् ।
स नितुः । अस्य । रायः ॥ ३ ॥

हेअग्ने ऋतयन्सर्वपाणिनांजीवनहेतुकमुदकंकुर्वन् त्वं कया केनापिऋतेन सत्येनक्रियमाणेनकर्मणा न उच्यस्य अस्मदीयस्यस्तोत्रस्यनवेदाः ज्ञाताभुवः भयेः नव्यःस्तुत्यः ऋतूनां ऋतुपाः वसन्तादीनांप्रसह्यपालकः द्वितीयऋतुशब्दोनुवादकः दिवोद्योतमानोग्निः मे मां वेद वेत्तु सनितुर्भजमानस्यास्य मम रायः पश्वादिलक्षणस्यपतिं स्वामिनं तमग्निमहंनजानामि ॥ भुवः भूसत्तायां लिङ्गर्थेलेट्चङागमः उवङादेशः । नवेदाः ननवेत्तीतिवेत्तीत्यस्मिन्नर्थेवर्द्धते कथमेतल्लभ्यते निपातनात् द्विनञ्पूर्वस्यासुन्प्रत्ययान्तस्यवेदेरेकस्यनञोलोपोऽन्यस्यप्रकृतिभावश्चस्कंदस्वामिनानिपातितः पाणिनिनातु नभ्राणनपादितिसूत्रे नवेत्तीत्येतस्मिन्नर्थेनिपातितः अस्यार्थस्यानुपपन्नत्वात्स्कन्दस्वामिपक्षेवाश्रियते ॥ ३ ॥

अथचतुर्था—

केतेअग्नेरिपवेवन्धनासःकेपायवःसनिपन्तद्युमन्तः ।

केधासिमग्नेअनृतस्यपान्तिकआसंतोवचंसःसन्तिगोपाः ॥ ४ ॥

के । ते । अग्ने । रिपवे । वन्धनासः । के । पायवः । सनिपन्त ।

द्युमन्तः । के । धासिम् । अग्ने । अनृतस्य । पान्ति । के । असंतः ।

वचंसः । सन्ति । गोपाः ॥ ४ ॥

हेअग्ने येरिपवे स्वकीयस्यशत्रोऽब्धनासोबन्धकाः स्युः तेत्वत्संबन्धिनस्तेपुरुषाः के कीदृशाः सामर्थ्याविशयादेवंविधाइतिकेनापिज्ञातुंनशक्यन्तइत्यर्थः येपायवोजनानारक्षितारः द्युमन्तोदीसिमन्तः सनिपन्त दीनेभ्योऽधनंप्रयच्छन्ति त्वदीयाः के कीदृशाः ये अनृतस्यासत्यस्यधासिं धारकं जनं पान्तिरक्षन्ति ते त्वदीयाजनाः केसन्ति नकेपीत्यर्थः येअसतोदुष्टस्यअभिशापादिलक्षणस्यवचसोगोपाः गोपायितारोरक्षितारः तेत्वदीयाः केसन्ति नकेपीत्यर्थः अथवा येकेजनाः रिपेर्वन्धकाः येकेपायवोरक्षितारः सनिपन्त धनं प्रयच्छन्ति द्युमन्तः येकेअनृतस्यासत्यस्यधासिं धारकं जनं पान्ति अनृतजनितपापात्परिहृत्यसन्मार्गप्रदानेनरक्षन्ति येकेअसतः अभिशापादिलक्षणात्वचसोगोपाः गोपायितारःसन्ति तेसर्वेत्वदीयाःत्वदुपासकाःइत्यर्थः॥४॥

अथर्षचमी—

सखायस्नेविपुंणाअग्रएतेशिवासःसन्तोअशिवाअभूवन् ।

अधूर्पतस्वयमेतेवचोभिर्ऋजूयतेऽजिनानिब्रुवन्तः ॥ ५ ॥

सखायः । ते । विपुणाः । अग्ने । एते । शिवासः । सन्तः । अशिवाः ।
अभूवन् । अधूर्पत । स्वयम् । एते । वचःऽभिः । ऋजुद्भ्यते ।
वृजिनानि । ब्रुवन्तः ॥ ५ ॥

हेअग्ने तेसखायः स्तोतारोविपुणाः विपकीर्णाः सर्वत्रव्याप्ताः एतेपूर्वमशिवाः परनिन्दादि-
कुवाणाः त्वत्परिचर्यात्यजन्तोभद्राःसन्तः इदानींत्वत्परिचर्याकुर्वन्तः शिवासः शिवाः आढ्याः
अभूवन् किंच येऋजुयते ऋजुसम्पगाचरतेपि मक्षंवचोभिः असाधुक्तिभिः वृजिनानि कुटि-
टानि ब्रुवन्तः तएतेममसपत्नाः स्वयमेववाधूर्पत अहिंस्यंत धूर्वतेहिंसाकर्मणइदंरूपम् ॥ ५ ॥

अथपठे—

यस्तेअग्नेनमसायज्ञमीदृक्कृतंसपात्यरूपस्यवृष्णाः ।
तस्यक्षयःपृथुरासाधुरेतुप्रसर्त्वाणस्यनहुंपस्यशेषः ॥ ६ ॥ ४ ॥
यः । ते । अग्ने । नमसा । यज्ञम् । ईदृक् । ऋतम् । सः । पाति ।
अरूपस्य । वृष्णाः । तस्य । क्षयः । पृथुः । आ । साधुः । एतु ।
प्रदसर्त्वाणस्य नहुंपस्य । शेषः ॥ ६ ॥ ४ ॥

हेअग्ने योमनुष्यः यज्ञं यजनीयं ते त्वां नमसा स्तोत्रेण ईदृक् स्तौति यद्वा तेतुस्यं यज्ञं
यागं नमसा अन्नरूपेण हविषाईदृक्जति अस्मिन्पक्षे यजेर्वहुलंछन्दसीतिशपःशुः श्लाविति
द्विर्वचनं बहुलंछन्दसीतिसंपसारणं सवर्णदीर्घः जकारस्यटकारः सः अरूपस्यरोचमानस्य
वृष्णाः कामानांविर्षितुरग्नेः कृतं स्तोत्रं पाति रक्षति तस्य यजमानस्य क्षयोर्गृहं पृथुर्विस्तीर्णभ-
वति पश्वादिलक्षणैर्धेनेःसंपूर्णंभवतीत्यर्थः प्रसर्त्वाणस्य प्रकर्षेणपरिचर्यागच्छतः नहुंपस्य मनु-
ष्यस्य साधुः कामानांसाधकः शेषः शिष्यतइतिशेषःपुत्रः एतुआगच्छतु भवत्वित्यर्थः ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेचतुर्थोऽष्टकः ॥ ४ ॥

अचन्तस्वेतिषळचंत्रयोदशंस्वकं सुतंभरस्यार्पं गायत्रमाग्नेयं अनुकान्तंच—अचन्तोगा-
यत्रंत्विति—प्रातरनुवाकामेयेकतौगायत्रेछन्दसि आश्विनशस्त्रेइदमादिकेद्वेसूक्ते सूत्रितंच—अ-
चन्तस्वेतिसूक्तेइति । आहवनीयोपस्थानेतवमग्नेसप्रथाअसीत्येका सूत्रितंच—संनःसृजसुमत्या-

वाजवत्यात्वमग्नेसप्रथाअसोतिचेति । अश्वमेधेपौष्णेष्टौ त्वमग्नेसप्रथाइतिप्रथमाज्यभागानुवा-
क्या त्वमग्नेसप्रथाअसिसोमयास्तेमयोभुवःसद्वन्ताविति ।

तत्रप्रथमा—

अर्चन्तस्त्वाह्वामहेर्चन्तःसमिधीमहि । अग्नेअर्चन्तऊतये ॥ १ ॥

अर्चन्तः । त्वा । ह्वामहे । अर्चन्तः । सम् । इधीमहि । अग्ने ।

अर्चन्तः । ऊतये ॥ १ ॥

हेअग्ने त्वा त्वां अर्चन्तः पूजयन्तोवयं ह्वामहे आह्वयामः अर्चन्तस्तुवन्तोवयं ऊ-
तये रक्षणाय तर्पणायवा त्वांसमिधीमहि समिद्धिःसंदीपयामः अर्चन्तइतिवृत्तीमंपदमादरा-
तिशयार्थम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अग्नेःस्तोमंमनामहेसिध्मद्यदिविस्पृशः । देवस्यद्रविणस्यवः ॥ २ ॥

अग्नेः । स्तोमम् । मनामहे । सिध्मम् । अद्य । दिविःस्पृशः । देवस्य ।

द्रविणस्यवः ॥ २ ॥

द्रविणस्यवः द्रविणधनमिच्छन्तोवयं दिविस्पृशः सूर्यआकाशंन्यामुवतोदेवस्यद्योतमा-
नस्याग्नेः सिध्मं पुरुषार्थानांसाधकं स्तोमं स्तोत्रं अद्यास्मिन्नहनि मनामहे ब्रूमः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

अग्निजुपतनोगिरोहोतायोमानुषेष्वा । सर्वक्षदैव्यंजनम् ॥ ३ ॥

अग्निः । जुपत् । नः । गिरः । होता । यः । मानुषेषु । आ । सः ।

यक्षत् । दैव्यम् । जनम् ॥ ३ ॥

होता देवानामाह्वाता योग्निर्मानुषेषु आवसति सोग्निर्नोस्माकंगिरःस्तुतीः जुपत से-
वतां सोग्निर्दैव्यंजनंदेवसंबन्धिनंजनं यक्षत् यजतु ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

त्वमग्नेसप्रथाअग्निजुष्टोहोतावरंण्यः । त्वयायज्ञंविर्तन्वते ॥ ४ ॥

त्वम् । अग्ने । सप्रथाः । असि । जुष्टः । होता । वरेण्यः । त्वया ।
यज्ञम् । वि । तन्वते ॥ ४ ॥

हेअग्ने जुष्टः सर्वदापीतः वरेण्यः सर्वैर्वरणीयः होता त्वं सप्रथाः सर्वतःपृथुरसि
भवसि तथाहयास्कः—सप्रथाःसर्वतःपृथुरिति । किंचसर्वेयजमानाः त्वयासाधनेन यज्ञं वि-
तन्वते ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

त्वामग्नेवाजसातमंविप्रार्धन्तिसुष्टुतम् । सनोरास्वसुवीर्यम् ॥ ५ ॥
त्वाम् । अग्ने । वाजसातमम् । विप्राः । वर्धन्ति । सुस्तुतम् ।
सः । नः । रास्व । सुवीर्यम् ॥ ५ ॥

हेअग्ने विप्रामेधाविनः स्तोतारोवाजसातमं वाजोऽन्तददत्तं सुष्टुतं पूर्वैर्महापिभिःसम्य-
क्स्तुतं त्वां वर्धन्ति स्तोत्रैर्वर्धयन्ति सत्वंनोस्मभ्यं सुवीर्यं सर्वैःऽलाघनीयंबलं रास्व
देहि ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

अग्नेनेमिराँइवदेवाँस्त्वंपरिभूरसि । आरार्धश्चित्रमृञ्जसे ॥ ६ ॥ ५ ॥
अग्ने । नेमिः । अरान्इव । देवान् । त्वम् । परिभूः । असि ।
आ । रार्धः । चित्रम् । ऋञ्जसे ॥ ६ ॥ ५ ॥

हेअग्ने त्वं देवान् परिभूरसि स्ववेजसापरिभवसि कथमिव नेमिः प्रकाशमानः चक्रस्य
बाहोवलयः अरानिव नाभावर्षितानस्सुह्रमान्स्थासकानिव किंच चित्रं नानाविधं रार्धः राधुव-
न्तिसाधयंत्यनेनपुरुषार्थानितिराधोधनं आक्रंजसे स्तोतृभ्यःप्रसाधय धननामसुपाठावराधो-
धनमित्युक्तम् ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थंस्त्यप्रथमपंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

अग्निस्तोमेनेतिपल्लूचतुर्दशं सूक्तं सुतंभरस्यार्षं गायत्रमाग्नेयं अग्निस्तोमेनेत्यनुक्रम-
णिका । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोः पूर्वसूक्तेन सहोकोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

अग्निस्तोमेन बोधयसमिधानो अमर्त्यम् । हव्या देवेषु नो दधत् ॥ १ ॥

अग्निम् । स्तोमेन । बोधय । समऽइधानः । अमर्त्यम् ।

हव्या । देवेषु । नः । दधत् ॥ १ ॥

हेस्तोत्रः अमर्त्यं अमरणधर्माणमग्निस्तोमेन स्तोत्रेण बोधय स्वाभिलषितार्थसिद्धये प्रबो-
धय योग्निः समिधानः स्तोत्रैः सम्यक्प्रकाशमानः स नो हव्या अस्मदीयानि हव्यानि हवींषि देवे-
षु दधत् निदधातु ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तमध्वरेष्वीळते देवमर्ता अमर्त्यम् । यजिष्ठुमानुषे जने ॥ २ ॥

तम् । अध्वरेषु । ईळते । देवम् । मर्ताः । अमर्त्यम् । यजिष्ठम् ।

मानुषे । जने ॥ २ ॥

मर्ताः मनुष्याः देवघोतमानममर्त्यं अमरणधर्माणं मानुषे मनुष्याणां संबन्धिनि जने लोके
यजिष्ठं यद्दत्तं तमग्निं अध्वरेषु सप्ततंतुषु ईळते स्तुवन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

तं हि शश्वन्त ईळते स्रुचा देवघृतश्रुता । अग्निहव्याय बोह्वे ॥ ३ ॥

तम् । हि । शश्वन्तः । ईळते । स्रुचा । देवम् । घृतश्रुता ।

अग्निम् । हव्याय । बोह्वे ॥ ३ ॥

शश्वन्तो बहवस्तो वारः तं देवं अग्निं ईळते स्तुवन्ति कीदृशास्ते घृतश्रुता घृतक्षरं त्यासुचास्त
हिताः किमर्थं स्तुवन्ति हव्याय हव्यवहनार्थं चरुपुरोडाशादिलक्षणं हविर्वोह्वे वोहुम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

अग्निर्जातो अरोचत घ्नन्दस्यून्योति पातमः । अविन्द्रहा अपः स्वः ॥ ४ ॥

अग्निः । जातः । अरोचत । घ्नन् । दस्यून् । ज्योतिषा । तमः ।
अविन्दत् । गाः । अपः । स्वर्गुरितिस्वः ॥ ४ ॥

जातः अरण्योर्मध्यमानेनपाद्भूतोग्निः दस्यून्मृगविघ्नकारिणःशत्रून् घ्नन् हिंसन् ज्योति-
षा स्वेनतेजसा तमोघ्नन् अरोचत अदीप्यत किंच गाः अपः उदकानि स्वः सूर्यश्च अविन्दत्
अवेदयत् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

अग्निमीळेन्यंकविघ्नतृष्टं सपर्यत । वेतुमेशृणवद्भवम् ॥ ५ ॥
अग्निम् । ईळेन्यम् । कविम् । घृततृष्टम् । सपर्यत । वेतुं ।
मे । शृणवत् । हवम् ॥ ५ ॥

हेजनाः ईळेन्यंस्तुत्यं कविं क्रान्तदर्शिनं घृततृष्टं दीप्तोपरिभागं अग्निं सपर्यत पू-
जयत सोग्निर्मेहवं मदीयमाह्वानं वेतु कामयतां शृणवत् शृणोतुच ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

अग्निघृतेनवावृधुस्तोमैर्भिर्विश्वचर्षणिम् । स्वाधीभिर्वचस्युभिः ॥ ६ ॥ ६ ॥

अग्निम् । घृतेन । ववृधुः । स्तोमैर्भिः । विश्वचर्षणिम् ।
सुःआधीभिः । वचस्युभिः ॥ ६ ॥ ६ ॥

क्रविजः विश्वचर्षणिं विश्वस्यद्रष्टारं स्वाधीभिः शोभनाध्यानैः वचस्युभिः स्तु-
तिकामैर्देवैःसमेतमग्निं घृतेन स्तोमैर्भिः स्तोमैःस्तोत्रैः ववृधुः अवर्धयन् ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेषोवर्गः ॥ ६ ॥

॥ इतिपंचममंडलेप्रथमोनुवाकः ॥ १ ॥

द्वितीयेनुवाकेऽष्टादशसूक्तानि तत्रप्रवेधसइतिपंचर्षमथमसूक्तं आंगिरसस्यधरुणस्यार्धं
त्रैष्टुभमाग्नेयं अत्रानुक्रमणिका—प्रवेधसेपंचांगिरसोधरुणइति । प्रातरनुवाकेआग्नेयेऋतौ त्रै-
ष्टुभेछन्दसि आश्विनशस्त्रेचेदंसूक्तं सूत्रितंच—प्रवेधसेकवयेत्वंनोभग्नेवरुणस्यविद्वानितीति ।

तत्रेयंप्रथमा-

प्रवेधसेकवयेवेद्यायगिरंभरेयशसेपूर्य्याय ।

घृतप्रसत्तोअसुरःसुशेवोरायोधर्ताधरुणोवस्वोअग्निः ॥ १ ॥

प्र । वेधसे । कवये । वेद्याय । गिरंम् । भरे । यशसे । पूर्य्याय ।

घृतप्रसत्तः । असुरः । सुशेवः । रायः । धर्ता । धरुणः । वस्वः ।

अग्निः ॥ १ ॥

योग्निर्घृतप्रसत्तः हवीरूपेणघृतेनप्रसन्नः असुरोबलवान् सुशेवः शोभनं शेवं सु-
खं यस्यासौसुशेवः शेवमितिमुखनामसुपाठात् रायोधनस्यधर्ता पोषकः धरुणः हविषां
धारकः वस्वः वासकोग्निर्भवति वेधसे विधात्रे कवये क्रांतदृशे वेद्याय स्तुत्याय वि-
दिरयंमनिनासमानार्थः मनिश्चस्तुतिकर्मा यशसेयशस्विने पूर्य्याय मुख्याय तस्मैअग्नये
गिरं स्तुतिं प्रभरेप्रणयामि ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

ऋतेनऋतंधरुणंधारयन्तयज्ञस्यशाकेपरमेव्योमन् ।

दिवोधर्मन्धरुणंसेदुपोनृञ्जातैरजाताँअभियेनन्क्षुः ॥ २ ॥

ऋतेन । ऋतम् । धरुणम् । धारयन्त । यज्ञस्य । शाके । परमे ।

विदओमन् । दिवः । धर्मन् । धरुणं । सेदुपः । नृन् । जातैः ।

अजातान् । अभि । ये । नन्क्षुः ॥ २ ॥

येयजमानाः दिवोद्युलोकस्य धरुणे धारके धर्मन यज्ञेसेदुपः आसीनान् नृन् नेतृन् अ-
जातान् देवान् जातैर्मनुष्यैर्ऋत्विग्भिः अभिननक्षुः अभिप्राप्तुवन्ति तेयजमानाः यज्ञस्यधरुणं
धारकं ऋतं सत्यरूपमग्निं शाके कर्मणिनिमित्ते परमे उत्कृष्टे व्योमन् स्थाने उत्तरवेद्यां ऋ-
तेनस्तोत्रेणधारयन्तधारयन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अंहोयुर्वस्तन्वस्तन्वतेविवयोमहृष्टरंपूर्य्याय ।

सत्वंतो नर्वजातस्तुतुर्यात्सिंहंनकुद्धमभितःपरिधुः ॥ ३ ॥

अंहःऽयुवः । तन्वः । तन्वते । वि । वयः । महत् । दुस्तरम् ।
 पूर्व्याय । सः । समुद्वतः । नवदजातः । तुतुर्यात् । सिंहम् ।
 न । कुद्धम् । अमितः । परि । स्थुः ॥ ३ ॥

धेयजमानाः पूर्व्याय मुख्याय अस्मै अग्रये महत् अधिकं दुस्तरं राक्षसैर्दुःभापं वयः
 हवीरूपमन्नं प्रयच्छन्ति तेयजमानाः तन्वः स्वास्तनूः अंहोयुवः अंहसावियोजिकाः वितन्वते
 विस्तारयन्ति नवजातः सोमिः संवतः संगताग्रशत्रून् तुतुर्यात् तरतु किंच अमितः सर्वतोवर्त-
 मानाः शत्रवः मां परिवर्जयित्वास्थुः तिष्ठेयुः कथमिव कुर्द्धसिंहं सिंहमिव ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

मातेवयद्भरसेपप्रथानोजनंजनंधायसेचक्षसेच ।
 वयोवयोजरसेयदधानःपरित्मनाविपुरुपोजिगासि ॥ ४ ॥
 माताइव । यत् । भरसे । पप्रथानः । जनंमदजनम् । धायसे ।
 चक्षसे । च । वयःऽवयः । जरसे । यत् । दधानः । परि । त्मना ।
 विपुरुःरूपः । जिगासि ॥ ४ ॥

पप्रथानः सर्वत्रप्रथानोयत् यस्त्वं मातेव जननीव जनंजनं सर्वजनं भरसे विभार्पि
 किंच धायसे धारणाय चक्षसे दर्शनायच सर्वैःप्राध्यसे यत् यदा दधानोधार्यमाणोभवसि
 तदावयोवयः सर्वमन्नं जरसे जरयसि अपिच विपुरुपोनानारूपःसन् त्मना आत्मना प-
 रिजिगासि सर्वभूतानिपरिमच्छसि ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

वाजोनुतेशवंसस्पात्वन्तंमुहुदोघंधरुणंदेवरायः ।
 पदनतायुर्गुहादधानोमहोरायेचितयञ्जत्रिमस्पः ॥ ५ ॥ ७ ॥
 वाजः । नु । ते । शवंसः । पातु । अन्तम् । उरुम् । दोघम् । धरुणम् ।
 देव । रायः । पदम् । न । तायुः । गुहा । दधानः । महः ।
 राये । चितयन् । अत्रिम । अस्प रित्यस्पः । ५ ॥ ७ ॥

हेदेव द्योतमानाग्ने उरुं पृथुं दोषं कामानांदोग्धारं रायोधनस्यधरुणं धारकं वाजो-
हविलक्षणमन्नं तैत्वदीयस्यशवसोबलस्यान्तं समाग्निं संपूर्तिं नु अद्य पातु रक्षतु तायुस्तस्करः
तायुरितिस्तेननाम पदमिव आत्मीयंमार्गमिव गुहा गुहायां दधानः आत्मनःशत्रूणांप्रकाशं
निदधानः महोमहते राये धनाय धनलाभार्थं चितयन् सन्मार्गप्रकाशयन् अत्रिमस्यः अ-
त्रिष्टुर्षिं अमीणयः यद्वा तं आपत्त्यः अपारयः स्पृष्टीणनपारणयोरितिधातुः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

बृहद्वयइतिपंचर्चद्वितीयंस्कृतं आत्रेयस्यपुरोरार्थं अन्त्यापंक्तिः शिष्टाअनुष्टुभः अग्नि-
देवता तथाचानुक्रान्तम्—बृहत्पुरुःपंचयंतंहीति । प्रातरनुवाकेआग्नेयेऋतौआनुष्टुभेछन्दसि आ-
श्विनशस्त्रेचेदमादीनिदशस्कृतानि चतुर्थेनवमवर्जितानि आदितस्त्रिपुस्तकेपुअंत्यामुद्धरेत् त-
थाचस्त्रितमम्—बृहद्वयइतिदशानांचतुर्थेनवमेउद्धरेदुत्तमांचादितस्त्रयाणामिति ।

तत्रेयंप्रथमा—

बृहद्वयोहिभानवेर्चादेवायाग्रये ।

यंमित्रंनप्रशंस्तिभिर्मर्तासोदधिरेपुरः ॥ १ ॥

बृहत् । वयः । हि । भानवे । अर्चा । देवाय । अग्रये । यम् ।

मित्रम् । न । प्रशंस्तिः । मर्तासः । दधिरे । पुरः ॥ १ ॥

यज्ञे भानवे दीप्तिमते अग्रये बृहद्व महते वयोहवीरूपमन्नंदीयतेहि अतस्त्वमपिदेवा-
यद्योतमानायाग्रये अर्चं प्रयच्छ मर्तासोमनुष्याःयमग्निमित्रं सखायमिव प्रशस्तिभिःप्रकृष्टा-
भिःस्तुतिभिः पुरोदधिरे पुरस्कुर्वन्ति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सहिद्युभिर्जनानांहोतादक्षंस्यवाहोः ।

विहृव्यमग्निरानुपग्भगोनवारंमृण्वति ॥ २ ॥

सः । हि । द्युभिः । जनानाम् । होता । दक्षंस्य । वाहोः । वि ।

हृव्यम् । अग्निः । आनुपक् । भगः । न । वारंम् । ऋण्वति ॥ २ ॥

योऽग्निर्हव्यं हविः आनुपक् देवेष्वनुपकं करोति बाह्वोर्भुजयोर्दक्षस्य बलस्य द्युभिः द्युति-
भिर्युक्तः सोऽग्निः जनानां यजमानानां होता देवानामाह्वाता भवति भगोन सूर्य इव वारं वरणी-
यं धनं न्युष्वति विशेषेण प्रयच्छति मनुष्येषु ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

अस्य स्तोमैर्मघोनः सख्ये वृद्धशोचिपः ।

विश्वायस्मिन्तु विष्वणि समर्ये शुष्ममादधुः ॥ ३ ॥

अस्य । स्तोमै । मघोनः । सख्ये । वृद्धशोचिपः । विश्वा । यस्मिन् ।
तुविऽस्यनि । सम । अर्ये । शुष्मम् । आऽदधुः ॥ ३ ॥

मघोनो मघवतो धनवतः वृद्धशोचिपः वृद्धानि मवृद्धानि शोचीं पितेजांसि यस्यासौ वृद्धशो-
चिः तस्य एवं विश्वस्यास्याग्नेः स्तोमे स्तोत्रे सख्ये च स्याम तु विष्वणि बहुशब्दे अर्ये स्वामिनि
यस्मिन्नग्नौ विश्वा सुपांसु लुगितिद्वादेशः विश्वे सर्वे ऋत्विजः शुष्मं बलं हविर्भिः स्तोत्रैः समादधुः
सम्यगादधति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

अथाह्यं एपांसु वीर्यस्य मंहना ।

तमिद्यहं नरोदसी परिश्रवावभूवतुः ॥ ४ ॥

अथ । हि । अग्ने । एपांम् । सुवीर्यस्य । मंहना । तम् । इत् ।
यहम् । न । रोदसी इति । परि । श्रवः । वभूवतुः ॥ ४ ॥

हे अग्ने अथ अथ एषामस्माकं यजमानानां सुवीर्यस्य सर्वैः स्पृहणीयस्य बलस्य मंहना
मंहनायै दानाय भव मंहतिदानकर्मा रोदसी यावापृथिव्यौ यहं महान्तं सूर्यमिव श्रवः सर्वैः
श्रवणीयं तमिद् तमग्निमेव परिबभूवतुः परिगृहीतः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

नून एहि वार्यमग्ने गृणान आमंर ।

ये वयं ये च सूर्यः स्वस्ति धामहे भवो नैधि पृत्सु नो वृधे ॥ ५ ॥ ८ ॥

नु । नः । आ । इहि । वार्यम् । अग्ने । गुणानः । आ । ऋ । ये ।
वयम् । ये । च । सूर्यः । स्वस्ति । धामहे । सचा । उत । एधि ।
पृत्सु । नः । वृधे ॥ ५ ॥ ८ ॥

हेअग्ने गृणानः स्तूयमानःसन् नुक्षिपं एहि यज्ञंप्रत्यागच्छ आगत्यच नोस्मभ्यंवार्यव-
रणीयंघनं आभर संपादय येवयंयजमानाःयेचसूरयःस्तोदारः सचाहविभिःसहिता उभे ये
वयं स्वस्ति स्तोत्रंधामहे कुर्मः उतअपिच पृत्सु पृत्नासुनोस्माकंवृधेसमृद्धये एधि भव ॥ ५॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

आयज्ञैरितिपंचर्षतृतीयंस्कं आत्रेयस्यपुरोरार्पमाग्नेयम् अंत्यापंक्तिः शिष्टाःपंचयंतपरि-
भाषयाअनुष्टुभः आयज्ञैरित्यनुक्रमणिका अंत्यावर्जमातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्वृहद्वयइत्यादि-
दशसूक्तमध्येविनियोगउक्तः ।

तत्रप्रथमा—

आयज्ञैर्देवमर्त्यंइत्थातव्यांसमूतये ।

अग्निंकृतेस्वध्वरेपूरुर्ईळीतावसे ॥ १ ॥

आ । यज्ञैः । देव । मर्त्यः । इत्था । तव्यांसम् । ऊतये । अग्निम् ।

कृते । सुइअध्वरे । पूरुः । ईळीत । अवसे ॥ १ ॥

हेदेव मर्त्यः मनुष्यः ऋत्विक् इत्था इत्थं तव्यांसं स्वतेजोभिःप्रवृद्धमग्निं ऊतयेतर्पणा-
य यज्ञैःस्तोत्रैराह्वयति किंच पूरुर्मनुष्यः स्तोता कृतेस्वध्वरेशोभनेकतौ तमग्निंअवसे रक्षणाय
ईळीत स्तौति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अस्यहिस्वर्यशस्तरआसाविधमन्मन्यसे ।

तंनाकंचित्रशोचिपमन्द्रंपरोमनीपया ॥ २ ॥

अस्यं । हि । स्वर्यशःशस्तरः । आसा । विधमन् । मन्यसे । तम् ।

नाकम् । चित्रशोचिपम् । मन्द्रम् । परः । मनीपया ॥ २ ॥

हेविधमन् विशिष्टोघर्मोयस्यासौविधर्मा स्तोता तस्यसंबोधनं हेस्तोतः स्वयशस्तरः सु-
मशसांमध्येअतिशयेनसुयशास्त्वमनीपयाप्रकृष्टबुद्ध्यासाधनेन तं प्रसिद्धं अस्य अमुं ह्यग्निं

आसा आस्पेन वाचामन्यसेस्तौपि किंविशिष्टमग्निं नार्कं सुखं अर्कदुःखं नविद्यतेअकंयस्यसः
तं चित्रशोचिषं चित्रतेजसं मन्द्रं स्तुयं परः परस्तात्स्थितम् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अस्यवासाउअर्चिपायआयुक्ततुजागिरा ।

दिवोनयस्यरेतमावृहच्छोचन्त्यर्चयः ॥ ३ ॥

अस्य । वै । असौ । ऊँ इति । अर्चिपा । यः । आयुक्त । तुजा ।

गिरा । दिवः । न । यस्य । रेतसा । वृहत् । शोचन्ति । अर्चयः ॥३॥

योगिः तुजा जगद्रक्षणसमर्थेनबलेन गिरास्तुाया अयुक्त संबद्धोभवत् दिवोन द्योतमानस्यादित्यस्यैव यस्याग्नेरेतसा प्रभया कृत्स्नजगद्भाषं यस्याग्नेर्वृहत्बृहन्तःअर्चयोदीतयः शोचन्तिप्रकाशन्ते अस्यैवैतत्त्वग्नेरर्चिपाप्रभयाअसावादित्यः अर्चिष्मान्भवति उदितिपूरणः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अस्यक्रत्वाविचेतसोदस्मस्यवसुरथआ ।

अधाविश्वांसुहव्योग्निर्विक्षुप्रशंस्यते ॥ ४ ॥

अस्य । क्रत्वा । विचेतसः । दस्मस्य । वसु । रथे । आ । अध ।

विश्वांसु । हव्यः । अग्निः । विक्षु । प्र । शंस्यते ॥ ४ ॥

विचेतसः सुमतयः ऋविजः दस्मस्य दर्शनीयस्यास्याग्नेः क्रत्वा कर्मणा यज्ञादिना वसु वसूनि धनानि रथे आदधति हव्यः यज्ञार्थंआह्वातव्यः सोमिः अध अथ उत्पत्त्यनंतरमेवविश्वांसुसर्वांसुविक्षुमजासु प्रशंस्यते स्तूयते ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

नूनइद्विवार्यमासासंचन्तसूरयः ।

ऊर्जेनपादभिष्टयेपाहिशग्धिस्वस्तयउतैधिपृत्सुनोदृधे ॥५॥९॥

नु । नः । इत् । हि । वार्यम् । आसा । संचन्त । सूरयः । ऊर्जः ।

नपात् । अग्निष्टये । पाहि । शग्धि । स्वस्तये । उत । पृधि ।

पृत्सु । नः । दृधे ॥ ५ ॥ ९ ॥

नु । नः । आ । इहि । वार्यम् । अग्ने । गृणानः । आ । भर । ये ।
व्यम् । ये । च । सूर्यः । स्वस्ति । धामहे । सचा । उत । एधि ।
पृत्सु । नः । वृधे ॥ ५ ॥ ८ ॥

हेअग्ने गृणानः स्तूयमानःसन् नुक्षिपं इहि यज्ञप्रत्यागच्छ आगत्यच नोस्मभ्यंवार्यं व-
रणीषंधनं आभर संपादय धेवर्ययजमानाःयेचसूर्यःस्तोतारः सचाहविभिःसहिता उभे ये
वयं स्वस्ति स्तोत्रंधामहे कुर्मः उतअपिच पृत्सु पृतनासुनोस्माकंबृधेसपृद्धये एधि भव ॥ ५॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

आयज्ञैरितिपंचचैतृतीपंसूक्तं आत्रेयस्यपुरोरापमाग्नेयम् अंत्यापंक्तिः शिष्टाःपंचयंतपरि-
भाषयाअनुष्टुभः आयज्ञैरित्यनुक्रमणिका अंत्यावर्जमातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्वृहद्वयइत्यादि-
दशसूक्तमध्येविनिधोगउक्तः ।

तत्रप्रथमा—

आयज्ञैर्देवमर्त्यंइत्थातव्यांसमूतये ।

अग्निंरुतेस्वध्वरेपूरुरींळीतावसे ॥ १ ॥

आ । यज्ञैः । देव । मर्त्यः । इत्था । तव्यांसम् । ऊतये । अग्निम् ।

रुते । सुअध्वरे । पूरुः । ईळीत । अवसे ॥ १ ॥

हेदेव मर्त्यः मनुष्यः ऋत्विक् इत्था इत्थं तव्यांसं स्वतेजोभिःप्रवृद्धमग्निं ऊतयेतर्पणा-
य यज्ञैःस्तोत्रैराह्वयति किंच पूरुर्मनुष्यः स्तोता रुतेस्वध्वरेशोभनेकतौ तमग्निंअवसे रक्षणाय
ईळीत स्तौति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अस्पृहिस्वयंशस्तरआसाविधर्मन्मन्यसे ।

तंनार्कंचित्रशोचिपमन्द्रंपुरोमनीपया ॥ २ ॥

अस्यं । हि । स्वयंशःशस्तरः । आसा । विधर्मन् । मन्यसे । तम् ।

नार्कम् । चित्रशोचिपम् । मन्द्रम् । पुरः । मनीपया ॥ २ ॥

हेविधर्मन् विशिष्टोधर्मोपस्मात्तौविधर्मो स्तोता तस्यसंबोधनं हेस्तोतः स्वयंशस्तरः सु-
यशांमध्येअतिशयेनसुयशास्त्वंमनीपयामरुष्टयुच्चासाधनेन वं प्रसिद्धं अस्य अमुं ह्यग्निं

आसा आस्येन वाचामन्यसेतौपि किंविशिष्टमग्निं नाकं सुखं अकंदुःखं नविद्यतेअकंयस्यसः
तं चित्रशोचिषं चित्रंतेजसं मन्द्रं स्तुत्यं परः परस्तात्स्थितम् ॥ २ ॥

अथतृतीया—

अस्यवासाउंअर्चिपायआयुक्ततुजागिरा ।

दिवोनयस्यरेतंसावृहच्छोचन्त्यर्चयः ॥ ३ ॥

अस्य । वै । असौ । ऊँ इति । अर्चिपां । यः । आयुक्त । तुजा ।

गिरा । दिवः । न । यस्य । रेतंसा । वृहत् । शोचन्ति । अर्चयः ॥३॥

योमिः तुजा जगद्रक्षणसमर्थेनबलेन गिरास्तुत्या अपुक्त संबद्धोभवत् दिवोन घोटमा-
नस्यादित्यस्यैव यस्याग्नेरेतसा प्रभया कृत्स्नंजगद्भामं यस्याग्नेर्वृहत्बृहन्तःअर्चयोदीप्तयः शोच-
न्तिपकाशन्ते अस्यवैखल्वग्नेरर्चिपाप्रभयाअसावादित्यः अर्चिष्मान्भवति उदितिपूरणः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

अस्यक्रत्वाविचेतसोदस्मस्यवसुरथआ ।

अधाविश्वासुहव्योग्निर्विक्षुप्रशंस्यते ॥ ४ ॥

अस्य । क्रत्वा । विचेतसः । दस्मस्य । वसु । रथे । आ । अध ।

विश्वासु । हव्यः । अग्निः । विक्षु । प्र । शंस्यते ॥ ४ ॥

विचेतसः सुमतयः ऋत्विजः दस्मस्य दर्शनीयस्यास्याग्नेः क्रत्वा कर्मणा यज्ञादिना वसु
वसुनि धनानि रथे आदधति हव्यः यज्ञार्थंआह्वातव्यः सोमिः अध अथ उत्पत्त्यन्तरमेववि-
श्वासुसर्वासुविक्षुपजासु प्रशंस्यते स्तूयते ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

नूनइद्विवार्यमासासंचन्तसूरयः ।

ऊर्जनपादभिष्टयेपाहिशग्धिस्वस्तयउतैधिपृत्सुनोवृधे ॥५॥१॥

नु । नः । इत् । हि । वार्यम् । आसा । संचन्त । सूरयः । ऊर्जः ।

नपात् । अभिष्टये । पाहि । शग्धि । स्वस्तये । उत । एभि ।

पृत्सु । नः । वृधे ॥ ५ ॥ १ ॥

हेअग्ने नोस्मभ्यंवार्यंवरणीयंघनंनुक्षिपंपयच्छ इद्धीतिपूरणौ यतःसूरयःस्तोतारः त्वत्तः सकाशादासा आस्येनस्तोत्रेणसत्तं घनंलभन्ते किंच हेऊर्जोनपाव अन्नस्यनपांतयितः बल-
स्पुत्रवा अभिष्टये अभीच्छते महं अन्नंपयच्छेतिशेषः पाहि अस्मानापद्भोरक्ष स्वस्तये
क्षेमाय पश्वादिलक्षणस्यघनस्यक्षेमार्थंशग्धि त्वां याचे व्यत्ययेनमध्यमः शक्तोभवेतिवा हे
अग्ने उतापिच पृत्सु पृतनांसु नोवृधे समृद्धये एधि भव ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

प्रातरग्निमितिपंचर्चंचतुर्थसूक्तं अत्रेयमनुक्रमणिका—प्रातरृक्कवाहाद्वितइतिविशेषणवि-
शिष्टः आत्रेयोद्वितऋषिः पंचयंतंहीति हिशाब्दादस्यापिसूक्तस्यपंचमीपंक्तिः पंचयंतपरिभाषया
शिष्टानुष्टुभः उक्तोविनिर्घोगःप्रातरनुवाकाग्निनशस्त्रयोः ।

तत्रप्रथमा—

प्रातरग्निःपुरुप्रियोविशस्त्वैतार्तिथिः ।

विश्वानियोअमर्त्योहव्यामर्तेपुरण्यति ॥ १ ॥

प्रातः । अग्निः । पुरुप्रियः । विशः । स्वैत । अर्तिथिः । विश्वानि ।
यः । अमर्त्यः । हव्या । मर्तेषु । रण्यति ॥ १ ॥

पुरुप्रियः बहुप्रियः विशः यजमानेघनस्यनिवेशकः अतिथिः यजमानानांगृहान्पतिति-
थिषु अग्नेतीत्यतिथिः तथाहयास्कः—अतिथिरभ्यतितोगृहान्भवत्यभ्येतितिथिषुपरकुत्सानी-
तिवापरगृहाणीतिवेति । एवंविधोग्निः प्रातःस्त्वैत स्तूयते अमर्त्यः अमरणधर्मायोग्निः मर्तेषुम-
नुष्येषु यजमानेषु स्थितानि विश्वानि सर्वाणि हव्या हव्यानि हवींषि रण्यति काममते ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

द्वितायंमृक्तवाहसेस्वस्यदक्षस्यमंहना ।

इन्दुंसर्धत्तआनुपक्स्तोतार्चित्तेअमर्त्य ॥ २ ॥

द्वितायं । मृक्तवाहसे । स्वस्य । दक्षस्य । मंहना । इन्दुम् ।

सः । धत्ते । आनुपक् । स्तोता । चित् । ते । अमर्त्य ॥ २ ॥

हेअग्ने द्वितायं द्वितनाग्नेत्रिपुत्राय मृक्तवाहसे मृक्तंशुद्धंहविर्देवेभ्योवहतिप्रापयतीतिमृ-
क्तवाहः तस्मै स्वस्य आत्मीयस्यदक्षस्यबलस्यघनस्यवा मंहनामंहनायै दानायभव हेअमर्त्य

नित्याग्ने यतःकारणात् तेषुभ्यंसमृक्तवाहाः आनुषक् सर्वदाआनुषक्तमिन्दुंसोमंधत्ते धारयति
स्तोताचिद् स्तोताचभवति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

तं वो दीर्घायुं शोचिपंगिरा हुवे मघोनाम् ।

अरिष्टो येषां रथो अश्वदावन्नीयते ॥ ३ ॥

तम् । वः । दीर्घायुं शोचिपम् । गिरा । हुवे । मघोनाम् ।

अरिष्टः । येषाम् । रथः । वि । अश्वदावन् । ईयते ॥ ३ ॥

हेअग्ने दीर्घायुशोचिपं दीर्घमनदीर्घिं तं वः पूजायांबहुवचनं त्वामघोनां धनिनां
कृते गिरा स्तोत्रेण हुवे आह्वयामि हेअश्वदावन् अश्वानांदातः येषांधनिनारथः युद्धे-
षु अरिष्टः शत्रुभिरार्हिसितोविनीयते विगच्छतु ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

चित्रावायेपुदीधितिरासन्नृक्थापान्ति ये ।

स्तीर्णवर्हिः स्वर्णरेश्रवांसिदधिरेपरि ॥ ४ ॥

चित्रा । वा । येषु । दीधितिः । आसन् । उक्था । पान्ति । ये ।

स्तीर्णम् । वर्हिः । स्वर्णरेश्रवांसि । दधिरे । परि ॥ ४ ॥

येषुक्त्रविक्षु चित्रानानाविधादीधितिः यज्ञविषयाक्रियाभवति ये आसन् आस्ये उ-
क्थाउक्थानि स्तोत्राणि पान्ति रक्षन्ति तैर्ऋत्विग्भिःस्तीर्णं स्तीर्णस्यवर्हिः वर्हिषःपर्युपरिश्र-
वांसि अन्नानि हवींषि स्वर्णरेः स्वःस्वर्गनरंयजमानंनयतीतिस्वर्णरोयज्ञः तस्मिन् निदधिरे
निधीयन्ते ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

येमेपञ्चाशतंददुरश्वानांसुधस्तुति ।

द्युमदग्नेमहिश्रवोवृहत्कृधिमघोनां नृवदंमृतनृणाम् ॥ ५ ॥ १० ॥

ये । मे । पंचाशतम् । ददुः । अश्वानाम् । सधस्तुति । द्युष्टमत् ।
 अग्ने । महि । श्रवः । बृहत् । रुधि । मघोनाम् । नृष्टवत् ।
 अमृत । नृणाम् ॥ ५ ॥ १० ॥

येमघवानोदातारोमेमसं सधस्तुतिस्तुत्यासहितं त्वत्स्तोत्रसमनंतरं अश्वानांपंचाशतंददुः
 हेअमृत अग्ने त्वं तेषामघोनां नृणां द्युमत् दीप्तिमत् महि महत् बृहत् परिवृढं नृवत् परि-
 चारकमनुष्ययुक्तं श्रवोन्नं रुधि कुरु देहीत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपथमेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

अस्यवस्थाइतिपंचर्षंपंचमंस्कृतं अत्रेयमनुक्रमणिका—अस्यवस्थावनिर्गायत्र्यावनुष्टु-
 भौविराडूपेति । आत्रेयोवत्रिक्रंपिः प्रथमाद्वितीयेगायत्र्यौ तृतीयाचतुर्थ्यावनुष्टुभौ पंचमीविरा-
 डूपा एकादशिनस्त्रयोष्टकाश्चविराडूपेत्युक्तलक्षणोपेतत्वात् ।

तत्रेयंपथमा—

अभ्यवस्थाःप्रजायन्तेप्रववेर्विचिकेत । उपस्थेमातुर्विचष्टे ॥ १ ॥

अभि । अवस्थाः । प्र । जायन्ते । प्र । ववेः । व्विः । चिकेत ।
 उपस्थे । मातुः । वि । चष्टे ॥ १ ॥

ववेः ऋपेः अभि उत्तरोत्तरमवस्थाः अशोभनादशाः प्रजामन्ते तादृशीः वविर्हविषां
 संभक्तासोमिः प्रचिकेत प्रजानीयात् ज्ञात्वाचापनयत्वितिभावः योग्निर्मातुःपृथिव्याउपस्थेसमी-
 पेस्थितंपदार्थजातं विचष्टे पश्यति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

जुहुरेविचितयन्तोर्निमिपंनृम्णंपान्ति । आदृह्णांपुरंविविशुः ॥ २ ॥

जुहुरे । वि । चितयन्तः । अर्निमिपम् । नृम्णम् । पान्ति ।
 आ । दृह्णाम् । पुरम् । विविशुः ॥ २ ॥

येवित्तयन्तः तव प्रभावंजानंतोजनाः अनिमिषं सर्वदाविजुहुरे जुह्विरे विशेषेणयज्ञा-
र्थीत्वामाह्वयन्ति आहूयच नृम्णं तववलं हविर्भिःस्तोत्रैश्च पांति रक्षंति तेदृह्णां शत्रुभिःसाध-
यितुमशक्यांपुरं पुरीं आविविधुः प्रविशन्ति शतपूर्भिरायसीभिर्निपाहीतिनिगम्यः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

आश्वैत्रेयस्यजन्तवोद्युमर्द्धन्नकृष्टयः ।

निष्कग्नीवोबृहदुक्थएनामध्वानवाजयुः ॥ ३ ॥

आ । श्वैत्रेयस्य । जन्तवः । द्युमत् । वर्धन्त । कृष्टयः ।

निष्कग्नीवः । बृहदुक्थः । एना । मध्वा । न । वाजयुः ॥३॥

जायन्तइतिजन्तवः कृष्टयोमनुष्याकृत्विजः मध्वान मधुनेव एना एनयास्तुत्या यद्वा
नकारश्चार्थं मधुनाचश्वैत्रेयस्यश्वित्रमन्तरिक्षं तत्रभवत्स्यवैद्युतस्याग्नेर्द्युमत् दीप्तिमत् बलं आवर्ध-
न्त अभिवर्धयन्ति किंविधाः कृष्टयः निष्कग्नीवः निष्केणसुवर्णेनालंकृतग्नीवाः व्यत्ययेनै-
कवचनं बृहदुक्थः बृहत्स्तोत्राः वाजयुः अन्नकामाः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

प्रियंदुग्धनकाम्यमजामिजाम्योःसचां ।

घर्मो नवाजजठरोदब्धःशश्वतोदभः ॥ ४ ॥

प्रियम् । दुग्धम् । न । काम्यम् । अजामि । जाम्योः । सचां ।

घर्मः । न । वाजजठरः । अदब्धः । शश्वतः । दभः ॥ ४ ॥

जाम्योर्घावापृथिव्योःसचासहायभूतोभिः दुग्धं पयइव काम्यंकमनीयं अजामि दोष-
रहितंमियंअस्मदीयंस्तोत्रंशृणोतु किंविधोभिः घर्मो न प्रवर्ष्यइव वाजजठरः वाजोन्नजठरेप-
स्यसः घर्मोयथाहव्येनाग्येनपयसा आसिकोवाजजठरः तद्द्वविजठरइत्यर्थः अदब्धःशत्रुभिः
स्वयमर्हिसितः शश्वतः शाश्वतो नित्यः दभः शत्रूणांहंसकः ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

क्रीळन्ओरश्मआभुवःसंभस्मनावायुनावेविदानः
ताअस्यसन्धुपजोनतिग्माःसुसंशितावक्ष्योवक्षणेस्थाः ॥ ५ ॥ १ ॥

क्रीळन् । नः । रश्मे । आ । भुवः । सम् । भस्मना । वायुना ।
वेविदानः । ताः । अस्य । सन् । धुपजः । न । तिग्माः । सुसंशिताः ।
वक्ष्यः । वक्षणेऽस्थाः ॥ ५ ॥ १ ॥

हेरश्मे रश्मिमन्त्रे क्रीळन् वनेपुक्रीडन् भस्मनास्वकार्येणप्रसितेनवायुनापेरेकेणमरु-
ताचसंवेविदानःसम्यक्तायमानः त्वनोस्मार्क आभुवः अभिमुखोभव वक्षणेस्थाः वक्षणेवह्नौ-
स्थिताः वक्ष्यः हविर्वहन्तीतिवक्ष्योज्वालाः सुसंशिताः सुतीक्ष्णाः धूपजः शत्रूणांधर्षकाः ताज्वा-
लाः अस्ययजमानस्यमम न तिग्माः नतीक्ष्णाः तन् सन्तु अस्तेर्लिदिरूपम् ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेएकादशोवर्गः ॥ १३ ॥

यमग्रेइतिचतुर्ध्वं चंपठं सूक्तं अत्रीणांपयस्वतामार्ष आग्नेयं अंत्यापंक्तिः शिष्टानुपुत्रः
तथाचानुक्रान्तं—यमग्रेचतुर्ध्वंपयस्वन्तःपंचयंतंहेति । मातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनि-
योगः अत्रेश्वतुर्वीराख्येहीतिद्वितीयेहनीदंसूक्तंआज्यशस्त्रं सूचितंच—यमग्रेवाजसातमेतिद्विती-
येहन्त्याज्यमिति ।

तत्रमथमा—

यमग्रेवाजसातमत्वंचिन्मन्यसेरयिम् ।

तनोगीर्भिःश्रवाप्यंदेवत्रापनयायुजंम् ॥ १ ॥

यम् । अग्ने । वाजसातम् । त्वम् । चित् । मन्यसे । रयिम् ।

तम् । नः । गीःभिः । श्रवाप्यंम् । देवत्रा । पनय । युजंम् ॥ १ ॥

हेअग्ने हेवाजसातम अत्यन्तमन्नद त्वं यं रयिं धनं अस्माभिर्दीयमानं हवीरूपधनं
मन्यसेपुष्पसे चिदिविपादपूरणः श्रवाप्यंश्रवणीयं पशस्यं गीर्भिःस्तुविभिःयुजं युक्तं नो-
स्मदीयंहविलक्षणधनं तं देवत्रा देवेषु पनय प्रापयेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

येअग्नेनेर्यन्तितेवृद्धाउग्रस्यशर्वसः ।

अपह्रेपोअपहरोन्यव्रतस्यसश्विरे ॥ २ ॥

ये । अग्ने । न । ईर्यन्ति । ते । वृद्धाः । उग्रस्य । शर्वसः । अप ।

ह्रेपः । अप । हरः । अन्यव्रतस्य । सश्विरे ॥ २ ॥

हेअग्ने येजनाःवृद्धाः पश्वादिन्क्षणैर्धनैःसमृद्धाःसन्तः तेतुभ्यनेरयन्ति हवींषिनप्रयच्छ-
न्ति तेउग्रस्य अधिकेनशवसोवलेन अन्नेनवा अप अपनीताः बलानहीनाभवन्तीत्यर्थः किंच
अन्यव्रतस्य अन्यैद्वेदिकाद्विभक्तंव्रतंकर्मयस्यतस्यासुरस्यद्वेषः तत्संबंधिनंविरोधं हुरोर्हिंसाच
अपसश्विरे आत्मानं प्रापयन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

होतारंत्वावृणीमहेभ्रेदक्षस्यसाधनम् ।

यज्ञेषुपूर्व्यगिराप्रयस्वन्तोहवामहे ॥ ३ ॥

होतारम् । त्वा । वृणीमहे । अग्ने । दक्षस्य । साधनम् ।

यज्ञेषु । पूर्व्यम् । गिरा । प्रयस्वन्तः । हवामहे ॥ ३ ॥

हेअग्ने प्रयस्वन्तोन्नवन्तः एतन्नामकावयं दक्षस्यबलस्यसाधनं साधयितारं त्वां होतारं
देवानामाह्वतारंवृणीमहे किंच यज्ञेषु पूर्व्यमुत्प्यंत्वां गिरास्तुतिरूपयावाचाहवामहे स्तुमः ॥३॥

अथचतुर्थी-

इत्यायथातऊतयेसहसावन्दिवेदिवे ।

रायऋतायसुक्रतो गोभिःप्यामसधमादो वीरैःस्यामसधमादः ॥४॥ १२ ॥

इत्या । यथा । ते । ऊतये । सहसावन् । दिवेदिवे । राये । ऋताय ।

सुक्रतो इतिमुऋक्तो । गोभिः । स्याम् । सधमादः । वीरैः ।

स्याम् । सधमादः ॥ ४ ॥ १२ ॥

हेसहस्रावम् बलवन्मग्ने दिवेदिवे अन्वहं वयं ते तव ऊतये रक्षणाय यथास्याम तथा
इत्याइत्यंकुरु हेसुकृतो राये धनाय ऋताय धज्ञायच यथास्याम तथाकुरु किंच गोभिःस-
धमादः सहमाद्यन्तः स्याम वीरैःपुत्रैश्चसधमादः सहमाद्यन्तःस्याम तथाकुरु ॥ ४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

मनुष्वत्त्वेतिचतुर्कंचसप्तमंस्तुक्तं आत्रेयस्यसप्तस्यार्थं मनुष्वत्तत्तद्व्यत्यनुक्रमणिका पंचधंतं-
हेतिपूर्वोक्त्वादिदमादीनित्रीणिसूक्तानिपंच्यन्तानि शिष्टानुपुत्रः अग्निदेवता प्रातरनुवा-
काश्विनशस्त्रयोरुक्तेविनियोगः ।

तत्रेयंप्रथमा-

मनुष्वत्त्वानिधीमहिमनुष्वत्समिधीमहि ।

अग्नेमनुष्वद्विरोदेवान्देवयतेयज ॥ १ ॥

मनुष्वत् । त्वा । नि । धीमहि । मनुष्वत् । सम् । इधीमहि ।

अग्ने । मनुष्वत् । अंगिरः । देवान् । देवःइयते । यज ॥ १ ॥

हेअग्ने त्वा त्वां मनुष्वत् मनुष्वत्तमिधीमहि स्थापयामः मनुःशब्दोमनुष्यायः नभोगि-
रोमनुषांवत्युपसंब्यामितिभ्रसंज्ञायांरुत्वाभावः मनुष्वत् मनुष्वत् त्वात्तमिधीमहि समिद्धिः
संदीपयामः हेअंगिरः अंगारात्मकामे देवयते देवकामाय यजमानाय मनुष्वत् मनवे
मनोरपत्यायदेवानयज ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

त्वंहिमानुपेजनेमेसुप्रीतइध्यसे ।

सुचंस्त्वायन्त्यानुपक्सुजातुसर्पिरासुते ॥ २ ॥

त्वम् । हि । मानुपे । जने । अग्ने । सुप्रीतः । इध्यसे । सुचं । त्वा ।

यन्ति । आनुपक् । सुजात । सर्पिःइआसुते ॥ २ ॥

हेअग्ने त्वं मानुपेजने मनुष्यलोके सुप्रीतःस्तोत्रैःसुदृढीतःसन् इध्यसे दीप्यसे सुचोहविभिः
संपूर्णांजानुपक् अनुपकंयथाभवतितथा त्वा त्वाम् यन्ति मामुबन्ति हेसुजात हेसर्पिरासुते
पृथमुकाचेति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

त्वांविश्वेसृजोपसोदेवासोदूतमक्रत ।

सपर्यन्तस्त्वाकवेयज्ञेषुदेवर्माळते ॥ ३ ॥

त्वाम् । विश्वे । सृजोपसः । देवासः । दूतम् । अक्रत । सपर्यन्तः ।

त्वा । कवे । यज्ञेषु । देवम् । ईळते ॥ ३ ॥

सजोपसः सहमीयमाणाः विश्वेसर्वेदेवासोदेवाः त्वां दूतं अक्रत अकुर्वन् अतःकारणात् हेकवे क्रान्तदर्शिनं देवघोतमानं त्वा त्वां सपर्यन्तःपरिचरन्तोयजमानाः यज्ञेषुईळते देवानाह्वातुंयाचन्ते ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

देवोदेवयज्ययाग्निर्माळीतमर्त्यः ।

समिद्धःशुक्रदीदिहृतस्ययोनिमासदःससस्ययोनिमासदः ॥४॥१३॥

देवम् । वः । देवयज्यया । अग्निम् । ईळीत । मर्त्यः ।

समईद्धः । शुक्र । दीदिहि । ऋतस्य । योनिम् । आ । असदः ।

ससस्य । योनिम् । आ । असदः ॥ ४ ॥ १३ ॥

मर्त्योमनुष्यः देवघोतमानमग्निं अग्रण्यं वः त्वादेवयज्यया देवयज्यापै देवयागार्थं ईळीत स्तोत्रमर्हति हेष्टुक्र शोचिष्मन् समिद्धः हविर्भिःप्रवृद्धःसन्न दीदिहि दीप्यस्व ऋतस्य सत्यभूतस्य सतस्यऋतेः ममयोनिःकारणं स्वर्गसाधनं यज्ञस्थानं आसदः देवतारूपेण आसीद् आदरातिशयघोतनार्थंपुनर्वचनम् ॥ ४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेत्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

प्रविश्वसामन्नितिचतुर्कंचमष्टमंसूक्तं आवेषोविश्वसामाऋषिः चतुर्थीपंक्तिः शिष्टाअनुष्टुभः अग्निर्देवता तथाचानुक्रान्तं-प्रविश्वसामन्विश्वसामेति । उक्तोविनियोगःप्रातरनुवाकाश्विनशस्तयोः ।

तत्रेयंमथमा—

प्रविश्वसामन्नत्रिवदर्चापावकशोचिपे ।

योअध्वरेष्वीड्योहोतामन्द्रतमोविशि ॥ १ ॥

प्र । विश्वसामन् । अत्रिवदत् । अर्च । पावकशोचिपे । यः ।

अध्वरेषु । ईड्यः । होता । मन्द्रतमः । विशि ॥ १ ॥

हेविश्वसामन् ऋपेःसंबोधनमेतत् त्वं अत्रिवद अत्रिरिवपावकशोचिपे शोधक-
दीप्तये तस्मै अग्नये प्रार्चं प्रगाय योग्निःअध्वरेषुईड्यःसर्वैर्यज्वभिःस्तुत्यः होता देवाना-
माह्वावा विशि जने मन्द्रतमः स्तुत्यतमः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

न्यग्रिजातवेदसंद्घातादेवमृत्विजम् ।

प्रयज्ञएत्वानुपगद्यादेवव्यचस्तमः ॥ २ ॥

नि । अग्निम् । जातवेदसम् । द्घाता । देवम् । ऋत्विजम् । प्र ।

यज्ञः । एतु । आनुपक् । अद्य । देवव्यचःस्तमः ॥ २ ॥

हेयजमानाः जातवेदसं जातपन्नं जातधनंवा देवं द्योतमानं ऋत्विजं ऋतुयष्टा-
रं अग्निं निदधात निधत्त किंच देवव्यचस्तमः देवानामाप्तमोयज्ञोयज्ञसाधनं अस्मा-
भिर्दीयमानंहविः आनुपक् अनुपकंयथाभवतितथा अद्यास्मिन्नहनि तमग्निमैतु प्रयच्छतु ॥२॥

अथतृतीया—

चिकित्तिन्नसंत्वादेवंमर्तासुतये ।

वरेण्यस्यत्वेदसहयानासोअमन्महि ॥ ३ ॥

चिकित्तिवत्संमनसम् । त्वा । देवम् । मर्तासः । सुतये । वरेण्यस्य ।

ते । अवसतः । इयानासः । अमन्महि ॥ ३ ॥

हेअग्ने चिकित्तिवजान्मनोयस्यासौचिकित्तिन्मनाः तं देवं त्वा त्वां इयानासः
उपगच्छन्तोमर्वासोमनुष्यावयं उतये रक्षणार्थं वरेण्यस्य संभजनीयस्य ते तव अव-
सतः अवसते तर्पणाय अमन्महि स्तुमः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अग्नेचिकिद्ध्यस्यनइदंवचःसहस्य ।

तंत्वांसुशिप्रदंपतेस्तोमैर्वर्धन्त्यत्रयोगीभिःशुभ्रन्त्यत्रयः॥४॥१४॥

अग्ने । चिकिद्ध्यि । अस्य । नः । इदम् । वचः । सहस्य । तम् । त्वा ।

सुशिशिप्र । इदम्पते । स्तोमैः । वर्धन्ति । अत्रयः । गीःऽभिः ।

शुभ्रन्ति । अत्रयः ॥ ४ ॥ १४ ॥

हेअग्ने सहस्य सहसोबलस्यपुत्र नोस्मदीपं अस्पेदंपरिचरणं इदंवचः स्तोत्रंच चिकिद्ध्यि जानीहि हेसुशिम शोभने शिमेहनूनासिकेवायस्यासौसुशिमः तस्मत्तंबोधनंसुशिम सुहनो दंपते गृहपते तं त्वां अत्रयोत्रिपुत्राः स्तोमैःस्तोत्रैः वर्धन्ति वर्धयन्ति अत्रयोगीभिःशुभ्रन्त्यलंकुर्वन्ति ॥ ४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अग्नेसहन्तमितिचतुर्कंचनवमंसूक्तं अत्रानुक्रमणिका-अग्नेद्युन्नोषिवचर्षणिरिति । युन्न-
ऋषिः चतुर्थीपंकिराद्यास्त्वित्तोनुष्टुभः अग्निदेवता प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्दशसूक्तान्तःपा-
तितत्वादुक्तोविनियोगः ।

तत्रेयंपथमा-

अग्नेसहन्तमांसरद्युन्नस्यंप्रासहारयिम् ।

विश्वापचर्षणीरभ्याइसावाजेपुसासहत् ॥ १ ॥

अग्ने । सहन्तम् । आ । ऋ । युन्नस्यं । प्रसहा । रयिम् ।

विश्वाः । यः । चर्षणीः । अग्नि । आसा । वाजेपु । ससहत् ॥ १ ॥

हेअग्ने प्रासहा प्रकृष्टेनवटेनसहंतं शत्रून्भिभवन्तं रयिं पुत्रं युन्नस्य युन्नाय मम ऋषये आमर आहर चतुर्थ्यर्थेपठौ एतदेवविष्टुणोति यःपुत्रः आसा आत्येन स्तोत्रेणयुक्तः सन् वाजेपु मुष्टेषु अग्नि आग्निमुत्प्रेनगतान् विश्वाः सर्वान्चर्षणीर्मनुष्यान् शत्रून् ससहत् अभिभवति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तमग्नेपृतनापहंरयिसंहस्वआभर ।

त्वंहिसत्योअद्भुतोदातावाजस्यगोमतः ॥ २ ॥

तम् । अग्ने । पृतनाऽसहम् । रयिम् । सहस्वः । आ । भर ।

त्वम् । हि । सत्यः । अद्भुतः । दाता । वाजस्य । गोऽमतः ॥ २ ॥

हेअग्ने हेसहस्वः बलवन् पृतनासहं पृतनाःसेनाः अभिभवितारं रयिं पुत्रं तं त्व-
माभर आहर त्वंहिसत्यःसत्यभूतः अद्भुतोमहान् गोमतः गोभिर्युक्तस्यवाजस्यान्नस्य
दाता ॥ २ ॥

अथतृतीया—

विश्वेहित्वांसजोपसोजनांसोवृक्तर्वाहिपः ।

होतारंसद्भसुप्रियंव्यन्तिवार्यापुरु ॥ ३ ॥

विश्वे । हि । त्वा । सऽजोपसः । जनांसः । वृक्तर्वाहिपः ।

होतारम् । सद्भसु । प्रियम् । व्यन्ति । वार्या । पुरु ॥ ३ ॥

हेअग्ने सजोपसः सहप्रीपमाणाः वृक्तर्वाहिपोलूनर्वाहिपोविश्वेसर्वेजनासोजनाः ऋत्विजः
सद्भसु यज्ञगृहेषु होतारं देवानामाह्वतारं प्रियं सर्वेषांभीतिकरं त्वा त्वां पुरु पुरुणि बहूनि
वार्या वरणीयानिधनानि व्यन्ति याचन्ते ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

सहिष्माविश्वचर्पणिर्भिमातिसहोदधे ।

अग्रएपुक्षयेष्वारेवन्नःशुक्रदीदिहियुमत्पावकदीदिहि ॥ ४ ॥ १५ ॥

सः । हि । स्म । विश्वऽचर्पणिः । अन्निऽमाति । सहः ।

दधे । अग्ने । एपु । क्षयेषु । आ । रेवत् । नः । शुक्र ।

दीदिहि । युऽमत् । पावक । दीदिहि ॥ ४ ॥ १५ ॥

हेअग्ने सः लोकेषुप्रसिद्धोविश्वचर्षणिक्रैपिः अभिमाति शत्रूणांहिसकंसहोबलंदधे धार-
यतु हेरुक शोचिष्मन् त्वं नोस्मदीयेषुक्षयेषुगृहेषुरेवत् धनयुक्तंयथाभवतितथाआदीदिहि
आदीप्यस्व हेपावक पापानांशोधक अग्ने त्वं द्युमत् दीप्तियुक्तं , यशोयुक्तं च दीदिहि
दीप्यस्व ॥ ४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेपंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अग्नेत्वंनइतिचतुर्कंचदशमंसूक्तं अत्रानुक्रमणिका—अग्नेत्वंगौपायनालौपायनावाबन्धुःसु-
बन्धुश्रुतबन्धुर्विप्रबन्धुश्चैकचोद्वैपदमिति । विंशतिकाद्विपदाविराजइत्युक्त्वाच्चतस्रोद्विपदाविराजः
बन्धुःसुबन्धुःश्रुतबन्धुर्विप्रबन्धुश्चक्रमेणचतसृणामृषयः तेचगौपायनालौपायनावा अग्निर्देवता
महापितृयज्ञेआहवनीयंपतिगच्छन्तःक्रत्विजःइदंसूक्तंजपेयुः तथाचसूत्रितं—अथैनमभिसमायन्ति
मामगामाग्नेत्वंनइतिजपन्तइति । दशरात्रेषुहनिवृतीयसवनेभैत्रावरुणस्यअग्नेत्वमितिद्वे तंत्वा-
शोचिष्टेत्येका एवंमिलितोद्वैपदस्तृचःस्तोत्रियःतथैवसूत्रितं—अग्नेत्वंनोअन्तमोग्नेभवसुषमिधेति ।

तत्रेमेप्रथमाद्वितीये—

अग्नेत्वंनोअन्तमउतत्राताशिवोभवावरूध्यः ।

वसुंरग्निर्वसुंश्रवाअच्छानक्षिद्युमत्तमंरयिंदाः ॥ १ ॥ २ ॥

अग्ने । त्वम् । नः । अन्तमः । उत । त्राता । शिवः । भव ।

वरूध्यः । वसुः । अग्निः । वसुंश्रवाः । अच्छ । नक्षि ।

द्युमत्तमम् । रयिम् । दाः ॥ १ ॥ २ ॥

हेअग्ने वरूध्यः वरणीयः संभजनीयः यद्वा वरूथैःपरिधिभिर्वृतस्त्वंनोस्माकंअंतिमो-
न्तिकतमोभव उतापिच त्राता रक्षकः शिवः सुखकरश्चभव वसुर्वासकोग्निःसर्वेषामग्रणीः व-
सुश्रवाः व्याप्तान्स्त्वं अच्छ आभिमुख्येननक्षि अस्मान्ख्यामुहि द्युमत्तमं अतिशयेनदीप्तिमत्
रयिं पश्वादिलक्षणंधनं दाः अस्मान्यदेहि ॥ १ ॥ २ ॥

अथतृतीयाचतुर्थौ—

सनोवोधिश्चुधीहर्वमुरुष्याणोअघायतःसंमस्मात् ।

तंत्वाशोचिष्टदीदिवःसुस्त्रार्यनूनर्मामिहेसारिवभ्यः ॥ ३ ॥ १ ॥ १६ ॥

सः । नः । वोधि । श्रुधि । हवम् । उरुप्य । नः । अघदयतः ।
 समस्मात् । तम् । त्वा । शोचिष्ठ । दीदिवः । सुन्नाय ।
 नूनम् । ईमहे । सखिदभ्यः ॥ ३ ॥ ४ ॥ १६ ॥

हेअग्ने सत्वनोस्मान्नोधि बुध्यस्व हवमस्मदीयमाह्वानंश्रुधि शृणु अघायतः अघमि-
 च्छतः समस्मात् सर्वस्मात् जनात् नोस्मान् उरुप्य रक्ष हेशोचिष्ठ अतिशोचिष्मन् दीदिवः
 स्वतेजोभिर्दीप्ताग्ने तं त्वा त्वां सुन्नाय सुन्नाय सुन्नमितिसुन्ननाम तदर्थसखिदभ्यःसमान-
 स्यादित्ययः पुत्रेभ्यः तदर्थं च नूनं ईमहे याचामहे ॥ ३ ॥ ४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेषोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

अच्छावोअग्निमितिनवर्चमेकादशंसूक्तं अत्रानुक्रमणिका—अच्छावोनववसूयवआनु-
 ष्टमिति । आत्रेयावसूयुनामानऋषयः अनुष्टुप् मंडलादिपरिभाषयामिर्देवता प्रातरनुवाका-
 श्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः प्रातःसवनेअच्छावाकवदस्वेत्युक्ते अच्छावोअग्निमवसइतितृचम-
 नून्वात् तथाचसूचितं—अच्छावोअग्निमवसइतितृचमन्वाहेति ।

तत्रैयंप्रथमा—

अच्छावोअग्निमवसेदेवंगासिसनोवसुः ।

रासत्पुत्रकंपूणामृतावापर्षतिद्विपः ॥ १ ॥

अच्छ । वः । अग्निम् । अवसे । देवम् । गासि । सः । नः । वसुः ।

रासत् । पुत्रः । ऋपूणाम् । ऋतद्वा । पर्षति । द्विपः ॥ १ ॥

हेवसूयवः वीर्यं देवमग्निं अवसे रक्षणाय अच्छगासि अग्निमायत वसुः अग्निहो-
 ष्ठाथैयजमानानां गृहेवासयितासोमिर्नोस्मभ्यंरासत् कामान्ददातु ऋपूणामृषीणांपुत्रः ऋषिभि-
 मन्धनेनजनितत्वात् पुत्रउपचर्षते ऋतावा ऋतावान् सत्यवानुक्त्वान्वासोमिः द्विपः अस्मार्क
 शन्नूपर्षति पारयतु ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सहिसत्योयंपूर्वेचिद्देवासंश्रिद्यमीधिरे ।

होतारंमन्द्राजिह्वमित्सुदीनिभिर्विन्नावंसुम् ॥ २ ॥

सः । हि । सत्यः । यम् । पूर्वे । चित् । देवासः । चित् ।
यम् । ईधिरे । होतारम् । मन्द्रजिह्वम् । इत् । सुदीतिः ।
विज्ञाः । सर्वम् ॥ २ ॥

पूर्वेचित्पूर्वेमहर्षयः होतारं देवानामाह्वतारं मन्द्रजिह्वं हविषांपदानेनदेवानांमादयित्री
जिह्वायस्यसः तं यद्वा मोदनजिह्वं तथाहयास्कः—मन्द्रजिह्वंमदनजिह्वंमोदनजिह्वमितिवेति ।
सुदीतिभिः शोभनदीतिभिर्युक्तं विभावसुं प्रभाधनं यमग्निईधिरे समैश्वर्यं देवासश्चिव देवा-
अपियमग्निमोधिरे समैश्वर्यं सहाग्निःसत्योभवति सत्यप्रतिश्रवोभवति इदितिपूरणः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

सनोधीनीवरिष्ठयाश्रेष्ठयाचसुमत्या ।
अग्नेरायोदिदीहिनःसुवृक्तिभिर्वरेण्य ॥ ३ ॥

सः । नः । धीती । वरिष्ठया । श्रेष्ठया । च । सुमत्या । अग्ने ।
रायः । दिदीहि । नः । सुवृक्तिः । वरेण्य ॥ ३ ॥

सुवृक्तिभिः स्तुतिभिः स्तुयमान वरेण्य वरणीय हेअग्ने सत्त्वंवरिष्ठया वरतमेन श्रेष्ठया
अतिशयेनप्रशस्येननोधीती धीत्या अस्मदीयेनपरिचरणत्वात्मकेनकर्मणा सुमत्याच सुमतिरि-
तिशस्त्रमुच्यते शस्त्रेणचमीतःसन् रायोधनानिनोस्मभ्यं दीदिहि देहि ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

अग्निर्देवेषुंराजत्यग्निर्मतेषुंवाविशन् ।
अग्निर्नोहव्यवाहनोग्निधीभिःसपर्यत ॥ ४ ॥

अग्निः । देवेषुं । राजति । अग्निः । मतेषुं । आविशन् ।
अग्निः । नः । हव्यवाहनः । अग्निम् । धीभिः । सपर्यत ॥ ४ ॥

योग्निर्देवेषु देवानांमध्येराजति देवतारूपेणप्रकाशते योग्निर्मतेषु मनुष्येषु आविशन् आ-
हवनीयादिरूपेणप्रविष्टोभवति योग्निर्नोत्माकंहव्यवाहनोभवति अस्मदीयेषुपत्तेषुदेवतार्थं ह-
व्यानांबोदाभवति हेयजमानाः तमग्निधीभिःस्तुतिभिःसपर्यत परिचरत ॥ ४ ॥

पुत्रकामेष्ट्यां अग्निस्तु विश्रवस्तममिति द्वेस्विष्टकृतो याज्यानुवाक्ये सूत्रितं च—अग्निस्तु विश्रवस्तममिति द्वेसंयाज्ये इति ।

अथपंचमी—

अग्निस्तु विश्रवस्तमं तु विब्रह्माणमुत्तमम् ।

अतूर्तं श्रावयत्पतिं पुत्रं ददाति दाशुषे ॥ ५ ॥ १७ ॥

अग्निः । तु विश्रवः इतमम् । तु विब्रह्माणम् । उत्तमम् । अतूर्तम् ।

श्रावयत्पतिम् । पुत्रम् । ददाति । दाशुषे ॥ ५ ॥ १७ ॥

अग्निस्तु विश्रवस्तमं अतिशयेन बहून् तु विब्रह्माणं बहुस्तोत्रं उत्तममुत्कृष्टं अतूर्तं शत्रुभिरर्हिसितं श्रावयत्पतिं श्रावयति विश्रुतान्करोति पतीन् पालयितृन्पितृनिति स्वकर्मणापितृणां प्रत्यापक इति श्रावयत्पतिः तथाविधं पुत्रं दाशुषे हवींषिदत्तवते यजमानाय ददाति ददातु ॥ ५ ॥

॥ इति चतुर्थस्पष्टमेतत्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथषष्ठी—

अग्निर्ददाति सत्पतिं ससाहृद्यो युधानृभिः ।

अग्निरत्यं रघुप्यदं जेतारमपराजितम् ॥ ६ ॥

अग्निः । ददाति । सत्पतिम् । ससाहृ । यः । युधा । नृभिः ।

अग्निः । अत्यंम् । रघुप्यदंम् । जेतारम् । अपराजितम् ॥ ६ ॥

यः पुत्रः युधा युद्धेन नृभिः परिजनैः ससाह शत्रून् अभिवति सत्पतिं सतां पालयितारं ससाहृद्यो युधानृभिः अग्निर्ददाति अस्मभ्यं ददातु किंचाग्निः रघुप्यदं रघुः लघुः स्यदो जवो यस्य तं जेतारं शत्रूणां अपराजितं शत्रुभिः अत्यं अतिसततंगच्छत्योश्वः तं ददातु ॥ ६ ॥

अश्वमेधेषौ ष्यामिष्टौ यद्वा हिष्टमिति याज्या सूत्रितं च—यद्वा हिष्टं तदमय इति संयाज्येति ।

सैपासप्तमी—

यद्वा हिष्टं तदमये चूर्द्धर्चविभावसो ।

महिषीवत्वद्रूपिस्त्वहाजा उदीरते ॥ ७ ॥

यत् । वाहिष्ठम् । तत् । अग्रये । बृहत् । अर्च ।
 विभावसो इति विभाऽवसो । महिषीऽइव । त्वत् ।
 रयिः । त्वत् । वाजाः । उत् । ईरते ॥ ७ ॥

वाहिष्ठं बोद्धव्यं यस्तोत्रं तदग्रये क्रियते अतोहेविभावसो प्रभाधनाग्रे बृहत् बह्वर्चं धनं अर्च अस्मभ्यंपयच्छ कथमस्यान्नधनप्रदातृत्वमित्यपेक्षायामाह यतः त्वत् त्वत्तः सकाशात् महिषीमहती रयिर्धनं उदीरते उद्गच्छति वाजाःअन्नानिच त्वत् उदीरते उद्गच्छन्ति इवेतिपूरणः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

तवद्युमन्तोअर्चयोप्रावेवोच्यतेबृहत् ।
 उतोतेतन्यतुर्थथास्वानोअर्तत्मनादिवः ॥ ८ ॥

तव । द्युमन्तः । अर्चयः । प्रावाऽइव । उच्यते । बृहत् ।
 उतो इति । ते । तन्यतुः । यथा । स्वानः । अर्त । त्मना । दिवः ॥८॥

हेअग्ने तवअर्चयोरश्मयः द्युमन्तोदीप्तिमन्तोभवन्ति बृहत् महत् त्वं प्रावेव अभिपय-
 प्रावेव उच्यते स्वयसे उतअपिच त्मना आत्मना दिवोद्योतमानस्येतवस्वानःशब्दः तन्य-
 तुर्थथामेघगर्जितमिवअर्तउद्गच्छति ॥ ८ ॥

अथनवमी-

एवाँअग्निवसूयवःसहसानंवंवन्दिम ।
 सनोविश्वाअतिद्विपःपर्षन्नावेवसुक्रतुः ॥ ९ ॥ १८ ॥

एव । अग्निम् । वसुधवः । सहसानम् । ववन्दिम । सः । नः ।
 विश्वाः । अर्ति । द्विपः । पर्षत् । नावाऽइव । सुऽक्रतुः ॥ ९ ॥ १८ ॥

वसूयवोवसुकामावयंसहसानमस्माकंपलमिवाचरंतमग्निं एवमुक्तप्रकारेण ववन्दिम स्तु-
 मः सुक्रतुः शोभनकर्माशोभिर्नोस्मान् विश्वाः सर्वान् द्विपःशत्रून् अतिपर्षत् अतिपारयतु
 कथमिव नावासाधनेनसिधुमिव ॥ ९ ॥

॥ इतिचतुर्थस्तपथमेष्टादशोवर्गः -॥ १८ ॥

अग्नेपावकेतिनवर्चद्वादशंसूक्तं वसूयवक्रपयः गायत्रीछन्दः अग्निर्देवता तथाचानुक्रान्तम्—अग्नेगायत्रमिति । पातरनुवाके आग्नेये ऋतौ गायत्रे छंदसि आश्विनशस्त्रे चेंदंसूक्तं सूत्रितंच—अग्नेपावकदूतंबइति सूक्ते इति । आधाने द्वितीयायामिष्टौ प्रथमस्य हविषो भेपावकेत्येपायाज्या सूत्रितंच—सनःपावकदीदिवो भेपावकरोचिपेति ।

तत्रेयंप्रथमा—

अग्नेपावकरोचिषामन्द्रयादेवजिह्वयां । आदेवान्वक्षियक्षिच ॥ १ ॥

अग्ने । पावक । रोचिषा । मन्द्रया । देव । जिह्वयां । आ ।
देवान् । वक्षि । यक्षि । च ॥ १ ॥

हेपावक शोधक रोचिषा स्वदीप्त्या मन्द्रया देवानां मादयिष्या जिह्वया च हेदेव यो-
त्मानाग्ने देवानावक्षि यज्ञार्थमावह यक्षिच तानस्यज ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तंत्वाघृतस्त्वामीहेचित्रभानोस्वदृशंम् । देवाँआधीतयेवह ॥ २ ॥

तम् । त्वा । घृतस्त्रो इति घृतस्त्रो । ईमहे । चित्रभानो इति-
चित्रभानो । स्वःऽदृशंम् । देवान् । आ । आधीतये । वह ॥ २ ॥

हेघृतस्त्रो घृतस्यमेरक यद्वा घृतेनजनित हेचित्रभानो चित्रानानाविधाभानवोरस्मयोय-
स्यासौचित्रभानुः तस्यसंबोधनं स्वदृशं सर्वदृष्टारं वं त्वा त्वाँईमहे याचामहे अतोवीतयेहविषां
भक्षणायदेवानावह ॥ २ ॥

अथतृतीया—

वीतिहोत्रंत्वाकवेद्युमन्तंसमिधीमहि । अग्नेवृहन्तमध्वरे ॥ ३ ॥

वीतिहोत्रम् । त्वा । कवे । द्युमन्तम् । सम् । इधीमहि ।
अग्ने । वृहन्तम् । अध्वरे ॥ ३ ॥

हेकवे क्रान्तदर्शिन अग्ने वीतिहोत्रं क्रांतयज्ञं यद्वा पिययज्ञं द्युमन्तं दीप्तिमन्तं वृहन्तं
महान्तं त्वा त्वाँ अग्नेरेयज्ञे समिधीमहि समिन्द्रिःसंदीपयामः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अग्नेविश्वेभिराग्निदेवेभिर्हव्यदातये । होतारंत्वावृणीमहे ॥ ४ ॥

अग्ने । विश्वेभिः । आ । गृहि । देवेभिः । हव्यदातये ।

होतारम् । त्वा । वृणीमहे ॥ ४ ॥

हेअग्ने विश्वेभिःसर्वैः देवेभिःदेवैः सह त्वं हव्यदातये हविषांदात्रे यजमानाय तदर्थं आ-
गृहि यज्ञंमत्यागच्छ यतः होतारंदेवानामाह्वातारं त्वा त्वां वृणीमहे प्रार्थयामहे ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

यजमानायसुन्वतेआग्नेसुवीर्यवह । देवैरासत्सिर्वर्हिषि ॥ ५ ॥ १९ ॥

यजमानाय । सुन्वते । आ । अग्ने । सुवीर्यम् । वह ।

देवैः । आ । सत्सि । वर्हिषि ॥ ५ ॥ १९ ॥

हेअग्ने सुन्वते अभिपर्वंकुर्वतेयजमानाय सुवीर्यशोभनं बलं आवह प्रापय किंच देवैः
सहवर्हिषिपक्षे आसत्सि आसीदिति ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपथमेऽकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथषष्ठी-

समिधानःसहस्रजिदग्नेधर्माणिपुष्यसि । देवानांदूतउक्थ्यः ॥ ६ ॥

सम्पद्सुधानः । सहस्रजित् । अग्ने । धर्माणि ।

पुष्यसि । देवानाम् । दूतः । उक्थ्यः ॥ ६ ॥

हेसहस्रजित् सहस्रजेवरग्ने समिधानः हविर्भिःसमिध्यमानः उक्थ्यः प्रशस्पसत्वं दे-
वानांदूतःसन् धर्माणि नः कर्माणि यज्ञादिक्रियाः पुष्यसि पोषयति ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

न्यग्निंजातवेदसंहोत्रवाहंयविष्ठयम् । दधातादेवमृत्विजम् ॥ ७ ॥

नि । अग्निम् । जातवेदसम् । होत्रवाहम् । यविष्ठयम् ।

दधाता । देवम् । ऋत्विजम् ॥ ७ ॥

यरूपरुणः तुविजातस्य बहूपत्यस्य मे पूर्वीर्विह्वीः गिरः स्तुतीः श्रुत्वाप्रीतःसन् युक्तेनाभियुक्तेनमनसा अभिगृणाति इदंगृहाणेदंगृहाणेति यथा मां ब्रवीति एव एवं हे-
अग्ने नविष्टाय अत्यन्तंस्तुत्याय ते तुभ्यं नवमं नवतमांसुमर्तिस्तुतिंचकानः कामयमान-
स्तसदस्युरपि इदंगृहाणेदंगृहाणेति मां पार्थितवान् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

योमृइतिप्रवोचत्यश्वमेधायसूर्ये ।

ददद्दृचासुनिम्यतेददन्मेधामृतायते ॥ ४ ॥

यः । मे । इति । प्र॒श्वोचति । अश्व॑मेधाय । सूर्ये । ददत् ।

ऋ॒चा । सु॒निम् । य॒ते । ददत् । मे॒धाम् । ऋ॒त॒श्च॒यते ॥ ४ ॥

योभिक्षमाणोर्थास्त्रियेपेरकाय धनानांदात्रेवा अस्मै अश्वमेधाय राजर्षये मे मह्यं देहीति प्रवोचति प्रब्रवीति योश्वमेधंधनानिभिक्षतइत्यर्थः ऋचाग्नेःस्तोत्रेणसहयते आत्मनःसमीपंगच्छ-
ते तस्मै आर्धिने अश्वमेधः सानि धनं ददत् ददाति हेअग्ने ऋतायते यज्ञमिच्छते तस्मै अश्व-
मेधायमेधांयज्ञविषयांप्रज्ञां ददत् देहि ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

यस्यंपापरुपाःशतमुद्धर्षयन्त्युक्षणः ।

अश्वमेधस्यदानाःसोमाइवव्याशिरः ॥ ५ ॥

यस्य । मा । प॒रुपाः । श॒तम् । उ॒त्त॒द्द॒र्षय॑न्ति । उ॒क्षणः ।

अश्व॑मेधस्य । दानाः । सोमाःइ॒व । त्रि॒श्राशिरः ॥ ५ ॥

यस्य येन अश्वमेधस्याश्वमेधेन दानादत्ताःपरुपाःकामानांपुरकाःशतमुक्षणः उक्षाणो-
वलीवदाः मा मां उद्धर्षयन्ति उत्कर्षेणहर्षयन्ति हेअग्ने ते उक्षाणःव्याशिरः दधिसक्तुपयो-
रुपास्तिस्त्रआशिरः अधिश्रयणसाधनभूतायेपांतेव्याशिरः सोमाइव तवप्रीणनायभवन्तु ॥५॥

अथषष्ठी-

इन्द्राग्नीशतुदाव्यश्वमेधेसुवीर्यम् ।

क्षत्रंधारयतं वृहद्विसूर्धमिवाजरम् ॥ ६ ॥ २१ ॥

इन्द्राग्नी इति । शतशतानि । अश्वंसमेधे । सुहवीर्यम् । क्षत्रम् ।

धारयत्तम् । बृहत् । दिवि । सूर्यम्इव । अजरम् ॥ ६ ॥ २१ ॥

हेइन्द्राग्नी शतशतानि शतमपरिमितमर्थिभ्यो धनं ददातीति शतशतदावा तस्मिन् अश्वमेधे राजर्षौ सुवीर्यं शोभनवीर्यसहितं बृहन्महत् अजरं जरारहितं क्षत्रं धनं धारयतं निधारयतं कथमिव दिव्यतरिक्षे सूर्यमिव ॥ ६ ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे एकविंशोवर्गं ॥ २१ ॥

समिद्धो अग्निरिति पल्लुचंचतुर्दशं सूक्तं अत्रेयमनुक्रमणिका—समिद्धो विश्ववारात्रेयी विष्टु-
ब्रगती विष्टुवनुष्टुगायत्र्याविति । अत्रिगोत्रोत्पन्नाविश्ववारानामिका अस्य सूक्तस्य ऋषिः आ-
द्यातृतीयविष्टुभौ द्वितीयाजगती चतुर्थ्यनुष्टुप् अंत्ये गायत्र्यौ अग्निदेवता सूक्तविनियोगोऽ-
ग्निकः ।

तत्र प्रथमा—

समिद्धो अग्निर्देवि शोचिरश्रेत्प्रत्यङ् उपसंमुर्विया विभाति ।

एति प्राचीं विश्ववारा नमोभिर्देवा ईळाना हविर्पा घृताची ॥ १ ॥

सम्इद्धः । अग्निः । दिवि । शोचिः । अश्रेत् । प्रत्यङ् । उपसंम् ।

उर्विया । वि । भाति । एति । प्राची । विश्ववारा । नमः । इभिः ।

देवान् । ईळाना । हविर्पा । घृताची ॥ १ ॥

समिद्धः सम्यक्दीप्तोऽग्निः दिवि द्योतमानेन्तरिक्षे शोचिस्तेजः अश्रेत् श्रयति तथा
उपसं प्रत्यङ् उपसमभिमुखः सन् उर्विया उरु विस्तीर्णं विभाति विशेषेण प्राजते नमो-
भिः स्तोत्रैः देवान् इन्द्रादीन् ईळाना स्तुवती हविषा पुरोडासादिदृक्षणेन युक्तया घृताची
घृताच्या चुवा सहिवा विश्ववारा सर्वमपि पापत्वं शत्रुवारयित्री एतन्नामिका प्राची माङ्गुत्वी
सती एति एवंभूतमग्निमतिगच्छति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

समिध्यमानो अमृतस्पर्शसिहविष्कृण्वन्तं सचसेत्स्त्वयै ।

विश्वंसर्धत्तेद्रविण्यमिन्वस्यातिथ्यमग्नेनि च धत्त इत्पुरः ॥ २ ॥

सम् इद्ध्यमानः । अमृतस्य । राजसि । हविः । कृण्वन्तम् । सचसे ।
 स्वस्तये । विश्वम् । सः । धत्ते । द्रविणम् । यम् । इन्वसि ।
 आतिथ्यम् । अग्ने । नि । च । धत्ते । इत् । पुरः ॥ २ ॥

हेअग्ने समिध्यमानः सम्पमिध्यमानस्त्वं अमृतस्योदकस्परराजसि ईशिपे तथा
 हविष्कृण्वन्तंपुरोडाशादिहविष्कर्तारं यजमानं स्वस्तये अविनाशाय सचसेसेवसे किंच यं
 यजमानं इन्वसि गच्छसि यजमानः विश्वं समस्तं द्रविणं पश्वादिलक्षणं धनं धत्ते धारयति
 अपिच हेअग्ने आतिथ्यं अतिथिरूपस्यतव योग्यं हविः पुरइत् पुरस्तादेवनिधत्तेच
 स्थापयतिच ॥ २ ॥

पवित्रेष्ट्यांस्विष्टकृतोग्नेशर्धेतियाज्या सूत्र्यतेहि—जुष्टोदमूनाअग्नेशर्धमहतेसौभगायेति
 संयाज्येइति । साकमेधेपुमरुद्धःक्रीडिभ्यःपुरोडाशंसप्तकपालंइत्यत्राप्येवैवस्विष्टकृतोयाज्या
 सूत्रितंच—जुष्टोदमूनाअग्नेशर्धमहतेसौभगायेतिसंयाज्येइति ।

सैपावृतीया—

अग्नेशर्धमहतेसौभगायुतवद्युम्नान्पुंत्तमानिसन्तु ।
 संजास्पत्यंसुयममारुणुष्वशत्रूयतामभितिष्ठामहाँसि ॥ ३ ॥
 अग्ने । शर्ध । महते । सौभगाय । तव । युम्नानि । उतइत्तमानि ।
 सन्तु । सम । जाःपत्यम् । सुइयमम् । आ । कृणुष्व । शत्रूइयताम् ।
 अभि । तिष्ठ । महाँसि ॥ ३ ॥

हेअग्ने त्वे महते प्रभूताय सौभगाय अस्माकं शोभनधनत्वाय शर्धे शत्रून्सहस्व त-
 था तवसंबन्धीनियुन्नानिधनानितेजांसिवा उचमान्युत्कृष्टानिसन्तु भवन्तु किंच हेअग्ने संजा-
 स्पत्यं जाः जायाचपतिश्चजायापती तयोःकर्मजास्पत्यम् तत्सुयमं सुष्टु नियमनोपेतं अन्यो-
 न्यसंश्लिष्टमित्यर्थः समारुणुष्व सम्पक्कुरुष्व अपिच शत्रूयतां शत्रुमात्मनइच्छतां सपत्नानां
 महाँसितेजांसिअभितिष्ठ आक्रमस्व ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

समिद्धस्यप्रमहसोग्नेवन्देतवश्रियम् ।
 वृषमोद्युम्नवाँअसिसमध्वरोष्विष्यसे ॥ ४ ॥

समृद्धस्य । प्रमहसः । अग्ने । वन्दे । तवं । श्रियम् । वृषभः ।
द्युम्नवान् । असि । सम । अध्वरेषु । इध्यसे ॥ ४ ॥

हेअग्ने समिद्धस्य प्रवृद्धस्य प्रमहसः प्रकृष्टतेजसस्तवसंबन्धिनींश्रियंदीर्घवन्दे अहं
यजमानःस्तौमि वृषभः कामानांवापिता त्वं द्युम्नवानसि धनवान्भवसि अध्वरेषुपुसमिध्यसे
सम्यक्दीप्यसे ॥ ४ ॥

दर्शपूर्णमासयोःसमिद्धोअग्नआहुतेतिद्वेसाभिधेन्यौ सूत्रितंच—समिद्धोअग्नआहुतेति-
द्वेइति ।

सैपापंचमी—

समिद्धोअग्नआहुतदेवान्यक्षिस्वध्वर । त्वंहिह्व्यवाळसि ॥ ५ ॥

समृद्धस्य । अग्ने । आहुत । देवान् । यक्षि । सुअध्वर । त्वम् ।
हि । ह्व्यवाट् । असि ॥ ५ ॥

हेआहुत यजमानैरासमन्ताद्धत हेस्वध्वर शोभनयज्ञोपेव हेअग्ने समिद्धः सम्यग्दी-
पस्त्वं देवान् द्योतमानानिन्द्रादीन् यक्षि यजस्व हियस्मात्कारणात् हेअग्ने त्वंह्व्यवाडसि
ह्व्यानांवावाभवसि अतःकारणाद्देवान्यजस्वेतिसंबंधः ॥ ५ ॥

अथपष्ठी—

आजुहोतादुवस्यताग्निं प्रयत्यध्वरे । वृणीध्वंह्व्यवाहनम् ॥ ६ ॥ २२ ॥

आ । जुहोत । दुवस्यत । अग्निम् । प्रयति । अध्वरे । वृणीध्वम् ।
ह्व्यवाहनम् ॥ ६ ॥ २२ ॥

हेऋत्विजोपूर्य अध्वरे अस्मदीयेयागे पयति प्रवृत्तेसति ह्व्यवाहनं हविषांवादारं
एतन्नामकर्मणि आजुहोत आसमंताजुहोत तथा दुवस्यत परिचरत वृणीध्वंसंभ्रजध्वंच ह्व्यवा-
हनंह्व्यवाहननामकस्यैवाग्नेदेवतासंबन्धोपजमानैर्वृणीयत्वं चतैत्तिरीयेत्सष्टमाद्वावं—त्रयोवाअ-

अथोहव्यवाहनोदेवानांकव्यवाहनःपितृणांसहरक्षाअसुराणांतएतर्शांसेतेमावरिष्यतेर्मांमिति ।
वृणीध्वंहव्यवाहनमित्याहयएवदेवानांतंवृणीतइति ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथयमेतिपंचदशर्चंपंचदशंस्कं अत्रानुक्रमणिका—अथयमापंचोनागौरिवीतिःशाक्तय-
ऐन्द्रमुशनायदौशनसौवापादइति । शक्तिगोत्रोत्पन्नो गौरिवीतिर्नामऋषिः अनुकृत्वा त्रिष्टुप् इन्द्रो-
देवता मंडलादिपरिभाषयानिवृत्तत्वात्उशनायत्तहस्यैरितिपादऔशनसः ऐन्द्रोवा आभिष्टवि-
केतृवीयेहनिमरुत्वतीयेएतन्निविद्धानं सूत्रितंच—तृतीयस्यअथयमायोजातएवेतिमाध्यंदिनइति ।

तत्रप्रथमा—

अथयमामनुपोदेवतातात्रीरोचनादिव्याधारयन्त ।
अर्चन्तित्वामरुतःपूतदक्षास्त्वमेपांमृषिरिन्द्रासिधीरः ॥ १ ॥
त्री । अथयमा । मनुपः । देवताता । त्री । रोचना । दिव्या ।
धारयन्त । अर्चन्ति । त्वा । मरुतः । पूतदक्षाः । त्वम् । एपांम् ।
ऋषिः । इन्द्र । असि । धीरः ॥ १ ॥

मनुपोमनोःसंबन्धिनिदेवताता देवतातौ यज्ञे त्री त्रीणि अथयमा अथयमाणि यानितेजांसि
सन्ति तथा त्री त्रीणि रोचना रोचनानि वाय्वग्निस्सूर्यात्मकानि दिव्या दिव्यान्यंतरिक्षेभवा-
नि तानि तेजांसि धारयन्त मरुतोधारयन्ति पूतदक्षाः शुद्धबलामरुतः त्वा त्वां अर्चन्ति
स्तुवन्ति हेइन्द्र धीरः धीमांस्त्वं एपांमरुतांऋषिरसि द्रष्टाभवसि ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अनुयदीमरुतोमन्दसानमार्चन्निन्द्रपपिवांसंसुतस्य ।
आदत्तवज्रमभिषदहिंहन्नपोयुहीरसृजत्सर्तुवाड ॥ २ ॥
अनु । यत् । ईम् । मरुतः । मन्दसानम् । आर्चन् । इन्द्रम्
पपिषवांसम् । सुतस्यं । आ । अदत्त । वज्रम् । अभि । यत् ।
अहिम् । हन् । अपः । युहीः । असृजत् । सतुवै । ऊँ इति ॥ २ ॥

यद्यदामरुतः मन्दसानं तृप्यन्तं सुतस्याभिपुतंसोमं पपिवांसं पीतवन्तं ईमेनमिन्द्रं अ-
न्वार्षन् अन्वस्तुवन् तदेन्द्रः वज्रमादत्त आददौ ततोयद्यदाहर्हि वृत्रं अहिहन् अस्यहन् अभि-
हतवान् तदायह्नीर्महतीरपः वृत्रेणनिरुद्धान्युदकानि सर्तवै स्वैरखेनसर्तुगन्तुंअसृजद निरो-
धाच्चाभुंचद ॥ २ ॥

अथतृतीया-

उत्तब्रह्माणोमरुतोमेअस्येन्द्रःसोमस्यसुप्तुतस्यपेयाः ।

तद्विहव्यमनुपेगाअविन्ददहन्नाहिंपपिवाँइन्द्रोअस्य ॥ ३ ॥

उत् । ब्रह्माणः । मरुतः । मे । अस्य । इन्द्रः । सोमस्य ।

सुप्तुतस्य । पेयाः । तत् । हि । हव्यम् । मनुपे । गाः । अविन्दत् ।

अहन् । अहिम् । पपिष्वान् । इन्द्रः । अस्य ॥ ३ ॥

उत्तापिच हेत्रह्माणोवृहन्तोहेमरुतोयूपमिन्द्रश्च सुप्तुतस्य सुप्तुअभिपुतस्य मे मदीय-
स्यास्य सोमस्य इमंसोमं द्वितीपार्षेपथी पेयाः पिवत पिवतेराशीर्लिडिमध्यमबहुवचनस्यै-
कवचनं तद्वि तदखलु हव्यं युष्माभिःपीवंसोमात्मकंहविः मनुपे मनुष्याय यजमानाय गाः
धेनूः वृष्टिलक्षणान्युदकानि वा अविन्दत् वेदयति यजमानंगालंभयतीत्यर्थः किंचास्येमंसोमंप
पिवान्पीतवानिन्द्रः अहिंवृत्रं अहन् अवधीत् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

आद्रोदंसीवितरंविष्कंभायत्संविष्यानाश्चिन्द्रियसेमृगंकः ।

जिगर्तिमिन्द्रोअपृजर्गुराणःप्रतिश्वसन्तमवदानवंहन् ॥ ४ ॥

आत् । रोदंसी इति । विष्टरम् । वि । स्क्भायत् । समृष्टविष्यानः ।

चित् । जियसे । मृगम् । करितिकः । जिगर्तिम् । इन्द्रः ।

अपृष्टजर्गुराणः । प्रति । श्वसन्तम् । अव । दानवम् । हन्निर्तिहन् ॥ ४ ॥

इन्द्रः परमेश्वर्ययुक्तः आत् सोमपानानंतरं रोदसी धावापृथिव्यौ वितरमतिशयेन अमुच-
च्छन्दसीवित्स्तरपिरुते अमुपत्ययः विष्कभायदव्यस्तभात् चलनरहिते अकरोत् संविष्यानश्चिद
संबृण्वानः संगच्छपानोवेन्द्रः व्ययवेवांसंवरणकर्मणोवेत्तेर्वागतिकर्मणोत्सवं चिदित्येवेत्यस्या-
र्थवर्तते मृगं मृगवत्प्रापमानं वृत्रं भियसे भयाय कःअकार्षीत् करोतेर्लुडि मंत्रेषसहूरे-

त्यादिनात्त्रैलोक्यैः बहुलं छन्दस्यमाङ्गयोगेपीत्यडभावः इन्द्रः जिगतिं गिरंतमाच्छादयन्तं
श्वसंतं भयार्थं श्वासं अकुर्वन्तं दानवं दनोः पुत्रं वृत्रं अपजगुंराणः आच्छादनाद्विमोचयन् प्रति
प्रतिगत्य अवहन् अवहतवान् ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

अध॒ऋत्वा॑मघव॒न्तुभ्य॑ दे॒वाअनु॑ विश्वे॒ अ॒द॒दुःसोम॑पेयम् ।
यत्सूर्य॑स्य हरि॒तःपत॑न्तीः पुरः स॒तीरु॑परा॒ एत॑शे॒कः ॥ ५ ॥ २३ ॥
अर्ध॑ । ऋत्वा॑ । म॒घ॒व॒न् । तुभ्य॑म् । दे॒वाः । अनु॑ । विश्वे॑ । अ॒द॒दुः ।
सोम॑पेयम् । यत् । सूर्य॑स्य । हरि॒तः । पत॑न्तीः । पुरः । स॒तीः ।
उप॑राः । एत॑शे । करि॒तःकः ॥ ५ ॥ २३ ॥

अथापिच हेमघवन् धनवन्निन्द्र ऋत्वा ऋतुना त्वदीयेनकर्मणा विश्वे सर्वे देवाः घो-
तमानावहृचादयः तुभ्यं त्वदर्थं सोमपेयं सोमपानं अन्वददुः आनुपूर्व्येणदत्तवन्तः ततःप्रभृती-
न्द्रेदेवेभ्यः सर्वेभ्योधिकोभवदित्यर्थः तथाचश्रूयते—समहान्भूत्वादेवताअब्रवीदुद्धारंमउद्धर-
तेत्यादि । हेइन्द्र यत् यस्त्वं पतन्तीरागच्छन्तीःपुरःसतीःपुरस्ताद्भवतीः सूर्यस्यसंबन्धिनीः
हरितोवडवाः उपराउपरतीः मंदगतीःएतशे एतशास्व्यायऋषये अकःअकार्षीत् एतशोहि स्व-
भावेनसूर्येणसहस्पर्धामकरोदिति यावत् तथाचनिगमांतरे—मैतशंसूर्येपस्पृधानंसौवश्व्येसुष्विमा-
वदिन्द्रैइति ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेवयोर्विशोवर्गः ॥ २३ ॥

अथषष्ठी—

नव॒य॒र्द॑स्प॒नव॑ति॒च॒भो॒गान्ता॑कं॒वज्रै॑णम॒घवा॑वि॒ष्ट॒श्वत् ।
अ॒र्च॑न्तीन्द्रं॒ म॒रुतः॑सु॒धस्थे॑त्रै॒ष्टुभे॑न॒वच॑सा॒वाध॑त॒द्याम् ॥ ६ ॥
नव॑ । यत् । अ॒स्य॑ । न॒व॒ति॒म् । च॒ । भो॒गान् । ता॑कम् । वज्रै॑ण ।
म॒घ॒वा॑ । वि॒ष्ट॒श्वत् । अ॒र्च॑न्ति । इन्द्रं॑ । म॒रुतः॑ । सु॒ध॒स्थे॑ ।
त्रै॒ष्टुभे॑न । वच॑सा । वा॒ध॒त॒ । द्याम् ॥ ६ ॥

यद्यदा मघवा धनवानिन्द्रः अस्त्येत्यनेनशंवरउच्यते अस्त्यशंवरस्यसंबन्धीनि नव-
नवसंख्याकानि नवतिंच नवतिसंख्याकानिच भोगान् पुराणि भोगानित्यन्तोदात्तः पुर-
वचनः साकं युगपदेव वज्रेण विवृश्चत् व्यवृश्चत् अभिनत् तदामरुतःसधस्थे सह-
स्थाने युद्धेवा स्थितमिन्द्रं त्रैष्टुभेन त्रिष्टुष्छन्दस्केनवचसा वाग्रूपेण स्तोत्रेणार्चन्ति अ-
स्तुवन् इन्द्रः एवंस्तुतःसन् थां मरुद्भिःमयज्यमानेनमंत्रेणदीप्तंशंवरारख्यमसुरं बाधताबाध-
त पिपीडे ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

सखासख्येअपचत्तूर्यमग्निरस्यऋत्वामहिपात्रीशतानि ।

त्रीसाकमिन्द्रोमनुपःसरांसिसुतंपिवद्वृत्रहत्यायसोमम् ॥ ७ ॥

सखा । सख्ये । अपचत् । तूर्यम् । अग्निः । अस्य । ऋत्वा ।

महिपा । त्री । शतानि । त्री । साकम् । इन्द्रः । मनुपः । सरांसि ।

सुतम् । पिवत् । वृत्रहत्याय । सोमम् ॥ ७ ॥

सखा इन्द्रस्यमित्रभूतोग्निः महिपा महिपाणांपशूनां त्री त्रीणि शतानि शतसं-
ख्याकानि सख्ये सख्युर्मित्रभूतस्यास्येन्द्रस्य ऋत्वा कर्मणा निमित्तभूतेन तूर्यं क्षिप्तं
अपचत् पपाच किंच इन्द्रःपरमैश्वर्ययुक्तःमनुषोमनोःसंबन्धीनि त्री त्रीणिसरांसि
पात्राणि अत्रसरस्रश्चेन पूतभृदाधवनीयद्रोणकलशसंस्तानिपात्राण्युच्यन्ते तेषुस्थितंतुतम
मिपुतंसोमंसाकं युगपदेव वृत्रहत्याय वृत्रहननाय पिवदपिवत् पपी ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

त्रीयच्छतामहिपाणामघोमास्त्रीसरांसिमघवांसोम्यापाः ।

कारंनविश्वेअहन्तदेवाभरामिन्द्राययदहिंजघान ॥ ८ ॥

त्री । यत् । शता । महिपाणाम् । अघः । माः । त्री । सरांसि ।

मघश्वा । सोम्या । आपाः । कारम् । न । विश्वे । अहन्त ।

देवाः । भरम् । इन्द्राय । यत् । अहिम् । जघान ॥ ८ ॥

हेइन्द्र त्वं यद्यदा त्री त्रयाणांशता शतसंख्याकानांमहिपाणांपशूनांमाः मांसानि
अघाभक्षितवानसि घसेरत्तेवात्सवं यदाच मघवाघनवात्सवं सोम्या सोमययानि त्री त्रीणि

सरांसि पात्राणि अपाः पीतवानसि यद्यदाइन्द्रोर्हिंवृत्रं जघान हतवान् तदाविश्वेसर्वदेवाः
भरं सोमपानादिनापूर्णा इन्द्रायेन्द्रं युद्धार्थं अहंत आह्वयंत तत्रदृष्टान्तः—कारंनं स्वामि-
नःकर्मकरमिव तद्वत् ॥ ८ ॥

उशनसःस्तोमेउशनायत्सहस्यैरितिमरुत्वतीयेसूक्तमुखीया सूत्रितंच—उशनसःस्तोमे
नगरगोर्णमिवात्मानंमन्यमानोयजेतोशनायत्सहस्यैरयातमिति ।

तत्रैपानवमी—

उशनायत्सहस्यै उरयातंगृहमिन्द्रजुजुवानेभिःश्वैः ।

वन्वानोअत्रंसरथंययाथकुत्सेनदेवैरवनोर्हिशुष्णाम् ॥ ९ ॥

उशना । यत् । सहस्यैः । अयातम् । गृहम् । इन्द्र । जुजुवानेभिः ।

अश्वैः । वन्वानः । अत्रं । सरथम् । ययाथ । कुत्सेन । देवैः ।

अवनोः । ह । शुष्णाम् ॥ ९ ॥

यद्यदा हेइन्द्र त्वं उशनाकाव्यश्च सहस्यैरभिभवनशीलैःजुजुवानेभिः जुजुवानैर्ग-
च्छद्भिः अश्वैः कुत्सस्यगृहं अयातं अगच्छतं तदा हेइन्द्र त्वं अस्मिन्काले वन्वानः
शर्वीहसन् कुत्सेन देवैश्चसह सरथं समानमेकरथं ययाथ जगन्थ किंच शुष्णमेतन्ना-
मानमसुरं अवनोर्हं अर्हिंसीःखलु ॥ ९ ॥

अथदशमी—

प्रान्यच्चक्रमवृहःसूर्यस्यकुत्सायान्यद्वरिवोयातवेकः ।

अनासोदस्यूरमृणोवधेननिदुर्योणोअवृणद्ध्रवाचः ॥ १० ॥ २४ ॥

प्र । अन्यत् । चक्रम् । अवृहः । सूर्यस्य । कुत्साय । अन्यत् ।

वरिवः । यातवे । अकरित्यकः । अनासः । दस्यून् । अमृणः ।

वधेन । नि । दुर्योणे । अवृणक् । मृध्रःवाचः ॥ १० ॥ २४ ॥

हेइन्द्र पूर्वं द्विचक्रस्यसूर्यस्य अन्यदेकंचक्रं प्रावृहः पृथक्चक्रं अन्यदेकंचक्रं
कुत्साय कुत्सस्यवरिवोधनं यातवे प्राप्तुं अकः अकार्पीः किंच अनासः आस्परहितान्
आस्परशब्देनशब्दोलक्षते अशब्दान् मूकान् दस्यून् असुरान् वधेनायुधेनवज्रेण अमृणः

अहिंसीः दुर्योणे संग्रामे मृध्रवाचः हिंसितवाग्निन्द्रियानसुरान् न्यवृणक् नितरांछिन्नवान-
सि अमृणोन्यवृणगितिद्विरुक्तिरादरार्था ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपथमेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथैकादशी-

स्तोमांसस्त्वागौरिर्वीतेरवर्धन्नरन्धयोवैदथिनायपिप्रुम् ॥ ॥

आत्वामृजिश्वांसख्यायचक्रेपचन्पक्तीरापिवःसोमंसस्य ॥ ११ ॥

स्तोमांसः । त्वा । गौरिंश्वीतेः । अवर्धन् । अरन्धयः । वैदथिनायं ।

पिप्रुम् । आ । त्वाम् । ऋजिश्वां । सख्यायं । चक्रे । पचन् ।

पक्तीः । अपिवः । सोमंसं । अस्य ॥ ११ ॥

हेइन्द्र गौरिर्वीतेः एतन्नामकस्यमंत्रद्रष्टुर्ममसंबन्धीनिस्तोमांसःस्तोत्राणि त्वा त्वां अवर्धन्
वर्धयन्तु वैदथिनायं विदथिनःपुत्राय ऋजिश्वनाम्ने पिप्रुंएतन्नामकमसुरं अरन्धयः वशमनयः
हेइन्द्र ऋजिश्वनामाकश्चिदपिः सख्याय तवसखित्वाय पक्तीःपक्व्यानि पुरोडाशादीनि पचन्
पाकं कुर्वन् त्वा त्वां आचक्रे अभिमुखीचकार किंच त्वं अस्य ऋजिश्वनः संबन्धिनं सोमं
अपिवः अपाः ॥ ११ ॥

दशपेयेहनिमरुत्वतीयशस्त्रेनवग्वासइतिसूक्तमुखीया सूत्रिगंच-नवग्वासःसुतसोमांसइ-
न्द्रंसखाहयत्रसखिभिर्नवग्वैरितिनिविद्धानयोरान्पेइति ।

अथद्वादशी-

नवग्वासःसुतसोमांसइन्द्रं दशग्वासोअभ्यर्चन्त्यर्केः ।

गव्यंचिदूर्वमपिधानं वन्तं तंचिन्नरःशशमानाअपर्वन् ॥ १२ ॥

नवद्ग्वासः । सुतसोमांसः । इन्द्रं । दशद्ग्वासः । अजि । अर्चन्ति ।

अर्केः । गव्यं । चित् । ऊर्वम् । अपिधानं । वन्तम् । तम् । चित् ।

नरः । शशमानाः । अपर्वन् ॥ १२ ॥

नवग्वासः सत्रयागमनुविष्टन्तोयेनवभिर्मासैःसमाप्यगताः तेनवग्वाः दशभिर्मासैःसमा-
प्ययेगतास्तेदशग्वाः एतेउभयविधाअंगिरसः सुतसोमासः अभिपुतसोमाःसन्तः इन्द्रमर्के-
रर्चनीयैःस्तोत्रैरभ्यर्चन्ति अभिष्टुवन्ति तथा शशमानाः स्तुवन्तः नरोनेतारोंगिरसः अपिधा-
नवन्तं बलेनासुरेणाच्छादितवन्तं तंचिद् बहुपुप्रदेशेषुप्रसिद्धमपि गव्यंचिद् गोसंबंधिनमपि
ऊर्वं समूहं अपवन् अपावृण्वन् ॥ १२ ॥

परिक्रीनाज्येकाहेमरुत्वतीयनिष्केवलयोःसूक्तमुखीये कथोनुतइत्याद्येद्वेऋचौ सूवि-
तंच—कथोनुतेपरिचराणिविद्वानितिद्वेइति ।

सैपात्रयोदशी—

कथोनुतेपरिचराणिविद्वान्वीर्यामघवन्याचकर्थ ।

याचोनुनव्याकृणवःशविष्टुभेदुतातेविदथेषुब्रवाम ॥ १३ ॥

कथो इति । नु । ते । परि । चराणि । विद्वान् । वीर्या । मघवन् ।
या । चकर्थ । या । चो इति । नु । नव्या । कृणवः । शविष्टु । प्र ।
इत् । ऊँ इति । ता । ते । विदथेषु । ब्रवाम ॥१३॥

हेमघवन् धनवन्निन्द्र त्वं या यानि वीर्या वीर्याणि चकर्थ चरुपे अहं तानि वीर्याणि
विद्वान् जानन् ते तुभ्यं कथोनु कथंनु परिचराणि परिचर्याकरवाणि हेराविष्ठ ब-
लवत्तमेन्द्र याचो यानिचैव नव्या नव्यानि नूतनानि वीर्याणि नु क्षिपं कृणवः कुर्याः ते
त्वदीयानि ता तानि वीर्याणि विदथेषु यज्ञेषु पेदु ब्रवाम प्रैववदाम ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी—

एताविश्वाचकृवाँइन्द्रभूर्यंपरीतोऽनुपावीर्येण ।

याचिन्नुर्वञ्जिन्कृणवोदधृष्वान्नतेवर्तातविष्याअस्तिनस्याः ॥ १४ ॥

एता । विश्वा । चकृवन् । इन्द्र । भूरि । अपरिदत्तः । अनुपा ।
वीर्येण । या । चित् । नु । वञ्जिन् । कृणवः । दधृष्वान् । न । ते ।
वर्ता । तविष्याः । अस्ति । तस्याः ॥ १४ ॥

हेइन्द्र अपरीतः शत्रुभिरपरिगतस्त्वं जनुषा जननसिद्धेनात्मीयेनवीर्येणवलेनभूरि भूरी-
णि बहूनिएता एतानि प्रत्यक्षेणोपलभ्यमानानि विश्वा विश्वानि व्याप्तानि भुवनजातानि
चक्रवान् कृतवान् हेवज्रिन् वज्रवज्रिन्द्र दधृष्वान् सपत्नान् धर्पर्यस्त्वं नुक्षिम् याचिद
यानिच विश्वानि रुणवः कुर्याः तेत्वदीयस्यतस्यास्तविष्याः तस्यबलस्यवर्ता निवारयिता
नकोप्यस्ति ॥ १४ ॥

अथपंचदशी-

इन्द्रब्रह्मक्रियमाणोजुपस्वयार्तेशविष्टनव्याअकर्म ।

वस्त्रेवभद्रासुकृतावसुयूरथंनधीरःस्वपाअतक्षम् ॥ १५ ॥ २५ ॥

इन्द्र । ब्रह्म । क्रियमाणा । जुपस्व । या । ते । शविष्ट । नव्याः ।

अकर्म । वस्त्राडइव । भद्रा । सुकृता । वसुड्युः । रथम् । न ।

धीरः । सुडअपाः । अतक्षम् ॥ १५ ॥ २५ ॥

हेशविष्ट बलवत्तम शूरतमवेन्द्र ते तुभ्यं या यानि स्तोत्राणि नव्याःनूतनाः अद्यत-
नावयं अकर्म अकुर्म हेइन्द्र त्वं क्रियमाणा अस्माभिः क्रियमाणानि ब्रह्म ब्रह्माणि तानि
स्तोत्राणि जुपस्व सेवस्व धीरोधीमान् स्वपाःशोभनकर्मा वसुयुर्धनकामोहं वस्त्रेव वस्त्राणी-
व भद्रा भद्राणि भजनीयानि सुकृता सुष्टुकृतानि स्तोत्राणि रथंन रथमिव अतक्षं
अकरवं स्तोत्राण्युपसंहारवद्ब्राह्मणीत्यभिप्रायेण वस्त्रनिदर्शनमुक्तं रथदृष्टान्तस्तु आगमनसा-
धनत्वप्रतिपादनाय स्तोत्राणिस्वीकृत्यमसंधनंमयच्छेत्यर्थः ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेपंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

कस्यवीरइतिपंचदशचंपोडशंस्तूकं अत्रानुक्रमणिका-कस्यवभुर्ऋणंचयोप्यत्रराजास्तुतइ-
ति । वभुर्ऋषिः अनुकत्वात्त्रिष्टुप् इन्द्रोदेवता ऋणंचयनामराजापिकचित्तुयते अतःसोपिदेवता
तीव्रसोमारुख्येएकाहमरुत्वतीयशस्त्रेइदंस्तूकंनिविद्धानं सूत्रितंच-तीव्रसोमेनाच्चायकामःकस्य-
वीरइति ।

तत्रप्रथमा-

क्वस्यवीरःकोअपश्यदिन्द्रंसुखरंथमीयमानंहरिभ्याम् ।

योरायावज्रीसुतसोममिच्छन्तदोकोगन्तांपुरुहूतऊती ॥ १ ॥

क्व । स्यः । वीरः । कः । अपश्यत् । इन्द्रम् । सुखदरथम् ।
 ईर्यमानम् । हरिःभ्याम् । यः । राया । वज्री । सुतप्तोमम् ।
 इच्छन् । तत् । ओकः । गन्ता । पुरुःहूतः । ऊती ॥ १ ॥

वज्री वज्रदानुरुहूतोवहुगिराहूतोपइन्द्रः राया देयेनधनेनसहस्रुतप्तोममिच्छन् अ-
 भिषुतप्तोमंयजमानमन्विच्छन् ऊती ऊत्यै रक्षायै तत् तस्ययजमानस्य ओकोगृहंगता प्राप्नो-
 भवति वीरोविक्रान्तस्यसइन्द्रःककुत्रविद्यते सुखरथं शोभनाख्यद्वारोरथोयस्यससुखरथः
 सुषुखनतिष्ठतिभूमिमितिवासुखं तादृग्रथं सुहितं खेप्यः खंपुनःखनतेरितिर्थासकः । हरि-
 श्यां स्ववाहनाभ्यामश्वान्यांईर्यमानंगच्छन्तमिन्द्रंकोपश्यत् कश्चददृशे ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अवाचचक्षंपदमस्यसस्वरुर्घनिधातुरन्वायमिच्छन् ।
 अपृच्छमन्याँउतनेमआहुरिन्द्रंनरोबुबुधानाअशेम ॥ २ ॥
 अव । चचक्षम् । पदम् । अस्य । सस्वः । उयम् । निःधातुः ।
 अनु । आयम् । इच्छन् । अपृच्छम् । अन्यान् । उत । ते ।
 मे । आहुः । इन्द्रम् । नरः । बुबुधानाः । अशेम ॥ २ ॥

अस्येन्द्रस्य पदं स्थानं अवाचचक्षं अहमवात्राक्षं कीदृशं सस्वोतहितं उग्रपुर्णं
 किंच इच्छन्निन्द्रमन्विच्छन् अहं निधातुः स्वस्थापयितुरस्येन्द्रस्यपदमन्वायं अन्यगमं अ-
 न्यानुत् अन्यान्विदुषोपि मार्गं इन्द्रमपृच्छं पृष्टवानस्मि पृष्टास्वे मे महं इन्द्रमाहुः किमाहु-
 रितिउच्यते-नरोयज्ञाननितारोबुबुधानाः बुभुत्समानाः वर्यं अशेम इन्द्रंभासवन्तःस्म मघवी-
 न्द्रोविद्यते तथापि दुर्लेभश्चेदनुपगन्तव्यइति बुभुत्समानस्वभावमपृच्छत् पृष्टैश्चसुतप्तमइत्युक्ते
 इन्द्रमास्यर्थसत्तशेषमपश्यदित्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

भनुवृथंसुतेयातेकृतानीन्द्रब्रवांमयानिनोजुजोषः ।
 वेददाविद्वाञ्छृणवंचाविद्वान्वहनेयमघवासर्वसेनः ॥ ३ ॥

प्र । नु । वृ॒यम् । सु॒ते । या । ते । कृ॒तानि॑ । इन्द्रं॑ । ब्र॒वांम॑ । या॒नि ।
नः । जु॒जो॑षः । वे॒दत् । अ॒वि॒द्वान् । शृ॒णव॑त् । च । वि॒द्वान् ।
व॒हते॑ । अ॒यम् । म॒घ॒श्वा॑ । स॒र्व॑ऽसेनः ॥ ३ ॥

हेइन्द्र वेत्तदीयानि यानिकृतानि कर्माणि सन्ति नु अद्यवयं स्तोतारः सुतेतोमे अभिपु-
तेसति तानिकर्माणिप्रब्रवाम प्रकर्षेणवदाम त्वमपिनोस्मदर्थयानिकर्माणिजुजोषः असेवथाः
तानिकर्माणि अविद्वान् इतःपूर्वमजानन् जनःवेदत् जानातु शृणवच्च शृण्याच्च यद्वा वि-
द्वान्जानन्पुरुषःशृणवच्च अजानन्तमपिजनश्रावयेच्च सर्वसेनः सर्वाभिःसेनाभिर्युक्तः मघवा-
घनवान्विद्वान्जानन् अयमिन्द्रःजानतश्चशृण्वतश्च तान्जनान् प्रतिवहते अश्वैरुसवे व्य-
त्ययेनकर्तुमत्ययः प्रापयति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

स्थि॒रंम॑नश्च॒रूपे॑जा॒तइन्द्र॑वे॒पी॒देको॑यु॒धये॑भू॒यस॑श्चित् ।
अ॒श्मा॑नं॒चिच्छ॑वसादिद्युतो॒विवि॑दो॒गवा॑मूर्ध॒मुस्त्रिया॑णाम् ॥ ४ ॥
स्थि॒रम् । म॑नः । च॒रूपे॑ । जा॒तः । इन्द्र॑ । वे॒पि । इत् । ए॒कः ।
यु॒धये॑ । भू॒यसः॑ । चि॒त् । अ॒श्मान॑म् । चि॒त् । श॒र्वसा॑ । दि॒द्युतः॑ ।
वि । वि॒दः । ग॒वांम॑ । ऊ॒र्वम् । उ॒स्त्रिया॑णाम् ॥ ४ ॥

हेइन्द्र जातःउत्पन्नमात्रएवत्वं स्थिरं चलनरहितमनश्चिन्तचरूपे चकर्थं सर्वांन् वलि-
ष्ठान् जयेयमितीदृशं तथाहेइन्द्र एकइत् असहायएवत्वं युधये युद्धाय भूयसश्चिद बहुत-
रात्राक्षसादीनपिवेपि अवेः अगमः किंच अश्मानंचित् गवामावरकंपर्वतमपिशवसावलेनवि-
द्विद्युतः व्यभिनः किंच उस्त्रियाणांक्षीरमुत्तारयन्तीनांगवाधेनूनांऊर्वसमूहंविदः अवेदयः अ-
लंभयः ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

प॒रोय॑त्स्वंप॒रम॑अ॒जनि॑ष्ठाःप॒राव॑तिश्रु॒त्यना॑म॒विश्र॑न्त ।
अ॒तश्चि॑दिन्द्रा॒दभ॑यन्त॒देवा॑वि॒श्वाअ॒पोअ॑ज॒यद्वा॑स॒पत्नीः॑ ॥ ५ ॥ २६ ॥

परः । यत् । त्वम् । परमः आऽजनिष्ठाः । पराऽवर्ति । श्रुत्यम् ।
 नामं । विभत् । अतः । चित् । इन्द्रात् । अभयन्त । देवाः ।
 विश्वाः । अपः । अजयत् । दासऽपत्नीः ॥ ५ ॥ २६ ॥

यद्यदा हेइन्द्र परः परस्तात् उपरिष्ठात् स्थितः परमउत्कृष्टतमस्त्वं परावति दूरे श्रु-
 त्यं श्रवणीयं नामनामधेयं विभ्रत् धारयन् आजनिष्ठाः आसमंतादजायथाः शेषः परोक्षकृतः अत-
 श्चिद् अतआरभ्यैव देवाद्योतमानाः अग्न्यादयः इन्द्रादभयन्त विभ्युः विश्वा अपः सर्वाण्युद-
 कानि इन्द्रः अजयत् वशीचक्रे कीदृशाः दासपत्नीः दासोवृत्रः पतिः पालयिताया सामपांता-
 इति ॥ ५ ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमेर्षिद्विशोवर्गः ॥ २६ ॥

अथपष्ठी-

तुभ्येदेते मरुतः सुशेवा अर्चन्त्यर्कं सुन्वन्त्यन्धः ।
 अहिमोहानमप आशयानं प्रमायाभिर्मायिनं सक्षदिन्द्रः ॥ ६ ॥
 तुभ्यं । इत् । एते । मरुतः । सुशेवाः । अर्चन्ति । अर्कम् ।
 सुन्वन्ति । अन्धः । अहिम् । ओहानम् । अपः । आशयानम् ।
 प्र । मायाभिः । मायिनम् । सक्षत् । इन्द्रः ॥ ६ ॥

एते मरुतः महद्रवन्ति वदन्तीति मरुतस्तोतारः सुशेवाः शेवमिति सुखनामैतत् शोभनसुखाः स-
 न्तः स्तोत्रेण शोभनं सुखमुत्पादयन्त इत्यर्थः हेइन्द्र तुभ्येत् तुभ्यमेव अर्कमर्चनीये स्तोत्रं अर्चन्ति
 स्तुवन्ति कुर्वन्तीत्यर्थः अन्धः सोमलक्षणमन्त्रं सुन्वन्ति अभिपवन् कुर्वन्ति इन्द्रः परमैश्वर्ययुक्तः
 मायाभिः स्वकीयाभिः शक्तिभिः अहिं वृत्रं प्रसक्षत् अज्यभवत् कीदृशं ओहानं देवान् ब्राधमानं
 अपउदकानि आशयानं आवृत्य शयनं कुर्वन्तं मायिनं कपटवन्तमिति ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

विपूमृधौ जनुपादान्मिन्वन्नहन्गवांमघवन्तसञ्चकानः ।
 अत्रादासस्ध्नमुच्चेः शिरो यदवर्तयो मनवे गानुमिच्छन् ॥ ७ ॥

वि । सु । मृधः । जनुपा । दानम् । इन्वन् । अहन् । गर्वा ।
मघश्चन् । समृच्चकानः । अत्र । दासस्य । नमुचेः । शिरः । यत् ।
अवर्तयः । मनवे । गातुम् । इच्छन् ॥ ७ ॥

हेमघवन् धनवन्निन्द्र संचकानः अस्माभिःस्तूयमानस्त्वं संपूर्वःकायतिःशब्दकर्मा
तस्यलडथेलिटिक्त्वां दानं देवानांवाधकंवृत्रमसुरंगवावज्जेणइन्वन् प्रेरयन् हिंसन् जनुपाजन्म-
नामृधः तदनुचरान् राक्षसादीन् शत्रून् सु सुष्ठु व्यहन् विजघन्थ इन्द्रस्यासुराः जन्मआरभ्य
शत्रवइत्यर्थः हेइन्द्र त्वं अत्रास्मिन्पुद्गे मनवे नमुचिनापहतगोधनायमहंगान्तुसुखमिच्छन् अ-
भिलषन् नमुचरेतन्नामकस्य दासस्य उपक्षपयितुरसुरस्यसंवन्धिशिरः शीर्षं यद्यदाववर्तयः
अचूर्णयः तदाशत्रून्विजघन्थेतिपूर्वेणसंबन्धः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

युजं हि मामकृथा आदिदिन्द्र शिरोदा मस्य नमुचेर्मथायन् ।
अश्मानंचित्स्वर्यं वर्तमानं प्रचक्रियेव रोदसी मरुद्भ्यः ॥ ८ ॥
युजम् । हि । माम् । अकृथाः । आत् । इत् । इन्द्र । शिरः ।
दासस्य । नमुचेः । मथायन् । अश्मानम् । चित् । स्वर्यम् ।
वर्तमानम् । प्र । चक्रियाइव । रोदसी इति । मरुद्भ्यः ॥ ८ ॥

हेइन्द्र त्वं स्वर्यं स्वरेणसहितं वर्तमानं भ्रमन्तं अश्मानंचित् मेघमिवस्थितं दासस्य
उपक्षपयितुर्नमुचरेसुरस्यशिरः मथायन् चूर्णयन् आदिदन्तरमेवमां युजं सत्तापं अकृथाहि
चरुपेत्सलु तदानींमरुद्भ्यः त्वत्सहायेभ्यः रोदसी द्यावापृथिव्यौचक्रियेव चक्रेइव प्रास्तां उ-
पसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाभ्याहारः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

स्त्रियो हि दास आयुधानि चक्रे किं मां करं वला अस्य सेनाः ।
अन्तर्ह्यर्ष्यदुभे अस्य धेने अथोपप्रेद्युधयेदस्युमिन्द्रः ॥ ९ ॥
स्त्रियः । हि । दासः । आयुधानि । चक्रे । किम् । मा । करन् ।
अवलाः । अस्य । सेनाः । अन्तः । हि । अर्ष्यत् । उप्रेत् इति । अस्य ।
धेने इति । अर्थ । उप । प्र । ऐत् । युधये । दस्युम् । इन्द्रः ॥ ९ ॥

दासः उपक्षपयितानमुचिरसुरः स्त्रियः स्त्रीः आयुधानि युद्धसाधनानिचक्रेहि कृतवानखलु
इन्द्रेणसहयोद्धुंप्रहितवानित्यर्थः अस्यासुरस्यसंबन्धिन्यः अबलाः स्त्रीरूपाः सेनाः मा मां किंकरन्
किंकुर्युरितिमन्यमानइन्द्रः तासांमध्येअस्यासुरस्यधेनेपीणयिन्पी सुरुषे उभेद्वेस्त्रियौ अन्तरस्य-
द्वि गृहमध्येनिदधेखलु अथानंतरमिन्द्रः दस्युंनमुचिं युधये युद्धाय उपपैव उपप्रागच्छत् ॥९॥

अथदशमी-

समत्रगावोभितोनवन्तेइहेहवत्सैर्वियुतायदासन् ।

सन्ताइन्द्रोअसृजदस्यशाकैर्षदासोमासःसुपुताअमन्दन् ॥१०॥२७॥

सम् । अत्रं । । गावः । अभितः । अनवन्त । इहेइहेह । वत्सैः ।

वियुताः । यत् । आसन् । सम् । ताः । इन्द्रः । असृजत् । अस्य ।

शाकैः । यत् । ईम् । सोमासः । सुसुताः । अमन्दन् ॥ १० ॥ २७ ॥

यदा गावः वत्सैःवियुताआसन् वियुक्ताअभवन् अत्रास्मिन्काले अभितः सर्वतोममु-
चिनापहतागावः इहेह इहेहेहचसर्वतःसमनवन्त अत्यन्तमगच्छन् यत् यदा सुपुताः वभ्रु-
नान्नाक्रुपिणासुपुभिपुताःसोमासःसोमाः ईमेनमिन्द्रं अमन्दन् अमादयन् तदाइन्द्रः शाकैः शकै-
र्मरुद्भिःसह अस्यबभ्रोःसंबन्धीर्नमुचिनापहतास्तागाः समसृजत् वत्सैःसह समयोजयत् ॥१०॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेसप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथैकादशी-

यदासोमावभ्रुधूताअमन्दन्अरोरवीदृषभःसादनेपु ।

पुरंदरःपपिवाँइन्द्रोअस्पपुनर्गवामददादुस्त्रियाणाम् ॥ ११ ॥

यत् । ईम् । सोमाः । वभ्रुधूताः । अमन्दन् । अरोरवीत् । दृषभः ।

सादनेपु । पुरमदरः । पपिद्वान् । इन्द्रः । अस्य । पुनः । गवाम् ।

अददात् । उस्त्रियाणाम् ॥ ११ ॥

यद्यदावभ्रुधूताः वभ्रुणाभिपुताःसोमाः ईमेनमिन्द्रं अमन्दन् अमादयन् तदावृषभःका-
मानांवापितेन्द्रः सादनेपु युद्धेषु अरोरवीत् अत्यर्थशब्दमकरोत् पुरंदरः पुरांशारयिता अस्वे-
मंसोमंपपिद्वान् पीतवान् इन्द्रः पुनःउस्त्रियाणांक्षीरमुत्साविणीःगवांगाः अददात् वभ्रवेददौ ॥११॥

अथद्वादशी-

भद्रमिदंरुशमांअग्नेअक्रन्गवांचत्वारिददंतःसहस्रा ।
ऋणंचयस्यप्रयतामघानिप्रत्यग्रभीष्मनृतमस्यनृणाम् ॥ १२ ॥

भद्रम् । इदम् । रुशमाः । अग्ने । अक्रन् । गवांम् । चत्वारि ।
ददंतः । सहस्रा । ऋणम्इचयस्य । प्रयता । मघानि । प्रति ।
अग्रभीष्म । नृतमस्य । नृणाम् ॥ १२ ॥

रुशमइतिकश्चिजनपदविशेषः अत्ररुशमशब्देनतत्रत्याजनाउच्यन्ते रुशमाः ऋणंचय-
नान्नोराज्ञःकिंकराः हेअग्ने भद्रंकल्याणमिदंकर्म अक्रन् अकुर्वन् कीदृशाः गवांधेनूनांचत्वा-
रि चतुःसंख्यायुक्तानि सहस्रासहस्राणि ददंतः महसंप्रयच्छतः राज्ञाहिदीयमानानिधनानि राज-
पुरुषापवप्रयच्छन्तीत्यर्थः नरानेतृणांमध्येनृतमस्य अतिशयेननेतृतमस्य ऋणंचयस्य एतन्नाम-
केनराज्ञापयताप्रयतानिदत्तानिमघानि गोरूपाणिधनानि वयं प्रत्यग्रभीष्म प्रतिगृहीतवन्तःस्म
पूजार्थंबहुवचनम् ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

सुपेशंसंमावंसृजंत्यस्तंगवांसहस्रैरुशमांसोअग्ने ।
तीव्राइन्द्रमममन्दुःसुतासोक्तोव्युष्टौपरितक्म्यायाः ॥ १३ ॥

सुपेशंसम् । मा । अवं । सृजन्ति । अस्तम् । गवांम् । सहस्रैः ।
रुशमांसः । अग्ने । तीव्राः । इन्द्रम् । अममन्दुः । सुतासः । अक्तोः ।
विडुंष्टौ । परितक्म्यायाः ॥ १३ ॥

हेअग्ने रुशमांसः रुशमाः ऋणंचयस्यकिंकराः सुपेशंसं सुरूपमलंकाराच्छादनादिभिः
सत्कृतं मा मांअस्तं गृहं गवांधेनूनांसहस्रैःसह अवसृजन्ति प्रापयन्तिस्म तदनंतरमेवतीव्राः
रसवन्तः सुतासः लब्धबहुधनेनमयाभिपुताःसोमाः परितक्म्यायाः तमसाभूतानिपरितस्तक-
तिगच्छतीतिपरितक्म्या तस्याः अक्तोरात्रेः व्युष्टौ व्युच्छनेसति उपःकालइत्यर्थः इन्द्रमम-
मन्दुः अमादयन् वधुः गवांप्राप्त्यनन्तरमविलंबितमेवसोपेनेजइत्यर्थः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

औच्छत्सारात्रीपरितक्म्यायाँऋणंचयेराजनिरुशमानाम् ।

अत्योनवाजीरघुरज्यमानोबभ्रुश्चत्वार्यसनत्सहस्रा ॥ १४ ॥

औच्छत् । सा । रात्री । परिऽतक्म्या । या । ऋणम्ऽचये ।

राजनि । रुशमानाम् । अत्यः । न । वाजी । रघुः । अज्यमानः ।

बभ्रुः । चत्वारि । असनत् । सहस्रा ॥ १४ ॥

रुशमानां रुशमानान्नांजनानाराजनिप्रभौ ऋणंचये एतत्संज्ञके तत्तमीपएवयारात्रिः परित-
क्म्या परितोऽंगीभवति सारात्री औच्छत् व्युष्टाअभवत् अत्यः सततगामी वाजीन अश्वइव
रघुः शीघ्रगामी अज्यमानः प्रेर्यमाणः बभ्रुः एतन्नामकऋषिः चत्वारि चतुःसंख्याकानि सह-
स्रा सहस्राणि गौरूपाणिघनानि असनत् अलभत ॥ १४ ॥

अथपंचदशी-

चतुःसहस्रंगव्यस्यपृश्वःप्रत्यग्रभीष्मरुशमेष्वग्रे ।

धर्मश्चित्तप्तःप्रवृजेयआसीदयस्मयस्तम्वादांमविप्राः ॥ १५ ॥ २८ ॥

चतुःसहस्रम् । गव्यस्य । पृश्वः । प्रति । अग्रभीष्म । रुशमेषु ।

अग्रे । धर्मः । चित् । तप्तः । प्रवृजे । यः । आसीत् ।

अयस्मयः । तम् । ऊँ इति । आदाम् । विप्रः ॥ १५ ॥ २८ ॥

हेअग्रे वयं रुशमेषु एतत्संज्ञकेपुजनेषु गव्यस्य गवात्मकस्यपशवःपशोः पशूनां जातावे-
कवचनं चतुःसहस्रं चत्वारिसहस्राणि प्रत्यग्रभीष्म प्रतिगृहीतवन्तःस्म प्रवृजे प्रवृजनार्थं तप्तः
संतप्तः शोभनवर्णोऽधर्मश्चित् महावीरइव अयस्मयः अयोमयः हिरण्ययोयःकलशआसीत् अ-
भवत् तमुदोहनार्थं कलशंच विपामेधाविनोवयंरुशमेषुआदाम् आदत्तवन्तः ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्पमथमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

इन्द्रोरथापेतित्रयोदशार्चसप्तदशंसूक्तं अवस्युर्नामात्रेयऋषिः त्रिष्टुप्छन्दः इन्द्रोदेवता
उग्रमयावसंहयद्दामितिपादयोःऋमेणकुत्तोशनसौषिकल्पेनदेवता इन्द्राकुत्सावहमानेत्यस्या-

इन्द्रःकुत्सश्च तथाचानुकान्तं—इन्द्रोरथायसतोनावस्युरुग्रमितिकौरस्यौशनसौवापादौपरैन्द्रा-
कीत्सीति । विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

इन्द्रो॒रथा॑य॒प्रव॑र्त॒रुणो॑ति॒यम॑ध्य॒स्था॑न्म॒घवा॑वाज॒यन्त॑म् ।
यू॒थेव॑प॒श्वोव्यु॑नोति॒गो॒पाअ॑रि॒ष्टोया॑तिप्रथ॒मःसि॑पा॒सन् ॥ १ ॥
इन्द्रः । रथाय । प्र॒व॒र्त॒म् । रु॒णो॒ति॒ । यम् । अ॒धि॒ऽअ॒स्था॑त् ।
म॒घ॒वा॑ । वा॒ज॒य॒न्त॑म् । यू॒था॒ऽइ॒व । प॒श्वः । वि । उ॒नो॒ति॒ ।
गो॒पाः । अ॒रि॒ष्टः । या॒ति॒ । प्र॒थ॒मः । सि॒पा॒सन् ॥ १ ॥

मघवा धनवानिन्द्रः वाजयन्तमन्नमिच्छन्तं यं रथं अध्यक्षथादधितिष्ठति तस्मैरथाय
प्रवर्तं प्रवणमार्जिरुणोति करोति अपिच गोपाः गोपालः पश्वोयूथेव पशोःपशूनांयूथानिय-
थाव्युनोतिप्रेरयति तथा शत्रुसैन्यानिप्रेरयति अरिष्टः शत्रुभिःस्वयमार्हंसितः प्रथमोदेवानां
मुख्यः इन्द्रः सिपासन् शत्रुधनानीच्छन् याति गच्छति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

आप्र॒द्रव॑हरि॒वो॒मावि॑वे॒नः॒पि॒शङ्ग॑रातेअ॒भि॒नः॒सच॑स्व ।
न॒हित्व॑दि॒न्द्रव॑स्यो॒अ॒न्यद॑स्य॒मेनां॑श्चि॒ज्जनि॑वतश्च॒कथं ॥ २ ॥
आ । प्र । द्र॒व । हरि॒वः । मा । वि । वे॒नः । पि॒शङ्ग॑राते ।
अ॒भि॒ । नः । स॒च॒स्व । न॒हि । त्वत् । इन्द्र॒ । व॒स्यः । अ॒न्यत् ।
अ॒रि॑त् । अ॒मे॒नात् । चि॒त् । जनि॑वः । च॒क॒थं ॥ २ ॥

हेहरिवः हरिवन्निन्द्र त्वं आ अस्मानभिमुत्तं प्रद्रव प्रकर्षेणगच्छ किन्तु माविवे-
नः वेनतिःकान्तिकर्मा अस्मासुविगतकामोमाभूः किंच हेपिशंगराते बहुरूपधनेन्द्र नोस्मा-
नभिसचस्व अभिसेवस्व अपिच हेइन्द्र वस्योवसीयः श्रेयस्करं त्वत् त्वत्तः अन्यन्नह-
स्ति अन्यद्दसुजातंनास्ति अमेनांश्चिद् मेनाशब्दःस्त्रीवाची अपगतस्त्रीकांश्चिद् जनिवतः
पायावतश्चकथं करोपि ॥ २ ॥

अथतृतीया—

उद्यत्सहःसहंसआजनिष्टदेदिष्टइन्द्रइन्द्रियाणिविश्वा ।
प्राचोदयत्सुदुधावव्रेअन्तर्विज्योतिपासंवृत्वत्तमोवः ॥ ३ ॥

उत् । यत् । सहः । सहंसः । आ । अजनिष्ट । देदिष्टे । इन्द्रः ।
इन्द्रियाणि । विश्वा । प्र । अचोदयत् । सुदुधाः । वव्रे । अन्तः ।
वि । ज्योतिषा । समृष्टवृत्वत् । तमः । अवरित्यवः ॥ ३ ॥

यद्यदा सहः सूर्यसंबन्धितेजः सहसःउपःसंबन्धिनस्तेजसाःउदाजनिष्ट उपरिष्ठात्पादु-
बभूव तदाइन्द्रः विश्वा विश्वानि सर्वाणि इन्द्रियाणिधनानि इन्द्रियमितिधननामैतत्
देदिष्टे यजमानेभ्योदिशति वव्रे निवारकेपर्वते अन्तर्मध्येबलेननिरुद्धाः सुदुधाः सुदुदोग्धी-
गाः प्राचोदयत् प्रेरयत् ज्योतिषातेजसासंवृत्वत् संवरणशीलंतमः विवः निवारितवान् ॥३॥

अथचतुर्था—

अनवस्तेरथमश्वायतक्षन्त्वष्टावज्रंपुरुहूतद्युमन्तम् ।
ब्रह्माणइन्द्रमहयन्तोअर्केरवर्धयन्अहयेहन्तवाउ ॥ ४ ॥

अनवः । ते । रथम् । अश्वाय । तक्षन् । त्वष्टा । वज्रम् । पुरुहूतम् ।
द्युमन्तम् । ब्रह्माणः । इन्द्रम् । महयन्तः । अर्केः । अवर्धयन् ।
अहये । हन्तवै । ॐ इति ॥ ४ ॥

हेपुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्र तेत्वदीयंरथं अश्वाय अश्वाभ्यांसंयोगार्हं अनवः मनवोमनुष्या-
ऋभवः तक्षन्तक्षन्कुर्वन् त्वष्टाचत्वदीयंवज्रं द्युमन्तंदीप्तिमन्तमकरोत् उ अपिच महयन्तः
इन्द्रंपूजयन्तोब्रह्माणोद्विरसः परिवृढामरुतोवा अहये अहिंवृत्रंहन्तवै हन्तुं अर्केःस्तोत्रैरवर्धयन्
वर्धितवन्तः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

वृष्णेयत्तेवृषणोअर्कमर्चानिन्द्रग्रावाणोअदितिःसृजोपाः ।
अनश्वाप्तोयेपवयोरथाइन्द्रेपिताअभ्यवर्तन्तदस्यून् ॥ ५ ॥२९॥

वृष्णे । यत् । ते । रपणः । अर्कम् । अर्चान् । इन्द्रं । आवाणः ।
 अदितिः । सृजोपाः । अनश्वासः । ये । पवयः । अरथाः ।
 इन्द्रेऽपिताः । अभि । अवर्तन्त । दस्यून् ॥ ५ ॥ २९ ॥

हेइन्द्र यद्यदा वृषणः सेचनसमर्थामरुतः वृष्णे कामानां वर्षिषेते तुभ्यं अर्कं स्तोत्रं अर्चान् स्तुवन्नकुर्वन्मित्यर्थः तदा अदितिः अदीनाः वचनव्यत्ययः आवाणो अभिपवणपापाणाः सजोपाः संगतावभूरितिशेषः अनश्वासः अश्ववर्जिताः अरथाः रथहीनाः इन्द्रेऽपिताः इन्द्रेणप्रेषिताः पवयः पवमानागच्छन्तोयेमरुतः दस्यून् शत्रून् अफ्यवर्तन्त अभिभूतान् कुर्वन्तोवर्तन्ते स्म तेमरुतः अर्चानिविसंबन्धः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेणकोनविंशोवर्गः ॥ २९ ॥

अथपष्ठी—

प्रतेपूर्वाणि करणानिवोचं प्रनूतनामघवन्व्याचकर्थ ।
 शक्तीवोद्यद्विभरारोदसी उभेजयन् अपोमनवेदानुचित्राः ॥ ६ ॥
 प्र । ते । पूर्वाणि । करणानि । वोचम् । प्र । नूतना । मघवन् ।
 या । चकर्थ । शक्तिः श्वः । यत् । विभराराः । रोदसी इति ।
 उभे इति । जयन् । अपः । मनवे । दानुचित्राः ॥ ६ ॥

हेइन्द्र तेवदीयानि पूर्वाणि पुरातनानि करणानि कर्माणि प्रवोचं अहंप्रकरणव्रवीमि नूतना नूतनानि नवानिकर्माणि प्रवोचं प्रव्रवीमि हेमघवन्धनवन्निन्द्र या यानिकर्माणि चकर्थ कृतवानसि तानि प्रवोचमितिसंबन्धः हेशकीवः शक्तिमन् शक्तिर्वज्रं कर्मवातद्वनिन्द्र यव यस्त्वं उभेरोदसी धावापृथिव्यौ जयन् वशीकुर्वन् अपः उदकानि मनवेमनुष्याय विभराराः विविच्यविभर्षि कीदृशीः दानुचित्राः चित्रदानाः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

तदिन्द्रुतेकरणंदस्मविप्राहिंयद्वन्नोजोअत्रामिमीथाः ।
 गुण्यंस्यचित्परिमायाअंगृभणाःप्रपित्वंयन्नपदस्धूरसेधः ॥ ७ ॥

तत् । इत् । नु । ते । करणम् । इस्म् । विप्र । अहिम् । यत् ।
 घन् । ओर्जः । अत्र । अमिमीथाः । शुष्णस्य । चित् । परि । मायाः ।
 अगृष्णाः । प्रहपित्वम् । यन् । अप । दस्यून् । असेधः ॥ ७ ॥

हेदस्म दर्शनीयविप्र मेधाविनिन्द्र त्वं अत्रास्मिन्लोके अहिं वृत्रमसुरं घन् हिंसन्
 यदोजोयद्वलं अमिमीथाः प्रकाशितवानसि तदिन्द्र तवखलु ते त्वदीयंकरणं कर्मविद्यते, अ-
 पिच शुष्णस्यचित् एतन्नामकस्याप्यसुरस्यसंबन्धिनीर्मायाः युवतीः पर्यगृष्णाः परिगृहीत-
 वानसि हेइन्द्र त्वंपितृवं संग्रामं समीपंवायन् प्रामुवन् दस्यून् असुरान् अपासेधः अपबा-
 धथाः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

त्वमपोयद्वेतुर्वशायारमयःसुदुघाःपारइन्द्र ।
 उग्रमयातमवहोहकुत्संसंहयद्वांमुशानरन्तदेवाः ॥ ८ ॥

त्वम् । अपः । यद्वे । तुर्वशाय । अरमयः । सुदुघाः । पारः ।
 इन्द्र । उपम् । अयातम् । अवहः । ह । कुत्सम् । सम् । ह । यत् ।
 वाम् । उशानो । अरन्त । देवाः ॥ ८ ॥

हेइन्द्र त्वं पारे नदीनांवीरे प्रवृद्धइतिशेषः सुदुघाः ओषधिवनस्पतीन् सुदुदुहतीः
 अपठदकानियद्वे यदुनामकामराज्ञे तुर्वशाय एतन्नामकायराज्ञेच अरमयः रमितवानसि हे
 इन्द्र युवां त्वं कुत्सश्चेतिशेषः उग्रं उदूर्णं शुष्णं अयातं अगच्छतं तदनन्तरं त्वं शुष्णं हत्वा
 कुत्समवहोह स्वगृहं पापितवानसि खलु यद्यदा वां युवां इन्द्राकुत्सौ उशानाभार्गवौ देवाश्च सम-
 रन्तह संभेजिरेखलु ॥ ८ ॥

अथनवमी-

इन्द्राकुत्सावहमानारथेनावामत्याअपिकर्णेवहन्तु ।
 निष्पीमज्योधमथोनिष्पधस्थान्मघोनोहृदोर्वरथस्तमांसि ॥ ९ ॥

इन्द्राकुत्सा । वहमाना । रथेन । आ । वाम् । अत्याः । अपि ।
कर्णे । वहन्तु । निः । सीम् । अतृभ्यः । धर्मथः । निः ।
सधस्थ्यात् । मघोनः । हृदः । वरथः । तर्मांसि ॥ ९ ॥

हेन्द्राकुत्सा इन्द्राकुत्सौ रथेनवहमानावहमानौ उद्यमानौ वां युवां अत्याःअश्वाः कर्णेपि
स्तोत्राणिकृणोतिकरोतीतिकर्णःस्तोता यजमानोवा तत्समीपेअपीतियावत् आवहन्तु आस-
मन्ताद्वाहकाभवन्तु युवामपि अद्भ्योप्सुमविष्टंसीमेनंशुष्णासुरंनिर्धर्मथः अबाधेथां सीमिति
शुष्णासुरोबुद्धिस्थःपरामृश्यते सधस्थात् स्वकीयात्स्थानात् निरबाधेथाम् मघोनोमघवतो-
हविष्मतोयजमानस्यहृदोहृदयात्तमांस्यज्ञानरूपाणि पापानि वरथोनिवारयथः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

वातस्ययुक्तान्सुयुजश्चिदश्वान्कृविश्चिदेपोअजगन्नवस्युः ।
विश्वेतेअत्रमरुतःसखायइन्द्रब्रह्माणि तविपीमवर्धन् ॥ १० ॥ ३० ॥

वातस्य । युक्तान् । सुयुजः । चित् । अश्वान् । कृविः । चित् ।
एपः । अजगन् । अवस्युः । विश्वे । ते । अत्र । मरुतः । सखायः ।
इन्द्र । ब्रह्माणि । तविपीम् । अवर्धन् ॥ १० ॥ ३० ॥

कविधित्प्राज्ञोपि अवस्युरेतन्नामकएपमन्नद्रष्टावा तस्यवायोर्वेगेनयुक्तान् संयुक्तान्
सुयुजश्चिद सुद्युयोजनीयानश्वान् अजगन् मामोव अवस्योः सखायः विश्वेसर्वैरुतोबहवः
स्तोतारः हेइन्द्र अत्रास्मिन्लोके तेत्वदीयां तविपीं बलं ब्रह्माणि ब्रह्मभिःस्तोत्रैः अवर्ध-
न्नवर्धयन् ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यमथमेविशोवर्गः ॥ ३० ॥

अथैकादशी-

सूरश्चिद्रथंपरितक्म्यायांपूर्वीकरदुपरंजूजुवांसम् ।
सरञ्चक्रमेतशःसरिणातिपुरोदधत्सनिप्यत्क्रतुनः ॥ ११ ॥

सूरः । चित् । रथम् । परिःशतकम्प्यायाम् । पूर्वम् । करत् । उपरम् ।
 जूजुःष्वांसम् । भरत् । चक्रम् । एतशः । सम् । रिणाति । पुरः ।
 दधत् । सनिष्यति । क्रतुम् । नः ॥ ११ ॥

इन्द्रः परितकम्प्यायां संग्रामेपरितोगच्छन्त्यस्यांभयइतिपरितकम्प्या संग्रामः तस्मिन्एत-
 शाख्येनऋषिणासहयोद्धुः सूरश्चिद सूर्यस्यापिसंबन्धिनं जूजुवांसं वेगेनगच्छन्तं रथं उपरं
 उपरतव्यापारंपूर्वकरत् पुराकरोत् एतशःएतशाद्य विभक्तिव्यत्ययः इन्द्रः पूर्वंद्विचक्रस्यरंथस्य
 एकंचक्रंभरत् अहरत् सइन्द्रः तेनचक्रेणासुरानसंरिणाति हिनस्ति अपिच पुरोदधत् अस्मा-
 न्पुरस्कुर्वन्नोस्मदीयंक्रतुंयज्ञंसनिष्यति संभजतु ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

आयंजनाअभिचक्षेजगामेन्द्रःसखायंसुतसोममिच्छन् ।
 वदन्ग्रावाववेदिंश्रियातेयस्यंजीरमंध्वर्यवश्चरन्ति ॥ १२ ॥

आ । अयम् । जनाः । अभिचक्षे । जगाम् । इन्द्रः । सखायम् ।
 सुतःसोमम् । इच्छन् । वदन् । ग्रावा । अव । वेदिम् । श्रियाते ।
 यस्यं । जीरम् । अध्वर्यवः । चरन्ति ॥ १२ ॥

हेजनाः अभिचक्षे युष्मानभिद्रष्टुमयमिन्द्रःसखायंस्तोतारंसुतसोमं अभिपुतसोमंयज-
 मानं इच्छन्नभिलषन् आजगामागच्छति अध्वर्यवः यस्यग्राव्णः जीरंक्षेपणंमैरणंचरन्तिकुर्व-
 न्तिसग्रावा सोमाभिपवपापाणः वदन् शब्दंकुर्वन् वेदिं अवश्रियाते अभिहिपते ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

येचाकनन्तचाकनन्तनूतेमर्ताअमृतमोतेअंहआरन् ।
 वावन्धिज्ययूरूततेपुधेद्योजोजनेपुयेपुतेस्याम ॥ १३ ॥ ३१ ॥

ये । चाकनन्त । चाकनन्त । नु । ते । मर्ताः । अमृत । मो इति ।
 ते । अंहः । आ । अरन् । वान्धि । यज्यन् । उत । तेपुं ।
 धेहि । ओजः । जनेपु । येपुं । ते । स्याम ॥ १३ ॥ ३१ ॥

हेइन्द्र धनार्थयेजनाः त्वांचाकनन्त अकामयन्त पुनश्चते नु क्षिप्रमेवत्वां चाकनन्त हे-
असृत् अमरणशीलेन्द्र मर्ताः मरणधर्माणस्तेजनाः अंहोनर्थं मोआरन् मागमन् माउइतिनि-
पातसमुदायोभेत्येकनिपातार्थेवर्तते उतापिच यज्युन् यजमानान् ववन्धि संभजस्व येषुजनेषु
येषांजनानांमध्ये वयंस्तोतारः तेत्वदीयाःस्याम भवाम हेइन्द्र त्वंतेपुजनेषु ओजोबलधेहि॥१३॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेष्टकत्रिंशोवर्गः ॥ ३१ ॥

अदर्दरुत्समित्तिद्वादशार्चमष्टादशसंस्कं गातुर्नामात्रेपक्रपिः विष्टुप्लन्दः इन्द्रोदेवता तथा-
चानुक्रान्तं—अदर्दद्वादशगातुरिति । गतोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

अदर्दरुत्समसृजोविखानित्वमर्णवान्चद्वधानाँअरम्णाः ।

महान्तंमिन्द्रपर्वतंविषद्वःसृजोविधाराअर्वदानवर्हन् ॥ १ ॥

अदर्दः । उत्संम् । असृजः । वि । खानि । त्वम् । अर्णवान् ।

वृद्धधानान् । अरम्णाः । महान्तम् । इन्द्र । पर्वतम् । वि । यत् ।

वरित्विषः । सृजः । वि । धाराः । अर्व । दानवम् । हृन्निर्तिहन् ॥ १ ॥

हेइन्द्र त्वं उत्तं उत्स्यंदमानंमेघं अदर्दः विदारितवानसि तदनंतरं खानि मेघस्थोदका-
नांनिर्गमनद्वाराणि व्यसृजः विशेषेणसृष्टवानसि किंच वृद्धधानान् वाध्यमानान् अर्णवान्
उदकवतोमेघान् अरम्णाः विसर्जयसि क्षारयसीत्यर्थः अत्ररम्णातिविसर्जनकर्मा हेइन्द्र यत्
यस्त्वं यदितिलिङ्गव्यत्ययः महान्तंप्रभूतंपर्वतमेघं विषः विवृतवानसि धाराः अपांसृजः
विसृष्टवानसि अपिच दानवं दनोःपुत्रं वृषमसुरं यद्वा उदकस्पदानारंभेपंवा अवहन् अग्नि-
हतवानसि अत्रनिरुक्तम्—अट्टणाजत्तमुत्तजत्सदनाद्दोत्स्यंदनाद्दोनचेवास्यासृजोस्यखानित्व-
मर्णवानोस्वतएतानित्यादि ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

त्वमुत्साँऋनुभिर्वृद्धधानाँअरंहुउधःपर्वतस्यवञ्चिन् ।

अहिँचिदुग्रप्रपुंशंशयानंजघन्वाँइन्द्रतविपीमधत्याः ॥ २ ॥

त्वम् । उत्सान् । ऋतुभिः । वृद्धधानान् । अरंहः । ऊर्धः ।
 पर्वतस्थ । वज्रिन् । अहिम् । चित् । उग्र । प्रद्युतम् । शयानम् ।
 जघन्वान् । इन्द्र । तर्विपीम् । अधत्याः ॥ २ ॥

हेवज्रिन् वज्रवलिन्द्र त्वं ऋतुभिः ऋतुपुष्टिकालेषु वृद्धधानान् प्रतिबध्यमानान्
 उत्सान् मेघान् प्रतिबन्धनादमोचयइतिशेषः अपिच पर्वतस्थमेघस्यसंबन्धि ऊधोबलं अरंहः
 अगमयः हेउग्र उदूर्णबलेन्द्र प्रद्युतमुद्युक्तं शयानं जलेशयनं कुर्वन्तं अहिंचिद्ध्रं च जघन्वान्
 हतवानसि हेइन्द्र त्वंतर्विपीबलं अधत्याः आधारयः वृत्रवधानंतरं इन्द्रो लोके मख्यातो भ-
 वतीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

त्यस्य चिन्महतो निर्मृगस्य वर्धर्जघान तर्विपीभिरिन्द्रः ।
 एकइदप्रतिर्मन्यमान आदस्मादन्यो अजनिष्ट तव्यान् ॥ ३ ॥
 त्यस्य । चित् । महत्तः । निः । मृगस्य । वर्धः । जघान् ।
 तर्विपीभिः । इन्द्रः । यः । एकः । इत् । अप्रतिः । मन्यमानः ।
 आत् । अस्मात् । अन्यः । अजनिष्ट । तव्यान् ॥ ३ ॥

निर्जघानायुधं शक्रो वृत्रेण क्षितमोजसा ॥ वृत्रस्य गात्रादन्योन्यः प्रादुर्भूतो महासुरः ॥ १ ॥
 वृत्रं पूर्वं निहत्येन्द्रो द्वितीयं शुष्मसंज्ञकं ॥ पुनर्जघानेन्द्र इति पराभिः कीर्तयत्पृथिरिति ॥ २ ॥
 इन्द्रो महतः प्रभूतस्य मृगस्य मृगवच्छीघ्रगामिनः त्यस्य चित् तस्य वृत्रस्य संबन्धि वधरायुधं-
 तर्विपीभिः स्वकीयैर्बलैर्निर्जघान निःशेषेणावधीव एकइव असहाय एव अमतिः प्रतिद्वंद्विरहितः
 मन्यमानाः आत्मानं योस्तीतिशेषः आत् तदानीं अस्मात् वृत्रात् तव्यान् मवृद्धतरोन्योसुरः
 अजनिष्ट प्रादुरभूत् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

त्यंचिदेपांस्त्रधयामदन्तं मिहो नपातंसुद्धर्तमोगाम् ।
 स्यप्रभर्मादानवस्यन्नामं वज्रेण वज्रीनिजघान शुष्णम् ॥ ४ ॥

त्यम् । चि॒त् । ए॒पाम् । स्व॒धर्या । म॒दन्तम् । मि॒हः । न॒पातम् ।
सु॒ष्टव॒धम् । त॒मः॒ऽगाम् । व॒र्ष॒ऽप्र॒भर्मा । दान॒वस्य॑ । भा॒र्मम् ।
वज्रै॒ण । व॒ज्री । नि । ज॒घान॒ । शु॒ष्णम् ॥ ४ ॥

एषांप्राणिनां स्वधयान्नेन मदन्तं मोदमानं सर्वप्राणिनामन्नं स्वयमेवभुञ्जानं मिहः
सेचनसमर्थस्यमेघस्य नपातं पातारंरक्षितारं अत्रनपाच्छब्दःपातरिवर्तते प्राणोवैतनूनपात्तहि-
तन्वःपातीतिब्राह्मणम् । सुवृधंपवृद्धं तमोगांतमोन्धकारंगच्छन्तं त्यंचिद संचद्वृत्तिंनिजघानेतिशेषः
वृषप्रभर्मा वर्षणशीलस्यमेघस्यमहतां वज्रीवज्रवानिन्द्रः वज्रेणस्वकीयेनायुधेन दानवस्य दनु-
जस्यभार्म अत्रक्रोधवाचिभामशब्देनक्रोधादुत्पन्नःशुष्णासुरोलक्ष्यते तंशुष्णमसुरंनिजघान
हतवाच ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

त्यंचि॒दस्य॒ऋतु॑भि॒र्नि॒प॒त्तम॒म॒र्मणो॑वि॒ददि॒दस्य॒मर्म॑ ।
यदा॑सु॒क्षत्र॒प्रभृ॑ता॒मद॑स्य॒यु॒युत्सन्त॑त॒र्मसि॒ ह॒र्म्ये॑ धाः ॥ ५ ॥
त्यम् । चि॒त् । अ॒स्य॒ । ऋ॒तु॒ऽभिः । नि॒ऽस॑त्तम् । अ॒म॒र्मणः॑ ।
वि॒दत् । इत् । अ॒स्य॒ । म॒र्म । यत् । इ॒र्म । सु॒ऽक्ष॒त्र । प्र॒भृ॑ता ।
मद॑स्य । यु॒युत्सन्त॑म् । त॒र्मसि॑ । ह॒र्म्ये॑ । धाः ॥ ५ ॥

अमर्मणोमर्महीनमात्मानंमन्यमानस्यास्यवृत्रस्पर्निपत्तं निपण्णं त्यंचिदं त्यं तदेव
लिङ्गव्यत्ययः मर्मं प्राणस्थानं यत्रस्थानेविद्धोदियते तन्मर्मेत्युच्यते अत्यवृत्रस्य ऋतुभिः
प्रज्ञानैः हेइन्द्र त्वंविददिव अज्ञातीरेव यद्यदा हेसुक्षत्र सुबलेन्द्र त्वं मदस्यपादंरुत्प्रतो-
स्यप्रभृता प्रभृतौ संभरणेसति युयुत्सन्तं योद्धुमिच्छन्तं इमेनवृत्रं हर्म्ये हारके तमसि धाः
न्यदधाः वृत्रः इन्द्रस्यभयावतमसिमाविशदित्यर्थः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

त्यं चिदित्था कत्पयं शयानमसूर्ये तमसि वा वृधानम् ।
तं चिन्मन्दानो वृषभः सुतस्योच्चैरिन्द्रो अपगूर्याजघान ॥ ६ ॥ ३२ ॥

त्यम् । चित् । इत्था । कत्पयम् । शयानम् । असूर्ये । तमसि ।
वृधानम् । तम् । चित् । मन्दानः । वृषभः । सुतस्य । उच्चैः ।
इन्द्रः । अपगूर्यम् । जघान् ॥ ६ ॥ ३२ ॥

सुतस्याभिपुतेनसोमेनमंदानोमोदमानःवृषभः कामानांवापितेन्द्रः उच्चैरुर्ध्वं अपगूर्यं व-
ज्रमुद्यम्य तंचित् तमेववृषंजघानावधीव कीदृशं इत्थामुत्रान्तरिक्षलोके कत्पयं कत्सुखकरंप-
योयस्यतं शयानं अमृशयानंकुर्वन्तं असूर्ये सूर्यरहिते तमस्यन्धकारे वृधानं वर्धमानंत्यं
चिदितिपुनर्वचनंपूरणार्थम् ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेद्वाविंशोवर्गः ॥ ३२ ॥

अथसप्तमी-

उद्यदिन्द्रो महते दानवाय वधर्यमिष्टसहो अप्रतीतम् ।
यदीदं जस्य प्रभृतौ ददाभ विश्वस्य जन्तोरेधमंचकार ॥ ७ ॥

उत् । यत् । इन्द्रः । महते । दानवाय । वधः । यमिष्ट । सहः ।
अप्रतिदत्तम् । यत् । ईदम् । जस्य । प्रभृतौ । ददाभ ।
विश्वस्य । जन्तोः । अधमम् । चकार ॥ ७ ॥

यद्यदाइन्द्रः महतेप्रभृतायदानवाय वृषासुराय सहः शत्रूणामभिभवित्प्रतीतं के-
नाप्यमतिगतं वधोवज्रं उद्यमिष्ट उद्यच्छत् यद्यदावजस्यप्रभृतौ महतौ महरणेसति ह्यसहो-
भंइतिप्रदं ईपेभंवृषं ददाभ आर्हितीव तदाविश्वस्यसर्वस्यजन्तोःमाणिनः अधमनीचंचका-
र अकरोत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

त्यंचिदर्णमधुपंशयानमसिन्वंब्रमह्याददुग्रः ।

अपादमत्रमहतावधेननिदुर्योणआवृणद्भ्रुध्वाचम् ॥ ८ ॥

त्यम् । चित् । अर्णम् । मधुःपम् । शयानम् । असिन्वम् । व्रम् ।

माहिं । आदत् । उग्रः । अपादम् । अत्रम् । महता । वधेन । नि ।

दुर्योणे । आवृणक् । भ्रुध्वाचम् ॥ ८ ॥

उग्रः उदूर्णबलः इन्द्रोमहि महान्तं त्यंचित् तमेववृत्रं आददाददौ प्रत्यग्रहीत् की-
दृशं अर्णं गन्तारं जलमेधंवा आवृत्यशयानं शयनंकुर्वन्तं स्थितवन्तमित्यर्थः मधुपं म-
धुर्नोभसःपातारं पालयितारं असिन्वंसपत्नानामवक्षेभारं अस्यतेरिदंरूपं व्रं वृणवन्तं स-
र्वमप्याच्छादयन्तं सइमानलोकानवृणोद्यदिमानलोकानवृणोत्तद्वृत्रस्त्ववृत्रत्वमितिहितैत्तिरीयकं ।
तदनंतरमिन्द्रः दुर्योणे संग्रामे महताप्रभूतेनवधेन वज्रेण अपादं पादरहितं अत्रममात्रं
परिमाणरहितं भ्रुध्वाचं हिंसितवागिन्द्रियं जृम्भाभिभूतमित्यर्थः वृत्रंन्यवृणक् नितरामहिं-
सीत् तस्माज्जंजयमानात् अग्नीषोमौ निरक्रामतां प्राणापानौवाएनंतदुजिहावामितिहितैत्ति-
रीयकम् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

कोअस्यशुष्मंतर्विषीवरातएकोधनाभरतेअप्रतीतः ।

इमेचिदस्यज्वरसोनुदेवीइन्द्रस्यौजसोभियसाजिहाते ॥ ९ ॥

कः । अस्य । शुष्मम् । तर्विषीम् । वराते । एकः । धना । भरते ।

अप्रतिद्वितः । इमे इति । चित् । अस्य । ज्वरसः । नु । देवी इति ।

इन्द्रस्य । ओजसः । भियसा । जिहाते इति ॥ ९ ॥

अस्येन्द्रस्यसंबन्धिनींशुष्मंशोषणीं तविर्षीबलं कोवराते निवारयेत् शुष्मशब्दस्यस्त्री-
लिंगविशेषणत्वेऽपि नियतलिङ्गत्वात्पुंसिपुलिङ्गत्वमेव अपतीतः केनाप्यप्रतिगतइन्द्रः एकोऽसहा-
यएव धना धनानि शत्रूणां वस्त्रनि भरते विभार्ति हरतेवा देवी देव्यौ द्योतमाने इमेचित्त
एतेएवद्यावापृथिव्यौ ज्वयसोवेगवतोस्येन्द्रस्यसंबन्धिनः ओजसोबलादुद्भूतेनभियसाभयेन
नुक्षिपं जिहाते गच्छतः चलतइत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथदशमी—

न्यस्मै देवी स्वधितिर्जिहीत इन्द्राय गातु रशती वये मे ।

संयुवते जोषुवते विश्वं माभिरनु स्वधात्रै क्षितयोनमन्त ॥ १० ॥

नि । अस्मै । देवी । स्वधितिः । जिहीते । इन्द्राय । गातुः ।

उशती इव । येमे । सम् । यत् । ओजः । युवते । विश्वम् । आभिः ।

अनु । स्वधात्रै । क्षितयः । नमन्त ॥ १० ॥

स्वधितिः स्वधृतिः स्वेनधृतादेवीद्योतमानाद्यौः अस्माइन्द्रायनिजिहीते नीचत्वेनया-
ति गातुर्भूमिः उशतीव कामयमानायोपिदिव इन्द्राय येमे आत्मानंनियच्छती यथेष्ट-
मात्मानंविनियोकुंयोग्याभवतीत्यर्थः यद्येन्द्रः विश्वंसमस्तं ओजोबलं आभिः प्रजाभिः
संयुवते संयोजयति इन्द्रःस्वकीयंबलं सर्वासुप्रजासुनिहितवानित्यर्थः अनुआनुकूल्येनव-
र्तमानाःक्षितयोमनुष्याः क्षितयइतिमनुष्यनामैतत् स्वधात्रेबलवतइन्द्राय नमन्त सन्नमन्ति
महोभवन्ति ॥ १० ॥

अथैकादशी—

एकं नु त्वा सत्पतिं पाञ्चजन्यं जातं शृणोमि यशसं जनेषु ।

तं मे जगत्त्र आशसो न विष्टं दोषावस्तोर्ह्वमानास इन्द्रम् ॥ ११ ॥

एकम् । नु । त्वा । सत्पतिम् । पांचजन्मम् । जातम् । शृणोमि ।
यशसम् । जनेषु । तम् । मे । जगृभे । आशसः । नविष्ठम् ।
दोषा । वस्तोः । हवमानासः । इन्द्रम् ॥ ११ ॥

हेइन्द्र त्वा त्वां एकं नु मुख्यमेव जनेषु सर्वेषु मनुष्येषु मध्ये अहं मंत्रद्रष्टा शृणोमि
ऋषिमुख्येषुः कीदृशं सत्पतिं सत्पात्रकं पांचजन्यं पंचजनेभ्यो मनुष्येषु योहितं जात-
मुत्पन्नं यशसं यशोयुक्तं दोषा क्षपायां वस्तोर्वासरेच वहमानासः स्तुवन्तः आशसः
कामानांशंसमानाः मे मदीयाः प्रजाः नविष्ठं अतिशयेन स्तुत्यं तं मिन्द्रं जगृभे गृह्णन्तु
स्वीकुरुन्तु ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

एवाहित्वा मृतुथा यातयन्तं मघा विप्रैभ्यो ददतं शृणोमि ।
किं ते ब्रह्माणो गृह्णते सखायो ये त्वा यानि दधुः काममिन्द्र ॥ १२ ॥ ३३ ॥

एव । हि । त्वाम् । ऋतुध्या । यातयन्तम् । मघा । विप्रैभ्यः ।
ददतम् । शृणोमि । किम् । ते । ब्रह्माणः । गृह्णते । सखायः । ये ।
त्वाध्या । निदधुः । कामम् । इन्द्र ॥ १२ ॥ ३३ ॥

एव एवमुक्तेन प्रकारेण हि ऋतुथा कालेकाले यातयन्तं जन्तुपेरमन्तं हेइन्द्र त्वां विप्रै-
भ्यः स्तोत्रुष्यः मघा मघानि धनानि ददतं यच्छन्तं शृणोमि निशामयामि एतन्धृषैव प्रति-
भाति हेइन्द्र त्वाया त्वपि येस्तोतारः कामं स्वकीयाभिलाषं निदधुः न्यक्षिपन् ब्रह्माणो गृह्णन्तः
ते त्वदीयाः सखायः स्तोतारः किं गृह्णते त्वत्तः किं गृह्णन्ते ऋषिः स्वकीयाभिलाषमातिबलं बना-
देवमुक्तवानित्यर्थः ॥ १२ ॥

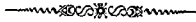
॥ इति चतुर्थस्य पथमे त्रयासिंशो वर्गः ॥ ३३ ॥

॥ इति पंचमे मंडले द्वितीयो नुवाकः ॥ २ ॥

वेदार्थस्वप्रकाशनेनतमोहादनिवारयन् । पुमर्थींश्चतुरोदेयाद्विघातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥
 इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेणसाय-
 णाचार्येणविरचितेमाधवीयेवेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येचतुर्थाष्टकेप्रथमोध्यायः ॥ १ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितंवेदायोवेदेऽयोस्त्रिलंजगत् । निर्ममेतमहंवन्देविद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥
 चतुर्थेप्रथमाध्यायंव्याख्यायव्याकृतिक्लमः । सुधी.श्रीसायणाचार्योद्वितीयंव्याचिकीर्षति ॥ २ ॥
 तत्रात्रे.पंचमेमंडलेतृतीयेनुवाकेद्वादशसूक्तानि तत्रमहिमहइतिदशर्षप्रथमंसूक्तं प्रजाप-
 तिपुन.संवरणऋषिः त्रिष्टुप्छन्दः इन्द्रोदेवता तथाचानुक्तान्तं—महिदशप्राजापत्य.संवरणइति ।
 विनियोगोलैगिकः ।

तत्रप्रथमा—

ॐ महिंमहेतवसेदीध्येनृनिन्द्रायित्थातवसेअतंव्यान् ।
 योअस्मैसुमर्तिवाजसातौस्तुतोजनेसमर्षश्चिकेत ॥ १ ॥
 महिं । महे । तवसे । दीध्ये । नृन् । इन्द्राय । इत्था । तवसे ।
 अतंव्यान् । यः । अस्मै । सुमर्तिम् । वाजसातौ । स्तुतः ।
 जने । ससमर्षः । चिकेत ॥ १ ॥

अहंसंवरणःअतंव्यान् अत्यन्तमिवदुर्बल.सन् महि महत् प्रभूवंस्तोत्रं महे महते तवसे
 बलवत्तइन्द्रायेऽथा इत्थंवक्ष्यमाणप्रकारेणदीध्ये दीपयामि प्रकाशयामि किमर्थं नृन् षष्ठ्य-
 र्थेद्वितीया मनुष्याणामस्मदीयानांतवसेबलाय यद्वा नृन्स्मद्विरोधिनामभिभवायेतिशेषः तद-
 र्थंतवसेस्मद्वलाय इन्द्रोस्मैजने जनायसंवरणाय वाजसातौ संग्रामे वाजस्यान्त्यस्यवालाभेनि-
 मिन्नेसतिस्तुत.सन् सुमर्तिं समर्षः मर्षं.स्तोत्रभि.सहितः यद्वा सहप्रियमाणैर्युध्यमानैर्परुदा-
 दिभिः अथवा समराहैः चिकेत जानाति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सत्त्वंनेन्द्रधियसानोअर्केर्हरीणांष्टपन्योऋमश्रेः ।
 याइत्थामघवन्ननुजोपंवसोअभिप्रार्य.संसिजनान् ॥ २ ॥

सः । त्वम् । नः । इन्द्र । धियसानः । अकैः । हरीणाम् । वृषन् ।
 योक्त्रम् । अश्रेः । याः । इत्या । मघश्चन् । अनु । जोषम् ।
 वक्षः । अभि । प्र । अर्यः । सुक्षि । जनान् ॥ २ ॥

हेवृषन् वर्षकेन्द्र सप्रसिद्धस्त्वर्नोस्मान्धियसानोध्यायन् अकैरर्चनसाधनैःस्तोत्रैर्निमित्तभूतैः हरीणारथेनियोज्यानामश्वानांयोक्त्रनियोजनरज्जुमश्रेः आश्रयति याः लिंगव्यत्ययः यानर्कान् हेमघवन् इत्याइत्थं जोषं प्रीतिं अनुवक्षोऽवहस्तैर्निमित्तैर्योक्त्रमश्रेरिति तथाकृत्वा अर्योस्मदरीन्जनान् अभि आभिमुख्येन प्र प्रकृष्टं सुक्षि पराभव ॥ २ ॥

अथतृतीया-

नतेतंइन्द्राभ्यर्चुस्मदृष्वायुक्तासोअब्रह्मतायदसन् ।
 तिष्ठारथमधितंवज्रहस्तारश्मिन्देवयमसेस्वश्वः ॥ ३ ॥
 न । ते । ते । इन्द्र । अभि । अस्मत् । ऋष्व । अयुक्तासः ।
 अब्रह्मता । यत् । असन् । तिष्ठ । रथम् । अधि । तम् ।
 वज्रहस्त । आ । रश्मिम् । देव । यमसे । सुऽअश्वः ॥ ३ ॥

हेऋष्व महन् इन्द्र यत् ये अस्मदस्मत्तः त्वद्भक्त्येन्ये अयुक्तासः त्वया असंयुक्तासन् आसन् अभवन् अब्रह्मता व्रतपरिवृढं कर्मवद्गहितत्वात् तेनरास्तेत्वदीयानभवन्ति अतो-स्मद्यज्ञमभ्यागन्तुं तं प्रसिद्धं रथं अधितिष्ठ हेवज्रहस्तेन्द्र देव स्वश्वः त्वंयंरथमारोढुराशिमग्र-हं आयमसे नियमयसित्वमधितिष्ठ ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

पुरुयत्तंइन्द्रसन्पुक्थागवेषुचक्रथोर्वरासुयुध्यन् ।
 तत्तक्षेसूर्यायचिदोर्कसिस्वेद्यपांसमत्सुंदासस्यनामंचित् ॥ ४ ॥
 पुरु । यत् । ते । इन्द्र । सन् । पुक्था । गवेषु । चक्रथ । उर्वरासु । युध्यन् ।
 पुष्पन् । तत्तक्षे । सूर्याय । चित् । ओर्कसि । स्वे । द्या ।
 समत्सुं । दासस्य । नाम । चित् ॥ ४ ॥

हेइन्द्र ते तव यद्यदास्वभूतानि पुरु पुरुणि बहूनि उक्था उक्थानिशस्त्राणसन्ति तदा
उर्वरासु सस्योपेतासुभूमिषु निमित्तभूतासु गवे वृष्ट्युदकाय युध्यन् जलप्रतिबन्धकान् संहर-
न् चकर्थं करोषि भेदनं कुत्रेतिस्त्र्याय सूर्यस्यस्वेस्वकीयेओकस्तिस्थाने वृषा वर्षितासन् त-
त्क्षे भेदनं संपादयसि तप्तसु संग्रामेषु दासस्य वृष्टिप्रतिबन्धकर्तुरेतेनामकस्यासुरस्य नाम-
चिद् नामापि तत्क्षे नाशयसीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

वयंतेर्नइन्द्रयेचनरःशर्धो जज्ञानायाताश्चरथाः ।

आस्माञ्जगम्यादहिशुष्मसत्त्वा भगोनहव्यःप्रभृथेषुचारुः ॥५॥१॥

वयम् । ते । ते । इन्द्र । ये । च । नरः । शर्धः । जज्ञानाः ।

याताः । च । रथाः । आ । अस्मान् । जगम्यात् । अहिःशुष्म ।

सत्त्वा । भगः । न । हव्यः । प्रभृथेषु । चारुः ॥ ५ ॥ १ ॥

हेइन्द्र येचनरः कर्मणानितारकृत्विग्यजमानाःवयंस्मः तेवयं ते त्वदीयाः कीदृशावयं शर्धो-
बलंजज्ञानाः उत्पादयन्तः स्तुतिभिः याताश्चहोतुंत्वांप्राप्ताश्च रथाःरंहणशीलाश्च किंच हेअहिशु-
ष्मअहिरयनावसर्वतोव्याप्तबलेन्द्र त्वदनुग्रहात् हव्यः स्तुत्यः मत्तिभैर्राह्वात्तव्योवा चारुःसंगंता
सत्त्वाभृत्यादिः प्रभृथेषुसंग्रामेषुवा अस्मानाजगम्यात् आगच्छेत् भगोन भगइव हव्यश्चारुः
भगदेवोयथास्मत्सहायभागच्छति तथा भृत्यादिरागच्छेदित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथषष्ठी-

पृष्टक्षेण्यमिन्द्रत्वेह्योजो नृम्णानिचनृतमानो अमर्तः ।

सनृणीवसवानोर्यिदाःप्रार्यस्तुपितुविमघस्यदानम् ॥ ६ ॥

पृष्टक्षेण्यम् । इन्द्र । त्वे इति । हि । ओजः । नृम्णानि । च ।

नृतमानः । अमर्तः । सः । नृः । एनीम् । वसवानः । र्यिम् । दाः ।

प्र । अर्यः । स्तुपे । तुविमघस्य । दानम् ॥ ६ ॥

हेन्द्र पृक्षेण्यं संपर्काहं पूज्यंवा ओजोबलंत्वेहि त्वयित्वलु त्वदधीनमित्यर्थः नृत-
मानोनृत्यन्मर्तोमरणधर्मा सत्वं वसवानः आच्छादयन् स्वतेजसाजगत् नृमणानि नृमणानि
द्विविणानि वक्ष्यमाणस्यपेक्षयाचशब्दः एनी एनवर्णां श्वेतवर्णां नोस्मभ्यंरयिंधनंदाः देहि
अहंच अयंईश्वरस्यतुविमघस्य प्रभूतधनस्यचदानंपस्तुपे स्तौमि ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

एवानंइन्द्रोतिभिर्वपाहिगृणतःशूरकारून् ।

उतत्वचंददंतोवाजंसातौपिप्रीहिमध्वःसुपुतस्यचारोः ॥ ७ ॥

एव । नः । इन्द्र । ऊतिःक्षिः । अ॒व । पा॒हि । गृ॒णतः । शू॒र ।

का॒रून् । उ॒त । त्वचं॑म् । द॒दंतः । वाजं॑सातौ । पि॒प्री॑हि ।

मध्वः । सु॒सु॒तस्य॑ । चारोः ॥ ७ ॥

हेशूरेन्द्र एव एवं नोस्मान्गृणतः स्तुवतः कारून् कर्तृन् कृत्विजः ऊतिभिः रक्षणैः अ-
वपाहि अवपालय उतापिच वाजसातौ संग्रामे त्वचं आच्छादकरूपंददतः प्रयच्छतः सुपुत-
स्यसुपुभिपुतस्यचारोर्मनोहरस्यमध्वः सोमस्य पिप्रीहि प्रीणयात्मानं द्वितीयाथेपथी उक्त्-
वक्षणंसोमपिथेत्यर्थः अथवा तृतीयाथेपथी उक्त्वक्षणोनसोमपानेनप्रीणय ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

उतत्येमांपौरुकुत्स्यस्यसूरेस्त्रसदस्योर्हिरणिनोराणाः ।

वहन्तुमादशश्येतांसोअस्यगैरिक्षितस्यक्तुंभिर्नुसंश्रे ॥ ८ ॥

उत । त्ये । मा । पौरुकुत्स्यस्य । सूरेः । त्रसदस्योः । हिरिणिनः ।

राणाः । वहन्तु । मा । दश । श्येतांसः । अस्य । गैरि॑क्षितस्य ।

क्तुं॑क्षिः । नु । सं॒श्रे ॥ ८ ॥

प्रसदस्युश्चविदथोष्वन्यश्चेतित्रयोनृपाः अश्वान्धनानिगाश्चादुर्कपये तद्दत्स्युपिः उत
अपिच त्ये ते मा चतुर्थ्यर्थेद्वितीया महामित्यर्थः राणाः रातेर्दानार्थस्यकर्मणिलिटःकान-
धिरूपं दत्ताइत्यर्थः पौरुकुत्स्यस्य पुरुकुत्सापत्यस्य सूरेः प्रेरकस्य हिरिणिनोहिरिण्यवतोस्य
प्रसदस्योः एतन्नामकस्यराजर्षेः गैरिक्षितस्य गिरिक्षितगोत्रोत्पन्नस्य श्येतासः शुभ्रवर्णाः

दशाश्वाः मा मां वहन्तु प्रापयन्तु अहंचक्रतुभिःकर्मभीरथनियोजनादिभिः यज्ञादिभिर्वा-
नु क्षिप्तं सध्वे गच्छेयम् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

उ॒त॒त्ये॒मां॒मा॒रु॒ता॒श्व॒स्य॒शो॒णाः॒ऋ॒त्वा॒म॒घा॒सो॒वि॒द॒थ॒स्य॒रा॒तौ ।

स॒ह॒स्रा॒मे॒च्य॒व॒ता॒नो॒द॒दा॒न॒आ॒नू॒क॒म॒र्यो॒व॒पु॒षे॒ना॒र्च॒त् ॥ ९ ॥

उ॒त । त्ये । मा । मा॒रु॒त॒श्च॒श्व॒स्य । शो॒णाः । ऋ॒त्वा॒श्च॒म॒घा॒सः ।

वि॒द॒थ॒स्य । रा॒तौ । स॒ह॒स्रा । मे । च्य॒व॒ता॒नः । द॒दा॒नः ।

आ॒नू॒क॒म् । अ॒र्यः । व॒पु॒षे । न । आ॒र्च॒त् ॥ ९ ॥

उत अपिच त्वे ते अश्वाः वक्ष्यमाणाः मारुताश्वस्य मरुत्सदृशवेगाश्ववान् मरुताश्वः
तदपत्यस्यविदथस्येतन्नामकस्यराज्ञःशोणाःशोणवर्णाःऋत्वामघासः क्रतुनाकर्मणाशीघ्रगमना-
द्विदक्षणेनमहनीयाः अश्वाःरातौदानेविनियुक्तामां वहन्तीतिशेषः किंच सहस्रा सहस्राणि अ-
परिमितानिधेनाभिर्यः पूज्यस्य मे चतुर्थ्यर्थेपृष्ठी पूज्याय मह्यंच्यवतानः च्यावयन् ददानः
प्रयच्छन् सः आनूकं आभरणंच वपुषे स्वशरीरालंकाराय आर्चव प्रायच्छव नेतिचार्थे ॥ ९ ॥

अथदशमी-

उ॒त॒त्ये॒मां॒ध्व॒न्य॒स्य॒जु॒ष्टा॒ल॒क्ष्म॒ण्य॒स्य॒सु॒रु॒चो॒य॒ता॒नाः ।

म॒ह्ना॒रा॒यः॒सं॒व॒र॒ण॒स्य॒ऋ॒पे॒र्ब्र॒जं॒न॒गावः॒प्र॒य॒ता॒अ॒पि॒ग्म॒न् ॥ १० ॥ २ ॥

उ॒त । त्ये । मा । ध्व॒न्य॒स्य । जु॒ष्टाः । ल॒क्ष्म॒ण्य॒स्य । सु॒रु॒चः ।

य॒ता॒नाः । म॒ह्ना । रा॒यः । स॒म॒व॒र॒ण॒स्य । ऋ॒पेः । ब्र॒ज॒म् । न ।

गा॒वः । प्र॒य॒ताः । अ॒पि॒ । ग॒म॒न् ॥ १० ॥ २ ॥

उतापिच त्वे ते वक्ष्यमाणारायः ध्वन्यस्य ध्वन्यनामकस्यलक्ष्मण्यस्य लक्ष्मणपुत्रस्य
राज्ञःसंबन्धिनोश्वाः जुष्टाः मां प्राप्ताः सुरुचः शोभनदीप्तयः यतानाः वहमानाययतमानाः
रायःमहामहत्त्वेनयुक्तरायः प्रयताः दत्ताःसत्यः संवरणस्यऋपेःअपिग्मन् अपिगताः प्रा-
प्तामद्ब्रह्मितिशेषः ब्रजंनगावः गोष्ठंनगावइव यद्वा नेतिचार्थे गावश्चममब्रजंअपिग्मन् अ-
त्रैन्द्रेसूक्तेप्रायेणेन्द्रमरुतोराज्ञांचदानस्तुतपइत्युक्तत्वाद्वाज्ञांदानस्तुतिरविरुद्धा ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अजातशत्रुमितिनवर्चद्वितीयं सूक्तं प्राजापत्यस्य संवरणस्यार्पणमैन्द्रं नवमीत्रिष्टुप् शिष्टा-
स्त्रिष्टुबन्तपरिभाषयाजगत्यः अजातशत्रुं नवत्रिष्टुबन्तमित्यनुक्रमणिका । विनियोगोलैंगिकः ।

तत्र प्रथमा—

अजातशत्रुमजरास्वर्वत्यनुस्वधामितादस्मर्मायते ।
सुनोतनपचतब्रह्मवाहसे पुरुष्टुतार्यप्रतरंदधातन ॥ १ ॥

अजातऽशत्रुम् । अजरा । स्वःऽवती । अनु । स्वधा । अर्मिता ।
दस्मम् । ईयते । सुनोतन । पचत । ब्रह्मवाहसे । पुरुऽस्तुतार्य ।
प्रऽतरम् । दधातन ॥ १ ॥

अजातशत्रुं अनुत्पन्नाः शातयिवारोयस्य तं दस्मं शत्रूणामुपक्षपयितारं अजरा अक्षीणा
स्वर्वतीस्वरणवती अर्मिता अपरिर्मिता स्वधा अन्नं हविरन्वीयते अनुप्रामोति तदर्थं हेक्कत्वि-
जः सुनोतन अभिपुणुत पचत पुरोडाशादिकं कस्मै ब्रह्मवाहसे ब्रह्मणः परिवृष्टस्पस्तोत्रस्पवाह-
कामपुरुष्टुतार्यबहुभिः स्तुतायेन्द्राय प्रतरं प्रकृष्टतरं दधातन धारयत स्वस्वोचितकर्म ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

आयः सोमेन जठरमपिप्रतामन्दतमघवामध्वोअन्धसः ।
यदीमृगायहन्तवेमहावधः सहस्रं भृष्टिमुशनावुधयमत् ॥ २ ॥
आ । यः । सोमेन । जठरम् । अपिप्रत । अमन्दत । मघवाम् ।
मध्वः । अन्धसः । यत् । ईम् । मृगार्यम् । हन्तवे । महावधः ।
सहस्रं भृष्टिम् । उशाना । बुधम् । यमत् ॥ २ ॥

योमघवा सोमेन जठरं स्वकीयं आसर्वतः अपिपत अपूरयत मध्वोमधुरसस्यान्धसः सो-
मस्यपानेनामंदतात्प्यत यघदा ईमर्यमृगायैतन्नामकायाशुरायहन्तवे तंहन्तुमहावधः महावज्रः
सहस्रभृष्टिरपरिमिततेजाः उशानाकामयमानः शत्रुं मद्वा उशानसासहवधं वज्रं यमत् उदयच्छत्
तदापिपतामंदत ॥ २ ॥

अथतृतीया—

योअस्मैघ्नंसउतवायऊधनिसोमंसुनोतिभवंतियुमाँअहं ।

अपापशक्रस्तंतनुष्टिमूह्रितितनूशुभ्रंमघवायःकवासखः ॥ ३ ॥

यः । अस्मै । घ्नंसे । उत । वा । यः । ऊधनि । सोमंम् । सुनोति ।

भवंति । युष्टिमान् । अहं । अप्यऽपय । शक्रः । तंतनुष्टिम् । ऊह्रति ।

तनूऽशुभ्रम् । मघऽवा । यः । कवऽसखः ॥ ३ ॥

योयजमानः अस्मैन्द्राय घ्नंसे अहर्नामैतद् गृह्यन्तेस्मिन्नसाइतिघ्नंसः तस्मिन् उतवा अथवा योयजमानः ऊधनि उद्धततरंभवति उन्नद्धपितिवाऊधोरात्रिः स्नेहप्रदानरसाभ्यामूध-
ति रात्रौच समत्वाद् रात्रेरप्यूधउच्यते अह्निरात्रौच सोमंसुनोति तत्रभवतियुमान्दीप्तिमान्
अहेति विनिग्रहार्थीयः किंच शक्रः शकोयमिन्द्रः ततनुष्टिं तवं धर्मसन्ततिं नुदति वष्टि का-
मयते कानानितिवतनुष्टिः तंतनूशुभ्रं तनूःशुभ्राशोभनीपालंकारादिभिर्यस्यतंतादृशं स्वपोषकमय-
ज्वानं अपोहति अपरोपशब्दःपुरणः मघवा धनवान् यःकवासखःकुत्सितपुरुषसहायःतमपो-
हतीति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

यस्यावंधीत्पितरंयस्यमातरंयस्यशक्रोभ्रातरंनान्तर्इपते ।

वेतीद्वस्यप्रथंतायतंकरोनकिल्बिपादीपतेवस्वआकरः ॥ ४ ॥

यस्यं । अवंधीत् । पितरंम् । यस्यं । मातरंम् । यस्यं । शक्रः ।

भ्रातरंम् । न । अंतः । इपते । वेति । इत् । ऊँ इति । अस्य । प्रथंता ।

यतमृऽकरः । न । किल्बिपात् । इपते । वस्वः । आऽकरः ॥ ४ ॥

शक्रःशक्तोयं यस्यायज्वनः पितरं अवधीव हतवान् यस्यचमातरंअवधीव यस्य
चभ्रातरं अतोस्माद् अयज्वनःसकाशाद् नेपते नविभेति नगच्छतिवा कित्वस्यप्रथवा
प्रदत्तानिहवींषि वेतीदु कामयतएव अयज्वानं शिक्षयित्वानियोजयतीत्यर्थः यतंकरः य-
मनकर्ता वस्वोवसुनोधनस्य आकरः आभिमुख्यकर्तायःकिल्बिपात् पित्रादिधनमुक्त्वाद्
नेपते नचलति नविभेतिवा इन्द्रस्यास्तोतृणांहतिरिन्द्रोयतीनसालावृकेभ्यःप्रायच्छत् अंत-

रिक्षेपौलोमान्प्रथिव्यांकालकांग्यान् अरुन्मुत्वाचपतीन् सालावृकेभ्यः प्रायच्छमित्यादिश्रु-
तिपुमसिद्धा ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

नपञ्चभिर्दशभिर्विष्टारभुनासुन्वतासचतेपुष्यताचन ।
जिनातिवेदमुयाहन्तिवाधुनिरादेव्युभजतिगोमतिब्रजे ॥५॥३॥

न । पञ्चदशभिः । दशदशभिः । वृष्टि । आहरभम् । न । असुन्वता ।
सचते । पुष्यता । चन । जिनाति । वा । इत् । अमुया । हन्ति ।
वा । धुनिः । आ । देव्युम् । भजति । गोमति । ब्रजे ॥ ५ ॥ ३ ॥

अयमिन्द्रः पंचभिर्दशभिर्वात्तहायैरारभं आरभंशत्रुहननायालंबनंनवष्टि साहाय्यं
नापेक्षतइत्यर्थः यद्वा अमुमिन्द्रं पंचभिर्दशभिर्वापज्ञादन्यैरुपायैरारभमारब्धमुद्योगंकर्तुंनवष्टि
नकामयते असुन्वता अभिषवमकुर्वता सहपुष्यताच न बंध्वादीनपोपयतापि नसचते नसं-
गच्छते असुन्वंतं अभिषवमकुर्वणं अयष्टारं अपुष्णतंचनपामोतीत्यर्थः नकेवलममासिमा-
घं किंतु जिनातिवा वाशब्दश्चाथे जिनातिच बाधते इदितिपूरणः हन्तिवामुया अमुमयष्टा-
रं धुनिः कंपकःशत्रूणां देव्युदेवमिन्द्रंकामयमानं यजमानं गोमति ब्रजे आभजति जयती
त्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथषष्ठी-

वित्वक्ष्णःसमृतौचक्रमासजोसुन्वतोविपुणःसुन्वतोवृधः ।
इन्द्रोविश्वस्यदमिताविभीषणोयथावशंनघतिदासमार्यः ॥ ६ ॥

विश्वक्ष्णः । समृत्तौ । चक्रम् । आसजः । असुन्वतः । विपुणः ।
सुन्वतः । वृधः । इन्द्रः । विश्वस्य । दमिता । विभीषणः ।
यथावशम् । नयति । दासम् । आर्यः ॥ ६ ॥

सप्ततौसंग्रामेवित्त्वक्षणः विशेषेणतनूकर्ताशत्रूणांतदर्थंचक्रमासजः रथचक्रस्यासंजयिता
अमुन्वतोयजमानस्यविपुणःपराङ्मुखःसुन्वतोयजमानस्यवृधोवर्धयिताइन्द्रोविश्वस्यदमिताशिक्ष-
यिताविभोषणःभयजनकःआर्यःस्वामी यथावशंपथेच्छंदासंदासकर्माणंजननपतिस्ववशम्॥६॥

अथसप्तमी-

समीं॒पुणे॑रंजति॒भोज॑नंमु॒पेवि॒दाशु॒पेभ॒जति॒सून॑रंवसु ।

दुर्गे॑च॒नधि॒यते॒विश्व॑आ॒पुरु॑जनो॒योअ॑स्य॒तवि॒पीम॑चु॒क्रुध॑त् ॥ ७ ॥

सम् । ईम् । पुणेः । अजति । भोजनम् । मुपे । वि । दाशुपे ।

भजति । सूनरम् । वसु । दुःशगे । चन । धियते । विश्वः । आ ।

पुरु । जनः । यः । अस्य । तविपीम् । अचुक्रुधत् ॥ ७ ॥

ईमयमिन्द्रः पणेर्वणिजइव लुब्धकस्यादातुर्भोजनं धनमन्नं वामुपेचोरयितुं समजति सम्य-
ग्गच्छति गत्वाचादायदाशुपेहविदां त्रेयजमानाय विभजति सूनरं शोभनमनुभ्यं वसुधनं अयदुर्ध-
नमाल्लप्ययष्ट्रेमयच्छतीत्यर्थः नकेवलं वणिक् धनमदानमात्रं किंतु पुरुषवणिचहून्यन्यान्यपि धना-
नि किंच दुर्गेचनदुःखेन नगन्तव्ये आपद्यपि विश्वः सर्वोपि दातुं जनः आधियते आस्थाप्यते
योजनः अस्वेन्द्रस्य तविपीं बलमचुक्रुधत् विहिताकरणादिना तस्य पणे रजतीति पूर्वशेषः यद्वा
योस्य तविपीमचुक्रुधत् ससर्वोपि जनो दुर्गेचनाधियते इन्द्रेण चनेत्येकपदमभ्येतुसंप्रदाय-
मात्म ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

संय॒ज्जनौ॑सु॒धनौ॑वि॒श्वश॑र्धस॒ववे॑दिन्द्रो॒मघ॑वा॒गोपु॑शु॒भ्रिपु॑ ।

यु॒जं॒ह्य॒न्यम॑कृत॒प्रवे॑प॒न्यु॒र्दाग॑व्यं॒सृज॑ते॒सत्त्व॑भि॒धुनिः॑ ॥ ८ ॥

सम् । यत् । जनौ । सुधनौ । विश्वशर्धसौ । अवेत् ।

इन्द्रः । मघवा । गोपु । शुभ्रिपु । युजम् । हि । अन्यम् । अकृत ।

प्रवेपनी । उत् । ईम् । गव्यम् । सृजते । सत्त्वभिः । धुनिः ॥ ८ ॥

समवेद संजानाति यद्यदाजनौ परस्परमतिद्वंद्विनौ सुधनौ शोभनधनौ विश्वशर्धसौ व्याप्तवत्तौ
बहूत्साहौवा तदा मघवा धनवानिन्द्रो गोपुशुभ्रिपुशोभनासुगोपुनिमित्तभूतासु अन्यं यद्यारंयुजं

सहायमकृतकृतवान् प्रवेपनीशत्रूणांप्रवेपनवान् ईमस्मै गर्व्यगोसमूहं उत्सृजते सत्वभिर्मरुद्भिः
सहधुनिःमेघानांकंपयितेन्द्रः यजमानमयजमानंवायंजानातिगोनिमित्तंज्ञात्वायज्वनेगोसमूहं
प्रयच्छतीत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

सहस्रसामाग्निवेशिशिंगृणीपेशत्रिमग्रउपमांकेतुमर्यः ।

तस्मात्आपःसंयतःपीपयन्ततस्मिन्क्षत्रममवत्त्वेपमस्तु ॥ ९ ॥ ४ ॥

सहस्रसाम् । आग्निवेशिम् । गृणीपे । शत्रिम् । अग्ने । उपसाम् ।

केतुम् । अर्यः । तस्मै । आपः । सम्यतः । पीपयन्त । तस्मिन् ।

क्षत्रम् । अमवत् । त्वेपम् । अस्तु ॥ ९ ॥ ४ ॥

अग्निवेशसुतंशत्रिमसंख्यातधनप्रदं ॥ आशास्तऋषिरंत्यर्चाप्रजापतिसुतःसुधीः ॥ १ ॥

अयोहंसहस्रसां अपरिमितधनप्रदं आग्निवेशि अग्निवेशसुतंशत्रिणतन्नामकराजार्षिं गृणीषे
गृणे स्तौमि हेअग्ने अंगनादिगुणविशिष्टेन्द्र कीदृशंते उपमां उपमानभूतकेतुंप्रज्ञापकंपख्या-
तमित्यर्थः तस्मैआपःसंयतः सम्यग्गच्छन्त्यःपीपयंत प्यायन्तां तस्मिन्नासिक्षत्रंधनं अमवत्
बलसहितंत्वेपदीप्तिमदस्त्विति ॥ ९ ॥

॥ इतिचतुर्थस्पद्वितीयेचतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

यस्तेसाधिष्ठइत्यष्टर्चतृतीयंसूक्तं अंगिरोगोत्रःप्रभूवसुनामऋषिः अंत्यापंक्तिः पंतयंतप-
रिभाषयाशिष्टानुष्टुभः इन्द्रोदेवता यस्तेष्टौप्रभूवसुरांगिरसःपंतयंतमित्यनुक्रान्तं । सूक्तवि-
नियोगैर्लैंगिकः आभिष्टविकेपूक्थेपुतृतीयसवनेआद्यस्तुचोच्छावाकस्यवैकल्पिकोनुरूपःसू-
त्रितंच-पस्तेसाधिष्ठोवसेपुरांभिन्दुर्युवाकविरिति । द्वितीयतृतीययोः स्वरसान्नोश्वाद्यौतृचाव-
नुरूपौ यस्तेसाधिष्ठोवसइतिपञ्चनुष्टुभइतिहिसूत्रम् ।

तत्रमथमा-

यस्तेसाधिष्ठोवसइन्द्रंक्रतुष्टमांसं ।

अस्मभ्यंचर्पणीसहंसस्तिन्वाजेपुदुष्टरं ॥ १ ॥

यः । ते । साधिष्ठः । अवसे । इन्द्रं । क्रतुः । तम् । आ । ऋ ।

अस्मभ्यम् । चर्पणिंसहंसम् । सस्मिन् । वाजेपु । दुष्टरं ॥ १ ॥

हेइन्द्र ते तव यः साधिष्ठोतिशयेनसाधकः क्रतुरुक्लक्ष्णकर्मपज्ञावास्ति तंक्रतुंनोवसे-
स्मद्रक्षणायाम्स्मय्यं आभर आहर कीदृशतं चपर्णीसहं सर्वेषामनुप्याणामभिभविदारंसर्क्षि
संस्नातं शुद्धं वाजेपुसंग्रामेपुद्गुष्टरं अन्यैरनभिभाव्यम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

यदिन्द्रतेचतस्रोयच्छूरसन्तितिस्रः ।

यद्वापञ्चक्षितीनामवस्तत्सुनआभर ॥ २ ॥

यत् । इन्द्र । ते । चतस्रः । यत् । शूर । सन्ति । तिस्रः । यत् । वा ।

पञ्च । क्षितीनाम् । अवः । तत् । सु । नः । आ । भर ॥ २ ॥

हेइन्द्र ते तव यत् याऊतयः चतस्रः चतसृषुवर्णेषुसंश्रिताःसन्ति याश्चहेशूर तिस्रःत्रिषु
लोकेषुवर्तमानाः यद्वा वाशब्दश्चार्थं यत्याश्चपञ्चक्षितीनांपञ्चजनसंबन्धिन्यऊतयःसन्ति अवो-
रक्षणतत्सर्वं सुसुप्तानोस्मय्यमाभर आहरेति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

आतेवोवरेण्यं वृषं वृषं तमस्य हूमहे ।

वृषं जूतिर्हि जज्ञिष आभू भिरिन्द्रतुर्वणिः ॥ ३ ॥

आ । ते । अवः । वरेण्यम् । वृषं नूतमस्य । हूमहे । वृषं जूतिः ।

हि । जज्ञिषे । आभूभिः । इन्द्र । तुर्वणिः ॥ ३ ॥

हेइन्द्र वृषन्तमस्यफलानां वर्षकतमस्यतेतवावोरक्षणं गमनंवा वरेण्यं वरणीयमाहूमहे
आह्वयामः हेइन्द्र वृषजूतिः वर्षणगमनः तुर्वणिस्तूर्णवनिर्हिसकोवात्वं आभूभिः सर्वतोभवद्भिः
व्यवैर्भरुद्भिःसहावोहि जज्ञिषे उतादयसिखलु तेअवआह्वयामइति यद्वा वृषगमनःसन् अ-
पयज्ञमागत्यफलंजज्ञिषे तस्मात्तेवोहूमहइति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

वृषाह्यसिराधसेजज्ञिषेवृष्णिशेवः ।

स्वक्षत्रंतेधुपन्मनःसत्राहमिन्द्रपौंस्यम् ॥ ४ ॥

वृषा । हि । असि । राधसे । जज्ञिषे । वृष्णि । ते । शर्वः ।
स्वक्षेत्रम् । ते । धुपत् । मनः । सत्राहम् । इन्द्र । पौंस्यम् ॥ ४ ॥

हेइन्द्र राधसे यजमानानांसमृद्धये वृषासि फलस्यवर्षकोसित्वत्तु यद्वा वृषास्व-
त्वसि राधसेधनार्थजज्ञिषे उत्पद्यसे तेशवोबलंवृष्णिवर्षित् तेमनःस्वक्षेत्रंस्वायत्तबलंवृपत्
धर्षकंविरोधिनां हेइन्द्र तेषांस्यं पुंसवं सत्राहं संघहन्तु ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

त्वंतमिन्द्रमर्त्यममित्रयन्तमद्रिवः ।
सर्वरथाशतक्रतो नियाहि शवसस्पते ॥ ५ ॥ ५ ॥

त्वम् । तम् । इन्द्र । मर्त्यम् । अमित्रयन्तम् । अद्रिष्वः । सर्वरथा ।
शतक्रतो इति शतक्रतो । नि । याहि । शवसः । पते ॥ ५ ॥ ५ ॥

हेइन्द्र त्वं तममित्रयन्तं शत्रुत्वमाचरन्तं शत्रुंवाइच्छंतमर्त्यं हेअद्रिवोवज्जवन्निन्द्र स-
र्वरथासर्वत्रयात्तेनरथेन सुपांसुलुगित्याकारः हेशतक्रतो हेशवसस्पते बलस्यपालकेन्द्र
नियाहि नितरांगच्छ अभिभवितुम् ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेपंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

त्वामिद्वृत्रहन्तमजनांसो वृक्तवर्हिपः ।
उग्रपूर्वापुपूर्व्यह्वन्ते वार्जसातये ॥ ६ ॥

त्वाम् । इत् । वृत्रहन्तम् । जनांसः । वृक्तवर्हिपः । उग्रम् ।
पूर्वापु । पूर्व्यम् । ह्वन्ते । वार्जसातये ॥ ६ ॥

हेवृत्रहन्तम अतिशयेनशत्रूणांहन्तरिन्द्र त्वामिद्वृत्रहन्तमजनांसो वृक्तवर्हिपः
आच्छादितदर्भाः मवृत्तपसाइत्यर्थः उग्रमुदूर्णबलं पूर्वापुवृह्नीपुमजासुमध्ये पूर्व्यं पुरातनं
सन्तं वार्जसातये संग्रामाय ह्वन्ते आह्वयन्ते ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

अस्माकमिन्द्रदुष्टरंपुरोयावानमाजिषुं ।

सयावानंधनेधनेवाजयन्तमवारथम् ॥ ७ ॥

अस्माकम् । इन्द्र । दुस्तरम् । पुरःऽयावानम् । आजिषुं ।

सुऽयावानम् । धनेऽधने । वाजयन्तम् । अत्र । रथम् ॥ ७ ॥

हेइन्द्रास्माकरथं रंहणस्वभावंवा पुत्रमवरक्ष कीदृशंरथं दुष्टरं दुःखेनतरणीयं आ-
जिपुसंग्रामेपुपुरोयावानं पुरतोमिश्रयितारं सयावानं अनुचरैःसहगन्तारं धनेधने सर्वेषुघ-
नेषु वाजयन्तं संग्रामंधनंवाइच्छन्तम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अस्माकमिन्द्रेहिंनोरथमवापुरंध्या ।

व्यंशविष्टवार्यदिविश्रवोदधीमहिदिविस्तोर्ममनामहे ॥ ८ ॥ ६ ॥

अस्माकम् । इन्द्र । आ । इहि । नः । रथम् । अत्र । पुरंमध्या ।

वयम् । शविष्ट । वार्यम् । दिवि । श्रवः । दधीमहि । दिवि ।

स्तोर्मम् । मनामहे ॥ ८ ॥ ६ ॥

हेइन्द्रास्माकं अस्मदीयएवसन् एहि आगच्छ आगत्यच पुरंध्याशोभनबुद्धानोस्माकं
रथमव रक्ष वयंच हेशविष्ट अतिशयेनवलवन् त्वदनुग्रहाद्वार्यं वरणीयं श्रवोर्न कीर्तिवा
दिवि द्योतमानेत्वयि दधीमहि स्थापयामः तथा दिवित्वयिस्तोर्मस्तोत्रंमनामहे करवाम-
हेइत्यर्थः ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेपडोवर्गः ॥ ६ ॥

सआगमदितिपल्लृचंचतुर्थसूक्तं आंगिरसःप्रभूवसुर्ऋषिः तृतीयाजगती शिष्टाअनुकत्वा-
त्रिष्टुभः इन्द्रोदेवता अनुक्रांतंच—सआगमत्पट्टृतीयाजगतीति । विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

सआगंमदिन्द्रोद्योवसूनांचिकेतद्दातुंदामनोरस्यीणाम् ।

धन्वचरोनवंसंगस्तृपाणश्रंकमानःपिवतुदुग्धमंशुम् ॥ १ ॥

सः । आ । ग॒मत् । इन्द्रः । यः । वसू॑नाम् । चिके॑तत् । दातु॑म् ।
 दाम॑नः । र॒यी॒णाम् । ध॒न्व॒श्च॒रः । न । वंस॑गः । तृ॒पा॒णः ।
 च॒क॒मा॒नः । पि॒ब॒तु । दुग्ध॑म् । अ॒ंशु॒म् ॥ १ ॥

सइन्द्रोस्मद्यज्ञंपत्यागमदागच्छतु योदेवोवसूनांधनानां कर्मणिषष्ठी वसूनिधनानिचिके-
 केतव जानातिप्रदातुं सकीदृशः दामनादात्तादानमनावारयीणांधनानां गमनेदृष्टान्तः—धन्व-
 चरोन धनुपासहसंचरन्धानुष्कइव वंसगोवननीयगमनः तृपाणः अत्यंततृपितः चकमानः का-
 मयमानश्चसन् दुग्धं अभिषुतमंशुंसोमंपिबतु ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

आ॒ते॒ह॒नू॒ह॒रि॒वः॒शूर॑शि॒प्रे॒रु॒ह॒त्सो॒मो॒न॒पर्व॑तस्य॒पृ॒ष्ठे ।
 अ॒नु॒त्वा॒रा॒ज॒न् अ॒र्व॒तो॒न॒हि॒न्व॒न्गी॒भिर्भि॑दे॒मपु॒रु॒हू॒त॒वि॒श्वे ॥ २ ॥

आ । ते । ह॒नू इति । ह॒रि॒श्च॒वः । शूर॑ । शि॒प्रे इति । रु॒ह॒त् ।
 सोमः । न । पर्व॑तस्य । पृ॒ष्ठे । अ॒नु॒ । त्वा॒ । रा॒ज॒न् । अ॒र्व॒तः । न ।
 हि॒न्व॒न् । गी॒भिः॒भिः । म॒दे॒म । पु॒रु॒हू॒त॒ । वि॒श्वे ॥ २ ॥

हेइन्द्र हेहरिवः हरिभ्यांतद्वन् शूर ते तव हनू हननसाधने यद्यप्ययंशिमावचनः त-
 थापि पुनःशिमाभिधानाद्गौणोवगन्तव्यः उक्तरूपेसंहतेवाशिप्रे आरुहत् आरोहतु प्रामोतु
 सोमोस्मदत्तः पर्वतस्यपृष्ठेनरुहत् नारोहति तत्रनतिष्ठतीत्यर्थः यद्वा नशब्दःपुरस्वात्प्रयुक्तो-
 प्यत्रोपमार्थः पर्वतस्यपृष्ठे उपरिप्रदेशे सोमोनतत्रयथाविस्त्रंभेणप्रसरतितद्वत् हेराजनराजमा-
 नेन्द्र त्वा त्वामनु त्वयासह तृतीयार्थइत्यनोःकर्मप्रवचनीयत्वं विश्वेवयमर्वतो न अश्वानिव तृ-
 णादिभिःगीभिःस्तुतिभिर्हिन्वन्हिन्वन्तः त्वामीणयन्तःसन्तोमदेम ह्यप्येव हेपुरुहूत बहुप्रकारंबहु-
 भिर्वाहतेन्द्र ॥ २ ॥

अथतृतीया—

च॒क्रं॑न॒ष्ट॑त्तंपु॒रु॒हू॒त॒वे॒प॒ते॒म॒नो॑भि॒यामे॑अ॒म॒ते॒रि॒दं॒द्रि॒वः ।
 र॒था॒दा॑धित्वा॒ज॒रि॒ता॑सं॒दा॒ष्ट॒ध॒कु॒वि॒न्नु॒स्तो॑प॒न्म॒घ॒व॒न्पु॒रु॒हू॒व॒सुः ॥ ३ ॥

चक्रम् । न । वृत्तम् । पुरुषहूत् । वेपते । मनः । भित्त्वा । मे ।
अमतिः । इत् । अद्रिष्वः । रथात् । अधि । त्वा । जरिता ।
सदाष्टध । कुवित् । नु । स्तोपत् । मघश्वन् । पुरुषवसुः ॥ ३ ॥

हेपुरुहूत बहुभिराहूत हेअद्रिवः वज्रवभिन्द्र मेमनःअमतेरिव दारिद्र्यादस्तोतुर्वास-
काशात् भिया भित्त्वा वेपते कंपते वृत्तचक्रंन भूमौवर्तमानंचक्रमिव यस्मादेवंतस्मात् रथा-
दधि उपरिस्थितं त्वा त्वां हेसदावृध सर्वदावर्धमान हेमघवन् इन्द्र जरितास्तोतापुरुषवसु-
हृषिः कुवित् बहु नुक्षिं स्तोपत् स्तोष्यति स्तूयात् अत्र कुविच्छब्दयोगेपिआख्यातस्य
बहुलग्रहणान्निघातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

एप्रग्रवेवजरितातइन्द्रेयर्तिवाचंबृहदांशुपाणः ।
प्रसव्येनंमघवन्यंसिरायःप्रदक्षिणिद्धरिवोमाविवेनः ॥ ४ ॥
एषः । यावांश्च इव । जरिता । ते । इन्द्र । इर्यर्ति । वाचम् ।
बृहत् । आशुपाणः । प्र । सव्येनं । मघश्वन् । यंसि ।
रायः । प्र । दक्षिणित् । हरिष्वः । मा । वि । वेनः ॥ ४ ॥

एप्रजरितागरितास्तोताग्रावेव अभिपवाशमेव सयथारत्तंजनयतिवद्द हेइन्द्र तेतुभ्यंवा-
चंस्तुति इर्यर्ति प्रेरयतीत्यर्थः बृहदमहदप्रभूतंफलंआशुपाणः आशुसंभक्तासन् हेमघवन्
सव्येनहस्तेन रायोधनानि प्रयंसि प्रयच्छसि हेहरिवः हर्यंश्वेन्द्र दक्षिणिव दक्षिणेनापिम-
यंसितीतिशेषः माविवेनः विगतकामंमाकार्षीः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

वृपात्वावृपणंवर्धतुद्यौवृपावृपभ्यांवहसेहरिभ्याम् ।
सनोवृपावृपरथःसुशिप्रवृपक्रतोवृपावज्जिन्भरैधाः ॥ ५ ॥
वृपा । त्वा । वृपणम् । वर्धतु । द्यौः । वृपा । वृपभ्याम् ।
वहसे । हरिभ्याम् । सः । नः । वृपा । वृपंरथः । सुशिश्र ।
वृपक्रतो इति वृपंक्रतो । वृपा । वज्जिन् । भरै । धाः ॥ ५ ॥

हेइन्द्र त्वा त्वां वृषा वर्षित्रीद्यौः द्योतयित्रीस्तुतिः द्योततेर्दीव्यतेर्वास्तुत्यर्थस्येदंरूपं वृषणं
कामानां वर्षकं त्वां वर्धतु वर्धयतु वृषात्वं वृषाभ्यासिकृम्यां हरिभ्यां वहसे यज्ञं प्रत्युहसे हे सुशिम
शोभनहनो वृषकृतो वर्षणकर्तृन् हे वज्रिन् वज्रयुक्तेन्द्र सत्यं वृषावृषरथश्च सन् नोस्मान्भरे संग्रामे
भरणवति यज्ञे वाधाः धारय ॥ ५ ॥

अथपठौ—

योरोहितौ वाजिनौ वाजिनी वात्रिभिः शतैः सचमानावदिष्ट ।
यूने समस्मै क्षितयो नमन्तां श्रुतरथाय मरुतो दुवोया ॥ ६ ॥ ७ ॥
यः । रोहितौ । वाजिनौ । वाजिनी इवान् । त्रिभिः । शतैः ।
सचमानौ । अदिष्ट । यूने । सम् । अस्मै । क्षितयः । नमन्ताम् ।
श्रुतरथाय । मरुतः । दुवः इया ॥ ६ ॥ ७ ॥

इयं श्रुतरथस्य राज्ञोदानस्तुतिः योराजा वाजिनीवानन्वान् श्रुतरथो रोहितौ रोहितवर्णौ वा-
जिनौ वैज नवन्तावश्वौ त्रिभिः शतैः गवांधनानां वाजकसंख्याभिः सचमानौ संगच्छमानौ अदिष्ट दा-
तेर्दिशतेर्वा लुडीदंरूपं यूने सर्वत्र मिश्रयित्री नित्यतरुणाय वा अस्मै श्रुतरथाय क्षितयः स-
र्वाः प्रजाः दुवोया तृतीयैकवचनस्य याजादेशः परिचर्यया संनमतां प्रणता भवन्तु सेवन्ता-
मित्यर्थः हे मरुत इति इन्द्रसहायभूतानां मरुतां संबोधनम् ॥ ६ ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये सप्तमो वर्गः ॥ ७ ॥

संभानुनेति पंचर्षपंचमं सूक्तं अत्रेरापि त्रैष्टुभ्यैन्द्रं संभानुना पंचात्रित्यनुक्रमणिका वि-
नियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

संभानुना यतते सूर्यस्या जुह्वानो घृतपृष्ठः स्वधाः ।
तस्मा अमृधा उपसो व्युच्छान्य इन्द्राय सुनवा मेत्प्राह ॥ १ ॥
सम् । भानुना । यतते । सूर्यस्य । आ जुह्वानः । घृतपृष्ठः ।
सुइअंचाः । तस्मै । अमृधाः । उपसः । वि । उच्छान् । यः ।
इन्द्राय । सुनवाम् । इति । आह ॥ १ ॥

सूर्यस्यभानुनातेजसासह आजुह्वानः सर्वत्रहूयमानः कर्मणिकर्तृप्रत्ययः घृतपृष्ठः प्रदीपज्वालः घृतयुक्तपृष्ठप्रदेशोवा स्वंवाः स्वंचनोग्निः संयततेसम्यक्प्रयत्नं करोति उदयकालेऽग्नयःपञ्चाल्पन्ते तस्मात्कारणात्प्रयोजमानः इन्द्राय सुनवामित्याह्नूतेअध्वर्युमपि तस्मैयजमानाप अमृधाः अर्हिंसिवाः उपसोन्वुच्छान् व्युच्छन्तु उदयकालेऽग्निःपञ्चालिवस्तस्मात्सोममागंकुर्मईतियोन्नूतेतस्यसुदिनानिभवंतीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

समिद्धाग्निर्वनवत्स्तीर्णवर्हियुक्तग्रावासुतसोमोजराते ।
ग्रावाणोयस्येपिरंबदन्त्ययदध्वर्युर्हविषावृत्सिन्धुम् ॥ २ ॥

समिद्धःअग्निः । वनवत् । स्तीर्णवर्हिः । युक्तःग्रावा । सुतःसोमः ।
जराते । ग्रावाणः । यस्य । इपिरम् । वदन्ति । अयत् । अध्वर्युः ।
हविषा । अंब । सिन्धुम् ॥ २ ॥

समिद्धोऽग्निः प्रदीपोग्निः स्तीर्णवर्हिः प्रस्तुतदर्शोऽयंयजमानोवनवद् संभजते युक्तग्रावा नियुक्ताभिषवपापाणः सुतसोमोभिषुतसोमोजराते जरति त्वौति यस्याध्वर्योर्ग्रावाणोभिषवसाधनाइपिरंएवणीयंगमनशीलंवाशब्दंवदन्ति सोध्वर्युर्हविषासहसिंधुं अवनेजनीरपः अवायद् अवगच्छति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

वधूरियंपतिमिच्छन्त्येतिवईवहतिमहिषीमिपिराम् ।
आस्यंश्रवस्याद्रथआर्चघोपात्पुरुसहस्रापरिवर्तयाते ॥ ३ ॥

वधूः । इयम् । पतिम् । इच्छन्ती । एति । यः । ईम् । वहति ।
महिषीम् । इपिराम् । आ । अस्य । श्रवस्यात् । रथः । आ । च ।
घोपात् । पुरु । सहस्रां । परिं । वर्तयाते ॥ ३ ॥

इयंवधूरिन्द्रस्यपत्नी पतिमिच्छन्ती स्वमियंयज्ञगमनायपरुवमिच्छन्त्येतिअनुगच्छति यदन्द्रः ईमेनामहिषींवहाते वहवि इपिरांगमनवतीं अस्येन्द्रस्यरथः आअर्वागस्यदभिमुखंश्रव-

स्यात् अन्नमिच्छन्ति आचघोपात् आघुष्यतिशब्दयति पुरु अत्यधिकंसहसा सहस्राणिधना-
नि परिपरितोवर्तयाते वर्तयति प्रापयति श्रवस्यादाचघुष्यादितिवा ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

नसराजाव्यथतेयस्मिन्निन्द्रस्तीव्रंसोमंपिबन्तिगोसखायम् ।
आसत्वनैरजन्तिहन्तिवृत्रंक्षेत्रिक्षितीःसुभगोनामपुष्यन् ॥ ४ ॥
न । सः । राजा । व्यथते । यस्मिन् । इन्द्रः । तीव्रम् । सोमम् ।
पिबन्ति । गोसखायम् । आ । सत्वनैः । अजन्ति । हन्ति । वृत्रम् ।
क्षेत्रि । क्षितीः । सुभगः । नाम । पुष्यन् ॥ ४ ॥

सराजानव्यथते व्यथितोभवति यस्मिन्नाजनिवदीयेयज्ञे इन्द्रस्तीव्रमदजनकंसोमंपि-
बति गोसखायं विकारेणकृतिशब्दः क्षीरादिमिश्रणवन्तं सराजासत्वनैः सत्वभिरनुचरैः आस-
वतः अजति गच्छति हन्तिचवृत्रं पापं वैरिणंवा क्षेत्रिगच्छतिक्षितीः प्रजाः अथवाक्षितीः
निवासान् निवसते सुभगःशोभनसुखोनामनामकंधनइन्द्रस्यस्तोत्रंवापुष्यन्सोषयन् ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

पुष्यात्क्षेमेअभियोगेभवात्युभेवृत्तौसंयतीसंजयाति ।
प्रियःसूर्येप्रियोअग्राभवातियइन्द्रायसुतसोमोददाशत् ॥ ५ ॥ ८ ॥
पुष्यात् । क्षेमे । अस्ति । योगे । भवाति । उभे इति । वृत्तौ ।
संयती इति समुहयती । सम् । जयाति । प्रियः । सूर्ये । प्रियः ।
अग्रा । भवाति । यः । इन्द्राय । सुतसोमः । ददाशत् ॥ ५ ॥ ८ ॥

पुष्यात् सोमयेव बंध्वादीन् क्षेमे प्राप्तस्यधनस्परक्षणे योगे अलभ्यस्यमात्रौचाभिभवा-
तिभवति अभीत्यनर्थकोधात्वर्थानुवादीवा मभुभवतीत्यर्थः तथा उभे वृत्तौवर्तमानेसंयतीनि-
यते अहोरात्रे संजयाति सम्यक्जयति तेसुखकरेस्पातामित्यर्थः किंच सपियोभवति सूर्येव-
धाम्नाजप्रौमियोभवति यइन्द्रापसुतसोमोददाशत्सोमंददाति ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

उरोऽइतिपंचवैषष्ठसूक्तं अत्रेरापमानुष्टुभमैन्द्रं उरोरानुष्टुभमित्यनुकान्तं विनियोगोत्ते-
गिकः ।

तत्रप्रथमा—

उरोऽइन्द्रराधसोविश्वीरातिःशतक्रतो ।
अधानोविश्वचर्षणेद्युम्नासुक्षत्रमंहय ॥ १ ॥

उरोः । ते । इन्द्र । राधसः । विश्वी । रातिः ।
शतक्रतो इति शतक्रतो । अर्ध । नः । विश्वचर्षणे । द्युम्ना ।
सुक्षत्र । मंहय ॥ १ ॥

हेइन्द्र शतक्रतो बहुकर्षन् तेतव उरोः प्रभूतस्यराधसोधनस्य रातिर्दानं विश्वीमहती
अथ अतःकारणात् नोत्सर्ष्यं हेविश्वचर्षणे सर्वस्यद्रष्टः सुक्षत्र शोभनधनेन्द्र क्षत्रमितिधन-
नाम द्युम्ना द्युम्नानिधनानिमंहय प्रयच्छ ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

यदीमिन्द्रश्रवाय्यमिपंशविष्टदधिपे ।
प्रथेदीर्घश्रुत्तमंहिरण्यवर्णदुष्टरंम् ॥ २ ॥

यत् । ईम् । इन्द्र । श्रवाय्यम् । इपम् । शविष्ट । दधिपे । प्रथे ।
दीर्घश्रुत्तमम् । हिरण्यवर्ण । दुष्टरंम् ॥ २ ॥

हेइन्द्र शविष्ट अतिशयेनबलवन् यत् इपमन्श्रवाय्यंश्रवणीयं ईं सर्वतोदधिपे धारय-
ति ददासिवा इपशब्दानुपुंसकलिङ्गोप्यस्ति हेहिरण्यवर्णेन्द्र तदन्तं पमथेप्रथते कथंदीर्घश्रुत्तं
अतिदूरश्रवणीपतमं सर्वत्रकीर्त्यमित्यर्थः दुष्टरं अनभिभाष्यं उक्तलक्षणंप्रथते ॥ २ ॥

अथतृतीया—

शुष्मांसोयेतेअद्रिवोमेहनकितसापः ।
उन्नादेवावभिष्टयेदिवश्रग्मश्रंराजयः ॥ ३ ॥

शुष्मांसः । ये । ते । अद्भिः । मेहना । केतसापः । उजा । देवौ ।
अभिष्टये । दिवः । च । गमः । च । राजयः ॥ ३ ॥

हेअद्विवोवज्वन्निन्द्र तेवदीयाः येशुष्मासोबलभूतामरुतःसन्ति कीदृशास्ते मेहना
मेहनीयाः केतसापः प्रज्ञापकं कर्मान्तरिक्षं वास्पृशन्त उभौ देवौ त्वंच मरुत्समूहश्चेत्सुभौ
पुवां दिवश्च द्युलोकाद् गमश्च भूमेः सकाशात् अभिष्टये अभितोगमनाय राजयः ईशाथे ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

उतो नो अस्य कस्य चिदक्षस्य तव वृत्रहन् ।
अस्मभ्यं नृम्णमासं रास्मभ्यं नृमणस्यसे ॥ ४ ॥

उतो इति । नः । अस्य । कस्य । चित् । दक्षस्य । तव । वृत्रहन् ।
अस्मभ्यम् । नृम्णम् । आ । जर् । अस्मभ्यम् । नृमणस्यसे ॥ ४ ॥

उतो अपिच हेवृत्रहन्निन्द्र नोस्मभ्यं कस्यचिदनिर्देश्यस्य दक्षस्य मवृद्धस्यादातुर्वा-
स्यतवस्वभूतेभ्योस्मभ्यं पुनःश्रुतिरादरार्थां नृम्णं नृमणं धनमाभरआहर हेइन्द्र यवस्त्व-
मस्मभ्यं नृमणस्यसे धनमिच्छति ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

नूतं आभिरभिष्टिभिस्तव शर्मञ्छतक्रतो ।
इन्द्रस्यामं सुगोपाः शूरस्यामं सुगोपाः ॥ ५ ॥ ९ ॥

नु । ते । आभिः । अभिष्टिभिः । तव । शर्मन् ।
शतक्रतो इति शतः क्रतो । इन्द्र । स्याम । सुगोपाः । शूर ।
स्याम । सुगोपाः ॥ ५ ॥ ९ ॥

हेशतक्रतो इन्द्र ते तवाभिरभिष्टिभिः अभिगमनैर्नु शीघ्रं सपृच्छाभवेमेतिशेषः हेइन्द्र त-
वशर्मन् शर्मणि सुखेसति सुगोपाः स्याम भवेम हेशूर तवशर्मणिसुगोपाः शोभनरक्ष-
णाः स्याम भवेम पुनरुक्तिरादरार्थां ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेनयमोवर्गः ॥ ९ ॥

यदिन्द्रचित्रेतिपंचर्चसप्तमंस्तूक्तं अत्रेराप्यं ऐन्द्रं अंत्यापंक्तिः शिष्टापंचयन्तपरिभाषया-
नुष्टुभः यदिन्द्रपंचयन्तमित्यनुक्रमणिका आभिप्लविकेपूक्थयेपुटृतीयसवनेआद्यस्तृचोच्छा-
वाकस्यवैकल्पिकस्तोत्रियः सूत्रितंच—यदिन्द्रचित्रमेहनायस्तेसाधिष्ठोवसइति ।

तत्रप्रथमा—

यदिन्द्रचित्रमेहनास्तित्वादांतमद्रिवः ।

राधस्तन्नोविदद्दसउभयाहस्त्याभर ॥ १ ॥

यत् । इन्द्र । चित्र । मेहना । अस्ति । त्वादांतम् । अद्रिध्वः ।

राधः । तत् । नः । विदद्दसो इति विदद्दवसो । उभयाहस्ति ।

आ । भर ॥ १ ॥

हेइन्द्र हेचित्र चायनीय हेअद्रिवोवज्रवन् यद मेहनामेहनीयं त्वादांतं त्वयादात-
व्यं राधोधननस्ति तद्धनं हेविदद्दसो लब्धधनेन्द्र नोस्मभ्यं उभयाहस्ति उभयाह-
स्ताभ्यां आभर आहर अत्र यदिन्द्रचित्रचायनीयंमहनीयंधनमस्तीत्यादिनिरुक्तं-
ष्टव्यम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

यन्मन्यसेवरेण्यमिन्द्रद्युक्षंतदाभर ।

विद्यामत्तस्यतेवयमकूपारस्यदावने ॥ २ ॥

यत् । मन्यसे । वरेण्यम् । इन्द्र । युक्षम् । तत् । आ । भर ।

विद्याम् । तस्य । ते । वयम् । अकूपारस्य । दावने ॥ २ ॥

हेइन्द्र यद द्युक्षमन्नं वरेण्यं वरणीयं मन्यसे तद द्युक्षं आभरास्मभ्यं ते तवसंबन्धि-
नोवयं तस्य तादृशस्योक्तलक्षणस्याकूपारस्य अकुत्सितः पारोत्तोयस्यतादृशस्यान्नस्य दाव-
ने दाने विद्याम स्याम ॥ २ ॥

वाजपेयेअतिरिक्तोक्थयेयत्तेदित्स्वेपा सूत्रितंच—यत्तेदित्स्वपराध्यंत्वामिच्छवसास्पतइति ।

सैपावृतीया—

यत्तेदित्सुप्रराध्यंमनोअस्तिश्रुतंवृहत् ।
तेनेदृह्णाचिदद्विवआवाजैर्दार्पिसातये ॥ ३ ॥

यत् । ते । दित्सु । प्र॒हराध्यम् । मनः । अस्ति । श्रुतम् । वृहत् ।
तेन । दृह्णा । चित् । अ॒द्वि॒द्वः । आ । वाजम् । दार्पि । सा॒तये ॥ ३ ॥

हेइन्द्र ते तव यद्वित्सुदानेषु प्रराध्यं प्रकर्षेणस्तुत्यं श्रुतं विश्रुतं बृहत् महत् मनःअस्ति
तेनमनसा हेअद्विवोवज्जवनिन्द्र दृह्णाचिद दृढमपि वाजमनं आदार्पि आदरयसि सातयेस्म-
त्संभजनापलाभायवा ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

मंहिष्ठंमघोनांराजानंचर्षणीनाम् ।
इन्द्रमुपप्रशस्तयेपूर्वाभिर्जुजुपेगिरः ॥ ४ ॥

मंहिष्ठम् । वः । म॒घोनाम् । राजानम् । च॒र्षणीनाम् ।
इन्द्रम् । उप । प्र॒शस्तये । पूर्वाभिः । जु॒जुपे । गिरः ॥ ४ ॥

मघोनां हविसंक्षणधनवतां वोयुष्मार्कं मंहिष्ठं अतिशयेनपूज्यं चर्षणीनामनुष्पाणारा-
जानं इन्द्रं उपउपेत्य प्रशस्तये प्रशंसितुं पूर्वाभिः पुरातनीभिः वाग्भिःगिरःस्तोतारोजुजुपे
सेवन्ते ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

अस्माइत्काव्यंचउक्थमिन्द्रायशंस्यम् ।
तस्माउब्रह्मवाहसेगिरोवर्धन्त्यत्रयोगिरःशुभन्त्यत्रयः ॥५॥१०॥
अस्मै । इत् । काव्यम् । वचः । उ॒क्थम् । इन्द्राय । शंस्यम् ।
तस्मै । ऊँ इति । ब्रह्म॑वाहसे । गिरः । वर्ध॑न्ति । अत्र॑यः ।
गिरः । शु॒भन्ति । अत्र॑यः ॥ ५ ॥ १० ॥

अस्माइव अस्माएवेन्द्राय काव्यं कवेःस्तोतुःसंवन्धि यद्वा कुशब्दे शब्दनीयंवचोवा-
म्रूपं उक्तं शल्लं शंस्यं शंसनीयं यस्मादेवंतस्मात् तस्मात् तस्मैइन्द्रायैव ब्रह्मवाहसे परिवृ-
ढस्पस्तोत्रस्यवाहकाय गिरःस्तुतीरत्रयोत्रिगोत्रावर्धन्तिवर्धयन्ति अत्रयोगिरःशुंभन्ति दीपय-
न्ति पुनरुक्तिरादरार्था ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

आयाहाद्विरिविनवर्चमष्टमंस्त्रकं अत्रेयमनुक्रमणिका—आयाहिनवच्युष्णिगाघंत्यानु-
ष्टुम्ध्येचसासौरीवदादीतिहासस्तुतिकर्मत्वादत्रिरेवदेवइति । कृत्स्नस्यऋषिश्चान्यस्मादितिप-
रिभाषयात्रिक्रंषिः आघास्तिस्त्रउष्णिहः पंचमीनवम्यावनुष्टुभौ शिष्टाश्चतस्त्रिष्टुभः अ-
त्रेःस्तूपमानत्वात्पठ्याद्याअत्रिदेवताका अत्र्यार्षेयाश्चपंचमीसूर्यदेवत्या शिष्टाएन्द्वाः । दशरा-
त्रेतृतीयेहनिप्रउगशस्त्रेआघस्तृचः ऐन्द्रःपंचमः सूत्रितंच—आयाहाद्विभिःसुतंसजूर्विभ्वेभिर्देवे-
भिरिति । महाव्रतेप्यौष्णिहत्तृचाशीतावयंतृचः ।

तत्रप्रथमा—

आयाहाद्विभिःसुतंसोमंसोमपतेपिव । वृषन्निन्द्रवृषन्निर्वृहन्तम ॥ १ ॥

आ । याहि । अद्रिःइभिः । सुतम् । सोमम् । सोम्वृषन्ते ।

पिव । वृषन् । इन्द्र । वृषन्निः । वृहन्तम ॥ १ ॥

हेइन्द्र आयाहि अस्मद्यज्ञमागच्छ आगत्यच हेसोमपते सोमस्यस्वामिन्निन्द्र अद्विभि-
र्भावंभिःसुतमभिपुतंसोमंपिव हेवृषन् फलस्यवर्षयितः वृहन्तम अतिशयेनशत्रूणांहन्तम
वृषन्निर्वृषन्निर्वृहन्तम ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

वृषाग्रावावृषामद्वोवृषासोमोअयंसुतः । वृषन्निन्द्रवृषन्निर्वृहन्तम ॥ २ ॥

वृषा । ग्रावा । वृषा । मर्दः । वृषा । सोमः । अयम् । सुतः ।

वृषन् । इन्द्र । वृषन्निः । वृहन्तम ॥ २ ॥

ग्रावां अभिपवसाधनःशायाणोवृषा वर्षकः सोमरसस्य फलस्यवर्षाः सोमपानेनज-
नितः वृषा वर्षकः अयंसुतोभिपुतः सोमोवृषा संसोमंवृषभिःसहपिव ॥ २ ॥

अथतृतीया-

वृपात्वावृषणं हुवेवञ्जिञ्चित्राभिरूतिभिः ।

वृषन्निन्द्रवृषभिर्द्वहंतम ॥ ३ ॥

वृपां । त्वा । वृषणम् । हुवे । वञ्जिन् । चित्राभिः । ऊतिभिः ।

वृषन् । इन्द्र । वृषभिः । द्वहन्तम् ॥ ३ ॥

हेवञ्जिन् वञ्जवञ्जिन् वृपासोमरसस्यसेकार्हा वृषणं त्वां हुवे आह्वयामि किमर्थं चि-
त्राभिश्चायनीयाभिः ऊतिभीरक्षाभिः निमित्तभूताभिः शिष्टंगतम् ॥ ३ ॥

ऋजीपीवञ्जीयेपात्राहणाच्छंसिनःशस्त्रयाज्या ऋजीपीवञ्जीवृषभस्तुरापाडितियान्ये-
तिहित्स्त्रितम् ।

सैषाचतुर्थी-

ऋजीपीवञ्जीवृषभस्तुरापाट्शुष्मीराजावृत्रहासोमपावा ।

युक्त्वाहरिभ्यामुपयासर्वाङ्गार्ध्यन्दिनेसर्वनेमत्सदिन्द्रः ॥ ४ ॥

ऋजीपी । वञ्जी । वृषभः । तुरापाट् । शुष्मी । राजा । वृत्रहा ।

सोमपावा । युक्त्वा । हरिभ्याम् । उप । यासत् । अर्वाङ् ।

माध्यन्दिने । सर्वने । मत्सत् । इन्द्रः ॥ ४ ॥

ऋजीपी सवनद्वयेभिषुत्वस्यगतसारस्यसोमरसस्यतृतीयसवने आप्यायाभिषुतोयोस्तिस-
ऋजीपः सोमः सोस्यास्तीविऋजीपी वञ्जी वञ्जवान् वृषभोवर्षिता तुरापाट् तुराणांवरमाणा-
नांशत्रूणांसोढा शुष्मी बलवान् राजा ईश्वरःसर्वस्य वृत्रहा वृत्रस्यहन्ता सोमपावा सोमरसस्य
पाता एवंमहानुभावइन्द्रोहरिभ्यामुक्त्वारथंयोजयित्वोपयासत् उपगच्छतु अर्वाङ्गस्मदभि-
मुखंआगच्छतु माध्यन्दिनेसवनेमत्सत् माघतुसोमेनेन्द्रः ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

यत्त्वांसूर्यस्वर्भानुस्तमसाविध्पदासुरः ।

अक्षेत्रविद्यथामुग्धोमुर्वनान्यदीधयुः ॥ ५ ॥ ११ ॥

यत् । त्वा । सूर्य । स्वःऽभानुः । तमसा । अविध्यत् । आसुरः ।

अक्षेत्रद्वित् । यथा । मुग्धः । भुवनानि । अदीधयुः ॥ ५ ॥ ११ ॥

इदमादिचतुर्भिर्मन्त्रैरत्रीणां कर्मकीर्त्यते हेसूर्यं मेरक देव त्वा त्वां यद्यदा आसुरः
आसुरस्यमाणापहर्तुरसुर्यावापुत्रः स्वभानुः स्वभानुसंज्ञकस्तमसामायानिर्मितेनाविध्यत् आ-
वृणोदित्यर्थः तदा भुवनानिसर्वाणि अदीधयुः दृश्यन्ते तथा तत्रत्यःमर्वोजनः अक्षेत्र-
वित् स्वस्वस्थानमजानन् मुग्धोमूढोभवति तथा ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयैकादशोवर्गः ॥११॥

अथपठि-

स्वभानोरधयदिन्द्रमायाअवोद्विवोवर्तमानाअवाहन् ।

गूळंसूर्यतमसापव्रतेनतुरीयेणब्रह्मणाविन्ददत्रिः ॥ ६ ॥

स्वःऽभानोः । अधं । यत् । इन्द्र । मायाः । अवः । दिवः ।

वर्तमानाः । अवऽअहन् । गूळम् । सूर्यम् । तमसा । अपर्षद्व्रतेन ।

तुरीयेण । ब्रह्मणा । अविन्दत् । अत्रिः ॥ ६ ॥

अथ अथ जगन्मौढ्यानन्तरं स्वभानोरसुरस्य यत्र यामायाःसन्ति कौदृश्यस्ताः दिवो-
द्योतमानादादित्यात् अवः अवस्ताववर्तमानाः तदुपरिनिरोधानासामर्थ्यादितिभावः हेइन्द्र ताः
सर्वाः अवाहन् अवहंसि अथात्रेवपरोक्षवादः तमसान्धकारेण अपव्रतेन अपगतकर्मणा गूळं
सूर्यं अन्धकारस्यावरणरूपत्वादपव्रतत्वं तथाविधं तुरीयेणब्रह्मणामन्त्रेण ब्राह्मणोब्रह्मेत्यनेनात्रि
विन्दत् लब्धवान् आवरणापगमोपायंनिवारणंशुद्धंवासूर्यमितिपूर्वमघ्रापेक्षमास्यतुरीयत्वं एकै-
कंमायांशपेक्षेकेनमन्त्रेणापनोय चतुर्थेनमन्त्रेण निलीनंतमोप्यनुदित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

भामामिमंतवसन्तमत्रइरस्याद्गुग्धोमियसानिगारीत् ।

त्वंमित्रोअंसिसत्यराधास्तौमेहावतंधरुणश्चराजा ॥ ७ ॥

मा । माम् । इमम् । तवम् । सन्तम् । अत्रे । इरस्या । द्रुग्धाः ।
 भिद्यसा । नि । गारीत् । त्वम् । मित्रः । असि । सत्यहराधाः ।
 तौ । मा । इह । अवतम् । वरुणः । च । राजा ॥ ७ ॥

इदं सूर्यवाक्यं हेअत्रे मामिमं ईदृगवस्थं मां तवसन्तं तवस्वभूतमिरस्यान्नेच्छया द्रु-
 ग्धाद्रोगया असुरोभियसा भयजनकेनतमसा अन्धकारेण मानिगारीत् मागिरतु किंच हेमित्र
 त्वमित्रोसि प्रमीतेःसकाशाच्चाताभवसि सत्यराधाः सत्यधनश्च तौ राजावरुणश्च त्वंच तौ मु-
 वां मामामिहावतं रक्षतं यदा अत्रिरेवमित्रवच्यते वरुणश्चयुवाम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

घ्राणो ब्रह्मायुयुजानः संपर्यन्कीरिणा दिवान्नमसोपशिक्षन् ।
 अत्रिः सूर्यस्य दिवि चक्षुराधात्स्वर्भानो रपमाया अघुक्षत् ॥ ८ ॥
 घ्राणः । ब्रह्मा । युयुजानः । संपर्यन् । कीरिणा । देवान् । नमसा ।
 उपशिक्षन् । अत्रिः । सूर्यस्य । दिवि । चक्षुः । आ । अधात् ।
 स्वर्भानोः । अप । मायाः । अघुक्षत् ॥ ८ ॥

ब्रह्मा ब्राह्मणोविः घ्राणः अभिपवत्साधनाययुयुजानः युंजन् इन्द्रार्थं सोममग्निपुण्व-
 न्निर्तपर्थः तथा कीरिणा कीर्यते विक्षिप्यते इदिकीरि स्वोत्रं तेन देवान् संपर्यन् पूजयन्
 किंच नमसान्नेन हविलक्षणेन नमस्कारेण वा उपशिक्षन् शिक्षतिदानार्थोऽपसाधनेवर्तेते
 प्रसाधयन् एवमुक्तैः साधनैः सूर्यस्य सर्वभेरकस्य चक्षुःसर्वस्य व्यापकं मंडलं दिवि अन्तरिक्षे
 आधात् निस्तपस्कंठवानित्यर्थः तदेव स्पष्टयति—स्वर्भानोरेवनामकस्यासुरस्य मायाः
 स्वाश्रयमया मोहयन्ती परान् तथा कुर्वन्ती मायेत्युच्यते तादृशीर्मायाः तुरीयेण ब्रह्मणे-
 त्पुंक्तं तदेतदुक्तं यत्तुरीयं ब्रह्मणेनात्रिःसहायः इन्द्रोपायुक्षत् अपनुगोष न्यवारयदित्यर्थः
 अथवा तृतीयपादपरं व्याख्येयः सूर्यस्य दिवि पूर्वमावृतेपकाशेतदपनोद्यस्वकीयं चक्षुराधात्
 निवारयतिजः संस्तमार्थं दृष्टवानित्यर्थः स्वर्भानुमाययात्सूर्यस्यावृत्तिः हारिद्रविकेसमाच्चाता-
 स्वर्भानुश्चासुरः सूर्यवपसाविभ्यत्स्मै देवाः भामश्चित्तमैच्छन्तस्वमत्प्रथमं गोपाघ्नन्साकृष्यापि-
 रप्रथयद्वितीयं साफाल्गुनीयन्तृतीयं सावलक्षीयदध्यस्थादपालं न्नित्यादि ॥ ८ ॥

अथनवमी-

यवैसूर्यस्वर्भानुस्तमसाविध्यदासुरः ।

अत्रयस्तमन्वविदन्नस्यान्येअशक्नुवन् ॥ ९ ॥ १२ ॥

यम् । वै । सूर्यम् । स्वःऽभानुः । तमसा । अविध्यत् । आसुरः ।

अत्रयः । तम् । अनुं । अविन्दन् । नहि । अन्ये । अशक्नुवन् ॥ ९ ॥ १२

अत्रिकृतंसामर्थ्यमनुवदति यवैसूर्यमिति निगतव्याख्येया अत्रयस्तंसूर्यंअन्वविन्दन्
इन्द्रार्थंसोमयागदेवतास्तुतिनमस्कारैः अनुक्रमेणईपत्तमोविरुध्यलब्धवन्तइत्यर्थःअन्वेनस-
शक्नुवन् नलब्धवन्तःखलु ॥ ९ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

कोनुवामितिर्विंशःयृचनवमंस्कृतं भीमस्यात्रैरार्थं षोडशीसप्तदशयावतिजगत्यौ विंशयैकपदा-
विराट् शिष्टाःसप्तदशत्रिष्टुभः विश्वेदेवादेवताः तथाचानुक्रान्तं—कोनुविंशतिर्वैश्वदेवंवैतत्योड-
शपाद्यतिजगत्यावन्त्यैकपादेति । विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रमथमा-

कोनुवामित्रावरुणावृतायन्दिवावामुहःपार्थिवस्ववादे ।

ऋतस्यंवासदसिन्नासीथानोयज्ञायतेवांपशुपोनवाजान् ॥ १ ॥

कः । नु । वाम् । मित्रावरुणौ । ऋतइयन् । दिवः । वा । मुहः ।

पार्थिवस्य । वादे । ऋतस्यं । वा । सदसि । नासीथाम् । नः ।

यज्ञाइयते । वा । पशुइसः । न । वाजान् ॥ १ ॥

हेमित्रावरुणौ देवौ बांयुवां कोनु कःखलुयजमानः ऋतायन् यज्ञमिच्छन् शक्रया-
दितिशेषः तस्मात्कृतमयैवदिवःसदसिद्युलोकसंबन्धनिस्थाने महोमहतःपार्थिवस्वसदसि
ऋतस्योत्पादकस्यांतरिक्षस्यसदसि तद्धेतुत्वान्नाच्छब्दं त्रिपुरस्थानेपुनोस्मान्नासीथां रक्षतं
वाशब्दश्चार्थे किंच यज्ञायते यज्ञमिच्छते हविर्दात्रेच महं पशुपोनवाजान् पशुपुत्तीद-
तोवाजान्नानिक्षीरदध्यादीनीवतानियथापयच्छथः तद्ददवतमिति यद्वा नशब्दश्चा-
र्थे पशुपःपशुवाजांश्चदत्तमित्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

तेनोमित्रोवरुणोअर्यमायुरिन्द्रंऋभुक्षामरुतोऽजुपन्त ।
नमोभिर्वायेदधतेसुष्टुक्तिस्तोमंरुद्रायमीह्रुपेसजोपाः ॥ २ ॥

ते । नः । मित्रः । वरुणः । अर्यमा । आयुः । इन्द्रः । ऋभुक्षाः ।
मरुतः । जुपन्त । नमःऽभिः । वा । ये । दधते । सुष्टुक्तिम् ।
स्तोमम् । रुद्राय । मीह्रुपे । सजोपाः ॥ २ ॥

तेमित्रादयोदेवाः नोस्माकं सुष्टुक्तिं स्तोमं शोभनपापादिवर्जनवदस्तोत्रं नमोभिर्वा
हविर्भिश्च जुषंत सेवन्तां येदधतेधारयन्ति उक्तलक्षणस्तोत्रं देवाःद्विविधाः स्तोत्रभाजो-
हविर्भाजश्च अत्रस्तोत्रभाजञ्च्यन्ते आयुः सततगतिर्वायुरुच्यते अथमरुतएववियुज्यवि-
शेष्यन्ते रुद्रायमीह्रुपे तृतीयार्थंचतुर्थी रुद्रणसहस्रजोपाःसजोपसःसहपीयमाणाः तेषांपुत्रत्वा-
दितिभावः केचन रुद्रायसजोपाइत्येतन्मित्रादिसर्वदेवताविशेषणमितिकथयन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

आवांयेष्ठांश्विनाहुवध्यैवातस्यपत्मन्त्रथ्यस्यपुष्टौ ।
उतवादिवोअसुरायमन्म्रान्धांसीव्यज्यवेभरध्वम् ॥ ३ ॥

आ । वांम् । येष्ठां । अश्विना । हुवध्यै । वातस्य । पत्मन् ।
रथ्यस्य । पुष्टौ । उत । वा । दिवः । असुराय । मन्म । प्र ।
अन्धांसिऽइव । यज्यवे । भरध्वम् ॥ ३ ॥

अनयाश्विनौ रुद्रश्चोच्यन्ते हेअश्विना अश्विनौ येषां कामानांयंततमौ वां युवां
वातस्यपत्मन् धर्मसाम्याद्धर्मिप्रहणं वायुसमानगतेरश्वस्यगमनेमातौ रथ्यस्य रथस्यपुष्टौच
निमित्तेसति हुवध्यै हुवे आह्वयामि आह्वानुंभवामि वा अथवा वायुवद्युवयोःशीघ्रगमन-
साधनरथस्यपोषेचनिमित्तेसति उतवा किंचेत्यर्थः दिवोद्योतमानाय चतुर्थ्यर्थेषुष्टौ असु-
रायमाणपहर्षेरुद्राय यद्वा द्युलोकसंबन्धिने असुरायमाणदात्रे सूर्यायवायवेवा यज्यवे या-
गसाचकाय मन्मननीयंस्तोत्रंभरध्वं संपादयत हेऋत्विजः अन्धांसीव अन्नानिहविल्ल-
क्षणानिहवींषिस्तोत्रंचेत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

प्रस॒क्ष॒णो॑दिव्यःकण्व॑होतात्रितो॒दिवःस॒जोपा॒वातो॑अ॒ग्निः ।

पू॒पाभ॑र्गःप्रभृ॒थेवि॒श्वभो॑जाआ॒र्जिन॑ज॒ग्मुरा॒श्व॑श्वत॒माः ॥ ४ ॥

प्र । स॒क्ष॒णः । दि॒व्यः । कण्व॑होता । त्रि॒तः । दि॒वः । स॒जो॒पाः ।

वा॒तः । अ॒ग्निः । पू॒पा । भ॑र्गः । प्र॒भृ॒थे । वि॒श्वभो॑जाः । आ॒र्जिम् ।

न । ज॒ग्मुः । आ॒श्व॑श्वत॒माः ॥ ४ ॥

अत्रलिंगोक्तादेवताःप्रजगुरितिसंबन्धः सक्षणोयज्ञसेवमानः शत्रूणांसोढावादिव्योदिविभवः कण्वहोता कण्वाकणयोमेधाविनोवाहोतारआह्वातारोयस्यसतथोक्तः त्रितः त्रिषुक्षिप्यादिस्थानेषु तायमानोदिवःसूर्येणसहसजोपाःसमानगतिः समानमीतिर्वा वातः उक्तक्षणकोवापुरग्निः पूपापोषकएतन्नामाभगश्चप्रभृथे प्रभरणवत्यस्मिन्यज्ञेउक्ताःसर्वदेवाः विश्वभोजाविश्वरक्षकाः कृत्स्नानारोवा आश्वश्वतमाः प्रकृष्टगमनाश्ववतांश्रेष्ठाःसन्तः आर्जनं संभ्राममिव प्रजग्मुः प्रगच्छन्ति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

प्रवो॑र॒यि॑युक्ताश्व॑भर॒ध्वरा॒यए॒पेव॑सेदधी॒त॒धीः ।

सुशे॒वए॒वैरौ॑शि॒जस्य॒होता॒येव॒एवा॑मरु॒तस्तु॒राणा॑म् ॥ ५ ॥ १३ ॥

प्र । वः । र॒यि॑म् । यु॒क्तःश्व॑म् । भ॒र॒ध्वम् । रा॒यः । ए॒पे । अ॒व॒से ।

द॒धी॒त॒ । धीः । सु॒शे॒वः । ए॒वैः । औ॒शि॒जस्य॑ । हो॒ता । ये ।

वः । ए॒वाः । म॒रु॒तः । तु॒राणा॑म् ॥ ५ ॥ १३ ॥

हेमरुतोवोयमं रयिं धनं युक्ताश्वं अश्वसहितं अश्वयोग्यंपुत्रंवाप्ररध्वं संपादयत रायोधनानि गवाश्वादिदक्षणाणि एषे प्राप्तुं अवसे अवइत्यन्नाम अत्राय प्राप्तानां धनानारक्षणायवाधीः स्तोवादधीत धारयतिस्तुतिम् सचौशिजस्यकक्षीवदोहोवाग्निः एवैर्गन्तव्यैःकामैः गमनसाधनैरश्वैर्वा सुशेवः शेवमितिस्तुतनाम सुस्तुतोभवतु हेमरुवस्तुराणांत्वरमाणांनांवोयुष्माकंयेवाः कामाः अश्ववासांतिरिति ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेष्वयोद्देशोवर्गः ॥ १३ ॥

प्रवोवायुमितियषठीवायव्येपशौहवियोयाज्या प्रवोवायुरंथयुजंरुणुध्वमुत्त्वामदितेमहीति
सूत्रितंत्पाठस्तु ।

अथपठी-

प्रवोवायुरंथयुजंरुणुध्वंप्रदेवंविप्रं पनितारंमर्कैः ।

इपुध्यवंऋतसापःपुरंधीर्वस्वीनोअन्नपत्नीराधियेधुः ॥ ६ ॥

प्र । वः । वायुम् । रथ्युजम् । रुणुध्वम् । प्र । देवम् । विप्रम् ।

पनितारम् । अर्कैः । इपुध्यवं । ऋतसापः । पुरंमधीः । वस्वीः ।

नः । अन्नं । पत्नीः । आ । धिये । धुरितिधुः ॥ ६ ॥

हेमदीयाऋत्विजोवोयुंवायुंवायुदेवंरथयुजं यज्ञगमनाय रथसंबद्धंरुणुध्वं कुरुध्वं प्रदे-
वं योतमानं विप्रं विशेषेणकामानांपूरकं विप्रवत्पूज्यंवा पनितारं कर्मणिकर्तृप्रत्ययः स्तुत्यमि-
त्यर्थः फलप्रदातारवा अर्कैरचनीयसाधनैर्मन्त्रैःप्ररुणुध्वं स्तुत किंच इपुध्यवः गन्धः ऋतसापः
यज्ञस्पृशः पुरंधीःपुरंध्यः स्त्रीरूपाः रूपवत्योवावस्वीः प्रशंस्यापत्नीर्देवपत्न्योत्रास्मिन्यज्ञेनोस्म-
दीयायधियेकर्मणेतन्निष्पत्तयेआधुः आगतवत्यः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

उपवृण्वेवन्द्यैभिःशूपैःप्रयुहीदिवश्चित्यन्द्रिकैः ।

उपासानक्ताविदुषीवविश्वमाहावहतोमर्त्याययज्ञम् ॥ ७ ॥

उप । वृः । एणै । वन्द्यैभिः । शूपैः । प्र । युही इति । दिवः ।

चित्यन्त्रैः । अर्कैः । उपसानक्ता । विदुषीइवेतिविदुषीइइव ।

विश्वम् । आ । ह । वहतः । मर्त्याय । यज्ञम् ॥ ७ ॥

हेउपासानक्ता अहोरात्राभिमानिदेवते यही महत्पौ वन्द्येभिर्धन्वनाहैरितरैःदेवैःसहदिवेन्त-
रिक्षाद्विशेषेणसर्वमदेशावसोयुष्मन्त्यंउपैपै उपमापयामिहविः ईपिःमापणकर्मास्पादुपमाभिः
सप्तन्वितः शूपैःसुवर्कैरेश्वित्यन्द्रिःज्ञापयन्द्रिकैर्मन्त्रैःसहोपमापयामि हेउकेदेवते भवत्यौ विश्वं
सर्वकर्वेव्यजार्तं विदुषीइव जानंत्याविह मर्त्याययजमानाययज्ञमावहतः अभिमुखंमापयतः हेति
पूरणः यद्वा शूपैरित्यादीनिदृतीयावहुवचनान्तानियन्द्येभिरित्यस्यविशेषणानीतिकेचिदाहुः॥७॥

अथाष्टमी-

अभिर्वो अर्चे पोष्यावतो नृन्वास्तोष्पतित्वष्टारं रराणः ।
धन्यां सजोषां धिपणां नमोभिर्वनस्पतीं रोषधीं राय एषे ॥ ८ ॥

अभि । वः । अर्चे । पोष्याऽवतः । नृन् । वास्तोः । पतिम् ।
त्वष्टारम् । रराणः । धन्यां । सजोषां । धिपणां । नमःऽभिः ।
वनस्पतीन् । ओषधीः । रायः । एषे ॥ ८ ॥

अहं पोष्यावतो ब्रह्मपोष्यजनयुक्तानृन्कर्मनेतृन् वोयुष्मानभ्यर्चे अभिपूजयामि स्तौ-
मीत्यर्थः केपुनस्तेयूर्यं उच्यते—वास्तोष्पतित्वष्टारं रराणः स्तोत्रादिभिः ऋीडन् हविर्ददद्वाहं ध-
न्याधनकरीसजोषाः इतरदेवैः सह गच्छन्तीप्रीणयन्ती वा धिपणा वाङ्नामैतव वाग्देवता एताद्वि-
तीयार्थे प्रथमा उकलक्षणां वाणीं वनस्पतीनोषधीश्च नमोभिः सहार्चइतिसंबन्धः किमर्थं राय एषे
धनानि प्राप्तुम् ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

तुजे नस्तने पर्वताः सन्तु स्वैतवो येवसवो न वीराः ।
पुनित आस्यो यजतः सदा नो वर्धाञ्जः शंसं नर्यो अभिष्टौ ॥ ९ ॥

तुजे । नः । तने । पर्वताः । सन्तु । स्वऽएतवः । ये ।
वसवः । न । वीराः । पुनितः । आस्यः । यजतः । सदा । नः ।
वर्धात् । नः । शंसं । नर्यः । अभिष्टौ ॥ ९ ॥

पर्वताः पर्ववन्तः पुराणवन्तो मेघाः तने विस्तृतुजेदाने यद्वा तनेति पुत्रनाम पृष्ठार्थे चतुर्थी
पुत्रस्यदानइत्यर्थः अथवा नस्तुजेपुत्रे तनेतपुत्रे च स्वैतवः शोभनमनाः सन्तु भवन्तु कीदृशा-
स्ते येवसवः जगतो वासपितारः वीरान वीरा इव किंच पुनितः स्तुतः आस्यः आश्रयः स-
र्वैर्देवैर्जतो यजनीय आदित्यः सदा सर्वदा नः शंसं अस्माकं स्तुतिं नर्यो नरेभ्यो हितो देवः अभिष्टौ
अभिगत एषणे अभिगमने वासति वर्धात् वर्धयेत् ॥ ९ ॥

अथदशमी-

वृष्णोअस्तोपिभूम्यस्यगर्भत्रितोनपातमपांसुवृक्ति ।
 गृणीतेअग्निरेतरानशूपैःशोचिष्केशोनिरिणातिवना ॥१०॥१४ ॥
 वृष्णः । अस्तोपि । भूम्यस्य । गर्भम् । त्रितः । नपातम् ।
 अपाम् । सुवृक्ति । गृणीते । अग्निः । एतरि । न । शूपैः ।
 शोचिःऽकेशः । नि । रिणाति । वना ॥ १० ॥ १४ ॥

भूम्यस्य भूमिरंतरिक्षं तदहस्यतादृशस्य वृष्णोवर्षकस्यपर्जन्यस्य अथवाभूम्योभूमे-
 रेवार्हः तदुचितवृष्टिप्रदानात् तादृशस्यमेघस्पर्शगर्भस्थानीयं अपानपातं रक्षकं वैद्युतम-
 ग्निं सुवृक्ति स्तोत्रकर्मैतत् शोभनपापादिवर्जनवतास्तोत्रेण अस्तोपि स्तुतवानहं सवित-
 स्तीर्णतमः त्रिपुस्थानेषुत्रित्वापन्नेपुवायमानोग्निः एतरिगन्तरिमि शूपैः सुखकरैः रश्मि-
 भिः नगृणीते नगरणंकुस्ते नक्रुध्यतीत्यर्थः किंतु शोचिष्केशः पदीतरिमिःसन् वना
 वनानि निरिणाति हिनस्ति दहतीत्यर्थः ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथैकादशी-

कथामहेरुद्रियायब्रवामकद्रायेचिकितुपेभगाय ।
 आपओपधीरुतनोवन्तुद्यौर्वनागिरयोवृक्षकेशाः ॥ ११ ॥
 कथा । महे । रुद्रियाय । ब्रवाम् । कत् । राये । चिकितुपे ।
 भगाय । आपः । ओपधीः । उत । नः । अब्रन्तु । द्यौः । वना ।
 गिरयः । वृक्षऽकेशाः ॥ ११ ॥

षयमत्रपः कथा केनप्रकारेण महे महते रुद्रियाय रुद्रपुत्राय मरुद्गणाय ब्रवा-
 म स्तुवीः क्व किंच स्तोत्रं राये धनलाभाय चिकितुपे सर्वजानते भगायैतन्नाम-
 कायदेवायब्रवाम उतापिच आपः अब्रवताः ओपधीरोपधपोयीसुदेवतावनावनानि गिर-
 योवृक्षकेशाः वृक्षाएवकेशस्थानीयायेषानि एता उक्तेदेवतानोस्मानवन्तुरक्षन्तु ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

शृणोतुं न ऊर्जापतिर्गिरःसनभस्तरियाँइपिरःपरिज्मा ।
शृण्वन्त्वापःपुरोनशुभ्राःपरिसुचोवबृह्माणस्याद्रेः ॥ १२ ॥

शृणोतुं । नः । ऊर्जाम् । पतिः । गिरः । सः । नर्जः । तरीयान् ।
इपिरः । परिज्मा । शृण्वन्तु । आपः । पुरः । न । शुभ्राः ।
परि । सुचः । वृह्माणस्य । अद्रेः ॥ १२ ॥

नोस्माकंगिरः स्तुतीः शृणोतु कः उर्जाविलानापतिर्वायुः अथवाऊर्जामन्त्रानापतिःप्राणो-
पाधिकस्यवायोःकृत्स्नानृत्वंपसिद्धं श्रुतिश्चभवति-प्राणस्यान्मिदंसर्वंप्रजापतिरकल्पयदिति ।
सः नभोनभसिचारी तरीयान् करितव्यः इपिरोगमनशीलः परिज्मापरितोगन्ता किंच आपः
शृण्वन्तु गिरः कीदृश्यस्ताः पुरोन पुराणीव शुभ्राःदीप्ताः वृह्माणस्यवर्धमानस्यअद्रेर्भेषस्य
वापर्वंतस्यवापरिपरितःसुचःसरणशीलाः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

विदाचिन्नुमहान्तोयेवएवाब्रवामदस्मावार्यन्दधानाः ।
वयश्चनसुभ्वंआवधन्तिक्षुभामर्तमनुयतंवधस्त्रैः ॥ १३ ॥

विदा । चित् । नु । महान्तः । ये । वः । एवाः । ब्रवाम् । दस्माः ।
वार्यम् । दधानाः । वयः । चन । सुभ्वः । आ । अव । धन्ति ।
क्षुजा । मर्तम् । अनुयतम् । वधस्त्रैः ॥ १३ ॥

हेमहान्तोमरुतोनु क्षिप्रं यूयं विद् जानीथस्त्वोत्रं हेदस्माः दर्शनीयाः वीयुष्मान्येष्वाः
गन्तारोयुष्मान् भजमानाःवार्यवरणीयंहविः दधानाः ददानाधारयन्तोवावयंब्रवामस्तुतिं यद्वा
येवः यूयमित्यर्थः येयूयमेवाः अस्मद्यज्ञंअभिगन्तारः तेविद् चिदितिपूरणः वयश्चन आगन्ता
रश्चेतेमरुतःसुभ्वःसुष्टुभवन्तः प्रबृद्धाः आ अस्मदभिमुखमवयन्ति गच्छन्ति किंकुर्वन्तः क्षुभा
क्षोभकेणसहितंमर्तमरणधर्माणवैरिणं अनुयतं अभिगतं वधस्तेरायुधैःपरिहरन्तोवयन्ति ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

आदैव्यानि॒पा॒र्थि॒वा॒नि॒ज॒न्मा॒प॒श्चा॒च्छा॒सु॒म॒खा॒य॒वो॒च॒म् ।
व॒र्ध॒न्तां॒द्या॒वो॒गि॒रं॒श्च॒न्द्रा॒ग्रा॒उ॒दा॒व॒र्ध॒न्ता॒म॒भि॒पा॒ता॒अ॒र्णाः ॥ १४ ॥

आ । दैव्यानि । पार्थिवानि । जन्म । अपः । च । अच्छ ।
सु॒म॒खा॒य । वो॒च॒म् । व॒र्ध॒न्ता॒म् । द्या॒वः । गि॒रः । च॒न्द्र॒ऽअ॒ग्राः ।
उ॒दा । व॒र्ध॒न्ता॒म् । अ॒भि॒ऽसा॒ताः । अ॒र्णाः ॥ १४ ॥

दैव्यानि देवसंबंधीनि पार्थिवानि पृथिवीसंबंधीनिच जन्म जन्मानि अपश्च अपसा-
च्छाभिषानुंसुमखायशोभनयज्ञायपरुद्रणायवोचं ब्रवीमिगिरः स्तुतयोर्वर्धतां द्यावोद्योतमानाः
स्वपतिपायार्थमकाशिन्यः चन्द्राग्राः आह्लादनं हिरण्यं वा अग्रे यासां तास्तादृश्यः सत्योव-
र्धन्तां अर्णाः नद्यश्च अभिपाताः मरुद्भिः संभक्ताः उदा उदकेन वर्धन्तां सप्तद्वाभवन्तु ॥ १४ ॥

अथपंचदशी-

प॒दे॒प॒दे॒मे॒ज॒रि॒मा॒नि॒धा॒यि॒व॒रू॒त्री॒वा॒श॒का॒या॒पा॒यु॒भि॒श्च ।
सि॒प॒क्तु॒मा॒ता॒म॒ह्री॒र॒सा॒न॒स्मत्सू॒रि॒भि॒र्ऋ॒जु॒ह॒स्तं॒ऋ॒जु॒व॒निः ॥ १५ ॥ १५ ॥

प॒दे॒ऽप॒दे । मे । ज॒रि॒मा । नि । धा॒यि । व॒रू॒त्री । वा । श॒का ।
या । पा॒यु॒ऽभिः । च । सि॒प॒क्तु । मा॒ता । म॒ह्री । र॒सा । नः ।
स्मत् । सू॒रि॒ऽभिः । ऋ॒जु॒ऽह॒स्ता । ऋ॒जु॒ऽव॒निः ॥ १५ ॥ १५ ॥

जरिमास्तुतिर्मदीयापदेपदे तदातदाभूमौनिधायि निधीयते स्थाप्यते क्रिय-
तइत्यर्थः याचशका शकासती पायुभीरक्षणैः वरूत्री अस्मदुपद्रववारयित्रीभवति वाशब्द-
श्चार्थे मातासर्वस्यनिर्मात्री मही महती पूज्या रसा सारभूताभूमिः सिपक्तु सेवतां नोस्माकं
स्तुतिं अथवा स्तुतानोस्मानसिपक्तु स्मच्छन्दःप्रशस्तवचनः प्रशस्तैःसूरिभिःमेधाविभिःस्तोतृ-
भिःनिमित्तैःवेपांपरिचर्यंपामीत्यर्थः ऋजुहस्ताअस्मदनुकूलहस्ताऋजुवनिःकल्याणदानाभ-
षतु ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयपंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथषोडशी-

कथादाशेमनमसासुदानूनेव्यामरुतोअच्छोकौप्रश्रवसोमरुतोअच्छोकौ।
मानोहिर्वुद्ध्योरिषेधादस्माकंभूदुपमातिवनिः ॥ १६ ॥

कथा । दाशेम । नमसा । सुदानून् । एवध्या । मरुतः । अच्छेऽउक्तौ ।
प्रश्रवसः । मरुतः । अच्छेऽउक्तौ । मा । नः । अहिः । बुद्ध्यः ।
रिषे । धात् । अस्माकम् । भूत् । उपमातिवनिः ॥ १६ ॥

वयं कथा केनप्रकारेण दाशेम परिचरेम नमसास्तोत्रेणान्नेनवासुदानून् शोभनदानान्म-
रुतःएवयाएवंक्रियमाणप्रकारेणअच्छोकौ आभिमुरख्येनवचनेनिमित्तेसति तान्मरुतःकथंपरिच-
रेम तेषांदुराराध्यत्वादितिभावः कथं प्रश्रवसः प्रकृष्टान्नाभवन्ति अच्छोकौ अभियंब्युक्तिः
स्तुतिर्यस्यतादृशेमपि यद्वा प्रश्रवसःप्रकृष्टान्नस्यममअच्छोकौस्तोत्रनिमित्तेसति मरुतःक-
थाकेनप्रकारेणदाशेम पुनरुक्तिरादरार्था अहिर्वुद्ध्योदेवोस्मान् रिषे हिंसकाय माधात् मास्था-
पयतु सदेवोस्माकंभूत् भवतु उपमातिवनिः शत्रूणांहन्ता ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी-

इतिचिन्नुप्रजायैपशुमत्यैदेवासोवनतेमर्त्योवआदेवासोवनतेमर्त्योवः ।
अत्राशिवांतन्वोधासिमस्याजरांचिन्मेनिर्कृतिर्जग्रसीत् ॥ १७ ॥

इति । चित् । नु । प्रज्जायै पशुमत्यै । देवासः । वनते । मर्त्यः ।
वः । आ । देवासः । वनते । मर्त्यः । वः । अत्र । शिवाम् । तन्वः ।
धासिम् । अस्याः । जराम् । चित् । मे । निःकृतिः । जग्रसीत् ॥ १७ ॥

हेदेवातोदेवाः वोयुष्मान् इतिचिद् इत्थमेव नु क्षिप्रं प्रजायै पशुमत्यै पशुसहि-
तायापत्याप वनते भजते मर्त्योमनुष्योयजमानः आदेवासइतिपुनरुक्तिरादरार्था अ-
त्रास्मिन्यज्ञे शिवांधासिं अन्नं मे मम अस्यास्तन्वोदेवैरनुगृहीतस्यपुत्रस्य करोतु
निर्कृतिर्देवता जरांचिद् जरांच जग्रसीत्प्रस्तु ॥ १७ ॥

अथद्वितीया-

प्रतिमेस्तोममर्दितिर्जगृभ्यात्सूनुंनमाताहृद्यंसुशेवंम् ।
ब्रह्मप्रियं देवर्हितं यदस्त्वं हं मित्रेवरुणे यन्मयोभु ॥ २ ॥

प्रति । मे । स्तोमम् । अर्दितिः । जगृभ्यात् । सूनुम् । न । माता ।
हृद्यम् । सुशेवंम् । ब्रह्म । प्रियम् । देवर्हितम् । यत् । अस्ति ।
अहम् । मित्रे । वरुणे । यत् । मयुःऽभु ॥ २ ॥

मेमदीयं स्तोमंस्तोत्रं अर्दितिर्देवता प्रतिजगृभ्यात्प्रतिगृह्णातु सूनुंनमाता स्वतनुर्जजननी-
व सायथाप्रतिगृह्णातिगृह्णातिपरितुष्यति तद्गदित्यर्थः कीदृशं हृद्यं हृद्यंगमं सुशेवं शोभन-
सुखकरं एतद्धर्मसाधारणं किंच ब्रह्म भञ्जतां प्रियंभियकरं देवर्हितं देवैःप्राप्यंयदस्ति यद्ब्रह्म
मयोभु सुखसाधनं तदहंमित्रेवरुणेचप्रापयामीतिशेषः यद्वा मित्रेवरुणेच अहोरात्राभिमानीदेवयोः
यदुक्तलक्षणं ब्रह्म परिवृढं यज्ञादिरूपं कर्मास्तितदहंधारयामीति ॥ २ ॥

उदीरयेत्येषा एकादशनेसावित्रेपशौवपायाज्या सूत्रितं-उदीरयकवितमंकवीनांभगं-
धियंवाजयन्तःपुरंधिमितिद्देइति ।

सैषाद्वितीया-

उदीरयकवितमंकवीनामुनत्तैनमभिमध्वाघृतेन ।
सनोवसूनिप्रयताहितानिचन्द्राणिदेवःसवितासुवाति ॥ ३ ॥

उत् । ईर्यु । क्विदंतमम् । कवीनाम् । उनत्तं । एनम् । अजि ।
मध्वा । घृतेन । सः । नः । वसूनि । प्रयता । हितानि । चन्द्राणि ।
देवः । सविता । सुवाति ॥ ३ ॥

अनया अग्निःसविताचस्तूपते हेऋत्विजः कवीनां कवितमं अतिशयेनक्रान्तदर्शिनं अ-
मुं पुरोवर्तिनंआमिसविनारंवा उदीरय ऊर्ध्वंप्रापयत हर्मयतेत्यर्थः एतदेवं मध्वा मधुरेणसोमर-
सेनघृतेनच अम्युनत्त अभिर्षित तर्पयतेत्यर्थः ससवितादेवोनेोस्मभ्यं वसूनि निवासयोग्या-
नि गणादिभनानि प्रयता प्रयतानिहितानि चन्द्राणिआह्लादकानि हिरण्यानि सुवाति प्रय-
च्छतित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

समिन्द्रणोमनसानेपिगोभिःसंसूरिभिर्हरिवःसंस्त्रस्ति ।
संब्रह्मणादेवहितंयदस्तिसंदेवानांसुमत्यायज्ञियांनाम् ॥ ४ ॥

सम् । इन्द्र । नः । मनसा । नेपि । गोभिः । सम् । सूरिः । ग्भिः ।
हरिः । इवः । सम् । स्वस्ति । सम् । ब्रह्मणा । देवः । हितम् । यत् ।
अस्ति । सम् । देवानाम् । सुमत्या । यज्ञियांनाम् ॥ ४ ॥

हेइन्द्र नोस्मात् मनसा प्रकृष्टेनचेतसा गोभिःसह संनेपिनयसि अस्मभ्यंगाःदापय-
सीत्यर्थः एवंसर्वत्र हेहरिवः हरिभ्यांतद्वन्निन्द्र सूरिभिर्मैधाविभिःपुत्रैर्कृत्विग्भिर्वा सन्नेषि
तथा स्वस्तिभिःक्षेमैःसंनेपि ब्रह्मणा प्रभूतेनान्नेनसंनेपि यदन्नंदेवहितमस्ति तेन किंच यज्ञि-
यानां यज्ञार्हाणांदेवानां सुमत्या अनुग्रहबुद्ध्यासंनेपि ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

देवोभगःसवितारायोअंशइन्द्रोवृत्रस्यसंजितोधनानाम् ।
ऋभुक्षावार्जउतवापुरंधिर्वन्तुनोअमृतासस्तुरासः ॥ ५ ॥ १७ ॥

देवः । भगः । सविता । रायः । अंशः । इन्द्रः । वृत्रस्य । सम् । संजितः ।
धनानाम् । ऋभुक्षाः । वार्जः । उत । वा । पुरंधिः । अर्वन्तु ।
नः । अमृतासः । तुरासः ॥ ५ ॥ १७ ॥

अत्रलिङ्गोक्तदेवताः भगोदेवःसविताच रायोधनस्यस्वामी अंशस्त्वष्टा वृत्रस्यहन्ताइ-
न्द्रश्च एतेदेवाः धनानांसंजितःसम्पक्जेतारः ऋभुक्षाः ऋभुर्वाजश्च उतवा अपिच पुरंधिर्वन्-
धीः विश्वोच्यते एतेच अमृतासोअमृताअमरणधर्माणः भगादिदेवाः तुरासः अस्मद्यज्ञं प्रति
त्वरमाणाःसंबीनोस्मानवन्दुरक्षन्तु ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथद्वितीया—

प्रतिमेस्तोममदितिर्जगृभ्यात्सूनुनमाताहृद्यं सुशेवंम् ।

ब्रह्मप्रियं देवाहितं यदस्त्यहं मित्रेवरुणे यन्मयो भु ॥ २ ॥

प्रति । मे । स्तोमम् । अदितिः । जगृभ्यात् । सूनुम् । न । माता ।

हृद्यम् । सुशेवंम् । ब्रह्म । प्रियम् । देवशहितम् । यत् । अस्ति ।

अहम् । मित्रे । वरुणे । यत् । मयःऽभु ॥ २ ॥

मेमदीयं स्तोमंस्तोत्रं अदितिर्देवता प्रतिजगृभ्यावप्रतिगृह्णातु सूनुंनमाता स्वतनुंजननी-
व सायथाप्रतिगृह्णात्सालिङ्ग्यपरितुष्यति तद्वदित्यर्थः कीदृशं तं हृद्यं हृदयंगमं सुशेवं शोभन-
सुखकरं एतद्व्यंसाधारणं किंच ब्रह्म मंत्रजातं प्रियं प्रियकरं देवहितं देवैः प्राप्यं यदस्ति मद्ब्रह्म
मयो भु सुखसाधनं तदहं मित्रेवरुणे च प्रापयामीति शेषः यद्वा मित्रेवरुणे च अहोरात्राभिमानि देवयोः
यदुक्तक्षणं ब्रह्म परिवृढं यज्ञादिरूपं कर्मास्तितदहंधारयामीति ॥ २ ॥

उदीरयेत्येषा एकादशिनेसावित्रेषौवपायाज्या सूत्रितंच—उदीरय कवितमं कवीनां भर्ग-
धियं वाजयन्तः पुरंधिमिति द्वेइति ।

सैषा तृतीया—

उदीरय कवितमं कवीनामुनत्तैनमभिमध्वाघृतेन ।

सनोवसूनिप्रयंताहितानि चन्द्राणि देवः सविता सुवाति ॥ ३ ॥

उत् । ईरय । कवितमम् । कवीनाम् । उनत्तं । एनम् । अभि ।

मध्वा । घृतेन । सः । नुः । वसूनि । प्रयंता । हितानि । चन्द्राणि ।

देवः । सविता । सुवाति ॥ ३ ॥

अनया अग्निः सविता च स्तूयते हेऋत्विजः कवीनां कवितमं अतिशयेन कान्तदर्शिनं अ-
मुं पुरोवर्तिनं अग्निं सवितारं वा उदीरय ऊर्ध्वं प्रापयत हर्षयतेत्यर्थः एतदेवं मध्वा मधुरेण सोमर-
त्तेन घृतेन च अश्रुतत्त अभिर्षयत्त तर्पयतेत्यर्थः सप्तविता देवो नोऽस्मभ्यं वसूनि निवासयोग्या-
नि गवादिधनानि प्रमत्ता प्रयत्नानि हितानि चन्द्राणि आह्लादकानि हिरण्यानि सुवाति प्रय-
च्छतित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

समिन्द्रणोमनसानेपिगोभिःसंसूरिभिर्हरिवःसंस्वस्ति ।
संब्रह्मणादेवहितंयदस्तिसंदेवानांसुमत्यायज्ञियानाम् ॥ ४ ॥

सम् । इन्द्र । नः । मनसा । नेपि । गोभिः । सम् । सूरिभिः ।
हरिवः । सम् । स्वस्ति । सम् । ब्रह्मणा । देवहितम् । यत् ।
अस्ति । सम् । देवानाम् । सुमत्या । यज्ञियानाम् ॥ ४ ॥

हेइन्द्र नोस्मान् मनसा मरुष्टेनचेतसा गोभिःसह संनेपिनयसि अस्मभ्यंगाःशपय-
सीत्यर्थः एवंसर्वत्र हेहरिवः हरिभ्यांतद्वन्दिन्द्र सूरिभिर्मैधाविभिःपुत्रैर्ऋत्विग्निर्वा सन्नेपि
तथा स्वस्तिभिःक्षेमैःसंनेपि ब्रह्मणा प्रभूतेनानेनसंनेपि यदन्तदेवहितमस्ति तेन किंच यज्ञि-
यानां यज्ञार्हाणांदेवानां सुमत्या अनुग्रहबुद्ध्यासनेपि ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

देवोभगःसवितारायोअंशइन्द्रोवृत्रस्यसंजितोधनानाम् ।
ऋभुक्षावाजउतवापुरंधिरवन्तुनोअमृतांसस्तुरासः ॥ ५ ॥ १७ ॥

देवः । भगः । सविता । रायः । अंशः । इन्द्रः । वृत्रस्य । समुजितः ।
धनानाम् । ऋभुक्षाः । वाजः । उत । वा । पुरंधिः । अवंतु ।
नः । अमृतांसः । तुरासः ॥ ५ ॥ १७ ॥

अत्रलिङ्गोक्तदेवताः भगोदेवःसविताच रायोधनस्यस्वामी अंशस्त्वष्टा वृत्रस्पहन्ताइ-
न्द्रश्च एतेदेवाः धनानांसंजितःसन्पक्जेतारः ऋभुक्षाः ऋभुर्वाजश्च उतवा अपिच पुरंधिर्बहु-
धीः विश्वोच्यते एतेच अमृतासोअमृताअमरणधर्माणः भगादिदेवाः तुरासः अस्मद्यज्ञंमति
त्वरमाणाःसंतो नोस्मानवन्तुरक्षन्तु ॥ ५ ॥

॥ इतिवतुर्थस्यद्वितीयेसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथपठी-

मरुत्वतोअप्रतीतस्यजिष्णोरजूर्यतःप्रब्रवामाकृतानि ।
नतेपूर्वमघवन्नापरासोनवीर्यंनूतनःकश्चनाप ॥ ६ ॥

मरुत्वतः । अप्रतिद्वितस्य । जिष्णोः । अजूर्यतः । प्र । ब्रवाम् ।
कृतानि । न । ते । पूर्व । मघवन् । न । अपरासः । न । वीर्यम् ।
नूतनः । कः । च । न । आप ॥ ६ ॥

वयं यजमानामरुत्वतोमरुद्भिस्तद्वतइन्द्रस्य कृतानि कर्माणि प्रब्रवाम प्रख्यापयाम की-
दृशस्य तस्य अप्रतीतस्य अपतिगतस्य युद्धे अपलायमानस्य नकेवलंतावन्मात्रं जिष्णोर्ज-
यनशीलस्य अजूर्यतःअजीर्यमाणस्य सर्वदायूनइत्यर्थः अथप्रत्यक्षेणोच्यते हेमघवन्निन्द्र
तेतव वीर्यं पराक्रमं पूर्वपुरातनाः पुरुषाःनापुः नापरासोअपरेपिनापुः किंवहुना नूतनःकश्च-
नआश्चर्यभूतोयःकोपिवीर्यनाप नप्राप्नोति ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

उपस्तुहिप्रथमंरत्नधेयंवृहस्पतिसनितारंधनानाम् ।
यःशंसतेस्तुवतेशंभविष्टःपुरुवसुंरागमज्जोहुवानम् ॥ ७ ॥

उप । स्तुहि । प्रथमम् । रत्नधेयम् । वृहस्पतिम् । सनितारम् ।
धनानाम् । यः । शंसते । स्तुवते । शंभविष्टः । पुरुवसुः ।
आऽगमत् । जोहुवानम् ॥ ७ ॥

हेअन्तरात्मन् त्वं प्रथमंमुख्यंमरुद्वतमित्यर्थः रत्नधेयं रमणीयधनदातारं धनानां ह-
विलंक्षणानां सनितारं संभकारं अथवा रत्नशब्देनमणिमुक्तादयोगृहीताः इह धनशब्देन
गवादिपः गवादिदातारं वृहस्पतिं वृहतोमंत्रस्यपतिंस्वामिनंदेवं उपस्तुहि देवःशंसते स्तोत्रैः
स्तुवते सामभिर्यजमानाम शंभविष्टः सुखस्यभावयित्तमोभवति यश्च जोहुवानं आह्वयन्तं
यजमानं पुरुवसुः मभूतधनःसन् आगमदआगच्छति तमुपस्तुहि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

तवोतिभिः सचमाना अरिष्टा बृहस्पते मघवानः सुवीराः ।
 ये अश्वदा उत वा सन्ति गोदाये वस्रदाः सुभगास्तेपुरायः ॥ ८ ॥
 तव । ऊतिभिः । सचमानाः । अरिष्टाः । बृहस्पते । मघवानः ।
 सुवीराः । ये । अश्वदाः । उत । वा । सन्ति । गोदाः । ये ।
 वस्रदाः । सुभगाः । तेषु । रायः ॥ ८ ॥

हे बृहस्पते तवोतिभिः रक्षाभिः सचमानाः संमच्छमानाः अरिष्टाः अहिंसिताः मघवानो-
 धनवन्तः सुवीराः शोभनपुत्राश्च भवन्ति ये त्वदनुग्रहीताः अश्वदाः बहूनामश्वानां दातारः सन्ति
 उत वा अथवा गोदाः सन्ति ये च वस्रदाः सुभगाः शोभनधनाः सन्ति तेषु सर्वेषु रायो धनानि
 संभवन्त्विति शेषः ॥ ८ ॥

अधनवमी-

विसर्माणं कृणुहि वित्तमेपां ये भुञ्जते अपृणन्तो न उक्थैः ।
 अपर्वतान् प्रसवे वा वृधानान् ब्रह्मद्विपः सूर्याद्यावयस्व ॥ ९ ॥
 विसर्माणम् । कृणुहि । वित्तम् । एषाम् । ये । भुञ्जते । अपृणन्तः ।
 नः । उक्थैः । अपर्वतान् । प्रसवे । वृधानान् । ब्रह्मद्विपः ।
 सूर्यात् । यद्ययस्व ॥ ९ ॥

एषां वक्ष्यमाणानां वित्तं धनं विसर्माणं विसरणशीलं कृणुहिकुरु हे ब्रह्मणस्पते एषा-
 मित्युक्तं केपामित्याह ये भुञ्जते अपृणन्तो अपयच्छन्तः केभ्यः उक्थैः स्तुतिमनिपादकैः शस्त्रै-
 र्विशिष्टेभ्यो नोस्मभ्यं तानपर्वतान् अपगतकर्मणः प्रसवे उत्पत्तिमतिमनुष्यलोके वृधानान्
 वर्षमानान् ब्रह्मद्विपो ब्राह्मणद्वेष्टृन्मन्त्रद्वेष्टृन्वासर्यात्पयवयस्व पृथक्कुरु अन्धकारे स्थापयेत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

य ओहते रक्षसो दिवर्षी तावचुके म्निस्तं मरुतो निपात ।
 यो वः शर्मांशशामानस्य निन्दां तुच्छान्कामान्करते सिष्विदानः ॥ १० ॥ १० ॥

यः । ओहते । रक्षसः । देवद्वीतौ । अचक्रेभिः । तम् । मरुतः । नि ।
 यात् । यः । वः । शमीम् । शशमानस्य । निन्दात् । तुच्छयान् ।
 कामान् । करते । सिस्विदानः ॥ १० ॥ १८ ॥

योयजमानोरक्षसोबलिनोराक्षसात् ओहते प्रापयति देवद्वीतौ देवानांवीतिःप्रातिर्भक्षणं
 वायत्रसवथोकःतस्मिन्यज्ञे अन्यथानुष्ठानादिनाआसुरंकरोतीत्यर्थः तंयजमानमचक्रेभिःअचक्रैः
 रथैः हेमरुतोनियात् नितरांप्रापयतबंधकारं यद्वा अचक्रेभिरितिपूर्वत्रान्वयः चक्रशब्देनांगान्पु-
 च्यन्ते पुनःपुनःअंगरहितैःकेवलैरेवप्रधानैरोहतेप्रापयति सांगंहिकर्मदेवानभ्येति यश्चवोयुष्माकं
 शर्माकर्मस्तुतिलक्षणं शशमानस्य शंसमानस्यममसंबन्धि निन्दात्निन्देत् वैदिकंज्योतिष्ठोमा-
 दिरूपंकर्म निन्दति स्वयंच तुच्छयान्मन्श्वरान्कामान्कृष्यादिजनितभोगान् करते कुरुते सि-
 ष्विदानः स्विघ्नान्कामान्केशयन् अथवा युष्मासु कमनीयान्भोगान्तुच्छयान्करोति ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथैकादशी-

तमुष्टुहियःस्विपुःसुधन्वायोविश्वस्यक्षयतिभेपजस्य ।
 यक्ष्वामहेसौमनसाय रुद्रंनमोभिर्देवमसुरंदुवस्य ॥ ११ ॥

तम् । ऊँ इति । स्तुहि । यः । सुधदपुः । सुधन्वा । यः । विश्वस्य ।
 क्षयति । भेपजस्य । यक्ष्व । महे । सौमनसाय । रुद्रम् । नमःइभिः ।
 देवम् । असुरम् । दुवस्य ॥ ११ ॥

हेआत्मन् तमु तमेवरुद्रं स्तुहि स्तुतिं कुरु यःस्विपुः शोभनबाणः सुधन्वाच विरोधिहं-
 वृत्वात्सुद्रुत्वं यश्च विश्वस्यभेपजस्य सर्वस्यौपधस्यक्षयति ईश्वरोभवति शारीरस्य सांसा-
 रिकस्पवारिष्टस्यशमनायेश्वरसेवातिरिक्तस्यौपधस्याभावात् भिपकमत्वाच्चास्यभेपजस्वा-
 मित्वं भिपकमंत्वाभिपजांशृणोमिदृत्यादिश्रुतेः । किंच तमेवरुद्रं दुःस्वात्तत्साधनादुरिताद्वा मो-
 चयितारं देवं यक्ष्व यजच महे महते सौमनसाय सुमनस्त्वाय ईश्वराराधनाच्चित्तशान्तिः
 पतित्वा किंच नमोभिर्हविर्भिर्नमस्कृतेर्वा देवं द्योतमानं असुरम् प्रकृष्टासुंबलवन्तमित्यर्थः
 यद्वा पाणदातारंरुद्रंदुवस्यपरिचरेति ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

दमूनसोअपसोयेसुहस्तावृष्णःपत्नीर्नद्योविभवतृष्टाः ।
 सरस्वतीवृहद्विवोतराकादशस्यन्तीर्वरिवस्यन्तुशुभाः ॥ १२ ॥
 दमूनसः । अपसः । ये । सुहस्ताः । वृष्णः । पत्नीः । नद्यः ।
 विभवतृष्टाः । सरस्वती । वृहत्तृष्टा । उत । राका । दशस्यन्तीः ।
 वरिवस्यन्तु । शुभाः ॥ १२ ॥

अत्रलिंगोक्तदेवताः दमूनसोदानमनसोदान्तमनसोवा अपसः चमसाश्वरथगवादिशोभनकर्म-
 वन्तः मत्वर्थोलुप्यते अतएव सुहस्ताः कुशलहस्तायेसन्ति तेऋभवः वृष्णः वर्षकस्येन्द्रस्य पत्नीः
 पत्नयःपात्तयिष्यः नद्योऽननशीलागंगाद्याः विभवतृष्टाः ऋभूणांमध्येनकृताः सरस्वती एतन्ना-
 मिकानदीवाग्देवीवा वृहद्विवा प्रभूतदीभिः उत अपिच राकादेवीच दशस्यन्तीर्दशस्यन्त्यः का-
 मान्प्रयच्छन्त्यः शुभादीभारताश्वरिवस्यन्तु अस्मभ्यंधनमिच्छन्तु ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

प्रसूमहेसुशरणायमेधांगिरिभरेनव्यसींजायमानाम् ।
 यआहनादुहितुर्वक्षणासु रूपाग्निना नो अरुणोद्विदंनः ॥ १३ ॥
 प्र । सु । महे । सुशरणायं । मेधाम् । गिरिम् । भरे । नव्यसीम् ।
 जायमानाम् । यः । आहनाः । दुहितुः । वक्षणासु । रूपा ।
 मिनाः । अरुणोत् । इदम् । नः ॥ १३ ॥

सु सुष्टु प्रभरे प्रकयेणसंपादयामि महे महते सुशरणाय शोभनरक्षकायेन्द्राय पर्जन्या-
 यवासुसुखायवा किं मेधां मतौधीयमानां गिरं स्तुतिं कीदृशीं नव्यसीं नवतरांअविशयेनस्तु-
 त्पांवाजायमानां इदानींउत्पद्यमानान्तनामित्यर्थः यइन्द्रःपर्जन्योवा आहना आहनासेका
 दुहितुर्दुहितृस्थानीयायाःपृथिव्याः हिताय वक्षणासु नदीपु रूपा रूपाणि मिनाःकुर्वाणइ-
 दमुदकेनोस्मभ्यंअरुणोव करोतु ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

प्रसुष्टुतिःस्तनयन्तरुवन्तमिच्छस्पतिंजरितनूनमश्याः ।

योअब्दिमाँउदनिमाँइर्यातिप्रविद्युतारोदसीउक्षमाणः ॥ १४ ॥

प्र । सुष्टुतिः । स्तनयन्तम् । रुवन्तम् । इच्छः । पतिम् । जरितः ।

नूनम् । अश्याः । यः । अब्दिमान् । उदनिमान् । इर्याति । प्र ।

विद्युता । रोदसी इति । उक्षमाणः ॥ १४ ॥

अवर्षजन्यःस्तुयते सुष्टुतिः शोभनास्तुतिः स्तनयन्तं गर्जन्तं रुवन्तं वर्षणजनितंश-
ब्दकुवाणं इच्छः अन्नस्योदकस्ववापतिंस्वामिनं हेजरितः स्तोतः तदीयास्तुतिः नूनंप्राश्याः
मकर्षेणव्याप्तोतु यश्वर्षजन्यःअब्दिमान् अब्दिः अपादानवान्मेघःतद्वात् उदनिमान् उदक-
वान् विद्युता तडिता रोदसी यावापृथिव्यावुक्षमाणःसिंचन् प्रेयतिगच्छति ॥ १४ ॥

अथपंचदशी-

एपःस्तोमोमारुतंशर्धोअच्छरुद्रस्यसूनूर्पुवन्यूरुदश्याः ।

कामोरायेहवतेमास्वस्त्युपस्तुहिपृषदश्वोअयासः ॥ १५ ॥

एपः । स्तोमः । मारुतम् । शर्धः । अच्छ । रुद्रस्य । सूनूर् ।

पुवन्यूर् । उत् । अश्याः । कामः । राये । हवते । मा ।

स्वस्ति । उप । स्तुहि । पृषदश्वान् । अयासः ॥ १५ ॥

एपमयासंशदितःस्तोमः स्तोत्रं मारुतंशर्धः मरुतांबलं अच्छ अभिमुखं अश्याः
प्राप्तोतु समुदायरूपेणस्तुत्वा समुदायरूपेणाह-रुद्रस्यसूनूर् एपारुद्रेणपुवत्वेनपरिकृतिरस-
रुद्रुका युवन्यूर् यूनोमिश्रणेच्छूनवा उव उन्नतं अत्यधिकं अश्याःव्यामुहि हेमनः कामः
संकल्पोरायेधनार्थं मा मां स्वस्ति अविनश्वरं हवते आह्वयति प्रेरयतीत्यर्थः यस्मा-
देवंतस्मात् पृषदश्वान् पृषद्वर्णाश्वोपेतान् अपासोपज्ञांतृन् उप उपेत्य स्तुहि ॥ १५ ॥

अथषोडशी-

प्रेपःस्तोमःपृथिवीमन्तरिक्षंवनस्पतीरोपधीरायेअश्याः ।

देवोदैवःसुह्रवोभृनुमह्यमानोमातापृथिवीर्दुर्मतीधात् ॥ १६ ॥

प्र । ए॒पः । स्तोमः । पृ॒थि॒वीम् । अ॒न्तरि॑क्षम् । व॒न॒स्पती॑न् ।
ओ॒र्षधीः । रा॒ये । अ॒श्याः । दे॒वः दे॒वः । सु॒ह॒र्वः । भू॒तु । म॒ह्यम् ।
मा । नः । मा॒ता । पृ॒थि॒वी । दुः॒म॒तौ । धा॒तु ॥ १६ ॥

ए॒पःस्तोमःस्तुतिः पृथिव्यादिदेवताः प्राश्याःप्राप्नोतु किमर्थं राये धनार्थं देवोदेवः
सर्वोपिदेवः मह्यं मर्त्यं सुहवोभूतु स्वाह्वानोभवतु नोस्मान् दुर्मतौ माता सर्वस्यनिर्मात्री
यद्वात्रेर्भौमत्वाद्दिशेषेणमाता तादृशीपृथिवी माधात्र मास्थापयतु ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी—

उ॒रौदे॒वाअ॒नि॒वा॒धे॒स्याम ॥ १७ ॥

उ॒रौ । दे॒वाः । अ॒नि॒वा॒धे । स्या॒म ॥ १७ ॥

हेदेवाः युष्माकंसंबन्धिन्पुरौमहति अनिवाधे नितरानाधरहिते सुखे स्याम भवेम
वयंअन्नयः ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी—

स॒म॒श्विनो॒रव॑सा॒नू॒त॒नेन॑म॒योभु॒वा॒सु॒प्रणी॑ती॒गमे॑म ।
आ॒नो॒र॒यि॒व॒ह॒त॒मो॒त॒वी॒रा॒ना॒वि॒श्वान्य॑मृ॒ता॒सौ॒भ॒गानि ॥१८॥१९॥

स॒म॒ । अ॒श्विनोः॑ । अ॒व॒सा । नू॒त॒नेन॑ । म॒यः॑भु॒वा । सु॒प्र॒णी॑ती ।
ग॒मे॒म । आ । नः । र॒यि॒म् । वृ॒ह॒त॒म् । आ । उ॒त । वी॒रा॒न् ।
आ । वि॒श्वानि॑ । अ॒मृ॒त॒ । सौ॒भ॒गानि ॥ १८ ॥ १९ ॥

वयंअश्विनोः नूतनेनपूर्वमन्यैरननुभूतेन मयोभुवा सुखस्यभावयित्वा सुप्रणीती शो-
भनप्रणयनवता अवसा रक्षणेन संगमेम संगच्छेमहि हेअमृता अमरणावश्विनो नोस्म-
भ्यंरयिधनंआवहतंमापयतं ओतवीरान् सुवीर्यवतः पुत्रानप्यावहतं विश्वानि सौभगान्य-
प्यावहतम् ॥ १८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेऽकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

आधेनवइतिसप्तदशर्षेणकादशं सूक्तं अत्रेराषैत्रैष्टुभैश्वदेवं अशानुक्रमणिका—आधे-
नवरूपनैतयोरुपात्त्यैकपदेति । विनियोगोलैंगिकः अपोनत्रीयएकधनासु हविर्धानंप्रतिनीयमाना-
सुआद्यानुभवचनीया सूत्रितंच—आधेनवःपयसातूर्ण्यर्थाःसमन्यायन्त्युपयन्त्यन्याइति ।

तत्रप्रथमा—

आधेनवःपयसातूर्ण्यर्थाःअमर्धन्तीरुपनोयन्तुमध्वा ।
महोरायेहृहतीःसप्तविप्रोमयोभुवोजरिताजोहवीति ॥ १ ॥

आ । धेनवः । पयसा । तूर्ण्यैःअर्थाः । अमर्धन्तीः । उप । नुः ।
यन्तु । मध्वा । महः । राये । बृहतीः । सप्त । विप्रः । मयःऽभुवः ।
जरिता । जोहवीति ॥ १ ॥

धेनवः प्रीणयिष्योनघोमध्वा मधुरेण पयसारसेनसहिताः तूर्ण्यर्थाः त्वरमाण-
गमनाः अर्थोर्विरितियास्कः । अमर्धन्तीरहिंसत्यःसत्योनोस्मानुपायंतुउपागच्छन्तु तदर्थं महो-
महते राये धनाय बृहतीर्महतीः सप्त सर्पणस्वभावाः सप्तसंख्यान्वा इममेगंगइतिमंत्रोक्ताः
घावा तत्रहिमाधान्येनसैवोक्ताः मयोभुवः सुखस्यभावयिष्योविप्रो विशेषेणप्रीणयिता ज-
रिता स्तोता जोहवीति आजुह्वयति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

आसुष्टुतीनमसावर्तयध्यैद्यावावाजायपृथिवीअमृधे ।
पितामातामधुवचाःसुहस्ताभरेभरेनोयशसावविष्टाम् ॥ २ ॥

आ । सुष्टुती । नमसा । वर्तयध्यै । द्यावा । वाजाय ।
पृथिवी इति । अमृधे इति । पिता । माता । मधुवचाः ।
सुहस्ता । भरेऽभरे । नुः । यशसौ । अविष्टाम् ॥ २ ॥

अहं सुष्टुती सुष्टुत्या शोभनस्वोत्रेण नमसाहविषाच अमृधे हिंसारहिते द्यावापृथिवी
 द्यावापृथिव्यावावर्तयध्वै आवर्तयितुमिच्छामि वाजायान्नाथं अन्नवैवाजं हतिहिश्रुतिः । पिता
 पालयित्रीद्यौर्माता निर्मात्रीपृथिवी मधुवचाः पियवचनाः सुहस्ता अभिमतदानेनशोभन-
 हस्ता एते उभयविशेषणे यशसौ यशायुकौ द्यावापृथिव्यौ भरेभरे सर्वेषुसंश्रामेषुयज्ञेषुवा
 नोत्मानविष्टारंक्षताम् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अध्वर्यवश्चक्रवांसोमधूनिप्रवायवेऽभरत् चारुशुक्रम् ।
 होतेवनःप्रथमःपाहिस्वदेवमध्वोररिमातेमदाय ॥ ३ ॥

अध्वर्यवः । चक्रवांसः । मधूनि । प्र । वायवे । भरत् ।
 चारुं । शुक्रम् । होताइव । नः । प्रथमः । पाहि । अस्य ।
 देवं । मध्वः । ररिम् । ते । मदाय ॥ ३ ॥

हे अध्वर्यवः ध्वरंयुंजानाः मधूनि मधुरसानिसोमाज्यादीनि चक्रवांसः कुर्वाणापू-
 यं वायवे प्रथमंभरत् प्रकर्षेणसंपादयन्त चारु चरणीयं शुक्रं दीप्तसोमं हेवायो त्वं
 चहोतेव होतायथाप्रथमंपिबतितद्वन्नोस्मदर्थं अस्य अमुंसोमंप्रथमःइतरदेवेभ्यःपूर्वपाहिपि-
 ब हेदेववायो मध्वोमधुरंसोमरत्सं तेमदायररिमददाम वायोःपूर्वपानमसकृतप्रपंचितं ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

दशक्षिपोयुञ्जतेवाहूअद्रिंसोमस्ययारामितारासुहस्ता ।
 मध्वोरसंसुगमस्तिगिरिष्ठाचनिश्वदद्दुहेशुक्रमंशुः ॥ ४ ॥

दश । क्षिपः । युञ्जते । वाहू इति । अद्रिम् । सोमस्य । या ।
 रामितारा । सुहस्ता । मध्वः । रसम् । सुगमस्तिः ।
 गिरिस्थाम् । चनिश्वदत् । दुद्दुहे । शुक्रम् । अंशुः ॥ ४ ॥

अत्राभिषवस्यप्रतिपाद्यमानत्वात्सोमोदेवता यद्वाऐन्द्री अद्रिमभिषवग्धावाणं दशक्षिपो-
दशसंख्याकाःक्षेत्र्योगुलयोयुंजतेगृह्णन्ति यद्वा परस्परंयुक्ताभवन्ति वाहू अप्यध्वर्युसंबन्धि-
नावद्रियुंजाते या यौ सुहस्ता शोभनहननौ सोमस्यशमिताराऽभिपोतारौ तौवाहू युं-
जाते, मध्वोमधुरस्यसोमस्यरसं गिरिष्ठांगिरिस्थायिनं गिरिवदुन्नतप्रदेशस्थितंवा सुगभस्तिः
शोभनांगुलिरध्वर्युः चनिश्चदत् आह्लादयन् चदिआह्लादनेइत्यस्मात्प्रयङ्लुकिछान्दसंरूपं
दुदुहे दोग्धि सचांशुः शुक्रं निर्मलरसं दुदुहे दुग्धे यद्वैकंवाक्यं अंशुर्व्याप्तः सुगभ-
स्तिः सुहस्तोध्वर्युर्मध्वोरसं दुदुहे दोग्धि ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

असांवितेजुजुपाणायसोमःऋत्वेदक्षायबृहतेमदाय ।

हरीरथेसुधुरायोगेअर्वाग्निन्द्रप्रियाऋणुहिहूयमानः ॥ ५ ॥ २० ॥

असांवि । ते । जुजुपाणाय । सोमः । ऋत्वे । दक्षाय । बृहते । मदाय ।

हरी इति । रथे । सुधुरा । योगे । अर्वाक् । इन्द्र । प्रिया । ऋणुहि ।

हूयमानः ॥ ५ ॥ २० ॥

हेइन्द्र तेतुभ्यं जुजुपाणाय सेवमानाय सोमःअसावि अभिपुतः किमर्थं ऋत्वे
ऋत्वे वृत्रवधादिकर्मणे दक्षाय बलाय बृहतेमदायच यस्मादेवंतस्मात् हेइन्द्र त्वं हूय-
मानःसन् सुधुरा शोभनायांधुरिनियुक्तौप्रिया प्रियौ हरीअश्वौ योगे योगार्हेयुक्तेवा र-
थेयोजयित्वा तंत्रथंअर्वागस्मदभिमुखंऋणुहिकुरु ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेर्विशोवर्गः ॥ २० ॥

अथषष्ठी-

आनोमहीमरमत्सजोपाग्नादेवीनमसारातहंव्याम् ।

मधोर्मदायबृहतीमृतज्ञामाग्नेवहपथिभिदैवयानैः ॥ ६ ॥

आ । नः । महीम् । अरमत्तिम् । सजोपाः । ग्राम् । देवीम् । नमसा ।

रातहंव्याम् । मधोः । मदाय । बृहतीम् । ऋतज्ञाम् । आ ।

अग्ने । वह । पथिः । देवयानैः ॥ ६ ॥

अत्राग्निं संबोध्य श्रादेवतायाभावात्तत्वात् अस्याग्निर्ग्रावादेवता हेअग्ने सजोषाः अस्मा-
भिःसहमीयमाणस्त्वं ग्रां देवीं सर्वैर्गन्तव्यां एतन्नामिकां देवतां मेनाग्नाइतिस्त्रीर्णामितियास्कः ।
नोऽस्मदर्थं देवयानैर्देवैर्गतव्यैः पथिभिर्गार्गैः अभिमुखं आवह कीदृशीं महीं महतीं अरमार्तिं
आसमन्तावरममाणां सर्वत्रगर्चीवा नमसा स्तोत्रेणसह रातहव्यां रातंदत्तदानायसंकल्पितंह
व्यंयस्याः तांदत्तहविष्कामित्यर्थः किमर्थं मधोर्मधुरस्यसोमस्यमदाय पुनःकीदृशीं वृहतीं प्रवृ-
द्धां ऋतज्ञां यज्ञमभिजानतीं ॥ ६ ॥

प्रवर्ग्ये महावीरे अज्यमाने अंजन्तियमित्येषा सूत्रितं च—अंजन्तियं प्रथयन्तो न विप्रा इत्य-
ज्यमान इति ।

सैपासतमी—

अंजन्ति यं प्रथयन्तो न विप्रा वपार्वन्तं नाग्निना तपन्तः ।

पितुर्न पुत्र उपसि प्रेष्ठ आघुर्मो अग्निमृतयं न सादि ॥ ७ ॥

अंजन्ति । यम् । प्रथयन्तः । न । विप्राः । वपावन्तम् । न । अग्निना ।

तपन्तः । पितुः । न । पुत्रः । उपसि । प्रेष्ठः । आ । घुर्मः ।

अग्निम् । ऋतयन् । असादि ॥ ७ ॥

यं घर्मं महावीरं प्रथयन्तो न नेति संप्रत्यर्थीयः अस्त्युपमार्थस्य संप्रत्यर्थे पयोगः इदानीं
प्रथयन्तो विप्रामेधाविनः कृत्विजोष्वर्धादयः वपावन्तं वपावन्तं प्रवृद्धपशुं यथाग्नौ तपन्ति तद्दग्नि
ना तपन्तः अंजन्ति पितुर्न पुत्र उपसि प्रेष्ठः पितुरुपस्थे मियतमः पुत्र इव घर्मो महावीरः यद्द्रव्यत-
पत्तद्घर्मस्य घर्मत्वं इति हि श्रुतिः । सक्नयन् यज्ञमिच्छन् अग्निमग्नावसादि आसादितः अत्र पि-
तृपुत्रद्वयान्तः स्फोटादिराहित्येन सुखदवाप्तमख्यापनार्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अच्छामुही वृहती शंतं मागीर्दूतो न गन्त्वश्विनां हुवध्यै ।

मयो भुवांसरथायातमर्वाग्गन्तं निधिं भुरमाणि न नाभिम् ॥ ८ ॥

अच्छं । मही । बृहती । शमस्तमा । गीः । दूतः । न । गन्तु । अश्विना ।
हुवध्वै । मयःऽभुवा । सधरथा । आ । यातम् । अर्वाक् । गन्तम् ।
निधिम । धुरम् । आग्निः । न । नाभिम् ॥ ८ ॥

अच्छाभिमुखं अश्विना अश्विनौ हुवध्वै आह्वातुं गीरस्मदीयास्तुतिः दूतोन दूतइव
आह्वातेव गन्तु गच्छतु गीर्विशेष्यते मही पूज्या बृहती महती शंतमा सुखतमा हेअश्विनौ म-
योभुवा सुखस्यभावयितारौ सरथा एकरथौसन्तौ गन्तं गच्छन्तं द्रवीभूतं निधिं निहितंसोमं
अर्वाग्भिमुखं आयातं आगच्छतं धुरं भारवाहिकानाभि आग्निर्न कीलइव यथानिष्कील-
नाभीरथंननिर्वहतिद्वद् युवाभ्यांविपुक्ःसोमोपागंननिर्वहतीतिज्ञापयितुमेवंदृष्टान्तितं ॥ ८ ॥

अथनवमी-

प्रतव्यसो नमउक्तिरुरस्य अहंपूष्णउतवा योरदिक्षि ।

यारार्धसाचोदितारामतीनां यावार्जस्यद्रविणोदाउतत्मन् ॥ ९ ॥

प्र । तव्यसः । नमःऽउक्तिम् । तुरस्य । अहम् । पूष्णः । उत ।

वायोः । अदिक्षि । या । रार्धसा । चोदितारा । मतीनाम् । या ।

वार्जस्य । द्रविणःऽदौ । उत । त्मन् ॥ ९ ॥

अहमपिः स्तव्यसः प्रकृष्टबलस्य तुरस्य त्वरमाणस्य पूष्णः पोषकस्य देवस्य उक्तगु-
णकामदेवाप उतापिच वायोरुक्तगुणापच नमउक्तिं नमइतिवचनंस्तोत्रं प्रादिक्षिमदिशामि या
यौपूषवायू रार्धसा हविलक्षणेननिमित्तेन मतीनांचोदितारामेरयितारौ यद्वा रार्धसेतिपष्ठचर्थेत्ती-
या रार्धसोधनस्यमतीनांच चोदयितारौ यौच वाजस्यानस्यसंग्रामस्यवा चोदयितारौ तौदेवौ
उतअपिच त्मन् आत्मनि अनन्यमेरणायैव द्रविणोदौभवतमितिशेषः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

आनामभिर्मरुतोवक्षि विश्वानारूपेभिर्जातवेदोहुवानः ।

यज्ञंगिरोजरितुःसुंष्टुनिच विश्वेगन्तमरुतो विश्वऊती ॥ १० ॥ २१ ॥

आ । नामऽभिः । मरुतः । वक्षि । विश्वान् । आ । रूपेभिः ।

जातुऽवेदः । हुवानः । यज्ञम् । गिरः । जरितुः । सुंष्टुतिम् ।

च । विश्वे । गन्तु । मरुतः । विश्वे । ऊती ॥ १० ॥ २१ ॥

हेजातवेदः जातमज्ञाग्ने हुवानोस्माभिराहूयमानःसन् विश्वानमरुतः सर्वानपिस्तोत्रभा-
जोहविर्भाजश्चदेवान् नामभिरिन्द्रवरुणेत्यादिलक्षणैरावक्षिआवहसि रूपेभिः सहस्राक्षवज्ज-
हस्तत्वादिलक्षणैरूपैः आवक्षि वहसियज्ञम् किंच हेमरुतो विश्वेसर्वेयूयंयज्ञमस्मदीयंपन्नसं-
बंधिहविर्वा जरितुः स्तोतुःसंबन्धिनीर्गिरः स्तुतिवचांसि सुधुतिं तत्साध्यांशोभनफलांस्तुतिंच
अवयविन्यास्तुतेरेकत्वादेकवचनं अवयवानां बहुत्वाद्बहुवचनं उक्ते यज्ञस्तुती अभिलक्ष्य गन्त
आगच्छत विश्वेच यूयमूती ऊत्पारक्षयाच सहगन्त ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेएकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

आनोदिवइत्येकादशी व्यूदेदशरात्रेनवमेहेनिमउगशस्त्रेसारस्वतवृचेद्वितीया सूत्रितंच-
आनोदिवोबृहतःपर्वतादात्तरस्वत्यभिनेनेपिवस्यइतितत्पाठस्तु ।

अथैकादशी-

आनोदिवोबृहतःपर्वतादात्तरस्वतीयजतागन्तुयज्ञम् ।

हर्वदेवीजुजुपाणाघृताचींशग्मानोवाचंमुशतीशृणोतु ॥ ११ ॥

आ । नः । दिवः । बृहतः । पर्वतात् । आ । सरस्वती । यजता ।

गन्तु । यज्ञम् । हर्वम् । देवी । जुजुपाणा । घृताचीं । शग्माम् । नः ।

वाचंम् । उशती । शृणोतु ॥ ११ ॥

नोस्माकंयज्ञं यजता यष्टव्या देवी सरस्वती दिवोद्योतमानात् द्युलोकादागन्तु आग-
च्छतु तथा बृहतोमहतः पर्वतात् पर्वततः पूरणवतःपीणनवतोवान्तरिक्षान्मेघाद्वा सरस्वती
आगन्तुआगच्छतु अनेनमाध्यमिकीवागुच्यते यद्वैतद्विवइत्यस्वविशेषणं सन्तिहिद्युलोकस्य
त्रीणिपर्वाणितिसोदिवःपृथिवीरित्यादिश्रुतेः । अस्मिन्पक्षेद्वितीयआकारःपूरणः तदर्थं हव-
मस्मदीयमाह्वानं देवी सरस्वती जुजुपाणा स्तुतिसेवमाना घृताची घृतमुदकमंचती नोस्मदी-
यांशग्मां सुखकरीं वाचं स्तुतिमुशतीकामयमानासतीशृणोतु ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

आवेधसंनीलंपृष्टंरुहन्तंरुहस्पतिंसर्दनेसादयध्वम् ।

सादयोनिंदमआदीद्विवांसंहिरण्यवर्णमरूपंसपेम ॥ १२ ॥

आ । वे॒धस॑म् । नी॒ल॑ऽपृ॒ष्ठम् । बृ॒हन्त॑म् । बृ॒हस्प॑तिम् । स॒दने॑ ।
सा॒दय॑ध्वम् । सा॒दत्त॑योनिम् । दमे॑ । आ । दी॒दि॒ष्ट्वांस॑म् ।
हि॒रण्य॑ऽवर्णम् । अ॒रु॒पम् । स॒पे॒म ॥ १२ ॥

एवाबाह्रस्पत्या हेऋत्विजोयुयं बृहस्पतिं बृहतोमंत्रस्यस्वामिनं देवं सदनैस्मद्यागगृहे
आसादयध्वं स्थापयध्वं कीदृशदिवं वेधसं विविधकर्तारं नीलपृष्ठं स्निग्धांगं बृहन्तं महा-
न्तं तथासन्तं वयमृत्विग्यजमानाः सपेम परिचरेम सएवविशेष्यते सादयोनिं योनौसीदन्तं द-
मे यागगृहे आसर्वतोदीदिवांसदीप्यमानं हिरण्यवर्णं हितरमणीयवर्णं अरुपमारोचमानं अथ-
वेयमाग्नेयी बृहतः परिवृढस्यकर्मणः स्वामीतिबृहस्पतिरग्निरुच्यते तथानीलवर्णधूमपृष्ठत्वसद-
नसादनहिरण्यवर्णत्वादिर्लिङ्गैरप्यग्निरेवबृहस्पतिः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

आ॒ध॒र्ण॑सि॒वृ॒ह॒दि॒वो॒र्रा॒णो॒वि॒श्वे॑भिर्गन्त्वोम॑भिर्हु॒वानः॑ ।
ग्रा॒व॒सा॒न॒ओष॑धी॒रमृ॑ध॒स्त्रि॒धातु॑श्च॒वृ॒षो॒व॒यो॒धाः ॥ १३ ॥

आ । ध॒र्ण॑सिः । बृ॒ह॒त्त॑ऽदिवः । र्रा॒णः । वि॒श्वे॑भिः । ग॒न्तु॑ । ओ॒म॑भिः ।
हु॒वा॒नः । ग्राः । व॒सा॒नः । ओष॑धीः । अ॒मृ॑धः । त्रि॒धातु॑ऽशृंगः ।
वृ॒ष॒भः । व॒यः॑ऽधाः ॥ १३ ॥

इदमाघृक्कपंआग्नेयं अग्निरामन्तु आगच्छतुअस्मद्यत्तं धर्णसिः सर्वस्यधारकः बृहदिवः
मभूतदीप्तिः र्राणोरममाणः कामान्मयच्छन्वा आविश्वेभिः सर्वैः ओमभिः रक्षणैः सह
हुवानः आहूयमानः ग्राः गंत्रोर्जालाः ओषधीश्च वसानः अमृधोअर्हिसितः त्रिधातुशृंगः
त्रिमकारशृंगवदुन्नतः लोहितशुक्लरुष्णवर्णज्वालः वृषभोवर्षिता वयोधाः अन्नस्यदाताहविषो-
वाधारकः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

मा॒तु॒प्प॒दे॒पर॑मेशु॒क्रआ॒योर्वि॑पु॒न्यवो॑रास्पि॒रासो॑अ॒ग्मन् ।
सु॒शे॒ष्यं॒न॒म॒सा॒रा॒त॒ह॒न्वाः॒शि॒शु॑मृ॒जन्त्या॒यवो॑न॒वा॒से ॥ १४ ॥

मातुः । पदे । परमे । शुके । आयोः । विपन्यवः । रास्पिरासः ।
अगमन् । सुशेव्यम् । नमसा । रातह्व्याः । शिशुम् । मृजन्ति ।
आयवः । न । वासे ॥ १४ ॥

आयोर्मनुष्यस्ययजमानस्य विपन्यवः स्तोतृनामैतत् स्तोतारोहोत्रादयोरास्पिरासः राधनंह-
विलक्षणं तत्पृथगन्तिरास्पाजुह्वाद्यःतद्वान् रास्पी तद्वन्तोरास्पिराः उक्तविधाऋत्विजोमातुर्निर्मातुः
पृथिव्याः शुके दीप्ते परमे पदेउत्तस्वेद्यांस्थितमगमन् अगमन् व्रजन्ते तदर्थं सुशेव्यं सुखायहितं
शिशुं उत्पन्नमात्रं वासे वासाय नमसा स्तोत्रेणं रातह्व्याः दत्तह्व्याः हविष्काइत्यर्थः तादृ-
शास्तेमृजन्तिसंमार्जयन्ति तत्रदृष्टान्तः—आयवोन् लौकिकामनुष्याइव तेयथाशिशुंवासायमृज-
न्तितद्वत् ॥ १४ ॥

अथपंचदशी—

बृहद्दयोबृहतेतुभ्यमग्नेधियाजुरोमिथुनासःसचन्त ।
देवोदेवःसुहवोभूतुमह्यमानोमातापृथिवीदुर्मतौधात् ॥ १५ ॥

बृहत् । वयः । बृहते । तुभ्यम् । अग्ने । धियाऽजुरः । मिथुनासः ।
सचन्त । देवःऽदेवः । सुहवः । भूतु । मह्यम् । मा । नुः । माता ।
पृथिवी । दुःऽमतौ । धात् ॥ १५ ॥

बृहत् प्रभूतं वयोन्नं हेअग्ने बृहते तुभ्यं धियाजुरः कर्मणाजीर्णाः मिथुनासोऽपतीभिःस-
हिताः सचन्त सेवन्ते जायापतीअग्निमादधीयातामित्यादिश्रुतेः । अधिकाराध्यायेपठेस्ति-
याअग्निधिकारः सच पत्यासहेतिहिप्रतिपादितं अवशिष्टंगतम् ॥ १५ ॥

अथषोडशी—

उरौदेवाअनिवाधेस्याम ॥ १६ ॥

उरौ । देवाः । अनिऽवाधे । स्याम ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी—

समश्विनोरवंसानूतनेनमयोभुवांसुप्रणीतीगमेम ।

आनोररयिवहतमोतवीरानाविश्वान्यमृतासौभंगानि ॥१७॥२२॥

सम । अश्विनोः । अवंसा । नूतनेन । मयःऽभुवा । सुप्रणीती ।

गमेम । आ । नः । रयिम् । वहतम् । आ । उत । वीरान् । आ ।

विश्वानि । अमृता । सौभंगानि ॥ १७ ॥ २२ ॥

व्याख्यातेद्वे ॥ १६ ॥ १७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

तंप्रत्नथेतिपंचदशर्चंद्वादशंसूक्तं अवत्सारोनामऋषिः सचकरयपगोत्रः यास्वृक्षुसदापृण-
बाहुवृकादयःश्रुताःवासुतेपिसमुच्चयन्ते चतुर्दशीपंचदशयौविष्टुभौ शिष्टास्त्रिष्टुवन्तपरिभाषया
जगत्यः विश्वेदेवादेवताः अनुक्रान्तंच—तंप्रत्नथापंचोनाकाशयपोवत्सारोन्पेचक्रपयोत्रदृष्टिगा-
द्वित्रिष्टुवन्तमिति । वाजपेयेअतिस्त्रिकोक्त्ये आदितस्त्रयोदशर्चःशंसनीयाः सूत्रितंच—तंप्रत्न-
थेतित्रयोदशानामेकांशिष्टाहूपद्रोहणंरोहेदिति ।

तत्रमथमा—

तंप्रत्नथापूर्वथाविश्वथेमथाज्येष्ठतानिर्वर्हिपदैस्त्वर्विदम् ।

प्रतीचीनंवृजनंदोहमेगिराशुंजर्यन्तमनुयासुवर्धसे ॥ १ ॥

तम् । प्रत्नऽथा । पूर्वऽथा । विश्वऽथा । इमऽथा । ज्येष्ठतानिम् ।

वर्हिऽसदम् । स्वःऽविदम् । प्रतीचीनम् । वृजनम् । दोहसे । गिरा ।

आशुम् । जर्यन्तम् । अनुं । यासुं । वर्धसे ॥ १ ॥

इयमुत्तराचद्वेएन्ध्रावित्याहुः तत्रोपपत्तिमेवमाहुः तंप्रत्नथेत्येपाशुक्रामन्थिमहणेविनियु-
क्ता एन्ध्राचशुक्रामन्थिनौ यदैन्द्रंशंसतितेनशुक्रामन्थिनाउक्थयतावितिहिर्नांशुणं । अध्व-
र्युंसंपेपोषिभवति मातःमातःसवनस्पशुक्रवन्तोमधुक्षुतइन्द्रायसोमान्प्रस्थितान्पेप्येतिपशास्त्-

पैषधभवति । होतायक्षदिन्द्रं प्रातःप्रातःसावस्येत्यादि पस्थिताइन्द्रायसोमाइतियाज्याचैन्दी
इदंतेसोम्यमध्विति तस्मादैन्द्रो तमिन्द्रं प्रत्नथा पुरातनायजमानाइव पूर्वथा अस्मदी-
याःपूर्वेयथा विश्वथा विश्वेसर्वेप्राणिनोयथा इमथा इममिदानीं वर्तमानायजमानाःतेयथे-
न्द्रस्यस्तुन्याफलमलभन्त तद्वदयमपि हेअन्तरात्मन् त्वमपि ज्येष्ठतार्ति ज्येष्ठं बर्हिषदं बर्हि-
पिसीदन्तं स्वर्विदं सर्वज्ञं सर्वस्पलंभपितारंवाफळंभावपितारंवा प्रतीचीनं प्रतिअस्मद-
भिमुखमंचंतं वृजनं बलनामैतद्वलवतिवर्ततेवलवन्तं आशुं शीघ्रगामिनं व्यातं वाजय-
न्तं सर्वमभिभवंतमिन्द्रं गिरा स्तुत्यासाधनेन दोहसे घुक्ष्व सर्वदासर्वांकामान्इत्यन्त-
रात्मनःपैषः यासुस्तुतिपुवधंसेप्रवृद्धोभवसिबर्धयसिवेन्द्रं यथास्तुत्येति यास्वितिव्यत्ययेनव-
हुवचनम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

श्रियेसुदृशीरुपरस्ययास्वर्विरोचमानःककुभामचोदते ।
सुगोपाअसिनदभायसुक्रतोपरोमायाभिर्ऋतआसनामते ॥ २ ॥

श्रिये । सुदृशीः । उपरस्य । याः । स्वः । विरोचमानः ।
ककुभाम् । अचोदते । सुगोपाः । असि । न । दभाय ।
सुक्रतो इति सुक्रतो । परः । मायाभिः । ऋते । आस । नाम । ते ॥ २ ॥

हेइन्द्र स्वः स्वर्गे विरोचमानस्त्वं अचोदते अपरपितुः पृथचर्थेचतुर्थी उपरस्य
मेघस्य संबन्धिन्यः सुदृशीःसुरोचमानायाआपःसन्ति तासामपां ककुभां सर्वासांदिशाम-
ध्ये श्रिये प्राणिनांश्रयणायपेरकोभवेतिशेषः हेसुक्रतो शोभनवृष्टिमदानादिकर्मकेन्द्र त्वं
सुगोपाः प्राणिनांसुगुगोपायितासि अतो नदभाय नदंभनायवधाम प्राणिनांसि नमभवसि
त्वंच मायाभिरासुरीभिः परोमायाभ्यःपरस्ताद्वर्तमानः यस्मात्तेत्वदीयं नाम नामकं रूपे ऋते
सत्यलोके आस आस्ते ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अत्यंहविःसंचतेसच्चधातुचारिष्टगानुःसहोतासहोभरिः ।
प्रसर्त्तानोअनुवर्हिर्हृपाशिशुर्मध्येषुवाजरोविसुहाहितः ॥ ३ ॥

अत्यम् । हविः । सचते । सत् । च । धातु । च । अरिष्टगातुः ।
 सः । होता । सहःऽभरिः । प्रऽसर्षाणः । अनु । बर्हिः । वृषा ।
 शिशुः । मध्ये । । युवा । अजरः । विऽस्रुहा । हितः ॥ ३ ॥

इयमाग्नेयी होतृत्वयुवत्वादिर्लैः अयमग्निः अत्यं सततमनार्हं हविराज्यादिकं सचते
 सेवते कीदृशंहविः सत् सत्फलसाधनत्वाद्भविरपिसत् धातुच धारकं सर्वस्यहूयमानस्यहविषः
 आदित्यद्वारावृष्टिसाधनत्वात् तयाचवृष्ट्या मजोत्पत्तेर्धारकत्वं तथाहि अग्नीषास्ताहुतिःसम्य-
 गादित्यमुपतिष्ठते । आदित्याज्जायतेवृष्टिर्वृष्टेरन्ततःमजाइति । कीदृशोभिः अरिष्टगातुः अहिंसि-
 तगमनः सतितस्यगमने यज्ञनिष्पत्त्याफलसिद्धेररिष्टगमनत्वं तदेवाह सः सत्स्रु होता होमनि-
 ष्पादकः सहोभरिः बलस्यभर्ता बर्हिरनुपसर्षाणः प्रकर्षेणसरत्न वृषा वर्षकःफलस्य शिशुः
 सङ्करक्षणीयः अप्रौढोवा युवा सर्वत्रमिश्रयिता अजरोजरारहितः विऽस्रुहा विऽस्रुहाणामोष-
 धीनांमध्ये हितोनिहितः स्थापितःएवंभूतः सचते ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

प्रवृत्तेसुयुजोयामन्निष्टयेनीचीरमुष्मैयर्म्यंऋतावृधः ।
 सुयन्तुभिःसर्वशासैरभीशुभिःक्रिविर्नामानिप्रवणेमुपायति ॥ ४ ॥
 प्र । वृ । एते । सुऽयुजः । यामन् । इष्टये । नीचीः । अमुष्मै ।
 यर्म्यः । ऋतवृधः । सुयन्तुभिः । सर्वशासैः । अभीशुभिः ।
 क्रिविः । नामानि । प्रवणे । मुपायति ॥ ४ ॥

एपत्तौरीवा एतेरश्मयः सुयुजः सुदुपरस्परंसांयुक्तायामन्यज्ञगमने इष्टये एपणाय नीची-
 र्नीचंगच्छन्तीतिशेषः अमुष्मै यजमानाय यम्योयम्याःगमनाहांः अथवा यमोनियमितादित्यः
 तस्यसंवाधनः ऋतावृधः यज्ञस्यवर्धयितारश्च अयमादित्यः सुयन्तुभिःसुगमनैः सर्वशासैः
 सर्वस्यशासकैः अभीशुभीरभिः क्रिविः कर्ता नामानि नामकानिउदकानि प्रवणे निध्ने
 भूपदेशे मुपायति मुष्णातिआदत्तइत्यर्थः अथवाग्निनाआवाहस्याग्नेरेतेश्वाः इष्टये यज्ञगमना-
 य यामनि रथेसुयुजःप्रगच्छन्ति शिष्टंसमानं क्रिविः क्रिविसदृशोभिः प्रवणे नामानिर्हर्षा-
 ष्युकलक्षणाभिः ज्वालाभिर्मुपायत्यादत्ते ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

संजर्भुराणस्तुरुभिःसुतेगृभंवयाकिनंचित्तगर्भासुसुस्वरुः ।
 धारवाकेष्वजुगाथशोभसेवर्धस्वपत्नीरभिजीवोअध्वरे ॥५॥२३॥
 सुम्हजर्भुराणः । तरुऽभिः । सुतेऽगृभम् । वयाकिनम् । चित्तऽगर्भासु
 सुऽस्वरुः । धारऽवाकेषु । ऋजुऽगाथ । शोभसे । वर्धस्व ।
 पत्नीः । अभि । जीवः । अध्वरे ॥ ५ ॥ २३ ॥

हेऋजुगाथ शोभनस्तुतिकाम्ये तरुभिः तरुविकारैर्ग्रहैः सुतेगृभं अभिपुनेनरसेनगृहीतं
 वयाकिनं कृत्सिताःअल्पाःवयाःशास्त्रावयाकाःलताः तद्वन्तं सोमं चित्तगर्भासु चित्तग्राहिणीषु
 स्तुतिभिःसह संजर्भुराणः गृष्णन गृह्णन् सुस्वरुः शोभनगमनःशोभनस्तुतिकोवा त्वं धारवा-
 केषु धारयन्तिवाकानस्तोत्राणीतिधारवाकाःकृत्विम्यजमानाः तेषुमध्येशोभसे किंच अध्वरे
 जीवः सर्वस्यजीवयिता पत्नीः पालयित्रीःओपधीर्वालावा अभि अभिमुखंवर्धस्वअभिवर्धया॥५॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेत्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

अथपष्ठी-

यादृगेवददृशेतादृगुच्यतेसंछाययादधिरेसिध्रयाप्त्वा ।
 महीमस्मभ्यंमुरुपामुरुज्वयोवृहत्सुवीरमनपच्युतंसहः ॥ ६ ॥
 यादृक् । एव । ददृशे । तादृक् । उच्यते । सम् । छायया । दधिरे ।
 सिध्रया । अप्सु । आ । महीम् । अस्मभ्यम् । उरुऽसाम् ।
 उरु । ज्वयः । वृहत् । सुऽवीरम् । अनपच्युतम् । सहः ॥ ६ ॥

एषावेश्वदेवी यादृगेवददृशे यादृग्रूपमेवददृशे तादृगुच्यते तादृग्रूपमेवोच्यते यथादृष्टमे-
 पस्तूपतेनतुपरवचनप्रत्ययेन यस्माच्छायया दीक्ष्या सिध्रया साधिकयासह अप्सु व्यापकासु
 स्तुतिषु अप्त्वेववाआसंदधिरे सन्मगधारयन्ति स्वीयंरूपंस्तुतिवा तदेवामहीमहतींपूज्यामुरुपां
 बहुदानीं रीयं उरु मभूतं ज्वयोवेगं वृहन्महत् सुवीरं शोभनवीर्यमपत्यं अनपच्युतं अनुप-
 क्षीणं सहोवत्तंवाभिभावुकमस्मभ्यंपयच्छंत्वित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

वेत्यग्रुर्जनिवान्वाअतिस्पृधःसमर्यतामनसासूर्यःकविः ।
घंसंरक्षन्तंपरिविश्वतोर्गयमस्माकंशर्मवनवत्स्वावसुः ॥ ७ ॥

वेति । अग्रुः । जनिवान् । वै । अति । स्पृधः । समर्यता ।
मनसा । सूर्यः । कविः । घंसम् । रक्षन्तम् । परि । विश्वतः ।
गयम् । अस्माकम् । शर्म । वनवत् । स्ववसुः ॥ ७ ॥

इयंतौरी सूर्योदेवः अग्रग्रगामो जनिवान्वै जन्मवान्जायावान्वा उपास्यजामावाइ-
तिप्रसिद्धौ कविः क्रान्तदर्शी समर्यता समरमिच्छता मनसास्पृधः संग्रामान् अतिवेति अति-
गच्छति मंदेहानसुरान्योद्धुं घंसं दीप्तं गयं गृहंअंतरिक्षंवा विश्वतःसर्वतोरक्षन्तंपरिचरेमेतिशेषः
सदेवोस्माकं शर्म सुखं परि सम्यक् वनवत् दद्यात् स्वावसुः स्वायत्तधनःसत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

ज्यायांसमस्ययतुनस्यकेतुनऋपिस्वरंचरतियासुनामते ।
यादृशिमन्धाधितमंपस्ययाविद्वद्यउंस्वयंवहतेसोअंकरत् ॥ ८ ॥

ज्यायांसम् । अस्य । यतुनस्य । केतुना । ऋपिस्वरम् । चरति ।
यासु । नाम । ते । यादृशिमम् । धायि । तम् । अपस्यया ।
विद्वत् । यः । ऊँ इति । स्वयम् । वहते । सः । अरम् । करत् ॥ ८ ॥

इयमाग्नेयीसौरीवा हेदेव ज्यायांसं अतिशयेनप्रवृद्धं अस्य यतुनस्य यत्तिर्गतिकर्मा ग-
नुरस्य सूर्यस्य कर्मणिपष्ठचौ अमुं गन्तारं केतुना प्रज्ञापकेनकर्मणा उदयादिलक्षणेनविशिष्टं
ऋपिस्वरं ऋपिभिःस्तुत्यं त्वांचरतिगच्छति भजते यजमानः केनसाधनेन माहस्तुतिपु वेत्वदीपं
नामनमनं नामकंवास्वंपवंतेताभिरित्यर्थः यद्वा अस्य यतुनस्य गमनशीलस्यतव केतुना तयो-
निर्हृणादिकर्मणा विशिष्टत्वांचरति यादृशिमन् यादृशेकामेधाधि धत्ते कर्तरिचिष्णु साम-
र्थ्यान्मनः गम्यते तंयथानिर्देशंपति निर्दिष्टव्यत्वात्तादृशमित्यर्थोऽज्ञातव्यः तादृशंकार्यं अपस्य-
या कर्मणा हविः स्तुत्यादिलक्षणेन विद्वत् विन्दते यउ यएव स्वयं अनन्यपेरितःसत्

स्वमनीषयैव वहते धारयतिफलं सः अरं अलं अत्यर्थं करद करोतीतिशेषः अथवा यज यएव स्वयंवहते स्वयमेवानुतिष्ठति सोत्यर्थं कुर्याद न ह्यन्येनकारितं फलवद्भवति ॥ ८ ॥

अथनवमी-

समुद्रमांसांमवतस्थेअग्निमानरिष्यतिसर्वन्यस्मिन्नायता ।
अत्रानहार्दिक्रवणस्यरेजेनेयत्रामतिर्विद्यतेपूतवन्धनी ॥ ९ ॥

समुद्रम् । आंसाम् । अव । तस्थे । अग्निमा । न । रिष्यति ।
सर्वनम् । यस्मिन् । आह्वयता । अत्र । न । हार्दि । क्रवणस्य ।
रेजेते । यत्र । मतिः । विद्यते । पूतवन्धनी ॥ ९ ॥

इयमपिसौरी आसांस्तुतीनां समुद्रं समुद्रवत्पर्यवसानभूतं सूर्यं अग्निमा अत्यन्तं श्रेष्ठा अस्मदीयास्तुतिरवतस्थे अवगच्छति यद्वा आसांभजानां क्रत्विजांस्तुतिरिति संबन्धः सवनं स्यतेसोमोत्रेति सवनं यज्ञगृहं नरिष्यति नहिंस्यते किंतु प्रवर्धत इत्यर्थः यस्मिन्नायताविस्तीर्णानि स्तोत्राणि तत्सदनमिति अत्रास्मिन्यजमानगृहे क्रवणस्य स्तुतिकर्तुः हार्दि हृदयसंबन्धि हृदयगतं कान्यं फलं नरेजेते नविचलति नष्टाभावति यत्र यस्मिन्स्तोत्रगृहे मतिः स्तुतिः पूतवन्धनी पूतं सूर्यं अनुबध्न्ती विद्यते अत्रनरेजतइति ॥ ९ ॥

अथदशमी-

सहिष्क्षत्रस्यमनसस्यचित्तिभिरेवावदस्ययजतस्यसधेः ।
अवत्सारस्यस्पृणवामरण्वभिःशर्विष्ठंवाजंविदुपाचिदध्वम् ॥ १० ॥ २४ ॥

सः । हि । क्षत्रस्य । मनसस्य । चित्तिभिरिति । एवदवदस्य ।
यजतस्य । सधेः । अवत्सारस्य । स्पृणवाम । रण्वभिः । शर्विष्ठम् ।
वाजम् । विदुपा । चित् । अध्वम् ॥ १० ॥ २४ ॥

इयमपिसौरी सहि सत्त्वदुत्तवितादेवः सर्वैः स्तुत्यः सर्वकामपूरक इत्यर्थः दिशब्दो लोक- वेदयोः प्रसिद्धिद्योतकः तस्मात्सकारात् अत्रान्येचक्रमयोत्रदृष्टलिंगा इत्युक्तत्वात् क्षत्रादयः क्रम- यः क्षत्रस्पमनसस्य एवावदस्ययजतस्य सधेः अवत्सारस्यचैपाष्टपीणामस्माकं रण्वभीर-

मणीयाभिश्चित्तिभिः मनोरथैः स्पृणवाम पूरयाम किंशविष्टं वाजं अतिशयेन वलवदन् अन्नं वैवा-
जइति श्रुतेः । विदुपाचिद् विपश्चिता अर्ध्वं समर्धनीयं स्पृणवाम क्षत्राद्योनयमितिसंबन्धः ॥ १० ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये चतुर्विंशो वगः ॥ २४ ॥

अथैकादशी-

श्वेन आसामर्दितिः कक्ष्यो उमदो विश्ववारस्य यजतस्य मायिनः ।
समन्यमन्यमर्थयन्त्येते वे विदुर्विपाणं परिपानमन्ति ते ॥ ११ ॥

श्वेनः । आसाम् । अर्दितिः । कक्ष्यः । मदः । विश्ववारस्य । यजतस्य ।
मायिनः । सम् । अन्यम् । अन्यम् । अर्थयन्ति । एते वे । विदुः ।
विदुः सानम् । परिपानम् । अन्ति । ते ॥ ११ ॥

मददेवत्येयं विश्ववारादीनां त्रयाणां ऋषीणां स्वभूतः आसामपां सोमरसलक्षणानां मदः
श्वेनः शंसनीयगमनः शीघ्रपातुसकाशगन्ता अदितिरदीनः अतिसमृद्धः कक्ष्यकक्ष्यपूरकश्च भवती-
तिशेषः ते विश्ववारादयः सन्ने प्रवृत्ता एतवे सोमं प्राप्नुत तानाय अन्यमन्यं परस्परं समर्थयन्ति याचन्ते
अनुज्ञां वे विपाणं विशेषेण मदस्य दातारं परिपानं अन्ति अन्तिके विदुर्जानंति लभन्ते वा ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

सदापृणो यजतो विद्विपो वधीद्वाहुवृक्तः श्रुतवित्तयो वः सचा ।
उभासवरा प्रत्येति भानि च यदी गणं भजते सुप्रयार्वभिः ॥ १२ ॥

सदापृणः । यजतः । वि । द्विपः । वधीत् । वाहुवृक्तः । श्रुतवित् ।
तयः । वः । सचा । उभा । सः । वरा । प्रति । भानि । च ।
यत् । द्विम् । गणम् । भजते । सुप्रयार्वभिः ॥ १२ ॥

सदापृणः सर्वदादानशीलः एतन्नामा यजतोपघाच बाहुवृक्तः बाहुभ्यां वृक्तदर्भश्च श्रु-
तवित् श्रुतस्य वेत्ता च तयश्च एतेषां पंचानां परस्परपेक्षया प्रत्येकमेकवचनं ससकृपिर्विद्विपः श-
बून् वधीर्गर्हस्याद् वायुष्माकं सचा सहितः युष्माभिः सहित इत्यर्थः सकृपिः वरा श्रेष्ठौ उभा

उभौ इहलोकपरलोकविषयौकामौ प्रत्येति अभिगच्छति भ्रातिच यद्यस्मादीमेनंगणं देवसंघं
सुप्रयावभिः सुदुष्कर्षेणमिश्रयद्भिःस्तोत्रैः भजते तस्मादेवंभावीति ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी—

सु॒तं॑भ॒रो॒य॒ज॑मानस्य॒सत्प॑तिर्वि॒श्वा॑सामू॒धः॒स॒धि॒धामु॑द॒र्चनः॑ ।
भ॒रं॒द्वे॒नू॒र॒स॒व॒च्छि॒श्रिये॒पयो॑नु॒ब्रुवा॒णो॒अ॒र्ध्वे॒ति॒न॒स्व॒पन् ॥ १३ ॥
सु॒त॒म्॒भ॒रः॑ । य॒ज॑मानस्य । सत्प॒तिः । वि॒श्वा॑साम् । ऊ॒धः । सः ।
धि॒याम् । उ॒त्त॒र्च॑नः । भ॒रत् । धे॒नुः । र॒स॒वत् । शि॒श्रि॒ये । प॒यः ।
अ॒नु॒ब्रु॒वा॒णः । अ॒र्धि । ए॒ति । न । स्व॒पन् ॥ १३ ॥

यजमानस्यावत्सारस्य मम सुतंभरोयागनिर्वाहकएतन्नामाऋषिः सत्पतिः सतांविद्यमानानांफलानांपालयिता होतादाताभवतीत्यर्थः सच विश्वासांधियांसर्वपांकर्मणां ऊधः उद्धततरंफलं उदंचनः ऊर्ध्वमुद्धमयिता फलपापकइत्यर्थः धेनुर्गौः रसवत् सारवत्पयोभरत्अहर्त् तत्र पयःशिश्रिये श्रयतिचास्यसामर्थ्यात् तत्सर्वमनुब्रुवाणःअनुक्रमेणसंकीर्तयन् नस्वपन् स्वापमकुर्वन् अनवरतमध्येति स्मरति अवत्सारः सुतंभरस्तादृशइति ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी—

यो॒जा॒गा॒र॒त्त॒मृ॒चः॑का॒म॒य॒न्ते॒यो॒जा॒गा॒र॒त्त॒मु॒सा॒मा॒नि॒य॒न्ति॑ ।
यो॒जा॒गा॒र॒त्त॒म॒यं॑सो॒म॒आ॒ह॒त्वा॒ह॒म॒स्मि॒स॒ख्ये॒न्यो॑काः ॥ १४ ॥
यः । जा॒गा॒र॑ । तम् । ऋ॒चः॑ । का॒म॒य॒न्ते॑ । यः । जा॒गा॒र॑ । तम् ।
ऊँ इति॑ । सा॒मा॒नि॑ । य॒न्ति॑ । यः । जा॒गा॒र॑ । तम् । अ॒यम् । सो॒मः॑ ।
आ॒ह॑ । तव॑ । अ॒हम् । अ॒स्मि॑ । स॒ख्ये॑ । निः॒ओ॒काः॑ ॥ १४ ॥

योदेवोजागार सर्वदाविनिद्रोजागररूकोगृहेवर्तते तद्युचः सर्वशास्त्रात्मिकाः कामयन्ते यश्च जागार तमु तमेव सामानि स्तोत्ररूपाणि यन्ति प्राप्नुवन्ति योजागारतमयं अभिपुतः सोमआह वक्ति मांस्वीकुर्विति हेअग्ने तादृशस्य तथसख्येसमानख्याने हितकरणेन्योकाः नियतस्थानोहं अस्मि भवामि ॥ १४ ॥

अथपंचदशी—

अग्निर्जागारुतमृचःकामयन्तेग्निर्जागारुतमुसामानियन्ति ।

अग्निर्जागारुतमयंसोमंआहृतवाह्रमस्मिसुरख्येन्योकाः ॥१५॥२५॥

अग्निः । जागारु । तम् । ऋचः । कामयन्ते । अग्निः । । जागारु ।

तम् । ऊँ इति । सामानि । यन्ति । अग्निः । जागारु । तम् । अयम् ।

सोमः । आह । तवं । अहम् । अस्मि । सुरख्ये । निःओकाः ॥१५॥२५॥

अग्निर्जागारेतिपंचदशी पूर्वथैवनिगदितव्याख्या यद्व्यत्यस्यस्थाने अग्निरिति विशेषः ॥१५॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेपंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

॥ इतिपञ्चमेमण्डलेतृतीयोनुवाकः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थेनुवाकेद्वादशसूक्तानि तत्रविदादिवइत्येकादशचंपथमंसूक्तं सदापृणोनामाश्वे-
मऋषिः त्रिष्टुप्छन्दः वैतदित्युक्तत्वादिदमपिवैश्वदेवं विदाएकादशसदापृणइत्यनुक्रमणिका
विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रमथमा—

विदादिवोविष्यन्नाद्रिमुक्थैरायत्याउपसोअर्चिनोगुः ।

अपांरुतव्रजिनीरुत्स्वर्गाद्विदुरोमानुर्पीर्देवआवः ॥ १ ॥

विदाः । दिवः । विःस्यन् । अर्द्रिम् । उक्थैः । आःइयत्याः । उपसः ।

अर्चिनः । गुः । अपं । अरुतु । व्रजिनीः । उतु । स्वः । गानु । वि ।

दुरः । मानुपीः । देवः । आवरित्यावः ॥ १ ॥

अत्रेन्द्रादघोलिंगोक्तदेवताः अत्रांगिरसां पणिभिरपहत्यगिरेरधःस्थापितानांगवामिन्द्रे-
णविमोकःपतिपाद्यते विदाः अवेदयदिन्द्रः किं गानिगूढाःइतिसंबन्धः किंकुर्वन् उक्थैरंगिर-
सांस्तुतिभिः निमित्तभूताभिः आर्द्रं वज्रं विष्यन् प्रक्षिपन् रक्षकाणामुपरि गिरिभेदनायच
विष्यन्आपत्याः आगामिन्याउपसःसंबन्धिर्नोर्चिनोरश्मयोगुःअगच्छन् सर्वत्रप्रसृताअभयन्
अपावृत्त अपावृणोव व्रजिनीः समःपुंजवतीर्निशाः स्वः स्वरणशीलआदित्यः उद्गाव उदगाव

तथाकृत्वा मानुषीः मनुष्यसंबन्धिनीः दुरोद्वाराणि देवः सूर्योऽव्यावः व्यवृणोत् अन्धकारापन-
यनेनमनुष्यादिव्यवहारायाकरोदित्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

विसूर्योऽमर्तिं न श्रियं सा द्रोवाद्गवां माता जानती गात् ।
धन्वर्णसो न न्यः स्वादो अर्णाः स्थूणे व सुमिता दृंहत द्यौः ॥ २ ॥

वि । सूर्यः । अमर्तिम् । न । श्रियम् । सात् । आ । ऊर्वात् । गवांम् ।
माता । जानती । गात् । धन्वंऽअर्णसः । न्यः । स्वादःऽअर्णाः ।
स्थूणाऽइव । सुमिता । दृंहत । द्यौः ॥ २ ॥

सूर्यो देवः श्रियं दीप्तिं विसाव विभजते प्रकाशयतीत्यर्थः अमर्तिं न रूपनामैतद् रूप-
मिव द्रव्यं यथा द्रव्याणि घटपटादीनि नीलपीतादिरूपं लभन्ते तद्वत् तथा गवां रश्मीनां मातोषा
जानती सूर्य उदेष्यति मया च व्युच्छन्नं कर्तव्यमिति जानती ऊर्वाद् महतोन्तरिक्षाद् आगादा-
गच्छति तथानद्यश्च धन्वर्णसः धन्वतिर्गतिकर्मा धन्वति गच्छन्ति अर्णांसि यासु तास्तथो-
क्ताः दीर्घाभावश्छान्दसः स्वादो अर्णाः भक्षितकूलोदकाः कूलं कपाइत्यर्थः नद्यश्चैवं रूपाम-
वन्ति किंच द्यौश्च सुमिता सुष्टुगृहे स्थापिता स्थूणे व गृहाधारस्तं भइव दृंहत दृढाभवद् एत-
त्सर्वं सूर्यस्याज्ञयेति भावः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

अस्मात्कथायुपर्वतस्य गर्भो महीनां जनुपे पूव्याय ।
विपर्वतो जिहीत्साधंत द्यौरा विवांसन्तो दसयन्त भूमं ॥ ३ ॥

अस्मै । उक्थाय । पर्वतस्य । गर्भः । महीनांम् । जनुपे ।
पूव्याय । वि । पर्वतः । जिहीत् । साधंत । द्यौः । आऽविवांसन्तः ।
दसयन्तु । भूमं ॥ ३ ॥

अस्मै मह्यं उक्थाय स्तोत्रे पर्वतस्य पर्ववतोमेवस्य गेर्भोगर्भस्थानीयमुदकं जिहीत
 चलति चालयतिवेन्द्रः कीदृशायस्मै महतीनां महीनांस्तुतीनां जनुपेठत्पादयित्रे पूर्व्याय प्रत्ना-
 य तदेवपुनरुच्यते पर्वतोमेघोविजिहीत द्यौश्च साधत साधयतिवृष्टिं आविवासन्तः सर्वतःप-
 रिचरन्तो गिरसो भूमअत्यधिकंयन्त उपक्षपयन्त्यात्मानं कर्मभिः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

सूक्तेभिर्वोवचोभिर्देवजुष्टैरिन्द्रान्वुग्रीअवसेहुवध्यै ।
 उक्थेभिर्हिष्माकवयःसुयज्ञाआविवासन्तोमरुतोयजन्ति ॥ ४ ॥
 सुष्टुक्तेभिः । वः । वचःऽभिः । देवऽजुष्टैः । इन्द्रा । नु । अग्री इति ।
 अवसे । हुवध्यै । उक्थेभिः । हि । स्म । कवयः । सुष्टुज्ञाः ।
 आऽविवासन्तः । मरुतः । यजन्ति ॥ ४ ॥

हेइन्द्रा हेअग्री परस्परापेक्षयाप्रत्येकंद्विवचनं यद्यप्येकमेवपदं मध्येव्यवधानंछान्दसं
 हेइन्द्राग्री वोयुवां व्यत्ययेनवहुवचनं देवजुष्टैः देवैःसेवनीयैः सूक्तेभिः सूक्तैः सुवचनैः शोभ-
 नगुणप्रकाशनप्रवणैः वचोभिरवसेस्पद्रक्षणाय हुवध्यै आह्वयामि नुक्षिपं युवापुक्थेभिः स्तो-
 त्रैः कवयोनुवानाः पूर्वैःपयः सुयज्ञाः शोभनयागाः आविवासन्तः स्तुत्यादिनापरिचरन्तः
 मरुतोमरुत्सदृशाः कर्मसुशीघ्राः यजन्ति पूजयन्ति हिस्मेतिपूरणौ ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

एतोन्वुद्यसुध्योऽभवामप्रदुच्छुनामिनवामावरीयः ।
 आरेहेपांसिसनुतर्दधामायामप्राञ्चोयजमानमच्छं ॥ ५ ॥ २६ ॥
 एतो इति । नु । अद्य । सुध्यः । भवाम् । प्र । दुच्छुनाः । मिनवाम् ।
 वरीयः । आरे । हेपांसि । सनुतः । दधाम् । अयाम् । प्राञ्चः ।
 यजमानम् । अच्छं ॥ ५ ॥ २६ ॥

अयमंगिरसांवादः अद्यास्मिन्यागदिने नुक्षिप्रमेतोएतगच्छत सुध्यः शोभनकर्माणो-
भयाम दुच्छुनाः द्विषः प्रमिनवाम प्रकर्षेणाहिंसाम वरीयोत्यन्तमित्यर्थः तदेवोच्यते सनुतः
संभक्षणे द्वेषांसि यजमानस्यद्वेषून् आरे दूरे दधाम स्थापयाम यद्वा सनुतइत्यन्तर्हितनाम पूर्व
प्रकाशवैरिणां वधउक्तः इदानीं प्रच्छन्नानामिति विवेकः तदर्थं यजमानं प्रांचः सदापृणमवत्सारं
चाच्छाभिमुखमयाम गच्छाम ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेषड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

अथपठि-

एताधियंरूणवांमासखायोपयामातांक्रणुतव्रजंगोः ।
ययामनुर्विशिशिप्रंजिगायययावृणिवृङ्कुरापपुरीपम् ॥ ६ ॥

आ । इत् । धियम् । रूणवाम । सखायः । अप । या । माता ।
ऋणुत । व्रजम् । गोः । यया । मनुः । विशिशिप्रम् । जिगार्य ।
यया । वृणिक् । वृङ्कुः । आप । पुरीपम् ॥ ६ ॥

इदमप्यंगिरसांवाक्यं एत आगच्छत आगत्यच धियं स्तुतिं रूणवाम करवाम हेसखा-
यः परस्परंसखिभूवाअंगिरसइत्यंगिरसांवचनं याधीः माता गवांनिमात्रीगोर्गवांव्रजंपणिभिर-
पहतं अपक्रणुत अपावृणोव ययाच मनुः विशिशिप्रं विगतहनुं शत्रुंजिगाय जितवान यद्वा म-
नुः सर्वस्पमन्तेन्द्रः विशिशिमोवृत्रः सतमस्माभिःरुतया स्तोमलक्षणयाधिया जिगाय याच
वृणिक् वृणिवृणोवपेनकर्मणा बहुफलाकांक्षी कक्षीवान् वृङ्कुर्जलेच्छयावनयामी पुरीपं पूरक-
मुदकमाप याभिः मुदानुऔशिजायवृणिजेदीर्घश्रवसेमधुकोशेइतिहिश्रुतं ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

अनूनोदत्रहस्तयतोअद्रिरार्चन्येनदशमासोनवग्वाः ।
ऋतंयतीसरमागाअविन्दद्विध्वानिसत्याद्विराश्रकार ॥ ७ ॥

अनू॒नोत् । अ॒त्र । ह॒स्त॑इ॒यतः । अ॒र्द्धिः । आ॒र्च॑न् । ये॒न । द॒श ।
मा॒सः । न॒व॑इ॒ग्वाः । ऋ॒तम् । य॒ती । स॒र॒मा । गाः । अ॒वि॒न्द॒त् ।
वि॒श्वानि॑ । स॒त्या । अ॒ंगि॒राः । च॒का॒र ॥ ७ ॥

अत्रास्मिन्यज्ञे अद्विरभिवशावा हस्तयतोहस्तेनसंहतःसन् अनू॒नोत् नौतिरवशब्द-
मात्रेवर्तते अशब्दयत् येनग्राव्या तदभिवशेण दशमासोमासान् दशमासपर्यन्तं नवग्वाः
नवमासपर्यन्तं गवार्थमनुविधन्तोऽंगिरसोनवग्वाःनवगोयुक्तावा आर्चन् अपूजयन्निन्द्रं यद्वा
दशसंख्याकामासोपेताः दशमासानुष्ठानाः अंगिरसोपरेनवग्वाश्चैतेसर्वेपि येनार्चन्ति नवग्वासः
सुतसोमासइन्द्रमितिहिनिर्गमः । ऋतं सत्यंयज्ञंवापतीप्रामुवती सरमा सरणशीलास्तुतिरूपा
वाक् अंगिरसां गवार्थं इन्द्रेणप्रहितादेवशुनीवा गाअविन्दत् पणिभिरपहताः विश्वानि
सर्वाणिस्तुत्यादिलक्षणानि सत्या सत्यानि चकारांगिराः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

वि॒श्वे॑अ॒स्या॒व्यु॒पि॒मा॒हि॒ना॒याः॑सं॒घ॒द्रो॒भि॒र॒ङ्गि॒र॒सो॒न॒व॒न्त॑ ।
उ॒त्त॑आ॒सां॒प॒र॒मे॒स॒ध॒स्थे॑ऋ॒त॒स्य॑प॒था॒स॒र॒मा॑वि॒द्वाः ॥ ८ ॥

वि॒श्वे॑ । अ॒स्याः । वि॒द्व॒उ॒पि॑ । मा॒हि॒ना॒याः । स॒म् । य॒त् । गो॒भिः॑ ।
अ॒ंगि॒र॒सः । न॒व॒न्त॑ । उ॒त्तः॑ । आ॒सा॒म् । प॒र॒मे॑ । स॒ध॒स्थे॑ । ऋ॒त॒स्य॑ ।
प॒था॑ । स॒र॒मा॑ । वि॒द्व॒त् । गाः ॥ ८ ॥

विश्वे सर्वे अंगिरसोमाहिनायाः भंहनीयायाः अस्याउपसोव्युपि व्युच्छनेसति गवो-
मावरकेन्धकारे अपवृत्तेसति यद्यदा गोभिःसंनवन्त संजग्मिरे तदा आसांगवां उत्तः
क्षाराद्युत्सवः परमे उत्कृष्टे सधस्थे सहस्थाने यज्ञे उपयुक्तोभवदित्यर्थः ऋतस्य सत्य-
स्य पथा मार्गेण सरमा वाक्देवशुनीवा गानिगूढाविद्वद अलभत् यद्वा आसांगवां प-
रमेसधस्थेसहस्थाने ब्रजस्य निगूहनप्रदेशे उत्तः उदकस्यमस्रवणोवर्ततेविलमित्यर्थः ते-
न ऋतस्योदकस्य पथा मार्गेण सरमा गाविद्वत् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

आसूर्योयातुससाश्वःक्षेत्रंयदस्योर्वियादीर्घयाथे ।

रघुःश्येनःपतयदन्धोअच्छायुवाकृविदीदयद्रोपुगच्छन् ॥ ९ ॥

आ । सूर्यः । यातु । सप्तदशश्वः । क्षेत्रम् । यत् । अस्य । उर्विया ।
दीर्घयाथे । रघुः । श्येनः । पतयत् । अन्धः । अच्छ । युवा ।
कविः । दीदयत् । गोपु । गच्छन् ॥ ९ ॥

सूर्यः सर्वस्यपेरकोदेवः सप्ताश्वः सर्पणस्वभावाश्वोपेतः सप्तसंख्याकाश्वोवा आया-
तु अस्मदभिमुखमागच्छतु यद्यस्मादस्यसूर्यस्य दीर्घयाथे दीर्घगमने क्षेत्रं गन्तव्यमदेशः
उर्विया उरुअतिप्रभूतायामः सएवदेवोरघुः लघुगमनः सश्येनः शंसनीयगमनः अन्धोदी-
यमानंहविः अच्छाभिलक्ष्यपतयत् आगच्छति युवा सर्वत्रमिश्रयिता कविः कान्तदर्शी
सन् गोपुरशिमपुगच्छन् मध्येवर्तयन् दीदयत् दीप्यते यद्वा श्येनः सुपर्णः अंधअ-
च्छपतयत् द्युलोकस्थंसोमलक्षणं देवानामन्मस्मद्यागार्थमानेनुंतदभिमुखमगात् युवेत्यादि
शिष्टंसमानम् ॥ ९ ॥

अथदशमी-

आसूर्योअरुहच्छुक्रमर्णोयुक्तयह्रितोवीतपृष्ठाः ।

उद्गाननावमनयन्तधीराआशृण्वतीरापोअर्वागतिष्ठन् ॥ १० ॥

आ । सूर्यः । अरुहत् । शुक्रम् । अर्णः । अयुक्त । यत् ।
हरितः । वीतदृष्ठाः । उद्गा । न । नावम् । अनयन्त । धीराः ।
आशृण्वतीः । आपः । अर्वाक् । अतिष्ठन् ॥ १० ॥

स्योदेवः शुक्रं दीप्तं अर्णउदकंमति आरुहत् सर्वतःमादुर्भवति यद्यस्मात् यदावा
हरितोश्वान् वीतपृष्ठाः कान्तपृष्ठानयुक्त रथेअयोजयत् तदा तंसूर्यं धीराधीमन्तोयजमा-

नादयः उद्गा उदकेननावनं नावमिवानयन्त तदा आशृण्वतीः सर्वतोनुज्ञां कुर्वाणा आपो-
अर्वाक् अवाङ्मुखा अतिष्ठन् अभवन् ॥ १० ॥

अथेकादशी-

धि॒यं॒वो॒अ॒प्सु॒दधि॒पे॒स्व॒र्षा॒यया॒त॒रं॒द॒शं॒मा॒सो॒नव॒ग्वाः ।

अ॒या॒धि॒या॒स्या॒म॒दे॒व॒गो॒पा॒अ॒या॒धि॒या॒तु॒तु॒र्या॒मा॒त्यं॒हः ॥ ११ ॥ २७ ॥

धि॒यं॒म् । वः । अ॒प्सु । दधि॒पे । स्वः॒ऽसाम् । यया॑ । अ॒त॒रन् ।

द॒शं । मा॒सः । नव॒॑ऽग्वाः । अ॒या । धि॒या । स्या॒म् । दे॒व॒गो॒पाः ।

अ॒या । धि॒या । तु॒तु॒र्या॒म् । अ॒ति । अं॒हः ॥ ११ ॥ २७ ॥

हेदेवाः वीयुष्माकं धियं स्तुतिं अप्सु अर्पित्तां स्वर्षां सर्वस्यदर्शां दधिपे
धारयामि व्यत्ययेनमध्यमः ययाधिया कर्मणानवग्वाः अंगिरसः दशमासः अतरन्समनु-
तिष्ठन्तः अया अनयाधिया देवगोपाः देवैर्गुप्ताः स्यामभवेम अयाधिया अंहः पार्षं अ-
तितुतुर्याम अतितरेम ॥ ११ ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

ह्योनविद्वानित्यष्टर्चद्वितीयं सूक्तं प्रतिक्षत्रस्यार्षं अष्टमीद्वितीयाचत्रिष्टुभौ शिष्टाः पर्जग-
त्यः आदितः पर्वैश्वदेव्यः सप्तम्यष्टम्योर्देवपत्न्यो देवता तथा चानुक्रान्तं-ह्योष्टौ प्रतिक्षत्रोत्यो-
द्वचो देवपत्नीस्त्वोत्प्रात्रिष्टुष्टद्वितीयाचेति । सूक्तविनियोगोऽङ्गैः गिकः ।

तत्रमथमा-

ह्यो॒न॒वि॒द्वौ॒अ॒यु॒जि॒स्व॒यं॒धु॒रि॒तां॒व॒हामि॒प्र॒त॒रं॒णी॒मव॒स्यु॒र्वम् ।

ना॒स्या॒व॒शि॒मि॒वि॒मु॒चं॒ना॒वृ॒तं॒पु॒न॒र्वि॒द्वान्प॒थः॒पु॒र॒ए॒त॒ऋ॒जु॒ने॒पति ॥ १ ॥

ह्यं॑ः । न । वि॒द्वान् । अ॒यु॒जि॒ । स्व॒यम् । धु॒रि॒ । ताम् । व॒हामि॑ ।

प्र॒ऽत॒रं॒णी॒म् । अ॒व॒स्यु॒र्वम् । न । अ॒स्याः॑ । व॒शि॒म् । वि॒ऽमु॒चं॒म् । न ।

आ॒ऽवृ॒तं॒म् । पु॒नः॑ । वि॒द्वान् । प॒थः । पु॒रः॒ऽए॒ता । ऋ॒जु॒ । ने॒पति॑ ॥ १ ॥

ह्योन अश्वइव विद्वान् सर्वज्ञः प्रतिक्षत्रः स्वयंअनन्यप्रेरितःसन् धुरि यज्ञात्मिका-
यां अयुजि युक्तोभवत् तांपुरं प्रतरणीं प्रकर्षेणतारयित्रीं अवस्युवं रक्षयित्रीं वहामि धारया-
म्यहमध्वर्युर्होतावा अस्याधुरोविमुचंविमोचनंपरित्यागं नवशिव नकामये नावृतं पुनः
पुनःआवरणं धारणमपि नचवशिम ममकोभारइति तदेवोच्यते विद्वान् मार्गाभिज्ञोन्तर्यामीदेवः
पुरएता पुरतोगन्तासन् पथोयज्ञमार्गान् ऋजुअकुटिलं नेपति प्रापयति ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अग्रइन्द्रवरुणमित्रदेवाःशर्धःप्रयन्तमारुतोतविष्णो ।
उभानासत्यारुद्रोअधग्नाःपूषाभगःसरस्वतीजुपन्त ॥ २ ॥

अग्ने । इन्द्र । वरुण । मित्र । देवाः । शर्धः । प्र । यन्त । मारुत ।
उत । विष्णो इति । उभा । नासत्या । रुद्रः । अध । ग्नाः । पूषा ।
भगः । सरस्वती । जुपन्त ॥ २ ॥

हेअग्ने इन्द्रवरुणमित्रदेवाःयूयं शर्धोवलमस्माकं प्रयन्त प्रापयत अत्रसर्वत्रपूर्वस्याविद्य-
मानत्वेनोत्तरस्यपादादित्वादिनिघातः प्रथमस्यतु स्वतएवपादादित्वं उतअपिच हेमारुत मारु-
तानि मरुतांबलानि हेविष्णो यूयंशर्धः प्रयन्त विष्णोइत्यस्यउतेत्यनेनव्यवधानान्निघातः किं
च उभा उभौ नासत्या सत्यभूतौ रुद्रः अध अथ ग्नाः एतेपादेवानांस्त्रियश्च पूषा भगः स-
रस्वतीच जुपन्त सेवन्तां अस्मदीयंयज्ञंस्तुतिवा ॥ २ ॥

अथतृतीया-

इन्द्राग्नीमित्रावरुणादितिस्वःपृथिवीद्यांमरुतःपर्वताँअपः ।
हुवेविष्णुंपूपणंब्रह्मणस्पतिंभगंनुशंसंसवितारंमूतये ॥ ३ ॥

इन्द्राग्नी इति । मित्रावरुणा । अदितिम् । स्वपृथिवीत्स्यः । पृथिवीम् ।
द्याम् । मरुतः । पर्वतान् । अपः । हुवे । विष्णुम् । पूषणम् । ब्रह्मणः ।
पतिम् । भगम् । नु । शंसम् । सवितारम् । ऊतये ॥ ३ ॥

इन्द्रादिसवित्रन्तान्चतुर्दशदेवान् ऊतयेस्मद्रक्षणाय हुवे आह्वयामि स्तौमिवा स्वरि-
त्यादियञ्च्यते स्वरणात् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

उतनोविष्णुंरुतवातोअस्त्रिधोद्रविणोदाउतसोमोमयस्करत् ।

उतऋभवउतरायेनोअश्विनोतत्वष्टोतविभ्वानुमंसते ॥ ४ ॥

उत । नः । । विष्णुः । उत । वातः । अस्त्रिधः । द्रविणः । दाः । उत ।

सोमः । मयः । करत् । उत । ऋभवः । उत । राये । नः । अश्विना ।

उत । त्वष्टा । उत । विभ्वा । अनु । मंसते ॥ ४ ॥

उत अपिच नोस्माकं विष्णुर्व्यापकोदेवोमयस्करत् मयइतिस्तुत्वनाम सुखंकरोतु उतापि
च वातोवायुः अस्त्रिधोहिंसकः सन् मयस्करत् किंच द्रविणोदाः धनस्यदातासोमोपि मयस्करत्
उतापिच ऋभवो नोस्मभ्यं राये धनाय अनुमंसते अनुमन्यन्तां उताश्विनाश्विनौच उतत्वष्टादेवः
उतविभ्वा ऋभूणामन्यतमोदेवः एते सर्वेपि अनुमंसते यद्वा अनुमंस्तइतिप्रत्येकसंबन्धनीयम् ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

उतत्यन्नोमारुतंशर्धआगमद्विविष्यंयजतंवर्हिरासदे ।

वृहस्पतिःशर्मपूपोतनोयमद्वरुथ्यंवरुणोमित्रोअर्यमा ॥ ५ ॥

उत । त्यत् । नः । मारुतम् । शर्धः । आ । गम् । द्विविष्यम् ।

यजतम् । वर्हिः । आसदे । वृहस्पतिः । शर्म । पूपा । उत ।

नः । यम् । वरुथ्यम् । वरुणः । मित्रः । अर्यमा ॥ ५ ॥

उतापिच त्यत् तन्मारुतंशर्धोमरुतांबलं संघोनोस्मानागमदागच्छतु कीदृशं तच्छर्धः दि-
विक्षयं घुलोकेवर्तमानं यजतं पूज्यं किमर्थमागमनमितितदुच्यते वर्हिः बर्हिष्यासदे उपवेष्टुं उप-
विश्यहविःस्वीकारायेत्यर्थः किंच वृहस्पतिर्देवः शर्म सुखं यमत् यच्छतु उतनोस्मभ्यं पूपापि
यमत् कीदृशं शर्म वरुथ्यं वारयतिशीतवातादिकमितिवरुथ्यं गृहं तदहंवरुथ्यं किंच वरुणाद-
पस्योपिप्रत्येकंशर्मयच्छन्तु ॥ ५ ॥

अथपष्ठी-

उत्तयेनः पर्वतासः सुशस्तयः सुदीतयो नद्यः स्वामणे भुवन् ।

भर्गो विभक्ता शवसावसा गर्गमदुर्व्यचा अदितिः श्रोतु मे हवम् ॥ ६ ॥

उत्त । त्ये । नः । पर्वतासः । सुशस्तयः । सुदीतयः । नद्यः ।

स्वामणे । भुवन् । भर्गः । विभक्ता । शवसा । अवसा ।

आ । गर्गम् । उर्व्यचाः । अदितिः । श्रोतु । मे । हवम् ॥ ६ ॥

उतापिच त्ये ते पर्वतासः पर्ववन्तोद्रयः सुशस्तयः शोभनस्तुतयः किंच सुदीतयः सुदानानद्यश्च त्रामणे पालने नोस्माकं भुवन्भवन्तु भर्गो देवो विभक्ता धनानां विभागकर्ता दाता सन् शवसा अग्नेन अवसा रक्षणेन च सहागमदागच्छतु उर्व्यचाः प्रभूतव्याप्तिः अदितिः अदीना देवमाता मे हवं स्तुतिमाह्वानं वा श्रोतु शृणोतु ॥ ६ ॥

पत्नीसंयाजे पुदेवपत्नीनां देवानां पत्नीरित्यादिके द्वे याज्यानुवाक्ये सूत्रितं च—देवानां पत्नीरुशतीरवन्तु न इति द्वे इति । आग्निमारुतशस्त्रेऽप्येते देवानां पत्नीरुशतीरवन्तु न इति द्वे राकामहमिति द्वे इति तयोर्मध्ये मथया ।

सूक्तेसप्तमी-

देवानां पत्नीरुशतीरवन्तु नः प्रावन्तु नस्तु जये वाजसातये ।

याः पार्थिवासो या अपामर्षिं व्रते तानो देवीः सुहवाः शर्मयच्छत ॥ ७ ॥

देवानाम् । पत्नीः । उशतीः । अवन्तु । नः । प्र । अवन्तु । नः ।

तुजये । वाजसातये । याः । पार्थिवासः । याः । अपाम् । अर्षि ।

व्रते । ताः । नः । देवीः । सुहवाः । शर्म । यच्छत ॥ ७ ॥

देवानां इन्द्रादीनां पत्नीः पत्न्यः उशतीः उशत्यः अस्मदीयांस्तुतिकर्मवा कामयमानाः नोस्मानवन्तुरक्षन्तु तथा नोस्माकं तुजये बलवते पुत्राय वाजसातये अन्नलाभाय संग्रामाय वा प्रावन्तु प्रकर्षेण रक्षन्तु गच्छन्तु वा याः पार्थिवासः पृथिवीसंबन्धिन्यः याश्चापां वदकानां प्रतेकमप्यन्तरिक्षे वर्तन्ते ताहे देवीर्देव्यः हे सुहवाः शोभनाह्वानाः मूर्धं नोस्मभ्यं शर्मयच्छत ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

उतग्राव्यन्तुदेवपत्नीरिन्द्राण्यग्नाय्यश्विनीराट् ।

आरोदसीवरुणानीशृणोतुव्यन्तुदेवीर्यऋतुर्जनीनाम् ॥ ८ ॥ २८ ॥

उत । ग्राः । व्यन्तु । देवःपत्नीः । इन्द्राणी । अग्रायी । अश्विनी ।

राट् । आ । रोदसी इति । वरुणानी । शृणोतु । व्यन्तु । देवीः ।

यः । ऋतुः । जनीनाम् ॥ ८ ॥ २८ ॥

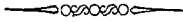
उतअपिच ग्राः स्त्रियोदेवपत्नीर्देवपत्न्यः देवाःपतयोयासांताः तादृश्योव्यन्तु हविर्भक्षयन्तु ताविविच्योच्यन्ते इन्द्रस्यपत्नी अग्राय्यग्नेःपत्नी अश्विनी अश्विनोःपत्नी राट् राजमाना किंच रोदसी रुद्रस्यपत्नीतियास्केनोक्तं एवंसति विपितस्तुकारोदसीत्यत्र यथाआद्युदात्तमगृह्यतेनस्त-स्तद्वदत्रापिभाव्यं तथापि शाकल्येनमहर्षिणैवमुक्तत्वात्तथैवदृष्टव्यं वरुणानी वरुणस्यपत्नी आसर्वतः प्रत्येकंशृणोतु किंच देवीः पत्नीसंयाजदेव्योव्यन्तुत्वादन्तुहविः योजनीनां देवजायानां ऋतुः कालः तदभिमानादेव्योपि शृण्वन्तु व्यन्तुच अत्रापिच ग्राव्यन्तुदेवपत्न्यइत्यादिनिरुक्तं द्रष्टव्यम् ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

वेदार्थस्यप्रकारेणतमोहार्दनिवारयन् ॥पुमर्थाश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेणसायणाचार्येणविरचितेमाधवीयेवेदार्थप्रकारोऋक्संहिताभाष्येचतुर्थाष्टकेद्वितीयोध्यायः॥२॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितंवेदायोवेदेऽप्योखिलंजगत् ॥ निर्ममेतमहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥
अथतृतीयोऽध्याय आरभ्यते तत्रप्रयुंजतीति सप्तर्चतृतीयं सूक्तं प्रतिरथस्यापित्रैष्टुभं पूर्वत्रवै-
श्वदेवं वैतदित्युक्तत्वादिदमपि वैश्वदेवं प्रयुंजतीति सप्तप्रतिरथ इत्यनुक्रमणिका । विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

अम् प्रयुञ्जतीदिव एति ब्रुवाणा महीमाता दुहितुर्वो धयन्ती ।
आविवासन्ती युवतिर्मनीपापितृभ्य आसदने जोहुवाना ॥ १ ॥
प्रयुञ्जती । दिवः । एति । ब्रुवाणा । मही । माता । दुहितुः ।
वोधयन्ती । आविवासन्ती । युवतिः । मनीपा । पितृभ्यः ।
आ । सदने । जोहुवाना ॥ १ ॥

एषोपस्या प्रयुंजती प्राणिनः प्रन्तुतेषु कर्मसु दिवोद्युलोकादेति आगच्छति ब्रुवाणा स्तु-
यमाना कर्मणि कर्तृप्रत्ययः मही महती माता प्रकाशस्य देवानां वानिर्मात्री दुहितुः भूम्या बो-
धयन्ती बोधं कुर्वाणा तदुपजीव्यत्वाद्दुहित्वमुपचर्यते यद्वा दुहितुर्दिव इति संबन्धः उपसो दिवो-
दुहित्वं व्युच्छादुहितर्दिव इत्यादिपुमसिद्धं । अन्यत्र च दिवोदुहिता भुवनस्य पत्नीत्युपसो दुहित्व-
त्वमाप्नातं । अत इदमधिगम्यते कदाचिद्यौरुपसो जायते उपाश्वदिव इति प्रजापतिर्वैस्वां दुहितर-
मभ्यध्याय दिवमित्यन्य आहारुपसमित्यन्य इति हिश्रुयंत । लिङ्गं च दृश्यते कार्यकारणभावव्यत्यये
अदितेर्दक्षोजायतदक्षाददिति रिति । किंच आविवासन्ती परिचरन्ती युवतिः मिश्रयन्ती
सर्वत्र नित्यतरुणीवा मनीपा स्तुतिमती पितृभ्यः तृतीया र्थे पंचमी पितृभिः पालकैर्देवैः सह
सदने यागगृहे आसर्वतो जोहुवाना हूयमाना यद्वा पितृभ्यः कर्मणां पालकेभ्यो यजमानेभ्यः
इष्टप्रापणेन पालकेभ्यो वा तेषामर्थाप्यजोहुवाना ॥ १ ॥

१ ऋ० सं० ४. ४. २२. १

२ ऋ० सं० ५. ५. २२. १

३ ऐ० ब्रा० ३. ३३. १

४ ऋ. सं. ८. ३. १. १

अथद्वितीया—

अजिरासस्तदपईयमानाआतस्थिवांसोअमृतस्यनाभिम् ।

अनन्तासउरवोविश्वतःसींपरिद्यावापृथिवीयन्तिपन्थाः ॥ २ ॥

अजिरासः । तत्तदपः । ईयमानाः । आतस्थिवांसः ।

अमृतस्य । नाभिम् । अनन्तासः । उरवः । विश्वतः । सीम् ।

परि । द्यावापृथिवी इति । यन्ति । पन्थाः ॥ २ ॥

अजिरासोगमनशीलाः अजिरिरश्मत्ययान्तोजिरशिशिरेत्यादिनानिपातितः तदपः तदेवप्रकाशनरूपं कर्म यस्य तत्तादृशमहरीयमाना गच्छन्तः अमृतस्य सूर्यस्य नाभिं सन्नाहकं मंडलं अमृतस्योदकस्यवानाभिमन्तरिक्षं आतस्थिवांसः आविष्टन्तः अनन्तासः अपरिमिताः उरवो व्याप्ताः पन्थाः पतनशीलाः रश्मयोद्यावापृथिवी परिदिवंच पृथिवीचान्तरिक्षंच विश्वतः परितोयन्ति गच्छन्ति सीमितिपूरणः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

उक्षासमुद्रोअरुपःसुपर्णःपूर्वस्ययोनिंपितुराविवेश ।

मध्येदिवोनिहितःपृश्निरश्माविचक्रमेरजसस्पात्यन्तौ ॥ ३ ॥

उक्षा । समुद्रः । अरुपः । सुपर्णः । पूर्वस्य । योनिम् । पितुः ।

आ । विवेश । मध्ये । दिवः । निहितः । पृश्निः । अश्मा ।

वि । चक्रमे । रजसः । पाति । अन्तौ ॥ ३ ॥

सौयोयंतृचः उक्षा उदकस्यकामानांवासेका समुद्रः समुन्दनः यद्वा संमोदन्तेतस्मिन्देवाइतिसमुद्रः अरुपः आरोचमानः सुपर्णः सुगमनः पूर्वस्य पूर्वावयवलक्षणेयंपूर्वदिगवयवस्य पितुः पालकस्यान्तरिक्षस्य योनिमुत्पादकमवयवमाविवेश आविष्टवान् पश्चाद्विवोमध्येनिहितः पृश्निः प्राश्रुत एनं वर्ण इति पृश्निरादित्यः अश्मा सर्वत्रव्याप्तः लुप्तोपमावा अश्मसदृशः रजसोन्तरिक्षस्यान्तौ पूर्वापरभागौ विचक्रमे विक्रमते पातिचजगद् जगद्रक्षार्थं क्रमतइत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

चत्वारंद्दिविभ्रतिक्षेमयन्तोदशगर्भचरसेधापयन्ते ।

त्रिधातवःपरमाअस्यगावोदिवश्चरन्तिपरिसृद्योअन्तान् ॥ ४ ॥

चत्वारः । ईम् । विभृति । क्षेमदयन्तः । दश । गर्भम् । चरसे ।
 धापयन्ते । त्रिधातवः । परमाः । अस्य । गावः । दिवः ।
 चरन्ति । परि । सद्यः । अन्तान् ॥ ४ ॥

चत्वारःकृत्विजः ईमेनमादित्यं क्षेमयन्त क्षेममात्मनइच्छन्तोविभृतिधारयन्ति हविर्भिः
 स्तुतिभिश्च किंच दशदिशोगर्भं गर्भवन्मध्येउत्पन्नमेनं चरसेचरणाय उदयास्तमयव्यवहाराय
 धापयन्ते गमयन्ति त्रिधातवः त्रिप्रकाराःशीतोष्णवर्षभेदेनत्रिविधाः अस्यादित्यस्य परमाः उत्कृ
 ष्टागावोरश्मयोदिवोन्तरिक्षस्यान्तान् परि परितः सद्यः उदयानन्तरमेवचरन्तिगच्छन्ति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

इदं वपुर्निवचनं जनासश्चरन्तियन्नद्यस्तस्थुरार्पः ।
 द्वेयदीविभृतोमातुरन्येइहेहजातेयम्यासर्वन्धू ॥ ५ ॥
 इदम् । वपुः । निवचनम् । जनासः । चरन्ति । यत् । नद्यः ।
 तस्थुः । आर्पः । द्वे इति । यत् । ईम् । विभृतः । मातुः । अन्ये इति ।
 इहेहइह । जाते इति । यम्या । सर्वन्धूइतिसर्वन्धू ॥ ५ ॥

जनासोहेजनाकृत्विजः इदंपुरतोदृश्यमानंवपुः शरीरमंडलं निवचनं स्तुत्यंभवतीतिशेषः
 यन्मंडलंउपजीव्य नद्यश्चरन्ति प्रवहन्ति आपश्च यन्मंडलमधितस्थुः मंडलाधीनत्वात्तासां ईमेत-
 दुक्तक्षणं यन्मंडलं द्वे अहोरात्रे मातुर्निर्मातुः मातृस्थानीयादन्तरिक्षादन्ये इहेहजाते इहचे-
 हचस्त्र्येजाते निष्पन्ने यम्या यम्ये निषमनीयेयुग्मभूतेवा सर्वन्धू समानबले समानबन्धने
 उभयोरप्येकएवस्र्योवन्वकोक्षोययोस्तादृशपौविभृतोधारयतः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

वितन्वतेधियोअस्माअपांसिवस्त्रापुत्रायमातरोवयन्ति ।
 उपप्रक्षेष्टर्पणोमोर्दमानादिवस्पथावध्वोयन्त्यच्छ ॥ ६ ॥
 वि । तन्वते । धियः । अस्मै । अपांसि । वस्त्रा । पुत्राय ।
 मातरः । वयन्ति । उपप्रक्षे । र्पणः । मोर्दमानाः । दिवः ।
 पथा । वध्वः । युन्ति । अच्छ ॥ ६ ॥

अस्मैसूर्पाय धियः स्तुतीः अपांसि कर्माणिवितन्वते विस्तारयन्ति यजमानाः
पुत्राय पुत्रस्थानीयाम् मातरोनिर्मान्यः उपसोदिशोवा वस्त्रा वस्त्राणि वयन्ति निष्पादयन्ति
वस्त्रसदृशानितेजांसिनिविडानिसंपादयन्तीत्यर्थः वृषणः सेकुःसूर्यस्य उपपक्षे उपपर्चनेसं-
पर्केसति मोदमानाहृष्यन्तोवध्वोवधूस्थानीयाःरश्मयोदिवस्पथा सूर्यसंबन्धिनामार्गेणाच्छा-
स्मदभिमुखं यन्ति गच्छन्तिप्रसरन्ति ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

तदस्तुमित्रावरुणातदग्नेशंयोरस्मभ्यमिदमस्तुशस्तम् ।

अशीमहिगाधमुतप्रतिष्ठांनमोदिवेवृहतेसादनाय ॥ ७ ॥ १ ॥

तत् । अस्तु । मित्रावरुणा । तत् । अग्ने । शम् । योः ।

अस्मभ्यम् । इदम् । अस्तु । शस्तम् । अशीमहि । गाधम् । उत ।

प्रतिष्थाम् । नमः । दिवे । वृहते । सादनाय ॥ ७ ॥ १ ॥

अत्रलिंगसिद्धादेवताः हेमित्रावरुणा मित्रावरुणौ तव इदंस्मृक्तंशस्तम् स्तुतमस्तु
भवतु हेअग्ने तत्स्मृक्तंशस्तमस्तु अस्मभ्यं शं सुखाय योर्दुःखानामभिप्रणायेदं शस्तमस्तु व-
यंचाशीमहि प्राप्नुयाम गाधं स्थितिं उवापिच प्रतिष्ठां स्थितेरविच्छिन्तिचाशीमहि नमोनम-
स्करोमि दिवे द्योतमानाय सूर्याय वृहते महते सादनायाश्रयायविश्वस्य ॥ ७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

कदुप्रियायेतिपंचर्चचतुर्थंस्मृक्तं प्रतिभानुर्नामात्रेयऋषिः जगतीछन्दः विश्वेदेवादेवताः
अत्रानुक्रमणिका—कदुपंचप्रतिभानुर्जागतमिति । आभिष्टविकेपंचमेहनिवैश्वदेवशस्त्रेइदंस्मृक्तंनि-
विद्धानं सत्रितंच—कदुप्रियायेतिवैश्वदेवमिति ।

तत्रप्रथमा-

कदुप्रियायधाम्नेमनामहेस्वक्षत्रायस्वयंशसेमहेवयम् ।

आमेन्यस्यरजसोयदभ्रआँअपोवृणानावितनोतिमायिनी ॥ १ ॥

कत् । ऊँ इति । प्रियाय । धाम्ने । मनामहे । स्वक्षत्राय ।

स्वयंशसे । महे । वयम् । आमेन्यस्य । रजसः । यत् । अग्ने ।

आ । अपः । वृणाना । वितनोति । मायिनी ॥ १ ॥

अत्रवैद्युताग्निस्तवः कद्रु कदा उद्विपूरणः प्रियाय सर्वेषामियभूताय वृष्टिद्वारा हविरादिप्रयोजकत्वात्सर्वप्रियत्वमस्यप्रसिद्धं चादृशाय धाम्ने तेजसे वैद्युताय उत्तरवाक्ये अभ्रेषोवितनोतीतिवक्ष्यमाणत्वादिदंलभ्यते कीदृशाय स्वक्षत्राय स्वभूतबलाय किञ्च स्वयशसे स्वभूतान्नाय सर्वमप्यन्तंस्वस्थस्वं महे महते पूज्याय वयं कदा मनामहे स्तवाम यव उत्तरवल्लीलिंगनिर्देशात् भेतिविपरिणामयितव्यम् या आग्नेयीशक्तिः आग्नेयस्य समन्तान्मातव्यस्य रजसोन्तरिक्षस्य अपरिमितमपिनभइयदिति सर्वैर्मयिते संबन्धिनि अभ्रे मेघे आअधि मेघस्योपरि अपउदकानि वृष्टिदृक्षणानि वितनोति विस्तारयति वृणाना आच्छादयन्तीसेव्यमानावा मायिनी मायेतिप्रज्ञानाम प्रज्ञावतीत्तवी यव यस्यसंबन्धिनीमाभ्यमिकीवागितिवायोज्यम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

ताअन्नतव्युनवीरवक्षणंसमान्यावृतयाविश्वमारजः ।

अपोअपांचीरपराअपेजतेप्रपूर्वाभिस्तिरतेदेवयुर्जनः ॥ २ ॥

ताः । अन्नत । व्युनम् । वीरवक्षणम् । समान्या । वृतया ।

विश्वम् । आ । रजः । अपो इति । अपांचीः । अपराः ।

अपं । ईजते । प्र । पूर्वाभिः । तिरते । देवयुः । जनः ॥ २ ॥

इयमुपस्या ताउपसः अन्नत वितन्वन्ति किं व्युनं प्रज्ञानं कीदृशं वीरवक्षणं वीरैर्भ्रैत्विग्निवहनीयं यद्वा वक्षणाः कार्यबोढारोयेनपेर्यन्तेतत्तादृशं किञ्च समान्या एकरूपया वृतया आवरकयादीत्या विश्वमासर्वमपिरजःजगदन्नत एवंसति देवयुः देवकामोजनः अपाचीः अपाचनाः प्रतिनिवृत्तमुखीः अपरा अन्याआगामिनीरूपसःअपोएजते अपचा-ल्यति अपरोपशब्दःपूरणः सर्वाभिस्ताभिःप्रतिरते प्रपूर्वस्तिरतिवर्धनार्थः वर्धयतिस्वमनीपां वर्धतेवास्वयम् ॥ २ ॥

अथतृतीया—

आग्रावभिरहन्येभिरक्तुभिर्वारिष्ट्वञ्ज्मार्जिघार्तिमायिनि ।

शतंवायस्यंप्रचरन्त्सेदमेसंबर्तयन्तोविचवर्तयन्त्रहा ॥ ३ ॥

आ । पाव॑ऽभिः । अ॒ह॒न्येभिः । अ॒क्तु॑ऽभिः । वरि॑ष्ठम् । वज्र॑म् ।

आ । जि॒घा॑र्ति । मा॒यिनि॑ । श॒तम् । वा । यस्य॑ । प्र॒ऽच॒रन् । स्वे ।

दमे॑ । स॒म॒ऽव॒र्त॑र्यन्तः । वि । च । व॒र्त॑यन् । अ॒र्हा ॥ ३ ॥

अत्रपूर्वाधेन्द्रउच्यते उत्तरार्धेन्द्रात्मासूर्यः आहूयतइतिशेषः कैः अहन्येभिः अहनि संपादितैः अक्तुभीरात्रिभिः तत्रनिष्पन्नैरित्यर्थः तथाविधैर्ग्रावभिः साध्ये साधनशब्दः ग्रावसाधैरभिपदैर्निमित्तभूतैः आगत्यात्र सोमीसन् मायिनि वृत्रेनिमित्तेऽस्ति वरिष्ठमुत्तरं वज्रं आसर्वतो जिघर्ति चालयति दीपयति वा किंच वाशब्दश्चार्थे यस्येन्द्रात्मकस्यादित्यस्य शतं शतसंख्याकारश्मयः स्वेदमे स्वकीयेगृहे आकाशे प्रचरन् प्रचरन्ति किंकुर्वन्तः प्राणिनोनाशयन्तः यद्वा धृष्टा अहानिदिवसान्सर्वतयन्तः सम्यक्प्रवर्तयन्तः विचवर्तयन् अहानिनिवर्तयन्ति गतान्येव पुनः प्रापयन्ति च तपपरिस्पंदाधीनत्वात्प्राणिनामायुःक्षयस्याहोरात्रादिव्यवहारस्य च ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

ताम॑स्य॒री॒ति॒प॒र॒शो॒रि॒व॒प्र॒त्य॒नी॒क॒म॒ख्यं॑ भु॒जे॒अ॒स्य॒व॒र्ष॑सः ।

स॒चा॒य॒दि॒पि॒तु॒म॒न्तं॑ मि॒व॒क्ष॒यं॒रत्नं॑ द॒धा॒ति॒भ॒र॒हू॒त॒ये॒वि॒शे ॥ ४ ॥

ताम् । अ॒स्य॒ । री॒तिम् । प॒र॒शोः॑ऽईव । प्र॒ति॑ । अ॒नी॒कम् ।

अ॒ख्यम् । भु॒जे । अ॒स्य॒ । व॒र्ष॑सः । स॒चा॑ । य॒दि॑ । पि॒तु॒म॒न्तं॑ऽईव ।

क्ष॒यं॑म् । रत्नं॑म् । द॒धा॒ति॑ । भ॒र॒हू॒त॒ये॑ । वि॒शे ॥ ४ ॥

इयमात्रेपी तां प्रसिद्धामस्याग्नेः रीतिं स्वभावगतिं वा परशोरिव प्रतिपरशोः प्रतिनिधिमिव पश्यामि परशुर्यथा स्वस्वामिन्यभिमन्तं साधयति तद्वदित्यर्थः अस्य वर्षसोरूपवतो स्यादित्यस्यानीकं रश्मिसमूहं भुजे भोगाय अख्यं कथयाम्यहं यदि यस्मात् सचदेवः सचात्मत्सहायः सन् पितुमन्तं अन्वन्तं क्षयमिव निवासमिव भरहूतये संग्रामेयज्ञेवा आह्वानयुक्ताय विशे यजमानाय रत्नं रमणीयं धनं दधाति धारयति उभयमपि ददातीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

स॒जि॒ह्व॒या॒च॒तु॑र॒नी॒क॒ऋ॒ज॒ने॒चा॒रु॒व॒सा॒नो॒व॒रु॒णो॒य॒तं॑ च॒रि॒म् ।

न॒त॒स्य॑ वि॒श्व॒पुरु॑प॒त्वता॑ वृ॒षं॒य॒तो॒भ॒गः॑ स॒वि॒ना॒दा॒ति॒वार्य॑म् ॥ ५ ॥ २ ॥

सः । जिह्वया । चतुःश्रुतः । अनीकः । ऋञ्जते । चारुं । वसानः । वरुणः ।
यतन् । अरिम् । न । तस्य । विद्म । पुरुषत्वता । वयम् । यतः ।
भगः । सविता । दाति । वार्यम् ॥ ५ ॥ २ ॥

सोमिश्चतुरनीकः चतुर्दिक्षुपसृतज्वालःसन् जिह्वया ऋञ्जते गच्छति वृत्तादिकं
यद्वा जिह्वयाचतुरनीकःसन् ऋञ्जते अलंकरोतिस्वात्मानं किंकुर्वन् चारु चरणीयं
तेजोवसानआच्छादयन् वरुणस्तमोवारकःसन् अरिमित्रं यतन् उद्धरन् तस्यतमित्यर्थः
तंनविद्य नजानीयः वयं पुरुषत्वता पुरुषत्वेन कामानांपूरकत्वेनवायुर्कं अपरोभावप्रत्ययःपूरणः
यतोयं भगोमहान्भजनीयः सविता प्रेरकोदेवोदाति यच्छति वार्यं वरणीयंघनं ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेद्विषोवर्गः ॥ २ ॥

देवंवद्वतिचर्चपंचमंस्तूक्तं आवेषस्यमतिप्रभस्वार्षं त्रैष्टुभं वैश्वदेवम् देवंवःमतिप्रभोत्या-
तृणपाणिरित्यनुक्रमणिका । विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा-

देववोअद्यसवितारमेपेभर्गंचरत्नंविभर्जन्तमायोः ।

आर्वांनरापुरुभुजावदृत्यांदिवेदिवेचिंदश्विनासत्वीयन् ॥ १ ॥

देवम् । वः । अद्य । सवितारम् । आ । ईपे । भर्गम् । च । रत्नम् ।

विभर्जन्तम् । आयोः । आ । वाम् । नरा । पुरुभुजा । वदृत्याम् ।

दिवेदिवे । चित् । अश्विना । सखिवदयन् ॥ १ ॥

देवं द्योतमानं सवितारं सर्वस्याभ्यनुज्ञातारं वः त्वामित्यर्थः यद्वा होतुरिदंवाक्यं वोपज-
मानेभ्योयुष्मभ्यमर्थाय अद्य इदानीं आइपेउपगच्छामि भर्गंच भजनीयंदेवं आयोर्ननुष्यस्य
यजमानस्य रत्नं रमणीयं हविर्विभजन्तम् भगोवांविभजत्वितिहिभगस्पविभजनंप्रसिद्धं रा-
योविभक्तासंभरश्वस्वः । भगोविभक्ताशवसेतिचश्रुतिः । यद्वा चतुर्थ्यर्थेपश्री यजमानार्थं रत्नं
रमणीयंघनं विभजन्वं हेनरा नेतारी हेपुरुभुजा पुरुभुजादेइविपुरुभुजो अश्विना अश्विनौ
वा युवां दिवेदिवे प्रतिदिनं भाववृत्यां आवर्तयामिअस्मदभिमुखं सत्वीयन् मुवयोःसखित्व-
मिच्छन् चिदितिपूरणः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

प्रतिप्रयाणमसुरस्यविद्वान्तसूक्तैर्देवसवितारंदुवस्य ।
 उपब्रुवीतनमसाविजानज्येष्ठं चरत्तं विभजन्तमायोः ॥ २ ॥
 प्रति । प्र॒ध्यानम् । असुर॑स्य । वि॒द्वान् । सु॒उ॒क्तैः । दे॒वम् ।
 स॒वि॒तारं॑म् । दु॒व॒स्य् । उप॑ । ब्रु॒वी॒त । नम॑सा । वि॒जान॑न् ।
 ज्ये॒ष्ठम् । च॒ । रत्न॑म् । वि॒भज॑न्तम् । आ॒योः ॥ २ ॥

असुरस्य शत्रूणांनिरसितुः सवितुः प्रतिप्रयाणं प्रत्यागतिं विद्वान् जानन् सूक्तैः सवि-
 तारंदेवं दुवस्य परिचर हेअन्तरात्मन् किंच आयोर्मनुष्याय ज्येष्ठं रत्नं धनं च विभजन्तं ददत्-
 मित्यर्थः नमसा नमस्कारेण हविषावा विजानन् विशेषेणभावयन्नित्यर्थः यद्वान्तर्णीतण्यर्थोयं
 शापयन् उपब्रुवीत स्तौतुभवान् ॥ २ ॥

अथतृतीया—

अदन्नयादयतेवार्याणिपूपाभगोअदितिर्वस्तुः ।
 इन्द्रोविष्णुर्वरुणोमित्रोअग्निरहानिभद्राजनयन्तदस्माः ॥ ३ ॥
 अ॒द॒न्न॒या । द॒य॒ते । वा॒र्या॑णि । पू॒पा । भ॒गः । अ॒दि॒तिः ।
 व॒स्ते । उ॒स्तः । इ॒न्द्रः । वि॒ष्णुः । वरु॑णः । मि॒त्रः । अ॒ग्निः ।
 अ॒हा॒नि । भ॒द्रा । ज॒न॒य॒न्त । द॒स्माः ॥ ३ ॥

अयमग्निरदन्नया अदनीयानि अदेरीणादिकोऽत्रप्रत्ययः सुपांसुलुगितियाजादेशः अ-
 यथा अनीत्यदन्नाजिह्वातयावार्याणि वरणीयानि काष्ठानि दयते दयतिरनेककर्मा अत्रदहने
 वन्ते दहतीत्यर्थः सामर्थ्यादग्निरितिगम्यते यद्वा अदनीयानि वरणीयानि अन्नानि दयते
 ददाति यजमानाय दयदानगतिर्हि सावलाख्यानेषु कीदृशोग्निः पूपा पोपकः भगोभजनीयः
 अदितिरत्तंडनीयः यद्वा पूपादयस्त्रयोपिप्रत्येकं अदनीयानि वार्याणि चान्निदयते उस्तःसूर्पो-
 वस्तेआच्छादयति सामर्थ्यात्तेजांसि इन्द्रादयःपंचापिदेवाः दस्माः दर्शनीयाः अहानि सर्वा-
 ष्पागन्तृणि भद्रा शोभनीयानि जनयन्त जनयन्ति दिवसानां यागदानादिविशिष्टत्वमेवभ-
 द्रत्वम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

तन्नोअनुर्वासवितावरूथंतत्सिन्धवइपर्यन्तोअनुग्मन् ।
 उप्यद्वोचेअध्वरस्यहोतारायःस्यामपतयोजार्जत्नाः ॥ ४ ॥
 तत् । नः । अनुर्वा । सविता । वरूथम् । तत् । सिन्धवः ।
 इपर्यन्तः । अनु । ग्मन् । उप । यत् । वोचे । अध्वरस्य ।
 होता । रायः । स्याम । पतयः । वाजर्जत्नाः ॥ ४ ॥

तत्प्रसिद्धं वरूथं वरणीयमस्मदभिमर्तधनं नोस्मभ्यं अनर्वा अपत्यृतः केनाप्यतिरस्कृतः सवितादेवः प्रयच्छत्वितिशेषः तद्धनं सिन्धवः स्पन्दनशीलाइपयन्तो गच्छन्त्योनघः अनु अनुसृत्य ग्मन् गच्छन्तु धनंदातुंगच्छन्वित्यर्थः यद्यस्मात् अध्वरस्य यागस्य होता होमनिष्पादकोहं उपवोचे उपेत्य ब्रवीमि तस्मात्तत्रयच्छन्वितिशेषः वयं चात्रयोरायोधनस्य बहुविधस्य पतयः स्वामिनः स्याम भवेम वाजरत्नाः अन्नेनबलेनवारमणीयाः अथवा यद्यस्माद्द्वोचेस्तौमि तस्मात्सविता नोवरूथमामच्छतु तस्मान्घश्चनोवरूथं यज्ञमनुग्मन् अनुगच्छन्त्वितिवायोज्यम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

प्रयेवसुंभ्यईवदानमोदुर्येमित्रेवरुणेसूक्तवाचः ।
 अवैत्वभ्रंरुणुतावरीयोदिवस्पृथिव्योरवसामदेम ॥ ५ ॥ ३ ॥
 प्र । ये । वसुंभ्यः । ईवत् । आ । नमः । दुः । ये । मित्रे ।
 वरुणे । सूक्तवाचः । अवं । एतु । अभ्रम् । कृणुत । वरीत्यः ।
 दिवःपृथिव्योः । अवसा । मदेम ॥ ५ ॥ ३ ॥

येयजमानाः वसुभ्योयज्ञनिवासेभ्योदेवेभ्यः ईवत् गमनवत् नमोर्जपश्वात्मकं पदुः प्रादुः येचमित्रेदेवेवरुणेच सूक्तवाचः सूक्तवचसोभवन्ति तानस्मानभ्रं महद्धनं तेजोवा अवैतु अवगच्छतु हेदेवाः कृणुत कुरुतच एतेभ्योवरीयजरतरं सुखं दिवस्पृथिव्यो- र्वापृथिव्योरवसारक्षणेन मदेम हृष्येम ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्पृथिवीभेदतीपोवर्गः ॥ ३ ॥

विश्वोदेवस्येतिपंचर्षषष्ठसूक्तं स्वस्त्यात्रेयमुनेराष्वैश्वदेवं पंचमीपंक्तिः आद्याश्चतस्रो-
नुष्टुभः तदुक्तमनुक्रमण्यां—विश्वःस्वस्त्यात्रेयःपंक्तयन्तमिति । षष्ठ्याभिष्टवपडहयोःप्रथमेहनि
वैश्वदेवशास्त्रे विश्वोदेवस्येतिप्रतिपत्तृचस्त्याद्यः सूत्रितंच—विश्वोदेवस्यनेतुरित्येकेति । आभिष्ट-
विकेषुद्वितीयचतुर्थषष्ठेष्वहःसुपैववैश्वदेवस्यशास्त्रस्यप्रतिपत्तृगुणेष्वेवमभिष्टवइतिसूत्रितत्वात् ।

तत्रप्रथमा—

विश्वोदेवस्यनेतुर्मर्तावुरीतसख्यम् ।

विश्वोरायइपुध्यतिद्युम्नं वृणीतपुष्यसे ॥ १ ॥

विश्वः । देवस्य । नेतुः । मर्तः । वुरीत । सख्यम् । विश्वः ।

राये । इपुध्यति । द्युम्नम् । वृणीत । पुष्यसे ॥ १ ॥

विश्वः सर्वोमर्तोनेतुः देवस्यसवितुरित्यर्थः तस्मिन्सख्यं वुरीत वृणीत विश्वोजनो
रायेधनस्य इपुध्यति पंचमलकारः ईशीत तस्यानुग्रहात् सर्वोजनोद्युम्नंधनं वृणीत स-
वितारं पुष्यसे पुष्ट्यै पर्याप्तंधनम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तेतेदेवनेतयेचेमाँअनुशसे । तेरायातेह्याइपृचेसचेमहिसचथ्यैः ॥२॥

ते । ते । देव । नेतुः । ये । च । इमान् । अनुशसे । ते ।

राया । ते । हि । आपृचे । सचेमहि । सचथ्यैः ॥ २ ॥

हेनेतर्देव ते तव स्वभूतास्तेवयंयजमानाः येचान्ये इमान् विभक्तिव्यत्ययः इमे
होत्रादयः अनुशसे शंसितुंभवन्ति तेपितृदीयाः यद्वा इमानन्यानिन्द्रादीननुशसे ऋ-
भेणशंसितुंभवन्ति एकैववामहानात्मादेवताससूर्यः सहितसर्वभूतात्पेत्युक्त्वादितरासादिवतानां
तदन्तर्भावोदितिभावः नकेवलं त्वच्छंसकाएवेत्यर्थः ते उभे वयं रायाधनेन सचेमही-
तिसंचन्धः तेहि तेखलु आपृचे आपर्चनीयाः ह्यर्थकेन्द्रत्ययः ह्यन्मेजन्तइत्यव्ययत्वा-
दिभक्तेरदर्शनं सचथ्यैः सर्वैःकामैः सचेमहि संगच्छेमहि ॥ २ ॥

अथतृतीया—

अतो॒न॒आनु॒नार्ति॒थी॒नतुः॒पत्नी॑र्दशस्यत ।

आ॒रे॒विश्वं॑प॒थेष्ठां॑द्विषो॒यु॒योतु॒यू॒युविः ॥ ३ ॥

अतः । नः । आ । नृन् । अतिथीन् । अतः । पत्नीः । दशस्यत ।

आरे । विश्वम् । पथेऽस्थाम् । द्विषः । युयोतु । युयुविः ॥ ३ ॥

अतः अस्मिन्नेसावविभक्तिकस्तसिः नोस्माकमृत्विजां नृन् नेतृन् अतिथीन् तद्वत्पूज्यान्देवान् आदशस्यत सर्वतःपरिचरत अतोस्मिन्ने पत्नीर्देवानांपत्नीरपि आदशस्यतहविःप्रदानादिना यद्वा नोस्मभ्यं नृन् पुत्रभृत्यादीन् अतिथीन्पत्नीश्च एतन्नयमत्रदशस्यत हेदेवाः प्रयच्छत आरे दूरे विश्वं सर्वं पथेष्ठां मार्गेवर्तमानं वैरिणं द्विषः अन्यानपि द्विवोद्वेष्टन् युयोतु पृथक्करोतुदेवसंघःसवितावा युयुविः सर्वस्यामिश्रयिता पृथक्कर्ता ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

यत्र॒वद्वि॑र॒भिहितो॑दु॒द्रव॒द्रोण्यः॑प॒शुः ।

नृ॒मणां॑वी॒रप॒स्त्योर्णा॑धीरेव॒सनि॑ता ॥ ४ ॥

यत्र । वद्विः । अजिहहितः । दुद्रवंत् । द्रोण्यः । पशुः । नृमनाः ।

वीरपस्त्यः । अर्णा । धीरांश्च । सनिता ॥ ४ ॥

यत्र यस्मिन्नेसाव वद्विर्यज्ञस्यवोढा अभिहितोमूयंपापितोद्रोण्योयूपाहःपशुः दुद्रवत् गच्छतिमूयंप्रति तत्र नृमणाः यजमानमनाः सविता वीरपस्त्यः वीराकृत्विगयजमानाःपुत्रभृत्यादयोवा तद्वत्पस्त्यंगृह्यस्यसतादशः भेरितगृहोवा पुत्राद्युपेतगृहमदइत्यर्थः सनिता संभक्ताभवति अर्णा अरणकुशलाधीरेव योपिदिव यद्दार्णानि हवींषि अभिलक्ष्यसनिताभवति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

ए॒षते॑दे॒वने॒ता॒रथ॑स्पतिः॒शं॒रयिः॑ ।

शं॒रापे॑शं॒स्त्रस्त॑यं॒इपः॑स्तुतो॒मना॑महे॒देव॑स्तुतो॒मना॑महे ॥ ५ ॥ ४ ॥

ए॒पः । ते । दे॒व । ने॒त॒रिति॑ । रथः॒पतिः॑ । शम् । र॒यिः । शम् ।
 रा॒ये । शम् । स्व॒स्तये॑ । इ॒पः॒स्तुतः॑ । म॒ना॒महे॑ । दे॒व॒स्तुतः॑ ।
 म॒ना॒महे॑ ॥ ५ ॥ ४ ॥

हेनेतदेव सवितः ते तव एपरथः पतिः सर्वस्यपालकः रयिः दातव्यधनवान् मत्व-
 र्थोलुप्यते शंकरोत्वितिशेषः वयंच रायेधनस्य शं सुखाय यद्वा रायेधनाय शंसुखायच स्व-
 स्तये अविनाशाय इपस्तुतः एषणीयस्यसवितुः स्तोतारोवयं मनामहे स्तुमः देवस्तुतः देवानां
 देवस्यवा सवितुःस्तोतारोमनामहे स्तुमः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेचतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

अग्नेसुतस्येतिपंचदशार्चसप्तमंस्त्रकं अत्रेयमनुक्रमणिका—अग्नेपंचोनाचतस्रो गायत्र्यः प-
 लुष्णिहस्तिस्त्रोजगत्पस्त्रिष्टुभोवान्ये अनुष्टुभावितीति । ऋपिश्रान्यस्मादिति परिभाषया स्वस्त्यात्रेय-
 ऋपिः आदितश्चतस्रो गायत्र्यः पंचम्याद्याः पलुष्णिहः एकादश्याद्यास्तिस्त्रोजगत्पस्त्रिष्टुभो-
 वा चतुर्दशीपंचदश्यावनुष्टुभौ विश्वेदेवादेवता ।

तत्रमथमा—

अग्ने॑सु॒तस्य॑पी॒तये॑वि॒श्वैरु॑मेभि॒राग॑हि । दे॒वेभि॑र्ह॒व्यदा॑तये ॥ १ ॥

अग्ने॑ । सु॒तस्य॑ । पी॒तये॑ । वि॒श्वैः । ऊ॒मेभिः॑ । आ । ग॒हि ।

दे॒वेभिः॑ । ह॒व्यदा॑तये ॥ १ ॥

हेअग्ने त्वं सुतस्यपीतये सोमपानाय विश्वैरुमेभिः ऊमैः सर्वैरपिरक्षकैः देवेभिः देवैरि-
 न्द्रादिभिःसह हव्यदातये अस्माकंहविर्दानाय तद्वात्रेयजमानायवा आगहि आगच्छ ॥१॥

अथद्वितीया—

ऋ॒तं॒धी॒तय॑आ॒गंत॑स॒त्यं॒धर्मा॑णोअ॒ध्वर॑म् । अ॒ग्नेः॑पि॒वत॑जि॒ह्वया॑ ॥ २ ॥

ऋ॒तं॒ध॒धी॒तयः॑ । आ । ग॒त॒ । स॒त्यं॒धर्मा॑णः । अ॒ध्वर॑म् । अ॒ग्नेः॑ ।

पि॒वत॑ । जि॒ह्वया॑ ॥ २ ॥

हेऋतधीतयः सत्यस्तुतयः अवाध्यकर्मणोवादेवाः अध्वरमस्मद्यज्ञं आगत आगच्छत
आगत्यच हेसत्यधर्माणः सत्यस्यधारयितारोयुयं अग्नेर्जिह्वया पिवत आग्न्यसोमादिकम् ॥२॥

अथतृतीया-

विप्रेभिर्विप्रसन्त्यप्रातर्यावभिरागहि । देवेभिः सोमपीतये ॥ ३ ॥

विप्रेभिः । विप्र । सन्त्य । प्रातर्यावभिरागहि । आ । गहि ।

देवेभिः । सोमपीतये ॥ ३ ॥

हेविप्र मेधाविन् विविधकामानांवापूरक हेसन्त्य संभजनीपाम्ने विप्रेभिः उक्तलक्षणैः प्रा-
तर्यावभिः प्रातःकाले आगच्छतिः देवेभिः देवैः सार्द्धं आगच्छागच्छ किमर्थं सोमपीतये सोम-
पानाय ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अयंसोमश्चमूसुतोमन्त्रेपरिपिच्यते । प्रियइन्द्रायवायवे ॥ ४ ॥

अयम् । सोमः । चमू इति । सुतः । अमन्त्रे । परि । पिच्यते ।

प्रियः । इन्द्राय । वायवे ॥ ४ ॥

अयंपुरतोवर्तमानः सोमः चमू चम्बोः अन्व्योः अभिषवणफलकयोः सुतः अभिपुतः
सन् अमन्त्रे पात्रे परिपिच्यते पूर्यते सच इन्द्रायवायवेच प्रियः तं पातुं हेइन्द्रवायू आगच्छत-
मितिशेषः ॥ ४ ॥

वायवायाहीत्येपापृष्ठचस्पृतीपेहनिप्रउगशस्त्रवायव्येवृचस्याद्या सृत्रितंच-वायवाया-
हिवीतयइत्येकावायोपाहिशिवादिवइतिद्वेइति ।

सैपापंचमी-

वायवायाहिवीतये जुपाणोह्व्यदांतये ।

पिवांसुतस्यान्धसोअभिप्रयः ॥ ५ ॥ ५ ॥

वायो इति । आ । याहि । वीतये । जुपाणः । ह्व्यदांतये ।

पिवांसुतस्य । अन्धसः । अभि । प्रयः ॥ ५ ॥ ५ ॥

हेवापो प्रयोन्नं सोमाख्यं अभि अभिलक्ष्य आयाहि वीतये भक्षणाय जुषाणः प्री-
यमाणः हव्यदातये हविर्दानियजमानाय तदर्थं आगत्यच सुतस्यान्धसः अभिपुतमन्धोन्नं सो-
मलक्षणं पिब ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थं स्पृष्टतीयेपंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

पृष्ठचस्पृष्टतीयेहनिप्रउगशस्त्रेऽन्द्रवायवस्तृचः इन्द्रश्चेत्यादिकेद्वेऋचौशंसेत् तयोःप्रथमां-
द्वितीयांवा आवर्त्य तृचसंपादयेत् तथाचसूत्रितं—इन्द्रश्चवायवेपांसुवानामितिद्वयोरन्यतरांदि-
रिति ।

हृचेप्रथमासूक्तेपष्ठी—

इन्द्रश्चवायवेपांसुतानांपीतिर्मह्यः ।
ताञ्जुपेथामरेपसावृभिप्रयः ॥ ६ ॥

इन्द्रः । च । वायो इति । एषाम् । सुतानाम् । पीतिम् । अर्ह्यः ।
तान् । जुपेथाम् । अरेपसौ । अग्नि । प्रयः ॥ ६ ॥

हेवापो त्वंचेन्द्रश्चैषां पुरतोऽगृहीतानां सुतानां अभिपुतानां सोमानां पीतिं पानमर्ह्यः
यस्मादेवं तस्मात् तान् सोमरसान् जुपेथां सेवेथां अरेपसौ आहंसकौ तदर्थं प्रयः सोमाख्य-
मन्नमभिलक्ष्यागच्छतमितिशेषः यद्वा प्रयोनरूपान् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

सुताइन्द्रायवायवेसोमासोदध्याशिरः ।
निम्नंनयन्ति सिन्धवोऽग्निप्रयः ॥ ७ ॥

सुताः । इन्द्राय । वायवे । सोमासः । दधिऽआशिरः । निम्नम् ।
न । यन्ति । सिन्धवः । अग्नि । प्रयः ॥ ७ ॥

इन्द्रायवायवेच सोमासः सोमाः दध्याशिरः दध्याश्रयणाः सुताः अभिपुताः संपादिताः
तेच निम्नंनयन्ति सिन्धवोऽग्निप्रयः हेइन्द्रवायू युवामभिपयन्ति प्रयोनरूपाः ॥ ७ ॥

एतौयेहनिप्रउगशस्त्रेऽसृजूर्विश्वेभिरिति वैश्वदेवस्तृचः सूत्रितं च—सजूर्विश्वेभिर्देवेभिरु-
त्तनःप्रियाप्रियास्विति ।

सैषावृचेपयमासूक्तेष्टमी-

स॒जूर्वि॒श्वेभिर्दे॒वेभिर्श्वि॒भ्यांसु॒पसांस॒जूः ।
आया॑स्य॒ग्नेअ॒त्रिव॒त्सुते॑रण ॥ ८ ॥

स॒ऽजूः । वि॒श्वेभिः॑ । दे॒वेभिः॑ । अ॒श्विभ्या॑म् । उ॒पसा॑ । स॒ऽजूः ।
आ । या॒हि । अ॒ग्ने । अ॒त्रि॒वत् । सु॒ते । र॒ण ॥ ८ ॥

हेअग्ने विश्वेभिः सर्वैः देवेभिः देवैः सजूः संगतः सन् अश्विभ्यां उपसाच सजूः समानपीतिः
सन् आयाहि आगहि अत्रिवत् अत्रिरिव अत्रेर्यज्ञेयथातथेत्यर्थः यद्वा अत्रिर्यथायज्ञेयतेतद्वत्
सुवे अभिषुतेसोमे रण रमस्व ॥ ८ ॥

अथनवमी-

स॒जूर्मि॒त्रावरु॑णाभ्यांस॒जूःसोमे॑न॒विष्णु॑ना ।
आया॑स्य॒ग्नेअ॒त्रिव॒त्सुते॑रण ॥ ९ ॥

स॒ऽजूः । मि॒त्रावरु॑णाभ्याम् । स॒ऽजूः । सोमे॑न । विष्णु॑ना । आ ।
या॒हि । अ॒ग्ने । अ॒त्रि॒वत् । सु॒ते । र॒ण ॥ ९ ॥

अथदशमी-

स॒जूरा॑दि॒त्यैर्व॑सुभिःस॒जूरि॒न्द्रेण॑वा॒युना॑ ।
आया॑स्य॒ग्नेअ॒त्रिव॒त्सुते॑रण ॥ १० ॥ ६ ॥

स॒ऽजूः । आ॒दि॒त्यैः । वसु॑भिः । स॒ऽजूः । इ॒न्द्रेण॑ । वा॒युना॑ । आ ।
या॒हि । अ॒ग्ने । अ॒त्रि॒वत् । सु॒ते । र॒ण ॥ १० ॥ ६ ॥

उत्तरेदेनवमीदशम्यौस्पष्टे ॥ ९ ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेपष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

पृष्ठस्यपष्ठेहनिवैश्वदेवशस्त्रेस्वस्तिनइतितृचः सूत्रितंच-स्वस्तिनोमिमीतामश्विनाभगइ-
तितृचइतिवैश्वदेवमिति । तथाबृहस्पतिसत्रेवैश्वदेवनिविद्धानार्थोयंतृचः स्वस्तिनोमिमीतामश्वि-
नाभगइतिवैश्वदेवमितिसूत्रितत्वात् ।

तृचेमथमासृकेएकादशी-

स्वस्तिनोमिमीतामश्विनाभगःस्वस्तिदेव्यर्दितिरनर्वणः ।

स्वस्तिपूपाअसुरोदधातुनःस्वस्तिद्यावापृथिवीसुचेतुना ॥ ११ ॥

स्वस्ति । नः । मिमीताम् । अश्विना । भगः । स्वस्ति । देवी ।

अर्दितिः अनर्वणः । स्वस्ति । पूपा । असुरः । दधातु । नः ।

स्वस्ति । द्यावापृथिवी इति । सुचेतुना ॥ ११ ॥

नोस्मभ्यं अश्विना अश्विनौ स्वस्ति अविनाशं क्षेममिमीतांकुरुतां भगश्चस्वस्तिक्षेमं
मिमीतां तथा देव्यर्दितिश्च स्वस्तिमिमीतां अनर्वणः अप्रत्यूतः पूपा असुरः शत्रूणां निर-
सिता प्राणानां बलानांदातावा नःस्वस्तिदधातु नोस्मभ्यं द्यावापृथिवीद्यावापृथिव्यावपि सुचे-
तुना शोभनेनप्रज्ञानेन विशिष्टे स्वस्तिमिमीतां ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

स्वस्तयेवायुमुपब्रवामहैसोमंस्वस्तिभुवनस्ययस्पतिः ।

बृहस्पतिं सर्वगणं स्वस्तये स्वस्तयं आदित्यासो भवन्तुनः ॥ १२ ॥

स्वस्तये । वायुम् । उप । ब्रवामहै । सोमम् । स्वस्ति । भुवनस्य ।

यः । पतिः । बृहस्पतिम् । सर्वङ्गणम् । स्वस्तये । स्वस्तये ।

आदित्यासः । भवन्तु । नः ॥ १२ ॥

स्वस्तये क्षेमाय वायुमुपब्रवामहै स्तुमइत्यर्थः सोमंचोपब्रवामहै यश्चसोमोभुवनस्य
पतिः पालकः सर्वलोकजीवनस्यसोमायतत्वात् तथा सर्वगणं सर्वदेवगणोपेतं बृहस्पतिं
बृहतःकर्मणोमंत्रस्यवापालयितारं स्वस्तयेस्तुमः आदित्यासः आदित्याअदितेःपुत्राःसर्वदेवाः
अरुणादयोद्वादशवा नोस्माकं स्वस्तयेभवंतु ॥ १२ ॥

सत्रमध्येदीक्षितेव्याधितेसति तस्मिन्नहनि वैश्वदेवशस्त्रेयंतृचोनिविद्धानार्थः सूचितं-
च-स्वस्त्यात्रेयंनिविदंद्ध्यदिति । स्वस्त्यात्रेयशब्देनार्यंतृचोविवक्षितइतितत्रव्याख्यातं तथा-
रूपादिकेसत्ययंतृचोजप्यः ।

अथत्रयोदशी-

विश्वेदेवानो अद्यास्वस्तये वैश्वानरो वसुः अग्निः स्वस्तये ।
देवा अवन्तु ऋभवः स्वस्तये स्वस्ति नो रुद्रः पातु अंहसः ॥ १३ ॥

विश्वे । देवाः । नः । अद्य । स्वस्तये । वैश्वानरः । वसुः ।
अग्निः । स्वस्तये । देवाः । अवन्तु । ऋभवः । स्वस्तये ।
स्वस्ति । नः । रुद्रः । पातु । अंहसः ॥ १३ ॥

विश्वे सर्वेषु देवानोऽस्मान् अद्यास्मिन्त्यागदिने स्वस्तये क्षेमायावन्तु वैश्वानरो विश्व-
एनं नरानयन्तीति वैश्वानरः वसुः सर्वस्य वासयिता अग्निर्देवः अयमेवाग्निर्वैश्वानर इति शा-
कपूणिरिति रियास्कः । सोऽपि स्वस्तये वतु देवाः ऋभवोऽपि स्वस्तये वन्तु रुद्रो दुःखादावयिता देवोऽपि
अंहसः पापात् स्वस्ति पातु नोऽस्मान् ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

स्वस्ति मित्रावरुणा स्वस्ति पथ्ये रेवति ।
स्वस्ति न इन्द्रंश्चाग्निश्च स्वस्ति नो अदिते रुधि ॥ १४ ॥

स्वस्ति । मित्रावरुणा । स्वस्ति । पथ्ये । रेवति । स्वस्ति । नः ।
इन्द्रः । च । अग्निः । च । स्वस्ति । नः । अदिते । रुधि ॥ १४ ॥

हेमित्रावरुणा अहोरात्राग्निमानिदेवौ स्वस्तिकुरुतं हेपथ्ये पथ्यास्वस्तिदेवि पन्थाअन्त-
रिक्षिपार्गः जन्तहितपार्गः जन्तहितपार्गाग्निमानिदेवी हेतदक्षि स्तेन इन्तसि क्षेपिस्तसि
रुधि इन्द्रश्चाग्निश्चपत्येकं नोऽस्मभ्यं स्वस्तिरुधि हेअदितेदेवि नः स्वस्तिरुधिकुरु ॥ १४ ॥

अथपंचदशी-

स्वस्ति पन्थामनुचरेमसूर्या चन्द्रमसा विव ।
पुनर्ददताग्रंताजानतासंगमेमहि ॥ १५ ॥ ७ ॥

स्वस्ति । पन्थाम् । अनु । चरेम । सूर्याचन्द्रमसौऽइव । पुनः ।
ददता । अघ्नता । जानता । सम् । गमेमहि ॥ १५ ॥ ७ ॥

पन्थां पन्थानं स्वस्ति क्षेमेणानुचरेम सूर्याचन्द्रमसाविवतौ यथानिरालंबेमार्गे
राक्षसादिभिरनुपद्रुतीसंचरतस्तद्वद किंच वयं प्रवसन्तः पुनर्ददतामितं अघ्नता चिरकाल-
विलंबकोपेनाहिंसता जानताअविस्मरतामदीयश्चिरकालंगतः कोयमितिसन्देहमकुर्वतामदीयो-
यमितिविध्यमानेनेत्यर्थः उक्तलक्षणेन बन्धुजनेन संगमेहि यद्वा पूर्वादि प्रवसतांवाक्यं उत्तरार्ध
बन्धूनां वयंबन्धवः ददताअभिमतमुपार्जितं यच्छता अघ्नता प्रयासकोपेन अहिंसताजानता
सस्नेहमधिगच्छता प्रवसता संगमेमहि ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

प्रश्यावाश्वेतिसप्तदशर्चमष्टमंस्कं अत्रेयमनुक्रमणिका—प्रश्यावाश्वच्युनाश्यावाश्वोमा-
रुतंहतत्वंकिःपृष्ठचन्याचेति । आत्रेयःश्यावाश्वऋषिः हतदितिपयोगादिदमादीनिदशस्कानि
मरुदेवत्यानि षष्ठीसप्तदशीचर्पन्तयौ शिष्टाःभक्तयंतपरिभाषयानुद्भुभिः गतोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

प्रश्यावाश्वघृष्णुयार्चामरुद्भिर्ऋकभिः ।

येअद्रोघमनुष्वधंश्रवोमदन्तियज्ञियाः ॥ १ ॥

प्र । श्यावऽइअश्व । घृष्णुऽया । अर्च । मरुद्भिः । ऋकभिः ।

ये । अद्रोघम् । अनुऽस्वधम् । श्रवः । मदन्ति । यज्ञियाः ॥ १ ॥

हेश्यावाश्व एतन्नामकक्षेपे घृष्णुया घृष्णुत्वं ऋकभिः मरुद्भिः स्तुत्यान् मरुतः प्राचं
द्वितीयार्थेत्तृतीया एवं स्वयमेवसंप्रेष्यति यद्वा यजमानोहोतारश्यावाश्वंब्रूते यद्वा मरुद्भि-
र्मरुत्सदृशैर्ऋकभिःस्तोतृभिःसहस्तोत्रैर्वाचं स्तुहीत्यर्थः येमरुतोयज्ञियायज्ञाहोअनुष्वधं मत्य-
हंहविलक्षणाभमदानं स्वधानुपश्वाद्वा अद्रोघमहिंसकं श्रवोचंलब्ध्वा मदन्तिहव्यन्ति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तेहिस्थिरस्यशर्वसःसखायुःसन्तिघृष्णुया ।

तेयामन्नाष्टपद्दिनस्मनापान्तिशश्वन्तः ॥ २ ॥

ते । हि । स्थिरस्य । शवसः । सखायः । सन्ति । धृष्णुष्या ।

ते । यामन् । आ । धृपत्स्विनः । त्मना । पान्ति । शश्वतः ॥ २ ॥

तेहि तेखलु स्थिरस्याविचलितस्य शवसोबलस्य सखायःसन्ति भवन्ति महंघृष्णु-
या धृष्णवः तेचयामन्ना आइतिचार्थे गमनेषि धृपद्विनोर्धर्षणवन्तः त्मना आत्मना अ-
नुग्रहेणैव अस्मदुपकारमनपेक्षैव शश्वतोबहूनस्मान्पुत्रभृत्यादीन् पान्तिरक्षन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

तेस्पन्द्रासोनोक्षणोतिष्कन्दन्तिशर्वरीः ।

मरुतामधामहोदिविक्षमाचमन्महे ॥ ३ ॥

ते । स्पन्द्रासः । न । उक्षणः । अति । स्कन्दन्ति । शर्वरीः ।

मरुताम् । अध । महः । दिवि । क्षमा । च । मन्महे ॥ ३ ॥

हेमरुतः स्पन्द्रासः स्पन्दनशीलाः उक्षणोजलस्यसेकारश्च नेतिचार्थे यस्मात्स्पन्द्राः
अन्येषां तस्मात् शर्वरीः शर्वर्योरात्रयः कालावयवानित्यर्थः तानतिस्कन्दन्ति अतिक्रम्यग-
च्छन्ति नित्याइत्यर्थः यस्मादेतेष्वंविधाः तस्मात् मरुतां अध अधुना महस्तेजोदिविद्युलो-
के क्षमा क्षमायांभूमौचवर्तमानं मन्महे स्तुमः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

मरुत्सुवोदधीमहिस्तोमंयज्ञंचधृष्णुया ।

विश्वेयेमानुपायुगापान्तिमर्त्यरिपः ॥ ४ ॥

मरुत्सुं । वः । दधीमहि । स्तोमं । यज्ञम् । च । धृष्णुष्या ।

विश्वे । ये । मानुपा । युगा । पान्ति । मर्त्यम् । रिपः ॥ ४ ॥

हेअध्वर्युहोत्रादपोबोयूर्यमरुत्सु धृष्णुया धर्षकेषु दधीमहि व्यत्ययेनोत्तमः घत् किं
स्तोमं स्तोत्रं यज्ञंच इज्यते अनेनेतियज्ञंहविः तदुभयंकिमर्थंदीयतइति येमरुतोविश्वेस-
र्वेषि मानुषा मानुषाणि युगा युगानि सर्वेषुकालेष्वित्यर्थः मर्त्यं मरणधर्माणं यजमानं
रिपोर्हंसकात् सकाशात्पान्ति रक्षन्ति ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

अर्हन्तोयेसुदानंवोनरोअसामिशवसः ।

प्रयज्ञंयज्ञियेभ्योदिवोअर्चामरुद्भ्यः ॥ ५ ॥ ८ ॥

अर्हन्तः । ये । सुदानवः । नरः । असामिशवसः । प्र ।

यज्ञम् । यज्ञियेभ्यः । दिवः । अर्चम् । मरुद्भ्यः ॥ ५ ॥ ८ ॥

हेहोतः हेआत्मन्वा येअर्हन्तः पूज्याः सुदानवः शोभनदानाः नरोनेतारः कर्मणां
असामिशवसोऽनल्पबलाःसन्ति तेभ्योयज्ञियेभ्योयज्ञार्हेभ्योदिवोद्योतमानेभ्योमरुद्भ्यः विभ-
क्तिवचनमोर्व्यत्ययः यद्वा कर्मणिपष्ठी दीर्घं यज्ञं यज्ञसाधनंहविः प्रार्चं पूजय प्रयच्छे-
त्यर्थः अथवा दिवोन्तरिक्षादागतेभ्यइतिसंबन्धः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यवृत्तीयेऽष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

अथपष्ठी-

आरुक्मैरायुधानरंऋष्वाऋष्टीरंसृक्षत ।

अन्वेनाअहविद्युतोमरुतोजज्जतीरिवभानुरर्तत्मनादिवः ॥ ६ ॥

आ । रुक्मैः । आ । युधा । नरः । ऋष्वाः । ऋष्टीः । असृक्षत ।

अनु । एनान् । अहं । विद्युतः । मरुतः । जज्जतीःइव ।

भानुः । अर्तम् । त्मना । दिवः ॥ ६ ॥

नरोवृष्टेनेतारः ऋष्वाः महान्तोमरुतोरुक्मैः रोचमानैराभरणविशेषैरारोचन्तइतिशेषः
उपसर्गश्रुतेःसंगतक्रियाध्याहारः तथायुधामहरणसाधनेनायुधेन आरोचन्ते एते मरुतः
ऋष्टीः आयुधविशेषान् असृक्षत प्रक्षिपन्ति मेघभेदार्थं एनान्मरुतोविद्युतोपि जज्जती-
रिव शब्दकारिण्यआपइव जज्जतीरापोभवन्तिशब्दकारिण्यइतिनिरुक्तं । अन्वहअनुगच्छ-
न्त्येव दिवोद्योतमानस्य मरुद्गणस्य भानुर्दीप्तिः त्मना स्वयमेव अर्तं निरगात् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

येवावृधन्तपार्थिवायउरावन्तरिक्षा ।
वृजनेवानदीनांसधस्थैवामहोदिवः ॥ ७ ॥

ये । वृधन्त । पार्थिवाः । ये । उरौ । अन्तरिक्षे । आ । वृजने ।
वा । नदीनाम् । सधस्थै । वा । महः । दिवः ॥ ७ ॥

येमरुतः पार्थिवाः पृथिवीसंबन्धाःसन्तोववृधन्तवर्धन्ते येचौरौ महत्पन्तरिक्षेच
ववृधन्त आइतिचार्थे नदीनां नदनवतीनां वृजनेवाबलेववृधन्त महोमहतः दिवोद्युलो-
कस्य सधस्थेवा सहस्थानेच ववृधन्त उभयत्रवाशब्दश्चार्थे एवंसर्वत्रवर्धमानामरुतोवृ-
ष्ट्यर्थंऋष्टीरसृक्षतेतिपूर्वत्रसंबन्धः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

शर्धामारुतमुच्छंसत्यशवसमृभ्वंसम् ।
उतस्मतेशुभेनरःप्रस्पन्द्रायुजतत्मना ॥ ८ ॥

शर्धः । मारुतम् । उत् । शंस । सत्यशवसम् । ऋभ्वंसम् । उत ।
स्म । ते । शुभे । नरः । प्र । स्पन्द्राः । युजत् । त्मना ॥ ८ ॥

हेस्तोतः मारुतं शर्धोविलं उदुत्कष्टं शंस स्तुहि कीदृशं शर्धः सत्यशवसं सत्यवेगं ऋभ-
वं महदतिप्रवृष्टं उतस्मापिच नरोवृष्टेनेतारस्तेमरुतः शुभे उदृक्कार्थं प्रयुजत मयंजत समयो-
जयन् त्मना आत्मनैव जगद्रक्षाबुधैव स्पन्द्राः चञ्जनस्वभावाः वृषतीरित्यर्थः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

उतस्मतेपरुण्यामूणाविसतशुन्ध्यवः ।
उतपव्यारथानामद्रिभिन्दन्त्योजंसा ॥ ९ ॥

उत् । स्म । ते । परुण्याम् । ऊर्णाः । विसत् । शुन्ध्यवः ।
उत् । पव्या । रथानाम् । अद्रिम् । भिन्दन्ति । ओजंसा ॥ ९ ॥

उतस्म अपिच तेमरुतः परुष्ण्यां एतन्नामिकायांनद्यां वर्तन्ते यऊर्णाः दीवीः शुन्ध्य-
वः शोधिकाः अपः वसत आच्छादयन्ति तेउतापिच पन्था नेम्या रथानां स्वकीयानां र-
थचक्रेणौजसा बलेनचादिभिन्दन्ति मेघगिरिवाविदारयन्ति ॥ ९ ॥

अथदशमी—

आपथयोविपथयोन्तस्पथाअनुपथाः ।

एतेभिर्मह्यंनार्मभिर्यज्ञंविष्टारओहते ॥ १० ॥ ९ ॥

आऽपथयः । विऽपथयः अन्तःऽपथाः अनुऽपथाः । एतेभिः ।

मह्यम् । नार्मभिर्यज्ञम् । विऽस्तारः । ओहते ॥ १० ॥ ९ ॥

आपथयः अस्मदभिमुत्तामार्गायेपतित्तादृशाः विपथयोविष्वङ्मार्गाः अन्तस्पथाः दरीह्र-
षिरादिमार्गाः अनुपथाः अनुकूलमार्गाश्च येमरुतःसन्ति ते एतेभिः एतैश्चतुर्विधैर्नामभिर्नामकैः
स्वरूपैर्मह्यं मर्दर्थं यज्ञं विस्तारः विस्तृताःसन्तः ओहते वहन्ति यद्वा एतैर्नामभिरुदकैः
सार्धयज्ञमोहते ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्पृतीयेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथैकादशी—

अधानरोन्योहतेधानियुतओहते ।

अधापारावताइतिचित्रारूपाणिदर्श्या ॥ ११ ॥

अध । नरः । नि । ओहते । अध । निऽयुतः । ओहते । अध ।

पारावताः । इति । चित्रा । रूपाणि । दर्श्या ॥ ११ ॥

अध अथ नरोभिमतवृष्ट्यादिनेतारोन्योहते नितरांवहन्तिजगत् अथ नियुतः स्वयमेव
मिश्रयितारः सन्तः ओहते अधाय पारावताः परवद्दूरदेशःतत्संबन्धिनश्च अन्तरिक्षादिदूरदेशो
ग्रहवारामेघादिधारकाःसन्तः ओहतइत्यर्थः इतिउक्तमकारेण तेषारूपाणि चित्रा नानाविधा-
नि चापनीयानिवा दर्श्यास्वव्यापारैर्दर्शनीयानिभवंत्वितिशेषः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

छन्दःस्तुभःकुभन्यवउत्समाकीरिणोचतुः ।

तेमेकेचित्तायवउमाआसन्दृशित्विपे ॥ १२ ॥

छन्दःस्तुभः । कुभन्यवः । उत्सम् । आ । कीरिणाः । चतुः । ते । मे ।
के । चित् । न । तायवः । उमाः । आसन् । दृशि । त्विपे ॥ १२ ॥

छन्दःस्तुभः छन्दोभिःस्तोतारः कुभन्यवः उदकेच्छवः कीरिणः स्तोतारः उत्सं
कूपपेक्ष्य तृपिताय गोतमाय यान्मरुतः आनृतुः सर्वतोऽकुर्वन् अनयन्वास्तोत्रं यद्वा
येछन्दस्तुभः छन्दोभिःस्तुत्याः स्तोभतिःस्तुतिकर्मा कुभन्यवः सेकारोवृष्ट्युदकस्य कुभि-
रुन्दनकर्मा कीरिणः स्तोतुः गोतमस्यपानार्थं उत्सं कूपं आनृतुः आनीववन्तः अ-
सिंचन्नुत्संगोतमायतृष्णजइतिखुंकं । नूनयेइत्यस्यवानतंतेर्वाविक्षेपमात्रार्थस्येदंरूपं तेमरुतः
केचित् मे मह्यं तायवोन कदाचिदप्यदृश्यास्तस्कराइवस्थिताः ऊमारक्षकाः दृशिदर्शने
आसन् विषयभूताअभवन् केचित् त्विपे शरीरदीप्त्यै बलायवासन् प्राणरूपेणेतिभावः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

यक्त्वाक्कृष्टिविद्युतःकवयःसन्तिवेधसः ।

तमृपेमारुतंगणंनमस्यारमयागिरा ॥ १३ ॥

ये । क्त्वाः । कृष्टिविद्युतः । कवयः । सन्ति । वेधसः । तम् ।

कृपे । मारुतम् । गणम् । नमस्य । रमया । गिरा ॥ १३ ॥

येमरुतः क्त्वाः दर्शनीयाः कृष्टिविद्युतः आयुधैर्विद्योतमानाः कवयोमेधाविनोवेध-
सः सर्वत्रविधातारः सन्ति तं तेषामारुतंगणं रमया रमणीययागिरास्तुत्या हेकृपे श्या-
घाश्व नमस्य परिचर स्तुहि ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

अच्छकृपेमारुतंगणंदानामित्रंनयोपणा ।

दिवोवाधृष्णवओजंसास्तुताधीभिरिपण्यत ॥ १४ ॥

अच्छ । ऋपे । मारुतम् । गणम् । दाना । मित्रम् । न ।
 योषणा । दिवः । वा । धृष्णवः । ओजसा । स्तुताः ।
 धीभिः । इपण्यत ॥ १४ ॥

हेऋपे मारुतगणं मरुतसंघं मित्रं आदित्यमिव दाना हविर्दानेन योषणा यैति-
 रिदंत्सं यौतीतियोपास्तुतिः तयाचाच्छ आगच्छेतिशेषः ऋपेः उत्तरार्धःप्रत्यक्षवादः ओ-
 जसा वस्तेन हेधृष्णवोधर्षकामरुतः दिवोवा द्युलोकाद्वा वाशब्दश्रुतेरितरलोकद्वयाद्वा धी-
 भिरस्मदीयाभिःस्तुतिभिः स्तुताइपण्यत गच्छतयज्ञं ॥ १४ ॥

अथपंचदशी-

नूर्मन्वानेपादेवाँअच्छानवृक्षणा ।
 दानासचेतसूरिभिर्यामश्रुतेभिरञ्जिभिः ॥ १५ ॥

नु । मन्वानः । एपाम् । देवान् । अच्छ । न । वृक्षणा । दाना ।
 सचेत । सूरिर्भिः । यामँऽश्रुतेभिः । अञ्जिर्भिः ॥ १५ ॥

नुक्षिपं एपां मरुतां एतान्मरुतइत्यर्थः मन्वानः स्तुवन् देवान्मरुद्भूतिरिक्तान् वृक्षणा
 वहनेननिमित्तेन अच्छ अभिप्राप्तुंनमनुते सस्तीता सूरिभिर्मेधाविभिः प्रेरयितृभिः यामश्रुतेभिः
 शीघ्रगमनेनविश्रुतैः अंजिभिः फलस्यव्यंजकैर्मरुद्भिः सर्वाःपंचम्यर्थेतृतीयाः उक्तलक्षणेऽयोम-
 रुद्भ्योदानाअभिमतदानानि सचेतसंगच्छते ॥ १५ ॥

अथषोडशी-

प्रयेमेवन्ध्वेपांवोचन्तसूर्यःपृश्निवोचन्तमातरम् ।
 अधापितरंमिष्मिणंरुद्रंवाचन्तशिकंसः ॥ १६ ॥

प्र । ये । मे । बन्धुऽएपे । गाम् । वोचन्त । सूर्यः । पृश्निम् ।
 वोचन्त । मातरम् । अध । पितरम् । इष्मिणम् । रुद्रम् ।
 षोचन्त । शिकंसः ॥ १६ ॥

येमरुतोमेमसं बन्ध्वेपे स्वेपांबन्धूनामन्वेपणेसति सूरयः प्रेरकाः गां माध्यमिकांवाचं गोदेवतांवा प्रवोचन्त प्रावोचन् अवशिष्टमृषेर्वाक्यं मेऋषिर्मरुद्वाक्यमनुवदति तस्मादुत्तरयोर्निघातयोर्बन्धुदानन्वयान्निघातः तेषुश्चिं युदेवतां पृथिवर्णांगांवा मातरंवोचन्तअनुवन् पृथिव्यैवैपयसोमरुतोजाताइतिश्रुतेः । अधाथ पितरं स्वकीयं इप्पिणं गमनवन्तमन्नवन्तंवा रुद्रं वोचन्त शिकसः शक्तास्ते मरुतां रुद्रेणपुत्रत्वपरिमहोबहुलत्वउपपादितः ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी—

सप्तमेसप्तशाकिनएकमेकाशताददुः ।

यमुनायामधिश्रुतमुद्राधोगव्यमृजेनिराधोअश्व्यमृजे ॥ १७ ॥ १० ॥

सप्त । मे । सप्त । शाकिनः । एकम् । एका । शता । ददुः । यमुनायाम् । अधि । श्रुतम् । उत् । राधः । गव्यम् । मृजे । नि । राधः । अश्व्यम् । मृजे ॥ १७ ॥ १० ॥

सप्त सप्तसंख्याकाः संघाः सप्तगणावैमरुतइतिश्रुतेः । दितिगर्भेवर्तमानंवायुमिन्द्रःप्रविश्य सप्तधाविदार्यं पुनरकैकं सप्तधाव्यदारयत् तेएकोनपंचाशन्मरुद्गणाअभवन्नितिपुराणेषुप्रसिद्धं तेच सप्तसप्तसंख्याकाः शाकिनः सर्वमपिकर्तुंशक्ताः तेचैकमेका एकैकोगणोमहंशता शतसंख्यानि गवाश्वयूथानिददुः दत्तवन्तः प्रयच्छन्वितिवाआशीः तैर्दत्तं यमुनायांनद्यां अधि अयंसप्तम्यर्थानुवादी तत्रश्रुतं प्रसिद्धं गव्यं गोसमूहात्मकं गोसंबन्धिवा राधोधनं उन्मृजे उन्मार्जयामि तथातैर्दत्तं अश्व्यं अश्वसमूहात्मकं तत्संबन्धिवा राधोनिमृजे निमार्जि ॥ १७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यवृत्तीषेदशप्रोवर्गः ॥ १० ॥

कोवेदजानमितिपोडशर्चनवर्मसूक्तं शपावाश्वक्रपिः आद्यापंचमीदशम्येकादशीपंचदश्यः ककुभः षष्ठीसप्तमीनवमीत्रयोदशीचतुर्दशीपोळश्यःसतोबृहत्यः अष्टमीद्वादशीचगायत्र्यौ द्वितीयाबृहती वृतीयाअनुष्टुप् चतुर्थीपुरउष्णिक् मरुतोदेवता तथाचानुक्रान्तं—कोवेदपोळशकुकुबृहत्यनुष्टुप्पुरउष्णिक्कुकुस्ततोबृहत्यौगायत्रीसतोबृहतीकुकुभौगायत्रीसतोबृहत्यौकुकुपस्ततोबृहतीति । विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

कोवेदजानमेपांकोवापुरासुम्नेष्वांसमरुताम् । यद्युयुजेकिलास्यः ॥१॥

कः । वेद । जानम् । एयाम् । कः । वा । पुरा । सुम्नेषु । आस ।
मरुताम् । यत् । युयुजे । किलास्यः । १ ॥

एषां मरुतां पूर्वसूक्ते प्रस्तुतत्वाद्दान्वादशविषयत्वादेपामित्यस्यनिघातता जानमुत्पत्तिं
कोवेद जानातिकःपुमान् कोवापुरापूर्वं अप्येषांमरुतां सुम्नेषु सुखेषु आस भवति यद्यदा
एते किलास्यः किलासीः पृषतीरित्यर्थः वायुयुजे रथेयोजितवन्तः तदैषां स्थितिं बल्ल-
क्षणानिस्तुखानिच कोजानातीत्यर्थः वेगविषये सर्वत्रवायोरुपमासदत्वादितिभावः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

एतान्रथेषुतस्थुपःकःशुश्रावकथायुः ।

कस्मैससुःसुदासेअन्वापयइळाभिर्दृष्टयःसह ॥ २ ॥

आ । एतान् । रथेषु । तस्थुपः । कः । शुश्राव । कथा । युयुः । कस्मै ।
ससुः । सुदासे । अनु । आपयः । इळाभिः । दृष्टयः । सह ॥ २ ॥

एतान्मरुतोरथेषु तस्थुपः स्थितवतः कआशुश्राव श्रावयेदित्यर्थः यद्वैतेषां क्रोशध्वनिं
रथध्वनिं च कःशृणुयात् कथा कथं ययुर्गच्छन्ति तदपिकोजानाति यद्वा तात् कथमन्वेदेवा-
दयोअनुगच्छेयुः कस्मै सुदासे सुदानाय आपयोबन्धुभूताव्याप्ताः वृष्टयोवर्षकाः अयंकर्त-
रिक्किच् इलाभिर्वह्विवैरनैःसह सहिताः अनुससुः अनुक्रमेणावतरेयुः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

तेमआहुर्यआययुरुपद्युभिर्विभिर्मदे ।

नरोमर्याअरेपसइमान्पश्यन्निर्तिष्ठुहि ॥ ३ ॥

ते । मे । आहूः । ये । आश्युः । उप । द्युभिः । विभिः । मदे ।
नरः । मर्याः । अरेपसः । इमान् । पश्यन् । इति । स्तुहि ॥ ३ ॥

ऋषिर्ऋग्व्याज्यामरुतवाद्भ्रावमाख्यास्यन् अनया मादुर्भूतान्पश्यन्नाह—तेमरुतः इत्यंलप-
ते मे मत्समाहुः येउपाययुः येमरुतोमांपाप्ताः कैःसाधनैः द्युभिर्द्योतमानैः विभिर्गन्तुभिरश्वैः
किमर्थं मदे मदाप सोमपानजनिताय किमाहुरिति तदनुब्रूते नरोनेतारोमर्याःमनुष्येभ्योहि-
ताः अरेपसोऽलेपास्ते हेऋषे इमानस्मान् पश्यन् तथास्थितान् चक्षुषावलोकयन् स्तुहीत्याहुः
यद्वा इतिश्रुतंपश्यन्स्तुहीति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

येअजिपुयेवाशीपुस्वभानवःस्रक्षुरुक्मेपुंखादिपु ।

श्रायारथेषुधन्वंसु ॥ ४ ॥

ये । अजिपुं । ये । वाशीपु । स्वऽभानवः । स्रक्षु । रुक्मेपुं ।
खादिपुं । श्रायाः । रथेषु । धन्वंसु ॥ ४ ॥

अनया मरुतांस्वरूपंनिरूपयति हेमरुतोयुष्माकं येप्रसिद्धाः स्वभानवः स्वदीप्तयोजि-
पुआभरणेषु श्रायाःआश्रयभूताःसन्ति येच वाशीष्वायुधेषु येच लक्षु माल्येषु येरुक्मेपुजरोभूष-
णेषु येचखादिपु हस्तपादस्थितकदकेषु हस्तेपुखादिश्रुतिश्रुतस्त्रादयदैतिहश्रुतीभवतः । रथेषु
धन्वसुच येचस्वभानवः श्रायाःसन्ति सुधन्वानइपुमन्तः सुरथाः पृथ्भिमातरइतिचनिर्गमः । ता-
नसर्वानस्तुमइतिशेषः यद्वा येस्वभानवः स्वायत्तदीप्तयोमरुतोजिपु आभरणेषु निमित्तेषु
श्रायाआश्रयाभविष्यामः येचवाशीपुनिमित्तेषु एवंसर्वत्रयोज्यं तादृग्विधानिमान् पश्यन् स्तु-
हीतिपूर्वत्रसंबन्धः तेषामेवेदंवाक्यं ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

युष्माकंस्मारथौअनुमुदेदधेमरुतोजीरदानवः ।

वृष्टीद्यावोयतीरिव ॥ ५ ॥ ११ ॥

युष्माकम् । स्म । रथान् । अनु । मुदे । दधे । मरुतः । जीरऽदानवः ।
वृष्टी । द्यावः । यतीः इइव ॥ ५ ॥ ११ ॥

हेजीरदानवः शीघ्रदानाः हेमरुतः युष्माकंरथान् अनुउद्दिश्य मुदे मोदाय दधे
धारयामि करोमीत्यर्थः सामर्थ्यावस्तुतीरितिलभ्यते स्मेतिपूरणः वृष्टीवृष्ट्यायतीःसर्वत्रगच्छ-
न्तोः द्यावोदीप्तिरिवदृश्यमानान्स्थानितिसंबंधः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यवृत्तीयेएकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

कारीयांतिस्रःपिंडचोहोतव्याः तत्रद्वितीयायाआयंनरइत्यनुवाक्या सूत्रितच—आयंन-
रःसुदानवोददाशुपेविद्युन्महतोनरोअश्मदियवइति ।

सैपापठी—

आयंनरःसुदानवोददाशुपेदिवःकोशमचुच्यवुः ।

विपर्जन्यंसृजन्तिरोदसीअनुधन्वनायन्तिवृष्टयः ॥ ६ ॥

आ । यम् । नरः । सुदानवः । ददाशुपे । दिवः । कोशम् ।

अचुच्यवुः । वि । पर्जन्यम् । सृजन्ति । रोदसी इति । अनुं ।

धन्वना । यन्ति । वृष्टयः ॥ ६ ॥

नरोनेतारः सुदानवः शोभनदानाः मरुतोयंकोशं मेघनामैतत् अपांकोशवद्भारकं-
मेघं ददाशुपे हविर्दत्तवतेयजमानाय दिवोन्तरिक्षात् आअचुच्यवुः आच्यावयन्ति पर्जन्यं
मेघं रोदसीअनु द्यावापृथिव्यावनुसृत्य विसृजन्ति विमोचयन्ति पश्चात् धन्वना सर्वत्र
गच्छतोदकेनसह वृष्टयोवृष्टिप्रदामरुतोयन्ति सर्वत्रव्यामवन्ति ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

तत्तृदानाःसिन्धवःक्षोर्दसारजःप्रसंस्रुर्धेनवोयथा ।

स्यन्नाअश्वाइवाध्वनोविमोचनेवियहर्तन्तएन्यः ॥ ७ ॥

तत्तृदानाः । सिन्धवः । क्षोर्दसा । रजः । प्र । सस्रुः । धेनवः ।

यथा । स्यन्नाः । अश्वाःइव । अध्वनः । विमोचने । वि ।

यत् । वर्तन्ते । एन्यः ॥ ७ ॥

सिन्धवः स्यन्दमानाअपः तवृदानाः निर्भिदन्तोमेघावप्ररुतः क्षोदसा उदकेनसह
रजोन्तरिक्षं प्रससुः प्रसरन्ति धेनवोयथापयःसिंचन्त्योनेवप्रसूतिकागावइव किंचदृष्टान्तान्तरं
रयन्नाआशुगतपोश्वाइव यथाध्वनोविमोचने मनुष्याणामध्वविमोकायसंचरन्तितथेत्यर्थः
यद्यदाण्यः नदीनामैतत् नद्योविवर्तन्ते विविधंसंचरन्ति अथवा प्रतिनिवृत्य वर्तन्ते प्रवर्ध-
न्तेइत्यर्थः तदैर्वकुर्वन्तीतिपूर्वत्रान्वयः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

आयातमरुतोदिवआन्तरिक्षादमादुत । मावस्थातपरावतः ॥८॥

आ । यात । मरुतः । दिवः । आ । अन्तरिक्षात् । अमात् ।

उत । मा । अव । स्थात । परावतः ॥ ८ ॥

हेमरुतः परावतः अत्यन्तदूरदेशात् दिवोद्युलोकादायात् तथाअन्तरिक्षादायात् उतअ-
पिच अमात् अस्माञ्जोकादायात् परावतइत्यत्रवायोज्यम् परावतोदूरदेशेतत्रतत्रद्युलोकादौ
मावस्थाव अवस्थितिमाकुरुत ॥ ८ ॥

अथनवमी-

मावोरसानितभाकुभाकुमुमावःसिन्धुर्निरिरमत् ।

मावःपरिष्ठात्सरयुःपुरीपिण्यस्मेइत्सुम्नमस्तुवः ॥ ९ ॥

मा । वः । रसा । अनितभा । कुभा । कुमुः । मा । वः । सिन्धुः ।

नि । रिरमत् । मा । वः । परि । स्थात् । सरयुः । पुरीपिणी ।

अस्मे इति । इत् । सुम्नम् । अस्तु । वः ॥ ९ ॥

हेमरुतोवोयुष्मान् रसा नदीनामैतत् रसानदीभवतीतिनिरुक्तं । रसनवती शब्दवती अनि-
तभा इतामात्राभायस्थाःसाइतभा नतादृशीअनितभा कुभा कुत्सितदीप्तिश्च मानिरिरमत् मा-
निच्छंरमतु कुमुः सर्वत्रक्रमणः सिन्धुः समुद्रश्च मानिरिरमत् तथापुरीपिणीपुरीपमुदकं तद्व-
तीत्सरयुरपि मापरिष्ठात् परितस्तितष्ठतु मानिरुणद्ध अस्मेइव अस्मास्वेवअस्तु सुम्नं त्वदागमन-
जनितंसुखं वोयुष्माकंसंबन्धि युष्मत्स्वभूतम् ॥ ९ ॥

अथदशमी-

तं वः शर्धै रथानां त्वेषं गणं मारुतं नव्यसीनाम् । अनुप्रयन्ति वृष्टयः ॥ १० ॥ १२ ॥

तम् । वः । शर्धम् । रथानाम् । त्वेषम् । गणम् । मारुतम् ।

नव्यसीनाम् । अनु । प्र । यन्ति । वृष्टयः ॥ १० ॥ १२ ॥

तं मारुतमित्यनेन संबध्यते वोयुष्माकं मेरकं नव्यसीनानूतनानां रथानां शर्धं वलं त्वेषं दीप्तं तं मारुतं गणं च स्तौमीत्यर्थः यद्वा रथानां रंहणशीलानां वोयुष्माकं शर्धं परेषामभिभावुकं गणं स्तौमीत्येकमेव वाक्यं अथ परोक्षरुतः वृष्टयोयुष्माननुप्रयन्ति प्रकर्षेण गच्छन्ति यद्वा वर्षकामरुतः अनु अनुकूलं प्ररुष्टं यन्ति गच्छन्ति ॥ १० ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीये द्वादशो वर्गः ॥ १२ ॥

अथैकादशी-

शर्धं शर्धै वृषां व्रातं व्रातं गणं गणं सुशस्तिभिः । अनुक्रामे मधीतिभिः ॥ ११ ॥

शर्धम् शर्धम् । वः । वृषाम् । व्रातम् व्रातम् । गणम् गणम् ।

सुशस्तिभिः । अनु । क्रामे । मधीतिभिः ॥ ११ ॥

हेमरुतः एषां वोयुष्माकं शर्धं शर्धं तत्तद्वलं व्रातं व्रातं अविवक्षितगणो व्रातः तंतं व्रातं योगणं गणं तंतं सप्तसप्तसमुदायात्मकं गणं गणं च सुशस्तिभिः शोभनस्तुतिभिः धीतिभिः कर्मभिः हविः प्रदानादिलक्षणैरनुक्रामेम अनुगच्छेम ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

कस्मै अद्य सुजाताय रातह्वयाय प्रययुः । एनायामेन मरुतः ॥ १२ ॥

कस्मै । अद्य । सुजाताय । रातह्वयाय । प्र । ययुः । एना ।

यामेन । मरुतः ॥ १२ ॥

अद्यास्मिन्दिने कस्मै सुजाताय रातह्वयाय दत्तहविष्काय प्रययुः प्रकर्षेण गच्छेयुः एता अनेन घामेन रथेन मरुतः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

येनतोकायतनयायधान्यं वीजं वहध्वे अक्षितम् ।
अस्मभ्यंतद्धत्तन्यहृईमहेराधोविश्वायुसौभंगम् ॥ १३ ॥

येन । तोकाय । तनयाय । धान्यम् । वीजम् । वहध्वे ।
अक्षितम् । अस्मभ्यम् । तत् । धत्तन । यत् । वः । ईमहे । राधः ।
विश्वः आयु । सौभंगम् ॥ १३ ॥

हेमरुतोयेनसदयेनमनसा तोकाय पुत्राय तनयाय तत्पुत्राय धनायवा धान्यं बीजं
अक्षितं अक्षीणं वहध्वे धारयध्वे तेनचित्तेनास्मभ्यं तद्धान्यं बीजं धत्तन यच्चवोयुष्मानी-
महे याचामहे राधोधनं विश्वायु सर्वानोपेतं कृत्स्नायुष्योपेतवा सौभंगं सौभाग्यं च तद्धत्तने-
तिसमन्वयः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

अतीयामनिदस्तिरः स्वस्तिभिर्हित्वावद्यमरातीः ।
वृष्टीशंयोरापउस्त्रिभेपजंस्याममरुतः सह ॥ १४ ॥

अति । इयाम् । निदः । तिरः । स्वस्तिभिः । हित्वा । अवद्यम् ।
अरातीः । वृष्टी । शम् । योः । आपः । उस्त्रि । भेपजम् ।
स्याम । मरुतः । सह ॥ १४ ॥

हेमरुतोवयं स्वस्तिभिः क्षेमैरवद्यंपापं हित्वा परित्यज्य निदोनिन्दकानरातीः शत्रून्
तिरःप्राप्तान् यद्वा तिरःअन्तर्हितान् अतीयाम अतिक्रम्यगच्छेम तिरस्कुर्मइत्यर्थः अनेना-
निदपरिहारःमार्थितः उत्तरेणेष्टमातिरुच्यते वृष्टी वृष्टिपुष्पत्पेरितासु सतीषु शं सुखं योः
पापानांयावनंच आपउदकानि शसःस्थानेजस् उस्त्रि गोयुक्तंभेपजं यद्यप्येतदुदकनाम
तथापिपृथगपामभिधानादत्रतद्धेतुकार्यमञ्जमुच्यते तत्सर्वंसहस्याम लभेमहि हेमरुतोवयं य-
द्वा अपोयुष्मत्पेरिताः उक्तंसर्वकुर्वन्तु वयंसर्वसहैवस्याम भवेमयुष्मत्त्वभूताः ॥ १४ ॥

अथपंचदशी-

सुदेवःसमहासतिसुवीरोनरोमरुतःसमर्त्यः । यंत्रायध्वेस्यामते ॥१५॥

सुदेवः । समह । असति । सुवीरः । नरः । मरुतः । सः ।
मर्त्यः । यम् । त्रायध्वे । स्याम । ते ॥ १५ ॥

हेसमह प्रशस्तवचनःसमहशब्दः हेपूजित मरुतांगण सुदेवः कल्याणमरुतसंज्ञकदेवोपे-
तः असति भवति हेनरोनेतारः हेमरुतः सुमर्त्यः सुवीरः शोभनपुत्रायुपेतश्च असति भवति यं-
मर्त्यं त्रायध्वे पात्यध्वे यएवंभवति तेवयंस्यामयुष्मदीयाः ॥ १५ ॥

अथषोडशी-

स्तुहिभोजान्स्तुवतोअस्ययामनिरणन्गावोनयवसे ।
यतःपूर्वाइवसखीरनुह्वयगिरागृणीहिकामिनः ॥ १६ ॥ १३ ॥

स्तुहि । भोजान् । स्तुवतः । अस्य । यामनि । रणन् । गावः ।
न । यवसे । यतः । पूर्वाइव । सखीन् । अनु । ह्वय । गिरा ।
गृणीहि । कामिनः ॥ १६ ॥ १३ ॥

हेऋषे स्तुवतः स्तुतिकुर्वतोऽस्ययजमानस्य यामनि यज्ञे भोजान् दातृमरुतःस्तुहि गावो-
मयवसे तृणादिभक्षणायगच्छन्योगावोयथारमन्ते तद्वन्मरुतोपि रणन् रमन्तां यतो गच्छतो म-
रुतः पूर्वां पुरातनान् सखीनिवानुह्वय आह्वय कामिनस्तुतीच्छायतो मरुतो गिरास्तुत्या गृणी-
हिस्तुहि ॥ १६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेष्वयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

मशर्धापेतिपंचदशार्चदशमंस्त्रकं शपावाश्वस्यार्थं मरुदेवताकं चतुर्दशीत्रिष्टुप् शिष्टाजगत्यः
मशर्धापंचोनाजागतमुषान्त्पान्त्रिष्टुवित्यनुक्रान्तं स्त्रकविनियोगोऽङ्गिकः आद्यैन्द्रामारुत्याम-
धानस्ययाग्या सत्रितंच-मशर्धापमारुतापस्वभानवइत्यैन्द्रीमनूच्यमारुत्यापजेदिति ।

सैपासूक्तेप्रथमा-

प्रशर्धाय॒मारु॑ताय॒स्वभान॑वइ॒मांवाच॑मनजा॒पर्वत॑च्युते ।
 घर्म॑स्तुभे॒दिव॑आ॒पृष्ट॒यज्व॑नेद्यु॒न्नश्र॑वसे॒महि॑नृ॒म्णम॑र्चत ॥ १ ॥
 प्र । शर्धाय । मारुताय । स्वभानवे । इमाम् । वाचम् ।
 अनज । पर्वतच्युते । घर्मस्तुभे । दिवः । आ । पृष्टयज्वने ।
 युन्नश्रवसे । महि । नृम्णम् । अर्चत ॥ १ ॥

प्रअनजेतिसंबन्धः मारुताय मरुतसंबन्धिने शर्धायबलाय इमां क्रियमाणो वाचं स्तुतिं मानज प्रापय कीदृशाय स्वभानवे स्वायत्ततेजसे पर्वतच्युते पर्वतस्यच्यावयित्रे घर्मस्तुभे घर्म-
 स्पस्तोभयित्रे दिवआद्युलोकादागच्छते पृष्टयज्वने पद्मपृष्ठैरथंतरबृहदादिभिरीजानाय युन्नश्रव-
 से द्योतमानान्नाय महि महत् प्रभूतं नृम्णां धनं हविलक्षणं अर्चत ददतेत्यर्थः ॥ १ ॥

कारोर्यप्रथमस्याःपिंड्याःप्रवोमरुतइतियाज्या सूवितंच-प्रवोमरुतस्तविषाउदन्यवआ-
 यंनरइति ।

सैपाद्वितीया-

प्रवो॑मरुत॒स्तवि॒षाउ॑दन्यवो॒वयो॒रुधो॑अश्व॒युजः॒परि॑ज्ययः ।
 संवि॒द्युता॒दध॑ति॒वाश॑न्ति॒त्रितः॒स्वर॑न्त्यापो॒वना॒परि॑ज्ययः ॥ २ ॥
 प्र । वः । मरुतः । तविषाः । उदन्यवः । वयःरुधः । अश्वयुजः ।
 परिज्ययः । सम् । विद्युता । दधति । वाशन्ति । त्रितः ।
 स्वरन्ति । आपः । अवना । परिज्ययः ॥ २ ॥

हेमरुतोवोयुष्माकं गणाः प्रमादुर्भवन्ति कीदृशागणाः तविषाः दीप्तमहान्तोवा उदन्यवः
 उदकेच्छवोजगद्रक्षार्थं वयोवृधोन्नस्यवर्धयितारः अश्वयुजः गमनापरथेश्वानांयोक्ताः परि-
 ज्ययः परितोगन्तारः यदा विद्युतासंदधतिसंगच्छन्ते तदानीं त्रितः त्रिपुस्थानेषु तायमानोमेघो-
 मरुद्रणोवा वाशति शब्दयति अस्मिन्क्षेप्तंघवादोषं तदाआपःपरिज्ययःपरितोगन्थः आपोवना
 अवनौभूमौस्वरंतयधःपर्वति ॥ २ ॥

विद्युन्महसइतिवृत्तीयाकारीर्यामेवद्वितीयस्याःपिडद्यायाज्या सूत्रितंच-विद्युन्महसोनरो-
श्मदिद्यवःरुष्णानियानंहरयःसुपर्णाइति । तत्पाठस्तु ।

अथवृत्तीया-

विद्युन्महसोनरोअश्मदिद्यवोवातत्त्विपोमरुतःपर्वतच्युतः ।
अद्दयाचिन्मुहुराद्वाद्दुनीवृतस्तनयदमारभसाउदोजसः ॥ ३ ॥
विद्युत्इमहसः । नरः । अश्मइदिद्यवः । वातइत्विषः । मरुतः ।
पर्वतइच्युतः । अद्दया । चित् । मुहुः । आ । ह्नाद्दुनिइवृतः ।
स्तनयत्इअमाः । रभसाः । उत्इओजसः ॥ ३ ॥

विद्युन्महसोविद्योतमानतेजसोनरोवृष्ट्यादेर्नेतारः अश्मदिद्यवोव्याप्तायुधाः अश्मसार-
मयायुधावा वातत्विषः प्रातदीप्तयः पर्वतच्युतः पर्वतानामिधानांवाच्यावपितारः अद्दयामुहुःउ-
दकानांदातारः शसोयाजदेशः चिदितिपूरणः ह्लादुनीवृतः ह्लादुन्याः अशनेःप्रवर्तकाः स्तन-
यदमाः अमाशब्दःसाहित्यवाची शब्दोपेतगणाइत्यर्थः रभसा वृष्ट्यर्थमुद्युंजानाः उदोजसः
उद्भवत्वाः मरुतोवृष्ट्यर्थमादुर्भवन्तीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

व्यङ्क्लून्द्राव्यहानिशिकसोव्यङ्क्न्तरिक्षंविर्जांसिधूतयः ।
वियदज्जाँअजथनावईयथाविदुर्गाणिमरुतोनाहरिष्यथ ॥ ४ ॥
वि । अक्लून् । रुद्राः । वि । अहानि । शिकसः । वि । अन्तरिक्षम् ।
वि । रजांसि । धूतयः । वि । यत् । अज्जान् । अजथ । नावः ।
ईम् । यथा । वि । दुःइगानि । मरुतः । न । अहं । रिष्यथ ॥ ४ ॥

हेरुद्राः रुद्रपुत्रामरुतः अक्लून् राज्ञीः विअजथेत्युत्तरार्धगतेनसंबध्यते एवंसर्वत्रेति क्षिपथे-
तितत्स्यार्थः अहा अहान्यपि व्यजथ हेशिकसः शकाः सर्वमपिकर्तुं अन्तरिक्षं व्यजथ तथा
रजांसि लोकान् व्यजथ धूतयःकंपकाः यद्यदा अज्जान् मेघान् व्यजथ गमयथ नावई
तापयासपुद्गंतद्वद् दुर्गाणिशत्रुनगराणि विव्यजथ हेमरुतोनाहरिष्यथ नैवाहिसथ ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

तद्वीर्यवोमरुतोमहित्वनंदीर्घततानसूर्योनयोजनम् ।
एतानयामेअगृभीतशोचिपोनश्वदायन्ययातनागिरिम् ॥५॥१४॥

तत् । वीर्यम् । वः । मरुतः । महिद्वनम् । दीर्घम् । ततान् ।
सूर्यः । न । योजनम् । एताः । न । यामे । अगृभीतशोचिषः ।
अनश्वदाम् । यत् । नि । अयातन । गिरिम् ॥ ५ ॥ १४ ॥

हेमरुतोवोयुष्माकं तद्वीर्यं प्रसिद्धं सामर्थ्यं महित्वनं महत्त्वं दीर्घं अत्यन्तमापतं तवान
तनोति स्तोता लोके सूर्योन योजनंसूर्यस्तेजइव एतान एतवर्णादेवानामश्वाइव तेयथा यामे
गमने योजनंदीर्घतन्वंति तद्वदित्यपरोदृष्टान्तः तेचागृभीतशोचिषः अगृहीततेजस्काः यद्वै-
तन्मरुतांविशेषणं हेमरुतोप्यमगृभीतशोचिषःसन्तोयद्यदा अनश्वदां व्यापकोदकादातारं
पणिभिरपहतानां अश्वानामप्रदातारंवा गिरिं मेघं पर्वतं वा न्ययातन निहतवन्तः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथषष्ठी-

अभ्राजिशार्धोमरुतोयदर्णसंमोपथावृक्षंकंपनेववेधसः ।
अधस्मानोअरमतिंसजोपसश्चक्षुरिव्यन्तमनुनेपथासुगम् ॥६॥

अभ्राजि । शार्धः । मरुतः । यत् । अर्णसम् । मोपथ । वृक्षम् ।
कंपनाइव । वेधसः । अध । स्म । नः । अरमतिम् । सजोपसः ।
चक्षुःइव । यन्तम् । अनु । नेपथ्य । सुगम् ॥ ६ ॥

हेवेधसोवृष्टेर्विधातारः हेमरुतः शार्धोभ्रवतांगणमभ्राजि भ्राजते यद्यस्मादर्णसमुदकवन्तं
वृक्षं वृक्ष्यते विदार्यतेइतिवृक्षोमेघः तंमोपथ ताडयथेत्यर्थः कंपनाइव इवेत्यनर्थकः कंपनाः
सन्तः यद्वा कंपनाः क्रिमयोवृक्षंधुणादयः तेयथा मुष्पां वितद्वत् अध अपिच स्मेतिपूरणः नो-
स्मान्मामित्यर्थः हेसजोपसः युष्मासु परस्परंसमानपीतयोप्यं अरमतिं आरमणं धनादिकं
प्रतियन्तं गच्छन्तं अनुनेपथ अनुक्रमेणनयथ सुगं सुगमनंमार्गं तत्रदृष्टान्तः-चक्षुरिव तप-
थामार्गपदशनेननापकंभवतितद्वत् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

नसर्जीयतेजरुतो न हन्यते न स्नेधति न व्यथते न रिष्यति ।
 नास्यराय उपदस्यन्ति नोतय ऋषिं वा यं राजानं वा सुपूदथ ॥ ७ ॥
 न । सः । जीयते । मरुतः । न । हन्यते । न । स्नेधति । न । व्यथते ।
 न । रिष्यति । न । अस्य । रायः । उप । दस्यन्ति । न । कृतयः ।
 ऋषिम् । वा । यम् । राजानम् । वा । सुपूदथ ॥ ७ ॥

हेमरुतोयुयं यष्टिं मंत्रद्रष्टारं ब्राह्मणं राजानं वा सुपूदथ क्षारयथ प्रेरयथ स-
 त्कर्मसुसऋषिः राजावानजीयते अन्यैर्नपराभाव्यते जिजयेज्यावयोहानावित्यस्यवारूपं
 हेमरुतः नहन्यते नहिंस्यते अत्यर्थं प्राणैर्नवियुज्यते नस्नेधति नक्षीयते नव्यथते नपी-
 ड्यते नरिष्यति नहिंस्यते अत्रहिंसाबाधमात्रं नास्यरायोधनानि नोपदस्यन्ति नोपक्षी-
 यन्ते तथानोतयोरक्षाअप्युपदस्यन्ति ॥ ७ ॥

कारीयामिवत्तृतीयस्याःपिंड्यायाज्यानियुत्वंतइत्येषा सूत्रितंच-नियुत्वंतोग्रामजितोय-
 थानरोग्नेवाधस्वविष्टधोविदुर्गहेति ।

सैषाष्टमी-

नियुत्वंतोग्रामजितोयथानरोयर्मणोनमरुतःकवन्धिनः ।
 पिन्वन्त्युत्संयदिनासोअस्वरन्धुन्दन्तिपृथिवीमध्वोअन्धसा ॥ ८ ॥
 नियुत्वंतः । ग्रामजितः । यथा । नरः । अयर्मणः । न ।
 मरुतः । कवन्धिनः । पिन्वन्ति । उत्सम् । यत् । इनासः ।
 अस्वरन् । वि । उन्दन्ति । पृथिवीम् । मध्वः । अन्धसा ॥ ८ ॥

नियुत्वंतो नियुत्संज्ञकैरश्वैस्तद्वन्तोमरुतः ग्रामजितः संचात्मकस्यपदार्थस्यविश्लेषयि-
 तारः नरोनराकारानेतारोवामरुतः यद्वा नियुत्वंतः अयंशब्दोत्राश्वसामान्येवर्तते नितरां
 यवनवन्तोश्ववन्तोग्रामजितःग्रामस्पजेतारोनरइवमनुष्याइवतथाभवन्ति अयर्मणोनअयर्मण-
 भूतयः आदित्याइवदीपाइतिशेषः वाटशामरुतःकवंधिनः उदकवन्तोभवन्ति यद्यदा इनासः

ईश्वराः उत्तं कूपादिनिम्नप्रदेशं मेघंवा पिन्वन्ति प्याययंत्युदकेन यदा अस्वरन् शब्द-
यन्ति यदा व्युन्दन्ति पृथिवीं मध्वः मधुरस्योदकस्यान्धसासारेण तदैवंभवन्ति यद्वा
यदा अस्वरन् तदा पिन्वंत्युत्तमिनासः तदांधसः पृथिवींव्युन्दन्तीति ॥ ८ ॥

अथनवमी—

प्रवत्वंतीयंपृथिवीमरुद्भ्यःप्रवत्वंतीद्यौर्भवतिप्रयभ्यः ।

प्रवत्वंतीःपृथ्याअन्तरिक्ष्याप्रवत्वंन्तःपर्वताजीरदानवः ॥ ९ ॥

प्रवत्वंती । इयम् । पृथिवी । मरुद्भ्यः । प्रवत्वंती । द्यौः ।

भवति । प्रयद्भ्यः । प्रवत्वंतीः । पृथ्याः । अन्तरिक्ष्याः ।

प्रवत्वंन्तः । पर्वताः । जीरदानवः ॥ ९ ॥

इयंपृथिवी मरुद्भ्योमरुतामर्थाय प्रवत्वंती प्रवन्तः प्रकर्षवन्तोविस्तीर्णाः प्रदेशायस्यां
साप्रवत्वंती तादृशी भवति कृत्स्नापिभूमिर्मरुत्तराभवतीत्यर्थः तां सर्वांमपिव्यामुवन्तिइतियावव
तथा द्यौरपि प्रयद्भ्यः प्रकर्षेणगच्छद्भ्यः तेभ्यः प्रवत्वंतीभवति सापिमरुतांसंचाराय तथा अ-
न्तरिक्ष्याः अन्तरिक्षेभवाः पृथ्याः सुगतयोपि प्रवत्वंतीः प्रवत्वंत्योमरुद्भ्योभवन्ति पर्वताः
अद्रयोमेघावा प्रवत्वंन्तोभवन्ति जीरदानवः क्षिप्रदानामरुद्भ्यः ॥ ९ ॥

अथदशमी—

यन्मरुतःसभरसःस्वर्णरःसूर्यउदितेमदथादिवोनरः ।

नवोश्वाःश्रथयन्ताहसिस्रतःसद्योअस्याध्वनःपारमंश्रुथ ॥१०॥१५॥

यत् । मरुतः । सभरसः । स्वर्णरः । सूर्ये । उदिते । मदथ ।

दिवः । नरः । न । वः । अश्वाः । श्रथयन्त । अह । सिस्रतः । सद्यः ।

अस्य । अध्वनः । पारम् । अश्रुथ ॥ १० ॥ १५ ॥

हेमरुतः सभरसः सहचलाः स्वर्णरः सर्वस्यनेतारोयूथं यद्यदा सूर्यउदिते उदृते मघ्या-
हे मदथ सोमेन हेदिवोद्युलोकस्य नरोनेतारः यदा सोमंपातुमिच्छथेत्यर्थः तदावोश्वाः सिस्रतः

सरन्तोनाहश्चथयन्त नैवश्लथयन्ति सद्यस्तदानीमेवास्याध्वनोदेवयजनमार्गस्य पारमश्रुथ व्या-
मुथ यद्वा यदा सोमेनमदथ तदा त्वदीयाअश्वानशिथिलाभवन्ति यूयंच कृत्स्नस्य लोकत्रय-
मार्गस्य पारमश्रुथ ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेपंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथैकादशी-

अंतैपुवऋष्टयःपत्सुखादयोवक्षःसुरुक्मामरुतोरथेशुभः ।

अग्निभ्राजसोविद्युतोगभस्त्योःशिप्राःशीर्षसुवितंताहिरण्ययीः ॥११॥

अंतैपु । वः । ऋष्टयः । पत्सु । खादयः । वक्षःसु । रुक्माः ।

मरुतः । रथै । शुभः । अग्निभ्राजसः । विद्युतः । गभस्त्योः ।

शिप्राः । शीर्षसु । विदंतताः । हिरण्ययीः ॥ ११ ॥

हेमरुतोवोयुष्माकमंसेषु ऋष्टयआयुधानिभासन्तइतिशेषः पत्सुखादयः कटकाः वक्षःसु-
रुक्माःहाराः रथेशुभः मधुरामुपाआपः अग्निभ्राजसोमिदीताः विद्युतोगभस्त्योः हस्वयोर्भास-
न्तइत्यर्थः शीर्षसुशिरःसुहिरण्ययीः हिरण्यमय्यः शिप्राः उष्णीषमय्यः वितताविस्तृताःप्रति-
वाक्यंवितताइतिवासंबन्धनीयं ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

तंनार्कमर्योअगृभीतशोचिपंरुशत्पिप्पलंमरुतोविधूनुथ ।

समच्यन्तवृजनार्तित्विपन्तयस्वरन्तिघोषंविंतंतमृतायवः ॥१२॥

तम् । नार्कम् । अर्यः । अगृभीतशोचिपम् । रुशत् । पिप्पलम् ।

मरुतः । वि । धूनुथ । सम । अच्यन्त । वृजना । अतित्विपन्त ।

घत् । स्वरन्ति । घोषम् । विदंतम् । ऋतयवः ॥ १२ ॥

हेमरुतोअर्योर्गंगारोयुयं तं प्रसिद्धंनार्कमादित्यं नास्मिन्नकमस्तीतिनाकः तं अगृभी-
तशोचिपं असुरैरनपहततेजस्कं तं रुशच्छुभ्रवर्णं पिप्पलमुदकं विधूनुथ विविधंचाळयथ अ-
यंदिकमंकः मघदा वृजना बलानि समच्यन्त संगवाचलिनोभवथ हविर्भिररमद्चैरितिभावः

पश्चादतिविपन्त दीप्ताभवथ उभयत्रपुरुषव्यत्ययः यद्वा यदा असुरावृजनावलैः समच्यन्त
अतिविपन्त तदा घोषं भयजनकं शब्दं विततं विस्तृतं स्वरन्ति कुरुतेत्यर्थः ऋताय-
वउदकमिच्छन्तोयुयं यद्वोत्तरार्धं ऋतिग्यजमानपरतयाव्याख्येयः यद्यदा ऋतायवोयज्ञकामाः
यजमानादयः यदा समच्यन्त संगताः वृजना बलानि अतिविपन्त च स्वरन्ति घोषं स्तोत्रं
विततं तदानीं पिप्पलं विधुनुयेतिसंबन्धः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

युष्मादत्तस्य मरुतो विचेतसो रायः स्याम रथ्यो ईवयस्वतः ।

न यो युच्छति तिप्यो ई यथा दिवो ईस्मे रान्त मरुतः सहस्रिणाम् ॥ १३ ॥

युष्मादत्तस्य । मरुतः । विचेतसः । रायः । स्याम । रथ्यः ।

वयस्वतः । न । यः । युच्छति । तिप्यः । यथा । दिवः । अस्मे इति ।

रन्त । मरुतः । सहस्रिणाम् ॥ १३ ॥

हे विचेतसो विविधमज्ञा हे मरुतो युष्मादत्तस्य युष्माभिर्दत्तस्य वयस्वतो नवतो रायो-
धनस्य स्याम भवेम स्वामिनः के रथ्योरथ स्वामिनो वयं यो युष्माभिर्दत्तोरः न युच्छति
न च्यवते यथा दिवः सकाशात् तिप्य आदित्यो न युच्छति तथा अस्मे अस्मात् सहस्रिणं अपरि-
मितं तं रायं रन्त रमयत हे मरुतः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

यूयं रथि मरुतः स्पाह्वी रं यूयमृषि मवथ सामं विप्रम् ।

यूयमर्वन्तं भरताय वाजं यूयं धत्थ राजानं श्रुष्टि मन्तम् ॥ १४ ॥

यूयम् । रथिम् । मरुतः । स्पाह्वी रं । यूयम् । ऋषिम् ।

अवथ । सामं विप्रम् । यूयम् । अर्वन्तम् । भरताय । वाजम् ।

यूयम् । धत्थ । राजानम् । श्रुष्टि मन्तम् ॥ १४ ॥

हे मरुतो यूयं रथिं धनं स्पाह्वी रं स्पृहणीयैः वीरैः पुत्रभृत्यादिभिरुपेतं धत्थ दत्थ हे मरुतो-
यूयं सामं विप्रं साम्नां विविधैरपितारं यद्वा सामसहिता विप्रायस्य वादृशं ऋषिमवथ रक्षथ हे-

यूयं अर्वन्तं अश्वं वाजमन्त्रं च भरताय देवान् बिभ्रते श्यावाश्वाय धत्थ हेमरुतो यूये राजानं
दीप्तस्वामिनं वा श्रुष्टिमन्तं सुखवन्तं पुत्रमित्यर्थः धत्थ ॥ १४ ॥

अथपंचदशी—

तद्दोयामिद्रविणंसद्यऊतयोयेनास्वर्णततनामनूरभि ।
इदंसुमेमरुतोहर्यतावचोयस्यतरेमतरसाशतंहिमाः ॥ १५ ॥ १६ ॥
तत् । वः । यामि । द्रविणम् । सद्यःऽऊतयः । येन । स्वः । न ।
ततनाम । नूर । अभि । इदम् । सु । मे । मरुतः । हर्यत । वचः ।
यस्य । तरेम । तरसा । शतम् । हिमाः ॥ १५ ॥ १६ ॥

हेसद्यऊतयः तदानीमेवरक्षायेषातितादृशाः सद्योगमनावा वोयुष्मान्तद्रविणं धनं यामि
याचामहे येनधनेन नूनस्मत्पुत्रभृत्यादीन् अभिततनाम स्वर्णआदित्यइवरशमीन् हेमरुतोमेमम
स्वभूतमिदं इदानींक्रियमाणं वचः स्तोत्रं सु सुष्टु हर्यत कामयध्वं यस्यस्तोत्रवचसः तरसा
बलेनशतं शतसंख्याकान् हिमाः हेमन्तान् तरेम शतसंवत्सरंजीवित्यर्थः ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेषोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

प्रयज्यवद्विदशर्चणकादशंसूक्तं श्यावाश्वस्यार्षमारुतं दशमीत्रिष्टुप् शिष्टाजगत्यः प्र-
यज्यवोदशान्त्योत्रिष्टुवित्यनुक्रमणिका । आभिष्टविकेपष्टेहनिआग्निमारुतइदंसूक्तमारुतनिवि-
क्षानीयं सूत्रितंच—प्रयज्यवदमंस्तोममित्याग्निमारुतमिति ।

तत्रमथमा—

प्रयज्यवोमरुतोभ्राजंतृष्टयोवृहद्वयोदधिरेरुक्मवक्षसः ।
ईयन्तेअश्वैःसुयमेभिराशुभिःशुभंयातामनुरथाअदृत्सत ॥ १ ॥
प्रयज्यवः । मरुतः । भ्राजंतृष्टयः । वृहत् । वयः । दधिरे ।
रुक्मवक्षसः । ईयन्ते । अश्वैः । सुयमेभिः । आशुभिः ।
शुभम् । याताम् । अनु । रथाः । अदृत्सत ॥ १ ॥

प्रयज्यवः पकर्षेणयद्यारोभ्राजदृष्टयोदीप्तायुधाः मरुतः बृहत् प्रभूतम् वयोपौवनलक्षणं
प्रभूतमन्वा दधिरे धारयन्ति रुक्मवक्षसोहारायतवक्षस्काः तेमरुतः सुपमेभिः सुवेननिपमि-
तुंशक्यैः आशुभिः शीघ्रैरश्वैरीयन्तेप्राप्यन्ते शुभं शोभनंयथाभवतितथा यद्वोदकमभिल-
क्ष्य यातां गच्छतां मरुतारथाअप्यन्ववृत्सत अनुवर्तन्ते ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

स्वयंदधिध्वेतविपींयथाविद्वृहन्महान्तउर्वियाविराजथ ।
उतान्तरिक्षंममिरेव्योर्जसाशुभंयातामनुरथाअवृत्सत ॥ २ ॥

स्वयम् । दधिध्वे । तविपीम् । यथा । विद । बृहत् । महान्तः ।
उर्विया । वि । राजथ । उत । अन्तरिक्षम् । ममिरे । वि । ओजसा ।
शुभम् । याताम् । अनु । रथाः । अवृत्सत ॥ २ ॥

हेमरुतोयुयं स्वयंअसहायेनैव दधिध्वे धारयध्वे कुरुध्वइत्यर्थः किं तविपीं बलं साम-
र्थ्यं यथाविद जानीथ अप्रतिवद्धसामर्थ्याइत्यर्थः हेमहान्तोयुयं उर्वियाउरवः सन्तोविराजय
उतापिचान्तरिक्षं ओजसा बलेन विममिरे व्यामुथ शुभमित्यादिगतं ॥ २ ॥

अथतृतीया—

साकंजाताःसुभ्वःसाकमुक्षिताःश्रियेचिदाप्रतरंवावृधुनरः ।
विरोकिणःसूर्यस्येवरश्मयःशुभंयातामनुरथाअवृत्सत ॥ ३ ॥

साकम् । जाताः । सुभ्वः । साकम् । उक्षिताः । श्रिये । चित् ।
आ । प्रदतरम् । वृधुः । नरः । विरोकिणः । सूर्यस्यइव ।
रश्मयः । शुभम् । याताम् । अनु । रथाः । अवृत्सत ॥ ३ ॥

साकं सैहैवजाताउत्पन्नाः सुभ्वः सुभ्रुभवन्तः महान्तइत्यर्थः तथैवसाकंसैहैवउक्षिताः
सेकारोवर्षकाः श्रियेचिद शोभायैएव प्रतरं प्रकृष्टतरं आसर्वतोववृधुवर्धयन् नरः कर्म-
णानितारः विरोकिणः विरोचमानाः सूर्यस्येवरश्मयः सूर्यरश्मयइवशुभमित्यादिगतं ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

आभ्रूषेण्यं वीमरुतो महित्वनं दिदृक्षेण्यं सूर्यस्येव चक्षणम् ।
उतो अस्माँ अमृतत्वे दधात न शुभं याताम नुरथा अद्यत्सत ॥ ४ ॥

आभ्रूषेण्यम् । वः । मरुतः । महिद्वनम् । दिदृक्षेण्यम् ।
सूर्यस्य इव । चक्षणम् । उतो इति । अस्मान् । अमृतत्वे ।
दधात न । शुभम् । याताम् । अनु । रथाः । अद्यत्सत ॥ ४ ॥

हेमरुतः वीयुष्माकं महित्वनं महत्त्वं आभ्रूषेण्यं स्तुत्यं किंच सूर्यस्येव चक्षणं रूपमिव दिदृक्षेण्यं दर्शनीयं उतो अपि चास्माद् अमृतत्वे मोक्षे स्वर्ग इत्यर्थः तत्र दधात न धारयत शिष्टं गतं ॥ ४ ॥

कारीयां प्रथमस्याः पिंड्या उदीरयथेत्यनुवाक्या सूत्रितंच—उदीरयथामरुतः समुद्रतः प्रवो-
मरुतस्तविपाउदन्यव इति ।

सैषापंचमी—

उदीरयथामरुतः समुद्रतो यूयं वृष्टिर्वर्षयथापुरीषिणः ।
नवो दस्त्रा उपदस्यन्ति धेनवः शुभं याताम नुरथा अद्यत्सत ॥ ५ ॥ १७ ॥

उत् । ईरयथ । मरुतः । समुद्रतः । यूयम् । वृष्टिम् । वर्षयथ ।
पुरीषिणः । न । वः । दस्त्राः । उप । दस्यन्ति । धेनवः । शुभम् ।
याताम् । अनु । रथाः । अद्यत्सत ॥ ५ ॥ १७ ॥

हेमरुतो यूयं समुद्रतः समुद्रवणसाधनादन्तरिक्षात् उदीरयथ प्रेरयथ वृष्टिं अयमेवार्थः
पुनरुच्यते हेपुरीषिणः पृणवेः मीणातेर्वापुरीषमुदकं हेतदन्तो यूयं वृष्टिर्वर्षयथ हेदस्त्राः दर्शनीयाः
रात्राणामुपक्षपयितारोवा वीयुष्माकं धेनवः मीणयितारोमेघाः नोपदस्यन्ति नशुष्यन्ति ॥ ५ ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीये सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथषष्ठी—

यदश्वान्धूपुं पृपेतीर्युग्ध्वं हिरण्ययान्प्रत्यत्काँ अमुं गृह्वम् ।
विश्वान् इत्सेषु धामरुतो न्यस्यथ शुभं याताम नुरथा अद्यत्सत ॥ ६ ॥

यत् । अश्वान् । धूःऽसु । पृपतीः । अयुग्ध्वम् । हिरण्ययान् ।
 प्रति । अत्कान् । अमुग्ध्वम् । विश्वाः । इत् । स्पृधः । मरुतः ।
 वि । अस्यथ । शुभम् । याताम् । अनु । रथाः । अदृत्सत् ॥ ६ ॥

हेमरुतः यूयं यद्यदाश्वान् धूर्षु रथसंबन्धिनीज्वयुग्ध्वं योजितवन्तःस्थ कीदृशान-
 श्वान् पृपतीः पृपत्योमरुतामित्युक्तत्वात् पृपद्वर्णाविडवाः सारंगीर्वावाश्वशब्दाच्चा हिर-
 ण्ययान् हिरण्यवर्णान् अत्कान् कवचान् प्रत्यमुग्ध्वं प्रत्यमुंचत एवंलत्वा विश्वाःस्प्रृ-
 धः सर्वानपिसंग्रामान् हेमरुतः व्यस्यथ विक्षिपथ शुभमित्यादिगतं ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

नपर्वताननुद्योवरन्तवोधत्राचिध्वंमरुतो गच्छथेदुतत् ।
 उतद्यावापृथिवीयाथनापरिशुभंयातामनुरथा अदृत्सत् ॥ ७ ॥

न । पर्वताः । न । नद्यः । वरन्त । वः । यत्र । अचिध्वम् ।
 मरुतः । गच्छथ । इत् । ऊँ इति । तत् । उत । द्यावापृथिवी इति ।
 याथन । परि । शुभम् । याताम् । अनु । रथाः । अदृत्सत् ॥ ७ ॥

हेमरुतःवोयुष्मान् पर्वताः शिलोच्चयानवरन्त नवारयन्तु तथा नद्यश्च नवारयन्तु
 किन्तु यत्र यस्मिन् यज्ञादिस्थाने अचिध्वं जानीथसंकल्पयथ तत्स्थानं गच्छथेदु
 गच्छथैव उतापिच द्यावापृथिवीच परि परितोयाथनयाथ वृष्ट्यर्थमिति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

यत्पूर्व्यमरुतोयच्चनूतनंयदुद्यतेवसवोयच्चशस्यते ।
 विश्वस्यत्तस्यंभवथानवेदसःशुभंयातामनुरथा अदृत्सत् ॥ ८ ॥

यत् । पूर्व्यम् । मरुतः । यत् । च । नूतनम् । यत् । उद्यते । वसवः ।
 यत् । च । शस्यते । विश्वस्य । तस्य । भवथ । न । वेदसः ।
 शुभम् । याताम् । अनु । रथाः । अदृत्सत् ॥ ८ ॥

हेमरुतोयूयं यत्पूर्व्यं पूर्वतनं पूर्वमनुष्ठितंयत्कर्मास्तितदित्यर्थः यच्चनूतनं कर्मास्ति यच्चोद्यते ऊर्ध्वंपाप्यते स्तूयतेइत्यर्थः हेवसवोवासकाः यच्च शस्यते शंसनंक्रियते तस्य विश्वस्योत्कृष्टस्य नवेदसः जानन्तोभवथ ॥ ८ ॥

अथनवमी-

मृळतनोमरुतोमावधिष्टनास्मभ्यंशर्मवहुलंविद्यन्तन ।
अधिस्तोत्रस्यंसख्यस्यंगातनशुभंयातामनु रथाअवृत्सत ॥ ९ ॥

मृळते । नः । मरुतः । मा । वधिष्टन । अस्मभ्यम् । शर्म ।
वहुलम् । वि । यन्तन । अधि । स्तोत्रस्य । सख्यस्य । गातन ।
शुभम् । याताम् । अनु । रथाः । अवृत्सत ॥ ९ ॥

हेमरुतःनोस्मान्मृळत सुखयत मावधिष्टन असभ्यकरणदिजनितेनकोपेन मावधि-
ष्वं किंतु अस्मभ्यं शर्म सुखं बहुलं अत्यधिकं विद्यन्तन कुरुत किंच स्तोत्रस्यस्तोत्रं
सख्यस्य सख्यं अधिगातन अधिगच्छत स्तुतिमनुभूयास्मासुसख्यंकुरुतेत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

यूयमस्मान्नयतवस्योअच्छानिरंहतिभ्योमरुतोगृणानाः ।
जुपध्वंनोहव्यदातिंयजत्रावयंस्यामपतयोरथीणाम् ॥ १० ॥ १८ ॥

यूयम् । अस्मान् । नयत । वस्यः । अच्छ । निः । अंहतिभ्यः ।
मरुतः । गृणानाः । जुपध्वम् । नः । हव्यदातिम् । यजत्राः ।
वयम् । स्याम । पतयः । रथीणाम् ॥ १० ॥ १८ ॥

हेमरुतोयूयमस्मान् वस्योवसीयोधनं स्वर्गादिलक्षणंस्थानंवा अछ अभिलक्ष्य नयत प्राप-
यत किंच अंहतिभ्यः पापेभ्योनिर्णयत निर्गमयत गृणानाः स्तूयमानाः कर्मणिकर्तृप्रत्ययः जुप-
ध्वं सेवध्वं नोस्माकं हव्यदातिं हविर्दानवन्तंयज्ञं हेयजत्राः यष्टव्यायूपंययंच रथीणां बहुविधा
मांघनानां पतयः स्याम भवेम ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अग्नेशार्धन्तमितिनवर्चद्वादशंस्वक्तं श्यावाश्वस्यापमरुतं तृतीयासप्तम्यौसतोबृहत्पौ
शिष्टाबृहत्पः अग्नेनववार्हतंतृतीयासप्तम्यौसतोबृहत्प्यावित्यनुक्रमणिका ।

तत्रमथमा—

अग्नेशार्धन्तमागणं पिष्टं रुक्मेभिर्जिभिः ।

विशो अद्य मरुतामव ह्वये दिवश्चिद्रोचनादधि ॥ १ ॥

अग्ने । शार्धन्तम् । आ । गणम् । पिष्टम् । रुक्मेभिः । अंजिः । जिभिः । विशः ।
अद्य । मरुताम् । अव । ह्वये । दिवः । चित् । रोचनात् । अधि ॥ १ ॥

हेअग्ने शार्धन्तं शत्रून्भिभवन्तं यज्ञायोत्सहमानंवा गणं मरुतांगणं आह्वयेदतिशेषः
कीदृशंगणं रुक्मेभिः रुक्मैः रोचमानैरंजिभिः आभरणैश्च पिष्टं अवयवितं युक्तमित्यर्थः
अघास्मिन्यागदिनेमरुतांविशः प्रजाः गणानित्यर्थः तान्त्रोचनाद्गोचमानादिवोद्युलोकादधीतिपं-
चम्यथानुवादी चित्पूरणः अव अवस्ताद अस्मदभिमुखं ह्वये आह्वयामि ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

यथाचिन्मन्यसे हृदा तदिन्मेजग्मुराशसः ।

येतेनेदिष्टं ह्वनान्यागमन्तान्वर्धभीमसंदृशः ॥ २ ॥

यथा । चित् । मन्यसे । । हृदा । तत् । इत् । मे । जग्मुः ।
आशसः । ये । ते । नेदिष्टम् । ह्वनानि । आशगमन् । तान् ।
वर्ध् । भीमसंदृशः ॥ २ ॥

हेअग्ने त्वं हृदा हृदयेन मरुतोयथाचिन्मन्यसे चिदितिपूजायां येनप्रकारेण अतिपूजि-
तं जानासि तेष्व्वादरं करोषीत्यर्थः तद्विद्य तथैव मेमदर्थं जग्मुर्गच्छन्तु आशसः आशंसितारः इ-
च्छन्तः शत्रुर्वाहंसन्तोवा अनन्तरं येमरुतोनेदिष्टं अत्यन्तांतिकंसन्निधावेव ते तव ह्वनान्याह्वा-
नानिश्रुत्वा आगमन् आगच्छन्ति तान् भीमसंदृशः काष्ठविटंबासहनेनभयंकरदर्शनान् व-
र्धं वर्धय हविःप्रापणेन ॥ २ ॥

अथतृतीया-

मी॒ल्लु॒ष्मती॑व॒पृथि॒वीपरा॑हता॒मद॑न्त्येत्य॒स्मदा ।

ऋ॒क्षो॒नवो॑मरु॒तः॒शिमी॑वाँ॒अमो॑दु॒धो॒गौरि॑वभी॒मयुः ॥ ३ ॥

मी॒ल्लु॒ष्मती॑इव । पृथि॒वी । परो॑इहता । मदे॑न्ती । ए॒ति ।

अ॒स्मत् । आ । ऋ॒क्षाः । न । वः । म॒रु॒तः । शिमी॑इवान् ।

अमः । दु॒धः । गौःइ॑व । भी॒म॒इयुः ॥ ३ ॥

मील्लुष्मतीभवलस्वामिका पराहता अन्यैरभिभूतापृथिवीव अवपृथिवीशब्दस्तदधिष्ठि-
वांपंजालक्षयति सायथा स्वस्वामिनमुपद्रुवाभिगच्छतितद्वदिति मरुवांसाकल्पेनसर्वथापामे-
ईष्टान्तः एवंपदन्तीहृष्यन्ती मरुत्सेना अस्मत् अस्मानित्यर्थः आपति आगच्छति हेमरुतो-
वोयुष्माकं अमोवलं गणः ऋक्षोन अग्निरिव शिमीवान् कर्मवान् दुधोदुध्वरः गौरिवभीमयुः
भीमैवृषभैर्युकागौरिव सयथा शिमीवान् कर्मवान् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

नि॒येरि॒णन्त्यो॑र्ज॒सा॒वृथा॒गावो॑नदु॒र्धुरः॑ ।

अश्मा॑नंचित्स्व॒र्यं॑पर्व॒तंगि॒रिंप्र॑च्यावयन्ति॒यामं॑भिः ॥४॥

नि । ये । रि॒णंति॑ । ओर्ज॒सा । वृथा॑ । गावः । न । दुः॒धुरः॑ ।

अश्मा॑नम् । चित् । स्व॒र्यम् । पर्व॒तम् । गि॒रिम् । प्र । च्य॒व॒य॒न्ति॑ ।

यामं॑भिः ॥ ४ ॥

येमरुतोओजसा स्वीयेनबलेन निरिणन्ति हिंसन्ति शत्रून् वृथा अनायासेन
स्वसंचारमात्रेण गावोन दुर्धुरः दुःस्वेनहिंस्याअश्वाइव तेमरुतः स्वर्यं शब्दयन्त्वं अ-
श्मानं व्याप्तंपर्वतं जगत्पूरकोदकवन्तं पर्ववान्पर्वतः पर्वपुनःपृणातेःप्रीणातेर्वाइतिनिर्हृकं । ता-
दृशं गिरिं मेघं यद्वा पर्वतमितिविशेष्यंगिरिमितिविशेषणं निगिरत्युदकमितिगिरिः सं-
यामभिर्गमनैः प्रच्यावयन्ति उदकनिर्गमनार्थं ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

उत्तिष्ठनूनमेषांस्तोमैःसमुक्षितानाम् ।

मरुतांपुरुतममपूर्व्यं गवांमर्गमिवह्वये ॥ ५ ॥ १९ ॥

उत् । तिष्ठ । नूनम् । एषाम् । स्तोमैः । । समुक्षितानाम् ।

मरुताम् । पुरुक्षतमम् । अपूर्व्यम् । गवांम् । सर्गमइव । ह्वये ॥ ५ ॥

हेमरुतोप्यं उत्तिष्ठ उत्तिष्ठत व्यत्ययेनैकवचनं नूनं निश्चयं एषांस्तोमैःस्तोमैः समुक्षितानां वर्धितानांमरुतां यद्वा स्तोमैरुपह्वयइतिसंबन्धः तादृशां मरुतां पुरुतमं मभू- ततमं अपूर्व्यं नविद्यतेपूर्वोपेभ्यस्तंअपूर्व्यं सर्गं संघं गवामुदकानां प्रसिद्धानांगवांषा स- र्गं संघमिवह्वये आह्वये ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यष्टोमीयेएकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथषष्ठी-

युद्ध्वंहरूपीरथेयुद्ध्वंरथेपुरोहितः ।

युद्ध्वंहरीअजिराधुरिवोह्ववेवहिष्ठाधुरिवोह्ववे ॥ ६ ॥

युद्ध्वम् । हि । अरुपीः । रथे । युद्ध्वम् । रथेषु । रोहितः ।

युद्ध्वम् । हरी इति । अजिरा । धुरि । वोह्ववे । वहिष्ठा ।

धुरि । वोह्ववे ॥ ६ ॥

हेमरुतोप्यं रथे युष्मदीये सर्वेषांसाधारणभूते अरुपीरारोचमानावड्वाः युद्ध्वं योज- यध्वं तथा रथेषु युष्मदीयेषु रोहितोरोहितवर्णायुद्ध्वं हरी अश्वौ अजिरा अजिरी आशुगम- नौ धुरिवोह्ववे वहनाययुद्ध्वं आदरार्थंपुनरुच्यते वहिष्ठा बोद्धवमावश्वौधुरिवोह्ववे ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

उतस्यवाज्यरूपस्तुविष्वानिर्हस्मधायिदर्शतः ।

मावोयामैपुमरुतश्चिरंकरत्प्रतरथेषुचोदत ॥ ७ ॥

उत । स्यः । वाजी । अरुपः । नुविऽस्वर्निः । इह । स्म । धायि ।
दर्शतः । मा । वः । यामेषु । मरुतः । चिरम् । करत् । प्र । तम् ।
रथेषु । चोदत् ॥ ७ ॥

उतापिच स्यः सवाजी वेजनवानरुषआरोचनः तुविष्वणिः प्रभूतध्वनिस्वः अरुप-
इत्यनेनरोहितइत्युक्तंभवति प्रष्टिर्वहतिरोहितइतिहुंक्तं । इहेदानीं दर्शतोदर्शनीयःसन् धायि र-
थेनियोजितः स्मेतिपूरणः हेमरुतोवोयामेषु गमनेषु सोश्वश्चिरं विलंबंमाकरत् माकरोतु तं रथेषु
रथेयुक्तमितिशेषः प्रचोदत् प्रेरयत् यथाविलंबंनकुर्यात्तथापेरयत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

रथंनुमारुतंवयंश्रवस्पुमाहुवामहे ।

आयस्मिन्तस्थौसुरणानिविभ्रतीसचामरुत्सुरोदसी ॥ ८ ॥

रथम् । नु । मारुतम् । वयम् । श्रवस्युम् । आ । हुवामहे । आ ।

यस्मिन् । तस्थौ । सुरणानि । विभ्रती । सचा । मरुत्सुम् ।

रोदसी ॥ ८ ॥

वयमात्रेयाः रथं रंहणस्वभावं मारुतं मरुतांतंबन्धिनंरथं श्रवस्युं अत्रेहं नुअय आ-
हुवामहे आह्वयामः यस्मिन्त्रथे सुरणानि सुरमणानि जलानि विभ्रती धारयन्ती रोदसी रु-
द्रस्यपत्नी मरुतांमाता यद्वा रुद्रोवायुः तत्पत्नी माध्यमिकादेवीमरुत्सु सचा सहिता आत-
स्थौ आस्थितवती तंत्रथमाहुवे ॥ ८ ॥

अथनवमी-

तंवःशर्धरथेशुभंत्वेपंपनस्युमाहुवे ।

यस्मिन्तसुजातासुभगामहीयतेसचामरुत्सुमीह्वपी ॥ ९ ॥ २० ॥

तम् । वः । शर्धम् । रथेऽशुभम् । त्वेपम् । पनस्युम् । आ । हुवे ।

यस्मिन् । सुजाता । सुभगा । महीयते । सचा । मरुत्सुम् ।

मीह्वपी ॥ ९ ॥ २० ॥

हेमरुतः वः शर्ध युष्मदीयं बलं गणं रथेशुभं रथेशोभमानं त्वेषं दीप्तं पनस्युं स्तुत्यमा-
हुवे आह्वये यस्मिन्शर्धं सुजाता सुष्टुप्रवृद्धा सुभगा शोभनभाग्या अविमहती मीळुषी
मीळुष्टमशिवतमेत्यादौदर्शान्मीढान्नुदः तत्पत्नीमीळुषी मरुसु सचा सह महीपते पूज्यते
त्रशर्धमाहुवे आपस्तंबोपिरुद्रपत्नीमीळुषीसंज्ञयाव्यवजहार उत्तरया दक्षिणस्यामीशानमावाहय-
ति लौकिक्यावाचोत्तरस्यां मीळुषीं मध्येजयन्तमिति ॥ ९ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेविंशोवर्गः ॥ २० ॥

॥ इतिपञ्चमेमण्डलेचतुर्थोऽनुवाकः ॥ ४ ॥

पंचमेऽनुवाकेषोडशसूक्तानि तत्रारुद्रासइत्यष्टचंपथमंसूक्तं शपावाश्वस्यार्धमारुतं सहस्यष्ट-
म्यौत्रिष्टुभौ शिष्टापद्भ्यगत्यः आरुद्रासोष्टौद्वित्रिष्टुबन्तमित्यनुक्रमणिका । विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

आरुद्रासइन्द्रवन्तःसजोपसोहिरण्यरथाःसुवितायगन्तन ।

इयंवाँअस्मत्प्रतिहर्यतेमतिस्तृष्णजेनदिवउत्साउदन्यवे ॥ १ ॥

आ । रुद्रासः । इन्द्रवन्तः । सजोपसः । हिरण्यरथाः ।

सुविताय । गन्तन । इयम् । वः । अस्मत् । प्रति । हर्यते । मतिः ।

तृष्णजे । न । दिवः । उत्साः । उदन्यवे ॥ १ ॥

हेरुद्रासोरुद्रपुत्राः इन्द्रवन्तः इन्द्रेणयुष्मत्स्वामिनातद्वन्तः सजोपसः परस्परंसमानपी-
तयोहिरण्यरथाः हिरण्यमयरथाःसन्तः सुविताय सुगमनाय तत्साधनाय सुष्टु सर्वैर्ग-
न्तव्याय यज्ञाय तदर्थं आगन्तन आगच्छत किमत्रविद्यतइतितदुच्यते इयं अस्मदस्मदीया
मतिः स्तुतिर्वाँयुष्मान् प्रतिहर्यते कामयते तस्मादागच्छत उदन्यवे उदकेच्छवे तृष्णजे गो-
तमाय दिवः घुलोकसकाशाव उत्साः उदकनिष्पन्दायथायुष्माभिः मेरितास्तद्वदस्मदर्थमप्रा-
गत्याभिमतंददतेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

वाशीमन्तःऋष्टिमन्तोमनीपिणं सुधन्वान्इपुमन्तोनिपुद्विणः ।

स्वर्वास्थसुरथाःपृश्निमातरःस्त्रायुधामरुतोयाथनाशुर्मम् ॥ २ ॥

वाशी॑ऽमन्तः । ऋ॒ष्टि॑ऽमन्तः । म॒नी॒षि॒र्णाः । सु॒ध॒ध॒न्वा॒नः । इ॒पुं॑ऽमन्तः ।
 नि॒ष॒द्वि॒र्णाः । सु॒ध॒अ॒श्वाः । त्वा । सु॒द॒र॒थाः । पृ॒श्नि॑ऽमा॒तरः ।
 सु॒ध॒आ॒यु॒धाः । म॒रु॒तः । या॒थ॒न । शु॒भ॒म् ॥ २ ॥

हेमरुतः यूयंवाशीमन्तः वाशीवितक्षणसाधनमायुषं तद्वन्तःस्थ ऋष्टिमन्तः ऋष्टिर्नाम
 छुरिका तद्वन्तःस्थ एवंसर्वत्रयोज्यं मनीषिणः मनसईश्वराः मनस्विनः सुधन्वानः शोभनधनु-
 ष्काः इपुमन्तोबाणवन्तः निषंगिणोनिषंगवन्तः स्वश्वाःस्थ शोभनाश्वाभवथ सुरथाः शोभन-
 रथाः पृश्निमातरः पृश्नेःपुत्राः स्वायुधाः खड्गपरश्वादिसकलामुधोपेताः एवंमहात्मानःसन्तः
 शुभंशोभनयथाभववितथाशुभं उदकायवा रथेनयाथन गच्छथ ॥ २ ॥

अथतृतीया-

धु॒नु॒थ॒द्यां॑पर्व॒तान्दा॒शु॒पे॒वसु॒नि॒वो॒वना॑जि॒हते॒याम॑नो॒भिया॑ ।

को॒प॒य॒थ॒पृ॒थि॒र्वी॑पृ॒श्नि॒मा॒तरः॒शु॒भे॒य॒दु॒ग्नाः॒पृ॒प॒ती॒रयु॑ग्व्वम् ॥ ३ ॥

धु॒नु॒थ । द्याम् । पर्व॒तान् । दा॒शु॒पे । वसुं । नि । वः । वनां । जि॒हते॑ ।

याम॑नः । भिया॑ । को॒प॒य॒थ । पृ॒थि॒वीम् । पृ॒श्नि॑ऽमा॒तरः । शु॒भे ।

यत् । उ॒ग्राः । पृ॒प॒तीः । अ॒यु॑ग्व्वम् ॥ ३ ॥

हेमरुतः धांदिवीत्यर्थः पर्वतान् मेघान् दाशुपे हविदवियजमानाय वसु धनानिच
 धुनुथ मापयथ वोयुष्माकं यामनः गमनस्पभियाभीत्या वना वनानि वृक्षादिसमूहानि
 निजिहते नितरांकंपते अवनताभ्रशंशंसंवीत्यर्थः हेपृश्निमातरः पृश्नेःपुत्राः पृश्निर्धैवपसोम-
 रुवोजाताइविहिर्भ्रुतिः । हेमरुतः पृथिवीं कोपयथ अभिवृष्ट्या क्षोभयथ हेउमाउदूर्ण-
 वलाः यूयं यद्यदा शुभे उदकार्थं पृपतीर्युष्मदीयाअश्वाःअयुग्व्वं योजयथ तदा को-
 पयथपृथिवीं ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

घा॒त॒त्वि॒पो॒म॒रु॒तो॒व॒र्ष॒नि॒र्णि॒जो॒य॒मा॒इ॒व॒सु॒सं॒दृ॒शः॒सु॒पे॒शंसः॑ ।

पि॒रा॒ङ्गा॒श्वा॒अ॒रु॒णा॒श्वा॒अ॒रे॒प॒सः॒प्र॒त्व॒क्ष॒सो॒म॒हि॒ना॒द्यौ॒रि॒वो॒रवः॑ ॥ ४ ॥

वात॑ऽत्विषः । म॒रुतः॑ । व॒र्ष॑ऽनिर्निजः । य॒माःऽइ॑व । सु॒ऽस॑दृशः ।
सु॒ऽपे॑शसः । पि॒शङ्ग॑ऽअश्वाः । अ॒रु॒ण॑ऽअश्वाः । अ॒रे॒प॑सः ।
प्र॒ऽत्वं॑क्षसः । म॒हि॒ना । यौःऽइ॑व । उ॒रवः॑ ॥ ४ ॥

वातत्विषः सर्वदासंभ्रमदीप्तयः वर्षनिर्णिजः वृष्टेःशोधयितारः अथवा निर्निगिति
रूपनाम वर्षमेव रूपेणैवातितादृशाः वृष्टिप्रदाइत्यर्थः यमाइव युगलोत्पन्नाइव सुसदृशः परस्पर-
रंबलरूपादिभिरत्यन्तं सरूपाः सुपेशसःशोभनरूपाः पिशंगाश्वाः पिशंगवर्णाश्वोपेताः तथा अ-
रुणाश्वाःअरेपसोअपापाः प्रत्वक्षसः प्रकृष्टतनूकर्तारोद्वेष्टृणां महिना महत्त्वेन यौरिवान्तरिक्ष-
मिव उरवःविस्तीर्णाउकलक्षणाः नामभेजिरेइत्युत्तरेण संबन्धः ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

पुरु॒द्र॒प्सा॑अंजिमन्तःसु॒दान॑वस्त्वेषस॒न्दृशो॑अनव॒भ्ररा॑धसः ।
सु॒जा॒तासो॑ज॒नुपा॑रुक्मव॒क्षसो॑दिवोअ॒र्काअ॒मृत॑नामभेजिरे ॥५॥२१॥

पुरु॒द्र॒प्साः । अ॒ज्जि॑मन्तः । सु॒दान॑वः । त्वेष॑स॒न्दृशः ।
अ॒न॒व॒भ्र॒रा॑धसः । सु॒जा॒तासः । ज॒नुपा॑ । रु॒क्म॑ऽव॒क्षसः ।
दि॒वः । अ॒र्काः । अ॒मृत॑म् । नाम॑ । भे॒जिरे॑ ॥ ५ ॥ २१ ॥

पुरुद्रप्साः प्रभूतोदकाः अंजिमन्तः आभरणवन्तः सुदानवः शोभनदानाः त्वेषसदृशोदी-
प्तरूपाः अनवभ्रराधसो नवभ्रष्टधनाः सुजातासः शोभनजननाः जनुपा जन्मनैव उक्तरूपाः
रुक्मवक्षसोहारवक्षस्काः अर्काः पूज्याः मरुतोदिवोद्युलोकादागत्य अमृतममरणसाधननाम-
उदकं नमनहेतुकमुकलक्षणं हविर्वा भेजिरे लब्धवन्तः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेष्टकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथषष्ठी-

ऋ॒ष्ट्यो॑वोमरुतो॒अंस॑यो॒रधि॑सह॒ओजो॑वा॒होवो॑व॒लं॑हितम् ।
ऋ॒म्णा॑शी॒र्पि॑स्वायु॒धार॑थे॒पुवो॑विश्वा॒वःश्री॑र॒धित॑नू॒पु॒पि॒पिशे॑ ॥ ६ ॥

ऋष्टयः । वः । मरुतः । असंघोः । अधि । सहः । ओजः ।
 वाहोः । वः । बलम् । हितम् । नृम्णा । शीर्षसु । आयुधा । रथेषु ।
 वः । विश्वा । वः । श्रीः । अधि । तनूपु । पिपिशे ॥ ६ ॥

हेमरुतः वीयुष्माकमंसयोरधि ऋष्टयआयुधविशेषाः हिताः आश्रिताः वक्ष्यमाणहितश-
 न्दोविपरिणेतव्यः अधीतिसप्तम्यथानुवादी तथा वोवाहोरधिसहः शत्रूणामभिभावुकं ओजः
 ओजोनामाष्टमोधातुः तद्रूपबलं हितं निहितं शीर्षसु शिरःसु नृम्णा नृम्णानि हिरण्यमया-
 नि षट्कोष्णीषादीनि निहितानि रथेष्वायुधा आयुधानि युद्धसाधनानि निहितानि विश्वा
 सर्वा वःश्रीः युष्माकंकान्तिः तनूपु तदीयेषु अधिपिपिशे अधिष्ठिताआश्रिता ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

गोमदश्वावद्रथवत्सुवीरंचन्द्रवद्राधोमरुतोददानः ।
 प्रशस्तिनःकृणुतरुद्रियासोभक्षीयवोवसोदैव्यस्य ॥ ७ ॥
 गोदमत् । अश्वदवत् । रथदवत् । सुदवीरम् । चन्द्रदवत् ।
 राधः । मरुतः । दद । नः । प्रशस्तिम् । नः । कृणुत । रुद्रियासः ।
 भक्षीय । वः । अवसः । दैव्यस्य ॥ ७ ॥

हेमरुतः नोस्मभ्यं गोमद बहुभिर्गोभिरुपेतं अश्वावत् बहुभिरश्वैरुपेतं रथवत् रथोपेतं
 सुवीरं सुष्ठु पुत्रोपेतं चंद्रवत् हिरण्योपेतं राधोजं दद ददत व्यत्ययेनैकवचनं अथवाल्लोडर्थस्य
 लोटोमभ्यमबहुवचनं हेरुद्रियासोरुद्रपुत्रामरुतःनोस्मदीयां प्रशस्तिं सप्तमृद्धिमित्यर्थः तार्कृणुत
 कुरुत वीयुष्माकंस्वभूतं अवसोवोरक्षणं दैव्यस्य दैव्यं देवाहंभक्षीय भजेय ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

हृयेनरोमरुतोमृळतानस्तुवीमघासोअमृताऋतज्ञाः ।
 सत्यश्रुतःकर्वयोपुवानोवृहद्विरयोवृहदुक्षमाणाः ॥ ८ ॥ २२ ॥
 हृये । नरः । मरुतः । मृळतं । नः । तुर्विदमघासः । अमृताः ।
 ऋतज्ञाः । सत्यश्रुतः । कर्वयः । युवानः ।
 ; वृहद्वगिरयः । वृहत् । उक्षमाणाः ॥ ८ ॥ २२ ॥

हये हेनरोनेतारः नःमरुतोस्मान् घृळत हुत्वयत अस्मभ्यंहितायवा सुखिनोभ-
वत हेतुवीमघासः मभूतधनाः अमृताः अमरणस्वभावाः ऋतज्ञाः उदकस्ययज्ञस्यवा
ज्ञातारः कर्तारइत्यर्थः सत्यश्रुतः सत्येनसत्यफलत्वेनमसिद्धाः कवपोमेधाविनः युवानोः
नित्यतरुणाः बृहद्विरयः मभूतस्तुतयः बृहदत्यधिकं उक्षमाणाः हविर्भिःसेविताः उदकं
वार्त्तिचन्वोयूयंघृळत ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

तमुनूनमित्यष्टचैद्वितीयंस्कं श्वावाश्वस्यार्थैदुभंमारुतं तन्वित्यनुक्रमणिका वि-
नियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

तमुनूनंतविपीमन्तमेपांस्तुपेगुणंमारुतंनव्यसीनाम् ।

यआश्वश्वामवद्वहन्तउतेशिरेअमृतस्यस्वरार्जः ॥ १ ॥

तम् । ऊँ इति । नूनम् । तविपीमन्तम् । एपाम् । स्तुपे ।

गुणम् । मारुतम् । नव्यसीनाम् । ये । आशुइअश्वाः । अमद्वत् ।

वहन्ते । उत । ईशिरे । अमृतस्य । स्वद्वरार्जः ॥ १ ॥

तमु तमेव पूर्वस्तुतमेव मारुतं मरुतांसंबन्धिनं तंगणं तविपीमन्तं दीप्तिमन्तं नू-
नं अद्य स्तुपे कीदृशांमारुतां नव्यसीनां लिंगव्यत्ययः नवतराणांस्तुत्यानांवा एषांमारु-
तंगणं गणावयवभूतामारुतः कीदृशाइतिउच्यते येमरुतः आश्वश्वाः शीघ्रगाम्यश्वोपेताः
अमवद् बलवद् बलवन्तोयथाभवन्तितथावहन्तोगच्छन्तः उतापिच ईशिरे ईश्वराभवन्ति
अमृतस्योदकस्य स्वरार्जः स्वायत्तदीप्तिभ्यः स्वयमेवराजमानाः तेषांगणंस्तुपे ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

त्वेपंगुणंत्वसंस्वादिहस्तंधुनिव्रतंमायिनंदातिवारम् ।

मयोभुवोयेअमितामहित्वावन्दस्वविप्रतुविरार्धसोनृन् ॥ २ ॥

त्वेपम् । गुणम् । त्वसंम् । स्वादिहस्तम् । धुनिव्रतम् । मायिनंम् ।

दातिद्वारम् । मयःइभुवः । ये । अमिताः । महित्वा । वन्दस्व ।

विप्र । तुविद्वरार्धसः । नृन् ॥ २ ॥

त्वेषं दीप्तगणं मारुषं तपसं बलवन्तं खादिहस्तं कटकहस्तं धुनिव्रतं कंपपितृ-
कर्माणं मायिनं प्रज्ञावन्तं दातिवारं दत्तधनं हेविप्र होतः वंदस्व स्तुहीतिसंबन्धः येम-
रुतोमयोभुवः सुखस्यभावपितारः महित्वा महत्त्वेन अमिताः अपरिच्छिन्नाः तान् तु वि-
राधसः प्रभूतधनान् नृन् नेतृन् वन्दस्व ॥ २ ॥

अथतृतीया-

आवोयन्तूद्वाहासोअद्यद्यष्टियेविश्वेमरुतोञ्जुनन्ति ।
अयंयोअग्निर्मरुतःसमिद्धएतंजुषध्वंकवयoyुवानः ॥ ३ ॥

आ । वः । यन्तु । उद्वाहासः । अद्य । द्यष्टिम् । ये । विश्वे ।
मरुतः । जुनन्ति । अयम् । यः । अग्निः । मरुतः । समद्द्विद्धः ।
एतम् । जुषध्वम् । कवयः । युवानः ॥ ३ ॥

ये विश्वे व्याप्ताः मरुतो वृष्टिं जुनन्ति प्रेरयन्ति ते उद्वाहासः उदकस्य बोढारो मरुतः अघे दानीं
वोयुष्मान् आयन्तु आगच्छन्तु ऋत्विग्यजमानाः अथ प्रत्यक्षवादः हेमरुतः यः प्रसिद्धो ममग्निः
समिद्धः सम्यग्दीपितः एतमग्निं जुषध्वं सेवध्वं हेकवयो मेधाविनो हे युवानः नित्यतरुणाः सर्व-
व्याप्तावा ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

यूयं राजानमिर्ष्यजनाय विभ्वत्तष्टं जनयथा यजत्राः ।
युष्मदैतिमुष्टिहावाहुजुतो युष्मत्सदश्वो मरुतः सुवीरः ॥ ४ ॥
यूयम् । राजानम् । इर्ष्यम् । जनाय । विभ्वत्तष्टम् । जनयथ ।
यजत्राः । युष्मत् । एति । मुष्टिहा । वाहुजुतः । युष्मत् ।
सत्सदश्वः । मरुतः । सुवीरः ॥ ४ ॥

हेमरुतः यूयं जनाय यजमानाय राजानं स्वामिनं राजमानं वा इर्ष्यं शत्रूणां प्रेरकं च्याव-
पितारं विश्वतष्टं विश्वानाम ऋभूणां मध्यमः सकुशली तेन निर्मितं अत्यन्तरूपवन्तमित्यर्थः
वाहशंपुत्रं जनमथ उत्पादयथ हेयजत्राः यष्टव्याः हेमरुतो युष्मद्युष्मत्तः एति गच्छति पुत्रः की-
दृशः मुष्टिशब्दो वाहूपलक्षकः स्वभुजचलेनैव हन्ता शत्रूणां तदेवोच्यते वाहुजुतः वाहुपेरकः

शत्रूणां यस्यतादृशःपुत्ररति तथायुष्मदयुष्मत्तः सदश्वोविद्यमानाश्वः बहुश्वइत्यर्थः सुवीरः शोभनवीर्यःपुत्ररति जायतइत्यर्थः ॥ ४ ॥

वरुणमघासेमारुत्याआमिक्षायाअराइवेतियाज्या सूत्रितंच—अराइवेदचरमाअहेवैमं मेवरुणश्रुधीति । एकादशिनेमारुतेपशावैषेवपशुपुरोडाशस्ययाज्या सूत्रितंच—अराइवेदचरमा—अहेवयावःशर्मशशमानायसन्तीति ।

सैपापंचमी—

अ॒राइ॒वेद॒च॒र॒मा॒अ॒हे॒व॒प्र॒प्र॒जा॒य॒न्ते॒अ॒र्क॒वा॒म॒हो॒भिः ।

पृ॒श्रैः॒पु॒त्रा॒उ॒प॒मा॒सो॒र॒भि॒ष्टाः॒स्व॒या॒म॒त्या॒म॒रु॒तः॒सं॒मि॒मि॒क्षुः ॥ ५ ॥

अ॒राः॒इ॒व । इ॒त् । अ॒च॒र॒माः । अ॒हा॒इ॒व । प्र॒प्र॒ । जा॒य॒न्ते ।

अ॒र्क॒वाः । म॒हः॒इ॒भिः । पृ॒श्रैः । पु॒त्राः । उ॒प॒मा॒सः । र॒भि॒ष्टाः ।

स्व॒या॒ । म॒त्या । म॒रु॒तः । स॒म् । मि॒मि॒क्षुः ॥ ५ ॥

अराइवेद रथशंकवइव अचरमाः अनिरुष्टाः सर्वसमाः सहेवोत्पन्नाश्चेत्यर्थः अहेव अहानीव दिवसायथासर्वेपिपिष्टिकात्मकाःतद्वत्सप्तसंख्योपेतसप्तगणरूपेणसमाइत्यर्थः अनेनदृष्टान्तद्वयेनवैसादृश्याभावःप्रतिपादितः एवमुक्तक्षणाः महोभिस्तेजोभिः प्रप्रजायन्ते प्रकर्षेणमादुर्भवन्ति एकः प्रसमुपोदःपादपूरणइत्युपसर्गाभ्यासः सचपूरणः तेचाकवाः अनत्याः यद्वा महोभिरित्यस्यविशेषणं पृश्रैर्माध्यमिकायावाचोगोरूपायाअन्तरिक्षस्यवा पुत्रस्थानीयाः उपमासः प्रत्येकंसमानाः रभिष्टाः प्रकृष्टवेगाः एवंमहानुभावामरुतः स्वयामत्या स्वकीयैवानुग्रहब्रुव्या संमिमिक्षुः वृष्ट्यासम्यक्संचिन्ति ॥ ५ ॥

अथपष्ठी—

य॒त्प्रा॒या॒सि॒ष्टृ॒पृ॒प॒ती॒भि॒र॒श्वै॒र्वी॒ळु॒प॒वि॒भि॒र्म॒रु॒तो॒र॒थै॒भिः ।

क्षो॒र्द॒न्त॒आ॒पो॒रि॒ण॒ते॒व॒ना॒न्य॒वो॒स्त्रि॒यो॒वृ॒प॒भः॒ऋ॒न्द॒तु॒द्यौः ॥ ६ ॥

य॒त् । प्र । अ॒र्घा॒सि॒ष्ट । पृ॒प॒ती॒भिः । अ॒श्वैः । वी॒ळु॒प॒वि॒भिः ।

म॒रु॒तः । र॒थै॒भिः । क्षो॒र्द॒न्ते । आ॒र्पः । रि॒ण॒ते । व॒ना॒नि । अ॒व ।

उ॒स्त्रि॒र्यः । वृ॒प॒भः । ऋ॒न्द॒तु । द्यौः ॥ ६ ॥

हेमरुतः यद्यदा प्रायासिष्ट प्रगच्छथ पृपतीभिः पृपत्संज्ञकैरश्वैः वाहनसाधनैरश्वैः
 अश्वशब्दोत्रवाहनसामान्यवचनः अतःपुलिङ्गता तथाऽन्यत्र यदश्वान्धूर्पुपृपतीरयुग्ध्वं । रोहिद-
 श्वोजाश्वइतिसामानाधिकरण्यप्रयोगः एवंभूताश्वयुक्तैः वीळुपविभिः दृढरथनेमिभिः रथे-
 भिः प्रायासिष्ट यद्वाश्वैरथैश्वसह मरुतोयदाप्रायासिष्ट तदा आपः क्षोदन्ते क्षरन्ति वनानि वृ-
 क्षसमूहाः रिणते हिंस्यन्ते वेगेनभज्यन्ते उल्लियः उल्हाः सूर्यरश्मयः तत्संबन्धीपर्जन्यः वृषभो-
 पांवापिता द्यौर्द्यौतमानः अवक्रन्दतु अवाङ्मुखंशब्दपतुवृष्ट्यर्थम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

प्रथिष्टयामन्पृथिवीचिदेपांभर्तवगर्भस्वमिच्छवोधुः ।
 वातान्द्वश्वान्धुर्यायुयुञ्जेवर्षस्वेदं चक्रिरेरुद्रियासः ॥ ७ ॥

प्रथिष्ट । यामन् । पृथिवी । चित् । एषाम् । भर्ताइद्व ।
 गर्भम् । स्वम् । इत् । शवः । धुः । वातान् । हि । अश्वान् । धुरि ।
 आइयुयुञ्जे । वर्षम् । स्वेदम् । चक्रिरे । रुद्रियासः ॥ ७ ॥

एषांमरुतां यामन् यामनि गमनेपृथिवी भूमिः चिदितिपूरणः प्रथिष्ट प्रख्याताभवत्
 गर्भयोग्याभवदित्यर्थः तेचमरुतोभर्ता लौकिकःपतिः गर्भमिव भार्यायाः तथाभूम्याः स्वमित्
 स्वभूतगर्भं गर्भस्थानीयं शवः उदकं धुः स्थापितवन्तः हियस्मात् वातान् गन्तूनश्वान् धुरि
 रथसंबन्धिन्यां आयुयुञ्जे आयोजितवन्तः तस्माद्वर्ष स्वेदं स्वेदस्थानीयं वृष्टिसंस्त्यायं चक्रिरे
 कुर्वन्ति रुद्रियासोरुद्रपुत्राः ॥ ७ ॥ अथाष्टमी-

हृपेनरोमरुंतोमृळतानस्तुवीमघासोअमृताऋतंज्ञाः ।
 सत्यंश्रुतःकर्वयोयुवानोवृहद्गिरयोवृहदुक्षमाणाः ॥ ८ ॥ २३ ॥

हृये । नरः । मरुतः । मृळतं । नुः । तुर्विइमघासः । अमृताः ।
 ऋतंइज्ञाः । सत्यंइश्रुतः । कर्वयः । युवानः । वृहत्इगिरयः ।
 वृहत् । उक्षमाणाः ॥ ८ ॥ २३ ॥

हृपेनरइत्यष्टमीगता ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यदृतीयेत्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

प्रवःस्पडितिअष्टर्चतृतीयसूक्तं श्यावाश्वस्यार्षमारुतम् अष्टमीत्रिष्टुप् शिष्टाःसप्तजगत्यः
प्रवस्त्रिष्टुवंतमित्यनुक्रमणिका । विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

प्रवःस्पळंक्रन्त्सुवितायदावनेर्चादिवेप्रपृथिव्याऋतंभरे ।
उक्षन्तेअश्वान्तरुपन्तआरजोनुस्वभानुंश्रथयन्तेअर्णवैः ॥ १ ॥

प्र । वः । स्पट् । अक्रन् । सुविताय । दावने । अर्च । दिवे ।

प्र । पृथिव्यै । ऋतम् । भरे । उक्षन्ते । अश्वान् । तरुपन्ते । आ ।

रजः । अनुं । स्वम् । भानुम् । श्रथयन्ते । अर्णवैः ॥ १ ॥

हेमरुतःवोयुष्मभ्यं सुविताय सुष्टुप्राप्तव्याय दावने हविःप्रदानाय स्पट् स्पष्टा ह्रीता
प्र प्रकर्षेण अक्रन् क्रन्दति स्तौति वोयुष्मान्वा सुष्टुप्राप्तव्यायदानायाक्रन् क्रन्दतेःशब्दकर्म-
णोलङ्घ्येर्लुङितिपिरूपं हेहोतः दिवोद्योतमानाय धुदेवाय प्रार्चं प्रकर्षेणस्तुहि हेआत्मन् तथा
पृथिव्यै पृथिव्याश्च ऋतं स्तोत्रं भरे संपादयामि यावापृथिव्यावपिमरुतामाधारत्वात् अत्रनि-
पातभाजोभवतः किंच तेमरुतोश्वान् व्यापकानुदकसंधान् उक्षन्तीसंचन्ति रजआअन्तरिक्षं
आसर्वतस्तरुपन्तेतरन्ति संचरन्ति स्वभानुं स्वकीयंतेजः अर्णवैःमेघैःसह अनुश्रथयन्ते अनु-
श्लेषयन्ति अनुकूलंप्रापयन्तीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अमादिपांभ्रियसाभूमिरेजतिनौर्नपूर्णाक्षरतिव्यथिर्यती ।
दूरेदृशोपेचितयन्तएमाभिरन्तर्मुहेविदथेयेतिरेनरः ॥ २ ॥

अमात् । एषाम् । भ्रियसां । भूमिः । एजति । नौः । न ।

पूर्णा । क्षरति । व्यथिः । यती । दूरेदृशः । ये । चितयन्ते ।

एमदृभिः । अन्तः । मुहे । विदथे । येतिरे । नरः ॥ २ ॥

एषां अन्वादेशविपयत्वाद्नुदात्तः एषांमरुतां भ्रियसा भ्रयेन भूमिरेजति कंपते नौर्न पू-
र्णा प्राणिभिः सायथोदकमध्ये क्षरति चलति व्यथिः व्यथितायवी गच्छन्ती एतद्भयंनौवि-

शेषणं दूरेदृशोदूरेदृश्यमाना अपि येमरुतः एमभिर्गमनैः चितयन्ते ज्ञायन्ते तेमहान्तोमरु-
तोविदथे यज्ञे महे महते हविषे हविर्भक्षणाय अमात् स्वस्थानात् अन्तर्घावापृथिव्यो-
र्मध्ये येतिरे यतन्ते नरोनेतारोमरुतः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

गवांमिवश्रियसेशृङ्गमुत्तमंसूर्यो न चक्षुरजसोविसर्जने ।
अत्याइवसुभ्वर्वाश्चारवस्थनमर्याइवश्रियसेचेतथानरः ॥ ३ ॥
गवांमऽइव । श्रियसे । शृङ्गम् । उत्तमम् । सूर्यः । न । चक्षुः ।
रजसः । विऽसर्जने । अत्याऽइव । सुऽभ्वः । चारवः । स्थन ।
मर्याऽइव । श्रियसे । चेतथ । नरः ॥ ३ ॥

हेमरुतः यूयं गवांशृंगमिव उत्तममुत्कृष्टं उष्णीपपट्टादिकं श्रियसे श्रिये धारयथ
इविशेषः सूर्यो न सूर्यइव सयथा रजसः तेजसोविसर्जने चक्षुः दर्शनसाधनं मंडलं धत्ते
तद्गजसोवृष्टेर्विसर्जने विसर्जनाय चक्षुः सर्वस्यप्रकाशकंतेजोधारयथ अत्याइवाश्वाइव
सुभ्वः सुष्ठुसर्वत्रभवन्तः वेगवन्तः चारवोदर्शनीयाः स्थन भवथ मर्यामर्त्यायजमानाइव
तेयथा श्रियसे जानन्ति यज्ञादिकंतद्विद्येचेतथ जानथ हेनरोनेतारोमरुतः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

कोवोमहान्तिमहतामुदश्रवत्कस्काव्यामरुतःकोहपौस्या ।
यूयंहभूमिक्विरणंनैरजथप्रयद्भरंध्वेसुवितायदावने ॥ ४ ॥
कः । वः । महान्ति । महताम् । उत् । अश्रवत् । कः । काव्या ।
मरुतः । कः । ह । पौस्या । यूयम् । ह । भूमिम् । क्विरणम् ।
न । रेजथ । प्र । यत् । भरंध्वे । सुविताय । दावने ॥ ४ ॥

हेमरुतः वीयुष्माकं महतां पूज्यानां कोयजमानोमहान्तिश्रेयांसि उदश्रवत् उत्कृष्टं
प्रामुषात् कश्चतदर्थं काव्या काव्यानि कवीनां युष्माकंसंबन्धीनि स्तोत्राणि उदश्रवत्
कोहकश्च पौस्या पौस्यानि पराक्रमान् उदश्रवत् आदरार्थपुनर्वचनं यूयंह यूयंत्वत्तु

भूमिं किरणान् किरणमिव रेजथ किरणंयथावृष्ट्यर्थंचालयथ तद्वत् भूमिरेजथ यद्यस्मात्-
त्सुविताय सुदुष्प्राप्तव्याय प्राप्तव्यस्येत्यर्थः तादृशस्य धनस्य वृष्ट्युदकस्यवा दावने दान-
नाय प्रभरध्वे प्रकर्षेणसंपादयथवृष्टिं यस्माद्भूयं एवंकुरुथ तस्मात्कएवंकरोतीत्यर्थः॥ ४ ॥

अथपंचमी-

अश्वाइवदरुपासःसर्वन्धवःशूराइवप्रयुधःप्रोतयुयुधुः ।

मर्याइवसुवृधोवावृधुर्नरःसूर्यस्यचक्षुःप्रमिनन्तिवृष्टिभिः ॥ ५ ॥

अश्वाःइव । इत् । अरुपासः । सर्वन्धवः । शूराःइव । प्रयुधुः ।

प्र । उत । युयुधुः । मर्याःइव । सुवृधुः । वृधुः । नरः । सूर्यस्य ।

चक्षुः । प्र । मिनन्ति । वृष्टिभिः ॥ ५ ॥

मरुतएतेअश्वाइव शीघ्रगन्तारः अरुपासः आरोचमानाः सर्वन्धवः समानएकएववन्धु-
बन्धकोरुद्रोपेपातेतादृशाः परस्परंबंधवः स्नेहयुक्तावा शूराभटाइव प्रयुधः प्रयोद्धारोवैरि-
भिःसह तादृशाः उतापिच प्रयुयुधुः प्रकर्षेण युध्यन्ते मर्याइव मनुष्यायथावर्धन्ते तथा सुवृ-
धः सुदुर्वर्धयितारोवर्धमानावा नरोनेतारोववृधुः वर्धन्ते एवं महात्मानः सूर्यस्यचक्षुस्तेजःसमूहं
मंडलेवा वृष्टिभिः प्रमिनन्ति प्रकर्षेणार्हिसन्ति आवृण्वन्तीत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

तेअंजयेष्ठाअकनिष्ठासउद्भिदोमध्यमासोमहंसाविवावृधुः ।

सुजातासोजनुपापृश्निमातरोदिवोमर्याआनोअच्छाजिगातन ॥ ६ ॥

ते । अज्येष्ठाः । अकनिष्ठासः । उत्तमिदः । अमध्यमासः ।

महंसा । वि । वृधुः । सुजातासः । जनुपा । पृश्निमातरः ।

दिवः । मर्याः । आ । नः । अच्छा । जिगातन ॥ ६ ॥

तेमरुतः अज्येष्ठाः अकनिष्ठासः अकनिष्ठाः उद्भिदउद्भेदपितारः शत्रूणां अमध्यमासः
अमध्यमाः सर्वप्रकारैःसमः महसा तेजसा विववृधुः विवर्धन्ते सुजातासः सुदुर्लभताः जनुपा
जन्मना पृश्निमातरः पृश्नेःपुत्राः मर्यामनुष्येष्योहितायुषं दिवःसकाशात् नोस्मानच्छाभिमुहं
आजिगातन सर्वतःप्रशंसत साध्वनुष्ठितमिति उत्तरार्धःपत्यक्षरुतः यद्वा मेसुजाताजनुपापृ-

श्रिमातरश्चतान् दिवआगतान् हेऋत्विजोमर्यायूयमाजिगतान् आगच्छत अथवा तेनोच्छाग-
च्छन्वस्मदभिमुखं ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

वयो_नये_{श्रेणीः}प_{सु}रोज_{सान्ता}न्दि_{वो}वृ_हतःसा_{नु}न_{स्परि} ।
अ_{श्वा}स_एपा_{मु}भ_{ये}य_{था}वि_{दुः}प्र_पर्व_तस्य_नभ_{नू}र_{चु}च्य_{वुः} ॥ ७ ॥
वयः । न । ये । श्रेणीः । प_{सु} । ओजसा । अन्तान् । दिवः । वृहतः ।
सानुनः । परि । अश्वासः । ए_{पाम्} । उ_{भये} । यथा । विदुः ।
प्र । पर्वतस्य । न_{भनू} । अ_{चु}च्य_{वुः} ॥ ७ ॥

येमरुतोवयोन पक्षिणइव श्रेणीः पंक्तयःसन्तः ओजसा बलेन दिवोन्तरिक्षस्यआदि-
त्यस्यवा अन्तान् पर्यन्तान् वृहतोमहतः सानुनः समुन्नतस्याकाशवलयस्य परि परितः पसुः
पतन्ति एषामश्वासःअश्वाः पर्वतस्य मेघस्य नभनून् नभतेःशब्दकर्मणोनभ्राद्भितिवत् नभनवः
उदकानि प्राचुच्यवुः च्यावयन्ति उभयेदेवामनुष्याश्च यथाविदुर्जानन्ति तथामनुष्याणांज्ञानंप्र-
सिद्धं देवाश्चवृष्टीसत्यां आग्रयणादौ हविःप्रदानेनजानन्ति देवानांवृष्टिसंपूर्तिपरज्ञानमा-
श्वस्त्यानेनउक्तं यदावर्षस्यतृप्तःस्यादथाग्रयणेनयजेतेत्युपक्रम्यापिदेवाआहुस्तुतोनुवर्षस्याग्र-
यणेनहिपजतइति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

मिमा_{तु}द्यौर_{दि}ति_{वी}त_{ये}नःसंदा_{नु}चि_{त्रा}उ_पसो_यत_{न्ता}म् ।
आ_{चु}च्य_{वु}र्दिव्यं_{को}शं_{मे}त_ऋपे_{रु}द्र_{स्य}म_{रु}तो_{गृ}णा_{ना}ः ॥ ८ ॥ २४ ॥
मिमा_{तु} । द्यौः । अर्दितिः । वी_{तये} । नः । सम् । दानु_{श्चि}त्राः ।
उ_पसः । य_{तन्ता}म् । आ । अ_{चु}च्य_{वुः} । दिव्यम् । कोशम् ।
एते । ऋ_{पे} । रु_{द्र}स्य । म_{रु}तः । गृ_{णा}नाः ॥ ८ ॥ २४ ॥

नोस्मदर्थं द्यौरंतरिक्षं मिमातुनिर्मिमातुवृष्टिं अस्मदनुकूलांकरोत्वित्यर्थः कीट-
शी अदितिरदीना यदा द्यौर्मिमातु अदितिर्भूमिश्च मिमातु सुखं किमर्थं वीतये उ-
त्पत्तये मजननायवा दानुचित्राः विचित्रप्रकाशादिदानाः उपसः संयतंतां हेऋपे त्वया

गृणानाः स्तूयमानामरुतः रुद्रस्यपुत्रादित्यर्थः एते दिव्यंकोशं मेघमुदकमाचुच्यतुः आच्यावय-
न्ति द्विकर्मकोयं ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेचतुर्विंशोवर्गः॥२४॥

ईळेअग्निस्ववसमित्यष्टर्चचतुर्थस्तूकं श्यावाश्वस्यार्थं सप्तम्यष्टम्यौजगत्यौ शिष्टाःगृह
त्रिष्टुभः मरुद्देवताकं अग्निमरुद्देवताकंवा अनुक्रान्तंच—ईळेद्विजगत्यन्तमाग्नेयंचवेति । स्तू-
कविनियोगोलैंगिकः आयाकारीयांसामिधेनीपुधाग्या स्त्रितंच—ईळेअग्निस्ववसंनमोभि-
रितिधाय्येइति ।

सैयामथना—

ईळेअग्निस्ववसंनमोभिरिहृप्रसत्तोविचयत्कृतंनः ।

रथैरिवप्रभरेवाजयद्भिःप्रदक्षिणिन्मरुतांस्तोममृध्याम् ॥ १ ॥

ईळे । अग्निम् । सुह्रुअवंसम् । नमःऽभिः । इह । प्रह्रसत्तः ।

वि । चयत् । कृतम् । नः । रथैःऽइव । प्र । भरे । वाजयत्क्षिभिः ।

प्रह्रदक्षिणित् । मरुताम् । स्तोमम् । ऋध्याम् ॥ १ ॥

अहंश्यावाश्वोभिं स्ववसं स्वायत्तरक्षणं नमोभिःस्तोत्रैः ईळे स्तोमि तत्स्तोत्रंरुतमिहेदा-
नीं प्रसत्तः प्रसन्नः प्रकर्षणयज्ञंमाषोवासन् नोस्मदर्थं विचयत् विजानातु वाजयद्भिरज-
मिच्छद्भिः स्तोत्रैः रथैरिव रथैर्यथाभिमतंप्राश्रुवन्ति तद्वत् रंहणसाधनेः प्रभरे प्रकर्षण
संपादयामि अभिमतं प्रदक्षिणित् प्रादक्षिण्येनगच्छन् मरुतांस्तोमं स्तोत्रमृध्यावर्धयेयम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

आयेतत्स्युःपृपतीपुश्रुतासुसुखेपुरुद्रामरुतो रथेषु ।

वनांचिदुद्राजिहृतेनिवोभियापृथिवीचिद्रेजनेपर्वतश्चित् ॥ २ ॥

आ । ये । त्स्युः । पृपतीपु । श्रुतासु । सुह्रुखेपु । रुद्राः । मरुतः ।

रथेषु । वनां । चित् । उद्राः । जिहृते । नि । वः । भिया ।

पृथिवी । चित् । रेजने । पर्वतः । चित् ॥ २ ॥

येमरुतो रुद्रारुद्रपुत्राः आतस्थुः आतिष्ठन्ति पृषतीषु मरुतांवाहनेषु श्रुतासु श्रान्तासु
प्रसिद्धासु वा सुखेषु स्वमाकाशं छिद्रं शोभनरथाक्षद्वारेषु रथेषु रथानातस्थुरातिष्ठन्ति हेउग्राः
उदूर्णबलामरुतोयूयं यदा रथमारूढाः रथ तदानीं वनाच्च वनान्यपि निजिहतेन्यग्गच्छन्ति वो-
युष्माकं भिया भीत्या पृथिवीच्च पृथिव्यपिरेजते पर्वतश्चित् पर्वतोपिरेजते कंपते उत्तरार्धः
प्रत्यक्षकृतः पूर्वाध्वं एवमकुर्वन् तेषांस्तोममृध्यामिति पूर्वत्रान्वयः ॥ २ ॥

कारीर्यामारुतस्य सप्तकपालस्य पर्वतश्चिदित्येषायाज्या सूत्रितंच-पर्वतश्चिन्महिबृद्धो वि-
भायसृजन्तिरश्मिभोजसेति ।

सैपावृतीया-

पर्वतश्चिन्महिबृद्धो विभायदिवश्चित्सानुरेजतस्वनेवः ।
यत्क्रीळथ मरुतऋष्टिमन्त आपइवसुध्वंश्चोधवध्वे ॥ ३ ॥

पर्वतः । चित् । महि । बृद्धः । विभाय । दिवः । चित् ।
सानु । रेजत । स्वने । वः । यत् । क्रीळथ । मरुतः ।
ऋष्टिमन्तः । आपः इव । सुध्वंश्चः । ध्वध्वे ॥ ३ ॥

हेमरुतः वोयुष्माकं स्वनेभयंकरशब्देसति पर्वतश्चित् पर्वतोपि महि महान्बृद्धः सन्नपि
विभाय विभेति दिवश्चित् अन्तरिक्षस्यापि सानुसमुच्छ्रितः प्रदेशो रेजत कंपते यद्यदा क्रीळथ
हेमरुतोप्यं ऋष्टिमन्त आयुधवन्तः सन्तः तदा आपइव उदकानीव सुध्वंश्चः सहांचनाः ध्वध्वे
धवध्वे गच्छथ ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

वराइवेद्वैवतासो हिरण्यैरभिस्वधाभिस्तन्वः पिपिश्रे ।
श्रियेश्रेयांसस्तवसोरथेषु सत्रामहांसि चक्रिरे तनूपुं ॥ ४ ॥

वराः इव । इत् । वैवतासः । हिरण्यैः । अभि । स्वधाभिः ।
तन्वः । पिपिश्रे । श्रिये । श्रेयांसः । तवसः । रथेषु । सत्रा ।
महांसि । चक्रिरे । तनूपुं ॥ ४ ॥

वराइव विवाहयोग्यायुवानइव तेयथा रैवतासोधनवन्तोहिरण्यैःहिरण्यमयैराभरण-
विशेषैः स्वधाभिरुद्रकैश्च तन्वः स्वीयानिशरीराणि अभिपिपिश्रे संयोजयन्ति अलंकु-
र्वन्ति तद्देतेमरुतोपि रैवतासः धनवन्तः हिरण्यैर्हिरण्यस्थानीयैः विद्युदाख्यैराभरणैः
स्वधाभिश्च तन्वः स्वीयानिशरीराणि पिपिश्रे श्रिये शोभायै श्रेयांसः श्रेष्ठाः तवसोवत्त-
वन्तोमरुतोरथेषु सत्रा सत्यं सहवा तनुषु महांसि चक्रिरे कृतवन्तः सर्वाभरणैरुद्रकै-
श्रोपेताःस्थानधिष्ठाय शरीरेषु तेजांस्यधारयन्तित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

अज्येष्ठासोअकनिष्ठासएतेसंभ्रातरोवावृधुःसौभगाय ।
युवापितास्वपांरुद्रसंपांसुदुघापृथग्निःसुदिनामरुद्भ्यः ॥ ५ ॥

अज्येष्ठासः । अकनिष्ठासः । एते । सम् । भ्रातरः । वृधुः ।
सौभगाय । युवा । पिता । सुअपाः । रुद्रः । एवाम् । सुदुघा ।
पृथग्निः । सुदिना । मरुद्भ्यः ॥ ५ ॥

अज्येष्ठासःअकनिष्ठासः परस्परंज्येष्ठकनिष्ठभावरहिताः सहैवोत्पन्नाः समानवला-
एतेमरुतः भ्रातरः परस्परंभ्रातृभूताःसन्तः सौभगाय सुभगत्वाय संवृधुर्वर्धन्ते युवा
नित्यतरुणः स्वपाः शोभनकर्मपांमरुतां रुद्रःपिता सुदुघा सुदुदोग्धी पृथिगोदिवता मा-
वृभूता मरुद्भ्योमरुदर्थं सुदिना शोभनदिनानि अकुरुवामितिरोपः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

यदुत्तमेमरुतोमध्यमेवायद्वावमेसुभगासोदिविष्ठ ।
अतोऽनोरुद्राउतवान्वसुस्याग्नेर्वित्ताहृविपोयद्यजाम ॥ ६ ॥

यत् । उत्तमे । मरुतः । मध्यमे । वा । यत् । वा । अवमे ।
सुभगासः । दिवि । स्थ । अतः । नः । रुद्राः । उत । वा । नु ।
अस्य । अग्ने । वित्तात् । हृविपः । यत् । यजाम ॥ ६ ॥

हेमरुतःयद्युयं उत् उत्कृष्टे उत्तमेचरमेवा दिवि द्युलोके मध्यमेवादिवि यद्वा अवमेदिवि हेसुभगात्तः स्थ भवथ त्रयोवाइमेत्रिवृतो लोकांस्तिस्रोदिवःपृथिवीरित्यादिश्रुतेः । द्युलोकस्य त्रैविध्यं अतः अस्मात् स्थानत्रयान्नोस्मदर्थं हेरुद्राआगच्छतेतिशेषः उतवा अथवा नु अथ यद्यजाम यद्दविःप्रक्षिपामः हेअग्ने त्वं अस्पहविषः एतद्दविर्वित्तात् विद्धि ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

अग्निश्चयन्मरुतोविश्ववेदसोद्विवोवहध्वउत्तरादधिष्णुभिः ।
तेमन्दसानाधुनयोरिशादसोवामंधत्तयजमानायसुन्वते ॥ ७ ॥

अग्निः । च । यत् । मरुतः । विश्ववेदसः । द्विवः । वहध्वे ।
उत्तरात् । अधि । सुष्मिः । ते । मन्दसानाः । धुनयः ।
रिशादसः । वामम् । धत्त । यजमानाय । सुन्वते ॥ ७ ॥

हेविश्ववेदसः सर्वस्यज्ञातारोविश्वधनावा हेमरुतोयद्युयमग्निश्च द्विवोद्युलोकादुत्तरा-
दुत्कृष्टतरात् अधि उपरि सुभिः सानुभिः उपरिप्रदेशे वहध्वे उहध्वे तत्रनिवसथेत्य-
र्थः यद्वा सुशब्देन तत्सदृशाअश्वाउच्यन्ते तैर्वाउहध्वे तेयुयं मन्दसाना मोदमानाअस्मदीयैः
स्तोत्रैर्हविर्भिश्च धुनयः शत्रूणांकंपयितारः रिशादसः अस्मद्धिसकानामत्तारःसन्तोवामं वमनी-
यंधनं धत्तदत्त यजमानाय सुन्वतेअभिपवंकुर्वते ॥ ७ ॥

अग्नेमरुद्धिरित्यष्टमीआग्निमारुतस्ययाग्या अग्नेमरुद्धिःशुभयद्धिर्ऋक्भिरितिसूत्रितत्वात्
सत्पाठस्तु ।

अथाष्टमी-

अग्नेमरुद्धिःशुभयद्धिर्ऋक्भिरितिसूत्रितत्वात्
पावकेभिर्विश्वमिन्वेभिरायुभिर्वैश्वानरप्रदिवाकेतुनांसुजुः ॥ ८ ॥ २५ ॥

अग्ने । मरुत्सुष्मिः । शुभयत्सुष्मिः । ऋक्सुष्मिः । सोमम् । पिव ।

मन्दसानः । गुणश्रिसुष्मिः । पावकेभिः । विश्वमसुन्वेभिः ।

आयुसुष्मिः । वैश्वानर । प्रसुदिवा । केतुना । सुसुजुः ॥ ८ ॥ २५ ॥

हेअग्ने मरुद्भिःसह मन्दसानःसन् सोमंपिब कीदृशैर्मरुद्भिः शुभयद्भिः शोभमानैः
अन्यान् शोभयद्भिर्वा ऋक्भिः स्तुत्यैः गणश्रिभिः गणभावमाश्रयद्भिः पावकेभिः शो-
धकैः विश्वमिन्वेभिः विश्वंवृष्ट्यामीणयद्भिः आयुभिः आयुष्मद्भिः हेवैश्वानर विश्वनर-
हिताग्ने प्रदिवा पुराणेन केतुना ज्वालापुंजेन सजूः सहितः ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेपंचविंशोवर्गः ॥२५॥

केठानरइत्येकोनविंशत्यृचंपंचमसूक्तं अत्रानुक्रमणिका—केठैकोनागायत्रंश्यावाश्वोत्र-
वेददश्वीतरंतपुरुमीह्रौदाल्भ्योरथवीर्तिमरुतश्चदानतुष्टःपशशंसनुध्वाचतरन्तमहिर्षीशशीयसींपंच-
म्यनुष्टुन्नवमीसतोबृहतीति । श्यावाश्वऋषिः पंचम्यनुष्टुप् नवमीसतोबृहती शिष्टागा-
यत्र्यः आद्याश्वतसोमरुद्देवताकाः सनत्सेत्यादीनांचवसृणांशशीयसीनामतरन्तस्यराज्ञोभा-
यांदेवता उतमेरपदित्यस्यावैददश्विःपुरुमीह्रौदेवता योमेधेनुनामित्यस्यावैददश्विस्तरन्तोरा-
जादेवता यईवहन्तइत्याद्याःषण्मारुत्यः एतंमइत्यस्यतृचस्पदाल्भ्योरथवीतिर्नामराजादेवता
विनियोगोलैंगिकः । अत्राश्रयंपुरावृत्तमाहुरागमपारगाः ॥ अर्चनानाःपुरात्रेयोदाल्भ्येनरथवी
तिना ॥ १ ॥ आर्त्विज्यायवृतोयज्ञेविततेहौत्रआस्थितः ॥ रथवीतिसुतांकन्यांददर्शपितुरंति
के ॥ २ ॥ ययाचेस्वकुमारायश्यावाश्वायचतांसुतां ॥ सप्रदानमनाभार्यामपृच्छत्किमयच्छसि
॥ ३ ॥ इतिषुष्टापुनःप्राहकथमस्मैप्रदास्यसि ॥ इतःपूर्वसुतादत्तानासीदनुष्येकचिव ॥ ४ ॥
तत्तथैवेतिनिश्चित्यप्रत्याचष्टार्चनानसं ॥ श्यावाश्वःसंस्थितेयज्ञेतेनराज्ञानिरारुतः ॥ ५ ॥ तत्प-
त्याशान्वितोविप्रस्तपस्तेपेसुदारुणं ॥ ब्रह्मचर्यरतःशान्तोभिक्षार्थंपर्यटन्दिजः ॥ ६ ॥ तरन्तम-
हिर्षीसाधींविभिक्षेसौशशीयसीं ॥ सासंप्राप्यान्तिकंपत्युःभोवाचागतवावृषिः ॥ ७ ॥ इत्युक्तो
नृपतिर्भार्याप्रत्याहैनंप्रपूजय ॥ सानुज्ञातागवांयूथंप्रादादाभरणा निच ॥ ८ ॥ तरन्तोपिपुनस्त-
स्मैप्रादाद्धनमपेक्षितं ॥ दत्त्वाचपुरुमीह्रम्यस्वानुजस्यान्तिकंप्रति ॥ ९ ॥ पेरयामासतष्टपिसो
पित्वांमानयिष्यति ॥ १० ॥ तथेतिराज्ञोवचनंनिशम्यतद्भार्ययादर्शितसर्वमार्गः ॥ गच्छन्श-
नैरर्धपथेमरुद्गणान्समानरूपान्सदिदक्षयागतान् ॥ ११ ॥ विलोक्यविप्रःसभयःप्रणम्यकृतांज-
लिःकंटकितांगसंघः ॥ तुष्टावदष्टान्मरुतोविशिष्टैरर्थैर्वचोभिःपरितुष्टचित्तः ॥ १२ ॥ संप्राप्य
सर्वस्वमनीपितंतदामरुद्गणेष्योमुदिताःमवद्भ्यः ॥ १३ ॥ तदाभवदपिःसूक्तद्रष्टाश्यावाश्वनाम-
कः ॥ पश्चात्पुनर्गृहं गत्वाभूयो लब्ध्वागवांशतं ॥ १४ ॥ दाल्भ्योमंत्रदृशेराज्ञाचोदितःस्वसुतांद-
दौ ॥ पुरुमीह्रस्तरन्तश्चतद्भार्याचशशीयसी ॥ १५ ॥ दाल्भ्योयोरथवीत्याख्यःसप्तयेमरुतांग-
णाः ॥ तेतस्मैपद्दुष्टास्तत्कैष्ठेत्यत्रवर्ण्यते ॥ १६ ॥

तत्रसूक्तेप्रथमा—

केष्टानरःश्रेष्ठतमायएकएकआयय । परमस्याःपरावतः ॥ १ ॥

के । स्थ । नरः । श्रेष्ठतमाः । यः । एकःएकः । आ६यय ।
परमस्याः । परावतः ॥ १ ॥

हेनरोनेवारोमरुतः श्रेष्ठतमाः अत्यन्तश्रेष्ठाः यूयं केष्ट केस्थ केभवथ एवंस्वरूपानिश्च-
याव संदिसन्नवीति येयूयं एकएकः प्रत्येकं आयय आगच्छथ कस्मादितिउच्यते परमस्याःप-
रावतः अत्यन्तदूरदेशात् अन्तरिक्षादित्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

क्ववोश्वाःक्वाऽभीशंवःकथंशोककथायय । पृष्ठेसदो नसोर्यमः ॥ २ ॥

क्व । वः । अश्वाः । क्व । अभीशंवः । कथम् । शोक । कथा ।
यय । पृष्ठे । सदः । नसोः । यमः ॥ २ ॥

हेमरुतोवोयुष्माकंअश्वाः क्व कुत्रत्याः क्वाभीशवोबन्धनरज्वः कथंच शोक शीघ्रग-
न्तुंशकाभवथ कथा कथं यय याताःस्थ पृष्ठे अश्वानांपृष्ठदेशेसदः सीदति तिष्ठेत्यत्रेति सदः
पर्याणं तत्रदृश्यते तथा नसोर्नासिकयोर्मोनिनियमिता पलायनप्रतिबन्धकारीपशोर्नासिकयो-
र्दृश्यते तस्मादश्वादिर्लिङ्गैः कुत्रापित्वरितगमनाइव प्रतिभान्ति केयूयमितिदेवत्वमनवधार्याहा॥२॥

अथतृतीया—

जघनेचोर्देषांविस्वथानिनरोयमुः । पुत्ररुथेनजनयः ॥ ३ ॥

जघने । चोर्दः । एषाम् । वि । स्वथानि । नरः । यमुः ।
पुत्ररुथे । न । जनयः ॥ ३ ॥

एषामश्वानांजघने हन्तव्यप्रदेशे चोर्दःपेरिका कशा अरायकाष्ठविशेषोवा वर्तते शीघ्रग-
मनायताइयन्वर्ततइत्यर्थः स्वथानि ऊरुप्रदेशान् नरोनेवारोमरुतोवि विविच्ययमुः नियच्छन्ति
आरुधावनेन विवृताभवन्तीत्यर्थः विवृतौदृष्टान्तः—पुत्ररुथे पुत्रकरणे उत्पादने जनया अपत्यो-
त्पादयिष्येयोपितइव वायथापुत्रोत्पादनकाले संगमसमये ऊरु विवृतौकुर्वन्तितद्वदित्यर्थः ॥३॥

अथचतुर्थी-

परावीरासएतन्मर्यासोभद्रंजानयः । अग्नितापोयथासथ ॥ ४ ॥

परा । वीरासः । इतन् । मर्यासः । भद्रंजानयः । अग्निदतपः ।
यथा । असथ ॥ ४ ॥

कशावाडनादिलिगेन जिगमिपून्मत्वाव्रूते-हेवीरासोवीराः अमित्राणामीरपितारः हेम-
र्यासोमर्त्येभ्योहिताः हेभद्रजानयः भद्रःस्तुत्योजानिर्जन्मयेपतितथोक्ताः रुद्रपुत्राइत्यर्थः अग्नि-
तापोभिनातताः तान्नादयोयथादीताः चद्वत्पदीताः असथ भवथ अथवाग्नितादग्धदेहायथाप-
त्तायन्तेवथाभवथेति ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

सनत्साश्व्यंपशुमुतगव्यंशतावयम् ।

श्यावाश्वस्तुताययादोवीरायोपवर्द्धहत् ॥ ५ ॥ २६ ॥

सनत् । सा । अश्व्यम् । पशुम् । उत । गव्यम् । शतऽअवयम् ।

श्यावाश्वस्तुताय । या । दोः । वीराय । उपवर्द्धहत् ॥ ५ ॥ २६ ॥

सातरन्महिषी मर्त्यसनत् प्रादात् किं अश्व्यं अश्वात्मकं तत्तमूहात्मकंवा पशुं
जाताषेकवचनं उतापिच गव्यं गोत्तमूहात्मकं पशुं शवावयं अनेकैरविभिर्युक्तं सनदिति
सेत्युक्तं केत्याह याश्यावाश्वस्तुताय श्यावाश्वेनमयास्तुतायवीराय तरन्ताय दोः स्वकी-
यंश्रुजं उपवर्द्धहत् उपोदयच्छदालिंगनाय सासनदिति यतोभर्तृमेमास्वदा तस्मादेव
बहुधनंदातुंशक्तेत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेपङ्क्तिशोवर्गः॥२६॥

अथषष्ठी-

उतत्वास्त्रीशशीयसीपुंसोभवन्तिवस्यसी । अदेवत्रादराधसः ॥ ६ ॥

उत । त्वा । स्त्री । शशीयसी । पुंसः । भवन्ति । वस्यसी ।

अदेवत्रात् । अराधसः ॥ ६ ॥

उतापिच त्वा एका शशीयसी शशीयसीति एतन्महिष्यानाम सैवस्त्री यद्वा उवेत्ययमेव-
कारार्थं स्त्रीपुसैवप्रशस्येत्यर्थः त्वसमसिमनेमेत्यनुच्चानीतिवचनात् त्वेतिनिघातः सैवपुंसःपुरु-
षाद्वस्यसी वसीयसी भवति कस्मात्पुंसइत्युच्यते अदेवत्रात् देवान येनत्रायन्तेस्तुत्यादिनासः
अदेवत्रः तस्मादराधसः राधोधनं दानार्हधनरहितास्तुब्धकादित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

विद्याजानातिजसुरिं वितृष्यन्तं विक्रामिनंम् । देवत्राकृणुते मनः ॥ ७ ॥

वि । या । जानाति । जसुरिम् । वि । तृष्यन्तम् । वि ।
क्रामिनंम् । देवत्रा । कृणुते । मनः ॥ ७ ॥

याशशीयसी जसुरिं व्यथितं जसिस्ताडनकर्मा उपक्षेपणकर्मावा तंविजानाति
तथातृष्यन्तं विजानाति कामिनं धनाद्यभिलाषवन्तं विजानाति अनुकंपयाभिमतं द-
त्तवतीत्यर्थः देवत्रा देवेषु मनः कृणुते कुरुते देवमीत्यर्थप्रदानबुद्धिकरोतियासैवस्त्री-
तिपूर्वव्रसंबन्धः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

उतघानेमो अस्तुतः पुमान् इति ब्रुवे पणिः । सवैरदेय इत्समः ॥ ८ ॥

उत । घ । नेमः । अस्तुतः । पुमान् । इति । ब्रुवे । पणिः ।
सः । वैरदेये । इत् । समः ॥ ८ ॥

उतघापिच घेतिपूरणः नेमः त्वोनेमइत्यर्धस्येतिनिर्कृत्तं । नेमःअर्धःजायापत्योर्मिलि-
त्वैककार्यकर्तृत्वादेकएवपदार्थः अर्धशरीरस्यभार्थेत्यादिस्मृतेः शशीयस्याअर्धभूतस्तरन्तः
पुमान् अस्तुतइतिब्रुवे बहुधा स्तुतोपिगुणस्यातिबाहुल्यादस्तुतएवेतिब्रुवे पणिः स्तोताहं
सच तरन्तोवैरदेये वीराधनानामिरपितारोदानशीलाः तैर्दातव्यंघनंदेयं तस्मिन्घने समः
सर्वेभ्योदातेत्यर्थः इदितिपूरणः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

उतभैरपद्युवतिर्ममन्दुपीप्रतिश्यावार्यवर्तनिम् ।

विरोहितापुरुमीह्लायेमनुविप्रायदीर्घयशसे ॥ ९ ॥

उत । मे । अरपत् । युवतिः । ममन्दुपी । प्रति । श्यावार्य । वर्तनिम् ।

वि । रोहिता । पुरुमीह्लाये । येमनुः । विप्राय । दीर्घयशसे ॥ ९ ॥

उतापिच श्यावाय श्यावाश्वाय महं अरपद अलपद स्पष्टमाचष्ट किं वर्तनिमार्गं कीदृशीसायुवतिः प्रवृत्तयौवना प्रतिममन्दुपीप्रतिभेदमाना कस्मै दीर्घयशसे प्रभूतान्नाय प्रभूतकीर्षेवा पुरुमीह्लायेतन्नामकाय प्रभूतगृहाय क्रियाथोपपदस्यचकर्मणिस्थानिनइति-चतुर्थी पुरुमीह्लांमाप्तमित्यर्थः तदर्थरोहितारोहितवर्णावश्वौशशीयस्यादत्तौ वियेमतुः विशेयेणयमयतुः धृतवन्तावित्यर्थः यःअश्वाभ्यांयुक्तेरथे स्थापयित्वा पुरुमीह्लागृहस्यमार्गं मदर्शयन्ती पुरतोगता सैवपुंसोभवति वस्यतीतिपूर्वत्रसंबन्धः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

योमैधेनूनांशतवैददश्विव्यथाददत् । तरन्तइवमंहना ॥ १० ॥ २७ ॥

यः । मे । धेनुनाम् । शतम् । वैदत्इअश्विः । यथा । ददत् ।

तरन्तःइइव । मंहना ॥ १० ॥ २७ ॥

इयंपुरुमीह्लास्तुतिः वैददश्विः पुरुमीह्लोपियः मे महं धेनूनांशतं यथा येनमकारेण ददत् दत्तवान् तथा मंहना मंहनीयानिधनान्यपि ददत् तरन्तइव समथा धेनु-शतंबहुविधंधनंचदत्तवान् तद्वद्वैददश्विःपुरुमीह्लोपिददत् तंतुवइतिशेषः ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेसप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथैकादशी-

यईवहन्तआशुभिःपिवन्तोमदिरमधुं । अत्रश्रवांसिदधिरे ॥ ११ ॥

ये । ईम् । वहन्ते । आशुभिः । पिवन्तः । मदिरम् । मधुं ।

अत्र । श्रवांसि । दधिरे ॥ ११ ॥

इदानींमरुतएवैतइतिनिश्चित्य जनप्रसिद्धैर्माहात्म्यैःस्तौवि—येमरुतई इदानीं आशुभिः
शीघ्रगामिभिरश्वैः वहन्ते उहन्ते किंकुर्वन्तः मदिरं मदकरं मधु सोमरसंपिबन्तः पाथेयत्वेन
धृतंसोममित्यर्थः तेमरुतोत्रास्मिन्देशे श्रवांसि स्तुतिजनितानियशांसि दधिरे धारयन्ति॥ ११॥

अथद्वादशी—

येषांश्रियाधिरोदसीविभ्राजन्तेरथेष्वा । दिविरुक्मइवोपरि ॥ १२ ॥

येषाम् । श्रिया । अधि । रोदसी इति । विद् भ्राजन्ते ।

रथेषु । आ । दिवि । रुक्मःइव । उपरि ॥ १२ ॥

येषामरुतां श्रिया कात्या रोदसी चावापृथिव्यावधि अधिष्ठिते भवतइतिशेषः यस्मादे-
तेमरुतोरथेषु विभ्राजन्ते विशेषेणदीप्यन्ते आइतिचार्थे तत्रदृष्टान्तः—उपरि उपरिभूतेदिवि-
द्युलोके रुक्मोरोचमानआदित्यइव यद्वा उपरि रथस्योपरीतिवायोज्यम् ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी—

युवासमारुतोगणस्त्वेपरथोअनेद्यः । शुभंयावाप्रतिष्कृतः ॥ १३ ॥

युवा । सः । मारुतः । गणः । त्वेपरथः । अनेद्यः ।

शुभंमृद्यावा । अप्रतिष्कृतः ॥ १३ ॥

समारुतोगणोयुवा सर्वत्रमिश्रपिता नित्यतरुणोवा त्वेपरथोदीप्तरथः अनेद्यः अनि-
द्यः शुभंयावा शोभनंगन्ता अप्रतिष्कृतः अप्रतिगतः अप्रतिशब्दितोवा एवंमहानुभावो-
गोदीप्यतइति ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी—

कोवेदनूनमेपायत्रामदन्तिधृतयः । ऋतजाताअरेपसः ॥ १४ ॥

कः । वेद् । नूनम् । एषाम् । यत्र । मदन्ति । धृतयः ।

ऋतःजाताः । अरेपसः ॥ १४ ॥

एषामरुतांस्थानं कोवेद कोजानाति नूनं इदानीं यत्रस्थाने धृतयः शत्रूणांकंपकाः मद-
न्ति हृष्यन्ति ऋतजाताः जलार्थमुदन्नाः यज्ञेवामादुर्भूताः अरेपसःअपापाः ॥ १४ ॥

अथपंचदशी-

यूयंमर्तविपन्यवःप्रणेतारंइत्थाधिया । श्रोतारोयामंहूतिषु ॥१५॥२८॥

यूयम् । मर्तम् । विपन्यवः । प्रऽनेतारंः । इत्था । धिया ।
श्रोतारः । यामंहूतिषु ॥ १५ ॥ २८ ॥

हेविपन्यवः स्तुतिकामामरुतोपूर्यं मर्तं मरणस्वभावं यजमानं इत्था अनयाधिया इ-
दानींरुतमकारया अनुग्रहबुद्ध्या ईदृशेनस्तुतिकर्मणावा निमित्तेनमणेतारः प्रकर्षेणमापयि-
वारोभिमत्तंस्वर्गादिकं यामहूतिषु यामोगमनं तदथांहूतयोयस्मिन्नितियामहूतयोयज्ञाः तेषु
श्रोतारःआह्वानानां ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेऽष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

अथषोडशी-

तेनोवसूनिकाम्यापुरुश्चन्द्रारिशादसः । आयज्ञियासोववृत्तन ॥१६॥

ते । नः । वसूनि । काम्या । पुरुश्चन्द्राः । रिशादसः ।
आ । यज्ञियासः । ववृत्तन ॥ १६ ॥

हेरिशादसः हिंसकानांशत्रूणामत्तारः हेयज्ञियासोयज्ञार्हाः पुरुश्चन्द्राः प्रभूताह्लादक-
धनाः तेषूर्यं नोस्मभ्यं वसूनि निवासयोग्यानिघनानि काम्या स्पृहणीयानि आववृत्तन
आवर्तयथेत्यर्थः मरुतांदानप्रशंसायाअपेक्षितंत्वान्नप्रार्थनोचिता ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी-

एतंमेस्तोममूर्ध्वेदाभ्यायपरावह । गिरोदेविरथीरिव ॥ १७ ॥

एतम् । मे । स्तोमम् । ऊर्ध्वे । दाभ्यायं । परां । वह ।
गिरः । देवि । रथीःइव ॥ १७ ॥

संपन्नऋषिभावस्यश्यावाश्वस्यार्चनानसः ॥ रथवीतिसुतायाश्चविवाहंशौनकोब्रवीत् ॥ १ ॥
कथं—मरुत्सुतुप्रयातेपुश्यावाश्वःसुमहायशाः ॥ पादुभूतार्पमात्मानंज्ञात्वात्रिकुलनंदनः ॥ २ ॥
रथवीतेर्देहितरमगच्छन्मसातदा ॥ ससत्यवृषिमात्मानंभवक्ष्यन्नथवीतये ॥ ३ ॥

एतेभेस्तोममित्याभ्यांदौत्येरात्रिन्यवेदयत् ॥ ऋषेर्नियोगमाज्ञायदेव्यारात्र्याप्रचोदितः ॥ ४ ॥
 आदायकन्यकांदातुमुषेयायार्चनानसं ॥ पादौतस्योपसंगृह्यस्थित्वाप्रह्वःकृतांजलिः ॥ ५ ॥
 रथवीतिरहंदाभ्यर्च्यइतिनामशशंसतः ॥ मयासंयोगमिच्छन्तंत्वांप्रत्याचक्षियत्पुरा ॥ ६ ॥
 तत्क्षमस्वनमस्तेस्तुमेमास्मभगवन्क्रुधीः ॥ ऋषेःपुत्रःस्वयमृषिःपितासिभगवानृषेः ॥ ७ ॥
 हंतप्रतिगृहाणेमांस्नुपामित्येनमब्रवीत् ॥ तस्मैददावश्वशतंसराजास्वलंकृतांचापिसुतांस्नुपार्थं ॥
 विवाहकालेपिददौनरेन्द्रःशतंहयानांदुहितुःसहस्रं ॥ गवांसहस्रं वसुचप्रभूतंतमुंतपोन्तेथवनंजगा-
 मेति ॥ हेऋभ्यं रात्रिदेवि ऋभ्येतिरात्रिनाम मेमदीयं एतं स्तोमं मरुद्भ्यःकृतंस्तोत्रं अहंमं-
 न्नदृक्भूत्वा मरुतःस्तुतवानित्येवं दाभ्यां श्यावाश्वाय परा पराङ्मुखी दाभ्यांभिमुखीस-
 तीवह प्रापयेत्यर्थः तदेवादरार्थमुच्यते हेरात्रिदेवि गिरः स्तुतीः मरुद्विपयाः परावह रथी-
 रिव रथीयथारथेभिप्रेतं वसु स्थापयित्वाभिमत्प्रदेशंप्रापयतितद्वत् ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी-

उतमेवोचतादिति सुतसोमे रथवीतौ । न कामो अपवेति मे ॥ १८ ॥

उत । मे । वो चतात् । इति । सुतसोमे । रथवीतौ । न ।

कामः । अप । वेति । मे ॥ १८ ॥

हेऋभ्यं उतापिच मे मां वोचतात् ब्रूहि किमिति उच्यते इति इत्थं कथमिति सुतसोमे
 कृतसोमयागे रथवीतौ रात्रि मेकामः तत्पुत्रीविपयोनापवेति नापगच्छति नविरमत इतीत्थं
 वोचतात् ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

एषक्षेत्रिरथवीतिर्मघवागोमतीरनु । पर्वतेष्वपश्रितः ॥ १९ ॥ २९ ॥

एषः । क्षेत्रि । रथवीतिः । मघश्वा । गोमतीः । अनु ।

पर्वतेषु । अपश्रितः ॥ १९ ॥ २९ ॥

कन्यांदत्त्वाकृतार्थतेश्यावाश्वोथवनंगतं ॥ रथवीतितपस्यन्तंसंप्रक्षयापेणचक्षुषा ॥ रभ्ये-
 हिमवतःपृष्ठेएषक्षेत्रीतिसोब्रवीत् ॥ एपरथवीतिर्मघवा धनवान् गोमतीरनु उदकवतीर्नदीरनु
 अनुसृत्य नदीनांतोरे क्षेति निवसति पर्वतेषु हिमवत्पर्वतप्रान्तेषु अपश्रितः आश्रितः ॥ १९ ॥

॥ इतिचतुर्थेऽप्येकोनविंशोवर्गः ॥ २९ ॥

ऋतेनऋतमिहितनवर्षेष्टसूक्तं आत्रेयस्यश्रुतविदआर्षं त्रैष्टुभं मैत्रावरुणं तथाचानु-
ऋम्यते—ऋतेननवश्रुतविन्मैत्रावरुणंवैतदिति । वैतदित्युभयोःप्रयोगात् तुलादिपरिभाषया
एतदादीन्येकादशसूक्तानिमित्रावरुणदेवत्वानि विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

ऋतेनऋतमपिहितं ध्रुवं वां सूर्यस्य यत्र विमुचन्त्यश्वान् ।
दशशतासहस्रस्थुस्तदेकदेवानां श्रेष्ठं वर्षुपामपश्यम् ॥ १ ॥
ऋतेन । ऋतम् । अपिहितम् । ध्रुवम् । वा । सूर्यस्य ।
यत्र । विमुचन्ति । अश्वान् । दश । शता । सह । तस्थुः ।
तत् । एकम् । देवानाम् । श्रेष्ठम् । वर्षुपाम् । अपश्यम् ॥ १ ॥

सूर्यस्य ऋतंसत्यभूतं मंडलं ऋतेनोदकेनापिहितमाच्छादितं ध्रुवं शाश्वतं अपश्यमिति
संबन्धः यत्र वां युवाण्यांस्थितं तदित्यर्थः सूर्यमंडलेमित्रावरुणयोःस्थितिः चित्रदेवानामुद-
गादनीकंचक्षुर्मित्रस्वरुणस्याग्नेः उदांचक्षुर्वरुणसुप्रतीकंदेवयोरेतिचक्षुर्मित्रस्वरुणस्येत्यादि-
पुपसिद्धा यत्र यस्मिन्मंडले स्थितानश्वान् विमुचन्ति विमोचयन्तिस्तोतारः मदिहादिभिः नि-
रुद्धानित्यर्थः अथवा शोमधावनाय स्तुत्यापेरयन्ति तस्मिन्मंडले दश शता शतानि सहस्रसं-
ख्याकारश्मयः तस्थुस्तिष्ठन्ति तादृशं देवानांवपुषां वपुष्मतां तेजोवतामद्र्यादीनां श्रेष्ठं प्रशस्यं
मत्वर्थलक्षणा अथवा व्यधिकरणपृष्ठी देवानांवपुषांशरीराणां श्रेष्ठमंडलंहिसूर्यस्य वपुस्थानीयं
तन्मंडलमपश्यं अथवा वां युवयोर्मध्ये सूर्यस्यमंडलं अपश्यमिति व्याख्येयं मैत्रं वा अहैरिदिश्रुते-
र्मित्रस्यवसूर्यत्वादित्याशयेन ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तत्सुवांमित्रावरुणामहित्वमीर्मातस्थुपीरहंभिर्दुदुहे ।
विश्वाःपिन्वथःस्वसंरस्यधेनाअनुवामेकःप्रविराववर्त ॥ २ ॥

तत् । सु । वाम् । मित्रावरुणा । महिऽत्वम् । ईर्मा । तस्थुषीः ।
 अहंऽभिः । दुदुहे । विश्वाः । पिन्वथः । स्वसरस्य । धेनाः । अनु ।
 वाम् । एकः । पविः । आ । वर्त ॥ २ ॥

हेमित्रावरुणा वांयुवयोस्तन्महित्वं महत्त्वं सु सुष्टु अतिप्रशस्तमित्यर्थः किंतदित्युच्यते
 ईर्मा सततगन्ता सर्वस्यपेरकोवा आदित्यः अहभिरहोभिर्वर्षवृत्तुसंबन्धिभिः तस्थुषीः स्थाव-
 रभूताःअपोदुदुहे दुग्धे किंच स्वसरस्य स्वयंसर्तुरादित्यस्य विश्वाः सर्वाधेनाः लोकानां
 पीणयित्रीर्द्युतीः पिन्वथः वर्धयथः वांयुवयोरेकः अप्रतियोगीपविः पविरितिरथस्यने-
 मिः पवीरथनेमिर्भवतीतिपांस्कवचनात् । तथाप्यत्रलक्षितलक्षणयारथेवर्तते केवलचक्रस्यावर्त-
 नायोगात् युवयोरेकोरथअन्वावर्त अनुक्रमेणपरिभ्रमते ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अधारयतंपृथिवीमुतद्यांमित्रराजानावरुणामहोभिः ।
 वर्धयंतमोषधीःपिन्वतंगाअववृष्टिसृजतंजीरदानू ॥ ३ ॥

अधारयतम् । पृथिवीम् । उत । द्याम् । मित्रराजाना । वरुणा ।
 महःऽभिः । वर्धयंतम् । ओषधीः । पिन्वतम् । गाः । अव ।
 वृष्टिम् । सृजतम् । जीरदानू इति जीरदानू ॥ ३ ॥

हेमित्रराजाना मित्रभूताःस्तेतारोराजानःस्वामिनईश्वराभवन्ति ययोःसकाशादेवौ
 मित्रराजानौ हेवरुणा प्रतियोग्यपेक्षयाद्विवचनं अत्रपादादित्वादाद्यंपदनिहन्यते वरुणे-
 त्येतस्यतु आमच्चित्तपूर्वमविद्यमानवदितिपूर्वस्याविद्यमानवत्त्वेनास्यैवपादादित्वादिनिघातत्वंयुक्तं
 नैवंभवति नामंत्रितेसमानाधिकरणेसामान्यवचनमिति वरुणेत्येतस्यामंत्रितसमानाधिकरण-
 त्वात्स्यचसामान्यवचनत्वादविद्यमानवत्त्वाभावेन पादादित्वाभावाद्भुत्तरस्यनिघातत्वंयुक्तं हे
 देवौ महोभिस्तेजोभिः स्वसामर्थ्यैः पृथिवीं उतापिच द्यां अधारयतं हेदेवौ युवामोषधी-
 र्वर्धयंतं वृष्टिप्रेरणेन गाःपिन्वतं गवाश्वादीन्वर्धयंतं तदर्थं वृष्टिमवसृजतं अवाङ्मुखप्रेरणतं
 हेजीरदानूशिपदानौ ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

आवा॒मश्व॑ासःसु॒युजो॑वहन्तु॒यतरं॑श्मय॒उप॑यन्त्व॒र्वाक् ।
घृ॒तस्य॑नि॒र्णिगनु॑वर्तते॒वामु॑प॒सिन्ध॑वःप्र॒दिवि॑क्षरन्ति ॥ ४ ॥

आ । वा॒म् । अश्व॑ासः । सु॒युजः । व॒हन्तु । य॒तरं॑श्मयः ।
उप॑ । य॒न्तु । अ॒र्वाक् । घृ॒तस्य॑ । निः॒ऽनिक् । अनु॑ । व॒र्तते॑ ।
वा॒म् । उप॑ । सिन्ध॑वः । प्र॒दिवि॑ । क्षर॒न्ति ॥ ४ ॥

हेमिवावरुणौ वां युवां अश्वतोश्वाः सुयुजः सुदुरथेयुक्ताः सन्तःआवहन्तु यतर-
श्मयः सारथिनियतप्रग्रहाः ते अर्वागुपयन्तु घृतस्योदकस्य निर्निग्नूपं वामनुवर्तते अनु-
गच्छति किंच प्रदिवि पुराणनामैतद् पुराणाः सिन्धवः उपक्षरन्ति उपगच्छन्ति युवयोर-
नुग्रहात् ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

अनु॑श्रुताम॒मति॑वर्ध॒दुर्वी॑वर्हि॒रिव॑यजु॒पार॑क्षमाणा ।
नम॑स्वन्ताधृतद॒क्षाधि॑गते॒मित्रा॑सा॒थेवरु॑णेळास्त्रन्तः ॥ ५ ॥ ३० ॥

अनु॑ । श्रुता॑म् । अ॒मति॑म् । वर्ध॒त् । उ॒र्वीम् । व॒र्हिः॑ऽइव । यजु॑पा ।
रक्ष॑माणा । नम॑स्वन्ता । धृ॒त॑ऽद॒क्षा । अधि॑ । गते॑ । मित्रं॑ ।
आसा॑थे इति । व॒रुण॑ । इळा॑सु । अ॒न्तरि॑ति ॥ ५ ॥ ३० ।

श्रुतां विश्रुतां अमतिं रूपनामैतद् शरीरदीप्तिमित्यर्थः तामनुवर्धत् अनुवर्धयन्तौ
वर्हिर्गन्तः सइव सपथा यजुषामंत्रेणरक्षयते तद्दुर्वीरक्षमाणा पालयन्तौ नमस्वन्ता अन्न-
वन्तौ हेधृतदक्षा आत्तवत्तौ हेमित्र हेवरुण हेमिवावरुणौ युवामुक्तक्षणासन्तौ इळासु
यागभूमिषु अंतर्मध्ये गर्तेधिरथे आसाथे उपविशथः रथोपिगर्तउच्यतइतिर्यास्कः । आरो-
हथोवरुणमित्रगर्तेमिति ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यवृत्तीयेत्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

अथपठी-

अक्रविहस्तासुकृतेपरस्पायत्रासाथेवरुणेळास्रन्तः ।
राजानाक्षत्रमहृणीयमानासहस्रस्थूणंविभृथःसहद्वौ ॥ ६ ॥

अक्रविहस्ता । सुकृते । परःऽपा । यम् । त्रासाथे इति ।
वरुणा । इळासु । अन्तरिति । राजाना । क्षत्रम् । अहृणीयमाना ।
सहस्रंऽस्थूणम् । विभृथः । सह । द्वौ ॥ ६ ॥

अक्रविहस्ता अरुणहस्तौ दानशूरावित्यर्थः कस्मै सुकृते शोभनस्तुतिके
स्पा परस्तात्पावारौ रक्षितारौ हेवरुणा मित्रावरुणौ युवां यंयजमानं इळासु
पु अन्तर्मध्ये त्रासाथे रक्षथः तस्मै सुकृते अक्रविहस्ता परस्पाचभवथेतिसंब
युवांराजाना राजमानौ अहृणीयमाना अक्रुध्यन्तौ द्वौ परस्परंसहसाहित्येन
सहस्रस्थूणं अनेकावष्टंभकस्तंभोपेतं सौधादिरूपंगृहं च विभृथोधारयथः सु
नाय अथवा क्षत्रं बलं अपरिमिताभिःस्थूणाभिरुपेतंरथंचागमनार्थं सहधार ॥

अथसप्तमी-

हिरण्यनिर्णिगयोअस्पस्थूणाविभ्राजतेदिव्यश्वार्जनीव ।
भद्रेक्षेत्रेनिर्मितातिल्विदेवासनेममध्वोअधिगर्त्यस्य ॥ ७ ॥

हिरण्यंनिर्निक् । अयः । अस्य । स्थूणा । वि । भ्राजते ।
दिवि । अश्वार्जनीइव । भद्रे । क्षेत्रे । निर्निमिता । तिल्विले ।
वा । सनेर्म । मध्वः । अधिऽगर्त्यस्य ॥ ७ ॥

अनयोऽर्थः हिरण्यनिर्निक् हिरण्यरूपं निर्निगितिरूपनाम अस्परथस्य स्थूणाः
कीलकादयः अयः हिरण्यनामैतत् अयोविकाराइत्यर्थः अयोमयावा तादृशोरथोदिवि
अन्तरिक्षे विभ्राजते किमिव अश्वार्जनीव अश्वार्जनापनशीलामेघाः तानजतिगच्छतीत्य-
श्वार्जनीविद्युत् सेव दिविभ्राजते किंच भद्रे कल्याणे स्तुत्येवा क्षेत्रे देवयजने तिल्वि-
देवा तिल्वेहने तिल्वः स्निग्धा इडा भूमिर्भस्वतक्षेत्रतिल्विलं देवयजनं घृतसोमादिना

स्निग्धे भद्रेच क्षेत्रे निमिता स्थूणा यूपयष्टिरवस्थितः मध्वोमधुपूर्णं गर्तस्य गर्तैरथं सनेम संभजेम कर्मणिपद्यौ अधीतिपूर्णः अथवा गर्तस्याधि रथस्योपरि मध्वोमधुसो-
मरसं सनेम स्थापयेमेत्यर्थः गर्तस्येतितुपाठे मधुनोविशेषणं दिगादिवाच्यत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

हिरण्यरूपमुपसोऽव्युष्टावयःस्थूणमुदितासूर्यस्य ।
आरोहथोवरुणमित्रगर्तमंतश्चक्ष्माथेअदितिदितिच ॥ ८ ॥

हिरण्यरूपम् । उपसः । विडुंष्टौ । अयःस्थूणम् । उत्सृष्टता ।
सूर्यस्य । आ । रोहथः । वरुण । मित्र । गर्तम् । अंतः ।
क्ष्माथे इति । अदितिम् । दितिम् । च ॥ ८ ॥

व्युष्टौ प्रातःकालेइत्यर्थः सूर्यस्य उदिता उदितौ उदये सएवकालः प्रकारा-
स्मिन्काले हिरण्यरूपं अयःस्थूणं अयोमयशंकुं गर्तं रथं हेवरुण हेमित्र
आरोहथः यज्ञंभानुं अतः अस्माद्धेतोः अदितिमतंडनीयांभूमिं दितिंखंडितां प-
नमंक्ष्माथे पश्यथः ॥ ८ ॥

दाक्षापण्यत्नेयद्वंद्विष्टमिति नवमी द्वितीयस्याममावास्यायां मैत्रावरुणस्यहविषोयाग्या
सूत्रितंच-आनोमित्रावरुणायद्वंद्विष्टनातिविधेसुदानुइति । मैत्रावरुणेपशौहविषपण्यैवयाग्या
सूत्रितंच-यद्वंद्विष्टनातिविधेसुदानुहिरण्यगर्भःसमवर्तताग्रइति । तत्पाठस्तु ।

अथनवमी-

यद्वंद्विष्टनातिविधेसुदानुअच्छिद्रंशर्मभुवनस्यगोपा ।
तेर्ननोमित्रावरुणावविष्टंसिपांसन्नोजिगीवांसःस्याम ॥ ९ ॥ ३ ॥ ॥
यत् । वंद्विष्टम् । न । अतिविधे । सुदानु इति सुदानु । अच्छिद्रम् ।
शर्म । भुवनस्य । गोपा । तेर्न । नः । मित्रावरुणौ । अविष्टम् ।
सिपांसन्तः । जिगीवांसः । स्याम ॥ ९ ॥ ३ ॥

अथपठि-

अक्रविहस्तासुकृतेपरस्पायत्रासाथेवरुणेळास्रन्तः ।
राजानाक्षत्रमहृणीयमानासहस्रस्थूणंविभृथःसहद्वौ ॥ ६ ॥

अक्रविहस्ता । सुकृते । परःऽपा । यम् । त्रासाथे इति ।
वरुणा । इळासु । अन्तरिति । राजाना । क्षत्रम् । अहृणीयमाना ।
सहस्रस्थूणम् । विभृथः । सह । द्वौ ॥ ६ ॥

अक्रविहस्ता अरुपणहस्तौ दानशूरावित्यर्थः कस्मै सुकृते शोभनस्तुतिक्रिया
सा परस्तात्पातारौ रक्षितारौ हेवरुणा मित्रावरुणौ युवां यंयजमानं इळासु
पु अन्तर्मध्ये त्रासाथे रक्षथः तस्मै सुकृते अक्रविहस्ता परस्पाचभवथेतिसंब
युवांराजाना राजमानौ अहृणीयमाना अक्रुध्यन्तौ द्वौ परस्परंसहसाहित्येन
सहस्रस्थूणं अनेकावष्टंभकस्तंभोपेतं सौधादिरूपंगृहं च विभृथोधारयथः सु
नाय अथवा क्षत्रं बलं अपरिमिताभिःस्थूणाभिरुपेतंरथंचागमनार्थं सहधार ॥

अथसप्तमी-

हिरण्यनिर्णिगयोअस्यस्थूणाविभ्राजतेदिव्यश्वार्जनीव ।
भद्रेक्षेत्रेनिर्मितातिल्विलेवासनेमध्वोअधिगर्त्यस्य ॥ ७ ॥

हिरण्यनिर्निक् । अयः । अस्य । स्थूणा । वि । भ्राजते ।
दिवि । अश्वार्जनीइव । भद्रे । क्षेत्रे । निऽमिता । तिल्विले ।
वा । सनेम । मध्वः । अधिऽगर्त्यस्य ॥ ७ ॥

अनयोरथः हिरण्यनिर्निक् हिरण्यरूपं निर्निगितिरूपनाम अस्यरथस्य स्थूणाः
कीलकादयः अयः हिरण्यनामैतव अयोनिकाराइत्यर्थः अयोमयावा तादृशोरथोदिवि
अन्तरिक्षे विभ्राजते किमिव अश्वार्जनीव अश्वव्यापनशीलामेघाः तानजतिगच्छतीत्य-
श्वार्जनीविषुव सेव दिविभ्राजते किंच भद्रे कल्याणे स्तुत्येवा क्षेत्रे देवयजने तिल्वि-
लेवा तिल्वेहने तिल्वः स्निग्धा इला भूमिर्यस्यतक्षेत्रं तिल्विलं देवयजनं घृतसोमादिना

स्निग्धे भद्रेच क्षेत्रे निमिता स्थूणा यूपयष्टिरवस्थितः मध्वोमधुपूर्णं गर्तस्य गर्तरथं सनेम संभजेम कर्मणिपष्ठचौ अधीतिपूरणः अथवा गर्तस्याधि रथस्योपरि मध्वोमधुसो-
मरसं सनेम स्थापयेमेत्यर्थः गर्त्यस्येतितुपाठे मधुनोविशेषणं दिगादित्वाघट् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

हिरण्यरूपमुपसोव्युष्टावयःस्थूणमुदितासूर्यस्य ।

आरोहथोवरुणमित्रगर्तमतश्चक्ष्वाथे अर्दितिर्दिति च ॥ ८ ॥

रथः
गच्छति
नुमहात् ॥
हिरण्यरूपम् । उपसः । विष्टुटौ । अयःऽस्थूणम् । उत्सृजता ।
र्यस्य । आ । रोहथः । वरुण । मित्र । गर्तम् । अतः ।
आथे इति । अर्दितिम् । दितिम् । च ॥ ८ ॥

युष्टौ प्रातःकाले इत्यर्थः सूर्यस्य उदिता उदितौ उदये तत्रैवकालः प्रकारा-
स्मिन्काले हिरण्यरूपं अयःस्थूणं अयोमयशं कुं गर्तं रथं हेवरुण हेमित्र
अर्दथः यज्ञमाप्तुं अतः अस्माद्धेतोः अर्दितिमखंडनीयां भूमिं दिर्दितिखंडितां प्र-
नमक्ष्वाथे पश्यथः ॥ ८ ॥

दाक्षायणयज्ञेयद्वंद्विष्टमिविनवमी द्वितीयस्याममावास्यायां मैत्रावरुणस्यहविषोयाग्या
सूत्रितं च—आनोमित्रावरुणापद्वंद्विष्टनातिविधेसुदानूइति । मैत्रावरुणेपशौहविषपेषैवयाग्या
सूत्रितं च—यद्वंद्विष्टनातिविधेसुदानूहिरण्यगर्भःसमवर्तताग्रइति । तत्पाठस्तु ।

अथनवमी-

यद्वंद्विष्टनातिविधेसुदानूअच्छिद्रंशर्मभुवनस्यगोपा ।

तेननोमित्रावरुणावविष्टंसिपांसन्तो जिगीवांसः स्याम ॥ ९ ॥ ३१ ॥

यत् । वंद्विष्टम् । न । अतिविधे । सुदानू इति सुदानू । अच्छिद्रम् ।
शर्म । भुवनस्य । गोपा । तेन । नः । मित्रावरुणौ । अविष्टम् ।
सिपांसन्तः । जिगीवांसः । स्याम ॥ ९ ॥ ३१ ॥

हेसुदानू शोभनदानौ हेभुवनस्पगोपा गोपौपुवां बंहिष्ठं बहुतमं यदच्छिद्रं अनवच्छिन्नं शर्म सुखंगृहंवा नातिविधे अतिवेद्दुमशक्यं शर्मेशिशर्मविशेषणं व्यधताहनइत्यस्मादत्युपपदे-
कृत्यार्थेकेन संप्रसारणं च तादृशंशर्म धारयतः तेनशर्मणा नोस्मानविष्टं रक्षतं हेमिवावरुणौ
सिपासन्तोधनानिसंभक्तुमिच्छन्तोवयं जिगीवांसः शत्रूणांधनानिजेतुमिच्छन्तः स्याम
भवेम ॥ ९ ॥

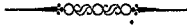
॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेएकत्रिंशोवर्गः ॥ ३१ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहार्देनिवारयन् ॥ पुमर्थीश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेणसाय-
णामात्मेनविरचितेमाधवीयेवेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येचतुर्थाष्टकेतृतीयोऽध्यायःसमाप्तः ॥ ३ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितवेदायोवेदेभ्योखिलजगत् ॥ निर्ममेतमहंवन्देविद्यातीर्थमहेश्वरं ॥ १ ॥
 अष्टकस्यचतुर्थस्यतृतीयोव्याकृतःस्फुटं ॥ अध्यायःसायणार्येणचतुर्थोव्याकरिष्यते ॥२॥
 ऋतस्यगोपावितिसप्तर्चसप्तमंस्तूकं अत्रेयमनुक्रमणिका—ऋतस्यसप्तार्चनानाजामतमिति ।
 आत्रेयोर्चनानानामऋषिः जगतीछन्दः तुहादिपरिभाषयामिन्नावरुणौदेवता विनियोगोर्लैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

ॐ ऋतस्यगोपावधितिष्ठथोरथंसत्यधर्माणापरमेव्योमनि ।
 यमत्रमित्रावरुणावथोयुवंतस्मैवृष्टिमधुमत्पिन्वतेदिवः ॥ १ ॥

ऋतस्य । गोपौ । अधि । तिष्ठथः । रथम् । सत्यधर्माणा ।
 परमे । विऽओमनि । यम् । अत्र । मित्रावरुणा । अवथः ।
 युवम् । तस्मै । वृष्टिः । मधुमत् । पिन्वते । दिवः ॥ १ ॥

हेऋतस्योदकस्यगोपौरक्षितारौ सत्यधर्माणा सत्यधर्माणौ युवां रथमधितिष्ठथः आरो-
 हथः अस्मद्यज्ञमागमनार्थं कुत्र परमेव्योमनि निरतिशयेआकाशे हेमिन्नावरुणौ युवं युवां
 अत्रास्मिन्यज्ञे यं यजमानं अवथोरक्षथः तस्मैयजमानाय वृष्टिः पर्जन्योमधुमदुदकं दि-
 वोघुल्लोकापिन्वते सिञ्चितिवर्षयति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सम्राजावस्यभुवनस्यराजथोमित्रावरुणाविदथेस्वदृशा ।
 वृष्टिवांराधोअमृतत्वमीमहेद्यावापृथिवीविचरन्तितन्यवः ॥ २ ॥

सम्राजा । अस्य । भुवनस्य । राजथः । मित्रावरुणा । विदथे ।
 स्वऽदृशा । वृष्टिम् । वाम् । राधः । अमृतत्वम् । ईमहे ।
 द्यावापृथिवी इति । वि । चरन्ति । तन्यवः ॥ २ ॥

हेमित्रावरुणौ सम्राजौ सम्यक्राजमानौ युवामस्य भुवनस्य राजथः ईशाथे स्वईशा स्वर्गस्य द्रष्टारौ युवां विदथेस्मद्यज्ञे सम्राजावितिसंबन्धः वां युतां वृष्टिं राधोधनं वृष्ट्याख्यंधनं अमृतत्वंस्वर्गंच ईमहे प्रार्थयामहे युवयोस्तन्यवोविस्तुताःरश्मयोद्यावापृथिवी विचरन्ति विविधंप्राप्नुवन्ति अथवा वृष्टिधनममृतत्वंचईमहे ॥ २ ॥

अथतृतीया—

सम्राजाउग्राहृपभादिवस्पतीपृथिव्यामित्रावरुणाविचर्षणी ।
चित्रेभिरभ्रैरुपतिष्ठथोखंद्यांवर्षयथोअसुरस्यमायया ॥ ३ ॥

सम्राजौ । उग्रा । वृषभा । दिवः । पती इति । पृथिव्याः ।

मित्रावरुणा । विचर्षणीइतिविचर्षणी । चित्रेभिः । अभ्रैः ।

उप । तिष्ठथः । खंद्म । द्याम् । वर्षयथः । असुरस्य । मायया ॥३॥

सम्राजौ सम्यक्राजमानौ उग्रा उदूर्णबलौ वृषभा वार्षितारौ दिवोद्युलोकस्यपती स्वामिनौ पृथिव्याश्चपती विश्वचर्षणी सर्वस्यद्रष्टारौ मित्रावरुणौ एवमहानुभावौ चित्रेभिश्चायनीयैरभ्रैर्मेघैःसह खं स्तोत्रं उपतिष्ठथः पश्चात् द्यांच वर्षयथः असुरस्योदकनिरसितुः पर्जन्यस्य मायया प्रज्ञया सामर्थ्येन ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

मायावांमित्रावरुणादिविश्रितासूर्योर्ज्योतिश्चरतिचित्रमायुधम् ।
तमभ्रेणवृष्ट्यागूहथोदिविपर्जन्यद्रप्सासामधुमन्तईरते ॥ ४ ॥

माया । वाम् । मित्रावरुणा । दिवि । श्रिता । सूर्यः । ज्योतिः ।

चरति । चित्रम् । आयुधम् । तम् । अभ्रेण । वृष्ट्या ।

गूहथः । दिवि । पर्जन्य । द्रप्साः । मधुमन्तः । ईरते ॥ ४ ॥

हेमित्रावरुणा वां युवयोर्माया दिविश्रिता आश्रिता कैषा युवयोर्मायाउच्यते सू-
यः सर्वस्यप्रेरकोज्योतिर्दीप्यमानः चित्रं चायनीयमायुधं उक्तलक्षणापुधत्पश्चरति परिभ्रमत्यं
वरिक्षे शत्रुमारकत्वादायुधमुच्यतेतत्सूर्यं अभ्रेण मेघेन वृष्ट्या दिवि गूहयोगोपायथः हेपर्जन्य
देव त्वया मित्रावरुणाभ्यां प्रेरितेन मधुमन्तोद्रप्साआपः ईरतेईरन्ते त्वत्सृष्टावागच्छन्ति ॥४॥

अथपंचमी-

रथंयुञ्जतेमरुतःशुभेसुखंशूरोनमित्रावरुणागविष्टिषु ।
 रजांसिचित्राविचरन्तितन्यवोदिवःसंघ्राजापर्यसानउक्षतम् ॥५॥
 रथंम् । युञ्जते । मरुतः । शुभे । सुखम् । शूरः । न । मित्रावरुणा ।
 गोऽईष्टिषु । रजांसि । चित्रा । वि । चरन्ति । तन्यवः । दिवः ।
 समुद्राजा । पर्यसा । नः । उक्षतम् ॥ ५ ॥

हेमित्रावरुणौ युवयोरनुग्रहात् मरुतः शुभे उदकार्थं सुखं शोभनाक्षद्वारं रथंयुञ्जते
 अश्वैर्योजयन्ति शूरोन शूरइव सयथायुद्धार्थंरथंयुनक्तिद्वत्त गविष्टिषु गवामुदकानामेषणेषुनि-
 मित्तेषु चित्रा चायनीयानि रजांसि लोकान् तन्यवः तवास्तेमरुतोविचरन्ति विविधंचरन्ति
 तस्मात्तैःसहितै हेसंघ्राजा युवां दिवोद्युलोकात् पर्यसोदकेन नोस्मानुक्षतं सिंचतं ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

वाचंमुमित्रावरुणाविरावतींपर्जन्यंश्चित्रावदति त्विषीमतीम् ।
 अत्रावसतमरुतःसुमाययाद्यावर्षयतमरुणामरेपसंम् ॥ ६ ॥
 वाचंम् । सु । मित्रावरुणौ । इरावतीम् । पर्जन्यः । चित्राम् । वदति ।
 त्विषीमतीम् । अत्रा । वसत । मरुतः । सु । मायया । द्याम् ।
 वर्षयतम् । अरुणाम् । अरेपसंम् ॥ ६ ॥

हेमित्रावरुणौ युवयोरनुग्रहात् पर्जन्योमेवः सु सुष्टु इरावतीं अन्नवतीमन्नसाधिकां चि-
 त्रां चायनीयां त्विषीमतीं दीप्तिमतीं वाचं गर्जनशब्दं वदति शब्दयति वृष्ट्यर्थं मरुतश्चात्रा
 अत्राणि मेवान्न सु सुष्टु वसत आच्छादयन्ति मायया स्वप्नयया युवांच पर्जन्येनमरुद्भिश्च
 सहारुणामरुणवर्णा अरेपसं अपापां वृष्ट्याविधातिनीं द्यां वर्षयतम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

धर्मणामित्रावरुणाविपश्चिताव्रतारक्षेथेअसुरस्वमायया ।
 ऋतेनविश्वंभुवनंविराजथःसूर्यमार्धतयोद्विविचिन्प्ररथम् ॥ ७ ॥ १ ॥

धर्मणा । मित्रावरुणा । विपःश्चिता । व्रता । रक्षेथे इति । असुरस्या
मायया । ऋतेन । विश्वम् । भुवनम् । वि । राजथः । सूर्यम् ।
आ । धत्थः । दिवि । चिन्धम् । रथम् ॥ ७ ॥ १ ॥

हेमित्रावरुणा युवां धर्मणा जगद्धारकेण विपश्चिता स्तुत्येनेत्यर्थः व्रता व्रतेन क-
र्मणा अथवा विपश्चितास्तोतृनामैतत् यजमानेन वृष्ट्या जगद्रक्षणस्य यजमानोपिकारणं
तत्कृतयाहुत्या वृष्ट्युत्पत्तेः व्रता व्रतेन युवयोःकर्मणा यज्ञादिकर्माणि रक्षेथे पालयथः
असुरस्य मेघानानिरसितुःपर्जन्यस्य मायया प्रज्ञयाच ऋतेनोदकेन यज्ञेनवा निमित्तेन
विश्वं भुवनं सर्वभूतजातं विराजथः विदीपयथइत्यर्थः सूर्यमासूर्यैश्च चिन्धं पूज्यं रथं
रंहणस्वभावं दिवि द्युलोके धत्थः धारयथोजगदुपकारार्थम् ॥ ७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

वरुणंवदितिसप्तर्चमष्टमंस्त्रकं अर्चनानसआर्षं मैत्रावरुणं पंत्यन्तपरिभाषया आनुष्टुभं
अन्त्यापंक्तिः वरुणंपंत्यन्तंत्वित्यनुक्रमणिका विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

वरुणं वोरिशादंसमृचामित्रं ह्वामहे ।

परिब्रजेव वाहोर्जगन्वासास्वर्णरम् ॥ १ ॥

वरुणम् । वः । रिशादंसम् । ऋचा । मित्रम् । ह्वामहे । परि ।

ब्रजाद्देव । वाहोः । जगन्वासा । स्वःऽनरम् ॥ १ ॥

वोयुवयोर्मध्ये व्यत्ययेनबहुवचनं रिशादसं रिशन्तिर्हिसन्तीतिरिशाःशत्रवः तेषामे-
रकं स्वर्णं स्वर्गस्यनेतारं एतद्भवहितमप्युभयत्रसंबध्यते एवंविधंवरुणं उक्तक्षणांमित्रं
च ऋचा मंत्रेण ह्यामहे आह्वयामः अथावयुत्योच्यते ब्रजेव गौयथानीव बाहोःवलेन
परिजगन्वासा परिगच्छन्तौ ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तावाह्वासुचेतुनाप्रयन्तमस्माअर्चते ।

शेवंहिजार्पवां विश्वासुस्तासुजोगुवे ॥ २ ॥

ता । बाहवा । सुचेतुना । प्र । यन्तम् । अस्मै । अर्चते ।
शेवम् । हि । जार्यम् । वाम् । विश्वासु । क्षासु । जोगुवे ॥ २ ॥

ता तौ युवां बाहवा बाहुना सुचेतुना सुष्टुमज्ञात्रा प्रयासभूयस्त्वंजानतेत्यर्थः यय-
प्यात्मेवज्ञाता नहस्तः तथापि तद्धर्मप्रारोप्यस्तूयते यद्वैतत्तावित्यस्यविशेषणं सुज्ञानावि-
त्यर्थः शोभनहस्तेन अस्मैअर्चतेस्तुववे मखं प्रयन्तं अभिमतंसुखंगमयतं अन्तर्भावितण्य-
र्थोद्रष्टव्यः यमिर्दानकर्मावाद्रष्टव्यः प्रयच्छतमित्यर्थः जार्यं स्तुत्यं शेवं सुखं वांयुवयोः
संबन्धि युवाभ्यांक्ववा विश्वासुसर्वासु क्षासु भूमिषु जोगुवे गच्छतिव्यामोति अवतेगवतइति
गतिकर्मसुपाठात् अयमपिगतिकर्मा अथवा जोगुवे सर्वत्रशब्दयामीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

यन्नूनमश्यांगतिमित्रस्ययायांपथा ।
अस्यप्रियस्यशर्मण्यहिंसानस्यसश्विरे ॥ ३ ॥

यत् । नूनम् । अश्याम् । गतिम् । मित्रस्य । यायाम् । पथा ।
अस्य । प्रियस्य । शर्मणि । अहिंसानस्य । सश्विरे ॥ ३ ॥

यत्प्रदा नूनमिदानीं गतिं गमनमश्यांप्रामुयां यद्योगादनिघातः तदामित्रस्य मित्रभूत-
स्य पथा मार्गेण मित्रप्रापकेणमार्गेण यायां गच्छेयं मित्रोनयतुविद्वानित्यादिपुमित्रस्येष्टदेश-
गमयितृत्वंप्रसिद्धं नकेवलमहमेकएवगन्ता किन्तु सर्वेपितथागमन्नित्याह अस्यप्रियस्यमित्र-
स्येत्यर्थः अहिंसानस्य अहिंसतः यतोयमहन्ता अतःप्रियइत्यर्थः तस्यशर्मणि सुखे गृहेस्था-
नेवा सश्विरे संगताः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

युवाभ्यामित्रावरुणोपमंधेयामृचा ।
यद्दक्षयैमघोनांस्तोतृणांचस्पृधसि ॥ ४ ॥

युवाभ्याम् । मित्रावरुणा । उपमम् । धेयाम् । ऋचा ।
यत् । ह । क्षयै । मघोनाम् । स्तोतृणाम् । च । स्पृधसि ॥ ४ ॥

हेमित्रावरुणा युवाभ्यांदातव्यं उपमं उपसमीपेमीयमानंधनं ऋचा स्तुत्यासाधनेन धेयां धारयामि यद् यदस्वल् युवाभ्यांसकाशादासंधनं मघोनां धनवतां अदातृणांस्तोतृणांच क्षये गृहे स्पर्धसे स्पर्धनायभवति धनिकानांस्तोतृणांच धनाधिक्यविषयेस्पर्धाभवतीत्यर्थः अपरिमितंधनंभवतीतिभावः ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

आनोमित्रसुदीतिभिर्वरुणश्चसुधस्थेआ ।

स्वेक्षयेमघोनांसखीनांचवृधसे ॥ ५ ॥

आ । नः । मित्र । सुदीतिभिः । वरुणः । च । सुधस्थे । आ ।

स्वे । क्षये । मघोनाम् । सखीनाम् । च । वृधसे ॥ ५ ॥

हेमित्र त्वंचवरुणश्च सुदीतिभिः सुदीतियुक्तौ युवां नोस्मभ्यं सधस्थे सह-स्थानेषु आगच्छतं द्वितीयआकारोनर्थकआदराथोवा किमर्थमिति उच्यते मघोनां धनवतां हविष्मतां सखीनांच युवयोः सखीभूतानामस्माकं क्षये गृहे स्वे स्वकीये वृधसे वर्धनाय ॥५॥

अथषष्ठी-

युवंनोयेपुवरुणक्षत्रं बृहच्चविभृथः ।

उरुणोवाजसातयेकृतं रायेस्वस्तये ॥ ६ ॥

युवम् । नः । येपुं । वरुणा । क्षत्रम् । बृहत् । च । विभृथः ।

उरु । नः । वाजसातये । कृतम् । राये । स्वस्तये ॥ ६ ॥

हेवरुणा मित्रावरुणौ युवं युवां नोस्माकं क्षत्रं बलं बृहत् ब्रह्मपरिवृढमन्त्रं च येषु स्तोत्रेषुनिमित्तेषु विभृथः धारयथः युवाभ्यांशृतं बलमन्त्रं नोस्मभ्यं वाजसातये अन्नस्यलाभाय यज्ञायवा राये धनाय स्वस्तये क्षेमायच उरु विस्तीर्णं कृतं कुरुतम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

उच्छन्त्यामेयजतादेवक्षत्रेक्षान्दवि ।

सुतंसोमंनहस्तिभिरापृद्धिर्धावतंनराविभ्रंतावर्चनानंसम् ॥७॥२॥

उच्छन्त्याम् । मे । यजता । देवक्षत्रे । रुशतुःगवि ।
सुतम् । सोमम् । न । हस्तिःभिः । आ । पट्टभिः । धावतम् ।
नरा । विभतौ । अर्चनानसम् ॥ ७ ॥ २ ॥

उच्छन्त्यां उपसि मेसोममितिसंबन्धः यजता यष्टव्यौ रुशद्गवि रोचमानरशमौप्रातःसवने देवक्षत्रे देवानांक्षत्रंबलयस्मिन्गृहेतद्देवक्षत्रं तस्मिन्मेमदीयं सुतमभिपुतं सोमं न नेतिसंप्रत्यर्थे इदानीं हस्तिभिः हस्तवद्भिः हंतेर्गतिकर्मणोहस्तशब्दः गमनसाधनपादवद्भिरित्यर्थः पट्टभिः पादवद्भिश्च पादचतुष्टयोपेतैरश्वैराधावतं आगच्छतं नरा हेनेतारौमित्रावरुणौ ॥ ७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

यश्चिकेतपिप्लूचंनवमंस्त्रुं रातहव्यस्यात्रेयस्यार्षं मैत्रावरुणं यश्चिकेतपप्लूतहव्यइत्यनुक्रमणिका । पंत्यंतंत्वित्युक्तत्वात्पंत्यन्तपरिभाषयानुष्टुभं अन्त्यापंक्तिः विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रपथमा—

यश्चिकेतससुक्रतुर्देवत्रासब्रवीतुनः ।
वरुणोयस्यदर्शतोमित्रोवावनतेगिरः ॥ १ ॥

यः । चिकेत । सः । सुःक्रतुः । देवःत्रा । सः । ब्रवीतु । नः ।
वरुणः । यस्य । दर्शतः । मित्रः । वा । वनते । गिरः ॥ १ ॥

यःस्तोता चिकेत जानातिस्तुतिं युवयोः ससुक्रतुः सपवशोभनकर्मा देवत्रा देवेषु स्तोत्रपुमध्ये यद्वा देवेषुमध्ये युवयोरेवस्तुतिंयश्चिकेतससुक्रतुरिति ससुक्रमा नोस्माकंब्रवीतु स्तुतिपरमुपदिशतु यस्यदर्शतोदर्शनीयोवरुणोदर्शनीयोमित्रोवा मित्रश्च वाशब्दश्चार्थे गिरोस्मदीयास्तुतीर्वनतेसंभजते ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

ताहिश्रेष्ठवर्चसा राजानादीर्घश्रुत्तमा ।
तासत्पतीऋताऋधऋतावानाजनेजने ॥ २ ॥

ता । हि । श्रेष्ठवर्चसा । राजाना । दीर्घश्रुत्तमा । ता । सत्पती-
इति सत्पती । ऋतःऋधा । ऋतःऋवा । जनेःजने ॥ २ ॥

ताहि तौखलुमिवावरुणौ श्रेष्ठवर्चसा प्रशस्ततेजस्कौ राजाना ईश्वरौ दीर्घश्रुतमा
दूरदेशादाह्वानश्रोतृत्वमौ ता तौ सत्यती सतायजमानानांस्वामिनौ ऋतावृधा यज्ञस्योदक-
स्यवावर्धयितारौ जने जने सर्वेषुस्तोतृपुनिमित्तेषु ऋतावाना गमनवन्तौ ॥ २ ॥

अथतृतीया—

तावा॑मिया॒नोव॑से॒पूर्वा॑उप॒ब्रुवे॑सचा ।

स्वश्वा॑सःसु॒चेतु॑ना॒वाजाँ॑अ॒भिप्रदा॑वने ॥ ३ ॥

ता । वा॒म् । इ॒द्या॒नः । अ॒वसे॑ । पूर्॒वा । उ॒प । ब्रु॒वे । स॒चा ।

सु॒श्वा॒सः । सु॒ । चे॒तु॒ना । वा॒जा॒न् । अ॒भि । प्र । दा॒वने॑ ॥ ३ ॥

ता तौ पूर्वा पुरातनौ वां युवां इयानो गच्छन् अवसे रक्षणाय सचा सह उपब्रुवे
उपेत्यस्तौमि स्वश्वासः स्वश्वावयमानेयाः सुचेतुना शोभनप्रज्ञानौयुवां वाजान् अभि
अज्ञानिअभिलक्ष्य प्र प्रकर्षेण दावने दानाय स्तुमइतिशेषः यद्वा स्वश्वासः स्वश्वौ द्विती-
याद्विवचनस्यशासादेशः उपब्रुवइतिसंबन्धः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

मि॒त्रोअ॒होश्चि॒दादु॑रु॒क्षया॑यगा॒तुं व॑नते ।

मि॒त्रस्य॒हिप्र॑तूर्वतःसु॒मति॑रास्तिवि॒धतः॑ ॥ ४ ॥

मि॒त्रः । अ॒होः । चि॒त् । आ॒त् । उ॒रु । क्ष॒या॒य । गा॒तुम् । व॒न॒ते ।

मि॒त्रस्य॑ । हि । प्र॒तूर्व॑तः । सु॒म् । तिः । अ॒स्ति । वि॒ध॒तः ॥ ४ ॥

मित्रोदेवः अंहोश्चिद अंहस्वतोपिस्तोतुः आत् अनन्तरमेव उरुउरवे क्षमाय गृहाय
निवासायवा गातुमुपायं वनते प्रयच्छति मित्रस्यहि मित्रस्यखलु देवस्यसुमतिः शोभनबु-
द्धिः प्रतूर्वतः प्रकर्षेणाहिसतोपि विधतः परिचरतः शुश्रूषकस्य अस्तिहि भवतिखलु ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

व॒यंमि॒त्रस्या॑व॒सि॒स्थाम॑सुप्रथ॒स्तमे॑ ।

अ॒ने॒हस॑स्त्वोत॒यःसु॒त्रावरु॑णशेषसः ॥ ५ ॥

वयम् । मित्रस्य । अवसि । स्याम । सप्रथःऽतमे । अनेहसः ।
त्वाऽऽतयः । सत्रा । वरुणऽशेषसः ॥ ५ ॥

वयंयजमानामित्रस्य दुःखनिवारकस्यदेवस्य सप्रथस्तमे सर्वतःपृथुतमे अवसि रक्ष-
णे वयंस्याम भवेम किंच अनेहसःअपापाः त्वेतयः त्वयारक्षिताः वरुणशेषसः शेषइत्य-
पत्यनाम वारकाः पुत्रापेपांतेतादृशाः सत्रा वयंसर्वेसहैवभवेम ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

युवंमित्रेमंजनंयतथःसंचनयथः ।

मामघोनःपरिख्यतंमोअस्माकमृषीणांगोपीथेनउरुष्यतम् ॥६॥३॥

युवम् । मित्रा । इमम् । जर्नम् । यतथः । सम् । च । नयथः । मा ।
मघोनः । परि । ख्यतम् । मो इति । अस्माकम् । ऋषीणाम् ।
गोऽपीथे । नः । उरुष्यतम् ॥ ६ ॥ ३ ॥

हेमित्रामित्रावरुणौ युवं युवां इमंजनंस्तोतारंमांपति यतथः आगच्छथः आगत्यच संचन-
यथः संनयथश्चकामान्मापयथः यद्वा यतथइत्यंतर्णितिण्यर्थोयं अहनियतथः व्यापारेपुगमयथः
रात्रौचसंनयथः निर्व्यापारंकारयथः मघोनःहविर्लक्षणाभवतःअस्मान् मापरिख्यतं मापरित्य-
जतं मो मैव ऋषीणामस्माकं पुत्रानपि परिख्यतं किंतु गोपीथे गौः सोमरसः तस्यपानंयस्मि-
न्सगोपीथोयज्ञः तस्मिन् नः उरुष्यतंरक्षतम् ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थेऽप्यनुर्थेऽहोतीयेऽर्घः ॥ ३ ॥

आचिकितानेतिपल्लचंदशमंस्कं रावहव्यस्यार्य आनुष्टुभं मैत्रावरुणं अत्रानुक्रमणिका-
आचिकितानानुष्टुभन्विति । आद्यस्तृचोदशरात्रेचतुर्थेहनियमउगशस्त्रेभैत्रावरुणस्य सूत्रितचं-
आचिकितानसुक्रतृत्वमुचोअमहणमिति ।

तत्रप्रथमा—

आचिकितानसुक्रतृदेवौमर्तेशादसा ।

वरुणायऋतपेशसेदधीतप्रयत्सेमहे ॥ १ ॥

आ । चिकितान् । सुक्रतू इति सुऽक्रतू । देवौ । मर्त । रिशादसा ।
वरुणाय । ऋतऽपेशसे । दधीत । प्रयसे । महे ॥ १ ॥

हेचिकितान जानन्नस्तुतिं हेमर्त मनुष्य रातहव्यत्वमितितस्यैवंसंबोधनं सुक्रतू शोभन-
कर्माणौ रिशादसा हिंसकानां हिंसकौ देवौ आ आकारयेति शेषः आहूय च ऋतपेशसे पेशइति-
रूपनाम ऋतमुदकं उदकमेवरूपं यस्य तादृशाय वरुणाय प्रयसे मत्वर्थोलुप्यते हविर्लक्षणान् च वते
महे महते पूज्याय दधीत दधाः हविरिति शेषः द्वितीयाथैवाचतुर्थी महद्दविर्दधीत महतोन्नस्यला-
भायेति वायोज्यं ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

ताहि क्षत्रमविहृतं सम्यगसुर्यं १ आशाति ।

अधं व्रतेव मानुपं स्वर्णं धायि दर्शतम् ॥ २ ॥

ता । हि । क्षत्रम् । अविहृतम् । सम्यक् । असुर्यम् । आशाति इति ।
अधं । व्रताऽद्वं । मानुपम् । स्वः । न । धायि । दर्शतम् ॥ २ ॥

ताहि हीतिहेतौ यस्मात्ता तौ क्षत्रं बलं अविहृतं अहिंस्यं असुर्यं असुरविधाति मह-
द्वलं सम्यगाशाति व्याप्तुतः अध अतोहेतोर्मानुपं मनुष्येपुमवृत्तं व्रतेव कर्मव तद्यथा मनुष्येपु नि-
यतं स्वर्णसूर्यद्वं सयथादिविदृश्यते तद्वत् दर्शतं दर्शनीयं बलं धायि यज्ञेनिहितं ॥ २ ॥

अथतृतीया—

तावामेपेरथानामुर्वीगव्यूतिमेपाम् ।

रातहव्यस्य सुष्टुतिं दधृक्स्तोमैर्मनामहे ॥ ३ ॥

ता । वाम् । एपे । रथानाम् । उर्वाम् । गव्यूतिम् । एपाम् ।

रातहव्यस्य । सुऽस्तुतिम् । दधृक् । स्तोमैः । मनामहे ॥ ३ ॥

हेमित्रावरुणौ ता तौ प्रसिद्धौ वां युवां रथानां अस्मदीयानामेपां पुरतो वर्तमाना-
नां उर्वी प्रभूतां गव्यूतिं अनिविस्तृतमार्गं एपे गन्तुं मार्गं रक्षणायै तथर्थः तुमर्थे असेन्प्र-
त्ययः तदर्थं वां मनामहे स्तुमः रातहव्यस्य ऋपेः रातहव्यसंनन्धिभिः सुष्टुतिं सुष्टुतिभिः
शोभनस्तुतिराधनेः स्तोमैः दधृक् धर्मकीपुवां ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अधा॒हिका॒व्या॑यु॒वंदक्ष॑स्य॒पू॒र्भिर॑द्भुता ।
नि॒के॒तुना॒जना॑नां॒चिके॑थे॒पूत॑दक्षसा ॥ ४ ॥

अधं । हि । काव्यां । युवम् । दक्षस्य । पूःऽभिः । अद्भुता ।
नि । केतुनां । जनानाम् । चिकेथे इति । पूतदक्षसा ॥ ४ ॥

अथ अपिच हिप्रसिद्धौ काव्या स्तुत्यौ युवं युवां दक्षस्य प्रवृद्धस्य ममपूर्भिः
पूरकैः स्तवैः हेअद्भुता महान्तौ आश्चर्यभूतौसन्तौ केतुना प्रज्ञानेनअनुकूलेनमनसा ज-
नानां यजमानानामित्यर्थः स्तोत्रंनिचिकेथे नितरांजानीथः हेपूतदक्षसा शुद्धबलीयुवां ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

तद्दृ॒तंपृ॒थिवि॑वृ॒हच्छ्र॑व॒णप॑र्षाणाम् ।
ज॒यसा॒नाव॑रं॒पृथ्वि॑क्षरन्ति॒याम॑भिः ॥ ५ ॥

तत् । ऋतम् । पृथिवि । बृहत् । श्रवःऽणपे । ऋषीणाम् ।
जयसानौ । अरम् । पृथु । अति । क्षरन्ति । यामभिः ॥ ५ ॥

हेपृथिविदेवि त्वयि तव सर्वैरर्घ्यमानत्वेन प्रसिद्धं बृहत् प्रभूतं ऋतमुदकं ऋषी-
णांस्तोतृणामस्माकं श्रवणे अन्नस्यैषणोसति जयसानौ गच्छन्तौ छन्दस्पसान्श्शुश्रूष्यामि-
त्यसान्श् जयतेरपिभवति चितइत्यन्तोदानः अरं अलं अत्यर्थपृथुयथाभवति तथा
यामभिर्गमनैः अतिक्षरन्ति अत्यर्थवर्षतः व्यत्ययेनबहुवचनम् ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

आ॒यद्वा॑मी॒यच॑क्षसा॒मित्र॑व॒यंच॑सूर्यः ।
व्य॒चि॑ष्टे॒बहु॑पा॒य्ये॒यते॑महि॒स्वरा॒ज्ये ॥ ६ ॥ ४ ॥

आ । यत् । वाम् । इयश्चक्षसा । मित्रां । वयम् । च । सूर्यः ।
व्यचिष्टे । बहुपाय्ये । यतेमहि । स्वराज्ये ॥ ६ ॥ ४ ॥

हेईयचक्षसा व्याप्तदर्शनौ हेमित्रा मित्रावरुणौ वां युवां यत् येवयंच सूरयः स्तोतारः
आ आह्वयामः व्यचिष्ठे अत्यन्तविस्तृते बहुपाय्ये बहुभिर्गन्तव्ये बहुभीरक्षितव्येवा स्व-
राज्ये स्वराट्त्वाय एवंविधराज्यार्थं यतेमहि गच्छेम ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेचतुर्थोवर्गः ॥४ ॥

वळित्थादेवेतिपंचमेकादशंसूक्तं अत्रेयमनुक्रमणिका—वळित्थापंचयजतइति यजतो-
नामात्रेयऋषिः आनुष्टुभंत्वित्युक्त्वादिदमप्यानुष्टुभं मित्रावरुणौदेवता विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

वळित्थादेवनिष्कृतमादित्यायजतंबृहत् ।
वरुणमित्रार्यमन्वर्षिष्ठंक्षत्रमाशाथे ॥ १ ॥

वट् । इत्था । देवा । निःस्कृतम् । आदित्या । यजतम् । बृहत् ।
वरुण । मित्रं । अर्यमन् । वर्षिष्ठम् । क्षत्रम् । आशाथे इति ॥ १ ॥

हेदेवा द्योतमानौ हेआदित्या अदितेःपुत्रौ हेवरुण हेअर्यमन् अरीणानियमितार्भि-
षदेव युवां वट् सत्यं अवाध्यं इत्था इत्थं इदानीं वर्तमानप्रकारेण यजतं यष्टव्यं
बृहदतिप्रबृद्धं वर्षिष्ठं प्रबृद्धतमं क्षत्रं बलं आशाथे अश्रुवाथे यद्वा , अर्यमा पृथगेव
निर्देष्टव्यः द्विवचनं बहुवचनीकर्तव्यम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

आयद्योर्निहिरण्ययंवरुणमित्रसदथः ।
धर्तारांचर्षणीनांयन्तंसुभ्रंरिशादसा ॥ २ ॥

आ । यत् । योर्निम् । हिरण्ययम् । वरुण । मित्रं । सदथः ।
धर्तारां । चर्षणीनाम् । यन्तम् । सुभ्रम् । रिशादसा ॥ २ ॥

ययस्माद्धिरण्ययं हितरमणीयं योर्नि यज्ञभूमिं हेवरुण हेमित्र आसदथः आग-
च्छथः तस्माच्चर्षणीनां मनुष्याणां धर्तारा धारकोच हेरिशादसा हिंसकानक्षितारीयुवां
अस्मभ्यं सुभ्रं सुत्वं यन्तं कुरुतमित्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

विश्वेहि विश्ववेदसो वरुणो मित्रो अर्यमा ।
व्रतापदेवसश्चिरेपांतिमर्त्यरिपः ॥ ३ ॥

विश्वे । हि । विश्ववेदसः । वरुणः । मित्रः । अर्यमा ।
व्रता । पदाइव । सश्चिरे । पांति । मर्त्यम् । रिपः ॥ ३ ॥

विश्वेहि सर्वेपि हीतिअप्यर्थे विश्ववेदसः सर्वविदः सर्वधनावा वरुणोमित्रो-
र्यमाचैतेत्रयः सर्वे व्रतास्मदीयानिकर्माणि पदेव स्थानानीव सश्चिरे संगताभवन्ति
आगत्यच मां मर्त्यं रिपोर्हिसकात् पान्ति रक्षन्ति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

तेहिसत्याऋतुस्पृशऋतावानोजनेजने ।
सुनीथासःसुदानवांहोश्चिदुरुचक्रयः ॥ ४ ॥

ते । हि । सत्याः । ऋतुस्पृशः । ऋतुध्वानः । जनेजने ।
सुदनीथासः । सुदानवः । अंहोः । चित् । उरुचक्रयः ॥ ४ ॥

तेहि तेखलु सत्याः सत्यभूताः सत्यफलावा ऋतुस्पृशाउदकस्पृशात्वस्यकर्तारः ऋ-
तावानोपज्ञवन्तः जनेजने सर्वेषुपजमानेषु सुनीथासः सुनयनाः सुदानवः सुदानाः ही-
तिप्रसिद्धवाची सर्वव्रतसंभनीयः एवमहानुभावावरुणादयःअंहोश्चित् चिदप्यर्थे पापिनो-
पित्वस्तोवुरुचक्रयः मभूतधनादिकर्तारः ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

कोनुवाँमित्रास्तुतोवरुणोवातनूनाम् ॥
तत्सुवाँमेपतेमतिरत्रिभ्युएपतेमतिः ॥ ५ ॥ ५ ॥

कः । नु । वाँ । मित्र । अस्तुतः । वरुणः । वा । तनूनाम् । तत् । सु ।
वाँ । आ । ईपते । मतिः । अत्रिभ्यः । आ । ईपते । मतिः ॥ ५ ॥ ५ ॥

हेमित्र वां युवयोर्मध्ये त्वंचवरुणोवा कोनुअस्तुतः सर्वैरस्तूयमानःकोस्ति उभौअ-
पिस्तुत्यौइत्यर्थः तनूनामितिवृतीयार्थेपृष्ठी तनुभिस्तुतिभिरस्तुतइतिसंबंधः अत्रमित्रशब्दे-
नमित्रस्यैकस्यैवसंबोधनं वरुणोळास्वन्तरित्यत्रेवात्रद्विवचनसूचकस्याकरस्यानाघ्नानात् लो-
केषु बहुषुसंनिहितेषु एकमेवसंबोध्य युवयोरिदंयुष्माकमिदमितिप्रयुंजते तत् तस्मात् य-
स्मात्सर्वैस्तुवन्तितस्मात् तनूनामित्येतद्भवहितमपिउत्तरत्रवायोज्यं तनूनामल्पमतीनां अ-
स्माकंमतिःस्तुतिर्वा युवां आइंपते अभिगच्छति अत्रिभ्योत्रिगोत्रेभ्यः अस्मभ्यं अस्म-
दीयमतिः एषते आदरार्थंपुनर्वचनं ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेपंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

प्रवोमित्रायेतिपंचर्षद्वादशंसूक्तं आत्रेयस्ययजतस्यार्थं गायत्रं मैत्रावरुणं तथाचानु-
क्रम्यते—प्रवोगायत्रमिति । अग्निष्टोमेपातःसवने मैत्रावरुणशस्त्रे एतत्सूक्तं सूत्रितंच—प्रवोमित्रा-
यमित्रयोर्वरुणयोरिति । अभिप्लवषळ्हे पृष्ठचपडहेच रतोमनिमिच्चावपार्थमिदमादीनिद्वि-
तीयवर्जितानि चत्वारिसूक्तानि तथैवसूत्रितं—प्रवोमित्रायेतिचतुर्णांद्वितीयमुद्धरेदिति ।

तत्रप्रथमा—

प्रवोमित्रायगायतवरुणायविपागिरा । महिंक्षत्राहृतंबृहत् ॥१॥

प्र । वः । मित्राय । गायत । वरुणाय । विपा । गिरा ।

महिंक्षत्रौ । ऋतम् । बृहत् ॥ १ ॥

हेमदीयाऋत्विजः वीयुयमित्यर्थः मित्रायवरुणायच विपा व्याप्तया गिरा स्तुत्या
प्रगायत स्तुतिकुरुत स्तुत्यास्तुवतेत्येतद्वर्षाकंपचतीतिवत् हेमहिंक्षत्रौ प्रभूतबलौ युवां ऋतं
यज्ञं बृहत् महत् अतिप्रशस्तंस्तुत्यर्थमागच्छतमितिशेषः अथवा महत्प्रभूतं ऋतं स्तोत्रं शृणु-
तमितिशेषः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सम्राजायाघृतयोनीमित्रश्चोभावरुणश्च । देवादेवेपुंप्रशस्ता ॥२॥

सम्रशराजा । या । घृतयोनीइतिघृतइयोनी । मित्रः । च ।

उभा । वरुणः । च । देवा । देवेपुं । प्रशस्ता ॥ २ ॥

या यौमित्रश्ववरुणश्च परस्परपेक्षयाचशब्दः उभा उभौ सम्राजा सर्वस्यस्वामिनौ घृ-
तयोनी उदकस्योत्पादकौ देवौ घृतमानौ देवेषुमध्ये प्रशस्ता प्रकर्षेणस्तुत्यौ तौ गायतेतिपू-
र्वत्रान्वयः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

तानःशक्तं पार्थिवस्य महोरायो दिव्यस्य । महिवांक्षत्रं देवेषु ॥ ३ ॥

ता । नः । शक्तम् । पार्थिवस्य । महः । रायः । दिव्यस्य । महि ।
वाम् । क्षत्रम् । देवेषु ॥ ३ ॥

ता तौ देवौ नोस्मदर्थं पार्थिवस्य पृथिवीसंबद्धस्य दिव्यस्य दिविभवस्य च महोमहतो-
रायोधनस्य शक्तं समर्थो भवतं दातुमिति शेषः हे देवौ वां युवयोर्महि महत्पूज्यं क्षत्रं बलं देवे-
षु प्रसिद्धं स्तुमइति शेषः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

ऋतमृतेन सर्पन्तेऽपिरंदक्षमाशाते । अद्रुहा देवैर्वर्धेते ॥ ४ ॥

ऋतम् । ऋतेन । सर्पन्ता । इपिरम् । दक्षम् । आशाते इति ।
अद्रुहा । देवौ । वर्धेते इति ॥ ४ ॥

ऋतेनोदकेन निमित्तेन ऋतं यज्ञं सपन्ता स्पृशन्तौ इपिरं एषणवन्तं दक्षं प्रवृद्धं यजमानं
हविर्षा आशाते व्याप्तः अद्रुहा अद्रोग्धारौ देवौ मित्रावरुणौ युवां वर्धेते प्रवृद्धौ भवतः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

वृष्टिद्यावा रीत्यापि पस्पती दानुमत्याः । बृहन्तं गर्तमाशाते ॥ ५ ॥ ६ ॥

वृष्टिऽद्यावा । रीतिऽआपा । इपः । पती इति । दानुऽमत्याः ।
बृहन्तम् । गर्तम् । आशाते इति ॥ ५ ॥ ६ ॥

वृष्टियावा वृष्ट्यर्थाद्यौःस्तुतिर्ययोस्तौ वृष्टियावा अथवा वृष्टिर्वर्षिका घोरन्वरिक्षं या-
स्यां तौ तादृशौ रीत्यापा रीगतिरेषणयोः रीतिः प्राक् सैव आपा आतिरभिमतप्राप्तिर्ययोस्तौ

वंत्रसंबन्धः हेमित्रावरुणा वांयुषयोः ध्रुवाणि व्रतानिकर्माणि देवाः अन्धेन्द्रादयः अ-
मृताः अमरणधर्माणोपि नाभिनन्ति नर्हिसन्ति यतोध्रुवाणि अतइत्यभिप्रायः ॥ ४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

पुरूरुणेतिचतुर्ऋचंचतुर्दशंसूक्तं उरुचक्रेरार्पं गायत्रं मैत्रावरुणं पुरूरुणागायत्रंत्वित्यनु-
क्रमणिका पृष्ठचाभिष्टवपडहयोःमातःसवने आवापार्थत्वेनेदमपिसूक्तंपूर्वसूक्तेनसह प्रवोमित्रा-
येतिचतुर्णांद्वितीयमुद्धरेदितिसूक्तं चातुर्विंशोहनिमातःसवनेमैत्रावरुणशस्त्रेआद्यस्तृचःपळहस्तो-
त्रियसंज्ञकः सूत्रिवंच-पुरूरुणाचिद्ब्रह्मस्तिप्रतिवांसूरउदितइति ।

तत्रप्रथमा-

पुरूरुणाचिद्ब्रह्मस्त्यवोनूनंवावरुण । मित्रवंसिवांसुमतिम् ॥१॥

पुरूरुणा । चित् । हि । अस्ति । अवः । नूनम् । वाम् । वरुण ।
मित्रं । वंसि । वाम् । सुमतिम् ॥ १ ॥

हेमित्रावरुणौ वांयुषयोः पुरूरुणाचिद् अत्र सोः सुपांसुलुगित्याकारः पुरोरपिवहुउरु-
घहुतरं अथवा पुरुचतदुरुचपुरूरु अत्यन्तपुरुवरमित्यर्थः तादृगवोरक्षणं नूनं निश्चयेन अ-
स्ति हिमसिद्धौ चिदितिपूरणः हेवरुण हेमित्र वांयुषयोः सुमतिं अनुग्रहबुद्धिं वंसि संभजेय
यस्मादवोस्तितस्माद्वंसीतिभावः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

तावांसम्यग्द्रुहाणेपमश्यामधार्यसे । वधंतेरुद्रास्याम ॥ २ ॥

ता । वाम् । सम्यक् । अद्रुहाणा । र्पम् । अश्याम । धार्यसे ।
वधम् । ते । रुद्रा । स्याम ॥ २ ॥

हेअद्रुहाणा हेअद्रोग्धारौ ता सो प्रसिद्धौ वां युवांसम्यक्स्तुमइतिशेषः स्तोतारोवयं इपम-
न्तं धायसे पानाय भोजनाय अश्याम प्रामुष्याम हेरुद्रा रुतः दु त्वाद् द्रावयितारो रुदद्विद्वं-
मणीषीवा तेस्तोतारोवयं स्याम भवेम समृद्धाइतिशेषः युवाण्यांस्वभूतावास्याम ॥ २ ॥

अथतृतीया—

पातंनोरुद्रापायुभिरुतत्रायेथांसुत्रात्रा ।
तुर्यामदस्यून्तनूभिः ॥ ३ ॥

पातम् । नः । रुद्रा । पायुः । उत । त्रयेथाम् । सुत्रात्रा ।
तुर्यामम् । दस्यून् । तनूभिः ॥ ३ ॥

हेरुद्रा उक्तरूपौ देवौ युवां नोस्मान् पायुभिः रक्षणैःपातं रक्षतं उतापिच सुत्रात्रा शो-
भनेनत्राणेन त्रयेथां पालयेथां इष्टप्राप्तनिष्ठपरिहारभेदेनभेदः स्तोत्रादिवैकल्याच्छत्रोर्वा
त्रायेथां अभिमतप्रापणेनरक्षतमित्यर्थः वयंच तनूभिः पुत्रादिभिःसहिताः स्वयैरगैर्वा दस्यून्
शत्रून्तुर्पाम हिंस्याम तरेमवा ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

माकस्यान्दुतक्रतूयक्षंसुजेमातनूभिः ।
माशेषसात्तनसा ॥ ४ ॥ ८ ।

मा । कस्य । अन्दुतक्रतू इत्यद्भुतः । यक्षम् । भुजेम् । तनूभिः ।
मा । शेषसा । मा । तनसा ॥ ४ ॥ ८ ॥

हेअन्दुतक्रतू आश्चर्यकर्माणौ वयं कस्य अन्यस्यकस्यच नयक्षं पूजितं धनंमाभुजेम
माभुंजीमहि तनूभिरस्मदीयैरवयवैः युवयोरनुग्रहात् सप्तद्वावयं अन्यथावयंकस्यविद्धनेन
शरीरपोषणंकुर्मइत्यर्थः तथा शेषसा अपत्येनसहितामाभुजेम तनसा पौत्रादिनासहितामाभुजेम
अस्मत्कुलेनकेपिभुंजीमहीत्यर्थः ॥ ४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेऽष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

आनोगन्तमितितृचात्मकंपंचदशंसूक्तं बाहुवृक्तस्त्राभियस्यापं गायत्रं मैत्रावरुणं आन-
स्तृचंबाहुवृक्तइत्यनुक्रमेणिका उक्तःसूक्तविनियोगः अग्निष्टोमेप्रातःसवनमैत्रावरुणशस्त्रे अ-
यमनुरुपस्तृचः सूचितंच—आनोमित्रावरुणाआनोगन्तंरिशादसेति ।

तादृशौऽश्वोन्नस्य षती स्वामिनौ वृष्टिप्रदत्वात्स्वामित्वं दानुमत्याः दानवत्याः दावपुञ्जिताया-
-इत्यर्थः एतद्विद्विशेषणं एवमहानुभावौ बृहन्तं महान्तं गर्तं रथमाशातेव्यामुतः अधितिष्ठतो-
-यागार्थं ॥५॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेपष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

त्रीरोचनेतिचतुर्केचत्रयोदशंत्सुकं उरुचकिर्नामात्रेयऋषिः त्रिष्टुप् मित्रावरुणौदेवता
अनुक्रम्यतेच—त्रीरोचनाचतुष्कमुरुचकिरिति । वित्तियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

त्रीरोचनावरुणत्रीरुतद्यूनत्रीणिमित्रधारयथोरजांसि ।
वावृधानावमर्तिक्षत्रियस्यानुव्रतरक्षमाणावजुर्यम् ॥ १ ॥

घ्री । रोचना । वरुण । त्रीन् । उत । द्यून । त्रीणि । मित्र ।
धारयथः । रजांसि । वृधानौ । अमर्तिम् । क्षत्रियस्य ।
अनु । व्रतम् । रक्षमाणौ । अजुर्यम् ॥ १ ॥

हेवरुण हेमित्र युवां व्री त्रीणि रोचना रोचनानि युलोकान्धारयथइतिसंबन्धः उत
अपिच त्रीन्द्यून द्योतमानानंतरिक्षलोकान् धारयथः तथात्रीणिरजांसि भूलोकान् कीदृशौ
युवां वावृधाना वर्धमानौ क्षत्रियस्य क्षत्रं बलं तद्वतइन्द्रस्य यद्वा क्षत्रियजातीयस्ययजमानस्य
अमर्तिं रूपनामैतत् रूपव्रतंक्रमच अजुर्यं अजीर्णंअविरतंवा रक्षमाणौ ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

इरावतीवरुणधेनवोवांमधुमद्वोसिन्धवोमित्रदुह्ये ।
त्रयस्तस्थुर्दृष्टभासस्तिमृणांधिपर्णानारेतोधाविद्युमन्तः ॥ २ ॥
इरावती । वरुण । धेनवः । वाम् । मधुमत् । वाम् । सिन्धवः ।
मित्र । दुह्ये । त्रयः । तस्थुः । दृष्टभासः । तिमृणाम् । धिपर्णानाम् ।
रेतःधाः । वि । द्युमन्तः ॥ २ ॥

हेवरुण हेमित्र वायुवयोराज्ञया धेनवोगावः इरावतीः इराक्षीरलवणात-
द्वत्योभवन्ति तथासिंधवः स्यंदनशीलामेषानघोषा मधुमत् मधुरसमुदकं दुहे दुहन्ति तथा
त्रयः त्रिसंख्याकावृषभासोवर्षितारः रेतोधाः उदकस्यधारकाः द्युमतोदीतिमन्तः अग्निवाय्वा-
दित्याः तिस्रुणां त्रिसंख्याकानां धिषणानां स्थानानां पृथिव्यंतरिक्षद्युलोकानां स्वामिनःस-
न्तः वि विविधं मत्त्येकं तस्थुस्तिष्ठन्ति युवयोरनुग्रहावत्रयोपिदेवास्त्रिपुस्थानेषुवर्तवइत्यर्थः॥२॥

अथतृतीया-

प्रातर्देवीमर्दितिजोह्वीमिमध्यन्दिनउर्दितासूर्यस्य ।
रायेमित्रावरुणासर्वतातेळेतोकायतनयायशंयोः ॥ ३ ॥

प्रातः । देवीम् । अर्दितिम् । जोह्वीमि । मध्यन्दिने । उतर्दिता ।
सूर्यस्य । राये । मित्रावरुणा । सर्वताता । ईळे । तोकायं ।
तनयाय । शम् । योः ॥ ३ ॥

अहृष्टपिः प्रातः प्रातःकाले अदितिमाखंडनीयां देवानांजननीं देवीं घोटमानां
जोह्वीमि आह्वयामि तथामध्यन्दिने सूर्यस्य उर्दिता उर्दितौ तत्सष्टिकाले माध्यन्दिनेसवने
जोह्वोमि हेमित्रावरुणा युवां राये धनप्राप्तये सर्वतातौ यत्ते ईळे स्तौमि पुनःकिमर्थं तोकाय
पुत्राय तनयाय तत्पुत्रायच शं अरिदशमनाय योः सुखस्यमिश्रणायच ईळइति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

धाधर्तारारजसोरोचनस्योतादित्यादिव्यापार्थिवस्य ।
नवादेवाअमृताआमिनन्तिव्रतानिमित्रावरुणाध्रुवाणि ॥४॥७॥

धा । धर्तारां । रजसः । रोचनस्यं । उत । आदित्यां । दिव्या ।
पार्थिवस्य । न । वाम् । देवाः । अमृताः । आ । मिनन्ति । व्रतानि ।
मित्रावरुणा । ध्रुवाणि ॥ ४ ॥ ७ ॥

धां यौ रोचनस्य रोचमानस्य रजसोलोकस्य स्वर्गारज्यस्येत्यर्थः उतापिच पार्थि-
वस्य रजसोपापीधर्तारौ आदित्या अदितेःपुत्रौ दिव्या दिविभवौ तौ युवांईळइतिपू-

तत्रप्रथमा—

आनो॑गन्त॑रिशादसा॑वरु॑णमि॒त्रं ब॒र्हणा॑ ।
उपे॑मं चार्ह॑मध्व॒रम् ॥ १ ॥

आ । नः । ग॒न्त॒म् । रि॒शा॒द॒सा॒ । वरु॑ण । मि॒त्रं । ब॒र्हणा॑ । उप॑ ।
इ॒मम् । चार्ह॑म् । अ॒ध्व॒रम् ॥ १ ॥

हेवरुण हेमित्र हेरिशादसा शत्रूणांपिरकौयुवां नोस्माकमिमं चार्हं चरणीयं अ-
ध्वरं-अहिंसकं यज्ञमुपागन्तं उपागच्छतं कीदृशौ बर्हणा परिवर्हणौ निबर्हणौ हन्तारौशत्रूणा-
म् ॥१॥

अथद्वितीया—

विश्व॑स्य॒हिप्र॑चेतसा॑वरु॑णमि॒त्रं राज॑थः ।
ईशा॑नापि॒प्यत॑तंधि॒र्यः ॥ २ ॥

विश्व॑स्य । हि । प्र॒ष्ट॒चे॒त॒सा॒ । वरु॑ण । मि॒त्रं । राज॑थः ।
ईशा॑ना । पि॒प्य॒त॒म् । धि॒र्यः ॥ २ ॥

हेवरुण हेमित्र हेमचेतसा प्रकृष्टज्ञानौयुवां विश्वस्यराजथः सर्वस्यस्वामिनौ भवथः हीति
मसिद्धौ हेईशाना अस्माकमीश्वरौयुवां धियोस्मदीयानिकर्माणि पिप्यतं प्यामयतंफलैः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

५६

३, १

उप॑नःसु॒तमा॑ग॒तं वरु॑णमि॒त्रं दा॒शु॒र्यः ।
अ॒स्य सो॑म॒स्य पी॑तये ॥ ३ ॥ १ ॥

उप॑ । नः । सु॒त॒म् । आ । ग॒त॒म् । वरु॑ण । मि॒त्रं ।
दा॒शु॒र्यः । अ॒स्य । सो॑म॒स्य । पी॑तये ॥ ३ ॥ १ ॥

नोस्माकं सुतमभिपुतं सोमं प्रति हेवरुण हेमित्र युवां उपागतं उपागच्छतं दाशु-
रोहविदांतुर्ममास्यसोमस्य पीतये पानाय ॥ ३ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

आमित्रेवरुणइतिवृत्तात्मकंषोडशंस्मृतं बाहुवृक्तस्यार्षमौष्णिहं मैत्रावरुणं आमित्रऔ-
ष्णिहमित्यनुक्रमणिका दशरात्रेवृत्तीयेहनिप्रउगशस्त्रेअयंमैत्रावरुणस्यवृत्तः संत्रितं च—आमि-
त्रेवरुणेवयमश्विनावेहगच्छतमिति ।

तत्रप्रथमा—

आमित्रेवरुणेवयंगीर्भिर्जुहुमोअत्रिवत् ।

निवर्हिषिसदतंसोमपीतये ॥ १ ॥

आ । मित्रे । वरुणे । वयम् । गीःऽभिः । जुहुमः । अत्रिवत् ।

नि । वर्हिषि । सदत्म् । सोमंऽपीतये ॥ १ ॥

वयमात्रेयाः मित्रेवरुणे मित्रावरुणयोरर्थाय गीर्भिर्मन्त्रैराजुहुमः अत्रिवत् अस्मत्शोत्र-
प्रवर्तकोत्रिरिव तस्मात् मित्रावरुणौ सोमपीतये वर्हिषिनिपदतं निपीदतम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

व्रतेनस्थोध्रुवक्षेमाधर्मणायातयज्जना ।

निवर्हिषिसदतंसोमपीतये ॥ २ ॥

व्रतेन । स्थुः । ध्रुवक्षेमा । धर्मणा । यातयत्ऽज्जना ।

नि । वर्हिषि । सदत्म् । सोमंऽपीतये ॥ २ ॥

हेमित्रावरुणौ युवां धर्मणा जगद्धारकेण व्रतेन कर्मणायोगेन ध्रुवक्षेमा स्थः अवि-
चलितस्थानौभवथः यातयज्जना यातयन्तः कर्मसुप्रवर्तयन्तो जनाः क्रत्विजोषयोस्तौ यातयज्जना
अथवा यातयन्तो शत्रून् हिंसन्तो जनाभृत्यापयोस्तौ शिष्टंगतम् ॥ २ ॥

अथतृतीया—

मित्रश्वनोवरुणश्चजुपेतांयज्ञमिष्टये ॥

निवर्हिषिसदतांसोमपीतये ॥ ३ ॥ १० ॥

मित्रः । च । नुः । वरुणः । च । जुपेताम् । यज्ञम् । इष्टये ।

नि । वर्हिषि । सदताम् । सोमंऽपीतये ॥ ३ ॥ १० ॥

मित्रश्ववरुणश्वोभौ नोस्माकं यज्ञमिष्टये अभीष्टाय जुपेतां सेवेतां आगत्यच बर्हिषि
निषदतं निषीदतं सोमपानाय ॥ ३ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

॥ इतिपंचमेमंडलेपंचमोनुवाकः ॥ ५ ॥

पठेनुवाकेपंचदशसूक्तानि तत्रयदद्यस्थइतिदशर्चप्रथमसूक्तं आत्रेयस्यपौरनाम्नार्थं
आनुष्टुभमाश्विनं अनुक्रान्तंच—यदद्यदशपौरआश्विनं तदानुष्टुभंत्विति । तदित्युक्तत्वाददमादी-
निषदसूक्तान्माश्विनानि आनुष्टुभंत्विति तुशब्दादिदमुचरंचेद्वे आनुष्टुभे मातरनुवाके आश्विने
ऋतौ आनुष्टुभेछन्दसि आश्विनशस्त्रेचेदमादिकेद्वेसूक्ते यदद्यस्थइतिसूक्तेइतिसूत्रितम् ।

तत्रप्रथमा—

यदद्यस्थःपरावतियदवावत्यश्विना ।

यद्वापुरुपुरुभुजायदन्तरिक्षेआगतम् ॥ १ ॥

यत् । अ॒द्य । स्थः । प॒रा॒व॒र्ति॒ । यत् । अ॒र्वा॒व॒र्ति॒ । अ॒श्वि॒ना॒ ।

यत् । वा॒ । पु॒रु॒ । पु॒रु॒ऽभु॒जा॒ । यत् । अ॒न्त॒रि॒क्षे॒ । आ॒ । ग॒त् । ॥ १ ॥

हेपुरुभुजा बहुपु यज्ञेषु भोक्तारौ अधिकं रक्षितारौवा हेअश्विना अश्विनौ यद्यदि अघा-
स्मिन्काले परावति अत्यंतदूरेदेशे द्युलोके स्थोभवथः यद्वा अर्वावति अरणवति गन्तुंशक्येप्रदेशे
अन्तिकेस्थः यत् यदिवा अथवा पुरु बहु प्रदेशेषुस्थः यद्यदि अन्तरिक्षेस्थः तस्मात्सर्वस्मा-
दघागतं आगच्छतम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

दृहत्यापुरुभूतमापुरुदंसांसि विभ्रता ।

वरस्यायाम्यधिगूहुवेतुविष्टमाभुजे ॥ २ ॥

दृ॒ह॒ । त्वा॒ । पु॒रु॒ऽभू॒त॒मा॒ । पु॒रु॒ । दं॒सां॒सि॒ । वि॒भ्र॒ता॒ । व॒र॒स्या॒ ।

या॒मि॒ । अ॒धि॒गू॒ऽइ॒त्यधि॒गू॒ । हु॒वे॒ । तु॒विः॒ऽर्त॒मा॒ । भु॒जे॒ ॥ २ ॥

इहास्मिन्ने त्वा तौ पुरुभूतमा पुरुणां बहूनां यजमानानां प्रावपितृवमौ पुरु पुरुणि
दंसांसि कर्माणि विभ्रता धारयन्तौ वरस्यावरणीयौ अधिगू अन्यैरपृतगमनकर्माणौ यामि
इरागच्छामि तुविष्टमा मभूतवमौ भुजे भोगाय पातनामवा हुवे आह्वयामि ॥ २ ॥

अथतृतीया-

ईर्मान्यद्वपुषेवपुश्चक्रंरथस्ययेमथुः ।

पर्यन्यानाहुपायुगामह्नारजांसिदीयथः ॥ ३ ॥

ईर्मा । अ॒न्यत् । व॒पुषे । व॒पुः । च॒क्रम् । रथ॑स्य । ये॒म॒थुः । परि॑ ।

अ॒न्या । नाहु॑पा । यु॒गा । म॒ह्ना । रजा॑ंसि । दी॒य॒थुः ॥ ३ ॥

हेअश्विनौ युवां रथस्ययुष्मदीपसान्यच्चक्रं ईर्मा अर्तेरीर्मेतिरूपं गंतर्यादि-
त्ये वपुषे तस्यशोभायै वपुर्वपुष्मत् तेजोवत्चक्रंयेमथुः नियमितवन्तौस्थः अन्या
अन्येनचक्रेण मह्ना महत्त्वेन स्वसामर्थ्येन नाहुपायुगा नहुषामनुष्याः तेषांयुगा युगोपल-
क्षितान्कालान् प्रातरादिसवनान् अहोरात्रादिकालान्वा रजांसि लोकांश्च परिगच्छथः प-
रिदीयथः न्यघ्न्यस्यमूर्धनिचक्रंरथस्ययेमथुरित्युक्तम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

तदुपुवामेनाकृतंविश्वायद्दामनुष्टवे ।

नानाजातावरैपसासमस्मेवन्धुमेयथुः ॥ ४ ॥

तत् । ऊँ इति॑ । सु । वा॒म् । ए॒ना । कृ॒तम् । विश्वा॑ । यत् ।

वा॒म् । अनु॑ । स्त॒वे । ना॒ना । जा॒तौ । अ॒रे॒प॒सा । स॒म् ।

अ॒स्मे इति॑ । व॒न्धु॑म् । आ । ई॒य॒थुः ॥ ४ ॥

हेविश्वाम्यासौ यत् येनस्तोत्रेणवां युवां अनुष्टवे अनुस्तवे तदु उद्विपूरणः एना अने-
नपैरेण सु सुष्टुवां युवास्यां कृतं संपादितंभवतु नाना पृथगेव जातौ सष्टुद्वौ अरेपसा अपासौ
अस्मे अस्मक्यं वन्धुं अजंघनंवा समेयथुः सम्यग्गमयथः सम्यक्प्रयच्छतमित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

आयद्दामसूर्यारथंतिष्ठद्रघुष्यदंसदा ।

परिवामरूपावयोघृणावरन्तआतपः ॥ ५ ॥ ११ ॥

आ । यत् । वा॒म् । सू॒र्या । रथ्य॑म् । तिष्ठ॑त् । रघु॑ऽस्यद॑म् । सदा॑ ।
परि॑ । वा॒म् । अ॒रु॒पाः । वयः॑ । घृ॒णा । व॒र॒न्ते । आ॒ऽत॒पः ॥५॥१॥

हेअश्विनौ, वांयुवयोः सदा सर्वदा, रघुष्यदं शीघ्रगंरथं सूर्या युवयोःपत्नी यद् यदा आतिष्ठत् आस्थितवती तदा वांपरिवरन्ते परितोवृण्वन्ति केअरुपा आरोचमानाः घृणादीप्ताः आतपः आतापनाः शत्रूणां वयोश्वाः अथवा आतपइतिविशेष्यं वयोगन्ता- रञ्जलक्षणाः आतपःसर्वतस्तापयिष्योदीप्तयःपरिवरन्ते ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेऽकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथपञ्ची-

यु॒वो॒र॒त्रि॒श्वि॒के॒त॒ति॒न॒रा॒सु॒भ्रे॒न॒चे॒त॒सा ।

घ॒र्म॑य॒द्वा॑म॒रे॒प॒सं॒ना॒सं॒त्या॒स्त्रा॒भ्रु॑र॒ण्य॒ति ॥ ६ ॥

यु॒वोः । अ॒त्रिः । चि॒के॒त॒ति॒ । न॒रा । सु॒भ्रे॒न॑ । चे॒त॒सा ।

घ॒र्म॑म् । यत् । वा॒म् । अ॒रे॒प॒सं॑म् । ना॒सं॒त्या । आ॒स्त्रा॒ । भ्रु॑र॒ण्य॒ति ॥६॥

हेनरा नेत्रारावश्विनौ युवोर्युवयोःयुवामित्यर्थः अत्रिरस्मत्पिताऋषिः सुभ्रेन सुखेन अग्निदाहोपशमरूपेणहेतुना चेतसा आदरमुकेनमनसा चिकेतति जानाति स्तुतवानित्यर्थः सतिदुःखे सुखमुक्षयते दुःखस्यकःप्रसंगइत्यतआह यद्यस्मात् हेनासत्यौ वांयुवयोरास्त्रा आस्येन तन्निष्पन्नेनस्तोत्रेण घर्मं दीप्तं दहन्तमग्निं असुरैः स्वदाहायप्रक्षिप्तं अरेपसं अपापं सुखकरं भ्रुरण्यति प्राप्तवान् भ्रुरण्यतिर्गतिकर्मा अत्रेरग्नेःसकाशात् रक्षणं हिमेनार्गिनर्घसं युवमृवीसमुत्तममत्रयैइत्यादिभिःस्पष्टंप्रदर्शितम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

उ॒ग्रो॒वां॑क॒कु॒हो॒य॒यिः॑शृ॒ण्वे॒या॒मे॒पु॒सं॒त॒निः ।

यद्वा॑दं॒सो॒भिर॑श्वि॒ना॒त्रि॒र्न॒रा॒वृ॒वर्त॑ति ॥ ७ ॥

उ॒ग्रः । वा॒म् । क॒कु॒हः । य॒यिः । शृ॒ण्वे॒ । या॒मे॒पु॒ । स॒म्॒ऽत॒निः ।

यत् । वा॒म् । दं॒सः॑ऽभिः । अ॒श्वि॒ना॒ । अ॒त्रिः । न॒रा॒ । आ॒ऽवृ॒वर्त॑ति ॥७॥

उग्रउद्गूर्णबलोवांयुवयोः ककुहः उद्धितोमहान् ययिर्गन्ता सन्तनिः सततंगच्छन् रथः
यामेषु गमनेषु यत्नेषुवा शृण्वे श्रूयते हेअश्विना हेनरा ययस्मात् वांयुवां दंतोभिः
कर्मभिः अत्रिरस्मत्पिता आववर्तति आवर्तयति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

मध्वंऊपुमंधूयुवा॒रुद्रा॒सिप॑क्तिपि॒प्युपी॑ ।

यत्स॑मु॒द्राति॒र्पथः॑प॒क्काःपृ॑क्षो॒भरन्त॑वाम् ॥ ८ ॥

मध्वं । ऊँ इति । सु । म॒धुःशु॒वा । रु॒द्रा । सि॒स॒क्ति ।

पि॒प्युपी॑ । यत् । स॒मु॒द्रा । अ॒ति ॥ प॒र्पथः । प॒क्काः । पृ॑क्षः ।

भ॒रन्त॑ । वा॒म् ॥ ८ ॥

हेमधूयुवा मधुरस्यसोमादेर्मिश्रयितारौ हेरुद्रा रुद्र स्तुतिः तयाद्रवणीयौ रुद्रपुत्रौ
वांयुवांमभ्वोमधुररसेन सुपिप्युपी सुदुप्यापयन्ती स्तुतिरस्मत्कृता सिपक्ति सेवते यद्यदा
समुद्रा समुद्रवणसाधनान्यन्तरिक्षाणि अतिर्पथः अतिशरयथः यज्ञं प्रामुथइत्यर्थः तदापक्काः
पृक्षोन्नादीनिहविलेक्षणानि वां भरन्त भ्रियन्तेयजमानैः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

स॒त्यमि॒द्वाउ॑अश्विनायुवामाहुर्मयोभुवा ।

तायाम॑न्याम॒हूत॑मा॒याम॑न्नामृ॒ळ्यत्त॑मा ॥ ९ ॥

स॒त्यम् । इत् । वै । ऊँइति । अ॒श्विना॑ । यु॒वाम् । आ॒हुः ।

म॒यःऽभु॒वा । ता । या॒मन् । या॒मःऽहू॑त॒मा । या॒मन् । आ ।

मृ॒ळ्यत्त॑मा ॥ ९ ॥

हेअश्विना युवांसत्यमिव सत्यमेव वाइतिपादपूरणः मयोभुवा सुतस्यभावपितारा-
बाहुःपुराविदः ता तौ सुतकरत्वेनपसिद्धौ युवां यामन् यज्ञे यामहूतमागमनार्थं यशमा-
ह्वातव्योभवतमितिशेषः यामन्नस्मद्यज्ञे अस्मदथागमनेवा मृळ्यत्तमाच अतिशयेनसुखवि-
सारोभवतम् ॥ ९ ॥

अथदशमी-

इमा ब्रह्माणि वर्धनांश्चिभ्यांसन्तुशन्तमा ।

यातक्षामरथान्इवावोचामबृहन्नमः ॥ १० ॥ १२ ॥

इमा । ब्रह्माणि । वर्धना । अश्चिभ्याम् । सन्तु । शम्तमा ।

या । तक्षाम । रथान्इव । अवोचाम । बृहत् । नमः ॥ १० ॥ १२ ॥

अथस्तुतिनिगमयति इमा इमानीदानीं कृतानि ब्रह्माणि परिवृद्धानि स्तोत्राणि अश्चिभ्यां वर्धना वर्धनानि समर्धकानि शन्तमा सुखतमानिसन्तु या यानि तक्षाम संपादयाम रथान्विशिल्पी तद्वत्तक्षाम तानिसुखतमानिसन्तु वर्धं बृहत्प्रभूतं प्रभूतफलमदं नमोनमस्कारोक्तिमवोचाम ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

कूष्ठइतिदशचंद्रितीयसूक्तं पौरस्वार्थं कूष्ठइत्यनुक्रमणिका पूर्वत्रतुशब्दादिदमप्यानुष्ठुभं आश्विनं तदितिपूर्वोक्तत्वात् प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोःपूर्वसूक्तेनसहोक्तेविनियोगः ।

तत्रप्रथमा-

कूष्ठोदेवावश्विनाद्यादिवोमनावसू ।

तच्छ्रवथोवृषण्वसूअत्रिर्वामाविवासति ॥ १ ॥

कूःस्थः । देवौ । अश्विना । अथ । दिवः । मनावसू इति ।

तत् । श्रवथः । वृषण्वसू इतिवृषण्वसू । अत्रिः । वाम् । आ ।

विवासति ॥ १ ॥

हेदेवो हेमनावसू स्तुतिधनौ शृणुथःअश्विनाद्यास्मिन्याग्दिनेदिवोयुञ्जोकादागत्य कूष्ठः व्यत्ययेनेकवचनं कौ भूमौ तिष्ठन्तौ सन्तौ तत्तत्रोत्रं श्रवथः हेवृषण्वसू वर्षकधनौवां अत्रिरे.पुत्रः आविवासति सर्वतःपरिचरति अथवा कुंइःपस्पनिपातस्यस्थइत्यात्यातेन सहेदियोगविभागात्समासः ऐकस्वर्षचाभ्येवृषण्वसू मयाप्राप्तं अराइवेत्यत्र यथाइवशब्दःकूचिजापते कूचित्सन्तमित्यादिवदत्रापिदृष्टव्यं कस्यितौभवथः अत्रियुंवांस्तौति तंशृणुथेत्यर्थः ॥१॥

अथद्वितीया—

कुहत्याकुहनुश्रुतादिविदेवानासत्या ।

कस्मिन्नायतथोजनेकोवांनदीनांसचा ॥ २ ॥

कुहं । त्या । कुहं । नु । श्रुता । दिवि । देवा । नासत्या । कस्मिन् ।

आ । यतथः । जने । कः । वाम् । नदीनाम् । सचा ॥ २ ॥

त्या तौ देवा देवौ नासत्या अश्विनौ कुह कुत्रतिष्ठथः नु अद्य कुहश्रुता कु-
त्रश्रुतौ दिवि द्युलोकेनिवसतइतिशेषः अथमत्यक्षरुतः हेदेवौ युवां कस्मिन् जने य-
जमाने आयतथः आगच्छथः कःस्तोता वांयुवयोर्नदीनांस्तुतीनां सचा सहायः स्यात् ॥ २ ॥

अथतृतीया—

कंयाथःकंहगच्छथःकमच्छायुञ्जाथेरथम् ।

कस्यब्रह्माणिरण्यथोवयंवांमुश्मसिष्टये ॥ ३ ॥

कम् । याथः । कम् । ह । जग्मथः । कम् । अच्छ । युञ्जाथे इति ।

रथम् । कस्य । ब्रह्माणि । रण्यथः । वयम् । वाम् । उश्मसि । इष्टये ॥ ३ ॥

हेअश्विनौ युवां कं यजमानं यज्ञंवा प्रतियायः अध्वानमुल्लंघ्ययाथः कंहकंच प्र-
तिगच्छथः गत्वाच केनसह संगतौभवथः कंचाच्छाभिप्रामुंयुंजाथे योजयथोरथमश्वैः
कस्यब्रह्माणि परिवृदानि स्तोत्राणि रण्यथः रमेथे वयंच वांयुवां इष्टये गमना-
यएपणायवा उश्मसि कामयामहे तस्मात्कस्यचयागंप्रतिनगन्तव्यमित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

पौरं चिद्भृद्भ्रुतंपौरंपौरायजिन्वथः ।

यदीं गृहीततांतयेसिंहमिबद्ब्रह्स्पदे ॥ ४ ॥

पौरम् । चित् । हि । उद्भ्रुतम् । पौरं । पौराय । जिन्वथः ।

यत् । इम् । गृहीततांतये । सिंहम् । इव । ब्रह्मः । पदे ॥ ४ ॥

हेपौर इदमश्विनोःसंबोधनं पौरिणस्तुत्यत्वेनसंबन्धादश्विनावपिपौरौ उभयोभ्या-
 न्दसमेकवचनं हेपौरसंबन्धिनावश्विनौ युवापौरं विदितिपूरणः पौरिणवृष्टचर्धमाध्यमान-
 त्वेनसंबन्धान्मेघोपिपौरः तं उदमुतं उदकज्ञावकंमेघं पौरायऋषयेमहं जिन्वथः प्रेरयथः
 यद्यीयुवां इमितिपूरणः गृभीततातये गृहीतयज्ञसन्तानाय पौराय इमेनेमेघं प्रतिग-
 च्छथः द्रुहः द्रोहस्य पदे स्थाने अरण्यदेशे सिंहमिवगर्जन्तं प्रवर्त्तंसिंहयथाबलादप्या-
 वयन्तिशूराःतद्वजिन्वथइति ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

प्रच्यवानाज्जुजुरुषोवृत्रिमत्कंनमुञ्चथः ।

युवायदीकृत्यःपुनराकाममृण्वेवृध्वः ॥ ५ ॥ १३ ॥

प्र । च्यवानात् । जुजुरुषः । वृत्रिम् । अत्कम् । न । मुञ्चथः । युवा ।

यदि । कृत्यः । पुनः । आ । कामम् । ऋण्वे । वृध्वः ॥ ५ ॥ १३ ॥

च्यवानादपेः जुजुरुषोजरसाजीर्णात्सकाशाद्वाग्निं हेयं पुराणं रूपं अत्कंन कवचमिव प-
 मुञ्चथः प्रमुञ्चतं प्रामुञ्चतं द्रापिमिवच्यवानादित्यादिमंत्रान्तरं । यदि यदा पुनःयुवाकृत्यः युवां
 कुरुथइत्यर्थः तदावृध्वः सुरूपायाःस्त्रियः कामं कमनीयंरूपमाऋण्वे प्राप्तवान् ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेवयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अथषष्ठी-

अस्तिहिवाग्निहस्तोनास्मसिवांसंहशिश्त्रिये ।

नृश्रुतमआगतमवोभिर्वाजिनीवसू ॥ ६ ॥

अस्ति । हि । वाम् । इह । स्तोता । स्मसि । वाम् । समहृदशिः । श्रिये । नु ।
 श्रुतम् । मे । आ । गतम् । अवःऽग्निः । वाजिनीवसूऽतिवाजिनीवसू ॥ ६ ॥

हेअश्विनौ वांस्तोता पौरिस्तहि वर्ततेखलु हेदेवौ वांसंहशि संदर्शने संनिधाने स्मसि स्मः
 भवेम किमर्थं श्रिये नु अथ मदीयमाह्वानं श्रुतं श्रुतं श्रुत्वा आगतं आगच्छतं किंतूष्णीं
 नेत्याह अवोभीरक्षणेःसह वाजिनीवसू अन्नवसू ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

कोवा॑म॒द्यपु॑रू॒णामा॑व॒न्नेम॒र्त्याना॑म् ।

कोवि॑प्रोविप्र॒वाहसा॑को॒यज्ञैर्वा॑जिनीवसू ॥ ७ ॥

कः । वा॒म् । अ॒द्य । पु॒रू॒णाम् । आ । व॒न्ने । म॒र्त्याना॑म् । कः । वि॒प्रः ।
वि॒प्रश्वा॑हसा । कः । य॒ज्ञैः । वा॒जिनी॑वसू॒इति॑वाजिनी॒इवसू ॥ ७ ॥

हेवाजिनीवसू अन्नवसू वांपुवां अद्यास्मिन्दिने पुरूणां मर्त्यानांमध्ये कआवन्ने सर्वतो-
भजति हेविप्रवाहसा विप्रैर्येषाविभिर्वहनीयौ कोविप्रोमेधावीवन्ने कोयजमानोयज्ञैर्वन्ने अत्यन्त-
विलंबमसहमानःसन् पुनःपुनन्वेते ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

आवा॑र॒थोर॒थानां॑ये॒ष्टोया॑त्वश्विना ।

पुरु॑चिद॒स्मयु॑स्तिर॒आङ्गु॑पोम॒र्त्येषु॑ ॥ ८ ॥

आ । वा॒म् । रथः॑ । रथाना॑म् । ये॒ष्टः । या॒तु । अ॒श्विना॑ ।

पु॒रु । चि॒त् । अ॒स्म॒द्युः । ति॒रः । आ॒ङ्गु॒पः । म॒र्त्येषु॑ । आ ॥ ८ ॥

हेअश्विना अश्विनौ वांयुवयोरथःएकोरथः रथानांयेष्टः इतरदेवरथानांमध्येतिशा-
येनगन्तासन् आयातु कीदृशःसन् पुरुचिद्वहन्यपि अस्मद्विरोधिनस्तिरोर्हिंसकस्तिरस्क-
र्तावा अस्मयुः अस्मान्कामयमानः मर्त्येषु सर्वेषुयजमानेषु मध्येआंगूपः स्तुत्यः आका-
रःपूरणः अथवा आंगूपःस्तोमःस्तवः अस्मयुः अस्मान् वलैर्योक्तुकामयमानः मर्त्येषुम-
र्त्यैरस्मदीयैर्कृत्विग्भिःभेरितःसन् उक्तलक्षणाश्विनोरथस्यवास्तुतिरासर्वतः पुरुचिद्व पुरु-
ष्यपिशनुबलानितिरस्तिरस्करोति ॥ ८ ॥

अथनवमी-

शमू॑पुवा॑मधू॒युवा॑स्मा॒र्कम॑स्तु च॒र्कृतिः॑ ।

अ॒र्वाची॑नावि॒चेतसा॑विभिः॒श्येने॑र्वदीयतम् ॥ ९ ॥

शम् । ऊँ इति । सु । वा॒म् । म॒धु॒द्युवा॑ । अ॒स्मा॒र्कम् । अ॒स्तु । च॒र्कृतिः॑ ।

अ॒र्वाची॑ना । वि॒श्चे॒तसा॑ । वि॒र्शभिः॑ । श्ये॒ना॒इव॑ । दी॒यत॑म् ॥ ९ ॥

हेमधूपुवा मधुमन्तौ वांयुवाभ्यां चर्छतिः पुनःपुनःकरणं युवाभ्यां अर्धाय पुनः
पुनः क्रियमाणंस्तोत्रं युवयोरागमनस्याभ्यासोवा अस्माकं सु सुष्टु शमु सुखकरमेव अ-
स्तु भवतु हेअर्वाचीना अर्वागस्मदभिमुवांचनौ हेविचेतसा विशिष्टप्रज्ञौ श्येनेव श्येना-
विव विभिगन्तुभिरभीशुभिर्दीयतं गच्छतं ॥ ९ ॥

अथदशमी-

अश्विनाय ह्वर्कहिचिच्छुश्रूयातंमिमह्वंम् ।

वस्वीरूपुवांभुजःपृश्चन्तिसुवांपृचः ॥ १० ॥ १४ ॥

अश्विना । यत् । ह । कर्हि । चित् । शुश्रूयातम् । इमम् । ह्वंम् । वस्वीः ।
ऊँ इति । सु । वाम् । भुजः । पृश्चन्ति । सु । वाम् । पृचः ॥ १० ॥ १४ ॥

हेअश्विना युवां यद् यत्र कर्हिचिदस्थितवन्तौभवथः तत्र मे ह्वं आह्वानं शु-
श्रूयातं शृणुतं श्रुत्वागच्छतमित्यर्थः किमर्थमिति उच्यते वस्वीः प्रशस्याः भुजोधनानि
हविर्लक्षणानि सु सुष्टु वांपुवांपृचन्ति मिश्रयन्तिप्राप्नुवन्ति उदतिपूरणः कीदृशयोभुजः वां
युवां सु सुष्टु पृचः संपर्चनाः युवांप्राप्तुं कामयमाना इत्यर्थः अथवा सुपृचः सुसंपर्च-
नाः स्तोत्रारोवस्वीभुजोवां सुष्टुपृचन्ति संपर्चयन्ति ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

प्रतिप्रियतममिति नवर्चतृतीयं सूक्तं अवस्युर्नामात्रेयऋषिः पंक्तिच्छन्दः अश्विनौ देवता
अनुक्रान्तं च-प्रतिनवावस्युःपांक्रमिति । प्रातरनुवाके आश्विनेऋतौ पांक्तिच्छन्दसि आश्विनश-
स्त्रेचेदं सूक्तं प्रतिप्रियतममिति पांक्रमिति हि सूत्रितम् ।

तत्रमथमा-

प्रतिप्रियतमं रथं वृषणं वसुवाहनम् ।

स्तोता वांमश्विना वृषिः स्तोमेन प्रतिभूपतिमाध्वीममश्रुतं ह्वंम् ॥ १ ॥

प्रति । प्रियतमम् । रथम् । वृषणम् । वसुवाहनम् । स्तोता । वाम् ।
अश्विनौ । ऋषिः । स्तोमेन । प्रति । भूपति । माध्वी इति । मम ।
श्रुतम् । ह्वंम् ॥ १ ॥

हेअश्विनौ एकःप्रतिशब्दोनुवादः वां युवयोः प्रियतमंरथं स्तोताऋषिरवस्युः स्तोमेनप्र-
तिभूषति अलं करोति कीदृशंरथं वृषणं षर्षितारंफलानां वसुवाहनं धनानांवाहकं इदृशंरथं
आगमनायस्तौतीत्यर्थः तस्माद् हेमाध्वी मधुविद्यावेदितारौ मम हवमाहानं श्रुतं श्रुणुतं ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अत्यायातमश्विनातिरोविश्वाअहंसना ।

दस्त्राहिरण्यवर्तनीसुपुत्रासिन्धुवाहसामाध्वीममश्रुतंहवम् ॥२॥

अतिऽआयातम् । अश्विना । तिरः । विश्वाः । अहम् । सना ।

दस्त्रा । हिरण्यवर्तनीइति हिरण्यऽवर्तनी । सुऽसुत्रा । सिन्धुऽवाहसा ।

माध्वीइति । मम । श्रुतम् । हवम् ॥ २ ॥

हेअश्विना अत्यायातं सर्वाण्यजमानानतिक्रम्यागच्छतं यथाअहृष्टिर्द्विश्वाः सर्वाः अ-
स्मद्विरोधिपजाः सना सदातिरस्करोमि अथवा अहं तिरः तिरःसतइतिप्राप्तस्येतिनिरुक्तं । पा-
प्ताःसर्वाःविश्वाःक्रियाःयुष्मदीयाअनुतिष्ठेयमित्यर्थः सना सनातनौ दस्त्रा शत्रूणामुपक्षपयित्वा-
रौ हिरण्यवर्तनी हिरण्यरथौ सुपुत्रा सुधनौ सिन्धुवाहसा नदीनांपवाहयितारौ वृष्टिमेर-
णेन सादृशौयुवां अत्यायातं ॥ २ ॥

अथतृतीया—

आनोरत्नानिविभ्रतावश्विनागच्छतंयुवम् ।

रुद्राहिरण्यवर्तनीजुपाणावाजिनीवसूमाध्वीममश्रुतंहवम् ॥३॥

आ । नः । रत्नानि । विभ्रतौ । अश्विना । गच्छतम् । युवम् ।

रुद्रा । हिरण्यवर्तनीइतिहिरण्यऽवर्तनी । जुपाणा । वाजिनीवसूइति-

वाजिनीऽवसू । माध्वी इति । मम । श्रुतम् । हवम् ॥ ३ ॥ .

हेअश्विना नोस्मभ्यं रत्नानि रमणीयानिधनानि विभ्रतौ धारयन्तौ युवं युवां नोस्मा-
न् वा आगच्छतं हेरुद्रा रुद्रयुवौ स्तुत्यौवा हेवाजिनीवसू वाजिनधनौ युवां हिरण्यवर्तनी
हिरण्यरथौ जुपाणा यज्ञसेवमानौसन्तावागच्छतमिति माध्वीत्यादिगतं ॥ ३ ॥

हेअदाभ्या वहिंस्यौ हेशुभस्पती उदकस्यस्वामिनौ अश्विना युवं युवां अस्मिन्यज्ञे
जरितारं स्तोतारं अवस्युं गृणन्तस्तुवन्तमां उपभूपथः उपपामुतम् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

अभूदुपारुशत्पशुराग्निर्धाप्यृत्वियः ।

अयोजिवांवृषण्वसूरथोदस्त्रावमर्त्योमाध्वीममश्रुतंहवम् ॥ ९ ॥ १६ ॥

अभूत् । उपाः । रुशत्पशुः । आ । अग्निः । अधायि ।

ऋत्वियः । अयोजि । वाम् । वृषण्वसू इति वृषण्वसू । रथः ।

दस्त्रौ । अमर्त्यः । माध्वी इति । मम । श्रुतम् । हवम् ॥ ९ ॥ १६ ॥

उपाः व्युष्टिरभूव, अग्निश्च रुशत्पशुः दीमपशुमान् प्रकाशितहविरित्यर्थः अथवा पशवः
किरणाः रुशद्रश्मिःसन् अधायि वेद्यामधीयत हेवृषण्वसू मदत्तधनौ हेदसौ वांयुवयोः अ-
मर्त्यःअमरणधर्मा ध्रुवोरथोयोजि अश्वैर्युक्तोभवत्वित्यर्थः छन्दसिसुइत्इत्सिइत्इतिअनेकेष्वर्थे-
षुत्सुइभवति इहप्रार्थनायां माध्वीत्यादिगतं ॥ ९ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेणोडशोवर्गः॥ १६ ॥

आभात्यग्निरितिपंचचतुर्थसूक्तं भौमस्यात्रेरार्षं त्रैष्टुभमाश्विनं अत्रानुक्रमणिका-आ-
भातिपंचात्रिरिति । प्रवर्ग्येअभिष्टवार्थमिदंसूक्तं सूत्रितंच-आभात्यग्निर्ग्रावाणेवति । प्रातरनुवाके
आश्विनेऋतौ त्रैष्टुभेछन्दमि आश्विनशस्त्रेच इदमादिकेद्वेसूक्ते सूत्र्यतेहि-आभात्यग्निरिति-
सूक्तेइति । असोर्पामंहोतुरतिरिक्तोमध्येइदंसूक्तं सूत्रितंच-आभात्यग्निःक्षेत्रस्यपतिनावयमि-
तिपरिधानीयेति ।

तत्रप्रथमा-

आभात्यग्निरुपत्तामनीकमुद्विप्राणादेव्यावाचोअस्थुः ।

अर्वाश्चानूनरंध्येहयातंपीपिवांसंमश्विनाघर्ममच्छे ॥ १ ॥

आ । भाति । अग्निः । उपसाम् । अनीकम् । उत् । विप्राणाम् ।

देव्यः । वाचः । अस्थुः । अर्वाश्चा । नूनम् । रथ्या । इह ।

यातम् । पीपिवांसम् । अश्विना । घर्मम् । अच्छे ॥ १ ॥

उपसामनीकं अनीकभूतः अनीकं सुखं उपसिप्रबुध्यमानइत्यर्थः तादृशोद्विग्राभातिदी-
प्यते यद्वा उपसांमुखमाभातिदीपयति उपःकालेसमयःप्रतिबोध्यन्ते किंच विषाणां मेधावि-
नां स्तोतृणां देवयाः देवकामाः वाचः स्तोत्राणि उदस्थुः उत्तिष्ठन्ति यस्मादेवंतस्मात् हेर-
ध्या रथस्वामिनौ अश्विना अश्विनौ अर्वाचा अस्मदभिमुखान्चनौ नूनं अद्यास्मिन्यागदिने
इहायातं कंपति पीपिवांसं स्वांगैःपरिवृढं घर्मं प्रदीर्घयज्ञं यद्वा पीपिवांसं आप्यायितं वसती-
वरीभिः क्षरद्रूपंसोमरसं अथवा घृतादिनापीपिवांसंघर्मंपवर्गं अच्छ अभिलक्ष्य इहयागे
आयातं पवर्ग्येऽस्यसूक्तस्यविनियोगः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

नसंस्कृतं प्रमिमीतोगमिष्ठान्ति नूनमश्विनोर्पस्तुतेह ।
दिवाभिपित्वेवसांगमिष्ठाप्रत्यवर्तिदाशुपेशंभविष्ठा ॥ २ ॥

न । संस्कृतम् । प्र । मिमीतः । गमिष्ठा । अन्ति । नूनम् ।
अश्विना । उपस्तुता । इह । दिवा । अभिपित्वे । अवसा ।
आङ्गमिष्ठा । प्रति । अवर्तिम् । दाशुपे । शम्भविष्ठा ॥ २ ॥

हेअश्विनौ संस्कृतंघर्मं नप्रमिमीतः नहिंस्तां किंतु अन्ति अन्तिके घर्मसमीपे नूनमिदानीं
इहयज्ञे गमिष्ठा गन्तव्यौअश्विना अश्विनौ उपस्तुता उपस्तुतौभवतः दिवाभिपित्वे दिवसस्या-
भिपतनेप्रातःकाले अवसा रक्षणेनसहागमिष्ठा आगन्तव्यौ अवर्तिप्रतिद्वंद्वभूतौ वर्तिर्जावनं तद-
भावोवर्तिः तद्रहितमन्त्रंयथाभवति तथा आगन्तव्यौ आगत्यच दाशुपे हविर्दत्तवतेयजमाना-
य शंभविष्ठा सुखस्वभावपितारौभवतं ॥ २ ॥

अथतृतीया—

उतायातंसहृवेप्रातरह्नोमध्यन्दिनउदितासूर्यस्य ।
दिवानक्तमवसांशान्तमेननेदानींपीतिरश्विनान्ततान ॥ ३ ॥

उत । आ । यातम् । सम्भृवे । प्रातः । अह्नः । मध्यन्दिने ।
उत्सृष्टता । सूर्यस्य । दिवा । नक्तम् । अवसा । शम्भन्तमेन ।
न । इदानीम् । पीतिः । अश्विना । आ । ततान् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

मुष्टुभोवांरुपण्वसूरथेवाणीच्याहिता ।

उतवांककुहोमृगःपृक्षःऋणोतिवापुपोमाध्वीममश्रुतंहवम् ॥ ४ ॥

मुष्टुस्तुभाः । वा । रुपण्वसू इति रुपण्वसू । रथे । वाणीची ।

आर्हिता । उत । वा । ककुहः । मृगः । पृक्षः । ऋणोति ।

वापुपः । माध्वी इति । मम । श्रुतम् । हवम् ॥ ४ ॥

हेरुपण्वसू वर्षधनौ वर्षितारौवा वसूनां हेअश्विनौ मुष्टुभः सुस्तोतुर्मम वाणीची वामु-
पास्तुतिः वांयुवयोः रथेआहिता स्थापिता अस्माभिःऋतेत्यर्थः उतापिच वांयुवाभ्यां ककुहो-
महान् घृगः घृगयितः वापुषोवपुष्मान् यजमानः पृक्षोन्हविः ऋणोति करोवि तस्मान्ममहर्व
श्रुतमिति ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

वोधिन्मंसारथ्येपिराह्वनश्रुता ।

विभिश्र्यवानमश्विनानियार्थोअद्वयाविनमाध्वीममश्रुतंहवम् ॥५॥१५॥

वोधित्मंसता । रथ्या । इपिरा । ह्वनश्रुता । विभिश्रिः । च्यवानम् ।

अश्विना । नि । यार्थः । अद्वयाविनम् । माध्वी इति । मम ।

श्रुतम् । हवम् ॥ ५ ॥ १५ ॥

हेअश्विना वोधिन्मंसता बुध्यमानमनस्कौ रथ्या रथस्वामिनौ इपिरा शीघ्रग-
न्तारौ सर्वैर्गन्त्वयौवा ह्वनश्रुता ह्वनस्यरतुनेः श्रोतारौयुवां विभिरथ्वैः च्यवानश्रिं
अद्वयाविने मायारहितं नियार्थः यथातमृषिमाहवन्तौ तद्वन्मांपति पथिनियार्थः नित-
रामागच्छतं प्रच्यवानाञ्जुजुषोवविपिविर्लुक् ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेपंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथ

आवाँनरामनोपुजोः प्रुपितप्सवः ।

वपोवहन्तुपीतयेः म्रिभिरश्विनामाध्वीममश्रुतंहवम् ॥ ६ ॥

आ । वाप् । नरा । म्रि । अश्विना । माध्वी इति । मर्म । श्रुतम् । हवम् ॥ ६ ॥

पीतये । सह । सुमे हेअश्विना अश्विनौ वां युवां मनोपुजोमनोमात्रेणयुज्यमानाः सु-
हेनरा कर्मणिविः विचित्ररूपाः वयः शीघ्रगन्तारः अश्वासोश्वाः आवहन्तु पी-
शिक्षिताइत्यर्थः प्रःसह अस्मभ्यंदेयैः सुवैस्तस्ताधनैर्धनादिभिर्वासह वहन्तु ॥ ६ ॥

एये सोमपानाण

अथसप्तमी-

वेहगच्छतुंनासंन्यामाविबेनतम् ।

अर्धपापरिवर्तियातमदाभ्यामाध्वीममश्रुतंहवम् ॥ ७ ॥

पी । आ । इह । गच्छतम् । नासंन्या । मा । वि । वेनतम् ।

। चित् । अर्धपा । परि । वर्तिः । यातम् । अदाभ्या ।

इति । मर्म । श्रुतम् । हवम् ॥ ७ ॥

। अश्विनौ इहास्मिन्यज्ञे आगच्छतं हेनासत्या माविबेनतं विगतकामौमाभवत्
र्षा हेअदाभ्या अर्धस्वोपूज्यो अर्धपा अर्धस्वापिनौयुवां सुपांसुदृगित्पादिना
वेनतिरश्चित् अन्तर्हितादूरदेशादपि युवांवर्तिस्मघत्तयइं परियातं आगच्छतं ॥ ७ ॥

सुमेः

अथाष्टमी-

न्यज्ञेअदाभ्याजरितारिशुभस्पती ।

म्रिभिवनायुवंगृणन्तमुपभूपथोमाध्वीममश्रुतंहवम् ॥ ८ ॥

। यज्ञे । अदाभ्या । जरितारम् । शुभः । पती इति ।

। अश्विना । युवम् । गृणन्तम् । उप । भूपथः ।

ति । मर्म । श्रुतम् । हवम् ॥ ८ ॥

अह्नोद्वेधा त्रेधा पंचदशधेतिसमानाविभागाः सन्ति इहपंचधाविभागभान्नः उवापिचायात-
 मागच्छतं कदा संगवे संगवकाले संगच्छते गावोदोहनभूमिपस्मिन्कालेसंगवः रात्र्यपरकाले-
 हिगावोवनेहिमवृणानिभक्षयित्वा पुनर्दोहाय संगवे प्रतिनिवर्तन्ते तथा प्रातः प्रातःकालेपि
 तथामध्मंदिने अह्नोमध्यकाले सूर्यस्यउदिताउदितौ अत्र्युदये अत्यन्तप्रवृद्धसमये अपराह्ण-
 इत्यर्थः एतत्सायाह्नस्यापिउपलक्षणं नकेवलमुकेष्वेवकालेषु किंतिर्हि दिवा नक्तं सर्वदा
 शंतमेनसुखतमेनअवसारक्षणेन हविषावानिमित्तेनायातं किमर्थं आगम्यते पूर्वमेवान्यैर्देवैः
 स्वीकृतत्वाद् नेत्याह इदानीमपि पीतिरितरदेवानांपानं नातवान नतनोति अश्विना अश्विनौ
 विहायेतिशेषः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

इदं हि वां प्रदिवि स्थानमोक्तं इमे गृहा अश्विने दंदुरोणम् ।
 आनो दिवो बृहत्तः पर्वतादाद्भ्यो यातमिपमूर्जं वहन्ता ॥ ४ ॥

इदम् । हि । वाम् । प्रदिवि । स्थानम् । ओक्तः । इमे । गृहाः ।
 अश्विना । इदम् । दुरोणम् । आ । नः । दिवः । बृहत्तः । पर्वतात् ।
 आ । अत्द्भ्यः । यातम् । इपम् । ऊर्जम् । वहन्ता ॥ ४ ॥

हेअश्विना वांयुवयोः प्रदिविपुराणमिदंलोकोनिवासयोग्यंस्थानं उत्तरवेद्याख्यं अथ
 सौमिकवेद्यभिप्रायेणाह इमेगृहाः प्राचीनवंशादयः इदंदुरोणं देवयजनगृहं नोस्मदर्थं दि-
 वोयुलोकात् बृहत्तः पर्वतात् पर्ववतोमेघाद्भ्योपांकारणात् अन्तरिक्षादायातं आगच्छतं
 किंत्पूर्णं न इपमूर्जं च अन्नं बलं च बलसाधनमन्नंसारभूतमित्यर्थः तादृशंवहन्ता वहन्तौ ॥४॥

अथपंचमी—

समश्विनोरवंसानूत्तनेनमयोभुवांसुप्रणीतीगमेम ।
 आनोरथिवहन्मोनवीरानाविश्वान्यमृतासौभंगानि ॥५॥१७॥

सम् । अश्विनोः । अवंसा । नूत्तनेन । मयःऽभुवां । सुप्रणीती ।
 गमेम् । आ । नः । रथिम् । वहन्तम् । आ । उत । वीरान् । आ ।
 विश्वानि । अमृता । सौभंगानि ॥ ५ ॥ १७ ॥

वयं संगमेम संगच्छेम अश्विनोर्नूतनेनावसा अनन्यकृतेनरक्षणेन मयोभुवा सुखस्यभाव-
यिष्या सुमणीतो सुमणीत्या सुष्टु आगमनेनच अपिवा एते उभेअवसोविशेषणे उरुलक्षणेन
संगमेम नोस्मभ्यं रयिंआवहतं उत वीरान् पुत्रादीनावहतं हेअमृता अमरणधर्माणौ विश्वा वि-
श्वानिसौभगानिसुभगत्वानि आवहतं ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

प्रातर्यावाणेतिपंचर्चपंचमसूक्तं आत्रेयं त्रैष्टुभमाश्विनं प्रातर्यावाणेतिहनुक्त्रान्तं प्रातरनु-
वाकाश्विनशस्त्रयोःपूर्वसूक्तेनसहोक्तोविनियोगः असौर्यामैत्रावरुणातिरिक्तोक्थ्येइदमेवशस्यं
तथाचसूत्रितं—प्रातर्यावाणाक्षेत्रस्यपतेमधुमन्तूर्मिमिति ।

तत्रमथमा—

प्रातर्यावाणाप्रथमायजध्वंपुरागृध्रादररूपःपिवातः ।

प्रातर्हियज्ञमश्विनाद्धातेप्रशंसन्तिकवयःपूर्वभाजः ॥ १ ॥

प्रातःश्यावांना । प्रथमा । यजध्वम् । पुरा । गृध्रात् । अररूपः ।

पिवातः । प्रातः । हि । यज्ञम् । अश्विना । दधातेइति । प्र ।

शंसन्ति । कवयः । पूर्वभाजः ॥ १ ॥

हेमदीयाकृत्विजः प्रातर्यावाणा प्रातरेवयज्ञगन्तारौ प्रथमा अतएवेतरेभ्योदेवेभ्यःपूर्व-
भाविनौ प्रकृष्टतमौवा अश्विनौ यजध्वं किमर्थप्रथमयागनियोगउच्यते गृध्रात् अभिकांक्ष-
तःअररूपःअदातुः रक्षःप्रभृतेः पुरा पूर्वं पिबतः पिबतां अनागतौ कथंयष्टुंशक्यावित्यतआह
अश्विना अश्विनौ प्रातर्हियज्ञं दधाते धारयतः संभजतः पूर्वभाजः पूर्वकालीनाः कवयः अ-
नूचानाकपयः प्रातरेवैतौ प्रशंसन्ति येवाअनूचानास्तेकवयइतिहिनिर्गमः ॥१ ॥

अथद्वितीया—

प्रातर्यजध्वमश्विनाहिनोतनसायमस्तिदेवयाअजुष्टम् ।

उतान्योअस्मद्यंजतेविचावःपूर्वःपूर्वोयजमानोवर्नायान् ॥ २ ॥

प्रातः । यजुध्वम् । अश्विना । हिनोतु । न । सायम् । अस्ति ।
 देवुऽयाः । अजुष्टम् । उत । अन्यः । अस्मत् । यजते । वि ।
 च । आवः । पूर्वःऽपूर्वः । यजमानः । वर्नीयान् ॥ २ ॥

हेमदीयाःपुरुषाः अश्विना अश्विनौ प्रातः प्रातरेव यजध्वं पूजयध्वं स्तुध्वं हिनोत महि-
 णुत हवींषि सायं सायंकाले हविर्देवयाः देवगामि नास्ति नविघते देवानस्वीकुर्वन्तोत्यर्थः अ-
 षुष्टं असेष्यं तद्भवति पूर्वाह्नोवैदेवानामिति हिश्रुतिः । उत अस्मदस्मत्तोऽन्यः कोपियजते यजेत
 सोमेन विचावः वितर्षयेच्चहविषा अतोस्मास्वन्येषु चमध्ये पूर्वः पूर्वियजमानः यः पूर्वः पूर्वोयष्टा
 भवति सवनीयान् देवानां संभजनीयः संभाव्यो भवति ॥ २ ॥

हिरण्यत्वगित्येपाआश्विनेपशौहविषोपाज्या हिरण्यत्वङ्गधुवर्णोघृतस्नुरभिकत्वेन्द्रभूर-
 धन्मन्निविहिस्त्रितं ।

सैपादतीया-

हिरण्यत्वङ्गधुवर्णोघृतस्नुःपृक्षोवहन्नारथोवर्ततेवाम् ।
 मनोजवाअश्विनावातरंहायेनातियाथोदुरितानिविश्वां ॥ ३ ॥

हिरण्यत्वक् । मधुवर्णः । घृतस्नुः । पृक्षः । वहन् । आ ।
 रथः । वर्तते । वाम् । मनःऽजवाः । अश्विना । वातरंहाः ।
 येन । अतिऽयाथः । दुःऽदुरितानि । विश्वां ॥ ३ ॥

वांयुवयोरथः पृक्षोन्नममृतं वहन्नावर्ततेस्मदभिमुखं आगच्छति कीदृशोरथः हि-
 रण्यत्वक् हिरण्यच्छादितरूपः हिरण्यावृतः मधुवर्णः मनोहरवर्णः घृतस्नुः उदकस्य
 मल्लवनः मनोजवाः मनोवेगः वातरंहाः वातसदृशवेगः हेअश्विना येनरथेन विश्वा सर्वाणि
 दुरितानि पापानि दुर्गमनाम्नार्गान्वा अतियाथः अतिक्रम्यगच्छथः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

योभूर्ध्रिष्टनासंत्याभ्यांविषेपचनिष्टं पित्वोरंतेविभागे ।
 सतोऽकर्मस्यपीपरच्छमीभिरनूर्ध्वभासःसदुभित्तुतुर्यात् ॥ ४ ॥

यः । भूयिष्ठम् । नासत्याभ्याम् । विवेषं । चनिष्ठम् । पित्वः ।
ररते । विऽभागे । सः । तोकम् । अस्य । पीपरत् । शमीभिः ।
अनूर्ध्वंभासः । सदम् । इत् । तुतुर्यात् ॥ ४ ॥

योयजमानोविभागेहविर्विभागवतियागे नासत्याभ्यामश्विभ्यां भूयिष्ठं चनिष्ठं चन-
त्यजनाम बहुभक्तम् विवेष करोति पित्वः कर्मणिपठौ अञ्च ररते ददाति सयजमानोस्या-
त्मनएवतोकंपुत्रं पीपरत् पाठयेत् शमीभिः कर्मभिः अनूर्ध्वंभासः अनुचतेजस्कात् यद्वोर्ध्वभा-
सःअग्नयः अग्निरहितानयष्टन् सदमित् सदैव तुतुर्यात् हिंस्यात् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

समश्विनोर्वसानूतनेनमधोभुवांसुप्रणीतीगमेम ।
आनोरार्यिवंहृतमोतवीरानाविश्वान्यमृतासौभंगानि ॥ ५ ॥ १८ ॥
सम् । अश्विनोः । अवसा । नूतनेन । मयःऽभुवां । सुप्रणीती । गमेमं ।
आ । नः । र्यिम् । वंहृतम् । आ । उत । वीरान् । आ । विश्वानि ।
अमृता । सौभंगानि ॥ ५ ॥ १८ ॥ .

व्याख्यातेयम् ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्मचतुर्थेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अश्विनावेहेतिनवर्षपष्टंसूक्तं अत्रानुक्रमणिका-अश्विनौनवसहवधिरुयिणगादिचतु-
र्थीत्रिष्टुर्षं चानुष्टुभइति । सप्तवधिनर्मात्रेयऋषिः आदिवस्तिस्सउष्णिहः चतुर्थीत्रिष्टुष शिष्टाः
पंचानुष्टुभः प्रातरनुवाकेअश्विनेकृतावौष्णिहच्छन्दसिआश्विनशस्त्रेचायस्तृचोविनिपुकः सू-
जितंच-अश्विनावर्तिरस्पदाश्विनावेहगच्छवमितिवृचाविति । दशरात्रेवृतीयेहनिप्रजगशस्त्रेय-
माश्विनस्तृचः सूजितंच-अश्विनावेहगच्छवमायास्रद्रिभिःसुतमिति ।

॥ तत्रप्रथमा-

अश्विनावेहगच्छतंनासत्यामाविवेनतम् । हंसार्विषपतनुमासुतोउर्ष ॥ १ ॥

अश्विनौ । आ । इह । गच्छतम् । नासत्या । मा । वि । वेनतम् ।
हंसौऽइं । पततम् । आ । सुतान् । उर्ष ॥ १ ॥

भीताय निर्गमाद्विभ्युपे नाधमानाय विभोक्षंयाचमानाय सप्तवधयेऋषये हेअश्विनो
अश्विनौ युवं युवां मायाभिः वृक्षं वृक्षविकारपिट्रिको संचाचथः ममनिर्गमार्थं संगच्छथः
विचाचथः विभकंकुरुथः ॥ ६ ॥ अथसप्तमी-

यथावातःपुष्करिणींसमिद्भयतिस्वर्तः ।

एवानेगर्भएजतुनिरैतुदशमास्यः ॥ ७ ॥

यथा । वातः । पुष्करिणीम् । सम्द्भयति । स्वर्तः ।

एव । ते । गर्भः । एजतु । निःऽरेतुं । दशमास्यः ॥ ७ ॥

एतदाद्युक्त्यंगर्भसाविष्णुपनिपत् एतदाद्युक्तेणासौसप्तवधिस्वयोपितः ॥ गर्भिण्याःभ-
सवापाशुस्तुतवानश्विनावृषिः ॥ १ ॥ यथावातःपुष्करिणीं सरादिकं स्वर्तःसमिद्भयति
सम्यक्चालति एवएवं तेतव गर्भएजतु कंपतां इतस्ततःसंचरतु दशमास्यः दशमासात्पर्यं
स्थितोनिरैतु निर्गच्छतु ॥ ७ ॥ अथाष्टमी-

यथावातोयथावनंयथासमुद्रएजति ।

एवात्वंदशमास्यसहार्वेहिजरायुणा ॥ ८ ॥

यथा । वातः । यथा । वनम् । यथा । समुद्रः । एजति । एव ।

त्वम् । दशमास्य । सह । अर्वे । इति । जरायुणा ॥ ८ ॥

वातोयथाकंपमानोवनंकंपयतिस्वयं ॥ यथासमुद्रश्चलतिचालयतेवाथवायुना ॥ १ ॥
स्थित्वादशैवमासांस्त्वेगर्भोत्वेनष्टवेष्टितः ॥ निर्गच्छजठरान्मातुर्जरायुयुजआपत ॥ २ ॥ ८ ॥

अथनवमी-

दशमासाञ्छशयानःकुमारोअधिमातरि ।

निरैतुजीवोअर्क्षतोजीवोजीवंन्ध्याअधि ॥ १ ॥ २ ॥ ० ॥

दश । मासान् । शशयानः । कुमारः । अधि । मातरि ।

निःऽरेतुं । जीवः । अर्क्षतः । जीवः । जीवंन्ध्याः । अधि ॥ १ ॥ २ ॥ ० ॥

दशमासानुक्त्वासौजननीजठरेसुखं ॥ निर्गच्छतुसुखंजीवोजननीचाधिजीवतु ॥ १ ॥ २ ॥ ० ॥

॥ इतिचतुर्थस्पचतुर्थेविंशोवर्गः ॥ २० ॥

महेनोअघेतिदशर्षसप्तमंसूक्तं आत्रेयस्यसत्यश्रवसस्यार्षं पांकमुपस्यं अनुक्रम्यतेच—महे-
दशसत्यश्रवाउपस्पंतुपांकमिति । मातरनुवाकेउपस्येकतौपाकिच्छन्दसिआश्विनशस्त्रेचेदंसूक्तं
सूच्यतेहि—महेनोअघेतिपांकमिति ।

तत्रमथना—

महेनोअद्यवोधयोपोरायेद्विविर्मती ।-

यथांचित्तोअवोधयःसत्यश्रवसिवाय्येसुजातेअश्वंसूचते ॥ १ ॥

महे । नः । अद्य । बोधय । उर्षः । राये । द्विविर्मती ।

यथा । चित् । नः । अवोधयः । सत्यश्रवसि । वाय्ये ।

सुइजति । अश्वंसूचते ॥ १ ॥

अघास्मिन्पागदिने हेउपः उपोदेवि द्विविर्मती दीप्तिमती त्वंनोस्मान् महे महते राये ध-
नमाप्तये बोधय प्रज्ञापय प्रकाशयेत्यर्थः सतिप्रकाशे क्रतुद्वाराद्रव्यस्योपार्जनंयितुंशक्यत्वात् य-
थाचित् यथैवपूर्वनोस्मानबोधयः अतोतेपुदिवसेपुपथाबोधितवती तद्वत्अघापीत्यर्थः हेसुजाते
शोभनप्रादुर्भूते अश्वंसूचते अश्वार्थांपियसत्यात्मिकास्तुतिर्वांग्यस्याःसा हेतादृशिदेवि वाय्ये व-
म्यपुत्रे सत्यश्रवसिमयि अनुगृहाणेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

यासुनीथेशौचद्रथेव्यौच्छोदुहितदिवः ।

साव्युच्छसर्हीयसिसत्यश्रवसिवाय्येसुजातेअश्वंसूचते ॥ २ ॥

या । सुइनीथे । शौचद्रथे । वि । औच्छः । दुहितः । दिवः ।

सा । वि । उच्छ । सर्हीयसि । सत्यश्रवसि । वाय्ये । सुइजति ।

अश्वंसूचते ॥ २ ॥

हेदिवोदुहितः दिवःसूर्यस्यपुत्रोउपः यात्वं सुनीथे एतन्नामके शौचद्रथे शुचद्रथस्याप्तये
पूर्व्यौच्छः व्यवसायस्तर्मांसि सात्वं सहोयसि अतिशयेनबलवति वाय्ये वम्यपुत्रे सत्यश्रवसि
मयि व्युच्छ तमोविवासप उच्छीविवासे विवातोवर्जनं शिष्टमुक्तम् ॥ २ ॥

हेअश्विनौ इहास्मिन्यागे आगच्छतं हेनासत्या माविवेनतं वेनतिःकान्तिकर्मा मावि-
कामौभवतं निस्पृहावकामौ भवतमित्यर्थः हंसाविव तौयथानिर्मलोदकं आगच्छतस्तद्वत्
सुतानभिपुत्रान् सोमान् उपापततं उपागच्छतं ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अश्विनाहरिणाविवगौराविवानुयवंसम् । हंसाविवपततमासुताँउपं ॥२॥

अश्विना । हरिणौऽइव । गौरौऽइव । अनुं । यवंसम् ।

हंसौऽइव । पततम् । आ । सुतान् । उपं ॥ २ ॥

हेअश्विनौ हरिणाविव गौराविव गौरशृगाविवच तौयथा यवसं घासं अनुधावतः शा-
विव हंसाविवच सोममागच्छतं ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अश्विनावाजिनीवसूजुपेथांयज्ञमिष्टये । हंसाविवपततमासुताँउपं ॥३॥

अश्विना । वाजिनीवसूइतिवाजिनीऽवसू । जुपेथाम् । यज्ञम् ।

इष्टये । हंसौऽइव । पततम् । आ । सुतान् । उपं ॥ ३ ॥

हेवाजिनीवसू अन्वार्थवासयितारौ अश्विना यज्ञमस्मदीयं इष्टये अभीष्टाय एषणायवा
जुपेथां सेवेथां ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अत्रिर्यद्दामवरोहं ऋवीसमजोहवीन्नाधमानेव्योपां ।

श्वेनस्यच्चिज्वसांनूवनेनागच्छतमश्विनाशंतमेन ॥ ४ ॥ १९ ॥

अत्रिः । यत् । वाम् । अवरोहन् । ऋवीसम् । अजोहवीत् ।

नाधमानाऽइव । योपां । श्वेनस्य । चित् । ज्वसा । नूतनेन । आ ।

अगच्छतम् । अश्विना । शमंतमेन ॥ ४ ॥ १९ ॥

अत्रिरस्मत्पिता यद्यदा वां युवां अजोहवीत् अस्तौपीत् नाधमाना याचमाना योषा
योषिदिव सामथा पतिंपीणयति तद्वत्कुर्वन् ऋवीसं तुषार्थिं अग्निकुंडेक्षितःसन् अवरोहन् वि-
मुंचन् अजोहवीत् श्वेनस्यचित् ज्वसा श्वेनस्य गरुभ्यतइववेगेन चिदित्युपमार्थे अथवा श्वे-

नस्पजवसा वेगेन नूतनेन प्रथमोत्पन्नेन सततंगच्छतः श्येनस्यप्रथमजवेन शंतमेनास्माकं सु-
खतमेनचरथेन तं रक्षितुमागच्छतं हेअश्विना ॥ ४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेऽकोविंशोवर्गः ॥१९॥

अत्रब्रुवन्तीतिहासंसप्तवधेःपुराविदः ॥ भ्रातृव्याःपेटिकायांतृषिंपक्षिप्ययत्नतः ॥ १ ॥
मुदांकृत्वागृहेस्वीपेरक्षयित्वान्यवेशयन् ॥ नसंगच्छेतभार्यास्वांयथारात्रौतथाकृतम् ॥ २ ॥
प्रातःप्रातःसमुद्घाट्यनिर्मथिष्यन्तितंमुनिं ॥ एवंस्थित्वाचिरंकालपेटायांदुःखितःकृशः ॥ ३ ॥
उपायंचिंतयामासनिर्गमस्यचिरंमुनिः ॥ हृदिनिश्चित्यनासत्त्वावस्तौपीड्यदृष्टमानसः ॥ ४ ॥ तम-
श्विनौसमागत्यसमुद्घाट्यचपेटिकां ॥ उद्धृत्यतृषिंपशीघंतावदृष्टौबभूवतुः ॥ ५ ॥ सक्त्रपिभार्या-
यासासार्धरमित्वाथपुनर्भयात् ॥ प्रातरेत्यपुनःपेटांपविश्यमागिवस्थितः ॥ ६ ॥ पेटानिवाससम-
येदृष्टवानृग्दयंतदा ॥

तत्रहृत्चेपथमासूक्तेपंचमी-

विजिहीष्ववनस्पतेयोनिःसूर्य्यन्त्याइव ।

श्रुतंमेअश्विनाहृवंससर्वाधिंचमुञ्चतम् ॥ ५ ॥

वि । जिहीष्व । वनस्पते । योनिः । सूर्य्यन्त्याःइव ।

श्रुतम् । मे । अश्विना । हृवम् । सप्तऽर्वाधिंचम् । च । मुञ्चतम् ॥ ५ ॥

हेवनस्पते वनस्पतिविकाररूपेपेटिके विजिहीष्व विगच्छ विवृताभव सूर्य्यन्त्याइव प्रसोष्य-
माणायाःस्त्रियाःयोनिरिव पूङ्गुभाणिपसवे लटिशतरिरूपं संज्ञापूर्वस्पविधेरनित्यत्वाद्गुणाभावः
पस्यतेत्युत्पत्त्याःस्त्रियाःश्येतिरित् भागः ग्यपत्तिन्निगते, नश्यात्समपि, विवृताभव, नदृश्यं देहश्विना,
अश्विनौ मेहृवं आह्वानं श्रुतं शृणुतं श्रुत्वाच सप्तवधिंच माश्रिंपिमुंचतं मोचयतं ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

श्रीतायुनार्धमानायुक्त्तर्पयेत्सप्तवधये ।

मायाभिंरश्विनायुवंदृक्षंसंचविचांचथः ॥ ६ ॥

श्रीतायं । नार्धमानाय । ऋत्तये । सप्तऽवधये । मायाभिः ।

अश्विना । युवम् । दृक्षम् । सम् । च । वि । च । अच्युः ॥ ६ ॥

अथतृतीया-

सानोअद्याभरदंसुर्वुच्छादुहितर्दिवः ।

योव्यौच्छःसहीयसिसत्यश्रवसिवाय्येसुजतिअश्वंसूचते ॥ ३ ॥

सा । नः । अद्य । भरत्श्वंसुः । वि । उच्छ । दुहितः । दिवः ।

यो इति । वि । औच्छः । सहीयसि । सत्यश्रवसि । वाय्ये ।

सुजति । अश्वंसूचते ॥ ३ ॥

हेदुहितर्दिवःउषः आभरदंसुः आहतधना सा प्रसिद्धात्वं नोस्माकं अद्यास्मिन्दिने व्युच्छ तमोविवासम हेसहीयसि यो या उकारोनर्थकः यात्वं पूर्वं व्यौच्छः साघापीति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अभिपेत्वाविभावरिस्तोमैर्गृणन्तिवह्नयः ।

मघैर्मघोनिमुश्रियोदामन्वन्तःसुरातयःसुजतिअश्वंसूचते ॥४॥

अभि । ये । त्वा । विभाश्वरि । स्तोमैः । गृणन्ति । वह्नयः । मघैः ।

मघोनि । सुश्रियः । दामन्वन्तः । सुरातयः । सुजति ।

अश्वंसूचते ॥ ४ ॥

हेविभावरि प्रकाशोपेते विभाशब्दाच्छन्दसीवनिपावित्वनिप् भातेर्वाकर्तरिवनिप् उषः त्वा त्वां अभिपति येवह्नयोवोढारक्तविजः स्तोवारः स्तोमैः स्तोत्रैः गृणन्ति स्तुवन्ति तेस्तो-त्तारोमघैः हेमघोनि धनैर्धनवति त्वदनुग्रहात् सुश्रियोभवन्ति सुदुर्धिभिराश्रयणीयाभवन्ति दामन्वन्तोदानवन्तोभवन्ति सुरातयः रातिर्दानं सुदानाश्रयन्ति ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

यच्चिद्वितेगुणाइमेछदयन्तिमघत्तये ।

परिचिद्वष्टयोदधुर्ददंतोराधोअह्नयंसुजतिअश्वंसूचते ॥५॥२१॥

यत् । चित् । हि । ते । गुणाः । इमे । छदयन्ति । मघत्तये ।

परि । चित् । वष्टयः । इधुः । ददंतः । राधः । अह्नयम् । सुजति ।

अश्वंसूचते ॥ ५ ॥ २१ ॥

हेउषः यच्चिद्धीतिपूरणः यत् येकेचन तेतव स्वभूताइमे पुरतोवर्तमानागणाः संघभूताः मघत्तये धनदातये धनदानाय धनवत्त्वायवा छदयन्ति उपच्छन्दयन्ति तेसर्वेपि अस्मान् परिदधुः परितोधारयन्ति वष्टयश्चिदस्मानेव कामयमानाः किंकुर्वन्तः अह्वयं अह्वियमाणं ध्वक्षोणं अलज्जावहंवा राधोधनं हविर्लक्षणं ददतोपजन्तइत्यर्थः अर्धियोक्षीणंददतोवा ये त्वां हविर्ददतः स्तुवन्ति तेसर्वेप्यस्मदर्थमेववत्तंधारयन्ति स्तुवन्तीत्यर्थः अथवा यद्धीत्यत्र यद्यपीतिव्याख्येयं तस्मिन्पक्षे उत्तरवाक्ये तथापीत्यध्याहार्यं अवशिष्टंसमानम् ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेपकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथषष्ठी-

ऐपुंधावीरवद्यशउपोमघोनिसूरिपुं ।

येनोराधांस्यह्वयामघवानोअरासतसुजतिअश्वंसूचते ॥ ६ ॥

आ । एपु । धाः । वीरइवंत् । यशः । उपः । मघोनि । सूरिपुं ।

ये । नः । राधांसि । अह्वया । मघइवानः । अरासत । सुइजति ।

अश्वंसूचते ॥ ६ ॥

हेउषोदेवि मघोनि मघवति त्वं सूरिपुयागप्रेरकेपुयजमानेषु स्तीरुषुवा वीरवद्यशः वीरिःपुत्रादिभिरुपेतं अन्नयशोवा आधाः आधेहिआदेहि आनय येमघवानोधनवन्तः सूरयोतोस्मर्यं तवस्तोदृश्योराधांसि धनानि अह्वया अक्षीणानि अरासत ददुस्तेष्वित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

तेभ्योद्युन्नबृहद्यशउपोमघोन्यावह ।

येनोराधांस्यश्व्यागव्यामजन्तसूरयःसुजतिअश्वंसूचते ॥ ७ ॥

तेभ्यः । युन्नम् । बृहत् । यशः । उपः । मघोनि । आ । बृह ।

ये । नः । राधांसि । अश्व्या । गव्या । मजन्त । सूरयः ।

सुइजति । अश्वंसूचते ॥ ७ ॥

हेउषोमघोनि त्वं तेभ्योद्युन्नं घोतमानं हिरण्यादिरूपंधनं बृहद्यशोमहदन्नं महतीकीर्तिं
 वा तेभ्योयजमानेभ्यआवह ये आढ्यानोस्मभ्यं राधांसि धनानि अश्व्या अश्वैर्युक्तानि ग-
 न्या गोभिर्युक्तानि गोसमूहानश्वसमूहांश्च भजन्त भजेरन्तद्दुः सूरयोदातारः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

उतनोगोमतीरिपुआवहादुहितर्दिवः ।

साकंसूर्यस्यरश्मिभिःशुकैःशोचद्भिर्ऋचिभिःसुजातेअश्वंसूचते ॥ ८ ॥

उत । नः । गोऽमतीः । इपः । आ । वह । दुहितः । दिवः ।

साकम् । सूर्यस्य । रश्मिभिः । शुकैः । शोचत्ऽभिः । अर्चिभिः ।

सुऽजति । अश्वंसूचते ॥ ८ ॥

उतापिच नोस्मभ्यं गोमतीर्गोभिरुपेतानि इषोक्तानि आवह आनय हेदिवोदुहितरूपः
 कदा सूर्यस्यरश्मिभिःसाकं शोचद्भिर्द्विपयद्भिःशुकैर्निर्मलैरर्चिभिः अग्नेस्तेजोभिश्चसाकं सूर्यो-
 दयकाले अग्नीन्धनकालेचेत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

व्युच्छादुहितर्दिवोमाचिरंतनुथाअपः ।

नेच्वास्तेनंयथारिपुंतर्पातिसूरैअर्चिपासुजातेअश्वंसूचते ॥ ९ ॥

वि । उच्छ । दुहितः । दिवः । मा । चिरम् । तनुथाः । अपः ।

न । इत् । त्वा । स्तेनम् । यथा । रिपुम् । तर्पाति । सूरैः । अर्चिपा ।

सुऽजति । अश्वंसूचते ॥ ९ ॥

हेदिवोदुहितरूपः त्वं व्युच्छ विभातंकुरु अपोस्मदीयं कर्म प्रतिचिरं विलंबं मातनुथाः त्वा
 त्वां रिपुं स्तेनं यथासंतापयतिराजादिः तद्वत् सूरः सूर्यः अर्चिपा तेजसा नेत् नैवतपाति त-
 प्यात् शीघ्रं नोदेत्वित्यर्थः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

एतावद्देदुपस्त्वंभूयोवादानुमर्हसि ।

यास्तोतृभ्योविभावर्युच्छन्तीनप्रमीयसेसुजातेअश्वंसूचते ॥ १० ॥ २२ ॥

एतावत् । वा । इत् । उपः । त्वम् । भूर्यः । वा । दातुम् । अर्हसि ।
या । स्तोतृभ्यः । विभावरि । उच्छन्ती । न । प्रदमीयसे ।
सुहजति । अश्वंसूते ॥ १० ॥ २२ ॥

हेउपः त्वं अस्मभ्यं वा अथवा दित्सितं किमेतावदेव इच्छब्दएवकारार्थः अस्मिन्सू-
क्ते प्रार्थितमेवेत्यर्थः अथवा भूयोदातुमर्हसि अप्रार्थितमपिपदातव्यमस्ति तत्सर्वदेहीत्यर्थः हे
विभावरिउपः यात्वं स्तोतृभ्यस्तेपांलौकिकवैदिकव्यवहारार्थं व्युच्छन्तीतमोविवासयन्ती न-
प्रमीयसे नहन्ति नक्रुष्यसीत्यर्थः सात्वंदातुमर्हसीति भीर्हसियायामित्यस्मादश्वास्थानेव्यत्य-
येनश्यन् ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

द्युतयामानमितिपल्लवमष्टमंसूक्तं अत्रानुक्रमणिका—द्युतयामानंपठिति । सत्यश्रवाऋषिः
अनुकृत्वात्रिष्टुप् उपस्वंपित्युक्तत्वादुपोदेवता पातरनुवाकेउपस्येऋतौत्रैष्टुभेच्छन्दसिआश्विनश-
स्त्रेचेदंसूक्तं सूत्रितंच—द्युतयामानमुपोवाजेनेति ।

तत्रप्रथमा—

द्युतयामानंवृहतीमृतेनऋतावरीमरुणस्पुंविभातीम् ।
देवीमुपसंस्वरावहन्तीं प्रतिविप्रांसोमृतिभिर्जरन्ते ॥ १ ॥
द्युतय्यामानम् । वृहतीम् । ऋतेन । ऋतवरीम् । अरुणस्पुम् ।
विज्ञातीम् । देवीम् । उपसम् । स्वः । आश्वहन्तीम् । प्रति ।
विप्रांसः । मृतिभिः । जरन्ते ॥ १ ॥

द्युतयामानं दीप्तार्थं वृहतीं महतीं ऋतेन सत्येन यज्ञेनवा ऋतावरीं ऋतवतीं अरुण-
स्पुं अरुणरूपां विभातीं व्युच्छन्तीं देवीं द्योतमानामुपसं स्वरावहन्तीं सूर्यगच्छन्तीं एवंगहा-
नुभावामुपसमति विप्रासोमेधाविनः ऋत्विजोमतिभिःस्तुतिभिर्जरन्ते स्तुवन्ति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

रुपाजनंदर्शनावोधयन्तीसुगान्पथःरुणवतीयात्यये ।
वृहद्रथावहतीविश्वमिन्वोपाज्योतिर्यच्छत्ययेअह्वाम् ॥ २ ॥

एषा । जनम् । दर्शता । बोधयन्ती । सुङ्गान् । पथः । कृण्वती ।
याति । अर्धे । बृहत्क्षरथा । बृहती । विश्वम्दङ्गन्वा । उपाः ।
ज्योतिः । यच्छति । अर्धे । अह्वाम् ॥ २ ॥

दर्शता दर्शनीया एषोषा बोधयन्तीकंजनं प्रसुप्रमित्यर्थः पथः सुगान् सुगमनान् कृण्वती
अग्ने सूर्यस्यपुरस्तात् याति गच्छति कीदृश्याः बृहदथा प्रभूतरथा बृहती महती विश्वमिन्वा
विश्वंब्यामुवाना विश्वतर्पणावा ईदृश्याः अह्वामग्ने ज्योतिस्तेजोयच्छति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

एषागोभिररुणोभिर्युजानास्त्रैधन्तीरयिमप्रायुचक्रे ।
पथारदन्तीसुवितायदेवीपुरुष्टुताविश्ववाराविभाति ॥ ३ ॥
एषा । गोभिः । अरुणोभिः । युजाना । अस्त्रैधन्ती । रयिम् ।
अर्धे आयु । चक्रे । पथः । रदन्ती । सुविताय । देवी । पुरुष्टुता ।
विश्ववारा । वि । भाति ॥ ३ ॥

एषोषाः अरुणेभिररुणवर्णैर्गोभिर्वलीवर्दैः रथंयुजाना योजयन्ती अस्त्रैधन्ती अशुष्य-
न्ती अक्षीणावा किं रयिं धनं अपायु अमगन्तु अविचलितं चक्रे करोति किंकुर्वती पथो-
मार्गान् रदन्ती प्रकाशयन्ती किमर्थं सुविताय सुष्टुगमनाय देवी द्योतमाना पुरुष्टुता बहुभिः
स्तुता विश्ववारा सर्वैर्वरणीया विभाति प्रकाशं करोति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

एषाव्येनीभवतिद्विबर्हाआविष्कृण्वानातन्वंपुरस्तात् ।
ऋतस्यपन्थामन्वेतिसाधुप्रजानतीव्नदिशोभिनाति ॥ ४ ॥
एषा । विद्वेणी । भवति । द्विबर्हाः । आविष्कृण्वाना । तन्वम् ।
पुरस्तात् । ऋतस्य । पन्थाम् । अनुं । एति । साधु । प्रजानतीद्विव ।
न । दिशः । मिनाति ॥ ४ ॥

एषोषाः व्येनीभवति विशेषेणश्वेताभवति द्विबर्हाः द्वयोःप्रथममध्यमयोःस्थानयोः प-
रिवृढावथाः प्रश्वात्तन्वं स्वीयांतनुमाविष्कृण्वाना प्रकटीकुर्वती कुत्र पुरस्तात्पूर्वस्यांदिशि किं

च ऋतस्यादित्यस्य पन्थां पन्थानं साधु सम्यगन्वेति किंच प्रजानतीव विश्वंप्रज्ञापयन्ती इवे-
तिसंप्रत्यर्थे नदिशोमिनाति नहिनस्ति प्रत्युत दिशःप्रकाशयति अथवा प्रजानतीव अनुगन्त-
व्यमितिप्रकर्षेण अवगच्छन्तीच ऋतस्यपन्थामन्वेति ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

ए॒पाशु॒भ्रान॒त॒न्वो॒विदा॒नो॒र्ध्वे॒व॒स्ना॒ती॒दृश॒ये॒नो॒अ॒स्थात् ।

अ॒प॒द्वेषो॒वा॒ध॒मा॒ना॒त॒माँ॒स्यु॒पा॒दि॒वो॒दु॒हि॒ता॒ज्यो॒ति॒पा॒गा॒त् ॥ ५ ॥

ए॒पा । शु॒भ्रा । न । त॒न्वः । वि॒दा॒ना । ऊ॒र्ध्वा॒ऽइ॒व । स्ना॒ती । दृश॒ये॒ ।

नः । अ॒स्थात् । अ॒प॒ । द्वेषः । वा॒ध॒मा॒ना । त॒माँ॒सि । उ॒षाः ।

दि॒वः । दु॒हि॒ता । ज्यो॒ति॒पा । आ । अ॒गा॒त् ॥ ५ ॥

एषोषाः शुभ्रान शुभ्रवर्णानिर्मलास्वलंकृतापोषिदिव तन्वोगानि विदाना प्रज्ञापयन्ती स्नाती
स्नानं कुर्वाणा ऊर्ध्वेव उन्नतेव स्नानादुत्तिष्ठन्तीव नोस्मदर्थं अस्माकंपुरतोवा दृशये सर्वेषां दर्श-
नाय उदस्थान् पूर्वस्यां दिश्युत्तिष्ठति किं कुर्वन्ती द्वेषो द्वेष्याणि तमांस्यपवाधमाना दिवोदुहितोषाः
ति न्यातिषा तेजसा सहागादागच्छति ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

ए॒पाप्र॒ती॒ची॒दु॒हि॒ता॒दि॒वो॒नृ॒न्यो॒पे॒व॒भ॒द्रा॒नि॒रि॒णी॒ते॒अ॒प्सः ।

व्यू॒र्ण्वती॒दा॒शु॒पे॒वा॒र्या॒णि॒पु॒न॒ज्यो॒र्ति॒र्यु॒वतिः॒पूर्व॒था॒कः ॥ ६ ॥ २३ ॥

ए॒पा । प्र॒ती॒ची । दु॒हि॒ता । दि॒वः । नृ॒न् । यो॒षा॒ऽइ॒व । भ॒द्रा ।

नि । रि॒णी॒ते । अ॒प्सः । वि॒ऽऊ॒र्ण्वती । दा॒शु॒पे॒ । वा॒र्या॒णि ।

पु॒नः । ज्यो॒र्तिः । यु॒वतिः । पू॒र्व॒था॒ । अ॒क्र॒रि॒त्य॒कः ॥ ६ ॥ २३ ॥

एषोषाः प्रतीची अभिमुखासती दिवोदुहिता नृन् सर्वान्ग्नाणिनः प्रतिभद्रा योषेव क-
स्याणवेपापोषिदिवाप्तोत्सुपंनिरिणीते मेरयति किंच दाशुपे हविर्दानेयजमानाय वार्याणि वर-
णीयानि धनानि व्यूर्ण्वती प्रयच्छन्ती युवतिर्नित्यमौवना सर्वत्रमिश्रयन्तीवा पुनरद्यापि पूर्वथा
पूर्वमिवज्योतिस्तेजोअकःकरोति ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेऽष्टकेऽष्टमोऽष्टोऽष्टकः ॥ २३ ॥

युंजतेमनइतिपंचर्चनवमंस्मृक्तं अत्रेयमनुक्रमणिका—युंजतेपंचशयावाश्वःसावित्रंतुजागत-
मिति । शयावाश्वोनामात्रेयऋषिः जगतीछन्दः सवितादेवता पृष्ठचाभिष्टयपडहयोःप्रथमेहनिवे-
श्वदेवशस्त्रे सावित्रनिविद्धानपिदं सूत्रितंच—युंजतेमनइहेहवइतिचतसइति । आद्यामावस्तोत्रेपि
सूत्रितंच—युंजतेमनउतयुंजतेधियआतूनइन्द्रक्षुमन्तमिति ।

तत्रप्रथमा—

युञ्जतेमनउतयुञ्जतेधियोविप्राविप्रस्यवृहतोविपश्चितः ।
विहोत्रादधेवयुनाविदेकइन्महीदेवस्यंसवितुःपरिष्टुतिः ॥ १ ॥
युञ्जते । मनः । उत । युञ्जते । धियः । विप्राः । विप्रस्य ।
वृहतः । विपःश्चितः । वि । होत्राः । दधे । वयुनश्चित् । एकः ।
इत् । मही । देवस्य । सवितुः । परिष्टुतिः ॥ १ ॥

विपामेधाविनऋत्विग्यजमानाः मनः स्वीयं सर्वेषुकर्मस्तु युंजते योजयन्ति सवित्रनुग्र-
हाय संकल्पं कुर्वन्ति इत्यर्थः उतापिच धियः कर्माण्यपि युंजते प्राप्नुवन्ति कस्यानुज्ञयेति उच्यते
विप्रस्यमेधाविनः बृहतोमहतः विपश्चितः स्तुत्यस्यज्ञानवतोवा सवितुःअनुज्ञयेति सविताविप्र-
सवानामीशइतिश्रुतिः । सएवसविता होत्राः सप्तहोत्रकाणामुचिताः क्रियाः वयुनाविद वयुनमि-
तिमज्ञानाम तच्चदनुष्ठानविषयमज्ञावेत्ता एकइत् एकएव विदधे करोति पृथक्पृथगवधारयति
किंच तस्यसवितुर्देवस्य परिष्टुतिः स्तुतिः मही महती अतिमभूता स्तुत्यगोचरेत्यर्थः ॥ १ ॥

हविर्धानप्रवर्तनेरराट्यामवनद्धापांविश्वारूपाणीत्येपानुबंचनीया सूत्रितंच—विश्वारूपा-
णिमतिमुंचवेकविरितिव्यवस्तायामिति ।

सैपाद्वितीया—

विश्वारूपाणिप्रतिमुञ्चतेकृविःप्रासावीन्द्रं द्विपदेचतुप्पदे ।
विनाकंमख्यत्सवित्तावरेण्योऽनुप्रघ्याणमुपसोविराजति ॥ २ ॥
विश्वा । रूपाणि । प्रति । मुञ्चते । कृविः । प्र । असावीत् ।
भद्रम् । द्विपदे । चतुःपदे । वि । नाकम् । अख्यत् । सविता ।
वरेण्यः । अनु । प्रघ्यानम् । उपसः । वि । राजति ॥ २ ॥

कविः मेधावी सविता विश्वा सर्वाणिरूपाणि आत्मनि प्रतिमुञ्चते बभ्रातिधारयति किं च भद्रं कल्याणं गमनादिविषयं प्रासावीत् अनुजानाति कस्मै द्विपदे मनुष्याय चतुष्पदे गवाश्वादिक्वाय किञ्च सविता सर्वस्यपेरकोदेवोवेरण्योवरणीयःसन् व्यख्यत् रुपापयति प्रकाशयति किं नाकं नास्मिन्नकंदुःखमस्तीतिनाकः स्वर्गः यजमानार्थं स्वर्गप्रकाशयतीत्यर्थः सदेवः उपसं प्रमाणमुदपमनु विराजति प्रकाशते सवितुरुदपात्पूर्वसुपाजदेति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

यस्यप्रयाणमन्वन्वइद्युर्देवादेवस्यमहिमानमोजसा ।

यःपार्थिवानिविममेसएतशोरजांसिदेवःसवितामहित्वना ॥ ३ ॥

यस्य । प्रयाणम् । अनु । अन्ये । इत् । ययुः । देवाः । देवस्य ।

महिमानम् । ओजसा । यः । पार्थिवानि । विममे । सः ।

एतशः । रजांसि । देवः । सविता । महित्वना ॥ ३ ॥

अन्यइव देवाअन्येप्यग्नादपोदेवाः देवस्यद्योतमानस्य सवितुः प्रमाणमनु ययुर्गच्छन्ति प्राप्नुवन्ति किं महिमानं महत्त्वं सवितुरुदयाभावेग्निहोत्रादिअनिष्पत्तेस्तेपांहविःस्तुत्याधभावाद् ओजसा बलेनच युक्ताभवन्ति यःसविता पार्थिवानिरजांसि पृथिव्यादिलोकान् महित्वना स्वमहत्त्वेन विममे परिच्छिनत्ति सदेवः एतशः एतवर्णः शुभ्रः शोभमानःसन् राजतइतिशेषः युवशाता रुणोतनेत्यादिवदेतशइत्यादिशकारोपजनञ्छान्दसः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

उतयांसिसवितुस्त्रीणिरोचनोतसूर्यस्यरश्मिभिःसमुच्यसि ।

उतरार्त्रीमुभयतःपरिधसउतमित्रोभवसिदेवधर्मज्ञिः ॥ ४ ॥

उत । यासि । सवितुरिति । त्रीणि । रोचना । उत । सूर्यस्य ।

रश्मिभिः । सम् । उच्यसि । उत । रार्त्रीम् । उभयतः । परि ।

इयसे । उत । मित्रः । भवसि । देव । धर्मज्ञिः ॥ ४ ॥

हेसवितर्देव उतापिच व्रीणिरोचना रोचमानानद्युलोकान् यासि गच्छसि तिल्लोदिवःपृ-
थिवीरित्युक्तं उतापिच सूर्यस्परश्विभिः समुच्यसि संगच्छसि उचसमवायइत्यस्येदंरूपं उद-
यात्पूर्वभावीसविता उदयास्तमयवर्तीसूर्यइति उतापिच रात्रीभुमयतउभयपार्श्वे परीयसे परि-
गच्छसि उतापिच हेदेव सवितस्त्वं धर्मभिर्जगद्धारकैः कर्मभिः मित्रोभवसिमित्रात्प्योदेवो-
भवसि अथवा प्रकाशादिप्रदानेनसात्वाभवसि सर्वजगताम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

उ॒तेशि॒पेप्र॒सव॒स्य॒त्वमे॒कइ॒दुत॒पूपा॒भ्वसि॒देव॒याम॒भिः ।

उ॒तेदं॒विश्वं॒भुव॒नं॒विरा॒जसि॒श्या॒वाश्व॒स्तेस॒वितुः॒स्तोम॒मान॒शे ॥ ५ ॥ २ ४ ॥

उ॒त । ई॒शि॒पे । प्र॒स॒व॒स्य॒ । त्वम् । ए॒कः । इ॒त् । उ॒त । पू॒पा । भ॒व॒सि॒ ।

दे॒व । या॒म॒भिः । उ॒त । इ॒दम् । वि॒श्वम् । भु॒व॒नम् । वि । रा॒ज॒सि॒ ।

श्या॒व॒श्वः । ते । स॒वि॒तरि॒ति । स्तो॒मम् । आ॒न॒शे ॥ ५ ॥ २ ४ ॥

हेसवितस्त्वं एकइद एकएव प्रसवस्य सर्वकर्मानुज्ञाकरणस्य ईशिपे समर्थोभवसि ये लौकि-
कंगमनादिरूपं वैदिकमग्निहोत्रादिरूपं कर्म अनुतिष्ठन्ते तेषांसर्वेषां अनुज्ञातुमेकएवमभव-
सि उतापिच पूषा पोषकोभवसि हेदेव यामभिर्गमनैः उतापिचेदंविश्वंभुवनं भूतजातं विराज-
सि ईशिषेधारयितुं यस्मादेवंमहानुभावः तस्माद्धेसवितस्तेतुभ्यं श्यावाश्वऋषिः स्तोत्रमानशे
व्यामोति करोतीत्येवमात्मानं परोक्षतयानिर्दिशन्नाह ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

तत्सवितुरितिनवचँदशमंस्त्रकं श्यावाश्वस्यार्थं अत्रेयमनुक्रमणिका-तत्सवितुर्नवगाय-
ध्रमाद्यानुष्टुबिति । प्रथमानुष्टुप् शिष्टागायत्र्यः सावित्रंत्वित्युक्तत्वात्सावित्रं अग्निष्टोमेवैश्वदेवश-
स्त्रस्याघस्तृचः प्रतिपत् अद्यानोदेवेष्यनुचरः सूत्रितंच-तत्सवितुर्वृणीमहेद्यानोदेवसवितरिति
वैश्वदेवस्यप्रतिपदनुचराविति ।

तत्रप्रथमा-

तत्स॒वि॒तुर्वृ॒णीम॒हेव॒यं॒देव॒स्य॒भो॒र्जन॒म् ।

श्रेष्ठं॒सर्व॒धात॑मं॒तुरं॒भग॑स्यधीमहि ॥ १ ॥

तत् । स॒वि॒तुः । वृ॒णी॒म॒हे । व॒यम् । दे॒वस्य॑ । भो॒ज॒नम् । श्रे॒ष्ठम् ।
सर्व॑ध॒र्ता॒मम् । तुर॑म् । भ॒गस्य॑ । धी॒म॒हि ॥ १ ॥

तत्प्राप्यत्वेनप्रसिद्धं भोजनं भोग्यं धनं वयंस्तोतारो वृणीमहे प्रार्थयामः कस्य धनं सवि-
तुः प्रेरकस्य देवस्य स्वभूतं लब्ध्वाच श्रेष्ठं प्रशस्यं सर्वधातमं सर्वधातुतमं सर्वभोग्यमदमित्यर्थः
तुरं शत्रूणां हिंसकं धनेन शत्रून् हन्तुं शक्यत्वात् तादृशं धनं भगस्य भजनीयस्य सवितुरनुग्रहात्
धीमहि धारयाम उपभोगं करवाभेत्यर्थः अथवा धनं वृणीमहे अर्धित्वाच्च लभेमहीति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अस्य॒ हि स्वयं॑ श॒स्तरं॑ स॒वि॒तुः क॒च्च॒ न प्रि॒यम् । न मि॒न॒न्ति॑ स्व॒राज्य॑म् ॥ २ ॥

अस्य॑ । हि । स्वयं॑ शः इतरम् । स॒वि॒तुः । कत् । च॒न ।
प्रि॒यम् । न । मि॒न॒न्ति॑ । स्व॒राज्य॑म् ॥ २ ॥

अस्य सवितुः स्वयंशस्तरं स्वयमसाधारणं यशोयस्यातिशयेन भवति तत् तादृशं प्रियं
सर्वेषां प्रियभूतं स्वराज्यं स्वयमेव राजमानत्वं नैश्वर्यं कच्चन केचिदपि असुरादप्योनमिनन्ति
नर्हिसन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

स॒हि॒र॒त्नानि॑ दा॒शु॒पे॒ सु॒वा॒ति॑ स॒वि॒ता॒ भ॒गः । तं॒ ज्ञा॒गं॑ चि॒त्र॒मी॑म॒हे ॥ ३ ॥

सः । हि । रत्नानि॑ । दा॒शु॒पे॒ । सु॒वा॒ति॑ । स॒वि॒ता । भ॒गः ।
तम् । ज्ञा॒गम् । चि॒त्रम् । ई॒म॒हे ॥ ३ ॥

सहि सख्यु सविता भगो भजनीयो देवो दाशुपे हविर्दत्त्रिमसं रत्नानि रमणीयानि धनानि सुवा-
ति प्रेरयति प्रपच्छति तं देवं ज्ञागं भजनीयं चित्रं चापनीयं धनं ईमहे याचामहे ॥ ३ ॥

अद्यान इति चतुर्थोपि चमो ज्ञ्याममनो ज्ञस्वमदर्शने प्रपृचं जुहुयात् अद्यानो देव सवितरि दिद्वा-
ज्यामिति हि सन्नितम् ।

अथचतुर्थी—

अ॒द्या॒नो॑ दे॒वस॒वितः॑ प्र॒जा॒व॒त्सा॒वीः सौ॒भ॒गम् । परा॑ दु॒ष्व॒भ्यं॑ सु॒व ॥ ४ ॥

अ॒द्य । नः । दे॒व । स॒वि॒त॒रि॒ति । प्र॒जाऽव॑त् । सा॒वीः । सौ॒भ॒गम् ।
परा॑ । दुः॒ऽस्व॒म्यम् । सु॒व ॥ ४ ॥

हेसवितर्देव नोस्मभ्यमघास्मिन्याग्दिने प्रजावत्पुत्राद्युपेतं सौभगं धनं सावीः मेरय दुः-
स्वम्यं दुःस्वमंदुःस्वमवहुःस्वकरंदारिञ्जं परासुव दूरेमेरय ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

वि॒श्वानि॑दे॒वस॒वित॑र्दु॒रितानि॑परा॒सुव । य॒द्भ॒द्रं॒त॒न्न॒आसु॑व ॥ ५ ॥ २५ ॥

वि॒श्वानि॑ । दे॒व । स॒वि॒तः । दुः॒ऽदु॒तानि॑ । परा॑ । सु॒व ।
यत् । भ॒द्रम् । तत् । नः । आ । सु॒व ॥ ५ ॥ २५ ॥

हेसवितर्देव त्वं विश्वानि दुरितानि परासुव यद्भद्रं प्रजापशुगृहादिकं तन्नोस्मभ्यमासुव
अस्मदभिमुखमेरय प्रजावैभद्रंपशवोभद्रंगृहंभद्रमितिहिश्रुतिः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेपंचार्षिशोवर्गः ॥ २५ ॥

अथषष्ठी-

अना॑गसो॒अ॒दित॑ये॒दे॒वस्य॑स॒वि॒तुःस॒वे । वि॒श्वानि॑वा॒मानि॑धीमहि ॥ ६ ॥

अना॑गसः । अ॒दित॑ये । दे॒वस्य॑ । स॒वि॒तुः । स॒वे । वि॒श्वानि॑ ।
वा॒मानि॑ । धी॒महि ॥ ६ ॥

वयमनुष्ठातारः सवितुः मेरकस्य देवस्य सवे अनुज्ञायांसत्यां अदितये अखंडनीयायै
देव्यैभूम्यै अनागसःस्याम अनपराधिभवेम भूम्यांहिपापाःसंभवन्ति अपगतेज्वागःसुविश्वा
सर्वाणि वामानि वननीयानि धनानि धीमहिधारयाम ॥ ६ ॥

चातुर्मास्येषुवैश्वदेवेषुर्वणिसावित्रस्यद्वादशकपालस्याविश्वदेवमित्यनुवाक्या सूत्रितंच-
आविश्वदेवंसत्यादिवाममघसवितरिति । प्रायणीयएषेवसवितुरनुवाक्या सूत्रितंच-आविश्वदेवं
सर्वाविपद्मविश्वाजावानीति । देवसुवांहविष्वेषैवसवितुरनुवाक्या सूत्रितंच-आविश्वदेवंसत-
विनप्रमिपेसवितुर्देव्यस्यतदिति ।

सैषासप्तमी-

आविश्वदेवंसत्पतिंसूक्तैरद्यावृणीमहे । सत्यसंवसवितारम् ॥ ७ ॥

आ । विश्वदेवम् । सत्सपतिम् । सुसुक्तैः । अद्य । वृणीमहे ।

सत्यसंवम् । सवितारम् ॥ ७ ॥

विश्वदेवं विश्वेदेवायस्यवशेषवन्ति तंतादृशं तंहिसर्वात्मत्वादिन्द्रमित्रंवरुणमग्निमाहुरित्या-
दिश्रुतेरित्तेरपांतद्विभूतित्वात् सत्पतिं सवामनुष्ठातृणांपालकं सत्यसवं सत्यानुज्ञं सवितारदेवं
अद्यास्मिन्यागदिने सूक्तेरावृणीमहे संभजामहे ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

यइमेउभेअहनीपुरएत्यप्रयुच्छन् । स्वाधीदेवःसविता ॥ ८ ॥

यः । इमे इति । उभे इति । अहनी इति । पुरः । एति ।

अप्रयुच्छन् । सुआधीः । देवः । सविता ॥ ८ ॥

यःसवितादेवः स्वाधीः शोभनाध्यानः सुकर्मावासन इमे अहनी राज्यहनी तयोःपुरः पु-
रस्तादप्रयुच्छन् अग्रमाद्यन्नेति गच्छति तमावृणीमहइतिसंबन्धः ॥ ८ ॥

प्रायणीयेयइमाविश्वेति सवितुर्प्राज्यास्त्रितंच-यइमाविश्वजातानिसुत्रामाणंपृथिवींघा-
मनेहसमिति । अश्वमेधेश्वमुत्सृज्यानुसवनंसावित्रीष्टिःकार्यावस्याभेषामाध्यन्दिनसवनेनुवाक्या
सूत्रितंच-यइमाविश्वजातान्यादेवोयातुसवितासुररत्नइति ।

सैषानवमी-

यइमाविश्वजातान्यांश्रावयतिश्लोकैः । प्रचंसुवार्तिसविता ॥ ९ ॥ २८ ॥

यः । इमा । विश्वा । जातानि । आश्रावयति । श्लोकैः ।

प्र । च । सुवार्ति । सविता ॥ ९ ॥

योदेचद्दमा इमानि विश्वा सर्वाणि जातानि उत्पन्नाग्निनिः जंगमानित्यर्थः तान् श्लो-
केन यशसा आश्रावयति सर्वेष्वस्यस्तुतिशृण्वन्तीत्यर्थः अथवा गर्जनशब्देन सर्वाणीमान्यु-
त्पन्नानि आश्रावयति वृष्ट्युन्मुखः सन् किञ्च सविता प्रसुवातिचपेरयति तंवृणोमिह इत्यर्थः ॥ ९ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेपर्विशोवर्गः ॥ २६ ॥

अच्छावदेतिदशार्धमेकादशं सूक्तं भौमस्यात्रैरार्थं अत्रेयमनुक्रमणिका—अच्छदशाग्निः
पार्जन्यमुपाद्यास्तिस्त्रोजगत्यः उपान्त्यानुष्टुबिति यत्पर्जन्येत्येपानवम्यनुष्टुप् विवृक्षानित्याद्या-
स्तिस्त्रोजगत्यः शिष्टाः षट्त्रिष्टुभः पर्जन्योदेवता बृहद्विधानेशौनकः अच्छावदेतिसूक्तंतुष्टुष्टि-
कामः प्रयोजयेत् ॥ निराहारः क्लिन्नवासा अचिरेण पवर्षति ॥ १ ॥ हुत्वायुतंवैतसीनां क्षीराक्तानां
हुवाशने ॥ महद्वर्षमवाप्नोति सूक्तेनाच्छावदेन हि ॥ २ ॥ अनेन सूक्तेन प्रत्यृचं वादिश उपस्थेयाः
सूत्रितंच—संस्थितायां सर्वादिश उपविष्टेत अच्छावदतवसंगीर्भिराभिरिति च तस्मिन् प्रत्यृचं
सूक्तेन वेति ।

तत्रमथमा—

अच्छावदतवसंगीर्भिराभिः स्तुहि पर्जन्यं नमसा विवास ।
कनिऋददृभोजीरदानुरेतो दधात्योपधीपुगर्भम् ॥ १ ॥

अच्छ । वृ । तवसंम् । गीः इभिः । आभिः । स्तुहि । पर्जन्यम् ।
नमसा । आ । विवास । कनिऋदत् । दृभः । जीरदानुः ।
रेतः । दधाति । ओपधीषु । गर्भम् ॥ १ ॥

हेस्तोतस्तवसं ब्रह्मन्तं पर्जन्यं अच्छाभिप्राप्य वद मर्थय पर्जन्यशब्दोपास्केन बहु-
धानिरुक्तः पर्जन्यस्तृपेराद्यन्तविपरीतस्य तर्पयिताजन्यः परोजेतावाजरयितावामार्जयितावारसाना-
नापिति आभिर्गीर्भिः स्तुतिवाग्भिः स्तुहि नमसान्नेन हविलक्षणेनाविवास सर्वतः परिचर यः
पर्जन्यो वृषभोपां वर्पिता जीरदानुः क्षिप्रदानः कनिऋदद गर्जनशब्दं कुर्वन्नोपधीपुगर्भं गर्भ-
स्यानीयरेतज्दकं दधाति स्थापयति तं स्तुहि ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

विवृक्षान्हन्त्युतहन्तिरक्षसोविश्वंविज्ञायभुवनंमहावंधात् ।
उतानागाईपतेवृष्णयवतोयत्पर्जन्यःस्तनयन्हन्तिदुष्कृतः ॥ २ ॥

वि । वृक्षान् । हन्ति । उत । हन्ति । रक्षसः । विश्वम् । विज्ञाय ।
भुवनम् । महावंधात् । उत । अनागाः । ईपते । वृष्णयवतः ।
यत् । पर्जन्यः । स्तनयन् । हन्ति । दुःकृतः ॥ २ ॥

अयमंत्रो निरुक्ते स्पष्टव्याख्यातवात्तदेवात्र लिख्यते पर्जन्यः विहन्ति वृक्षान्विहन्ति च रक्षा-
सि सर्वाणि चास्मान्द्रुतानि विभ्यति महावधान्महान्हास्यवधोप्यनपराधोभीतः पलायते वर्षक-
र्मेवतोयत्पर्जन्यस्तनयन्हन्ति दुष्कृतः पापकृतइति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

रथीवकशयाश्वान् अभिक्षिपन् आविर्दूतान् कृणुते वर्ष्या अहं ।
दूरात्सिंहस्य स्तनथा उदीरते यत्पर्जन्यः कृणुते वर्ष्यं नमः ॥ ३ ॥

रथीइव । कशया । अश्वान् । अक्षिपन् । आविः । दूतान् ।
कृणुते । वर्ष्यान् । अहं । दूरात् । सिंहस्य । स्तनथाः । उत् ।
उदीरते । यत् । पर्जन्यः । कृणुते । वर्ष्यम् । नमः ॥ ३ ॥

रथीव रथस्वामीव सयथा कशयाश्वान् अभिक्षिपन् दूतान् भटानां विष्करोति तद्दत्तौ पर्ज-
न्योपि कशयाश्वान्मेघान् अभिक्षिपन् अभिमेरयन् वर्ष्यान् वर्षकान् दूतान् दूतवद्दृष्टिमेरकान्
मेघान् मरुतोवा आविष्कणुते प्रकटयति अहइति पूरणः एवं सति सिंहस्य सहतो हिंसते चार्श-
ब्दकर्मणः सिंहशब्दः अवर्षणेनाभिभवितुः शब्दयितुर्वापि घस्य स्तनथाः गर्जनशब्दाः दूरादुदीर-
ते उद्गच्छन्ति कदा यद्यदा पर्जन्यो न भोन्तारिक्षं वर्ष्यं वर्षोपेतं कृणुते करोति तदा ॥ ३ ॥

प्रवातावाप्तीति चतुर्थी पर्जन्यस्य चरोर्याग्या सूत्रितं च—प्रवातावान्तिपतयन्ति विद्युतइत्य-
ङ्गघाघेयप्रभृतीनि वितत्पाठस्तु ।

अथचतुर्थी-

प्रवातावान्तिपुतर्यन्तिविद्युत्तुदोपधीर्जिहतेपिन्वतेस्वः ।
 इराविश्वस्मैभुवनायजायतेयत्पर्जन्यःपृथिवीरेतसावति ॥ ४ ॥
 प्र । वाताः । वान्ति । पुतर्यन्ति । विद्युत्तुः । उतु । ओपधीः ।
 जिहते । पिन्वते । स्वः । रितिस्वः । इरा । विश्वस्मै । भुवनाय ।
 जायते । यत् । पर्जन्यः । पृथिवीम् । रेतसा । अवति ॥ ४ ॥

वाताःप्रवान्ति वातावृष्टयर्थंपतयन्ति गच्छन्ति समन्तात्संचरन्ति विद्युत्तओपधीरोपधय-
 उजिहते उद्वच्छन्ति प्रवर्धन्ते स्वरन्तरिक्षंपिन्वते क्षरति इराभूमिर्विश्वस्मैसर्वस्मै भुवनाय सर्व-
 जगद्धिताय जायते समर्थाभवति कदैवमिति यद्यदापर्जन्योदेवः पृथिवीं रेतसोदकेनावतिरक्षति
 अभिगच्छतिवा तदैवंभवति ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

यस्यव्रतेपृथिवीनन्मोतियस्यव्रतेशफवज्जर्भुरीति ।
 यस्यव्रतओपधीर्विश्वरूपाःसनःपर्जन्यमहिशर्मयच्छ ॥ ५ ॥
 यस्य । व्रते । पृथिवी । नन्मोति । यस्य । व्रते । शफवत् ।
 जर्भुरीति । यस्य । व्रते । ओपधीः । विश्वरूपाः । सः । नः ।
 पर्जन्य । महि । शर्म । यच्छ ॥ ५ ॥ २७ ॥

यस्यपर्जन्यस्य व्रते कर्मणि पृथिवीनन्मीति अत्यर्थनमति सर्वेषामधोभवति यस्यव्रते
 शफवत् शदोपेतंगवादिकं जर्भुरीति ध्रियते पूर्यते गच्छतीतिवा यस्यव्रते कर्मण्योपधीरोप-
 ध्योविश्वरूपानानारूपाभवन्ति हेपर्जन्य समहांस्त्वं नोस्मभ्यं महिशर्मं महत्सुखं यच्छ
 मयच्छ ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेसप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथषष्ठी-

दिवोनोष्ट्रिंमंरुनोररीध्वंप्रपिन्वतृष्णोअश्वस्यधाराः ।
 अर्वाङ्घ्रितेनस्तनयित्नुनेह्यपोनिपिञ्चन्नसुरःपितानः ॥ ६ ॥

द्विवः । नः । दृष्टिम् । मरुतः । ररीध्वम् । प्र । पिन्वत । दृष्णाः ।
अश्वंस्य । धाराः । अर्वाङ् । एतेन । स्तनयित्नुना । आ । इहि ।
अपः । निःसिञ्चन् । असुरः । पिता । नः ॥ ६ ॥

हेमरुतोयुयं दिवोत्तरिक्षसकाशाद नोस्मदर्थं वृष्टिं ररीध्वं दत्त वृष्णोवर्षकस्याश्वस्य
व्यापकस्यमेघस्य संबन्धिन्योधाराउदकधाराः प्रपिन्वत प्रक्षरत हेपर्जन्य त्वमेतेन स्तनयित्नु-
ना गर्जतामेघेन सहार्वागस्मदभिमुखमेहि आगच्छ किंकुर्वन् अपोभांसिनिपिचन् सदेवोसुरः
उदकानानिरसितापिसन् नोस्माकं पितापालकश्च ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

अभिःक्रन्दस्तनयगर्भमाधाउदन्वतापरिदीयारथेन ।
दृतिंसुकर्पविपितन्यञ्चंसमामवन्तूदतोनिपादाः ॥ ७ ॥
अभि । क्रन्द । स्तनय । गर्भम् । आ । धाः । उदन्वता ।
परिःदीय । रथेन । दृतिम् । सु । कर्प । विःसितम् । न्यञ्चम् ।
समाः । भवन्तु । उदन्वतः । निःपादाः ॥ ७ ॥

अभिभूम्यभिमुखं क्रन्द शब्दय तदेवपुनरुच्यतेदाढ्याय स्तनय गर्ज गर्भं गर्भस्थानीय-
मुदकमोपधीष्वाधाः आधेहि तदर्थमुदन्वता उदकवतारथेन परिदीय परितोगच्छ दृतिं दृतिव-
दुदकधारकं मेघं विपितं सु सुष्टु कर्प आकर्षवृष्ट्यर्थं यद्वा विपितं विमुक्तबंधनं एवंकर्षणं
शेषेण तंबद्धं न्यंचं न्यक्अधोमुखं विरुत उदतः ऊर्ध्ववन्तः उन्नतप्रदेशाः निपादाः न्यग्भूत-
पादाः निरुष्टपादावा निश्रोन्नतप्रदेशाः समाएकस्थाभवन्तु उदकपूर्णाभवंत्वित्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

महान्तंकोशमुदचानिपिञ्चस्यन्दन्तांकुल्याविपिताःपुरस्तात् ।
घृतेनद्यावापृथिवीव्युन्धिसुप्रपाणंभवत्वद्भ्याभ्यः ॥ ८ ॥
महान्तम् । कोशम् । उत् । अच् । नि । सिञ्च । स्यन्दन्ताम् ।
कुल्याः । विःसिताः । पुरस्तात् । घृतेन । द्यावापृथिवी इति । वि ।
उन्धि । सुःप्रपानम् । भवतु । अद्भ्याभ्यः ॥ ८ ॥

हेपर्जन्य त्वं महान्तं प्रवृद्धं कोशं कोशस्थानीयमेघं उत्कृष्टमुदच उद्गच्छ उद्गमयवा त-
थाकृत्वा निर्पिच नीचैःक्षारय कुल्यानद्योविपिताविष्यूताःसत्यः स्पन्दन्तां प्रवहन्तु पुरस्तात्पू-
र्वाभिमुखं प्रायेण नद्यः प्राच्यः स्पन्दन्ते घृतेनोदकेन धावापृथिवी दिवंचपृथिवींच व्युन्धि क्ले-
दयात्पथिकं अघ्न्याभ्योगोभ्यः सुप्रपानं सुष्ठु प्रकर्षेण पातव्यमुदकं भवतु ॥ ८ ॥

अथनवमी-

यत्पर्जन्यकनिऋदस्तनयन्हांसिदुष्कृतः ।

प्रतीदंविश्वंमोदतेयत्किंचपृथिव्यामधि ॥ ९ ॥

यत् । पर्जन्य । कनिऋदत् । स्तनयन् । हंसि । दुःऽकृतः । प्रति ।

इदम् । विश्वम् । मोदते । यत् । किम् । च । पृथिव्याम् । अधि ॥ ९ ॥

हेपर्जन्य यद्यदा त्वं कनिऋददत्यर्थशब्दयन् स्तनयन् दुष्कृतः पापकृतोमेघान्हंसि वि-
दारयसि तदानीमिदं विश्वं जगत्प्रतिमोदते विश्वंविशेष्यते यत्किंच पृथिव्यामधिभूम्याम-
धिष्ठितं यच्चराचरात्मकं तदिदंविश्वं मोदते हृष्यति वृष्टेःसर्वजगत्पीतिकारणत्वंप्रसिद्धम् ॥ ९ ॥

अथदशमी-

अवर्षीर्वर्षमुदुपूगृभायाकधन्वान्यत्येतवाउ ।

अर्जीजनओषधीर्भोजनायकमुतप्रजाभ्योविदोमनीपाम् ॥ १० ॥ २८ ॥

अवर्षीः । वर्षम् । उत । ऊँ इति । सु । गृभाय । अकः । धन्वानि ।

अतिऽएतवै । ऊँ इति । अर्जीजनः । ओषधीः । भोजनाय । कम् ।

उत । प्रजाभ्यः । अविदः । मनीपाम् ॥ १० ॥ २८ ॥

इममतिवृष्टिविमोचनी हेपर्जन्यत्वमवर्षीर्वृष्टवानसि वर्षमुदुपूगृभाय उदुत्कृष्टं सु सुष्ठुगृभाय गृ-
हाण परिहरेत्यर्थः धन्वानि निरुदकप्रदेशानकःजलवतःकृतवानसि किमर्थं अत्येतवाउ अतिक्र-
म्यगन्तुं ओषधीरजीजनः उदपादयः किमर्थं भोजनाय धनाय भोगायवा कमित्ययंशिशिरंजी-
पनायकैमितिवत्पादपूरणः उवापिच प्रजाभ्यःसकारात् मनीपां स्तुतिमविदः प्राप्तवानसि ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

बळित्थेतिवृत्तात्मकंद्वादशसूक्तं भौमस्यात्रैरार्थं पृथिवीदेवताकं आनुष्टुभं अनुक्रान्तं च—
बळित्थावृत्तं पार्थिवमानुष्टुभमिति सूक्तविनियोगोलैंगिकः आद्यादेवानांहविःपुष्टुपृथिव्याअनुवा-
क्याबळित्थापर्वतानां दृष्ट्वाचिद्यावनस्पतीनितिहिसृजितं । भूमिस्तोमेत्येपामरुत्वतीयशस्त्रेसूक्तमु-
खीया ।

सैपामथमा—

बळित्थापर्वतानांखिद्रंविभ्रपिपृथिवि ।

प्रयाभूमिंप्रवत्वतिमद्वाजिनोपिमहिनि ॥ १ ॥

बट् । इत्था । पर्वतानाम् । खिद्रम् । विभ्रपि । पृथिवि । प्र । या ।

भूमिम् । प्रवत्वति । मद्वा । जिनोपि । महिनि ॥ १ ॥

द्विरूपापृथिवीचैषा प्रत्यक्षादेवतापिच । मध्यस्थानादेवतोक्ता सात्र संबोध्यवर्णयते ॥ हेपृ-
थिवि विप्रथनवति मध्यस्थानदेवतेत्वं इत्थाइत्थं अत्र अमुत्रान्तरिक्षेवा बट् सत्यं पर्वतानां मे-
धानांवाखिद्रं खेदनं भेदनं विभ्रपि धारयसि हेमहिनि महति हेमवत्वति प्रकर्षवति प्रवणोदकव-
तिवायात्वं भूमिं प्रत्यक्षांपृथिवीं मद्वा महत्वेन महतोदकेनवा प्रजिनोपि प्रकर्षेणप्रीणयसि ॥१॥

अथद्वितीया—

स्तोमांसस्त्वाचिचारिणिप्रतिष्टोमन्त्यक्तुभिः ।

प्रयावाजंनहेर्पन्तंपेरुमस्यस्यर्जुनि ॥ २ ॥

स्तोमांसः । त्वा । विचारिणि । प्रति । स्तोभन्ति । अक्तुभिः ।

प्र । या । वाजंम् । न । हेर्पन्तम् । पेरुम् । अस्यसि । अर्जुनि ॥ २ ॥

हेविचारिणि विविधं चरणशीले पृथिविदेवि त्वां स्तोमांसः स्तोतारः अक्तुभिर्गमन-
शीलैः स्तोत्रैः प्रतिष्टोभन्ति अभिष्टुवन्ति किंच यात्वं हेर्पन्तं शब्दयन्तं वाजंन अश्वयिव
उद्धृतं पेरुं पूरकं मेघं प्रास्यसि प्रक्षिपसि हेअर्जुनि शुभ्रवर्णे गमनशीलेवा ॥ २ ॥

देवानांहविःपुष्ट्वाचिदितिपृथिव्यायाज्या एषैवभूमिः स्तोमेनिष्केवत्येसूक्तमुखीया सू-
चंतु पूर्वमेवोदाहृतं ।

सैषावृषीया—

दृह्णाचिद्यावनस्पतीन्क्ष्मयादर्धर्ष्योर्जसा ॥

यत्तेअभ्रस्यविद्युतोदिवोवर्षन्तिदृष्टयः ॥ ३ ॥ १९ ॥

दृह्णा । चित् । या । वनस्पतीन् । क्ष्मया । दर्धर्षि । ओर्जसा ।

यत् । ते । अभ्रस्य । विद्युतः । दिवः । वर्षन्ति । दृष्टयः ॥३॥१९ ॥

हेपृथिवि यात्वं दृह्णाचित् सुपांसुलुगितितृतीयायाआकारः दृढया क्ष्मया भूम्या सहव-
नस्पतीन् वृक्षान् ओजसा वलेन दर्धर्षि धारयसि अथवा दृह्णेतिविधेयविशेषणं वनस्पतीन्
दृह्णानकृत्वा धारयसीत्यर्थः यत् अस्यास्ते तवसंबन्धिनोवृष्टयोवर्षकामेघाः विद्युतोविद्योतमा-
नात् अभ्रस्य पंचम्यर्थेपञ्चि अभ्रादपांर्हर्तुः दिवोन्तरिक्षादादित्याद्वावर्षन्ति अथवा यद्यस्यास्ते
तवाभ्रस्यमेघस्य वृष्टयः उदकसंघाताः विद्युतोविद्योतमानायादिवःसकाशाद्वर्षन्ति पतन्ति ॥३॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेणकोनविंशोवर्गः ॥ २९ ॥

पसंभ्राजइत्यष्टर्चवयोदशंस्क्रुं आवेयं त्रैष्टुभं वारुणं अनुकम्पतेच—पसंभ्राजेष्टौवारु-
णमिति । विनियोगैर्लैंगिकः ।

तत्रमथमा—

प्रसभ्राजेवृहदर्चागभीरंब्रह्मप्रियंवरुणायश्रुताय ।

वियोजधानंशमितेवचर्मोपस्तिरेपृथिवीसूर्याय ॥ १ ॥

प्र । समभ्राजे । वृहत् । अर्च । गभीरम् । ब्रह्म । प्रियम् । वरुणाय ।

श्रुताय । वि । यः । जधानं । शमिताइइव । चर्म ।

उपस्तिरे । पृथिवीम् । सूर्याय ॥ १ ॥

अग्निः स्वात्मानंसंबोध्य ब्रवीति हेअग्ने त्वं सभ्राजे तस्यभ्राजमानायईश्वराय श्रुताय
सर्वप्रभूयमाणाय वरुणाय उपद्रवत्पनिवारकाय जनानामावरकाय एतन्नामकायदेवाय
वृहत्पभूतं गभीरं दुरवगाहं बहुर्थेपितं प्रियं प्रियभूतं ब्रह्म स्तोत्ररूपं कर्म प्रार्चं प्रार्चय मो-
क्षारपेत्यर्थः योवरुणः शमितेवचर्मं शमितापशुविशसनकर्ता यथोपस्तरणाय चर्मं हन्ति

तद्वृथिवीं विस्तीर्णमन्तरिक्षं तृतीयस्यांपृथिव्यामिति श्रुतेरन्तरिक्षस्यापिपृथिवीशब्दवाच्यत्वं
सूर्याय सूर्यस्य उपस्तिते आस्तरणाय विजघान विस्तारयामास विसृतंहि व्यवहारयोग्यं
भवति तस्माद्भवहारयान्तरिक्षं, विस्तारितवान्, उरुंहिराजावरुणश्चकारेतिहुंकम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

वनेषुव्युन्तरिक्षंतानवाजमर्वत्सुपयउस्त्रियासु ।
हृत्सुऋतुवरुणोअप्सवृग्निदिविसूर्यमदधात्सोममद्रौ ॥ २ ॥
वनेषु । वि । अन्तरिक्षम् । तान् । वाजम् । अर्वत्सु । पयः ।
उस्त्रियासु । हृत्सु । ऋतुम् । वरुणः । अप्सु । अग्निम् । दिवि ।
सूर्यम् । अद्धात् । सोमम् । अद्रौ ॥ २ ॥

अयंवरुणोवनेषुवृक्षाग्रेषु अन्तरिक्षंविततान विस्तारितवान् तथावाजसनेयकं वनेषुहीदं
एषु वृक्षाग्रेष्वन्तरिक्षंविततं तस्मादाहवनेषु व्यन्तरिक्षंततानेति वाजं बलमर्वत्सु अश्वेषु तगान
पयःक्षीरमुस्त्रियासु गोषु उस्त्रियेति गोनाम उस्त्राविणोस्यांभोगाइतितद्भृत्पत्तिः हृत्सु हृदयेषु ऋ-
तुं कर्मसंकल्पं यद्धि मनसाध्यायति तत्कर्मणाकरोति अप्सुदकेषुअग्निं वैद्युतं और्ववा सर्वत्र
विततानेतिसंबन्धः किंच दिवि द्युलोके सूर्यमदधात् स्थापितवान्तोमंचाद्रौपर्वते अदधात् ॥२॥

अथतृतीया—

नीचीनवारंवरुणःकवन्धंप्रससर्जरोदसीअन्तरिक्षम् ।
तेनविश्वस्यभुवनस्यराजायवंनृष्टिर्भूमं ॥ ३ ॥
नीचीनवारम् । वरुणः । कवन्धम् । प्र । ससर्ज । रोदसी इति ।
अन्तरिक्षम् । तेन । विश्वस्य । भुवनस्य । राजा । यवंम् । न ।
ष्टिः । वि । उनत्ति । भूमं ॥ ३ ॥

नीचीनवारं अधोमुखं विलं प्रससर्ज कृतवान् कं कवन्धं कवनमुदकं तद्धीयतेअत्रेति-
कवन्धोमेघः तंतथाकरोत् अथवा कवन्धमुदकं तदुदकं नीचीनवारं नीचीननिर्गमनविलं चकार

मेघं विदार्योदकमधोमुखं चकारेत्यर्थः किंप्रतीतीत्युच्यते रोदसी द्यावापृथिव्यौ अन्तरिक्षं च प्रति
लोकत्रयहितायेत्यर्थः तेनोदकेन विश्वस्यसर्वस्य भुवनस्य भूतजातस्य राजा स्वामीवरुणो भूम
भूमिं व्युनक्तिक्लेदयति वृष्टिः सेका पुमान् यवं न यवमिव यवान् यथाप्ररोहाय सर्वत्र प्रसारयति-
द्वत् भूमिं सर्वत्रोत्ति अथवा वृष्टिर्वरुण इति संबन्धः वर्षकः पर्जन्य इत्यर्थः अस्मिन्पक्षे यवंपुरुष-
इवेति पुरुषशब्दो ध्याहार्यः अत्रनीचीनवारंवरुणः कबन्धमित्यादि निरुक्तं द्रष्टव्यम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

उ॒न॒त्ति॒भूमिं॑ पृ॒थि॒वीमु॒त॒द्यां॒ य॒दा॒ दुग्धं॑ वरु॒णो॒ वृष्ट्या॑दि॒त् ।
स॒म॒भ्रेण॑ व॒स॒त् प॒र्व॒ता॒स॒स्त॒वि॒पी॒य॒न्तः॑ श्रथ॒य॒न्त॒ वी॒राः ॥ ४ ॥

उ॒न॒त्ति॒ । भूमिं॑ । पृ॒थि॒वीम् । उ॒त् । द्याम् । य॒दा । दुग्धम् ।
वरु॒णः । वृष्टि॑ । आ॒त् । इ॒त् । स॒म् । अ॒भ्रेण॑ । व॒स॒त् । प॒र्व॒ता॒सः ।
त॒वि॒पी॒य॒न्तः । श्रथ॒य॒न्त॒ । वी॒राः ॥ ४ ॥

वरुणो भूमिं पृथिवीं प्रथितमन्तरिक्षं अन्तरिक्षस्यापि पृथिवीशब्दवाच्यत्वं पूर्वमुक्तं उता-
पि च द्यां द्युलोकं उनत्ति क्लेदयति यदायं दुग्धं उदकपूर्णं वृष्टि कामयते अथवा दुग्धमुदकं
तेन तत्कार्यमोषध्यादिकं लक्ष्यते ओषध्यादयः प्रवर्धन्तामित्यदा कामयते आदित् अनन्तरमे-
व संवसत् समाच्छादयन्ति केपर्वतासः पर्ववन्तोद्रयः केन अभ्रेणमेघेन किंच विपीयन्तो बल-
मिच्छन्तो वीराविशेषेण वृष्टेः भेरयितारो मरुतः श्रथयन्त श्रथयन्ति मेघान् ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

इ॒मा॒मू॒ष्वो॒सुर॑स्ये॒ श्रु॒त॑स्ये॒ म॒ही॒मा॒द्यां॑ वरु॒णस्य॑ प्र॒वो॒च॒म् ।
मा॒ने॒न॒व॒त॒स्थि॒वाँ॑ अ॒न्त॒रि॒क्षे॒ वि॒यो॒म॒मे॒पृ॒थि॒वीं॑ सूर्ये॒ण ॥ ५ ॥ ३० ॥
इ॒मां । ऊँ इति॑ । सु॒ । आ॒सुर॑स्ये । श्रु॒त॑स्ये । म॒ही॒म् । मा॒द्याम् ।
वरु॒णस्य॑ । प्र॒ । वो॒च॒म् । मा॒ने॒न॒इ॒व । त॒स्थि॒इ॒वान् । अ॒न्त॒रि॒क्षे॒ । वि॒ ।
यः । म॒मे॒ । पृ॒थि॒वीम् । सूर्ये॒ण ॥ ५ ॥ ३० ॥

आसुरस्य असुरसंबन्धिनः असुराणामस्यचवध्यघातकभावःसंबन्धः असुरहन्तुरित्यर्थः अथवा असुरोमेघः प्राणदानात्संबन्धिनः श्रुतस्य विश्रुतस्य महीं महतीं इमां मायां प्रज्ञां प्रवोचं प्रब्रवीमि कैयामायेतिसोच्यते योवरुणोन्तरिक्षेतस्थिवान् तिष्ठन् मानेनेव दंडेनेव सूर्येण पृथिवीमन्तरिक्षं विममे परिच्छिनत्ति तस्यैपामाया ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेर्विशोवर्गः ॥ ३० ॥

अथपष्ठी—

इमामनुकवितमस्यमायांमहींदेवस्यनकिरादधर्ष ।

एकंयदुद्गानपृणन्त्येनींरासिञ्चन्तींस्वनयःसमुद्रम् ॥ ६ ॥

इमाम् । ऊँ इति । नु । कवितमस्य । मायाम् । महीम् । देवस्यम् ।

नकिः । आ । अदधर्ष । एकम् । यत् । उद्गा । न । पृणन्ति । एनीः ।

आसिञ्चन्तीः । अवनयः । समुद्रम् ॥ ६ ॥

कवितमस्य प्रकृष्टप्रज्ञस्य देवस्य द्योतमानस्य स्तुत्यस्य वा वरुणस्येमांसर्वप्रसिद्धां महीं महतीं मायां प्रज्ञां नकिनैवआदधर्ष नहिनस्तिकश्चिदपि ऊन्वितिपूरणौ यद्यस्मादेकं समुद्रं उद्गा उदकेन नपृणन्ति नपूरयन्ति काः एनीः एन्यः शुभ्राः गमनशीलावा आसिञ्चन्ती उदकमासिञ्चयन्त्यः अवनयोनयः बह्व्योनयः सर्वदोदकेनपूरयन्त्योपि नैकमपिसमुद्रंपूरयन्तीति इदंवरुणस्य महत्कर्मैति अत्रान्तरिक्षविस्तारादिसमुद्रापूरणपर्यन्तं कर्म परमेस्वरस्यैवोचितं नवरुणस्येतिनवाच्यं तस्यवरुणादिरूपावस्थानात् एषन्नस्तेत्यादिश्रुतिः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

अर्यम्यंवरुणमिञ्चंवासरवायंवासदमिञ्चातरंवा ।

वेशंवानित्यंवरुणारंणंवायत्सीमार्गश्चक्रमाशिश्चथस्तत् ॥ ७ ॥

अर्यम्यम् । वरुणम् । मिञ्चम् । वा । सरवायम् । वा । सदम् । इत् ।

आतरम् । वा । वेशम् । वा । नित्यम् । वरुणम् । अरणम् । वा ।

यत् । साम् । आर्गः । चक्रम् । शिश्चथः । तत् ॥ ७ ॥

हेवरुणअर्यम्यं अर्यमैवार्यम्यः स्वार्थिकोयत् अर्तेरिदंरूपं प्रदातारमित्यर्थः अथवा इरगान्मननाच्चशास्तीतिअर्यमा गुरुः तंवा अथवा मिञ्चं त्रिभिदास्तेहेनइत्यस्मात्स्वार्थिकोयत्

अनुरक्तमित्यर्थः वाअथवा सखायं समानख्यानं सदमित्त्वं सर्वदेव भ्रातरंवा नित्यं निरन्तरं
वेशं निकटनिकेतनवर्तिनंवा अरणंवा अशब्दमित्यर्थः अथवा रणमदातारंवा नित्यंनिरन्तरं
एतान्प्रतियत्सीं यदेतदागोपराधं चक्षुम तच्छिश्नथोस्मत्तोविनाशय ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

किंतवासोयद्रिरिपुर्नदीविवद्वाघासृत्यमुत्तयंनविद्म ।

सर्वाताविष्यंशिथिरेवदेवाधतिस्यामवरुणप्रियासः ॥ ८ ॥ ३१ ॥

किंतवासः । यत् । रिरिपुः । न । दीवि । यत् । वा । घृ । सृत्यम् ।

उत् । यत् । न । विद्म । सर्वा । ता । वि । स्य । शिथिराऽइव ।

देव । अध । ते । स्याम् । वरुण । प्रियासः ॥ ८ ॥ ३१ ॥

किंतवासः किंतवाधूतकृतः किंतवास्ति सर्वं मयाजितमितिवदतीतिकितवः नदीवि नदे-
वने द्यूते यथायद्रिरिपुः लेपयन्ति पापमारोपयन्ति यदस्मासु द्वेषारोमयि त्वमेतत्पापमकरोरि-
त्पाक्षिपन्ति अत्र पुरस्तादुपचारोपिनकारउपमार्थीयः वा अथवा वेतिपूरणः यत्पापंसत्यं आ-
रोपमन्तरेणकृतवन्तःस्म उत अपिच यत्कृतंपापं नविद्म नजानीमः ता तानि सर्वा सर्वाणि
शिथिरेव शिथिलानीव शिथिलबन्धनानिफलानीव विष्य मोचय स्यतिरुपसृष्टोविमोचने हे-
देव अध अनन्तरं ते तव प्रियासः प्रियाः स्याम भवेम ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेणकर्त्तृशोवर्गः ॥ ३१ ॥

इन्द्राग्नीयमितिपल्लवचतुर्दशसूक्तं अत्रैरार्पमानुष्टुभमैन्द्राग्नें पृथीविराट्पूर्वा आद्यौदश-
कावष्टकास्तपइतिपरिभाषितत्वात् तथाचानुक्रान्तम्-इन्द्राग्नीपल्लेन्द्राग्नेमानुष्टुभंविराट्पूर्वात्त-
मिति विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा-

इन्द्राग्नीयमवथउभावाजेपुमर्त्यम् ।

दृह्णाचित्सप्रभेदनिद्युम्नावाणीरिवत्रितः ॥ १ ॥

इन्द्राग्नी इति । यम् । अवथः । उभा । वाजेषु । मर्त्यम् । दृह्णा ।

चित् । सः । प्र । भेदति । द्युम्ना । वाणीःऽइव । त्रितः ॥ १ ॥

हेइन्द्राग्नी उभा उभौ परस्परावियुक्तौ युवां यमत्यमवथः रक्षथः वाजेषु संग्रामेषु
समत्योद्दहाचिद् दृढान्यपियुन्ना द्योतमानानि धनानिशत्रुसंबन्धीनि प्रभेदति प्रकर्षेणभिनत्ति
त्रितक्रषिवांणीरिव प्रतिवादिवाक्प्राणीव अथवा त्रिपुस्थानेषु वर्तमानोमिः शत्रूणां
वाक्प्राणीव ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

यापृतनासुदुष्टरायावाजेषुश्रवाय्या ।

यापञ्चर्षणीरमीन्द्राश्रीताह्वामहे ॥ २ ॥

या । पृतनासु । दुष्टरा । या । वाजेषु । श्रवाय्या । या । पञ्च ।

र्षणीः । अग्नि । इन्द्राग्नी इति । ता । ह्वामहे ॥ २ ॥

या याविन्द्राग्नी पृतनासु संग्रामेषु दुष्टरा दुष्टरौ अनभिभाष्यौ या यौच वाजेषु संग्रा-
मेषु अन्नेषुवा श्रवाय्या श्रवाय्यौ स्तुत्यौ या यौ पञ्चर्षणीः चर्षणयोमनुष्याः तानभिरक्षत-
इतिशेषः ता तौ महानुभावौह्वामहे स्तुमः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

तयोरिदमवच्छर्वस्तिग्माद्विद्युन्मघोनोः ।

प्रतिद्रुणागमस्त्योर्गवाँदृत्रघ्नपते ॥ ३ ॥

तयोः । इत् । अमश्वत् । शर्वः । तिग्मा । विद्युत् । मघोनोः । प्रति ।

द्रुणा । गमस्त्योः । गवाँम् । दृत्रघ्ने । आ । द्रुपते ॥ ३ ॥

अमवद् अभिभावुकं शवोबलं तयोरिद् तयोरेव मघोनोर्मघवतोरन्ववतोर्धनवतोर्वा त-
योर्द्विद्युत् वज्रं तिग्मा तीक्ष्णं वर्तते गमस्त्योर्हस्तयोः एवंभूतौदेवौ गवामुदकानां पणिभिरग्रह-
णानांवागर्वालाभ्याम् द्रुणा द्विकारेण गमनशीलेनवैकेनरथेन वृत्रघ्ने आवरकमेघहनमाय
तथाविधवृत्रासुरवघायवा प्रतिद्रुपते प्रतिगच्छतः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

तावा॒मेपे॒रथाना॑मिन्द्रा॒ग्नीह॑वामहे ।

पती॑तुरस्य॒राध॑सोवि॒द्वांसा॑गिर्व॒णस्त॑मा ॥ ४ ॥

ता । वा॒म् । एपे॑ । रथाना॑म् । इन्द्रा॒ग्नी इति॑ । ह॒वाम॑हे । पती॑ इति॑ ।
तुरस्य॑ । राध॑सः । वि॒द्वांसा॑ । गिर्व॒णःस्त॑मा ॥ ४ ॥

हेदेवौ ता तौ वक्ष्यमाणगुणौ वां युवां हवामहे स्तुमः किमर्थं रथानामेपेयुदे रथानामेरेणा-
यकीदृशौयुवां इन्द्राग्नीर्द्रमाग्निचपरस्परयुग्मभूतौ तुरस्य जंगमरूपस्य राधसोघनादिलक्षणस्य
धनस्य पती स्वामिनौ विद्वांसा सर्वतौ गिर्वणस्तमा गीर्भिर्वननीयतमौ ईदृशौयुवां हवामहे॥४॥

अथपंचमी-

तावृ॒धन्ता॑व॒नुद्यू॑न्मती॒यदे॒वाव॑दभा॑ ।

अर्ह॑न्ताचि॒त्पुरो॑द॒धेशे॑वदे॒वाव॑र्वते ॥ ५ ॥

ता । वृ॒धन्तौ॑ । अनु॑ । द्यून् । मती॒य । दे॒वौ । अ॒दभा॑ । अर्ह॑न्ता ।
चि॒त् । पुरः॑ । द॒धे । अंशा॑इ॒व । दे॒वौ । अ॒र्वते ॥ ५ ॥

ता तौ अनुद्यून् प्रतिदिनं वृधन्तौ वर्धमानौ सर्वदामवृद्धावित्यर्थः वर्धनेदृष्टान्तः मतेव म-
नुष्याविव तौयथाप्रतिदिनं वर्धते देवौ द्योतमानौ अदभा अर्हिस्यौ अर्हताचिद्व प्रकर्षेणपूज्यौ
चिदितिपूजायां तादृशौमहानुभावौदेवावर्वतेश्वलाभाम पुरोदधे पुरस्कुर्वे अंशेव अंशोनामद्वाद-
शादित्यनभ्यवर्तीदिवः सभगस्याप्युपलक्षकः अंशाविव आदित्याविवदीप्तावित्यर्थः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

ए॒वेन्द्रा॑ग्नि॒भ्याम॑हा॒विह॑व्यंशू॒प्यंघृ॑तंन॒पूत॑मद्रि॒भिः ।

तासूरि॑पु॒श्रवो॑बु॒हृत्सु॑दि॒गुण॑त्सु॒दिधृ॑त्सु॒दिधृ॑त्सु॒दिधृ॑त्सु॒दिधृ॑त्सु ॥ ६ ॥ ३ ॥

ए॒व । इन्द्रा॑ग्नि॒भ्याम् । अ॒हा॒वि । ह॒व्यम् । शू॒प्यम् । घृ॒तम् ।

न । पू॒तम् । अ॒द्रि॒भिः । ता । सू॒रि॑पु॒ । श्र॒वः । बु॒हृत् । रु॒यिम् ।

गु॒ण॑त्सु॒ । दि॒धृ॑त्सु॒ । द्य॒प्यम् । गृ॒ण॑त्सु॒ । दि॒धृ॑त्सु॒ ॥ ६ ॥ ३ ॥

एव एवं इदानीं क्रियमाणप्रकारेणस्तुतिसाहित्येनेत्यर्थः इन्द्रामिष्यां हव्यं हविः अहा-
वि परित्यक्तमासीत् कीदृशंतव शूष्यं बलकरं किमिव अद्रिभिर्ग्रावभिः पूतमभिषुतं घृतंन सो-
मरसमिव तद्यथायुवाभ्यांप्रदीयते तद्वच्चरुपुरोडाशादिकमपि ता वौदेवौ सूरिषु मेधाविष्वस्मास्तु
बृहत्प्रभूतं श्रवोन्नं यशोवा रथिधनंच दिधृतं धारयतं इषमन्नं गृणास्तु स्तुवस्तु दिधृतंपुनरुकि-
रादरार्था ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेद्वात्रिंशोवर्गः ॥ ३२ ॥

प्रवोमहदतिनवर्षंपंचदशंसूक्तं एवयामरुदाख्यस्यात्रेयस्यमुनेराप्यं मरुद्देवताकमतिजगती-
छन्दस्कं तथाचानुक्रमणिका—प्रवोनवैवयामरुन्मारुनमतिजागतमिति । दशरात्रेपष्टेहनिवृत्तीयस-
वनेच्छावाकशस्त्रे इदंसूक्तं सूत्रितंच—एवयामरुदुकोवृषाकपिनेति ।

तत्रप्रथमा—

प्रवोमहेमनयोयन्तुविष्णवेमरुत्वतेगिरिजाएवयामरुत् ।
प्रशर्धायप्रयज्यवेसुखादयेतवसेमन्ददिष्टयेधुनिव्रतायशवसे ॥ १ ॥

प्र । वः । महे । मनयः । यन्तु । विष्णवे । मरुत्वते । गिरिजाः ।
एवयामरुत् । प्र । शर्धाय । प्रयज्यवे । सुखादये । तवसे ।
मन्ददिष्टये । धुनिव्रताय । शवसे ॥ १ ॥

प्रयन्तु प्रगच्छन्तु गिरिजाः वाचिनिष्पन्नामतयस्तुतयः कस्मै वस्तुभ्यं वचनव्यत्ययः
विष्णवेव्याप्तयेन्द्राय विष्णवेवा मरुत्वते मरुद्भिस्त्वद्वेते कस्यस्तुतयइत्युच्यते एवयामरुत्
एतन्नामकस्यऋषेः पद्यचालुक् अथवा यमृषिर्गिरिजाः स्तुतेर्जनयिताभवति उत्तरार्धेमरुत्स्तुतिः
किंच प्रयन्तुस्तुतयः कस्मै शर्धाय बलाय मारुताय इतरत्सर्वबलविशेषणं प्रयज्यवे प्रकर्षेणयष्ट-
व्याय सुखादयेशोभनाभरणाय स्वादिराभरणविशेषः हस्तेपुत्रादिश्रृंगस्तुखादयईतिचश्रुतेः तवसे
बलवते भंददिष्टये स्तुतिरूपाइष्टिर्यस्यतवमन्ददिष्टि तस्मै धुनिव्रताय मेधानांचालनं कर्मयस्य
सादृशाय शवसे गमनवते ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

प्रयेजातामहिनायेचनुस्वयंप्रविद्धनांब्रुवतेएवयामरुत् ।

ऋत्वातद्वोमरुतोनाधृपेशोदानामह्नातदेपामष्टासोनाद्रयः ॥२॥

प्र । ये । जा॒ताः । म॒हिना । ये । च । नु । स्व॒यम् । प्र । वि॒द्धना ।

ब्रु॒वते । ए॒व॒याम॑रुत् । ऋ॒त्वा । तत् । वः । म॒रुतः । न । आ॒ष्ट॒प्ये ।

शर्वः । दा॒ना । म॒ह्ना । तत् । ए॒याम् । अ॒ष्ट॒पासः । न । अ॒द्रयः ॥ २ ॥

ये महिना महता विष्णुनेन्द्रेणवासाह प्रजाताः प्रादुर्भूताः तान्ब्रुवते येच नु क्षिप्रं स्व-
यमेव विद्धना यज्ञगमनविषयज्ञानेनसहप्रजाताः प्रादुर्भूताः तान् मरुतःएवयामरुत् ब्रुवते स्तौति
प्रेत्यपमाख्यातेनवा संबन्धीयः ब्रुवतइतिव्यत्ययेनबहुवचनं एकवचनेवाछान्दसःशः निघाता-
भावच्छान्दसः अथपत्यक्षवादः हेमरुतोवोयुष्माकं तत्प्रसिद्धं शोबलं ऋत्वाचालनादिरूपेण
कर्मणायुक्तं नाधृपे कैश्चिदन्याधर्षणीयंभवति अन्येषामसुरादीनां ऋत्वा कर्मणावानभिभा-
व्यंभवति कृत्यार्थेकेच किंचैषां वः तत्त्वलं दाना अभिमतदानेन मह्ना महत्त्वेनचोपेतं मूयं प्रव-
त्ताः अधृष्टासः अधर्षणीयाः तन्नदृष्टान्तः अद्रयो न तेयथाअधृष्टाः तद्वद्युमपि ॥ २ ॥

अथतृतीया-

प्रयेद्विवोवृहत्शृण्विरेगिरासुशुक्लानःसुभ्वंएवयामरुत् ।

नयेपामिरीसधस्थेईष्टेआअग्रयो नस्वविद्युतःप्रस्पन्द्रासोधुनीनाम् ॥३॥

प्र । ये । दि॒वः । वृ॒हत् । शृ॒ण्विरे । गि॒रा । सु॒शुक्लानः । सु॒भ्वः ।

ए॒व॒याम॑रुत् । न । ये॒षाम् । ई॒री । स॒ध॒स्थे । ई॒ष्टे । आ । अ॒ग्रयः ।

न । स्व॒वि॒द्युतः । प्र । स्प॒न्द्रासः । धु॒नीना॑म् ॥ ३ ॥

येमरुतोवृहतोदिवोघुलोकादागच्छन्तः प्रशृण्विरे शृण्वन्ति तान्मरुतोगिरा एवया-
मरुत्स्तुतवान् कीदृशास्ते शुशुक्लानोदीनाः सुभ्वः सुद्युभवन्तः येषामरुतां सधस्थे सहस्थाने
स्वर्कोपनिवासे तिष्ठतां इरी ईरिता मेरिता नेष्टे आनेशतेच चालयितुं आइतिचार्थे
अग्रयो न अग्रयइव स्वविद्युतःस्वयमेवविद्योतमानाः धुनीनां नदीनां स्पन्द्रासः वर्षणे-
नचालयितारथ ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

सचक्रमेमहतोनिर्हरुक्रमःसमानस्मात्सदसएवयामरुत् ।
युदायुक्तमनास्वादधिष्णुभिर्विष्वर्धसोविमहसोजिगातिशेद्वधोवृष्टिभिः॥४॥

सः । चक्रमे । महतः । निः । उरुःक्रमः । समानस्मात् । सदसः ।
एवयामरुत् । युदा । अयुक्त । मना । स्वात् । अधि । ष्टिभिः ।
विःस्पर्धसः । विःमहसः । जिगाति । शेद्वधः । वृष्टिभिः ॥ ४ ॥

समरुद्रणोमहतः प्रवृद्धात् समानस्मात् सर्वेषांसाधारणात् सदसःस्थानादन्तरिक्षात् उरु-
क्रमोविस्तीर्णक्रमणःसन् निश्चक्रमे निरगच्छत् कदेत्युच्यते एवयामरुद्वपिः यदा स्वात्स्वकीय-
स्थानात् अधीतिपंचम्यर्थानुवादी तन्ना आत्मनैव स्तुभिर्गन्तुभिर्गृभिः स्वनेतृभिरश्वैरयुक्त यु-
क्तोभवदागमनप्रार्थनाय अथ बहुवदुच्यते तदानीं विस्पर्धसःविविधस्पर्धाः अहंपुरतोगच्छाम्यहं
पुरतोगच्छामीति तेषांस्पर्धा अथवा विगतस्पर्धानहोपांसार्षस्पर्धकाःसन्ति विमहसोविशिष्टवत्ताः
शेद्वधःशेवस्यसुखस्यवर्धयितारः जिगाति निर्गच्छन्ति व्यत्ययेनैकवचनम् ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

स्वनोनवोमवान्नेजयदृषात्वेपोययिस्तविषएवयामरुत् । येनासहं
न्तःस्रजतस्वरोचिपःस्थारश्मानोहिरण्ययाःस्त्रायुधासंइष्मिणाः॥५॥३॥

स्वनः । न । वः । अमंडवान् । रेजयत् । दृषा । त्वेपः । ययिः ।
तविषः । एवयामरुत् । येन । सहन्तः । स्रजत । स्वःरोचिपः ।
स्थाःइरश्मानः । हिरण्ययाः । सुःआयुधासः । इष्मिणाः ॥ ५ ॥३॥

हेमरुतोवोयुष्माकं स्वनोवेगजनितःशब्दोनेरेजयत् नकंपयतु एवयामरुतंमां सुपांस्तुगि-
तिद्वितीयायादृक् स्वनोविशेष्यते अमवान् बलवान् वृषा वार्षितावृष्टेः त्वेपोदीप्तः रपिर्गन्ता त-
विषः प्रवृद्धः येनस्वनेनसहन्तः शत्रून्निभवन्तोयुयं कंजत प्रसाधयथ दृढर्थेलोद् क्रीदश्यायू-

यं स्वरोच्चिषः स्वापत्तरभ्रमयः स्थारभ्रानः स्थिररश्मयोहिरण्ययाःहिरण्याभरणाः स्वापुधासः
स्वापत्तायुधाः इप्मिणोन्नवन्तोगमनवन्तोवा ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेत्रयस्त्रिंशोवर्गः ॥ ३३ ॥

अथपटी-

अपारोवोमहिमादृद्वशवसस्त्वेपंशवोवत्वेवयामरुत् ।

स्थातारोहिप्रसितौसंदृशिस्थनतेनउरुप्यतानिदःशुशुक्रांसोनाग्रयः ॥ ६ ॥

अपारः । वः । महिमा । दृद्वशवसः । त्वेपम् । शवः । अवतु ।
एवयामरुत् । स्थातारः । हि । प्रसितौ । समृदृशि । स्थन । ते ।
नः । उरुप्यत । निदः । शुशुक्रांसः । न । अग्रयः ॥ ६ ॥

हेमरुतोवोयुष्माकं महिमा अपारोनवधिकः हेवृद्धशवसः प्रवृद्धयलाः त्वेपं दीपं शवो-
युष्माकंचलमवतुरक्षतु एवयामरुतंभां द्वितीयैकवचनस्यलुक् यूर्यमसितौ प्रबलवन्धने नियमन-
वतियत्ते संदृशि संदर्शनेनिमित्ते स्थातारोहि स्थाननियमेनतिष्ठन्तोस्थन भवथस्वतु तेनोस्मा-
निदोनिन्दकाच्छत्रोःसकाशादुरुप्यतरक्षत अग्रयइवशुशुक्रांसोदीषाःयूपमिति ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

तेरुद्रासःसुमरवाअग्रयोयथातुविद्युन्नाअवन्त्वेवयामरुत् ।
दीर्घपृथुपंप्रथेसद्वापार्थिवयेपामज्मेष्वामहःशर्धास्यद्भुतैनसाम् ॥ ७ ॥

ते । रुद्रासः । सुमरवाः । अग्रयः । यथा । तुविद्युन्नाः । अवन्तु ।
एवयामरुत् । दीर्घम् । पृथु । पप्रथे । सद्वा । पार्थिवम् । येषाम् ।
अज्मेषु । आ । महः । शर्धासि । अद्भुतःएनसाम् ॥ ७ ॥

तेमरुवोरुद्रासोरुद्रपुत्राः सुमरवाः शोभनपज्ञाः अग्रयोयथाग्रयइव तुविद्युन्नाः प्रभूतदी-
प्तयः अथवाग्निसदृशाः तुविद्युन्नाः प्रभूतधनाः अवन्तु रक्षन्तु एवयामरुत् एतन्नामानर्द्धिर्षिमां

पार्थिवं पृथिव्यत्रान्तरिक्षं तत्संबन्धि दीर्घं भायतं पृथु विस्तीर्णं सद्य सदनं पप्रथे मरुद्भिःप्र-
थितमभूत् अद्भुतैतसां अपापानांयेषां अग्नेषु गमनेषु महोमहान्ति शर्धांसिच बलानि आग-
च्छन्तीतिशेषः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

अद्वेषो नो मरुतो गा तु मे त न श्रो ता ह वं ज रि तु रे व या म रु त् ।
विष्णो र्म हः स म न्य वो यु पो त न स्म द्र थ्यो इ न दं स ना प द्वे पां सि स नु तः ॥ ८ ॥

अद्वेषः । नः । मरुतः । गा तुम् । आ । इत न । श्रोतं । हवम् ।
जरितुः । एवयामरुत् । विष्णोः । महः । सऽमन्यवः । युयोत न ।
स्मत् । रथ्यः । न । दंसना । अपं । द्वेषांसि । सनुतरिति ॥ ८ ॥

हेमरुतः अद्वेषः अद्वेषसोयूयं नोस्माकं गातुं गमनस्वभावंस्तोत्रंपति आइतन आगच्छ-
त तदर्थं जरितुः स्तोतुरेवयामरुत् एवयामरुतोममहवं श्रोत शृणुत विष्णोर्व्यापकस्येन्द्रस्य म-
होमहतो हेतमन्यवः समानयज्ञाः यूयं स्मत् अयंप्रशस्तनाम प्रशस्तारथ्योन रथिनोषोद्धा-
रद्व तेषथाशत्रूनपाकुर्वन्ति तद्वदस्माकं दंसना कर्मणा सनुतः अन्तर्हितनामैतत् अन्तर्हितान
द्वेषांसि द्वेषन् अपयुपोतन दूरेवियोजयत पृथक्कुरुत ॥ ८ ॥

एपाअध्यायोपाकरणोत्सर्जनयोर्विनियुक्ता ।

अथनवमी-

गन्तानो यज्ञं यज्ञियाः सुशामि श्रो ता ह वं म र्क्ष ए व या म रु त् ।
ज्येष्ठां सो न प र्व ता सो व्यो म नि यू यं त स्यं प्र चेत सः स्या तं दु र्ध र्तं
धो नि दः ॥ ९ ॥ ३४ ॥

गन्तं । नः । यज्ञम् । यज्ञियाः । सुशामिं । श्रोतं । हवम् । अर्क्षः ।
एवयामरुत् । ज्येष्ठांसः । न । पर्वतासः । विऽओमनि । यूयम् ।
तस्यं । प्रऽचेतसः । स्यातं । दुःधर्तवः । निदः ॥ ९ ॥ ३४ ॥

हेयज्ञियाः मरुतोपूर्यं नोस्माकं यज्ञं गन्त आगच्छत सुशमि शोभनकर्मयथाभवतित-
था सुकर्मत्वायेत्यर्थः तदर्थं नोहवं अस्मदीयमाह्वानं श्रोत शृणुत अरक्षः रक्षोवर्जितापूर्यं
लिंगवचनयोर्व्यत्ययः ज्येष्ठासोन ज्येष्ठाइव पर्वतासः विन्ध्यादयइव अतिमवृद्धाव्योमनिअन्त-
रिक्षेवर्तमानाः प्रचेतसः प्रवृद्धज्ञानाः यूर्यं तस्यनिदोनिन्दकस्य दुर्धर्तवो दुर्धराः स्यात भवत ॥९॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेचतुस्त्रिंशोवर्गः ॥३४॥

॥ इतिपंचमेमंडलेपठोनुवाकः ॥ ६ ॥

॥ समासंचात्रेयंपंचममंडलम् ॥ ५ ॥

भारद्वाजेपद्येमंडले षडनुवाकाः तत्र प्रथमेनुवाकेपंचदशसूक्तानि तत्रत्वंसग्नइतित्रयोद-
शर्चंप्रथमंसूक्तं त्वंसग्नेसतोनेतिबाहंस्यत्योभरद्वाजः षष्ठमंडलमपश्यदित्यनुक्रान्तत्वाद् मंडलद्र-
ष्टासपवभरद्वाजऋषिः अनादेशपरिभाषयात्रिष्टुप् मंडलादिपरिभाषयामिर्देवता पशोर्हविष्यवदी-
यमानेमैत्रावरुणेनानुवचनीयमिदंमनोतासूक्तं सूत्रितंच—त्वंसग्नेप्रथमइत्यन्वाहेति । पातरनुवाके
आग्नेयेकतौत्रैष्टुभेछन्दस्येतदादिसूक्तपट्टंद्वितीयवर्जं सूत्रितंच—त्वंसग्नेप्रथमइतिषण्णांद्वितीयमु-
द्धरेदिति आद्योपाकरणेविनियुक्ता सूत्रंतुपूर्वमंत्रेऽक्तम् ।

तत्रप्रथमा—

त्वंसग्नेप्रथमोमनोतास्याधियोअभवोदस्महोता ।
त्वंसींष्टपन्नरुणोर्दुष्टरीतुसहोविश्वस्मैसहसेसहध्वै ॥ १ ॥

त्वम् । हि । अग्ने । प्रथमः । मनोता । अस्याः । धियः । अभवः ।
दस्म । होता । त्वम् । सीम् । ष्टपन् । अरुणोः । दुस्तरितु । सहः ।
विश्वस्मै । सहसे । सहध्वै ॥ १ ॥

हेअग्ने प्रथमोदेवानांमध्येप्रथमः प्रतमः प्ररुष्टतमः पूर्वभाषीवात्वं मनोताहि देवानांमनो-
यत्रऊतंसंबद्धंभवतितादृशोभवसि हिशब्दोऽग्निःसर्वमनोता अग्नौमनोताःसंगच्छन्तेइत्यादिर्वा-
सणप्रसिद्धिद्योतनार्थः हेदस्म दर्शनीय अस्याधियः अस्पकर्मणोहोता देवानामाह्वाता अभ-
वः भवसि हेष्टपन् कामानावर्षितः त्वंसीं सर्वतःदुष्टरीतु दुर्हिंस्यमर्हिंस्यं सहोबलं अरुणोः अ-
करोः किमर्थं विश्वस्मैसहसे सर्वस्यापिबलवत्ःशत्रोः सहध्वै अभिभवनाय ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अथाहोतान्यंसीदोयजीयानिब्रह्मस्पदइष्टपयन्नीडधःसन् ।
तंत्वानरं प्रथमदेवयन्तोमहोरायेचितयन्तोअनुग्मन् ॥ २ ॥

अर्ध । होता । नि । असीदः । यजीयान् । इळः । पदे । इपयन् ।
ईड्यः । सन् । तम् । त्वा । नरः । प्रयमम् । देव्यन्तः । महः । राये ।
चितयन्तः । अनु । ग्मन् ॥ २ ॥

अथ अधुना हेअग्ने यजीयान् अतिशयेनयष्टार्त्तं होता होमनिष्पादकःसन् इळः भू-
भ्याःवेदिलक्षणायाः पदे स्थाने न्यसीदोनिपण्णवानसि किंकुर्वन् इपयन् पशुपुरोडाशादिलक्ष-
णमन्मिच्छन् ईड्यः स्तुत्यःसन् तं तादृशं त्वा त्वां प्रथमं इतरदेवताभ्यःपूर्वं देवयन्तोदेवंत्वा-
मात्मनइच्छन्तो नरोनेतारोमनुष्याऋत्विग्यजमानाः महोमहते रायेधनाय चितयन्तो जानन्तः स्तु-
त्याप्तापयन्तो वा अनुगमन् अन्वगच्छन्पूर्वम् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

वृतेवयन्तं वृद्धिर्भिवसव्यै ईस्त्वे रयिं जागृवांसो अनुग्मन् ।
रुशन्तमग्निं दर्शतं बृहन्तं वपावन्तं विश्वहा दीदिवांसम् ॥ ३ ॥

वृता ईव । यन्तम् । वृद्धिभिः । वसव्यैः । त्वे इति । रयिम् ।
जागृवांसः । अनु । ग्मन् । रुशन्तम् । अग्निम् । दर्शतम् ।
बृहन्तम् । वपावन्तम् । विश्वहा । दीदिवांसम् ॥ ३ ॥

वृतेव मार्गिणेवेति संप्रत्यर्थे लोकद्वयमभ्यगतेन मार्गेण बहुभिरनेकैर्वसव्यैः वसुभिः
स्वार्थिकस्तद्धितप्रत्ययः यजमानानां निवासयोग्यैर्वासां र्थं यन्तं गच्छन्तंत्वां अनुगमन् अनु-
गच्छन्ति संभ्रजन्ते यजमानाः कीदृशास्ते त्वे त्वयि देवे रयिं धनं जागृवांसः प्रयच्छन्त इत्यर्थः
कीदृशंत्वामित्युच्यते रुशन्तं दीप्तवर्णं अग्निं अंगनादिगुणविशिष्टं दर्शतं दर्शनीयं बृहन्तं महा-
न्तं वपावन्तं विश्वहा सर्वेषु कालेषु दीदिवांसं दीप्यमानं ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

पदैवस्य नर्मसाव्यन्तः श्रवस्य वः श्रव आपन्नमृक्तम् ।

नामानि चिदधिरेयुज्ञियानि मद्रायान्तेरणयन्तु संदृष्टौ ॥ ४ ॥

प॒दम् । दे॒वस्य॑ । नम॑सा । व्यन्तः । श्र॒व॒स्य॒वः । श्र॒वः । आ॒प॒न् ।
अमृ॑क्तम् । नामा॑नि । चि॒त् । द॒धिरे॑ । य॒ज्ञिया॑नि । भ॒द्राया॑म् ।
ते । र॒ण॒य॒न्त॒ । स॒म॒ष्ट॒ष्टौ ॥ ४ ॥

देवस्य द्योतमानस्याग्नेः पदं आहवनीयस्थानं नमसा हविषा स्तोत्रेणवा व्यन्तोगच्छन्तः श्रवस्पवोन्नमिच्छन्तः पूर्वेयजमानाः श्रवः सर्वत्रश्रूयमाणमन्नं अमृक्तं अन्यैरपरिवाध्यं आपन् आमुवन्ति हेअग्नेतेतव भद्रायां स्तुत्यायां सन्दष्टौ निमित्तायां रणयन्त रमयन्तित्वां किंच यज्ञियानि यज्ञयोग्यानि नामानि नमनीयानि वैश्वानरोजातवेदाइत्यादीनि दधिरे धारयन्ति अथवानमनसापनानिस्तोत्राणिदधिरे चिदितिपूरणः ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

त्वा॑व॒र्ध॒न्ति॒क्षि॒त॒यः॑ पृ॒थि॒व्यान्त्वा॑रा॒य॒उ॒भ॒या॑सो॒जना॑नाम् ।
त्वा॑त्रा॒ता॒तर॑णे॒चेत्यो॑भूः पि॒तामा॒तास॑द॒मिन्मा॒नु॒पा॒णाम् ॥ ५ ॥ ३५ ॥

त्वा॑म् । व॒र्ध॒न्ति॒ । क्षि॒त॒यः॑ । पृ॒थि॒व्याम् । त्वा॑म् । रा॒यः॑ ।
उ॒भ॒या॑सः । ज॒ना॑नाम् । त्वम् । त्रा॒ता । तर॑णे । चे॒त्यः॑ । भूः । पि॒ता ।
मा॒ता । स॒द॑म् । इत् । मा॒नु॒पा॒णाम् ॥ ५ ॥ ३५ ॥

हेअग्ने त्वां क्षितयोमनुष्याऋत्विजः पृथिव्यां वेदिलक्षणायां वर्धन्ति वर्धयन्ति उभयासोऽभयविधानिपशवपशुरूपाणि जनानां यजमानानांसंबन्धीनि रायोधनानि ऋत्विजोष्वर्थादयः त्वात्वामुदिश्यवर्धन्ति अथवा उभयविधानिधनानि गवादीनि जनानां जायमानानां पुत्रादीनामर्थाय मातृत्वावर्धन्ति हेतरणे दुःखात्तारकामे त्वंचेत्योज्ञातव्यःस्तुत्यःसन्न आता रक्षिता भूर्भवति किंच मानुषाणां मनुष्याणांस्तोतृणामस्माकं सदमित्तर्वेदा पितामाताच माता पितृस्थानीयोभूर्भवति ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेपचात्रिशोवर्गः ॥ ३५ ॥

अथपटी-

सपर्येण्यःसप्रियोविक्ष्वग्निर्होतामन्द्रोनिपसादायजीयान् ।
तंत्वावयंदमआदीदिवांसमुपञ्जुवाधोनर्मसामदेम ॥ ६ ॥

सपर्येण्यः । सः । प्रियः । विक्षु । अग्निः । होता । मन्द्रः । नि ।
ससाद् । यजीयान् । तम् । त्वा । वयम् । दमे । आ । दीदिवांसम् ।
उप । ज्जुवाधः । नर्मसा । सदेम ॥ ६ ॥

सोमिः सपर्येण्यः पूज्यः प्रियः कामानांपूरकः विक्षुमजासु होता होमनिष्पादकः मन्द्रो-
मदनीयः यजीयाननिशयेनेतरदेवानांयष्टायजनीयोवा एवं महानुभावोग्निः निपसाद् निपण्णो-
भूत् अथमत्यक्षरुतः तंत्वा तादृशंत्वां वयं यजमानादमेगृहे दीदिवांसं दीप्यमानं जुवाधः जा-
नुनीवाधयन्तः अवनतजानवः प्रणताःसन्तो नमसास्तोत्रेणोपासदेम आसादयेम अथवा उप-
सीद्वैभेत्येवमाशास्ते ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

तंत्वावयंसुध्योऽनव्यमग्नेसुभ्रायवर्षमहेदेवयन्तः ।
त्वंविशोअनयोदीद्यानोदिवोअग्नेबृहतारोचनेन ॥ ७ ॥

तम् । त्वा । वयम् । सुद्ध्यः । नव्यम् । अग्ने । सुभ्रायवर्षः । ईमहे ।
देवयन्तः । त्वम् । विशः । अनयः । दीद्यानः । दिवः । अग्ने ।
बृहता । रोचनेन ॥ ७ ॥

हेअग्ने तं तादृशं महानुभावं नव्यं स्तुत्यं त्वा त्वां सुध्यः शोभनबुद्धयः सुभ्रायवः सु-
खमिच्छन्तोदेवयन्तोदेवंत्वामिच्छन्तोवयं ईमहे याचामहे स्तुमइत्यर्थः हेअग्ने त्वं दीद्यानोदी-
प्यमानःसम् केन बृहता महता रोचनेन रोचमानेन तेजसा दीद्यानः विशः प्रजाः
स्तोत्रुनस्मान् दिवः स्वर्गं अनयः अगमयः रोचनेनादित्येन दिवंअगमयइतिवासंबन्धः
आदित्यमार्गेणेत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

विशां कविं विश्वतिं शश्वतीनां नितोशनं वृषभं चर्षणीनाम् ।
प्रेतीषणिमिषयन्तं पावकं राजन्तमग्निं यजतरं रयीणाम् ॥ ८ ॥

विशाम् । कविम् । विश्वतिम् । शश्वतीनाम् । नितोशनम् । वृषभम् ।
चर्षणीनाम् । प्रेतिं इषणिम् । इषयन्तम् । पावकम् । राजन्तम् ।
अग्निम् । यजतम् । रयीणाम् ॥ ८ ॥

शश्वतीनां नित्यानां विशां कविग्यजमानलक्षणानां विश्वतिं स्वामिनं कविं क्रान्तदर्शिनं नितोशनं शत्रूणां हिंसकं वृषभं कामानां वर्षकं चर्षणीनां स्तोत्रुणां मनुष्याणां प्रेतीषणिं प्राणगमनं इषयन्तं अन्नं कुर्वन्तं पावकं शोधकं राजन्तं दीप्यमानं दीपयन्तं वा रयीणां लाभाय यजतं यष्टव्यं अग्निं स्तुमइति शेषः ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

सो अग्ने ईजे शशमे च मर्तौ यस्तु आनदसमिधा हव्यदातिम् ।
य आहुतिं परिवेदानमोभिर्विश्वेत्स वामा दधते त्वोतः ॥ ९ ॥

सः । अग्ने । ईजे । शशमे । च । मर्तः । यः । ते । आनदः । समिधा । हव्यदातिम् ।
हव्यदातिम् । यः । आहुतिम् । परि । वेदः । नमः इभिः ।
विश्वान् । इत् । सः । वामा । दधते । त्वाहुतः ॥ ९ ॥

हे अग्ने त्वां समर्तः सयजमान ईजे यजते शशमे च स्तौति शशमान इति स्तुतिकर्ममुपाठात् इदमपि स्तुतिकर्मं यो यजमानस्ते तव समिधासह हव्यदातिं हविषां दानं आनदं करोति किंच यो यजमानो नमोभिः स्तुभिराहुतिमाज्यादिलक्षणां परिवेदं परिवेदं ददातीत्यर्थः सयजमानस्त्वोतः त्वयारक्षितः सन्न विश्वेद् सर्वाणि वामा वधनीयानि धनानि दधते धारयति ॥ ९ ॥

अथदशमी-

अस्माउतेमहिमहेविधेमनमोभिरग्नेसमिधोतहृन्वैः ।

वेदीसूनोसहसोगीभिर्रुक्थैरातेभद्रायांसुमतायतेम ॥ १० ॥

अस्मै । ऊँ इति । ते । महि । महे । विधेम । नमःऽग्निः । अग्ने ।

समऽइधा । उत । हृन्वैः । वेदी । सूनो इति । सहसः । गीःऽग्निः ।

उक्थैः । आ । ते । भद्रायाम् । सुऽमता । यतेम ॥ १० ॥

हेअग्ने महे महते अस्मै तेतुस्यं महि महव अत्यधिकंविधेम परिचरेम कैरितिउच्यते नमोभिःनमस्कारैः समिधावा उतापिच हृन्वैर्हविभिः हेसहसःसूनो वलस्यपुत्र वेदी वेद्यां गीभिः स्तोत्रैरुक्थैः शस्त्रैश्च विधेमेतिसंबन्धः किंच ते तव भद्रायां स्तुत्यायां सुमता शोभनानुमहपुत्रौ आयतेम आगच्छेमभवेमेत्यर्थः ॥ १० ॥

अथैकादशी-

आयस्ततन्थरोदसीविभासाश्रवोमिश्रश्रवस्यस्तुरुत्रः ।

बृहद्भिर्वाजैःस्थविरैभिरस्मेरेवद्भिरग्नेवितरंविभाहि ॥ ११ ॥

आ । यः । ततन्थ । रोदसी इति । वि । भासा । श्रवःऽग्निः । च ।

श्रवस्यः । तरुत्रः । बृहत्ऽग्निः । वाजैः । स्थविरैः । अस्मे इति ।

रेवत्ऽग्निः । अग्ने । विऽतरम् । वि । भाहि ॥ ११ ॥

हेअग्ने यस्त्वं रोदसी द्यावापृथिव्यौ भासा दीप्त्या व्यातवन्थ व्यतनोः किंच तरुत्रः वारकस्त्वं श्रवोभिः स्तुतिभिः श्रवस्यश्चभवसि हेतादशामे बृहद्भिर्महद्भिर्वाजैरन्यैः स्थविरैः स्थविरैः स्थुदैः रेवद्भिःरयिमद्भिः अस्मदर्थं वितरं विशिष्टवरं विभाहि विशेषेणदीप्यस्व ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

नृवहंसोसदमिद्धेऽस्मेभूरितोकायतनयायपश्वः ।

पूर्वारिपोवृहतीरारेअघाअस्मेभद्रासौश्रवसानिसन्तु ॥ १२ ॥

नृश्वत् । वसो इति । सर्वम् । इत् । धेहि । अस्मे इति । भूरि ।

तोकाय । तनयाय । पश्वः । पूर्वाः । इयः । वृहतीः । आरेऽअघाः ।

अस्मे इति । भद्रा । सौश्रवसानि । सन्तु ॥ १२ ॥

हेवसो वासक धनवन्वाग्ने नृवत् मनुष्यैरुपेतं धनं सदमिदं सर्वदास्मेअस्माह धेहि स्था-
पय किंच भूरि मभूतान् पश्वः पशूश्च धेहि किमर्थं तोकायास्मत्पुत्राय तनयाय तत्पुत्राय किं-
च पूर्वाः पूरयिष्यः कामानां बह्व्योवा महतीर्महत्यः आरेअघाः आरे दूरे अघानि यासु ता-
स्तादृश्यइषः उकलक्षणान्यनानि भद्रा भद्राणि सौश्रवसानि सुश्रवस्त्वानि अस्मे अस्माह स-
न्तु भवन्तु ॥ १२ ॥

पुरुष्यग्रेपुरुधात्वायावसूनिराजन्वसुततिअश्याम् ।
पुरुणिहित्वेपुरुवारसन्त्यग्रेवसुंविधतेराजनित्वे ॥ १३ ॥ ३६ ॥

अथत्रयोदशी-

पुरुष्यग्रेपुरुधात्वायावसूनिराजन्वसुततिअश्याम् ।

पुरुणिहित्वेपुरुवारसन्त्यग्रेवसुंविधतेराजनित्वे ॥ १३ ॥ ३६ ॥

पुरुणि । अग्रे । पुरुधा । त्वाऽया । वसूनि । राजन् । वसुता । ते ।

अश्याम् । पुरुणि । हि । त्वे इति । पुरुवार । सन्ति । अग्रे ।

वसुं । विधते । राजनि । त्वे इति ॥ १३ ॥ ३६ ॥

हेअग्ने राजन्ते तव पुरूणि बहूनि पुरुधा गवाश्वादिस्त्वेष्वबहुमकाराणि वस्सन्ति धनानि
 वसुता वसुतायै वसुमत्स्वाम त्वायाहि त्वयाहेतुभूतेन अरयां व्यामुयां भुञ्जीयवा अत्रभरतस्वामी
 वसुतेत्येतत्पदंसप्तम्यन्तंचकार भटभास्करमिश्रोपि एकपदसंयुध्यन्तंचकार हेपुरुवार बहुभिर्व-
 रणीषाम्ने राजन्ति राजमाने त्वे त्वमि पुरूणि बहूनि बहु वस्सन्ति विघते परिचरते महं दात-
 व्पानिसन्ति ॥ १३ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेपट्टत्रिंशोवर्गः ॥ ३६ ॥

वेदार्थस्मप्रकाशेनतमोहार्द्धनिवारयन् ॥ पुमर्थाश्चतुरोद्वेयाद्विघातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्वाजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाक्षाज्यधुरंधरेणसा-
 यणाचार्येणविरचितेमाधवीयेवेदार्थमकाशोऋक्संहिताभाष्येचतुर्थाष्टकेचतुर्थोऽध्यायःसमाप्तः ॥४॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितवेदापोवेदेश्योखिलजगत् ॥ निर्ममेतमहंवन्देविद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

॥ अथपञ्चमाध्यायआरम्भते ॥

पष्ठमण्डलस्यपडनुवाकात्मकस्य प्रथमेनुवाकेपञ्चदशसूक्तानि तत्रत्वंहीत्येकादशचद्विती-
यंसूक्तम् भरद्वाजस्यार्पमाणेयम् अन्त्यापट्पञ्चाशदक्षराशक्ती आदितोदशानुष्टुभः अनुक्रम्य-
तेहि—त्वंक्षेकादशानुष्टुभंशकर्मतमिति प्रातरनुवाके आग्नेयेकतौ आनुष्टुभेछन्दसीदंसूक्तम् उ-
त्तमावर्जविनियुक्तम् सूत्र्यतेहि— त्वंक्षैतवदग्नायोहोवाजनिष्ठेति आश्विनशस्त्रेचैतच्छंसनी-
यं प्रातरनुवाकन्यायेनेत्यतिदिष्टत्वात् अद्विरसांद्विरात्रेद्वितीयेहनीदमेवसूक्तमाज्यशस्त्रं सूत्रितं
च—त्वंक्षैतवदितिचाज्यमिति ।

तत्रपथमा—

त्वंक्षैतंवद्यशोभ्रेमित्रोनपत्यसे ।

त्वंविचर्षणेश्रवोवसोपुष्टिनपुष्यसि ॥ १ ॥

त्वम् । हि । क्षैतंवत् । यशः । अग्ने । मित्रः । न । पत्यसे ।

त्वम् । विचर्षणे । श्रवः । वसो इति । पुष्टिम् । न । पुष्यसि ॥ १ ॥

हेअग्ने त्वंक्षैतंस्वस्त्यक्षितःक्षयोपचयस्तत्संवन्धिक्षैतं शुष्कांकाष्ठं तद्युक्तंयशोचह-
विलक्षणपत्यसे अभिपतसिगच्छसि तत्रदृष्टान्तः मित्रोन अहरभिमानीदिवोमित्रः सइव यद्वा
यशइतिगृहनाम क्षैतवत् क्षैतं निवासकंहविलक्षणमजंतद्युक्तंयजमानगृहं मित्रभूतःपुरुषइवा-
भिपतसि यद्वा पत्यतिरैश्वर्यकर्मा ईदृशमन्नं पत्यसे ईशिपे अतःश्रारणात् हेविश्वचर्षणेविशेषे-
णसर्वस्यद्रष्टः वसो वासकाग्नेत्वं श्रवःश्रवणीयमन्नं यजमानगृहस्थंन अयंनशब्दश्चार्थे अन्न-
कार्यभूतांपुष्टिं च पुष्यसि वर्द्धयसि ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

त्वांहिष्माचर्षणयोयज्ञेभिर्गीभिरीळते ।

त्वांवाजीयात्यवृकोरंजस्तूर्विश्वचर्षणिः ॥ २ ॥

त्वाम् । हि । स्म । चर्पण्यः । यज्ञोभिः । गीःऽभिः । ईळ्ते ।

त्वाम् । वाजी । याति । अट्टकः । रजःऽतूः । विश्वऽचर्पणिः ॥ २ ॥

हेअग्ने त्वांहिस्म त्वामेवखलु चर्पणयोमनुष्यायत्तेभिर्यज्ञासाधनैर्हविर्भिर्गीर्भिःस्तुविभिरी-
ळ्तेस्तुवन्ति अपिच वाजी वाजोगमनं तद्वात्सूर्यस्त्वां याति गच्छति प्रविशतीत्यर्थः तथा
चश्रुपते—अग्निवावादित्यःसायंप्रविशतितस्मादग्निदूरान्नकंदृष्टोइति वाजिशब्दश्चसूर्यवाचकत्वे-
नक्वचिद्व्रूयते अग्निर्वायुःसूर्यः तैवैवाग्निइति वायुःसभिःआदित्योवाजीतिच कीदृशोवाजीअवृ-
कोहितकरहितः रजस्तूः उदकमत्ररजउच्यते तस्यवृष्टिरक्षणस्परेरयिता यद्वा रजसां लोकानां
वरिता गन्दा विश्वचर्पणिः सर्वस्यदृष्टा ॥ २ ॥

अथतृतीया—

सजोपस्त्वाद्दिवोनरोयज्ञस्यकेतुभिन्धते ।

यद्दस्यमानुषोजनःसुम्नायुर्जुह्वेअध्वरे ॥ ३ ॥

सऽजोपसः । त्वा । दिवः । नरः । यज्ञस्य । केतुम् । इन्धते ।

यत् । ह । स्यः । मानुषः । जनः । सुम्नायुः । जुह्वे । अध्वरे ॥ ३ ॥

हेअग्ने सजोपः सजोपसः सहप्रीयमाणादिवःस्तुतेनरोनेतारऋत्विजः यज्ञस्यकेतुं प्रदापकं
त्वा त्वां इन्धते समिद्धंकुर्वन्ति कदेतिचेदुच्यते यद् यदाखलु स्यः समानुषोमनोरपत्यभूतो ज-
नोजातोयजमानोहोतावा सुम्नायुः सुम्नंमुखमात्मनइच्छन् अध्वरे हिंसामत्यवापरहितेयस्ते जुह्वे
त्वामाह्वयति तदेत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

ऋधृद्यस्तेसुदानवेधियामर्तःशशमते ॥

ऊतीपदहृतोद्विबोद्विपोअहोनर्तरति ॥ ४ ॥

ऋधत् । यः । ते । सुदानवे । धिया । मर्तः । शशमते । ऊती ।

सः । दृहतः । द्विबः । द्विपः । अहं । न । तरति ॥ ४ ॥

ऋधत् सयजमानः ऋधुयात् हेअग्ने सुदानवे शोभनदानाय तुभ्यं षष्ठ्यर्थेचतुर्थी तवसं-
बन्धिन्या धिया कर्मणा योमर्तोमरणधर्मायजमानः शशमते शाम्यति यद्वा शमतिःस्तुतिकर्मा
त्वदर्थकर्मणायुक्तःसन् स्तौतिसयजमानः बृहतोमहतः दिवोदीप्तस्यतव संबन्धिन्या ऊती ऊत्या
रक्षया द्विपोद्वेष्टृन् अंहोन आहननशीलंपापमिवतरत्यतिक्रामति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

समिधाद्यस्तुआहुतिंनिशितिंमर्त्योन्नशात् ।

व्यावन्तंसपुष्यतिक्षर्यमग्नेशतायुषम् ॥ ५ ॥ १ ॥

सुमद्इधा । यः । ते । आहुतिम् । निशितिम् । मर्त्यः । नशात् ।

व्यावन्तम् । सः । पुष्यति । क्षर्यम् । अग्ने । शतः आयुषम् ॥ ५ ॥ १ ॥

हेअग्ने समिधात्समिन्धनहेतुभूतेनेध्वेनसह ते त्वदीयां निशितिं निशितां तनूकृतां य-
ञ्चसंस्कृतामाहुतिं योमर्त्योमनुष्यः नशात् व्यामुयात् नशतिर्व्याप्तिकर्मा समनुष्योयजमानः व-
यावन्तं वयाः शाखाः पुत्रपौत्रादिलक्षणस्तद्युक्तं शतायुषं बहुविधान्नं चिरकालजीवनंवा
क्षर्यगृहं पुष्यति पोषयति वर्द्धयति तत्रचिरकालमवतिष्ठतइत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेमथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथषष्ठी-

त्वेपस्नेधूमऋण्वतिद्विविष्णुक्रआतंतः ।

सूरोनहिद्युतात्वकृपापावकरोचसे ॥ ६ ॥

त्वेपः । ते । धूमः । ऋण्वति । द्विवि । सन् । शुक्रः । आतंतः ।

सूरः । न । हि । द्युता । त्वम् । कृपा । पावक । रोचसे ॥ ६ ॥

हेअग्ने त्वेषःदीप्तस्य तेतव शुक्रः निर्मलः शुभ्रवर्णोवाधूमः दिव्यन्तरिक्षे आ-
ततोविस्तीर्णःसन् ऋण्वति मेघात्मनापरिणतोगच्छति अपिच हेपावक शोधकाग्ने सूरोन
सूर्यैव कृपाअभिमुखीकरणसमर्थयास्तुत्या स्तूयमानस्त्वं द्युतादीत्या रोचसेहि दीप्यसे-
त्वत् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

अधाहिविद्वीढ्योसिप्रियोनोअतिथिः ।

रुण्वःपुरीवजूर्यःसूनुर्नत्रययाय्यः ॥ ७ ॥

अध । हि । विक्षु । ईड्यः । अस्ति । प्रियः । नः । अतिथिः ।

रुण्वः । पुरिइइव । जूर्यः । सूनुः । न । त्रययाय्यः ॥ ७ ॥

अधापिच विक्षु प्रजासु हेअग्ने त्वमीड्यः स्तुत्योसि भवसि हियस्मादर्थे यस्मादेवं तस्मा-
ज्जोस्माकमतिथिः लुप्तोपमेतत् अतिथिरिवप्रियोसि यद्वा हविर्वहनाय सततगामीभूत्वास्माकंपि-
योसि तथा पुरीव नगर्यां जूर्यः जीर्णोवृद्धोहितोपदेष्टा राजेव रुण्वोरमणीयोगन्तव्योवा भवसि
तथा सूनुं पुत्रइव त्रययाय्यः यजमानैस्त्रातव्यः पालयितव्योभवसि त्रायतेरेतद्रूपं यद्वैतसूनो-
र्विशेषणं विद्यातपःकर्मलक्षणं त्रयंयातीतित्रययाय्यः यातेरौणादिकआम्यप्रत्ययः स्पृहयाय्य-
इतियथा अथवा त्रययाय्योजन्मत्रयंप्राप्तः जन्मत्रयंस्मर्यते मातुरग्रेधिजननं द्वितीयमौजिवन्व-
नात् । तृतीयं प्रज्ञदीक्षापाइतिजन्मत्रयंस्पृतमिति ॥ तादृशःपुत्रइतिरुण्वोरमणीयोसि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

ऋत्वाहिद्रोणेअज्यसेअग्नेवाजीनरुत्व्यः ।

परिज्मेवस्वधागयोत्योनहार्यःशिशुः ॥ ८ ॥

ऋत्वा । हि । द्रोणे । अज्यसे । अग्ने । वाजी । न । रुत्व्यः ।

परिज्माइइव । स्वधा । गयः । अत्यः । न । हार्यः । शिशुः ॥ ८ ॥

हेअग्ने ऋत्वा कर्मणामन्धनरूपेण द्रोणे द्रुमेकाष्ठे अरण्यांविद्यमानस्त्वं अज्यसेहि य-
ज्यसेखलु तथा वाजीन वेजनवानश्वइव रुत्व्यः रुत्वीतिकर्मनाम् हविर्वहनादीनांकर्मणांकर्ता
सयथा पुरुषवहति तद्वद्दविर्वहनमग्नेरश्वसादृश्यं तथा परिज्मेव परितः सर्वत्रगन्तावायुरिव
दाधानलादिरूपेणसर्वत्रगन्तात्वं स्वधा अन्ननामैतत् अन्नं गयः गृहं च भवसि उभयोर्दातित्य-
र्थः अपिच शिशुर्जातिमात्रोवालोपि त्वमत्योन सततगामीजात्यश्वइव हार्यः कुटिलमितस्ततोग-
न्तासि ह्यकौटिल्ये इत्यस्यैतद्रूपम् ॥ ८ ॥

कारीयांमग्नेर्घामच्छद्रोवैकल्पिक्यनुवाक्यात्वंयेति सूत्रितंच-त्वन्त्याचिदच्युताधाम-
न्नेविश्वमिति ।

सैषानवमी-

त्वंत्याचिदच्युताग्नेपशुर्नयवंसे ।

धामाहयत्तैअजरवनावृश्चन्तिशिक्षसः ॥ ९ ॥

त्वम् । त्या । चित् । अच्युता । अग्ने । पशुः । न । यवंसे ।

धामं । ह । यत् । ते । अजर । वनां । वृश्चन्ति । शिक्षसः ॥ ९ ॥

हेअग्ने त्वन्त्या तानिकाष्ठानि चिच्छब्दोपिशब्दसमानार्थोभिन्नक्रमः अच्युताअच्युतानि-
च्यावयितुमशक्यान्यपि अस्तीतिशेषः तत्रदृष्टान्तः यवंसे घातेविसृष्टः पशुरिव सयथा सर्वभक्ष-
यति तथा त्वं प्रौढकाष्ठादीनि क्षणमात्रेणदहसीत्यर्थः हेअजर जरारहिताग्ने यद्यस्य सुपांसुलु-
गितिषष्ठ्याअदुक् शिक्षसोदीप्तस्य ते तव धाम धामानि तेजांसि वना वननीयानिसंज्ञनीया-
न्यरण्यानि वृश्चन्ति छिन्दन्ति तक्षन्ति सत्वमितिपूर्वज्ञान्वयः हेत्येतत्पादपूरणम् ॥ ९ ॥

अथदशमी-

वेपिह्वध्वरीयतामग्नेहोतादमेविशाम् ॥

समृधोविशपतेरुणुजुपस्वहव्यमद्भिरः ॥ १० ॥

वेपिं । हि । अध्वरिद्यताम् । अग्ने । होतां । दमे । विशाम् ।

समृद्धधः । विशपते । रुणु । जुपस्व । हव्यम् । अद्भिरः ॥ १० ॥

देअग्ने अध्वरीयतां अध्वरंयज्ञमात्मनइच्छतां विशांपजमानानां दमे गृहे त्वंहोता देवाना-
माह्वातासन् वेपिहि स्तुतिंहवींपिवा यतःकामयसे अतःकारणात् विशपते विशांपालकाम्ने समृधः
समृद्धान् अस्मान्यजमानान् रुणु कुरु कृत्वाच हेअद्भिरः अद्भ्रनादिगुणयुक्तः अद्भाररूपवाम्ने
हव्यं अस्मदीपंहविः जुपस्व सेवस्व ॥ १० ॥

अथैकादशी-

अच्छानोमित्रमहोदेवदेवानग्नेवोचःसुमतिंरोदस्योः । वीहिस्वस्तिंसुक्षि-
तिंद्विवोतृन्दिपोअंहांसिदुरितातीरेमुतातीरेमुतवावसातरेम ॥ ११ ॥ २ ॥

अच्छ । नः । मित्र॑इ॒म॒हः । दे॒व । दे॒वान् । अग्ने॑ । वोचः॑ । सु॒ष्ट॒म॒तिम् ।
 रोद॑स्योः । वी॒हि । स्व॒स्तिम् । सु॒क्षि॒तिम् । दि॒वः । नृ॒न् । द्वि॒पः ।
 अं॒हां॒सि । दुः॒इ॒ता । तरे॑म । ता । तरे॑म । तव॑ । अव॑सा । तरे॑म ॥ ११ ॥ २ ॥

हेमित्रमहः अनुकूलदीप्ते देवदानादिगुणयुक्ताग्ने रोदस्योः यावापृथिव्योर्वर्तमानस्त्वं देवा-
 न्यष्टव्यानिन्द्रादीनच्छाभिमुख्येन नोस्माकंसुमतिं स्तुतिं वोचः ब्रूहि दिवःस्तुतेर्नृन्नेतृनस्मान् सु-
 क्षितिं शोभननिवासयुक्तं स्वर्गितं अविनाशं वीहि गमय वेतिरत्रान्तर्भावितण्यथोद्द्रष्टव्यः व-
 यंच द्विषोद्वेष्टृन् शत्रून्हांसिपापानि दुरिता तत्फलरूपाणि दुर्गमनानितरेम अतिक्रामेम तथा
 ता तानि व्यवहितानि जन्मान्तरलतानिच पापादीनि तरेम उक्त्वाथोदाहृत्यायपुनरुच्यते हे-
 अग्ने तवावसा रक्षणेन द्वेष्टमभृतीनत्यन्तंतरेम ॥ ११ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अग्नेसक्षेपदित्यष्टर्त्ततीयंस्तुक्तं भरद्वाजस्यार्यं त्रैष्टुभमाग्नेयं अनुक्रान्तंच-अग्नेष्टीइति ।
 मातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा-

अग्ने॑सक्षे॒पद॒त्त॒पा॒ऋ॒ते॒जा॒उ॒रु॒ज्यो॒र्ति॒र्न॒श॒ते॒दे॒व॒यु॒ष्टे॑ ।
 य॒त्वं॒मि॒त्रेण॑व॒रु॒णः॒स॒जो॒पा॒दे॒व॒पा॒सि॒त्य॒ज॒सा॒म॒र्त॒मंहः॑ ॥ १ ॥

अग्ने॑ । सः । क्षे॒प॒त् । ऋ॒त॒इ॒पाः । ऋ॒ते॒इ॒जाः । उ॒रु । ज्यो॒र्तिः । न॒श॒ते॑ ।
 दे॒व॒इ॒युः । ते॑ । यम् । त्वम् । मि॒त्रेण॑ । वरु॒णः । स॒इ॒जो॒र्षाः । दे॒व ।
 पा॒सि । त्य॒ज॒सा । म॒र्त॒म् । अंहः॑ ॥ १ ॥

हेअग्ने सयजमानः क्षेपत् क्षयति निवसति चिरकालंजीवेदित्यर्थः कीदृशोयजमानः
 ऋतपाः ऋतस्ययज्ञस्य पाळकः ऋतेजाः यज्ञनिमित्तंजातः उपित्वाचं तेत्वदियं देवयुर्देवानाम्-
 नइच्छन् सयजमानः उरुविस्तीर्णं ज्योतिःसूर्यारूपं नशते प्राप्नोति हेदेव द्योतमानाग्ने यं मर्तं
 मनुष्यंयजमानं मित्रेण वरुणः तृतीयार्थेप्रथमा वरुणेनच सजोपाः सहपीयमाणस्त्वं त्यजसा
 त्याजनसाधनेतापुत्रेनांहःअंहसःपापाव पासि रक्षसि सयजमानइतिपूर्वत्रसंबन्धः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

ईजेयज्ञेभिःशशमेशमीभिर्ऋधद्वारायाग्रयेददाश ।

एवाचनतंयशसामर्जुष्टिर्नाहोमर्तनशतेनप्रदंसिः ॥ २ ॥

ईजे । यज्ञेभिः । शशमे । शमीभिः । ऋधत्स्वाराय । अग्रये ।

ददाश । एव । चन । तम् । यशसाम् । अर्जुष्टिः । न । अंहः ।

मर्तम् । नशते । न । प्रदंसिः ॥ २ ॥

योयजमानः ऋधद्वाराय ऋधत् सष्टद्वं वारं वरणीयं धनं यस्य तादशायाग्रये ददशे हवींषिददाति समयजमानः यज्ञेभिः सर्वैर्यज्ञैः ईजे इष्टवान्भवति तथाशमीभिः कर्मभिः रुद्र-चान्द्रायणादिभिः शशमे शान्तश्चभवति आग्नेयेनयोगेनसर्वफलंलभतइत्यर्थः अपिच तंयज-मानं यशसां यशस्विनां पुत्राणां अर्जुष्टिरमाप्तिर्नैव नशते नैवप्राप्नोति पुत्रवान्भवत्येवेत्यर्थः तथा मर्तं मनुष्यतं अंहः पापं न नशते तथा प्रदंसिः अनर्थहेतुः प्रदर्पश्च तंनप्राप्नोति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

सूरोनयस्यदृशतिरेपाभीमायदेतिशुचतस्तुआधीः ।

हेपस्वतःशुरुधोनायमक्तोःकुत्राचिदृण्वोवसतिर्वनेजाः ॥ ३ ॥

सूरः । न । यस्य । दृशतिः । अरेपाः । भीमा । यत् । एति ।

शुचतः । ते । आ । धीः । हेपस्वतः । शुरुधः । न । अयम् ।

अक्तोः । कुत्र । चित् । रण्वः । वसतिः । वनेजाः ॥ ३ ॥

सूरोन सूर्यस्येवयस्माग्नेः दृशतिः दर्शनं अरेपाः पापरहितं हेअग्ने यद् यस्य ते तव शुचतोऽजलतः धीः धारयित्रीज्वाला भीमा भयङ्करासती आसमन्तादेति गच्छति योयमग्निः हेपस्वतः शब्दयुक्ताः शुरुधोन शुचः शोकस्पर्शपित्रीगाश्च अक्तोः अकुरितिराविनाम तेनच तत्रसञ्चारीराक्षसादिलक्ष्यते राक्षसादेःस्वभूताददातीविशेषः सोयंवसतिः सर्वेषामावासभूतः वनेजाः अरण्येजायमानः कुत्राचिद् ऋचिवेवस्थाने पर्यतामादौ रण्वो रमणीयोभवति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

तिग्मंचिदेममहिवर्षोअस्यभसदश्वोनयमसानआसा ।
विजेहमानःपरशुर्नजिह्वाद्रविर्नद्रावयतिदारुधक्षत् ॥ ४ ॥

तिग्मम् । चित् । एम । महि । वर्षः । अस्य । भसत् । अश्वः । न ।
यमसानः । आसा । विजेहमानः । परशुः । न । जिह्वाम् । द्रविः ।
न । द्रवयति । दारु । धक्षत् ॥ ४ ॥

अस्याग्नेः एम गमनभूतोमार्गः तिग्मं तीक्ष्णं स्पष्टमशक्यत्वात् अस्यचवर्षोरूपं महि
महत् प्रभूतं भसत् दीप्यते भसभर्त्सनदीत्योरितिधातुः कीदृशोग्निः अश्वोन अश्वइव आसा
आस्येन यमसानः तृणादिकंनियच्छन् तथापरशुर्न यथापरशुःस्वकीयांधारांकाष्ठेपक्षिपति
तथास्वकीयांजिह्वांज्वालांविजेहमानःवरुगुल्मादौपक्षिपन् तथा दारु काष्ठं धक्षत् दहन् द्रविर्न
द्रविर्द्रावयिता स्वर्णकारः सयथा स्वर्णादिकंद्रावयति तथा सर्व्वेवनंद्रावयति मूर्त्तभूतंसर्व्वभ्रम-
सात्करोतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

सइदस्तेवप्रतिधादसिष्यञ्छिशीततेजोयसोनधारांम् ।
चित्रधंजतिररतिर्योअक्तोर्वेर्नद्रुपद्दारघुपतर्मजंहाः ॥ ५ ॥ ३ ॥

सः । इत् । अस्तांसइव । प्रति । धात् । असिष्यन् । शिशीत ।
तेजः । अयंसः । न । धारांम् । चित्रधंजतिः । अरतिः । यः ।
अक्तोः । वेः । न । द्रुसद्दा । रघुपतर्मजंहाः ॥ ५ ॥ ३ ॥

सइत् सखत्वग्निः अस्तेव वाणादेःक्षेत्रेव प्रतिधात् स्वकीयज्वालांप्रतिधत्ते यथाधन्वी
लक्ष्याभिमुख्येनवाणंसन्धत्ते तथा ज्वालांसन्धत्तइत्यर्थः प्रतिधायच असिष्यन् ज्वालांपक्षे-
प्यन् तेजःस्वकीयं शिशीत निशयति तीक्ष्णीकरोति अत्रदृष्टांतः अयसोनधारां यथा ध-
योमपस्यपरश्वादेधारां पक्षेभुकामस्वीक्ष्णीकरोतितद्वत् तीक्ष्णीकृत्यच चित्रधजतिः विचि-
त्रगतिः अकोरात्रेः अरतिरभिगन्ता वेर्न पक्षीव द्रुपद्दा वृक्षेपुसीदन् रघुपतर्मजंहाः लघुपतनस-
मथेपादः एवंभूतःसन् योमिर्वर्तते सइतिपूर्व्वज्ञान्वयः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथषष्ठी-

सईरेभोनप्रतिवस्नउस्त्राःशोचिपांरास्पीतिमित्रमहाः ।

नक्तंयईमरूपोयोदिवानृनृनर्मर्त्योअरूपोयोदिवानृन् ॥ ६ ॥

सः । ईम् । रेभः । न । प्रति । वस्त्रे । उस्त्राः । शोचिपां । ररपीति ।

मित्रमहाः । नक्तम् । यः । ईम् । अरूपः । यः । दिवा । नृन् ।

अमर्त्यः । अरूपः । यः । दिवा । नृन् ॥ ६ ॥

सई सोयमग्निः रेभोन स्तुत्यः सूर्यइव उस्त्राः दीप्ताः ज्वालाः प्रतिवस्ते आच्छादयति तथा मित्रमहाः सर्वेषामनुकूलप्रकाशःसन् शोचिषा तेजसा रारपीति भृशशब्दं करोति यईम-
यमग्निः नक्तं रात्रौ अरूपः आरोचमानःसन् दिवा अहनीव नृन् मनुष्यान् स्वस्वकार्येष्वेरेयति
पुनर्यच्छब्दःपूरकः तथाऽमर्त्योऽमरणधर्मा अरूपआरोचमानोरोपरहितोवा योऽग्निः दिवा द्यो-
तमानेनतेजसा नृन्नेतृन् आत्मीयान्प्रमीन् प्रेरयति सइतिपूर्वत्रसंबन्धः यद्वा नक्तं रात्रौ योय-
मग्निररूपः आरोचमानः यश्चमरणरहितोऽग्निः सः दिवा अह्नि नृन्नेतृन् देवान् हविर्भिः
संयोजयति योदिवानृनितिपुनरुक्तिरादरार्था ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

दिवोनयस्यविधतो नवीनोदृषारुक्षओपधीपुनूतोत् ।

घृणानयोध्रजंसापत्मनायन्नारोदंसीवसुनादंसुपत्नी ॥ ७ ॥

दिवः । न । यस्य । विधतः । नवीनोत् । दृषां । रुक्षः । ओपधीषु ।

नूतोत् । घृणां । न । यः । ध्रजंसा । पत्मना । यन् । आ ।

रोदंसी इति । वसुना । दम् । सुपत्नी इति सुदपत्नी ॥ ७ ॥

दिवोन दीप्तस्यसूर्यस्येव विधतोविधातुः रश्मीकुर्वतोयस्याग्नेर्नवीनोव भृशशब्दोभूत् ए-
तेदेवव्याचष्टे घृषा कामानांवापिता रुक्षः दीप्तः सोमिरोपधीषु दहमानासु नूतोव भृशशब्दम-
करोव यश्चघृणान सञ्चलनशीलेनदीप्तेनेव ध्रजसा गमनशीलेनतेजसा पत्मना इतस्तत्तत्पत्-
सा यन् गच्छन् वतंते सोमिः दं अस्मच्छब्रून्दमयन् सुपत्नी शोभनपतिके रोदंसी द्यावापृ-
थिव्यौवसुना धनेन आपूरयति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

धायोभिर्वापोयुज्येभिरर्केर्विद्युन्नदविद्योत्स्वेभिःशुष्मैः ।
 शर्धोवापोमरुतांततक्षंऋभुर्नत्वेपोरभसानोअद्यौत् ॥ ८ ॥ ४ ॥
 धार्यःइभिः । वा । यः । युज्येभिः । अर्केः । विद्युत् । न ।
 इविद्योत् । स्वेभिः । शुष्मैः । शर्धः । वा । यः । मरुताम् । ततक्षं ।
 ऋभुः । न । त्वेपः । रभसानः । अद्यौत् ॥ ८ ॥ ४ ॥

योभिः धायोभिर्वा धारकेरश्वैरिव युज्येभिः युज्यैः स्वयमेवयुज्यमानैरर्केरचनीयैर्दीप्ति-
 भिर्गच्छति सोभिः विद्युन्न विद्युदिव स्वेभिः स्वकीयैः शुष्मैः शोपकैस्तेजोभिर्दविद्योत् विद्यो-
 त्ते यश्च मरुतां एतत्संज्ञकानां देवानां शर्द्धोवा बलमिव ततक्ष तनूकरोति सर्ववीक्षणीकरोतिशो-
 षयतीवियावत् सोयं ऋभुर्न उरुभासमानःसूर्यइवत्वेपोदीप्तः रभसानोवेगं कुर्वन् अद्यौत् विद्योत्-
 ते प्रकाशते ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेचतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

यथाहोतरित्यष्टचतुर्थस्यैकं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमाग्नेयं यथाहोतरित्यनुकान्तं-प्राक्-
 रनुवाकाश्विनशह्ययोरुक्तोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा-

यथाहोतर्भनुपोदेवतातायज्ञेभिःसूनोसहसोयजांसि ।
 एवानोअद्यसंमनासमानानुशन्नंउशतोयक्षिदेवान् ॥ १ ॥
 यथा । होतः । मनुषः । देवदताता । यज्ञेभिः । सूनो इति । सहसः ।
 यजांसि । एव । नः । अद्य । समना । समानान् । उशन् । अग्ने ।
 उशतः । यक्षि । देवान् ॥ १ ॥

हेहोतः देवानामाह्वावः सहसःसूनो बलस्यपुत्राग्ने यथा येनप्रकारेण मनुषः मनोः प्र-
 षापतेः यजमानस्य देवताता यन्ननामैतव देवतातौ यज्ञे यज्ञेभिर्यजमानसाधनैर्हविभिः यजा-
 सि देवान्यजसि एव एवं हेअग्ने नोस्माकं अद्यास्मिन्यज्ञे समानान् त्वत्सदृशानिन्द्रादीनुशन्-
 कामयमानस्त्वं उशतः कामयमानान्यष्टव्यान्देवान् समना क्षिप्तं यक्षि यज यद्वा समानंमन्य-
 न्तेस्मिन्देवानितिसमनोयज्ञस्त्वस्मिन्निवियोज्यम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

सनोविभावांचक्षणिर्नवस्तोरग्निर्वन्दारुवेद्यश्चनोधात् ।

विश्वायुर्योअमृतोमर्त्येपूपर्भुद्भूदतिथिजातवेदाः ॥ २ ॥

सः । नः । विभाऽर्वा । चक्षणिः । न । वस्तोः । अग्निः । वन्दारु ।

वेद्यः । चनः । धात् । विश्वऽआयुः । यः । अमृतः । मर्त्येषु ।

उपःऽभुत् । भूत् । अतिथिः । जातऽवेदाः ॥ २ ॥

वस्तोरहनि चक्षणिर्न प्रकाशकःसूर्यइव विभावा विशेषेणदीप्यमानः वेद्यः सर्वैर्ज्ञातव्यो-
लम्भनीयोवा सोग्निः नोस्मभ्यं वन्दारु वन्दनीयं स्तुत्यं चनः अन्नं धाव दधातु प्रयच्छत्वित्य-
र्थः विश्वायुः सर्वान्नः सर्वेषांजीवनहेतुर्वा अमृतोमरणरहितः अतिथिर्हविर्विर्हनाय सततगा-
मी जातवेदाः जातानांवेदिता जातधनोवा एवंभूतोयोग्निः मर्त्येषु मनुष्येषु यजमानेषुउपर्भुद्भू-
दुपःकालेअग्निहोमार्थमवुद्धोभवति सइतिपूर्वत्रान्वयः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

द्यावोनयस्यंपनयन्त्यभ्वंभासांसिवस्तेसूर्योनशुक्रः ॥

वियदुनोत्यजरःपावकोश्रस्यचिच्छिभ्रथत्पूर्व्याणि ॥ ३ ॥

द्यावः । न । यस्यं । पनयन्ति । अभ्वंम् । भासांसि । वस्ते । सूर्यः ।

न । शुक्रः । वि । यः । इनोति । अजरः । पावकः । अश्रस्य ।

चित् । शिश्रयत् । पूर्व्याणि ॥ ३ ॥

नेतिसंप्रत्यर्थे उक्तंच अस्त्युपमार्थस्यसंप्रत्यर्थेप्रयोगइति द्यावः स्तोतारः सम्प्रतीदानीं
यस्याग्नेरभ्वमहत्कर्म पनयन्ति स्तुवन्ति सोग्निः सूर्योन सूर्यइव शुक्रः शुक्रवर्णःसन् भासांसि
तेजांसि वस्ते आच्छादयति यश्चाजरोजरारहितः पावकः सर्वस्यशोषकोग्निः विदुनोति भासा
सर्वव्याप्नोति सोयं अश्रस्यचित् व्यापनशीलस्यापिराक्षसादेः पूर्व्याणि चिरन्तनानि पुराणि
शिभ्रथत् हिनस्ति भ्रथकथर्हिसायांइतिधातुः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

वद्भाहिसूनोअस्यंद्भसद्वाचुकेअग्निर्जनुपाज्माजम् ।

सत्वंनऊर्जसनुऊर्जधाराजैवजेरवृकेऽप्युन्तः ॥ ४ ॥

वद्वा । हि । सूनो इति । अस्ति । अद्भ्यःसद्वा । चक्रे । अग्निः ।
 जनुपा । अजम् । अन्मम् । सः । त्वम् । नः । ऊर्जःसने । ऊर्जम् ।
 धाः । राजाःइव । जेः । अदृके । क्षेपि । अन्तरिति ॥ ४ ॥

हेसूनो सहस्रसुव यद्वा पूषेणो सर्वस्वपेरकाग्ने यद्वा वदनीयः स्तुत्योस्तिहि परःपादः
 परोक्षरुतः अद्य सद्वा अद्भ्यस्वदनीयेषु हविष्पुसीदन् हविःस्वीकरणायोपविशन्नग्निः जनुपा
 जन्मना स्वभावतएव अजम् गृह्णामैतत् गृह्मन्त्रं च यजमानानां चक्रे करोति हेऊर्जसने ऊर्ज-
 स्यान्नस्यदातरग्ने नोस्मभ्यं सतादशस्त्वं ऊर्जमन्त्रं धाः धेहि तथा राजेवजेः अस्मच्छब्रून्जय
 एतत्सर्वार्थमब्रूकराक्षसादिभिर्वाधकैर्वियुक्तेस्मदीयाऽयगारेन्तर्मध्ये क्षेपि निवससि ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

नितिक्त्रियोवारणमन्त्रमत्तिवायुर्नराष्ट्रचत्येत्यक्तून् ।

तुर्यामपस्तआदिशामरातीरत्योनहुतःपततःपरिह्रुत् ॥ ५ ॥ ५ ॥

निःतिक्त्रि । यः । वारणम् । अन्मम् । अत्ति । वायुः । न । राष्ट्री ।

अति । एति । अक्तून् । तुर्यामं । यः । ते । आःदिशाम् । अरातीः ।

अत्यः । न । हुतः । पततः । परिःह्रुत् ॥ ५ ॥ ५ ॥

योन्निवारणं तमसांनिवारकं स्वकीयतेजः नितिक्त्रि निशयतितीक्ष्णीकरोति तिजनिशा-
 नेइतिधातुः यश्चान्नं यष्टृभिर्दीपमानं हविलक्षणमत्ति भक्षयति तथाचश्रूयते अन्नादोवाएषो
 नपतिःपदग्निरिति सोग्निः वायुर्न वायुरिवराष्ट्रीईश्वरनामैतत् राष्ट्रं राज्यं तद्वान्वायुर्यथा स्व-
 माहात्म्येनसर्वमीष्टे तद्वत्सर्वेस्येश्वरइत्यर्थः तादृशःसन् अकृत्रात्रीः अत्येति अतिक्रामति तद्-
 त्तमन्त्रकारंतिरस्करोतीत्यर्थः वयंच त्वत्प्रसादात् तुर्याम तं हिंस्याम योजनः ते तुर्यं आदि-
 शामादिप्रथमानानां दीपमानानांहविषां अरातीः अरान्तिरदावा छान्दसोदीर्घः यद्वा अरातीर्ध-
 तस्यादातृन् ते त्वांपति आदिशामादेष्टृणामाचक्षणानामत्माकं योजनोविरोधी तं हिंस्याम त्वंच
 अत्येन शीघ्रगामीजाःयश्वइव हुतोर्हिसकान्पततःआभिमुख्येनगच्छतःशत्रून्परिह्रुत् परिगत्य
 हन्ताभव ह्रपतोर्हिसार्थस्यैतद्रूपम् ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेपंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथपठि-

आसूर्यो न भानुमद्भिरकैरग्रे तन्थ रोदसी विभासा ।

चित्रो न यत्परितमांस्यक्तः शोचिपापत्मन्त्रौशिजोनदीयन् ॥ ६ ॥

आ । सूर्यः । न । भानुमत्क्षितिः । अकैः । अग्रे । तन्थ ।

रोदसी इति । वि । भासा । चित्रः । नयत् । परि । तमांसि ।

अक्तः । शोचिपा । पत्मन् । औशिजः । न । दीयन् ॥ ६ ॥

हेअग्रे रोदसी घावापृथिव्यौ भासा दीप्त्या व्यातन्थ विशेषेणाच्छादयसि तत्रहृष्टान्तः भानुमद्भिः प्रभावद्भिरकैरर्चनीयैः किरणैः सूर्यो न यथासूर्यः आतनोति तद्वत् परोर्द्धर्चः परोक्षरुतः पत्मन् पतरयस्मिन्निति पत्ममार्गः तस्मिन्त्रौशिजोन उशिजस्तोतारःस्तुत्यतयातत्संबन्धीऔशिजःसूर्यः सइव दीयन् गच्छन् शोचिपा तेजसा अक्तः संश्लिष्टःअतएव चित्रश्चायनीयोभिः तमांसि नैशान्यन्धकाराणि परिणयत् परिणयति परितोगमयति सर्वस्मादपिदिग्भागान्निवर्तयतीत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

त्वांहिमन्द्रतममर्कशोकैर्वृमहेमहि नः श्रोप्यग्रे ।

इन्द्रं त्वाशर्वसा देवता वायुं पृणन्ति राधसा नृतमाः ॥ ७ ॥

त्वाम् । हि । मन्द्रतमम् । अर्कशोकैः । वृमहे । महि । नः ।

श्रोपि । अग्रे । इन्द्रम् । न । त्वा । शर्वसा । देवता । वायुम् ।

पृणन्ति । राधसा । नृतमाः ॥ ७ ॥

हेअग्रे मन्द्रतमं स्तुत्यतमं त्वां अर्कशोकैरर्चनीयैः पूजनीयैः शोकैर्दीप्तिभिर्पुंक्तं हि यस्माद्वृमहे वृणीमहे सम्भजामहे यद्दार्कशोकैः अर्चनीयैः प्रशस्यैः दीप्तिकरणैः स्तोत्रैः साधनभूतैस्त्वां संभजामहे तस्मान्महिमहत् नोस्मदीयंस्तोत्रं श्रोपि शृणुहेअग्रे नृतमाः स्तुतीगानिवृतमाःऋत्विजः शर्वसा बलेन वायुं गन्तारं अथवा वायुमिव शर्वसाबलेनपुक्रमिन्द्रं इन्द्रमिव देवतात्मानंत्वां राधसा हविर्लक्षणेनधनेन पृणन्ति प्रीणयन्ति देवताशब्दात् द्वितीयायाःसुपांसु-दुगितिदुक् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

नूनोअग्नेवृकेभिःस्वस्तिवेपिरायःपृथिभिःपृथ्यंहः ।

तासूरिभ्योगृणतेरासिसुभ्रमदेमशतहिमाःसुवीराः ॥ ८ ॥ ६ ॥

नु । नः । अग्ने । अवृकेभिः । स्वस्ति । वेपि । रायः । पृथिङ्भिः ।

पृथि । अंहः । ता । सूरिभ्यः । गृणते । रासि । सुभ्रम् । मदेम ।

शतहिमाः । सुवीराः ॥ ८ ॥ ६ ॥

हेअग्ने नोस्मान्अवृकेभिः वृकास्तेनास्तद्रहितैः पृथिभिर्मर्गैः रायोधनानि नु क्षिप्तं स्व-
स्ति क्षेमेण वेपि गमयपापय अंहः अंहसः पापाव पृथि उक्तदक्षणेर्मर्गैःशारयचास्मान् यानि
त्वया सूरिभ्यः स्तोवृष्योदेयानि सुभ्रानि ता तानि सुभ्रं सुभ्रानि सुखानि गृणते स्तुवते मसं
रासि देहि वयंच शतहिमाः शतहेमंतान् संवत्सरान् सुवीराः वीर्यांजायन्तइतिवीराःपुत्रादयः
शोभनपुत्रादिसहिताः सन्तोमदेम हृष्याम ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेपत्रोवर्गः ॥ ६ ॥

हुवेवइतिसप्तचैपञ्चमंस्कृतं भरद्वाजस्यार्पणं त्रैष्टुभमाग्नेयं तथाचानुक्रम्यते-हुवेवःसहेति
प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा-

हुवेवःसूनुंसहसोयुवानमद्रोघवाचमनिभिर्यविष्ठम् ।

यइन्वतिद्रविणानिप्रचेताविश्ववाराणिपुरुवारोअधुक् ॥ १ ॥

हुवे । वः । सूनुम् । सहसः । युवानम् । अद्रोघवाचम् । मतिङ्भिः ।

यविष्ठम् । यः । इन्वति । द्रविणानि । प्रचेताः । विश्ववाराणि ।

पुरुवारं । अधुक् ॥ १ ॥

हेअग्ने वः व्यत्ययेनवहुवचनं त्वां मतिभिर्मननीयैस्तोत्रैः हुवे आह्वयामि कीदृशं स-
हसोवल्स्य सूनुं पुत्रं अग्निर्हिवलेनमध्यमानोजायते युवानं नित्यतरुणं फलस्यमिश्रयितारंवा
अद्रोघवाचं अद्रोघव्या प्रशस्ता स्तुतिरूपावाक् यस्मिन्मयुज्यते तादृशं यविष्ठं अतिशये-
नयुवानं प्रचेताः प्रकृष्टज्ञानाः पुरुवारः पुरुभिर्वहुभिर्वरणीयःसम्भजनीयः अधुक् अद्रोघा
यजमानानां एवंभूतोद्योगिः विश्ववाराणि सर्वैर्वरणीयानि संभजनीयानि प्रशस्यानि द्रविणानि
धनानि इन्वति मेरयति स्तोवृष्योददावीतियावत् तं त्वां हुवेइतिपूर्ववसंबन्धः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

त्वेवसूनिपुर्वणीकहोतर्दोपावस्तोरैरिरेयज्ञियासः ।

क्षामेवविश्वाभुवनानियस्मिन्संसौभगानिदधिरेपावके ॥ २ ॥

त्वे इति । वसूनि । पुरुऽअनीक । होतः । दोपा । वस्तोः । आ ।

ईरिरे । यज्ञियासः । क्षामेव । विश्वा । भुवनानि । यस्मिन् ।

सम् । सौभगानि । दधिरे । पावके ॥ २ ॥

हे पूर्वणीक बहुज्वालहोतर्देवानामाह्वातरग्ने त्वे त्वपि दोपा रात्रौ वस्तोरहनित्वा यज्ञियासोयज्ञार्हायजमानाः वसूनि हविर्लक्षणानिधनानि एरिरे आभिमुख्येनमेरयन्ति प्रापयन्ति जुहुतीत्यर्थः विश्वा विश्वानि सर्वाणि भुवनानि भूतजातानि क्षामेव क्षमायां भूम्यामिव यस्मिन्पावकेशोधकेऽग्नौ सौभगानि धनानि सन्दधिरे देवाःसम्पङ्क्तिहितवन्तः अग्नौ वार्षं वसु संन्यदधतेविब्राह्मणं तस्मिन्त्वयीतिपूर्वत्रयोज्यम् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

त्वंविक्षुप्रदिवःसीदआसुक्रत्वारथीरभवोवार्याणाम् ।

अतइनोपिविधतेचिकित्वोव्यानुपगजातवेदोवसूनि ॥ ३ ॥

त्वम् । विक्षु । प्रदिवः । सीदः । आसु । क्रत्वा । रथीः । अभवः ।

वार्याणाम् । अतः । इनोपि । विधते । चिकित्वः । वि । आनुपक् ।

जातवेदः । वसूनि ॥ ३ ॥

हेअग्ने त्वं प्रदिवः पुराणनभैतत्पुरातनकालीनासु विक्षु प्रजासु आसु परिदृश्यमानासुच सीदः सीदसि विश्वान्तरात्मनावर्तसे तथाकृत्वा आत्मीयेनकर्मणा वार्याणां वरणीयानां धनानां रथीरभवः रह्यितायजमानेभ्यः प्रापयिताभूः अतःकारणात् हेचिकित्वोविद्वन् जातवेदः जातानामाग्निनाधेदितरग्ने विधते परिचरतेयजमानाय वसूनि धनानि आनुपगनुपक्तेसततं यथाभवतितथा विइनोपि विविधमेरयसि ॥ ३ ॥

प्रवर्ग्यंभिष्टवेयोः सनुत्य इति द्वयः सूत्रितं च—योः सनुत्यो अभिदासदग्ने भवानो अग्नेः सुम-
ना उपेतौ इति द्वय इति ।

तयोः प्रथमासूक्ते चतुर्थी—

योः सनुत्यो अभिदासदग्ने यो अन्तरो मित्रमहो वनुष्यात् ।
तमजरेभिर्वृषभिस्तव स्वैस्तपात् पिष्टुतर्पसात् तर्पस्यान् ॥ ४ ॥

यः । नुः । सनुत्यः । अग्निदासत् । अग्ने । यः । अन्तरः ।
मित्रमहः । वनुष्यात् । तम् । अजरेभिः । वृषभिः । तव ।
स्वैः । तर्प । तपिष्टु । तर्पसा । तर्पस्यान् ॥ ४ ॥

हे अग्ने यः शत्रुः सनुत्यः सनुतरित्यन्तर्हितनाम अन्तर्हितदेशे वर्तमानः सन् नोस्मानभिदा-
सदुपक्षयति वापते यश्च अन्तरः आभ्यन्तरवर्ती सन् हे मित्रमहः अनुकूलदीप्ते पित्राणां मह-
पिवर्षा अग्ने वनुष्यात् हिंस्यात् तमुभयविधं हेतपिष्टुतर्पवमाग्ने तपसा तेजसा तपस्यान् तेज-
स्वी त्वं अजरेभिः जरारहितैर्वृषभिर्वृषिष्टुभिर्वृषिहेतुभूतैः तव स्वैः स्वभूतैः असाधारणैस्तेजोभि-
स्तपवह ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

यस्ते यज्ञेन समिधा उक्थैर्ऋषिभ्यः सूनो सहसो ददाशत् ।
समर्त्येष्वमृतप्रचेतारायाद्युग्नेन श्रवसा विभाति ॥ ५ ॥

यः । ते । यज्ञेन । समृद्धधा । यः । उक्थैः । अर्कैर्ऋषिः । सूनो इति ।
सहसः । ददाशत् । सः । मर्त्येषु । अमृत । प्रचेताः । राया ।
द्युग्नेन । श्रवसा । वि । भाति ॥ ५ ॥

हे सहसः शूलो बलस्य पुत्राग्ने ते त्वां योयजमानः यज्ञेन ददाशत्परिचरति यश्च समिधा स-
मिधनसाधनेनेधेन यश्च उक्थैः शस्त्रैः अर्कैर्ऋषिर्ऋषिभ्यः स्तोत्रैश्च परिचरति हे अमृत मरणधर्मर-
हितान् स यजमानः मर्त्येषु मनुष्येषु प्रचेताः प्रकृष्टज्ञानः सन् राया धनेन द्युग्नेन द्योतमानेन
श्रवसा श्रवणीयेनानेन यशसा वा विभाति विशेषेण प्रकाशते ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

सतत्कंधीपितस्तूर्यमग्नेस्पृधोवाधस्वसहसासहस्वान् ।
यच्छस्यसेद्युभिरक्तोवचोभिस्तज्जुपस्वजरितुर्घोषिमन्म ॥ ६ ॥
सः । तत् । कृधि । इषितः । तूर्यम् । अग्ने । स्पृधः । वाधस्व ।
सहसा । सहस्वान् । यत् । शस्यसे । द्युभिः । अक्तः । वचः । इभिः
तत् । जुपस्व । जरितुः । घोषि । मन्म ॥ ६ ॥

हेअग्ने सत्त्वं इषितः प्रेषितःसन् तूर्यं क्षिप्रं तत् कृधिकुरु किंतदित्यतआह सहस्वा ॥ वल-
वांस्त्वंस्पृधः स्पर्धमानान् सहसा बलेन परेषामभिभवसमर्थेनतेजसावा वाधस्व विनाशाय द्युभिः
द्योत्वमनैस्तेजोभिरक्तःसंसिक्तःत्वं वचोभिःस्तुतिरूपैर्वाक्यैर्यच्छस्यसे यत् स्तूर्यसे त्वामुद्दिश्ययत्
स्तोत्रंस्तोत्रभिःक्रियतइत्यर्थः तत् मन्म मननीयं घोषि घोषणीयं जरितुःस्तोत्रं जुपस्व सेवस्व ॥६॥

अग्नयेकामायपुरोडाशमष्टाकपालमित्यस्य अश्यामत्येपायाज्या सन्नितंब-अश्यामंतंका-
ममग्नेतवोतीतिकामापेति ।

सैषासप्तमी-

अश्यामंतंकाममग्नेतवोतीअश्यामंर्यिरेयिवःसुवीरम् ।
अश्यामवाजंमभिवाजयन्तोश्यामद्युम्नमजराजरन्ते ॥ ७ ॥ ७ ॥
अश्यामं । तम् । कामम् । अग्ने । त्वं । उती । अश्यामं । र्यिम् ।
र्यिइवः । सुवीरम् । अश्यामं । वाजंम् । अग्नि । वाजयन्तः ।
अश्यामं । द्युम्नम् । अजर । अजरंम् । ते ॥ ७ ॥ ७ ॥

हेअग्ने ते तव स्रवन्विन्पकृती कृत्या रक्षया तं कामं अश्याम प्राप्नुयाम तमेवकामंवि-
ष्टृणोति हेरयिवोघनवन्अग्ने सुवीरं शोभनपुत्रादियुक्तं र्यिं धनं अश्याम प्राप्नुयाम तथा वाज-
यन्तः वाजमन्मत्मानइच्छन्तोवयं वाजं त्वयादत्तमन्नं अग्नि आभिमुरूपेनश्याम प्राप्नुयाम
हेअजरजरारहित्वाग्ने ते त्वदीपमजरंजरारहितं द्युम्नं द्योतमानं मशश्च अश्याम प्राप्नुयाम ॥ ७ ॥

॥ इतिचतुर्थंस्पृधमेसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

प्रनव्यसेतिसत्तर्चपठंस्तुं भरद्वाजस्यार्पं त्रैदुभमाग्नेयं प्रनव्यसेत्यनुक्रान्तम् । पातरनु-
वाकाश्विनशस्त्रपोरुक्तोविनियोगः ।

तत्रमथमा-

प्रनव्यसासहसःसूनुमच्छायज्ञेनगातुमवइच्छमानः ।

वृश्वद्वनंरुष्णायामंरुरान्तंवीतीहोतारंदिव्यंजिगाति ॥ १ ॥

प्र । नव्यसा । सहसः । सूनुम् । अच्छ । यज्ञेन । गातुम् । अवः ।

इच्छमानः । वृश्वत्सर्वनम् । रुष्णायामम् । रुरान्तम् । वीती ।

होतारम् । दिव्यम् । जिगाति ॥ १ ॥

गातुमुपमन्तव्यं स्तोतव्यंवा सहसःसूनुं बलस्यपुत्रमग्निमवः अन्नं रक्षणंवाइच्छमानः
इच्छन् स्तोता नव्यसा नवतरेणयज्ञेनयुक्तःसन् अच्छाग्निमुख्येन प्रजिगाति प्रकर्षेणगच्छति
कीदृशमग्निं वृश्वद्वनं वृक्षं छिन्नंदाग्ध्वनयेनतादृशं रुष्णायामं रुष्णवर्तमानं रुरान्तं श्वेतव-
र्णं वीती वीत्या कान्तेन यज्ञेन होतारं यद्यारं दिव्यं दिविभवम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

सःश्वितानस्तन्यतुरोचनस्थाअजरेभिर्नानंदद्भिर्यविष्ठः ।

यःपावकःपुरुतमःपुरूणिपृथून्यग्निरनुयातिभर्वन् ॥ २ ॥

सः । श्वितानः । तन्यतुः । रोचनस्थाः । अजरेभिः । नानंदत्भिः ।

यविष्ठः । यः । पावकः । पुरुतमः । पुरूणि । पृथूनि । अग्निः ।

अनुदयति । भर्वन् ॥ २ ॥

सोमिःश्वितानः श्वेतमानः श्वेतवर्णोवर्तते तन्यतुः शब्दकारी रोचनस्थाः रोचन्नेस्मि-
न्प्रह्नक्षवादीनिद्विरोचनमन्तरिक्षं तत्रस्थितः अजरेभिः जरारहितैर्नानंदद्भिर्यथैशब्दं कुर्व-
द्भिर्मरुद्भिर्युकोरिभिर्भिर्वा यविष्ठोयुवतमः यः पावकः शोधकोग्निः पुरुतमः अतिशयेनप्रभूतः
सन् पुरूणि बहूनि पृथूनि स्थूलानि काष्ठानि भर्वन् भक्षयन् अनुयाति अनुगच्छति सश्व-
मित्यवर्तते इतिपूर्वत्रसंबन्धः ॥ २ ॥

गाह्यपत्यादीनामिथःसंसर्गेअग्नयेविविचयेद्विःकर्तव्या तत्रवितइत्येषानुवाक्या ।

सैषावृतीया-

वितेविष्वग्वातंजूतासोअग्नेभामासःशुचेशुच्यश्चरन्ति ।

तुविभ्रक्षासोदिव्यानर्वावनावनन्तिधृपतारुजन्तः ॥ ३ ॥

वि । ते । विष्वक् । वातंजूतासः । अग्ने । भामासः । शुचे । शुच्यः ।

चरन्ति । तुविभ्रक्षासः । दिव्याः । नर्वाग्वाः । वना । वनन्ति ।

धृपता । रुजन्तः ॥ ३ ॥

हेशुचे शुद्धदीप्तवाग्ने ते त्वदीयाः वातजूतासोवातेनपेरिताः शुचयोनिर्मलाः भामासोदी-
प्तयः विष्वक् सर्वतोविचरन्तिविविधंगच्छन्ति तुविभ्रक्षासः बहुकाष्ठानिस्पृशन्तः दिव्याः दि-
विद्योतमानेग्रीभवाः नवग्वानूलनगमनास्तेरश्मयः वना वनानि वनन्ति सम्भजन्ते दहन्तीत्यर्थः
किंकुर्वन्तः धृपता धर्षकेण तेजसा रुजन्तः वनानि भंजयन्तः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

येतेशुक्रासःशुच्यःशुचिष्मःक्षावर्पन्तिविपितासोअश्वः ।

अर्धभ्रमस्तुर्वियाविभ्रानियातयमानोअधिसानुपृश्रेः ॥ ४ ॥

ये । ते । शुक्रासः । शुच्यः । शुचिष्मः । क्षाम् । वर्पन्ति । विपितासः ।

अश्वः । अर्ध । भ्रमः । ते । उर्विया । वि । भ्रान्ति । यातयमानः ।

अधि । सानु । पृश्रेः ॥ ४ ॥

हेशुचिष्मः दीप्तिमज्जग्ने ते तव शुक्रासः शुद्धाः येशुचयोदीप्तयः क्षां पृथिवीं भूमिं स्पृ-
न्ति मुण्डयन्ति केशस्थानीयानोपधिवनस्पतीन्दहन्तीत्यर्थः अग्निर्हृदाविरोपापृथिव्यार्दितिनि-
गमान्तरम् । तेरश्मयः विपितासः विमुक्ताअश्व इतस्ततो गच्छन्तीतिशेषः अघास्मिन्काळे
त्वदीयः भ्रमोभ्रमणशीलोज्वालासमूहः पृश्रेः नानारूपायाः भूमिः अधि उपरि सानुसमुच्छ्रितदे-
शं पर्वताद्यादिकं प्रतियातयमानः स्वकीयमग्रं व्यापारयन् उर्विया उरु बहुलं विभ्रान्ति विशेषे-
णप्रकाशते ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

अर्धजिह्वापापतीतिप्रवृण्णो गोपुयुधोनाशनिःसृजाना ।
शूरस्येवप्रसितिःक्षातिरग्नेर्दुर्वर्तुर्भीमोदयतेवनानि ॥ ५ ॥

अर्ध । जिह्वा । पापतीति । प्र । वृण्णः । गोपुयुधुधः । न । अशनिः ।
सृजाना । शूरस्येव । प्रसितिः । क्षातिः । अग्नेः । दुःवर्तुः ।
भीमः । दयते । वनानि ॥ ५ ॥

अथापिच वृणोवर्षितुरग्नेर्जिह्वा ज्वाला प्रपापतीति प्रकर्षेणपुनःपुनःपततिगच्छति तत्रदृष्टान्तः-
गोपुयुधोनाशनिःसृजाना असुरप्रहतासुगोपुयुध्यन्निन्द्रो गोपुयुध तस्मात्सृज्यमाना अशनिर्वज्र-
इव तथाशूरस्येव शौर्योपेतस्यनरस्य प्रसितिः प्रबन्धनंयथान्यैःदुःसहमेवमग्नेः क्षातिज्वालासो-
दुमशक्येत्यर्थः क्षीयन्ते दहन्तेस्यामोषधिवनस्पतयइति क्षायतेःअधिकरणेकिन् अपिचदुर्वर्तुर्दु-
र्बारःअन्यैर्वारयितुमशक्योभीमोभयङ्करोग्निः वनानि दयते दहति दयतिरत्रदहतिकर्मा ॥ ५॥

अथषष्ठी-

आभानुनापार्थिवानिज्रयांसिमहस्तोदस्यधृषतातन्थ ।
सर्वाधस्वार्पभयासहोभिःस्पृधोवनुष्यन्नुपोनिजूर्व ॥ ६ ॥

आ । भानुना । पार्थिवानि । ज्रयांसि । महः । तोदस्य । धृषता ।
तन्थ । सः । बाधस्व । अर्प । भया । सहोभिः । स्पृधः । वनुष्यन् ।
उपोनि । जूर्व ॥ ६ ॥

हेमग्ने भानुना दीप्त्या पार्थिवानि पृथिव्यांभवानि ज्रयांसि ज्रयतिर्गतिकर्मा गन्तव्या-
निस्थानानि महः महतः तोदस्य प्रेरकस्य धृषता धर्षकेण रश्मिनासह आततंथ आस्तृणा-
सि आच्छादयसि सत्त्वं भया भयकरणानि अपवाधस्व तथा सहोभिः अभिभवनसमर्थैर्बलै-
स्तेजोभिर्वा स्पृधः स्पर्धमानान् वनुष्यन् हिंसन् वनुपोर्हिंसकानशान् नृन् निजूर्व निजहि जूर्व-
तिर्हृतिकर्मा ॥ ६ ॥

उस्वासभ्ररणीयेष्टावग्नेःक्षत्रवतःसचित्रेत्येपायाग्या सृजितंच-सचित्रचित्रंचितयन्तम-
स्मेअग्निरीशेवृहदःक्षत्रियस्येति ।

सैषासप्तमी-

सचित्रचित्रंचितयन्तमस्मेचित्रक्षत्रचित्रतमंवयोधाम् ।

चन्द्ररयिपुरुवीरं बृहन्तं चन्द्रं चन्द्राभिर्गृणते युवस्व ॥ ७ ॥ ८ ।

सः । चित्र । चित्रम् । चितयन्तम् । अस्मे इति । चित्रंक्षत्र ।

चित्रंक्षत्रम् । वयःऽधाम् । चन्द्रम् । रयिम् । पुरुवीरम् । बृहन्तम् ।

चन्द्रं । चन्द्राभिः । गृणते । युवस्व ॥ ७ ॥ ८ ॥

हेचित्र चायनीय हेचित्रक्षत्र विचित्ररत्नचायनीयधनवा हेचन्द्र आह्लादकाग्रे सताद-
शस्त्वं चन्द्राभिः आह्लादयित्रीभिः स्तुतिभिः गृणते स्तुवते दचनव्यत्ययः स्तुवद्भ्यः अस्मे
अस्मभ्यं दातुं रयिं धनं युवस्व पृथक्कुरु कीदृशंरयिं चित्रं चायनीयं चितयन्तं ज्ञापयन्तं धने-
नहिपुरुषःपरुषायाते चित्रतमं अतिशयेनाश्रयंभूतं वयोधां वयसोन्नस्यधातारं मदातारं चन्द्रं
आह्लादकं पुरुवीरं पुरुभिर्वहुभिर्वीरैःपुत्रपौत्रादिभिर्युक्तं बृहन्तं महान्तं ईदृशंधनमस्मभ्यंप्रप-
च्छेत्यर्थः ॥ ७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेऽष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

मूर्धानमिति सप्तमं सप्तमं सूक्तम् भरद्वाजस्यार्थं वैश्वानरामिदेवताकं षष्ठीसप्तम्यौजगत्पौ
शिष्टाः पञ्चत्रिष्टुभः तथा चानुक्रान्तम्-मूर्धानं वैश्वानरीयं हि द्विजगत्पन्तमिति । गतः सूक्तविनियो-
गः विषुवत्याग्निमारुते आद्यस्तुचो वैकल्पिकः स्तोत्रियः तथैव सूत्रितं-मूर्धानं दिवो अरतिं पृथिव्या-
मूर्धानं दिवो नाग्निरग्निः पृथिव्या इति चेति ।

तत्रमथमा-

मूर्धानं दिवो अरतिं पृथिव्या वैश्वानरमृतआजातमग्निम् ।

कविंसुभ्राजमतिथिं जनानामासन्नापात्रं जनयन्त देवाः ॥ १ ॥

मूर्धानम् । दिवः । अरतिम् । पृथिव्याः । वैश्वानरम् । ऋते ।

आ । जातम् । अग्निम् । कविम् । सुभ्रारजम् । अतिथिम् ।

जनानाम् । आसन् । आ । पात्रम् । जनयन्त । देवाः ॥ १ ॥

मूर्धानं शिरोभूतं कस्य दिवोद्युलोक्य पृथिव्याः प्रथितायामूमेः अरतिं गन्तारं बन्धिनं
 यद्वा गन्तव्यंस्वामिनं वैश्वानरं विश्वेषां नराणां संबन्धिनं ऋते ऋवमिदिसत्यस्य यज्ञस्य वानाम
 निमित्तसप्तम्येषा ऋतनिमित्तं आ आभिमुख्येन जातं सृष्ट्यादावुत्पन्नं कविं क्रान्तदर्शिनं
 सघ्राजं सम्यग्नाजमानं जनानां यजमानानामतिथिहविर्वहनापसततंगन्तारं यद्वा अतिथिवत्सु-
 ज्यं आसन्न आसनि आस्ये द्वितीयाथैतममी आस्यभूतअग्निलक्षणेनां स्येन हि देवा हवींषिभुञ्जते
 पात्रं पातारं रक्षकं यद्वा आस्येन धारकमेवंगुणविशिष्टं वैश्वानरामिं देवाः स्तोतारऋत्विजः देवा-
 एववाभाजनयन्त यज्ञाभिमुख्येनाजीजनन् अरण्योः सकाशात् उदपादयन् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

नाभिं यज्ञानां सदर्शनं रथीणां महामाहावमभिसंनवन्त ।

वैश्वानरं रथ्यमध्वराणां यज्ञस्य केतुं जनयन्त देवाः ॥ २ ॥

नाभिम् । यज्ञानाम् । सदर्नम् । रथीणाम् । महाम् । आऽहावम् ।

अभि । सम् । नवन्त । वैश्वानरम् । रथ्यम् । अध्वराणाम् । यज्ञस्य ।

केतुम् । जनयन्त । देवाः ॥ २ ॥

यज्ञानां ज्योतिष्टोमादियागानां नाभिं नहनं बन्धकं तथा रथीणां धनानां सदर्नं स्थान-
 मेकनिलयं महान् महान्तमाहावं आहूयन्ते स्मिन्नाहुतयइत्याहावः तादृशं यद्वा वृष्ट्युदकधारणं
 आहावं निपानस्थानीयमेवंभूतमग्निं अभि अभितः सन्नवन्तः स्तोतारः सम्पक्स्तुवन्ति तथा वै-
 श्वानरं विश्वेषां नराणां संबन्धिनं अध्वराणां यज्ञानां रथ्यं रथिनं यथारथीस्वरथं नयति तद्वन्ने-
 तारं ग्राहयितारं गमयितारं यज्ञस्य केतुं यज्ञापकं एवंविधमग्निं देवाः स्तोतारऋत्विजो देवा एववा
 जनयन्त जनयन्ति मन्यन्ते नोत्पादयन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

त्वद्भिप्रो जायते वाज्यं त्वद्भिः त्वद्भिः त्वद्भिः त्वद्भिः ।

वैश्वानरं त्वम् अस्मासु धेहि वसूनि राजन्स्पृहया ध्याणि ॥ ३ ॥

त्वत् । विप्रः । जायते । वाजी । अग्ने । त्वत् । वीरासः ।

अभिमातिऽसहः । वैश्वानर । त्वम् । अस्मासु । धेहि । वसूनि

राजन् । स्पृहया ध्याणि ॥ ३ ॥

हेअग्ने वाजी हविलक्षणाञ्जवान्पुरुषः त्वत् त्वत्तःसकाशात् विप्रोमेधावीजायते तुभ्यंहं-
विदीनेनमेधावीभवति तथा वीरासोवीराः त्वत् त्वत्तः अभिमातिपाहः अभिमातीनांशत्रूणांअ-
भिभवितारोजायन्ते यस्मादेवंतस्मात् हेवैश्वानर राजन् राजमानाग्ने त्वमस्मात् त्वद्भ्रकेषु
स्पृहयाप्याणि स्पृहणीयानि वसूनि धनानि धेहि निधेहि ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

त्वांविश्वेअमृतजायमानंशिशुंनदेवाअभिसंनवन्ते ।
तवक्रतुभिरमृतत्वमायन्वैश्वानरयत्पित्रोरदीदेः ॥ ४ ॥

त्वाम् । विश्वे । अमृत । जायमानम् । शिशुम् । न । देवाः । अभि ।
सम् । नवन्ते । तव । क्रतुंक्षितिः । अमृतत्वम् । आयन् । वैश्वानर ।
यत् । पित्रोः । अदीदेः ॥ ४ ॥

हेअमृत मरणधर्मरहिताग्ने विश्वेसर्वेदेवाः स्तोतारः जायमानं अरण्योः सकाशादुत्पद्य-
मानं त्वां शिशुंन पुत्रमिव अभिसन्नवन्तेअभिसंस्तुवन्ति यद्वा दीव्यन्तिइतिदेवारश्मयः तेसर्वे
जायमानंत्वांअभिसन्नवन्ते अग्नि संगच्छन्ते यथापितरः पुत्रमभिगच्छन्ति अपिचहेवैश्वानराग्ने
यद्यदा पित्रोः पालयिन्योर्घावापृथिव्योर्मध्ये अदीदेः दीप्यसे तदानीं तव त्वदीपैः क्रतुभिः
कर्मभिः ज्योतिष्टोमादिभिर्यागैः अमृतत्वं देवत्वं आयन् यजमानाःप्राप्नुवन्ति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

वैश्वानरुतवतानिब्रतानिमहान्यग्नेनकिरादधर्ष ।
यज्जायमानःपित्रोरुपस्थेर्विन्दःकेतुंवयुनेप्यहाम् ॥ ५ ॥

वैश्वानर । तव । तानि । ब्रतानि । महानि । अग्ने । नर्किः । आ ।
दधर्ष । यत् । जायमानः । पित्रोः । उपस्थे । अर्विन्दः । केतुम् ।
वयुनेषु । अहाम् ॥ ५ ॥

हेवैश्वानर विश्वेषांनराणांसंबन्धिन्यग्ने तव त्वदीयानि तानि प्रसिद्धानि ब्रतानि कर्माणि
महानि महान्ति नकिरादधर्ष नकथनान्योषर्षयति बाधते यद्यदा त्वं पित्रोर्घावापृथिव्योरुपस्थे

उपस्थानेन्तरिक्षे वयुनेषु गन्तव्येषु मार्गेषु जायमानः सन् अह्नांकेतुं प्रज्ञापकं सूर्यं स्वभानुनावृतं
अविन्दः अलम्भयः समोरूपमसुरं स्वतेजसानिवारयन् अस्थापयइत्यर्थः तदा तानिवतानीति
पूर्वज्ञान्वयः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

वैश्वानरस्य विमितानि चक्षसा सानूनि दिवो अमृतस्य केतुना ।
तस्येदु विश्वा भुवनाधि मूर्धनि वपा इव रुरुहुः सप्त विस्रुहः ॥ ६ ॥

वैश्वानरस्य । विमितानि । चक्षसा । सानूनि । दिवः । अमृतस्य ।
केतुना । तस्य । इत् । ऊँम् इति । विश्वा । भुवना । अधि । मूर्धनि ।
वपाः इव । रुरुहुः । सप्त । विस्रुहः ॥ ६ ॥

वैश्वानरस्य विश्वनरहितस्याग्नेः चक्षसा तेजसा अमृतस्योदकस्य केतुना प्रज्ञापकेन
दिवोद्युलोकस्य सानूनि समुच्छ्रितस्थलानि नक्षत्ररूपाणि विमितानि निर्मितानि यद्वा दिवोन्त-
रिक्षस्पत्नानूनि समुच्छ्रितप्रदेशाः मेघात्मकाः विमितानि निर्मिताः धूमविकारत्वात्तेषां तस्येदु त-
स्यैव वैश्वानरस्य मूर्धनि मूर्धस्थानीये उपरिवर्तमानेषु मेघात्मना परिणते विश्वा विश्वानि
व्याप्तानि भुवना भुवनान्युदकानि अधिवसन्ति यद्वा वैश्वानरात्मकस्य परब्रह्मणो मूर्धनि उपरि-
प्रदेशे सर्वाणि भूतजातान्यधिवसन्ति तथावयाः शाखा इव सप्तसर्पणशीलाः सप्तसंख्यावा वि-
स्रुहो नद्यश्च गङ्गाद्या रुरुहुः रोहन्ति अस्मादेव वैश्वानरावपादुर्भवन्ति आहुतिद्वारा सकलं जगत्
अग्नेः सकाशादुत्पद्यते इत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

वियोरजांस्यमिमीत सुऋतु वैश्वानरो विदिवोरो चना क्वविः ।
परियो विश्वा भुवनानि प्रथेदब्धोगोपा अमृतस्य रक्षिता ॥ ७ ॥ ९ ॥

वि । यः । रजांसि । अमिमीत । सुऋतुः । वैश्वानरः । वि ।
दिवः । रोचना । क्वविः । परि । यः । विश्वा । भुवनानि । प्रथे ।
अदब्धः । गोपाः । अमृतस्य । रक्षिता ॥ ७ ॥ ९ ॥

सुकृतः सुकर्मा वैश्वानरः विश्वेषांनराणांहितोयोमिः रजांस्युदकानि लोकावा व्य-
मिमीत निर्मितवान् तथा दिवोद्युलोकस्यसंबन्धीनि रोचना रोचमानानि दीप्यमानानि नक्षत्रा-
दीनि कविः क्रान्तदर्शीसन् योमिर्व्यमिमीत यश्च विश्वा सर्वाणि भुवनानि भूतजातानि व्या-
प्तान्युदकानिवा परिपमथे परितोप्रथयत् सोयमदन्धः केनाप्यहिंसितः गोपाः सर्वस्यगोपायि-
तारक्षिता अमृतस्य अमरणहेतोरुदकस्परक्षिता पालयितासन् वर्ततइतिशेषः ॥ ७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

पृक्षस्येति सप्तमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्पणं वैश्वानरामिदेवताकं आघाः षड्जगत्यः सप्तमीत्रि-
ष्टुप् तथा चानुक्रान्तम्—पृक्षस्यान्त्यात्रिष्टुप्ति । चातुर्विंशिकेहन्यामिमारुतेइदं सूक्तं वैश्वानरी-
यनिविद्धानं सूत्रितंच—पृक्षस्यवृष्णोवृष्णेशर्धायेति । आभिष्टविकेपृष्ठ्याभिष्टवपडहयोः पञ्चमे-
हनिइदमेवसूक्तं वैश्वानरनिविद्धानं सूत्रितंच—पृक्षस्यवृष्णोवृष्णेशर्धायनूचित्सहोजाइत्यामि-
मारुतमिति । विषुवत्यामिमारुते आयौत्तचौस्तोत्रियानुरूपाँ सूत्रितंच—पृक्षस्यवृष्णोररुप-
स्यनूसहइतिस्तोत्रियानुरूपाविति ।

तत्रमथमा—

पृक्षस्यवृष्णोअरुपस्यनूसहःप्रनुवोचंविदथाजातवेदसः ।

वैश्वानरार्यमतिर्नव्यसीशुचिःसोमइवपवतेचारुःअग्नये ॥ १ ॥

पृक्षस्य । वृष्णः । अरुपस्य । नु । सहः । प्र । नु । वोचम् ।

विदथा । जातवेदसः । वैश्वानरार्य । मतिः । नव्यसी । शुचिः ।

सोमःइव । पवते । चारुः । अग्नये ॥ १ ॥

पृक्षस्य संपृक्तस्य व्याप्तस्य यद्वा पृक्षंहविलक्षणमन्तद्वतः वृष्णः वर्षितुःअरुपस्य
आरोचमानस्य जातवेदसः जातानावेदितुर्वैश्वानराम्नेः सहोवलं अभिभवनसमर्थं विदथा वि-
दथेयज्ञे नु क्षिप्तं प्रवोचं प्रववीमि प्रकरोषंगस्तौमीत्यर्थः एकोनुशाब्दःपूरकः नव्यसी नवतराशु-
चिर्निर्मला यद्वा स्तोत्रुणां शोधयित्री चारुः शोभना मतिर्मननीयास्तुतिश्च अस्मैवैश्वानराया-
ग्नये पवते मत्सकाशात्सवति स्वयमेवनिर्गच्छतीत्यर्थः सोमइव यथासोमोदशापवित्रात्सवति
तद्वत् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

सजायमानः परमेव्योमनिव्रतान्यग्निर्व्रतपा अरक्षत ॥

व्यन्तरिक्षममिमीतसुक्रतुर्वैश्वानरोमहिना नाकंमस्पृशत् ॥ २ ॥

सः । जायमानः । परमे । वि०ओमनि । व्रतानि । अग्निः ।

व्रत०इपाः । अरक्षत । वि । अन्तरिक्षम् । अमिमीत । सु०क्रतुः ।

वैश्वानरः । महिना । नाकंम् । अस्पृशत् ॥ २ ॥

सवैश्वानरोग्निः व्रतपाः व्रतस्पपालकः परमे उत्कृष्टे व्योमनि व्योम्याकाशे जायमानः सूर्यात्मना प्रादुर्भवन् व्रतानि कर्माणि लौकिकानि वैदिकानिच अरक्षत रक्षति अंतरिक्षं च व्यमिमीत एतदुपलक्षितवान् व्रीह्यैकान्निर्मितवान् तथा सुक्रतुः शोभनकर्मा वैश्वानरोग्निः महिना स्वमहिना तेजसा नाकं द्युलोकं अस्पृशत् स्पृशतिस्म ॥ २ ॥

अथतृतीया-

व्यस्तभ्राद्रोदसीभिन्नो अद्भुतोन्तर्वावदरुणो ज्ज्योतिपातमः ।

विचर्मणीवधिपणे अवर्तयद्वैश्वानरो विश्वं धत्त वृष्ण्यम् ॥ ३ ॥

वि । अस्तभ्रात् । रोदसी इति । भिन्नः । अद्भुतः । अन्तः०इवावत् ।

अरुणोत् । ज्योतिपा । तमः । वि । चर्मणी इवेति चर्मणीइव ।

धिपणे इति । अवर्तयत् । वैश्वानरः । विश्वंम् । अधत्त । वृष्ण्यम् ॥ ३ ॥

भिन्नोभिन्नभूतः सर्वेषां अद्भुतोमहानाश्रयंभूतोवा वैश्वानरोग्निः रोदसी द्यावापृथिव्यौ व्यस्तभ्रात् विशेषणस्तम्भितवान् यथा अधोनपततः तथा स्वकीयदेशेस्थापितवानित्यर्थः तथा ज्योतिपा तेजसा तमःअंधकारं च अंतर्वावत् अन्तर्हितं विरोहितमरुणोदकरोत् वावदिति वा-
तेर्मविकर्मणोपद्भुतगन्तस्वरूपं अपिच धिपणे धारयित्वा द्यावापृथिव्यौ चर्मणीइव यथा प-
शोर्विशसिताद्वेचर्मणीशोपणार्थमसारयति तथाव्यावर्तयत् विवृते विस्तृते अकरोत् किंयद्गुना वै-
श्वानरोपमग्निः विश्वं सर्वं वृष्ण्यंवीर्यमघत्त धत्ते धारयति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अपामुपस्थेमहिषाअगृभ्णतविशोराजानमुपतस्थुऋग्मियम् ।
आदूतोअग्निमभरद्विवस्वतोवैश्वानरमातरिश्वापरावतः ॥ ४ ॥

अपाम् । उपस्थे । महिषाः । अगृभ्णत । विशाः । राजानम् ।
उप । तस्थुः । ऋग्मियम् । आ । दूतः । अग्निम् । अभरत् ।
विवस्वतः । वैश्वानरम् । मातरिश्वा । परावतः ॥ ४ ॥

अपइत्यन्तरिक्षनाम अपामन्तरिक्षस्य उपस्थे उपस्थाने मध्ये महिषाः महन्नामैतद्
महान्तोमरुतः अगृभ्णत अगृह्णन् इमं वैश्वानरं वैद्युतात्मनावर्तमानमजानन्नित्यर्थः गृहीत्वा च
विशः प्रजाः राजानं स्वामिनं ऋग्मियमर्चनीयं उपतस्थुरस्तुवन् अपिचेमं वैश्वानरं अग्निं पुरा
सूर्यसमीपे विद्यमानं दूतः वेगवान् देवानां दूतो वा मातरिश्वा वायुः परावतो दूरदेशात् विवस्वत-
आदित्यात् आभरत् इयं लोके मत्पत्याजहार ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

युगेयुगेविद्व्यं गृणद्भ्योऽग्नेर्यियशसंधेहिनव्यसीम् ।
पव्येवराजन्नघशंसमजरनीचानिदृश्ववनिनंनतेजसा ॥ ५ ॥

युगेऽयुगे । विद्व्यम् । गृणत्द्भ्यः । अग्ने । रियम् । यशसम् । धेहि ।
नव्यसीम् । पव्याद्वेव । राजन् । अघशंसम् । अजर । नीचा ।
नि । दृश्व । वनिनम् । न । तेजसा ॥ ५ ॥

हेअग्ने युगेयुगे कालेकाले विद्व्यं विदधोयज्ञः तदर्हं वामुद्दिश्य नव्यसीं नवतरांस्तुतिं
गृणद्भ्यः उच्चारयित्स्वयोस्मभ्यं रियं धनं यशसं यशस्विनं पुत्रं च धेहि विधेहि कुरु किंच
हेराजन् राजमान अजर जरारहितान्ने पव्येव वज्रेणैव आत्मीयेन तेजसा वनिनं वृक्षमिव
अघशंसं अघस्पानर्थस्य शंसितारं शत्रुं नीचा नीचीनः न्यग्भूतो यथाभवतितथा निवृश्च
निजहि ॥ ५ ॥

अथपथी-

अस्माकंमग्नेमघवत्सुधारयानामिक्षत्रमजरसुवीर्यम् ।
वयंजयेमशतिनेंसहस्रिणं वैश्वानरवाजमग्नेतवोतिभिः ॥ ६ ॥
अस्माकम् । अग्ने । मघवत्सु । धारय । अनामि । क्षत्रम् ।
अजरम् । सुवीर्यम् । वयम् । जयेम । शतिनेम् । सहस्रिणम् ।
वैश्वानर । वाजम् । अग्ने । तव । ऊतिभिः ॥ ६ ॥

हेअग्ने अस्माकं सप्तम्यथेपथी अस्मात् मघवत्सु हविर्लक्षणेनधनेनयुक्तेषु क्षत्रं धनं धारय स्थापय कीदृशं अनामि अनमनीयमनपहार्यमजरंजरारहितमनश्वरं सुवीर्यं शोभनवो-
येपितं किंच हेवैश्वानरग्ने तवोतिभिः त्वत्संबन्धिभीरक्षणैः वयं शतिनें शतसंख्यायुक्तं शव-
पुरुषयुक्तंवा तथा सहस्रिणं वाजमन्नं जयेम लभेमहि ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

अदब्धेभिस्तवगोपाभिरिष्टेस्माकंपाहित्रिपथस्थसूरीन् ।
रक्षाचनोददुपांशर्वोअग्नेवैश्वानरप्रचतारीःस्तवानः ॥ ७ ॥ १० ।
अदब्धेभिः । तव । गोपाभिः । इष्टे । अस्माकम् । पाहि ।
त्रिपथस्थ । सूरीन् । रक्ष । च । नः । ददुपां । शर्वः । अग्ने ।
वैश्वानर । प्र । च । तारीः । स्तवानः ॥ ७ ॥ १० ॥

हेइष्टे यद्यप्यपणीयवा त्रिपथस्थ त्रिपुल्लोकेषुसहावस्थापित्वयद्वा आहवनीयादिषुत्रिपथाय-
तनेषुयद्येदैवैःसहावतिष्ठमानाग्ने अदब्धेभिः केनाप्यार्हिसितैः तवत्वदीयैर्गोपाभिःगोपकैः रक्ष-
कैस्तेजोभिः अस्माकं सूरीन् अस्मदीयान्स्तोतृन्पाहि रक्ष हेवैश्वानरग्ने ददुपां हवीषिदत्तव-
तां नोस्माकं शर्षावलं रक्षच स्तवान् स्तूयमानस्त्वं प्रचतारीः प्रवर्षयच ॥ ७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

अहश्चेतिसप्तर्चनवमंस्तूकं भरद्वाजस्यार्पणं वैश्वानरामिदेवताकं अनुक्रान्तंच अहश्चेति ।
व्यूह्येदशरात्रेपष्ठेहनिआग्निमारुतशस्त्रैर्वैश्वानरनिविद्धानमिदं सूत्र्यतेहि-अहश्चरुष्णामध्वो
वोनामेति ।

तत्रप्रथमा—

अहंश्चकृष्णमहरर्जुनंचविवर्तेतेरजसीवेद्याभिः ।

वैश्वानरोजायमानोनराजावातिरज्ज्योतिपाग्निस्तमांसि ॥ १ ॥

अहं । च । कृष्णम् । अहं । अर्जुनम् । च । वि । वर्तेते इति ।

रजसी इति । वेद्याभिः । वैश्वानरः । जायमानः । न । राजा ।

अव । अतिरत् । ज्योतिपा । अग्निः । तमांसि ॥ १ ॥

आहरतिपुरुषोस्मिन्कर्मणीत्यहः कृष्णं कृष्णवर्णं एतत्सामानाधिकरण्यादहःशब्दोरात्रिव-
चनः तमसाकृष्णवर्णारात्रिश्च अर्जुनंच सौरेणतेजसा शुक्लवर्णमहोदिवसश्चरजसी स्वस्वभासा
सर्वजगद्रंजयन्तौ वेद्याभिः वेदितव्याभिः अनुकूलतयाज्ञातव्याभिः स्वप्रवृत्तिभिःविवर्तेते विवि-
धंपर्यावर्तेते यद्वा रजसी द्यावापृथिव्यौ उपलक्षणमेतत् लोकत्रयं प्रत्यावर्तेते एतच्चवैश्वानराग्ने-
राज्ञयेतिशेषः सहिदेवतात्वेनात्रप्रतिपाद्यः सचवैश्वानरोग्निः जायमानोनराजा मादुर्भवन् प्रवर्धमा-
नोराजेव ज्योतिषा तेजसा तमांसि अवातिरद अवतिरतिर्वधकर्मा अवतिरति विनाशयति॥१॥

अथद्वितीया—

नाहंतन्तुंनविजानाम्योतुंनयंवयन्तिसमरेतमानाः ।

कस्यस्वित्पुत्रइहवक्त्वानिपरोवदात्यवरेणपित्रा ॥ २ ॥

न । अहम् । तन्तुम् । न । वि । जानामि । ओतुम् । न । यम् ।

वयन्ति । समः अरे । अतमानाः । कस्य । स्वित् । पुत्रः । इह ।

वक्त्वानि । परः । वदति । अवरेण । पित्रा ॥ २ ॥

वैश्वानरस्यमहत्त्वमाख्यास्यन् ऋषिस्तदर्थयत्तं वस्वात्मकवयारूपयन् तस्यदुर्ज्ञानत्वमन-
यामतिपादयतीतियज्ञादिनिमोन्यन्ते तन्तुं तन्तवः परस्य प्रागायतानि सूत्राणि तानिच यज्ञा-
त्मकस्यवस्वस्य गायत्र्यादीनिछन्दांसि स्तुतशस्त्राणिच तान्यहं नविजानामि तथा ओतुं ओ-
तवस्तिरश्नीनानिसूत्राणि तानिचात्रयजूषि आध्वर्यवाणिकर्माणिच तान्यहं नविजानामि अ-
पिच एतदुभयसाध्यंतंपटं यज्ञलक्षणं नविजानामि यंपटंयज्ञलक्षणंसमरे संगमनेदेवयजने अत-
मानाः सततंचेष्टमानाऋत्विजः वयन्ति तंतुनोतूंश्चसंतवन्ति वस्वरूपेणनिष्पादयन्तीत्यर्थः इहा-

स्मिन्लोके कस्यस्त्वि त्विदितिवितर्के कस्यखलु पुत्रोमनुष्यः वक्तवानि वक्तव्यानि तानि इमानि परः परस्तादमुष्मिन्लोके वर्तमानोयः सूर्यः तस्यपित्रा अवरेण अयस्तादस्मिन्लोके वर्तमानेन वैश्वानराग्निना अनुशिष्टः सन्न वदाति वदेत् न कश्चिदपि प्रवदितुं शक्नोतीत्यर्थः एतच्चसंप्रदायविद्भिर्रुक्तं वैश्वानरस्यपुत्रोसौ परस्ताद्विवियः स्थितः । छन्दांस्यध्वरवस्त्रस्यस्तुतशस्त्राणितन्तवः ॥ यजूर्पिचेष्टाश्चोतुः स्याद्ब्रह्मं वातव्यमध्वरः । परः परस्थितः सूर्यः पिताग्निः पार्थिवो मत्तदिति ॥ रूपकतया जगत्सृष्टेर्दुर्ज्ञानत्वमनया प्रतिपादयतीत्यात्मविदो मन्यन्ते तन्तुं तन्तून् तन्तुस्थानानि सूक्ष्माणि विषदादीन् यपञ्चीकृतानि भूतानि न विजानामि ओतुं ओतून् पञ्चीकृतानि स्थूलानि ओतुस्थानीयान्यपि विषदादीनि न विजानामि न च तत्कार्यं पटस्थानीयं प्रपञ्चं विजानामि यं प्रपञ्चं समरे तंतूनामोतूनां च संगमने अतमानाः सततंचेष्टमानाः संसारिणः वयन्ति उत्पादयन्ति तेषां भोगार्थमीश्वरः सृजतीतिकर्तृत्वमुपचर्यते इहास्मिन्विषये परः परस्ताद्ब्रह्मेण विषये वर्तमानानि वक्तव्यानि वक्तव्यानि इमानि अवरेण अर्वाचीनेन सृष्ट्युत्तरकालमुत्पन्नेन पित्रा स्वजनकेन अनुशिष्टः सन्न कस्यखलु पुत्रः वदाति वदेत् स्वोत्पत्तेः पार्थिवो वृत्तान्तं अजानानः कश्चिदपि न वदेदित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

स इत्तन्तुं स विजानात्योतुं स वक्त्वा न्यतुथा द्वाँ ददाति ।

य ई चिकेत दमृतस्य गोपा अवश्चरन् परो अन्ये न पश्यन् ॥ ३ ॥

सः । इत् । तन्तुम् । सः । वि । जानाति । ओतुम् । सः । वक्त्वानि ।

ऋतुथा । वदाति । यः । ईम् । चिकेतत् । अमृतस्य । गोपाः ।

अवः । चरन् । परः । अन्येन । पश्यन् ॥ ३ ॥

यद्यप्युक्तप्रकारेण दुर्ज्ञानानि तथाप्येतानि वैश्वानरोग्निर्जानाति वदति चेत्त्यनया प्रतिपादयति स इत् स एव वैश्वानरोग्निः तन्तुं तन्तुस्थानीयानि गायत्र्यादीनि छन्दांसि स्तुतशस्त्राणि विजानाति तथा स एव ओतुं ओतुस्थानीयानि यजूर्प्याध्वर्यवाणि च कर्माणि विजानाति ऋतुथा कालेकाले तन्नदनुष्ठानसमये वक्तवानि वक्तव्यानि च तानि वदाति वदति वदेत् योयं वैश्वानरः अमृतस्य गोपाः उदकस्य गोपायितारक्षिता अवः अवस्ताद्भ्रूलोके चरन् पार्थिवाग्निरूपेण संचरन् परः परस्ताद्विवि अन्येन सूर्यात्मना पश्यन् सर्वजगत्प्रकाशयन् ई इमानि परिदृश्यमानानि सर्वाणि भूतानि चिकेत द जानाति स एवेति पूर्ववत्संबन्धः यद्वा स इत् स एव तन्तुं तन्तुस्थानीयानि सूक्ष्म-

भूतानि विजानाति नान्यःकश्चिद् तथाओतुं ओतुस्थानीयानिस्थूलभूतानिच सएवविजानाति
 सएववक्तवानि वक्तव्यान्युपदेष्टव्यानि इमानि ऋतुथा कालेकाले यदायदाविद्यासंप्रदायोच्छेदः
 तदातदा वदातिवदेव कोसौ योविजानीयात् वदेच्चेत्यतआह योवैश्वानरः विश्वनरात्मकः परमा-
 त्मा अमृतस्य अमृतत्वस्य विमोक्षणस्य गोपाः रक्षिता अवः अवस्तात् संसारदशार्पाचरन्
 अन्तःकरणोपेतोजीवात्मभावेनसंचरन् परः परस्तादविद्यायाः ऊर्ध्वं वर्तमानेनान्येनउक्तविलक्षणेन
 निरुपाधिकेन सच्चिदादिलक्षणेनरूपेण पश्यन् सर्वजगत्प्रकाशयन् ई इमानि चिकेतजानाति
 तथाच परमात्मानंप्रकृत्यभ्रूपते—तमेवभ्रान्तमनुभातिसर्वतस्यभासासर्वमिदंविभांतीति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

अयंहोताप्रथमःपश्यतेममिदंज्योतिरमृतममर्त्येषु ।

अयंसर्जज्ञेध्रुवआनिपत्तोमर्त्यस्तन्वाइवर्धमानः ॥ ४ ॥

अयम् । होता । प्रथमः । पश्यत । इमम् । इदम् । ज्योतिः ।

अमृतम् । मर्त्येषु । अयम् । सः । जज्ञे । ध्रुवः । आ । निःसृत्तः ।

अमर्त्यः । तन्वा । वर्धमानः ॥ ४ ॥

अयंवैश्वानरोग्निः प्रथमआद्योहोता मानुषोहिहोताद्वितीयः हेमनुष्याः तं इमं पश्यत भ्र-
 जतेत्यर्थः मर्त्येषु मरणस्वभावेपुशरीरेषु अमृतं मरणरहितं इदं वैश्वानराख्यंज्योतिः जाठररू-
 पेणवर्ततइत्यर्थः अपिच सोयमग्निः ध्रुवोनिश्चलः आसमन्तानिपत्तोनिपण्णः सर्वव्यापी अतए-
 वामर्त्यः मरणरहितोपि तन्वा शरीरेण संबन्धात् जज्ञे जायते वर्धमानश्चभवतीत्युपचर्यते ॥४॥

अथपञ्चमी—

ध्रुवंज्योतिर्निहितंदृशयेकमनोजर्विष्टंपतयत्स्वन्तः ।

विश्वेदेवाःसमनसःसकेताएकंक्रतुमभिविद्यन्तिसाधु ॥ ५ ॥

ध्रुवम् । ज्योतिः । निःहितम् । दृशये । कम् । मनः । जर्विष्टम् ।

पतयत्सु । अन्तरिति । विश्वे । देवाः । सःसमनसः । सःकेताः ।

एकम् । क्रतुम् । अभि । वि । यन्ति । साधु ॥ ५ ॥

ध्रुवं निश्चलं मनः मनसः तस्मादपि जविष्ठं अतिशयेनवेगवत् ईदृशवैश्वानरारूपं ज्योतिः पतयत्सु गच्छत्सु जंगमेपुप्राणिषु अन्तर्मध्ये निहितं प्रजापतिनास्थापितं किमर्थं दशये कंदर्शनार्थं किंच विश्वेसर्वेदेवाश्च समनसः समानमनस्काः सकेताः समानप्रज्ञाश्चसन्तः एकं मुख्यं गन्तारंवा ऋतुं कर्मणांकर्तारं वैश्वानरं साधु सम्यक् अभिवियन्ति आभिमुख्येनविविधंप्राप्नुवन्ति सेवन्तइत्यर्थः यद्वा पतयत्सु गच्छत्सु प्राणिष्वन्तर्मध्ये हृदये मनोजविष्ठं मनसोप्यतिशयेनवेगयुक्तं ध्रुवं निश्चलं निर्विकल्पं तथाचवाजसनेयकं—अनेजदेकंमनोजवीयइति । ज्योतिः ब्रह्मचेतन्यं निहितं नकेनचिदस्थापितं योवेदनिहितंगुहायांपरमेव्योमन्निंतिहि श्रूयते । किमर्थं दशये दर्शनार्थं ज्ञानेनहिसर्वंजानन्ति अपिच दीव्यन्तीतिदेवाइन्द्रियाणि विश्वे सर्वेदेवाः सर्वाणीन्द्रियाणि चक्षुराद्याः समनसः मनसासहवर्तमानाः सकेताः सतेजस्काः सन्तः एकमद्वितीयं ऋतुं सृष्ट्यादीनांकर्मणांकर्तारं विश्वनरात्मकं परमात्मानं अभिलक्ष्य साधु सम्यक् वियन्ति विविधंगच्छन्ति देवाएववा इमं अभिवियन्ति आभिमुख्येन विविधमुपयन्ति उपासतइत्यर्थः तथाचश्रूयते—तद्देवाज्योतिषांज्योतिरायुर्होषासतेमृर्तमिति ॥ ५ ॥

अथपटी—

विमेकर्णापतयतोविचक्षुर्वीरुदंज्योतिर्हृदयआहितंयत् ।

विमेमनश्चरतिदूरआधीःकिंस्विद्वक्ष्यामि किमुनूमनिष्ये ॥ ६ ॥

वि । मे । कर्णा । पतयतः । वि । चक्षुः । वि । इदम् । ज्योतिः ।

हृदये । आहितम् । यत् । वि । मे । मनः । चरति । दूरेऽआधीः ।

किम् । स्वित् । वक्ष्यामि । किम् । ॐ इति । नु । मनिष्ये ॥ ६ ॥

वैश्वानरंश्रोतुकामस्य मे मम कर्णा कर्णौ विपतयतः विविधंगच्छतः श्रोतव्यानां तदीयगुणानांबहुत्वात् तथा वैश्वानरंदिदृक्षमाणस्य ममचक्षुरिन्द्रियं विपतयति विविधंगच्छति ब्रह्मव्यानांतदीयरूपाणां बहुत्वात् तथा ज्योतिः प्रकाशकं हृदयेहृदयपुण्डरीके आहितं निहितं यद्व्याख्यंतत्त्वं इदमपि विपतयति विविधंगच्छति वैश्वानरान्मानंज्ञातुं अपिच दूरे आधीःदूरे विप्रकृष्टेविषये आधीराध्यानंयस्यतादृशं छान्दसोल्लिङ्गव्यत्ययः मे मदीयं मनश्च विचरति विविधंपवर्तते एवमहमहमिकया सर्वेष्विन्द्रियेषुपुमवृत्तेषु किंस्विदहं वैश्वानरस्यरूपमिति वक्ष्यामि । किमुनु किमुखलु सम्प्रतिमनिष्ये मनसापपत्स्येवैश्वानरस्यगुणानामनन्तत्वात् मन्दमज्ञेनमया शार्गुनशक्यतइत्यर्थः ॥ ६ ॥

१ ते० आरण्यके । २ बृहदारण्यके ।

अथसप्तमी-

विश्वेदेवाअनमस्यन्भियानास्त्वामग्नेतमसितस्थिवांसम् ।

वैश्वानरोवतूतयेनोमर्त्योवतूतयेनः ॥ ७ ॥ ११ ॥

विश्वे । देवाः । अनमस्यन् । भियानाः । त्वाम् । अग्ने । तमसि ।

तस्थिऽवांसम् । वैश्वानरः । अवतु । ऊतये । नः । अमर्त्यः ।

अवतु । ऊतये । नः ॥ ७ ॥ ११ ॥

वैश्वानर तमस्यन्धकारे तस्थिवांसं स्थितवन्तंत्वां विश्वे सर्वदेवाः अनमस्यन् नम-
स्कुर्वन्ति कुतोहेतोः भियानाः अन्धकारान्द्गीताः तादृशोऽमर्त्योमरणरहितोवैश्वानरोभिः
नोस्मान् ऊतयेऊत्या रक्षणेनावतु रक्षतु पुनरुक्तिरादरार्था ॥ ७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेएकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

पुरोवद्विसप्तचदशमंसूक्तं भरद्वाजस्यार्पमाग्नेयं सप्तमीर्वैधिकाद्विपदाविराट् शिष्टास्त्रिष्टुभः
तथाचानुक्रान्तं-पुरोवोद्विपदान्तं । प्रातरनुवाकेआग्नेयेऋतौ त्रैष्टुभेछन्दसीदमादीनिचत्वारिस्-
कानि सन्वितंच-पुरोवोमन्द्रमितिचत्वारितंस्तुपतीकमितिवज्जिति ।

तत्रप्रथमा-

पुरोवोमन्द्रंदिव्यंमुष्टुक्तिप्रयतियज्ञेअग्निमध्वरेदधिध्वम् ।

पुरउकथेभिःसहिनोविभावास्वध्वराकरतिजातवेदाः ॥ १ ॥

पुरः । वः । मन्द्रम् । दिव्यम् । सुऽष्टुक्तिम् । प्रऽद्यति । यज्ञे ।

अग्निम् । अध्वरे । दधिध्वम् । पुरः । उकथेभिः । सः । हि । नः ।

विभाऽर्वा । सुऽअध्वरा । करति । जातवेदाः ॥ १ ॥

हेऋत्विग्यजमानावोपुयं मन्द्रं मोदने स्तुत्यंवा दिव्यं दिविभवं सुष्टुकिं सुष्टु दोषैर्वाजितं
सुखेनावर्जनीयंवा एवंगुणमग्निं प्रयति प्रगच्छति प्रवर्तमानेध्वरे रक्षःप्रभृतिभिर्हारिरेये हिंसाम-
त्यवापरहितेवास्मिन्यज्ञे पुरोदधिध्वं पुरस्तादाहवनीयरूपेणधारयत यदा पुरोधसंकुरुत उ-

कथेभिः स्तुतशस्त्रैश्च पुरोदधिध्वं विभावा विशेषेणदीप्यमानः जातवेदाः जातानांविदितासो-
मिः हियस्मात् नोस्मान् स्वध्वरा शोभनयागान् करति करोति तस्मात्पुरोदधिध्वमि-
त्यन्वयः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

तमुद्युमःपुर्वणीकहोतरग्नेअग्निभिर्मनुषइधानः ।

स्तोमंयमस्मैममतेवशूपघृतंनशुचिमतर्यःपवन्ते ॥ २ ॥

तम् । ऊँ इति । यु॒ष्टम् । पुरु॑ष्ट॒अनीक॑ । होतः । अग्ने । अ॒ग्निः॑भिः ।

मनु॑षः । इ॒धानः । स्तोमं॑ । यम् । अ॒स्मै । म॒मता॑इ॒ष्टव । शूप॑म् ।

घृत॑म् । न । शु॒चि । म॒तर्यः । प॒वन्ते ॥ २ ॥

हेद्युमः दीप्तिमत्, पुर्वणीक बहुज्वाल होतर्देवानामाह्वारग्ने अग्निभिस्तवावयवभूतैरन्यैर-
ग्निभिःसार्धं इधानः समिध्यमानःदीप्तःसन्मनुषः मनुष्यस्यस्तोतुः तमु तंस्तोमंशृण्वितिशेषः
उदतिपादपूरणं यंस्तोमंस्तोत्रं शूपं सुखकरं घृतंन पवित्राभ्यामुत्पूतं घृतमिव शुचि शृद्धं अस्मा-
अग्नये मतयोमन्तारःस्तोतारः ममतेव ममतानामब्रह्मवादिनीदीर्घतमसोमाता सेव पवन्ते पुनन्ति
संस्कुर्वन्ति दोषवर्जितमुच्चारयन्तीत्यर्थः तंस्तोममित्यन्वयः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

पीपायसःश्रवसांमर्त्येषुयोअग्नयेद्ददाशविप्रंउक्थैः ।

चित्राभिस्तमूतिभिश्चित्रशोचिर्ब्रजस्यसातागोमतोदधाति ॥ ३ ॥

पी॒पाय॑ । सः । श्रव॑सा । म॒र्त्येषु॑ । यः । अ॒ग्नये॑ । द॒दाश॑ । वि॒प्रः ।

उ॒क्थैः । चि॒त्राभिः॑ । तम् । ऊ॒तिः॑भिः । चि॒त्रशो॑चिः । ब्र॒जस्य॑ ।

सा॒ता । गो॑ऽम॒तः इ॒धाति॑ ॥ ३ ॥

सयजमानः मर्त्येषुमनुष्येषु श्रवसानेन पीपाय वर्धति विप्रोमेभावी योयजमानः उक्थैः
स्तुतिभिःसार्धं हवींषि ददाश प्रयच्छति तंयजमानं चित्रशोचिर्ब्रजस्यसातागोमतोदधातिः चित्राभिरा-
श्रयंभूताभिःऊतिभीरक्षाभिर्गोमतोगोभिर्भुक्तस्यब्रजस्य गोष्ठस्य साता सातौ संभजने दधाति
धारयति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

आयःपुप्रौजायमानऊर्वाद्दूरेदृशाभासाकृष्णाध्वा ।
अर्धबहुचित्तमऊर्म्यायास्तिरःशोचिपाददृशेपावकः ॥ ४ ॥
आ । यः । पुप्रौ । जायमानः । उर्वा इति । दूरेदृशा । भासा ।
कृष्णाध्वा । अर्ध । बहु । चित् । तमः । ऊर्म्यायाः । तिरः ।
शोचिपा । दृशे । पावकः ॥ ४ ॥

कृष्णाध्वा कृष्णावर्त्मापोमिः जायमानः प्रादुर्भवन् उर्वाविस्तीर्णं द्वावापृथिव्यौ दूरे-
दृशा दूरेदृश्यमानया भासा दीप्त्या आप्रौ आपूरयति सपावकोग्निरधानन्तरं ऊर्म्यायाः रा-
त्रिनामैतत् रात्रेःसंबन्धि बहुचित् बहुपितमः अन्धकारं शोचिपा दीप्त्या तिरस्कुर्वन् दृशे
दृश्यते ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

नूनश्चित्रंपुरुवाजाभिरूतीअग्नेर्यिममघवमध्यश्चधेहि ।
येराधसाश्रवसाचात्यन्यान्सुवीर्येभिश्चाभिसन्तिजनान् ॥ ५ ॥
नु । नः । चित्रम् । पुरुषवाजाभिः । ऊती । अग्ने । र्यिम् ।
मघवत्सभ्यः । च । धेहि । ये । राधसा । श्रवसा । च । अति ।
अन्यान् । सुवीर्येभिः । च । अग्नि । सन्ति । जनान् ॥ ५ ॥

हेअग्ने मघवत्योहविलक्षणधनयुकेभ्योनोस्मभ्यं पुरुवाजाभिर्बह्वैः ऊती ऊतिभीर-
क्षणैः सह चित्रं चापनीयंरथि धनं नु क्षिप्रं धेहि देहि प्रयच्छ चशब्दोवक्ष्यमाणेनसमुच्चया-
र्थः ये राधसाधनेन श्रवसानेनच सुवीर्येभिः शोभनेर्वीर्यैश्च अन्यान् जनान् मनुष्यान् अ-
तिशयेनाभिसन्ति अभिभवन्ति तादृशान्पुत्रांश्चास्मभ्यं देहीत्यर्थः ॥५ ॥

अथषष्ठी-

इमंयज्ञंचनोधाअग्रउशन्यन्तआसानोजुहुतेहविष्मान् ।
भूरहाजेपुदधिपेसुवृत्तिमवीर्वाजस्वगर्ध्यस्यसन्तौ ॥ ६ ॥

इ॒मम् । य॒ज्ञम् । च॒नः । धाः । अ॒ग्ने । उ॒शन् । यम् । ते । आ॒सा॒नः ।
 जु॒हुते । ह॒विष्मा॑न् । भ॒रत्स्व॑जेषु । द॒धिषे । सु॒ष्टृ॒क्तिम् ।
 अ॒वीः । वा॒जस्य॑ । ग॒ध्वस्य॑ । सा॒तौ ॥ ६ ॥

हेअग्ने उशन् कामयमानस्त्वं इमं पुरोवर्तियज्ञं यागसाधनं नोहविल्क्षणमन्नं धाः धेहि स्वात्मनिधारय यंच पुरोडाशादिकं आसानः आसीनः उपविशन् हविष्मान् हविर्युक्तोयमानस्तेतुष्यं त्वदर्थं जुहुते जुहोति तमिममित्यन्वयः अपिच भरद्वाजेष्वृषिषु सुवृत्किं सुष्टुदोषैर्वर्जितांस्तुतिं दधिषे धारय गध्वस्य गध्वतिर्मिश्रीभावकर्मा मिश्रणीयस्य माप्यस्य वाजस्यान्नस्य सातौ संभजनेनिमित्तभूते अवीस्तानृषीन्नक्षत्र ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

वि॒द्वेषा॑सीनु॒हिव॑र्धये॒ळाम॑दे॒मश॑त॒हिमाः॑सु॒वीराः॑ ॥ ७ ॥ १२ ॥
 वि । द्वेषा॑सि । इ॒नुहि॑ । व॒र्धय॑ । इ॒ळाम् । म॒देम॑ । श॒तऽहि॑माः ।
 सु॒वीराः॑ ॥ ७ ॥ १२ ॥

हेअग्ने द्वेषासि द्वेष्टुनशत्रून् विदनुहि विविधंगमय इळामन्नंचात्मदीयंवर्धय वयंच सुवीराः शोभनैःवीरैःपुत्रपौत्रादिभिरुपेताःसन्तः शतहिमाः शतहेमतान्संबत्सरान् मदेम मोदेम वृताभूयासम् ॥ ७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेद्वादशोवर्गः ॥१२॥

यजस्वहोतरितिपल्लवमेकादशंस्त्रुं भरद्वाजस्वार्थं त्रैष्टुभमाग्नेयं अनुक्रम्यतेच—यजस्वपळिति मा३रनुवाकाश्विनशास्त्रयोरुक्तोविनियोगः ।

तत्रपथमा—

य॒जस्व॑हो॒तरि॑पि॒तोय॑र्जी॒यान॑ग्ने॒वाधो॑म॒रुता॑न॒प्रयु॑क्ति ।
 आ॒नोमि॑त्राव॒रुणा॑नास॒त्याद्या॑वा॒होत्रा॑य॒पृथि॑वीव॒ष्टयाः॑ ॥ १ ॥
 यज॑स्व । हो॒तः । इ॒पि॒तः । य॒र्जीया॑न् । अ॒ग्ने । वा॒धः । म॒रुता॑म् ।
 न । प्र॒ष्टयु॑क्ति । आ । नः । मि॒त्राव॑रुणा । नास॒त्या । द्या॒वा ।
 ह्यो॒त्राय॑ । पृ॒थि॒वी इति॑ । व॒ष्टयाः॑ ॥ १ ॥

हेहोतर्देवानामाहातरग्ने यजीयान् यष्टुतमत्स्वं इषितः प्रेषितः अस्माभिःप्रार्थितःसन् ने-
तिसंप्रत्यर्थे संप्रतिप्रयुक्ति प्रयुक्तौ प्रयुज्यमानेयज्ञे मरुतां देवानां बाधः शत्रूणांबाधकं गणं य-
पस्य यद्वैतद्वाक्यद्वयं हेहोतरग्ने यजस्व देवानित्येकंवाक्यं प्रयुज्यतइतिप्रयुक्ति बलं मरुतांनपपु-
क्ति मरुतांबलमिव अस्मच्छत्रूनदाधोबाधस्येतिद्वितीयंवाक्यं अपिच मित्रावरुणा अहरभिमा-
नीदेवोमित्रः वरुणोरात्र्यभिमानो तौच नासत्या सत्यस्पनेतारी सत्यस्वभावावेववा नासिका-
प्रभवौवा अश्विनौ द्यावापृथिवीदिवंचपृथिवींच एतांश्चदेवान् होत्राय अस्मद्यज्ञाय तदर्थं
आववृत्त्याः आवर्तय आवहेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

त्वंहोतामन्द्रतमोनोअधुगन्तर्देवोविदथा मर्त्येषु ।

पावकयाजुह्वा वृद्धिरासाग्नेयजस्वतन्वं तवस्वाम् ॥ २ ॥

त्वम् । होता । मन्द्रतमः । नः । अधुक् । अन्तः । देवः । विदथा ।
मर्त्येषु । पावकया । जुह्वा । वृद्धिः । आसा । अग्ने । यजस्व । तन्वम् ।
तव । स्वाम् ॥ २ ॥

हेअग्ने त्वं मर्त्येषु मनुष्येषु अन्तर्मध्ये वर्तमाने विदथा विदथेयज्ञे होता देवानामाहा-
ता भवसि कीदृशस्त्वं मन्द्रतमःस्तुत्यतमः नोस्माकमधुकूअद्रोग्धा अस्मदर्थद्रोहरहितोवा सर्व-
दामित्रभूतइत्यर्थः देवोदानादिगुणयुक्तः अपिच हेअग्ने जिह्वा .ह्यगन्तेस्यामाहुतयइति जुह्वर्वा-
ला तथा पावकयाशोधयिष्या आसा आस्येन देवानामास्यभूतया वृद्धिर्विषांबोढात्वं तव
स्वां स्वभूतां स्विष्टरुदाख्यां तन्वं तनूं यजस्व ॥ २ ॥

अथतृतीया-

धन्याचिद्धित्वेधिपणावष्टिप्रदेवाञ्जन्मगृणतेयजध्वै ।

वेपिष्ठोअङ्गिरसायह्विप्रोमधुच्छन्दोमनतिरेभडष्टौ ॥ ३ ॥

धन्या । चित् । हि । त्वे इति । धिपणा । वष्टि । प्र । देवान् ।
जन्म । गृणते । यजध्वै । वेपिष्ठः । अङ्गिरसाम् । यत् । ह् ।
विप्रः । मधु । छन्दः । जनति । रेजः । इष्टौ ॥ ३ ॥

धन्या धनमिच्छन्ती धनहेतुभूताधिपणास्तुतिः हेअग्ने तत्वां वष्टि कामपते चिद्धीत्येतत्पा-
दपूरणं किमर्थं देवान्यष्टव्यानिन्द्रादीन् प्रयजध्वै प्रकर्षेणयष्टुं त्वदीयंजन्मप्रादुर्भावं गृणते स्तु-
वतेयजमानाय ईदृग्भूतयजमानार्थं यद् यदाखलु अङ्घ्रिसामृषीणांमध्ये वेपिष्ठः अतिशयेन
स्तुतेःप्रेरयिता विप्रोमेधावी रेभः स्तोवाभरद्वाजः इष्टो यज्ञे मधु मधुवन्मदकरं छन्दः स्तोत्रं भ-
नति उच्चारयति तदाधिपणावष्टीत्यन्वयः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अदियुतस्वपाकोविभावाग्नेयजस्वरोदसीउरुची ॥

आयुंनयंनमंसारातहंव्याअञ्जन्तिसुप्रयसंपञ्चनाः ॥ ४ ॥

अदियुतत् । सु । अपाकः । विभावा । अग्ने । यजस्व । रोदसी
इति । उरुची इति । आयुम् । न । यम् । नमंसा । रातहंव्याः ।
अञ्जन्ति । सुप्रयसम् । पञ्च । जनाः ॥ ४ ॥

अयमग्निः सुअदियुतत् सुष्टुद्योतते दीप्यते कथंभूतः अपाकः पाकःपकव्यपज्ञोमूर्खः त-
द्विलक्षणोऽपाकः विभावा दीप्तिमान् शेषः प्रत्यक्षकृतः हेअग्ने सत्वं उरुची उरुविस्तीर्णअञ्च-
त्यौ विस्तृते रोदसी द्वावापृथिव्यौ यजस्व हविषापूजय आयुंन मनुष्यमतिथिमिव यं पञ्च-
जनाःमनुष्याः ऋत्विग्यजमानलक्षणाः रातहंव्याः दत्तहविष्काःसन्तःसुप्रयसं शोभनहविलक्षणं
यमग्निं नमसानेनहविलक्षणेन अञ्जन्ति सिञ्चन्तिर्षयन्ति सत्वं यजस्वेत्यन्वयः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

वृजेहयन्नमंसारुर्हिरयावयामिसुगृहृतवतीसुहृक्तिः ।

अम्यक्षिसद्मसदनेपृथिव्याअश्रापिपज्ञःसूर्येनचक्षुः ॥ ५ ॥

वृजे । ह । यत् । नमंसा । वृहिः । अग्नौ । अयामि । सुक् ।
गृहृतवती । सुहृक्तिः । अम्यक्षि । सद्म । सदने । पृथिव्याः ।
अश्रापि । यज्ञः । सूर्ये । न । चक्षुः ॥ ५ ॥

यद् यदाखलु नमसा हविषासह अग्नौ अग्निसमीपे बर्हिर्वृजे वृजिच्छेदनार्थः छिद्यते
आह्वियतइत्यर्थः सुवृक्तिः सुष्टुदोषैर्वर्जिता घृतवती घृतपूर्णासूक् अयामि नियम्यते बर्हिष्यासा-
यते तथा पृथिव्याभूमेः सद्ने स्थाने सद्महविरासादनार्थावेदिः अम्यक्षि म्यक्षतिर्गतिकर्मा
गम्यते परिगृस्यते तदानींयज्ञः अत्राधि यजमानेआश्रितो भवति तत्रदृष्टान्तः—सूर्येनचक्षुः यथा
सूर्येसर्वस्यपेरकेआदित्येपकाशकंतेजःसमवेतितद्वद् ॥ ५ ॥

अथपष्ठी—

दशस्यानःपुर्वणीकहोतर्देवेभिरग्नेअग्निभिरिधानः ।

रायःसूनोसहसोवावसानानाअतिससमेमृजन्नंहः ॥ ६ ॥ १३ ॥

दशस्य । नः । पुरुषअनीक । होतः । देवेभिः । अग्ने । अग्निभिः ।

इधानः । रायः । सूनो इति । सहसः । ववसानाः । अति । ससमे ।

रुजनम् । न । अंहः ॥ ६ ॥ १३ ॥

हेपुर्वणीक बहुज्वाल होतर्देवानामाह्वातरग्ने देवेभिर्देवैर्योतिमानैः अन्यैरग्निभिःत्वद्भिन्नु-
तिभूतैःसार्धं इधानः इध्यमानोदीप्यमानःसन्नोस्मभ्यं रायोधनानि दशस्य प्रयच्छ हेसहसः
सूनो बलस्यपुत्राग्ने वावसानाः हविषात्वामाच्छादयन्तोवयं वृजन्नंन शत्रुमिव अंहः पापं अ-
तिससमे अतिगच्छेम अतिक्रामेमेत्यर्थः ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेत्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

मध्येहोतेतिपञ्चदशशंस्कृतं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमाग्नेयं मध्यइत्यनुक्तान्तं प्रातरनुवा-
काश्विनशस्त्रयोरुकोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

मध्येहोतादुरोणेवर्हिपोराळग्निस्तोदस्यरोदसीयजध्वै ।

अयंससूनुःसहंसऋतावाद्दूरात्सूर्योन्नशोचिपाततान ॥ १ ॥

मध्ये । होता । दुरोणे । बर्हिपः । राट् । अग्निः । तोदस्य ।

रोदसी इति । यजध्वै । अयम् । सः । सूनुः । सहंसः । ऋतद्वा ।

दूरात् । सूर्यः । न । शोचिषा । ततान् ॥ १ ॥

होता देवानामाह्वाता बर्हिषोयज्ञस्य राट् राजाग्निः तोदस्य तुघतेतपसापीड्यतेइतितोदो-
यजमानः तस्यदुरोणेगृहे मध्येनिषीदतीतिशेषः किमर्थं रोदसी घावापृथिव्यौ यजध्वै यष्टुं
सतादृशोयं सहसःसन्तुः सहसस्पुत्रः ऋतावा सत्यवान् यज्ञवान्वाग्निः सूर्यान् सूर्यइव दूरात्
दूरतएव शोचिषा तेजसा तवान् आतनोति विस्तारयति दूरदेशेवर्तमानोपि सूर्यइवसर्वजग-
न्नासयतीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

आयस्मिन्त्वेस्वपाकेयजत्रयक्षद्राजन्त्सर्वतातेवनुद्यौः ।

त्रिपधस्थस्ततरूपोनजंहोहव्यामघानिमानुपायजध्वै ॥ २ ॥

आ । यस्मिन् । त्वे इति । सु । अपाके । यजत्र । यक्षत् । राजन् ।

सर्वताताइव । नु । द्यौः । त्रिःसधस्थः । ततरूपः । न । जंहः ।

हव्या । मघानि । मानुपा । यजध्वै ॥ २ ॥

द्यौःस्तोता सर्वतातेव इवशब्दःपूरकः यज्ञनामैतत् सर्वतातौ सर्वैस्तायमानेयज्ञे यद्वा सर्व-
शब्दात्स्वार्थकस्तातिल्लुप्तययः सर्वस्तोता हेयजत्र यष्ट्य राजन् राजमानाम्ने अपाके प्राप्ते त्वे
यास्मिन्त्वेत्वपि सु अत्यन्तं नु क्षिप्तं आयक्षत् आयजति हवींषिजुहोति त्रिपधस्थः त्रिपुलोके-
पुसहस्थितः यद्वा गार्हपत्यादिरूपेणत्रिधावस्थितः तादृशस्त्वं तरुपोन तरितासूर्यइव जंहः शीघ्रं-
गन्ताभव जंहइतिहन्तेर्गतिकर्मणोरूपं यद्वा तृष्टवनतरणयोरित्यस्मात्कसौरूपं तवर्तानिति तस्य
पष्ठचार्थमेतत् ततरुपइति तरितुःसूर्यस्येवजंहोवेगस्तवभवत्वित्यर्थः किमर्थं मघानि मंहनीयानि
परास्यानि मानुपा मनुष्पाणांसंबंधीनि हव्या हव्यानि हवींषि यजध्वै यष्टुं देवेभ्योदातुम् ॥२॥

अथतृतीया—

तेजिष्ठा यस्यारतिर्वनेराट् तोदो अध्वन्नवृधसानो अद्यौत् ।

अद्रोघोनद्रविताचेततित्मन्मर्त्योवर्त्रोपधीषु ॥ ३ ॥

तेजिष्ठा । यस्य । अरतिः । वनेःराट् । तोदः । अध्वन् । न ।

वृधसानः । अद्यौत् । अद्रोघः । न । द्रविता । चेतति । त्मन् ।

अमर्त्यः । अवर्त्रः । ओपधीषु ॥ ३ ॥

यस्याग्निः अरतिर्गन्त्रीज्वाला तेजिष्ठा अतिशयेनतेजस्विनीसती वनेराद् दावरूपेणज-
रण्येराजमानावर्षते वृधसानोवर्धमानः सोमिः तोदोअध्वनं तोदः सर्वस्यपेरकःसूर्यः सइव
अध्वनि स्वमार्गेन्तरिक्षे अयौव द्योततेप्रकाशते अपिच अद्रोघेन' अद्रोघव्योयद्वा
प्राणरूपेणसर्वेषामद्रोघावायुखिव तादृशः अमर्त्योमरणरहितः सोमिः ओषधीषु ओषः पाकः
एषुधीयतेइत्योषधयोवनानि तेषु द्रविता शीघ्रगामीसन् अवर्षः केनाप्यवारणीयश्चभवन तन्
आत्मना स्वप्रकाशेनैवचेवति चेतयति सर्वजगत् ज्ञापयति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

सास्माकैर्भिरेतरीनशूपैरग्निःष्ट्वेदमआजातवेदाः ।

द्वन्त्रोवन्वन्क्रत्वानावर्वाःपितेर्वजारयार्थियज्ञैः ॥ ४ ॥

सः । अस्माकैःभिः । एतरि । न । शूपैः । अग्निः । स्तवे । दमे । आ ।

जातश्चेदाः । दृष्टःअन्नः । वन्वन् । क्रत्वा । न । अर्वा । उन्नः ।

पिताइव । जारयार्थि । यज्ञैः ॥ ४ ॥

जातवेदाः जातधनोजातमज्ञोवा सोमिः अस्माकेभिरस्मदीयैः स्तोत्रभिः एतरिन एतरि
गन्तरि याचमानेषुरूपे विद्यमानानिस्तोत्राणियथात्यन्तं सुखकराणि तथा शूपैः सुखकरैःस्तोत्रैः
दमेस्मदीयेयज्ञगृहे आ आभिमुख्येन स्तवे स्तूपते अपिच द्रव्यः द्रुः द्रुमः सएवअन्नंयस्यस-
त्तथोक्तः अतएव वन्वन् वनानि संभजन् क्रत्वान क्रतुना आत्मीयेनकर्मणाच अर्वा गन्ताभ-
वति तत्रदृष्टान्तः-उन्नः पितेव पितापालयितावत्सानांजनकोवा उन्नोवृषभइव सयथा मैथुना-
र्थशीघ्रं गच्छति तद्वद् यज्ञैर्यज्ञवद्भिर्यजमानैश्च जारयार्थि स्तूपते जरतेःस्तुतिकर्मणएतद्रूपम् ॥४॥

अथपञ्चमी-

अधस्मास्यपनयन्ति भासोवृथायत्तक्षदनुधार्तिपृथ्वीम् ।

सद्योयःस्पन्द्रोविपितोधवीयानृणोनतायुरतिधन्वाराद् ॥ ५ ॥

अध । स्म । अस्य । पनयन्ति । भासः । वृथा । यत् । तक्षत् ।

अनुधयार्ति । पृथ्वीम् । सद्यः । यः । स्पन्द्रः । विद्वंसितः । धवीयान् ।

ऋणः । न । तायुः । अति । धन्व । राद् ॥ ५ ॥

अधास्मिन् लोके स्मेतिपूरकः अस्याग्नेर्भासोरशमीन् पनयन्ति स्तोतारःस्तुवन्ति यद्यदा
 वृथा अनायासेन तक्षत् तक्षन् तनूकुर्वन् वनानि सम्यक्दहनं पृथ्वीं विस्तीर्णामरण्यभुव-
 मनुयात्यनुगच्छति तदानींपनयन्तीत्यन्वयः योग्निः स्पन्दः स्पन्दनवान् विषितोविमुक्तःप्रति-
 बन्धरहितः अतएव सद्यः शीघ्रंघवीयान् गन्तुमोभवति कइव ऋणोनतायुः ऋणोतिर्गतिकृ-
 र्मां तायुरितिस्तेननाम यथास्तेनःशीघ्रंगन्ताभवति तद्वत् सोयमग्निःधन्वमरुभूमिमतिक्रम्य राट्
 राजते यद्वा धन्वन्यस्मादापइतिधन्वान्तरिक्षं अतिशयेनान्तरिक्षमाक्रम्यराजते ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

सत्वंनोअर्वन्निदायाविश्वेभिरग्नेअग्निभिरिधानः ॥

वेपिरायोवियांसिदुच्छुनामदेमशतहिमाःसुवीराः ॥ ६ ॥ १४ ।

सः । त्वम् । नः । अर्वन् । निदायाः । विश्वेभिः । अग्ने । अग्निभिः ।

इधानः । वेपि । रायः । वि । यांसि । दुच्छुनाः । मदेम ।

शतहिमाः । सुवीराः ॥ ६ ॥ १४ ॥

हेअर्वन् गन्तरेग्ने सतादृशस्त्वं निदायाः निन्दित्र्याःप्रजायाःनिन्दायाएववापाहीतिशेषः कथं-
 भूतः सन् विश्वेभिः सर्वैरग्निभिः त्वच्छाखाभूतैः इधानः इध्यमानःसन् रायोधनानिच अस्या-
 न्वेषि गमय यद्वा हविलक्षणाणि धनानि वेपि कामयसे दुच्छुनाः दुःखकारिणीः शत्रुसेनाः
 वियांसिच विविधंगमयसिच वयंच सुवीराः शोभनपुत्रपौत्राःसन्तः शतहिमाःशतसंबत्सरान् म-
 देम मोदेम ॥६॥ ॥ इतिचतुर्थस्पपञ्चमेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

त्वद्विश्वेतिपल्लुचंत्रयोदशसूक्तं भरद्वाजस्यार्षि त्रैष्टुभमाग्नेयं त्वद्विश्वेत्यनुक्रान्तं प्रातरनु-
 षाकाश्विनशस्त्रयोरुकोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

त्वद्विश्वांसुभगसौभगान्यग्नेवियन्तिवृनिनोवयाः ।

श्रुष्टीरयिर्वाजोदृत्रतूर्येदिवोदृष्टिरीड्योरीतिरपाम् ॥ १ ॥

त्वत् । विश्वा । सुभग् । सौभगानि । अग्ने । वि । यन्ति । वृनिनः ।

न । वयाः । श्रुष्टी । रयिः । वाजः । दृत्रतूर्ये । दिवः । दृष्टिः ।

ईड्यः । रीतिः । अपाम् ॥ १ ॥

हेसुभग शोभनधनाग्ने विश्वा विश्वानिसर्वाणि सौभगानि धनानि त्वद् त्वत्तः वियन्ति विविधनिर्गच्छन्ति हिरण्यमूलत्वात्सर्वेषां धनानां हिरण्यं चाग्नेः सकाशाद्दुत्पन्नं तस्यरेतः परापतद् तद्धिरण्यमभवदिति श्रुतेः । निर्गमनेदृष्टान्तः—वनिनो नवयाः यथा वृक्षात्तशाखाविविधनिर्गच्छन्ति तद्वद् तथा रयिः पशुसं वश्व त्वत्सकाशादेव श्रुष्टीक्षिप्तं व्येति निर्गच्छति पशवो वै रयिः पशून्-वावरुन्धे इति तैत्तिरीयकम् । वृत्रतूर्धे वृत्राणां शत्रूणां हिंसकेसंग्रामे शत्रून्जेतुं वाजो बलं च त्वतो व्ये-ति दिवोन्तरिक्षाद्यावृष्टिः सापि त्वत्तपव्येति अन्नैमास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते । आदि-त्याज्यायते वृष्टिर्वृष्टेरन्नंततः प्रजा इति स्मरणात् ॥ अतस्त्वमीड्यः सर्वैः स्तुत्यः स न अपामुदकानां रीतिर्गमयिता भवसि ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

त्वं भगो न आहिरत्नमिषे परिज्मेव क्षयसि दस्मर्वाः ।
अग्ने मित्रो न बृहत् ऋतस्यासि क्षत्ता वामस्य देव भूरैः ॥ २ ॥
त्वम् । भगः । नः । आ । हि । रत्नम् । इषे । परिज्मा इव ।
क्षयसि । दस्मर्वाः । अग्ने । मित्रः । न । बृहत्तः । ऋतस्य ।
असि । क्षत्ता । वामस्य । देव । भूरैः ॥ २ ॥

हेअग्ने भगो भजनीयस्त्वं नोस्मभ्यं रत्नं रमणीयं धनं आइषे आगमय मयच्छ इण्गता-दित्यस्यैतद्रूपं हीति पूरकः दस्मर्वाः दर्शनीयदीप्तिस्त्वं परिज्मेवपरितोगन्तावायुरिव क्षयसि सर्ववनिवससि यद्वा क्षयतिरैश्वर्यकर्म सर्वस्येति षे हेअग्ने मित्रो न पपीतेस्त्रायको देव इव बृहतो-महत्तः ऋतस्योदकस्य यज्ञस्य वा क्षत्तासि क्षदतिरन्नदानकर्म दाता भवसि तथा हे देव द्योतमा-नाग्ने भूरैर्बहुलस्य वामस्य वननीयस्य धनस्य च दाता भवसीत्यनुपद्वः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

ससत्पन्तिः शवंसाहन्ति वृत्रमग्ने विप्रो विपुणेर्भर्ति वाजम् ।
यत्वं प्रचेत ऋतजातरायासु जोषानघ्नापां हि नोषि ॥ ३ ॥

सः । सत्सर्पतिः । शर्वसा । हन्ति । वृत्रम् । अग्ने । विप्रः । वि । पणेः ।
 भर्ति । वाजम् । यम् । त्वम् । प्रुचेतः । ऋतुज्जात । राया ।
 सुज्जोपाः । नम्रा । अपाम् । हिनोपि ॥ ३ ॥

हेअग्ने सत्पतिः सतांपालयिता सपुरुषः वृत्रमावरकंशत्रुं शवसा बलेन हन्ति सचवि-
 प्रोमेघावीसन् पणेर्वणिजः एतन्नाम्नोसुरस्य वाजमन्त्रं बलंवा विभर्ति विपुज्यहरति ह्यग्रहो-
 भ्रंइतिभत्वं हेमचेतः प्रकृष्टज्ञान ऋतजात ऋतमितियज्ञनाम तदर्थंजाताग्ने अपांनन्ना नपात-
 यिन्ना पुत्रेण मध्यमस्थानेन वैद्युताग्निना सजोपाः संगतस्त्वं यंपुरुषं राया चतुर्थ्यर्थेत्तृतीया
 धनार्थं हिनोपि प्रेरयसि सहन्तीत्यन्वयः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

यस्तेसूनोसहसोगीर्भिरुक्थैर्यज्ञैर्मर्तोनिशितिंवेद्यानट् ।

विश्वंसदेवप्रतिवारमग्नेधत्तेधान्यं१पत्यतेवसुव्यैः ॥ ४ ॥

यः । ते । सूनो इति । सहसः । गीःऽभिः । उक्थैः । यज्ञैः । मर्तः ।
 निशितिम् । वेद्या । आनट् । विश्वम् । सः । देव । प्रति । वा । अरम् ।
 अग्ने । धत्ते । धान्यम् । पत्यते । वसुव्यैः ॥ ४ ॥

हेसहसःसूनो बलस्पुत्राग्ने ते तव निशितिं तैक्षण्यं योमर्तोमनुष्योयजमानः गीर्भिः स्तु-
 तिभिः उक्थैः शस्त्रैः यज्ञैर्यजनसाधनैः हविर्भिश्च वेद्या वेद्यायां यज्ञभूमौ आनट् प्रापयति
 समर्तः हेदेव द्योतमानाग्ने विश्वं सर्वं अरं पर्याप्तं वाशब्दश्चार्थे धान्यंच प्रतिधत्ते प्रतिधारय-
 ति वसुव्यैर्वसुभिश्चपत्यते संगच्छते ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

तानृभ्यआसौश्रवसासुवीराग्नेसूनोसहसःपुप्यसेधाः ।

कृणोपियच्छर्वसाभूरिपश्वोवयोदकायारयेजसुरये ॥ ५ ॥

ता । नृभ्यः । आ । सौश्रवसा । सुवीरा । अग्ने । सूनो इति ।
 सहसः । पुप्यसे । धाः । कृणोपि । यत् । शर्वसा । भूरि । पश्वः ।
 वयः । दकाय । अरये । जसुरये ॥ ५ ॥

हेसहस्रःसूनो सहसस्पुत्राग्ने सुवीराः शोभनैःपुत्रैरुपेतानि सौश्रवसा सुश्रवांसि शोभ-
नान्यन्नानि ता तानि नृष्यः शत्रुजनेष्यः आहत्य धाः अस्मासुधेहि किमर्थं पुष्यसे पोपार्थं
यद्वा नृष्यः स्तुतीननिनृष्योस्मभ्यं आधेहि आभिमुख्येनप्रयच्छ शवसा बलेनयुक्तस्त्वं भूरि
बहुलं पश्वः पशोःसंबन्धिदध्यादिलक्षणं यद्वयोर्न वृकाय आदात्रे जसुरये उपक्षपमित्रे रु-
णोपि तदन्ननाहत्यमयच्छेत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथपद्यी-

वद्म्यासूनोसहसोनोविहायाअग्नेतोक्तनयंवाजिनोदाः ।

विश्वाभिर्गीभिर्भिरुभिर्पूतिमश्यामदेमशतर्हिमाःसुवीराः ॥ ६ ॥ १५ ॥

वद्म्या । सूनो इति । सहस्रः । नः । विहायाः । अग्ने । तोकम् ।

तनयम् । वाजि । नः । दाः । विश्वाभिः । गीःऽभिः । अग्नि । पूतिम् ।

अश्याम् । मदेम । शतर्हिमाः । सुवीराः ॥ ६ ॥ १५ ॥

हेसहस्रःसूनोऽग्ने विहायाः महन्नामैतद महांस्त्वं नोस्माकं वद्म्या वदिता हितोपदेष्टाभव
अपिच तोकं पुत्रं तनयं तत्पुत्रं च वाजि अन्नयुक्तं नोस्मभ्यं दाः देहि अहंस्तोता विश्वाभिः
सर्वाभिर्गीभिस्त्वद्विपयाभिः स्तुतिभिः पूतिं कामानांपूतिं अश्वयश्यां अभिप्राप्त्यां अन्यद्गतम् ॥६॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमपञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अग्रायइतिपल्लवंचतुर्दशसूक्तं भरद्वाजत्पार्षमाग्नेयं पद्यीशकरी शिष्टाःपञ्चानुद्भूतः तथा-
चानुक्रान्तं-अग्रायआनुद्भूतंशकर्थ्यंतिमिति । प्रातरनुवाके आग्नेयेऋतौ आश्विनशस्त्रेचेदसूक्तं सू-
त्रितंच-अग्रायोहोताजनिष्टेति । अत्रेश्वतुर्वीराख्ये चतुरात्रेऽहानेदृतीयेहनीदसूक्तं आज्यशस्त्रं
सूत्रितंच-अग्रायोमर्त्योदुवइतिदृतीयइति ।

तत्रपद्यमा-

अग्रायोमर्त्योदुवोधिर्यजूजोपधीतिभिः ।

भसन्नुपमपूर्य्यइपैवुशितावसे ॥ १ ॥

अग्रा । यः । मर्त्यः । दुवः । धियम् । जूजोपं । धीतिऽभिः ।

भसत् । नु । सः । प्र । पूर्य्यः । इपम् । वृशित् । अवसे ॥ १ ॥

योमर्त्योमनुष्यः अग्रा अग्नौ अग्निविपयं दुवः परिचरणं धियं कर्म च यज्ञादिलक्षणं धी-
तिभिः स्तुतिभिः सार्धं जुजोष सेवते आचरति समर्त्यः पूर्यः पूर्वेषामुख्यः सन् नु क्षिप्तं प्रभसत्
प्रभासेत प्रकृष्टप्रकाशवानभवेत् अवसे पुत्रादीनारक्षणार्थं इयमन्त्रं च वृत्तं वृणीत संभजेत श-
त्रुसकाशाहभेदेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अग्निरिद्धिप्रचेताअग्निर्वेधस्तमऋषिः ।

अग्निं होतारमीळते यज्ञेषु मनुषो विशः ॥ २ ॥

अग्निः । इत् । हि । प्रश्चेताः । अग्निः । वेधः इतमः । ऋषिः ।

अग्निम् । होतारम् । ईळते । यज्ञेषु । मनुषः । विशः ॥ २ ॥

अग्निरित् अग्निरिव प्रचेताः प्रकृष्टज्ञानवान् नान्यः कश्चित् हियस्मादेवं तस्मात् वेधस्त-
मो विधातु तमोति शयेन हविर्वहनादीनां कर्मणां कर्ता ऋषिः सर्वस्य द्रष्टा च भवति मनुषो मनुष्यस्य
यजमानस्य विशः प्रजाऋत्विग्लक्षणा होतारं देवानामाह्लातारं तादृशमग्निं यज्ञेषु यागेषु ईळते
स्तुवन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

नानास्य अग्नेवसे स्पर्धन्ते रायो अर्यः ।

तूर्वन्तो दस्युमायवो ब्रतैः सीक्षन्तो अब्रतम् ॥ ३ ॥

नाना । हि । अग्ने । अवसे । स्पर्धन्ते । रायः । अर्यः । तूर्वन्तः ।

दस्युम् । आयवः । ब्रतैः । सीक्षन्तः । अब्रतम् ॥ ३ ॥

हे अग्ने अर्यः अरेः शत्रोः रायो धनानि अवसे त्वव स्तोत्राणारक्षणार्थं नाना शत्रुसका-
शावपृथक्भूताः स्पर्धन्ते अहमेवपालयान्यहमेवपालयानीति स्पर्धां कुर्वन्ति आयवो मनुष्यास्ते
च स्तोतारः दस्युमुपक्षपयितारं शत्रुं तूर्वन्तो हिंसन्तः ब्रतैस्त्वद्देवत्यैर्यागेः अब्रतं वत विरोधिर्न च पुरुषं
सीक्षन्तः सोढुमभिप्रवितुमिच्छन्तो भवन्ति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अग्निरप्सामृतीपह्वीरददातिसत्पतिम् ।

यस्यत्रसन्तिशवंसःसञ्चक्षिशत्रवोभिया ॥ ४ ॥

अग्निः । अप्साम् । ऋतिःसहम् । वीरम् । ददाति । सत्पतिम् ।

यस्य । त्रसन्ति । शवंसः । समश्चक्षि । शत्रवः । भिया ॥ ४ ॥

अयमग्निः वीरपुत्रं ददाति स्तोत्रभ्यः प्रपच्छति कीदृशपुत्रंअप्सां अपामाप्तव्यानांकर्मणां सनितारं संभकारं ऋतीपहं ऋतीनां अरातीनां सोढारं अभिभवितारं सत्पतिं सदाकर्मणांपालयितारं यस्यवीरस्य संचक्षि संदर्शनेसति शवसोबलात् भियाभीत्या शत्रवस्तसन्ति उद्विजन्ते तंबीरमित्यन्वयः ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

अग्निर्हि विद्मनां निदो देवो मर्तुरुप्यति ।

सहावा यस्य अष्टतो रयिर्वाजेष्ववृतः ॥ ५ ॥

अग्निः । हि । विद्मनां । निदः । देवः । मर्तः । उरुप्यति । सहृष्ट्वा ।

यस्य । अवृतः । रयिः । वाजेषु । अष्टतः ॥ ५ ॥

सहावा सहोबलं तद्वाग् देवोदानादिमुण्युकोऽग्निः विद्मना ज्ञानेन युक्तः सन्न तं मर्तं मनुष्यं यजमानं निदो निन्दकात् उरुप्यति रक्षति हीति पूरकः यस्य मर्तस्य रयिः हविर्लक्षणाधनं अवृतः रक्षःपभृतिभिरनाच्छादितं वाजेषु यज्ञेषु अवृतः अन्यैर्यजमानैरसंभक्तं तं हविष्मन्तं यजमानं उरुप्यतीत्यन्वयः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

अच्छानो मित्रमहो देवदेवानग्नेवोचः सुमतिरोदस्योः । वीहिस्वस्ति सुक्षितिं दिवो नृन्दिपो अहांसि दुरितां तरे मता तरे म त वावसां तरे म ॥ ६ ॥ १६ ॥

अच्छं । नुः । मित्रमहः । देव । देवान् । अग्ने । वोचः । सुमतिम् ।

रोदस्योः । वीहि । स्वस्तिम् । सुक्षितिम् । दिवः । नृन् । द्विषः ।

अहांसि । दुःऽद्विता । तरेम । ता । तरेम । तवं । अवसां तरेम ॥ ६ ॥ १६ ॥

व्याख्यातेयं अक्षरार्थस्तु अनुकूलदीप्ते दानादिगुणयुक्ताग्ने द्यावापृथिव्योरभिगतस्वचं
अस्मदीयांस्तुष्टुतिं यष्टव्यान्द्देवान्प्रति वचः प्रब्रूहि स्तुतेर्नेतृनस्मांश्च स्तुनिवासं अविनाशंगमय
वयंच त्वत्प्रसादावद्देष्टव्यं पापानि तत्फलानि दुर्गमनानिचातिक्रामेम व्यवहितानि जन्मान्तररु-
तानिच तान्यतिक्रामेम त्वदीयेतरक्षणेन अत्यन्तमतिक्रामेमेति ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपंचमेषोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

इममूपवद्भ्येकोनविंशत्यृचंपञ्चदशंसूक्तं आंगिरसस्यवीतहव्यस्यभरद्वाजस्यवार्षे आग्ने-
यं आदौनवजगत्यः तृतीयापष्ठचौतुशकर्षतिशकर्षौ पञ्चदशीशक्करी सप्तदशपनुष्टुप् अष्टादशी-
बृहती दशम्याद्याःपञ्च षोडशेकोनविंशति सप्तत्रिष्टुभः तथाचानुक्रान्तं—इममूप्वेकोनावी-
तहव्यऋषिर्वा जागतं प्राग्दशम्याः तृतीयापञ्चदशयौशकर्षौपष्ठचतिशकर्षनुष्टुबृहत्याउपान्येइति
मातरनुवाकेआग्नेयेऋतौआश्विनशस्त्रेचआदितोनवचः सूत्रितंच—इममूपुवोअतिथिमुपबुधमिति ।
दशरात्रेपञ्चमेहनिनवचंमाज्यशस्त्रंच सूत्रितंच—इममूपुवोअतिथिमुपबुधमिति नवाज्यमिति ।

तत्रमथमा—

इममूपुवोअतिथिमुपबुधंविश्वांसांविशांपतिमृञ्जसेगिरा ।

वेतीद्विवोजनुपाकच्चिदाशुचिज्योक्चिदत्तिगर्भोयदच्युतम् ॥ १ ॥

इमम् । ऊँ इति । सु । वः । अतिथिम् । उपःऽबुधम् । विश्वांसाम् ।
विशाम् । पतिम् । ऋञ्जसे । गिरा । वेति । इत् । दिवः । जनुपा । कत् ।
चित् । आ । शुचिः । ज्योक् । चित् । अत्ति । गर्भः । यत् । अच्युतम् ॥ १ ॥

हेवीतहव्यऋषे भरद्वाजवावः त्वं विभक्तिवचनयोर्व्यत्ययः इममु इममेवार्षिं गिरा स्तुत्या
सुक्रंजसे सुष्टुमसाधय ऋजतिःप्रसाधनकर्मेतिर्यास्कः । कीदृशमतिथिं सततंगन्तारं यद्वा अ-
तिथिवत्तूज्यं उपबुधं उपसिप्रबुद्धं विश्वासां सर्वासां विशां प्रजानां पतिं पालयितारं जनुपा
जन्मना स्वतएवशुचिः शुद्धोनिर्मलोवाम्निः कच्चित् कदाचित् कस्मिंश्चित् यागकाले दिवो-
द्युलोकात् आवेति आगच्छति तद्गर्भोप्रसाधयेत्पन्धयः एवंप्रसाधितोग्निः गर्भः अरण्योर्मध्ये
गर्भवद्वतमानः यद्वा द्यावापृथिव्योर्गर्भभूतःसन् यद्दिविः अच्युतं च्युतिरहितं नित्यं अग्निहो-
षादिसाधनभूतं पपःप्रभूतिकं तदज्योक्चित् चिरकालं अति प्रक्षमति ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

मित्रं नयं सुधितं भृगवो दधुर्वनस्पता वीड्यं ऊर्ध्वशोचिपम् ।
सत्वं सुप्रीतो वीतहं व्ये अद्भुतप्रशस्तिभिर्महयसे दिवेदिवे ॥ २ ॥

मित्रम् । न । यम् । सुधितम् । भृगवः । दधुः । वनस्पतौ । ईड्यम् ।
ऊर्ध्वशोचिपम् । सः । त्वम् । सुप्रीतः । वीतहं व्ये । अद्भुत ।
प्रशस्तिभिः । महयसे । दिवेदिवे ॥ २ ॥

वनस्पतावरण्यां सुधितं सुपुनिहितं ईड्यं स्तुत्यं ऊर्ध्वशोचिपं उच्छ्रिततेजस्कं यमभिंतां
मित्रं नयन्मित्रमिव सत्विभूतमिव भृगवो महर्षयः दधुरादधुः गृहेस्थापितवन्तः हेअद्भुत महचम्रे
सतादृशस्त्वं वीतहं व्ये एतत्संज्ञेऋषौ सुप्रीतः सुपुण्यमाणो भव यतः दिवेदिवे प्रतिदिनं प्रश-
स्तिभिः प्रकृष्टैः स्तोत्रैः महयसे पूज्यसे भरद्वाजऋषिश्चेत् वीतहं व्ये दत्तहविष्के भरद्वाजइतियो-
जनीयम् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

सत्वं दक्षस्या वृको वृधो भूर्यः परस्यान्तरस्य तरुपः । रायः सूनो स हसो
मर्त्येषु वा छर्दिर् यच्छ वीतहं व्याय स प्रथो भरद्वाजाय स प्रथः ॥ ३ ॥

सः । त्वम् । दक्षस्य । अवृकः । वृधः । भूः । अर्यः । परस्य ।
अन्तरस्य । तरुपः । रायः । सूनो इति । सहसः । मर्त्येषु । आ ।
छर्दिः । यच्छ । वीतहं व्याय । सहसः । भरद्वाजाय । सहसः ॥ ३ ॥

हेअग्रे सतादृशः अवृको वाधकरहितस्त्वं दक्षस्यानुष्ठानसमर्थस्य वृधो वर्धयिता भूः भवसि
तथा परस्य विप्रकृष्टस्य अर्यः अरेः शत्रोः अन्तरस्यान्तिकतरस्य सन्निकृष्टस्य शत्रोः वरुपः
सरिता भवसि अतः कारणात् हेसहसः सूनो सप्रथः सर्वतः पृथुस्त्वं मर्त्येषु मनुष्येषु मध्ये भरद्वा-
जाय संभृतहविलक्षणान्नाय वीतहं व्याय धीतं गमितं हं व्यं हविर्येन तादृशाय भरद्वाजायेति वायो-
ज्यं रामोधनानि छर्दिर्गृहमायच्छ प्रयच्छ सप्रथइति पुनरुक्तिरादरार्था ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

द्युतानं वो अतिथिस्वर्णरमं भ्रहोतारं मनुषः स्वध्वरम् ।

विप्रं न द्युक्षवचसं सुवृक्तिभिर्हव्यवाहं मरुतिं देवमृजसे ॥ ४ ॥

द्युतानम् । वः । अतिथिम् । स्वःऽनरम् । अग्निम् । होतारम् ।

मनुषः । सुवृक्षध्वरम् । विप्रम् । न । द्युक्षवचसम् । सुवृक्तिभिः ।

हव्यवाहम् । अरतिम् । देवम् । ऋजसे ॥ ४ ॥

हेवीतहव्य त्वं सुवृक्तिभिः शोभनाभिःस्तुतिभिः हव्यवाहं हविषां वोढारं देवमग्निं ऋजसे प्रसाधय कीदृशं द्युतानं दीप्यमानं वोयुष्माकं अतिथिमतिथिवत्पूज्यं स्वर्णं स्वर्गस्यनेतारं मनुषोमनोःप्रजापतेर्यज्ञे होतारं देवानामाह्वतारं स्वध्वरं शोभनयज्ञं विप्रं मेघाविर्नविपश्चित्-मिव द्युक्षवचसं दीर्घोर्निवासभूतद्युक्षं तादृशवाक्योपेतं अरतिमर्थस्वामिनं ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

पावकया यश्चितयन्त्या कृपाक्षामं रुच उपसोन भानुना ।

तूर्वज्यामन्नेतशस्य नूरुण आयोधृणेन तं तृपाणो अजरः ॥ ५ ॥ १७ ॥

पावकया । यः । चितयन्त्या । कृपा । क्षामन् । रुचुचे । उपसः ।

न । भानुना । तूर्वन् । न । यामन् । एतशस्य । नु । रणे । आ । यः ।

धृणे । न । तृपाणः । अजरः ॥ ५ ॥ १७ ॥

योषिः पावकया शोधयिष्या चितयन्त्या चेतयन्त्या प्रज्ञापयन्त्या कृपा दीप्त्या क्षामन् भूम्यां रुचुचे दीप्यते उपसोन भानुना यथा उपसः प्रकाशेन भासन्ते तद्वत् अपि च यामन् यामनि सद्भागे तूर्वज शत्रुन् हिंसनपुरुषइव एतशस्य एतत्संज्ञकस्य ऋपेरणे सूर्येण सहसंग्रामे सहायार्थं योधिर्मुक्षिमं आयोधृणे आ दीप्यते प्रैतशंसूर्येपस्त्रधानमिति निगमन्तरं । नूनं सर्वदेवास्तस्य साहाय्यमकारुणः यश्च तवृपाणस्त्वपितः प्रभावेन सर्वभक्षणशीलः अजरः जरारहितश्च भवति तं देवर्षजसदिति पूर्वस्यास्य चित्तान्धः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथपञ्ची-

अग्निर्मग्निवःसमिधादुवस्यतप्रियंप्रियंवोअतिथिगृणीषणि ।
उपवोगीर्भिरमृतंविवासतदेवोदेवेपुवनतेहि वार्यं देवो देवेपुवनतेहिनोदुवः ॥ ६

अग्निम् अग्निम् । वः । सम् इडा । दुवस्यत । प्रियम् प्रियम् । वः ।
अतिथिम् । गृणीषणि । उप । वः । गीः इभिः । अमृतम् । विवासत । देवः ।
देवेषु । वनते । हि । वार्यम् । देवः । देवेषु । वनते । हि । नः । दुवः ॥ ६ ॥

हेऽस्मदीयाःस्तोतारोवोयूयं प्रियं प्रियं अत्यंतं प्रियं वोयुष्माकमतिथि अतिथिवत्सुज्यं गृणी-
षणि शब्दनीयं स्तुत्यं अग्निर्मग्नि अग्निमेव नान्यं देवमित्यर्थः समिधा समिन्धनेन समिद्धिर्वा
दुवस्यत परिचरत यद्वा गृणीषणीतिसम्यन्तं गृणीषणि स्तोत्रे विषयतयावर्तमानं अपिच
वोयूयं अमृतमपरणं अग्निं गोभिःस्तुतिभिः उपेत्य विवासत परिचरत हियस्मात् देवेषुमध्ये
देवोदानादिगुणयुक्तोभिः वार्यं वरणीयं समिदादिकं वनते संभजते हियस्माच्च देवेषुमध्ये
देवोभिः नोस्माकं दुवः परिचरणं वनते संभजते तस्माद्दुवस्यतेत्यन्वयः ॥ ६ ॥

दशमेहन्वामिमारुतेसमिद्धमितितृचोजातवेदस्यनिविद्धानार्थः सूत्रितंच-समिद्धमग्नि-
समिधागिरागृणइतितृचश्चेति ।

तत्रमथमासूक्तेसप्तमी-

समिद्धमग्निंसमिधागिरागृणेशुचिपावकंपुरोअध्वरेध्रुवम् ।
विप्रंहोतारंपुरुवारंमद्गृहं कविंसुभ्रौर्महेजातवेदसम् ॥ ७ ॥

सम् इडंङ्गम् । अग्निम् । सम् इडा । गिरा । गृणे । शुचिम् । पावकम् ।
पुरः । अध्वरे । ध्रुवम् । विप्रम् । होतारम् । पुरुवारम् । अद्गृहम् ।
कविम् । सुभ्रौः । ईमहे । जातवेदसम् ॥ ७ ॥

समिद्धं सम्यग्दीप्तमग्निं समिधा समिन्धनेहेतुभूतया गिरा स्तुत्या गृणे स्तौमि मद्वा स-
मिधा समिद्धिर्दारुभिः समिद्धं सम्यगिद्धं अपिच शुचिं स्वयंशुद्धं पावकं सर्वेषांशोधकं ध्रुवं
निश्चलं तमग्निं अध्वरे यज्ञे पुरस्करोमीतिशेषः तथाविधं मेधाविनं होतारं देवानामाह्वतारं पु-
रुवारं बहुभिर्वरणीयं अद्गृहं अद्रोघारंसर्वेषामनुकूलं कविं क्रान्तदर्शिनं जातवेदसं प्रावानां

वेदितारमग्निं सुभ्रैः सुखकैरैस्तोत्रैः ईमहे संप्रजामहे यद्वा द्वितीयार्थेऽतीया सुभ्रानि धनानि
ईमहे याचामहे ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

त्वाद्दूतमग्ने अमृतं युगे युगे हव्यवाहं दधिरे पायुमीड्यम् ।

देवासंश्च मर्तासश्च जागृविं विभुं विश्पतिं नमसां निपेदिरे ॥ ८ ॥

त्वाम् । दूतम् । अग्ने । अमृतम् । युगेऽयुगे । हव्यवाहम् । दधिरे ।

पायुम् । ईड्यम् । देवासः । च । मर्तासः । च । जागृविम् । विड्युम् ।

विश्वपतिम् । नमसा । नि । सेदिरे ॥ ८ ॥

हेअग्ने त्वां देवासो देवाश्च मर्तासो मनुष्याश्च दूतं दधिरे विदधिरेरुतवन्तः कीदृशं त्वां
अमृतममरणं युगे युगे कालेकाले तत्तद्यागानुष्ठानसमये हव्यवाहं हव्यानां हविषां वोढारं पायुं
पाळयितारमीड्यंस्तुष्यं अपिच ते उभयविधाः जागृविं जागरणशीलं विभुं व्याप्तं विश्वपतिं
विशांप्रजानां पाळयितारं तमग्निं नमसानमस्कारेण हविर्लक्षणात्त्रेणवा निपेदिरे उपसेदिरे ॥ ८ ॥

अथनवमी-

विभूपन्नम उभयौ अनुव्रता दूतो देवानां रजसी समीयसे ।

यत्ते धीतिं सुमतिमा वृणीमहे धस्मानस्त्रिवरूथः शिवो भव ॥ ९ ॥

विड्युपन्नम् । अग्ने । उभयान् । अनु । व्रता । दूतः । देवानाम् ।

रजसी इति । सम् । ईयसे । यत् । ते । धीतिम् । सुमतिम् ।

आवृणीमहे । अध । स्म । नः । त्रिवरूथः । शिवः । भव ॥ ९ ॥

हेअग्ने उभयानुभयविधान् देवान् मनुष्यांश्च विभूपन्नं विशेषेण भूपयन् अलंकुर्वन् त्वां
अनुव्रता व्रतान्यनुव्रतेषु कर्मसु यागेषु देवानां दूतः सन् रजसी यावापृथिव्यौ समीयसे संचरसि
देवानानेतुं तुलोकं गच्छसि हवीं पिचने तु मिमं लोकं किंच यद्यस्मान्नेतुष्यं त्वदर्थं धीतिं कर्म सुमतिं
शोभनांस्तुतिं च आवृणीमहे वयंसंमजामहे अध अतः कारणात् त्रिवरूथस्त्रिस्थानस्त्वं नोस्मा-
कं शिवः सुसकरो भव स्मेत्येतत्त्वादपूरणम् ॥ ९ ॥

मातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरग्नेयेकवौत्रैद्युभेछन्दसि तंसुप्रतीकमित्यायाः षड्भूचः सत्रित्वं च—
तंसुप्रतीकमितिपल्लिति ।

तत्रपथमासूक्तेदशमी—

तंसुप्रतीकंसुदृशंस्वश्चमविद्वांसोविदुष्टरंसपेम ।

सयंलद्विश्वाव्युनानिविद्वान्प्रह्व्यमग्निर्मृतेपुवोचत् ॥ १० ॥ १८ ॥

तम् । सुदृशं । सुदृशम् । सुदृशम् । अविद्वांसः । विदुःऽर्तरम् ।

सपेम । सः । यक्षत् । विश्वा । व्युनानि । विद्वान् । प्र । ह्व्यम् ।

अग्निः । अमृतेपु । वोचत् ॥ १० ॥ १८ ॥

अविद्वांसोवैद्युप्परहिताल्पमतयोवयं विदुष्टरं विद्वत्तरं सवंज्ञं तर्माग्निं सपेम परिचरेम की-
दृशं सुप्रतीकं शोभनागं सुदृशं शोभनदृष्टारं स्वंचं सुदुश्चान्तं गच्छन्तं किंच सतादृशोग्निः य-
क्षत् देवान्यजतु विश्वा सर्वाणि व्युनानि ज्ञाननामैतत् इह तु ज्ञातव्येववैते ज्ञातव्यान्यथं ज्ञातानि
विद्वान् जानन्नग्निः अमृतेषु मरणरहितेषु देवेषु ह्व्यमस्मदीयं हविः प्रवोचत् प्रव्रवीतु युष्मदर्थं
हविःकल्पितं तदर्थं यूपमागच्छतेत्येवंकथयतु ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेऽष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथैकादशी—

तमग्नेपास्युततं पिपिपिस्त आनदृक्वये शूरधीतिम् ।

यज्ञस्य वा निशित्वोर्दिति वा तमित्पृणक्षिशवसोत्तराया ॥ ११ ॥

तम् । अग्ने । पासि । उत । तम् । पिपिपि । यः । ते । आनदृ । क्वये ।

शूर । धीतिम् । यज्ञस्य । वा । निशित्वोर्दितिम् । वा । उत इतिम् । वा ।

तम् । इत् । पृणक्षि । शवसा । उत । राया ॥ ११ ॥

हेअग्ने तंपुरुषं पासि रक्षसि उतापिच तंपिपिपिं कामैः पूरयसि यः पुरुषः हे शूर शौर्यव-
नग्ने क्वये कान्तदर्शनाय ते तुभ्यं त्वदर्थं धीर्विकर्मं स्तुर्विवा आनदं मामोति यद्वा क्रियाम्-
हृणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्थी कर्तृत्वांधीर्दिआनदं मापयति तं पासीत्यन्वयः अपिच

यज्ञस्य यागस्य वा तत्साधनभूतस्यहविषोवा निशितिं वा निशितिःसंस्कारःतंवाउदितिं उद्ग-
मनंवा आनट् प्रापयति तमिदं तमेव शवसा बलेन षृणक्षि पूरयसि उतापिच राया धनेन पू-
रयसि ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

त्वमग्नेवनुष्यतोनिपाहित्वमुनःसहसावन्नवद्यात् ।
संत्वाध्वस्मन्वदभ्येतुपाथःसंरयिःस्पृहयाध्यःसहस्री ॥ १२ ॥
त्वम् । अग्ने । वनुष्यतः । नि । पाहि । त्वम् । ऊँ इति । नः ।
सहसावन्नव । अवद्यात् । सम् । त्वा । ध्वस्मन्वदवत् । अग्नि ।
एतु । पाथः । सम् । रयिः । स्पृहयाध्यः । सहस्री ॥ १२ ॥

हेअग्ने त्वं वनुष्यतोहिंसकाच्छत्रोः निपाहि नितरामस्मान्नक्ष हेसहसावन्वल्बन्नग्ने त्व-
म् त्वमेव नोस्मानवद्यात् पायात् निपाहि त्वात्वां ध्वस्मन्वद ध्वंसनवद ध्वस्तदोषं पाथोहविलै-
क्षणं अस्माभिर्दत्तमन्नं समभ्येतु सम्यगभिगच्छतु स्पृहयाध्यः स्पृहणीयः सहस्री सहस्रसं-
ख्यायुक्तः रयिः त्वयादत्तं धनं सम्यगभिगच्छतु ॥ १२ ॥

व्यूह्नेदशरात्रेपंचमेहन्याग्निमारुतेअग्निर्होतेतितृचोजातवेदसनिविद्धानीयः सूत्रितंच-अ-
ग्निर्होतागृहपतिःसराजेतिसिद्धइति । पत्नीसंयाजेपुत्रहपतेराघानुवाक्या सूत्रितंच-अग्निर्होतागृ-
हपतिःसराजाहव्यवाळग्निरजरःपितानइतिपत्नीसंयाजाइति । आश्विनशस्त्रस्यैवप्रतिपद सूत्रि-
तंच-अग्निर्होतागृहपतिःसराजेति । प्रतिपदेकपातिनीपच्छइति ।

सैषासूक्तेत्रयोदशी-

अग्निर्होतागृहपतिःसराजाविश्वविद्जनिमाजातवेदाः ।
देवानामृतयोमर्त्यानांयजिष्ठःसप्रयजतामृतावां ॥ १३ ॥
अग्निः । होता । गृहपतिः । सः । राजा । विश्वा । वेद् ।
जनिम । जातवैदाः । देवानाम् । उत । यः । मर्त्यानाम् ।
यजिष्ठः । सः । प्र । यजताम् । ऋतव्वा ॥ १३ ॥

हीता देवानामाह्वार्ता राजा राजमानः सोमिः गृहपतिः गृहार्णांपतिरधिपतिर्भवति तथा विश्वा विश्वानिसर्वाणि जनिम जन्मानि जन्मवन्ति भूतजातानि जातवेदाः जातमज्ञःसन् वेद वेत्तिजानाति योमिःदेवानामिन्द्रादीनां उतापिच मर्त्यानांमनुष्याणांचमध्ये यजिष्ठः अतिशयेनयष्टाभवति ऋतावा ऋतंसत्ययज्ञोवातद्वानसोमिः प्रयजतां प्रकर्षेणदेवान्यजतु ॥ १३ ॥

अग्नेयदद्येतिदर्शपूर्णमासयोःस्विष्टरुतोयाज्या सूत्रितंच-अग्नेयदद्यविशोअध्वरस्यहोत-रित्यनवानंयजतीति ।

सैपासूक्तेचतुर्दशी-

अग्नेयदद्यविशोअध्वरस्यहोतःपार्वकशोचेवेध्वंहियज्वा ।

ऋतार्यजासिमहिनावियद्भूर्हव्यावहयविष्टयातेअद्य ॥ १४ ॥

अग्ने । यत् । अद्य । विशः । अध्वरस्य । होतृरिति । पार्वकश्शोचे ।

वेः । त्वम् । हि । यज्वा । ऋता । यजासि । महिना । वि ।

यत् । भूः । हव्या । वह । यविष्ट । या । ते । अद्य ॥ १४ ॥

हेअध्वरस्यहोतः यज्ञस्यनिष्पादकं पार्वकशोचे शोषकदीप्ते एवंभूतहेअग्ने अप्यास्मिन्का-
ले विशोमनुष्यस्य यजमानस्य घवकर्तव्यं तव वेः कामयस्व हियस्माव त्वंयज्वा देवानाय-
ष्टाभवसि तस्माव त्वंऋता ऋते यज्ञे यजासि देवान्यज अपिच महिना महिना स्वमाहात्म्ये-
न यद्यस्माव विभूःविभवसि व्याप्तोभवसि अतःकारणाव हेयविष्ट युवतमाग्ने तेतुभ्यं त्वदर्थं अ-
घेदानीं या यानि हव्यानि जुहुयः तानि हव्या हव्यानि हवींषि वह स्वकीयांस्विष्टरुदाख्यात-
नुं प्रापय ॥ १४ ॥

अथपंचदशी-

अग्निप्रयांसिसुधितानिहिरग्योनित्वादधीतरोदसीयजध्वै ।

अवानोमघवन्वाजंसातावग्नेविश्वानिदुरितातरेमतातरेमतवाव

सातरेम ॥ १५ ॥ १९ ॥

अग्नि । प्रयांसि । सुधितानि । हि । रग्यः । नि । त्वा । दधीत ।

रोदसी इति । यजध्वै । अव । नः । मघध्वन् । वाजंसातौ । अग्ने ।

विश्वानि । दुःइता । तरेम । ता । तरेम । तव । अवसा । तरेम ॥ १५ ॥ १९ ॥

हेअग्ने सुधितानि सुनिहितानि वेद्यामासादितानि प्रयांस्यन्तानि हविलक्ष्णान्यभिल्व्यः
अभिपश्यसि हिपूरकः तादृशंत्वां रोदसी यावापृथिव्यौ एतदुपलक्षितान्सर्वान्देवान् यजध्वै य-
ष्टुंनिदधीत अयंयजमानोनिहितवान् हेमघवन्नग्ने नोस्मान्वाजसातौ संग्रामे अन्नस्यसंभजनेवा
निमित्तभूते अव रक्ष वयं च विश्वानि सर्वाणि दुरिता दुरितानि दुःखानि तरेमातिक्रमेण
अन्यद्भवम् ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेएकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अग्निप्रणयनेअग्नेविश्वेभिरित्येषानुवकव्या सूत्रितंच—अग्नेविश्वेभिःस्वनीकदेवैरित्यर्ध-
चंआरमेदिति । सैपासूक्तेपोडशी—

अग्नेविश्वेभिःस्वनीकदेवैरुर्णावन्तंप्रथमःसीदयोनिम् ।

कुलायिनंघृतवन्तंसवित्रेयज्ञंनययजमानायसाधु ॥ १६ ॥

अग्ने । विश्वेभिः । सुइअनीक । देवैः । ऊर्णावन्तम् । प्रथमः ।

सीद । योनिम् । कुलायिनम् । घृतवन्तम् । सवित्रे । यज्ञम् ।

नय । यजमानाय । साधु ॥ १६ ॥

हेस्वनीक सुज्वालाग्ने विश्वेभिः विश्वैःसैवेदेवैःसह ऊर्णावन्तं ऊर्णास्तुकावन्तं योनिं
उत्तरवेदिदक्षणांस्थानं प्रथमः सर्वपुदेवेपुमुख्यस्त्वं सीद उपविश कीदृशंयोनिं कुलायिनं कुला-
योनीडं तत्सदृशं गुग्गुत्वादिंसंभरणोपतं तथाचश्रूयते—कुलायमिवसेतयज्ञेक्रियतेयत्तैतुदारवाः
परिधयोगुग्गुर्णास्तुकाःसुगन्धितेजनीनीति । घृतवन्तं व्याधारणाज्ययुक्तं एवमुत्तरवेद्यानिषण्ण-
स्त्वं सवित्रे हविषामेरयित्रेयजमानाय षड्रचर्थंचतुर्थ्येषा ईदृशस्ययजमानस्य यज्ञं साधु आ-
र्जवेतनय देवान्सायय ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी—

द्रुममुत्थमंथर्ववृद्धिमन्थन्तिवेधसः ।

यमंङ्कयन्तमानंयन्नमूर्श्याव्याभ्यः ॥ १७ ॥

द्रुमम् । ऊँ इति । त्यम् । अयर्ववत् । अग्निम् । मन्थन्ति । वेधसः ।

यम् । अङ्कयन्तम् । आ । अनयन् । अमूर्म् । श्याव्याभ्यः ॥ १७ ॥

वेधसःकर्मणांविधातारऋत्विजः इमंदृश्यमानं त्वं तंपूर्वोक्तगुणमग्निं अथर्ववत् यथाअथ-
 वार्व्यऋषिःपुराअमन्थात् तथामन्थन्ति मन्थन्ति अरण्योःसकाशात्जनयन्ति अंकूयन्तं कुत्सित-
 मंचनंगमनंअंकु तदात्मनइच्छन्तं देवेभ्योनिर्गत्य इतस्ततःपलायमानं अमूरं अमूढं यमग्निं श्या-
 व्यास्यः श्यावीतिराविनाम तत्रभवास्त्वमसःसंहृतयःश्याव्याः तास्यःसकाशादानयन् आगमयन्
 तमन्थन्तीत्यन्वयः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी-

जनिष्वदेववीतयेसर्वतातास्वस्तये ।

आदेवान्वक्ष्यमृतांऋतावृषोयज्ञदेवेषुपिस्पृशः ॥ १८ ॥

जनिष्व । देवःवीतये । सर्वःऽताता । स्वस्तये । आ । देवान् ।

वक्षि । अमृतां । ऋतःऽवृषः । यज्ञम् । देवेषु । पिस्पृशः ॥ १८ ॥

हेअग्ने सर्वताता सर्वैस्तापमानेयज्ञे मध्यमानस्त्वं जनिष्व प्रादुर्भव किमर्थं देववीतये
 देवकामाययजमानाय षष्ठ्यर्थंचतुर्थ्येषा ईदृशास्ययजमानस्य स्वस्तये अविनाशार्थं जनित्वा
 च अमृतां मरणरहितान् ऋतावृषोयज्ञस्यवर्धयितृन् देवानावक्षि भावह तदनन्तरं तेपुदेवेषु
 अस्मदीयंयज्ञंपिस्पृशः स्पर्शय मापयेत्यर्थः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

व्यमुत्वागृहपतेजनानामग्नेअर्कर्मसमिधावृहन्तम् ।

अस्थूरिनोगार्हपत्यानिसन्तुतिग्मेननस्तेजसासंशिशधि ॥१९॥२०॥

व्यम् । ऊँ इति । त्वा । गृहःऽपते । जनानाम् । अग्ने ।

अर्कर्म । समःऽर्धा । वृहन्तम् । अस्थूरि । नः । गार्हःऽपत्यानि ।

सन्तु । तिग्मेन । नः । तेजसा । सम् । शिशधि ॥ १९ ॥ २० ॥

हेगृहपते यज्ञानांपालकाग्ने जनानां प्राणिनामध्ये व्यमु व्यमेव त्वा त्वांसमिधा समिन्धनेन
 वृहन्तं महान्तं अकर्म कृतवन्तःस्मः अतःकारणात् नोस्माकं गार्हपत्यानिगृहपतित्वानि अस्थू-
 रि अस्थूरिणि एकाश्वयुक्तःशकटःस्थूरिरित्युच्यते तद्विपरीतोबहुभिरन्वैरुपेतःशकटोऽ-

स्थुरिः तेनचसंपूर्णतालक्ष्यते अस्थुरीणि पुत्रपशुधनादिभिःसंपूर्णानिभवन्तु अपिच नोस्मान्
तिग्मेन तीक्ष्णेनतेजसा संशिशोधि सम्यङ्गिश्म सम्यक्तीक्ष्णीकुरु संयोजयेत्यर्थः ॥ १९ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेर्विशोवर्गः ॥ २० ॥

॥ इतिषष्ठेमण्डलेप्रथमोनुवाकः ॥ १ ॥

द्वितीयेनुवाके अष्टसूक्तानि तत्रत्वमग्नेयज्ञानामितिअष्टाचत्वारिंशद्वचंप्रथमंसूक्तं भरद्वा-
जस्यार्षमाग्नेयं आद्याषष्ठीचवर्धमानागायत्रीपट्कसप्तकाष्टकाःसावर्धमानेत्युक्तलक्षणोपेतत्वात्
सप्तविंशत्यनुष्टुप् आतेअग्नेआग्निदेवासइत्येतेऋचावनुष्टुभौ तयोःपूर्वावीतीयोदेवमितित्रिष्टुप् शिष्टा-
द्वाचत्वारिंशदचोगायत्र्यः तथाचानुक्रम्यते—स्वमग्नेष्टाचत्वारिंशद्गायत्रं वर्धमानाद्याषष्ठीचसप्त-
विंशत्यनुष्टुप्त्रिष्टुप्पूर्वेचात्येइति प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरग्नेयेऋतौगायत्रेऽसिदंसूक्तमुच्यते
तत्रान्व्यास्तिस्रऋचउद्धर्तव्याः सूत्र्यतेहि—त्वमग्नेयज्ञानामितिक्वञ्चत्तमामुद्धरेदिति । विश्वजि-
तिआग्निमारुते बृहत्तामयद्यमिष्टोमसामस्यात् तदानीं आद्याःषड्भूचःस्तोत्रियानुरूपार्थाः सूत्रितं
हि—स्वमग्नेयज्ञानामितिस्तोत्रियानुरूपविति ।

तत्रप्रथमा—

त्वमग्नेयज्ञानांहोताविश्वेषांहितः । देवेभिर्मानुषेजने ॥ १ ॥

त्वम् । अग्ने । यज्ञानाम् । होता । विश्वेषाम् । हितः ।

देवेभिः । मानुषे । जने ॥ १ ॥

हेअग्ने त्वं विश्वेषां सर्वेषां सप्तसंस्थारूपेणभिन्नानांयज्ञानांहोता होमनिष्पादकोसि यद्वा
यज्ञानांसंबन्धीदेवानामाहाताभवसि कुतइत्यतआह यस्मात्त्वं मानुषे मनोःसंबन्धिनिमनुष्ये
जने यजमाने देवेभिर्देवैः हितः होतृत्वेननिहिषोसि तस्मादित्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सनोमन्द्राभिरध्वरेजिह्वाभिर्यजामहः । आदेवान्बक्षियक्षिच ॥ २ ॥

सः । नुः । मन्द्राभिः । अध्वरे । जिह्वाभिः । यज् । महः ।

आ । देवान् । बक्षि । यक्षि । च् ॥ २ ॥

हेअग्ने सत्वं नोस्माकमध्वरेयज्ञे मन्द्राभिर्मदकरोभिः स्तुत्याभिर्वा जिह्वाभिः ज्वालाभिः महो-
महतोदेवान्यज हविर्भिस्तर्पय कथंतदिति उच्यते देवान्यष्टव्यानिन्द्रादीन् आवक्षि आवह
तवोयक्षिच यजच हवींषितेभ्योदेहीत्यर्थः ॥ २ ॥

पाथिल्लयामग्नेः पथिल्लतोनुवाक्या वेत्थेत्येषा सूत्रितंच-वेत्थाहिवेधोअध्वनआदेवानामपि
पत्न्यामगन्नेति ।

सैयाद्वीया-

वेत्थाहिवेधोअध्वनःपथश्चदेवाञ्जसा । अग्नेयज्ञेषुसुक्रतो ॥३॥

वेत्थं । हि । वेधः । अध्वनः । पथः । च । देव । अञ्जसा ।

अग्ने । यज्ञेषु । सुक्रतो इति सुक्रतो ॥ ३ ॥

हेवेधः विधातः सुक्रतो शोभनकर्मन् देव दानादिगुणयुक्ताग्ने त्वं यज्ञेषु दर्शपूर्णमासादिया-
गेषु अध्वनोमहामार्गान् पथश्चक्षुद्रमार्गाश्च अञ्जसा जवेन वेत्थ जानासि हियस्मादेवं तस्मात्वं
कारणात् यज्ञमार्गाद्भ्रष्टंयजमानं पुनस्तंमार्गं प्रापयेत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

त्वामीळेअर्धद्विताभ्रतोवाजिभिःशुनम् । ईजेयज्ञेषुयज्ञियम् ॥४॥

त्वाम् । ईळे । अर्ध । द्विता । भ्रतः । वाजिभिः । शुनम् ।

ईजे । यज्ञेषु । यज्ञियम् ॥ ४ ॥

हेअग्ने त्वाभ्रतः दीर्घन्तिः एतत्संज्ञोराजा वाजिभिः वाजोहविलक्षणमन्तद्वद्भिर्ऋत्वि-
ग्भिःसह द्विता द्विविधं इष्टप्राप्त्यनिष्टपरिहाररूपेणद्विधाभिन्नं शुनं सुखमुद्दिश्य ईळे स्तुतवा-
न् स्तुत्वाच यज्ञियं यज्ञार्हं त्वां यज्ञेषु तृतीयार्थेसप्तमी यज्ञैः ईजे इष्टवान् तस्मैत्वमुभयविधंसु-
खंप्रादाइत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

त्वमिमावार्थापुरुदिवोदासायसुन्वते । भ्रहाजापदाशुपे ॥५॥२१॥

त्वम् । इमा । वार्या । पुरु । दिवःऽदासाय । सुन्वते ।
भरत्ऽवाजाय । दाशुषे ॥ ५ ॥ २१ ॥

हेअग्ने त्वं इमा इमानि दृश्यमानानि पुरु पुरूणि बहूनि वार्या वार्याणिवरणीयानिसं-
भजनीयानिधनानि दिवोदासाय सुन्वते लुप्तोपममेतव यथासोमाभिपवंकुर्वतेदिवोदासाख्यायराज्ञे
मादाः तथा दाशुषे हवींषिदत्तवतेभरद्वाजायऋषये देहीतिशेषः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेऽर्कविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथषष्ठी-

त्वंदूतोअमर्त्यंआवहादैव्यंजनम् । शृण्वन्विप्रस्यसुष्टुतिम् ॥ ६ ॥
त्वम् । दूतः । अमर्त्यः । आ । वह् । दैव्यम् । जनम् ।
शृण्वन् । विप्रस्य । सुष्टुतिम् ॥ ६ ॥

अमर्त्योमरणधर्मस्त्वं दूतोभूत्वा दैव्यं देवसंबन्धिनंजनमावह अस्मद्यज्ञे आनय किंकुर्वन्
विप्रस्य मेधाविनोभरद्वाजस्य सुष्टुतिं शोभनांस्तुतिंशृण्वन् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

त्वामग्नेस्वाध्यामर्तासोदेववीतये । यज्ञेषुदेवर्माळते ॥ ७ ॥
त्वाम् । अग्ने । स्वाध्यामर्त्यः । मर्तासः । देवर्षीतये ।
यज्ञेषु । देवम् । ईळते ॥ ७ ॥

हेअग्ने देवं द्योतमानं त्वां स्वाध्यामः शोभनाध्यानाः मर्तासोमनुष्ठाः देववीतये देवानांत-
र्पणार्थं यज्ञेषु ईळते स्तुवंति याचन्तेवा ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

तवप्रयक्षिसंदृशमुत्कर्तुंसुदानवः । विश्वेजुपन्तकामिनः ॥ ८ ॥
तव । प्र । यक्षि । सम्दृशम् । उत् । कर्तुम् । सुदानवः ।
विश्वे । जुपन्त । कामिनः ॥ ८ ॥

हेअग्ने तव संदशं सम्पद्दर्शनीयं यद्वा सम्पद्ग्रहणं सर्वस्यभासकंतेजः प्रयक्षि प्रयक्षे प्र-
कर्षेणपूजयामि उतापिच सुदानवः सुदानोः शोभनदानस्य तव क्रतुं कर्म प्रज्ञानंवा पूजयामि न
केवलमहमेव किंतु अन्येविश्वेसर्वेपि यजमानाः कामिनः त्वदनुग्रहात्तैस्तेःकामैरुपेताःसन्तः जु-
पन्त त्वदीयंसंदशंक्रतुंचसेवन्ते ॥ ८ ॥

अथनवमी-

त्वंहोतामनुर्हितोवह्निरासाविदुष्टरः । अग्नेयाक्षिदिवोविशः ॥ ९ ॥

त्वम् । होता । मनुःऽहितः । वह्निः । आसा । विदुःऽतरः ।

अग्ने । याक्षि । दिवः । विशः ॥ ९ ॥

हेअग्ने त्वंहोता होतृत्वेन मनुर्हितः मनुनाआहितोसि आसा आस्येन आस्यभूतयाज्वा-
लया वह्निर्हविषांषोढा विदुष्टरः अतिशयेनविद्वान् अतःकारणात् त्वं दिवः शुभोक्तसंबन्धिनीः
विशः दैवीःप्रजाः यक्षि यज ॥ ९ ॥

दर्शपूर्णमासयोःसामिधेनीषु अग्नआयाहीत्याद्यास्तिस्रः सूत्रितंच-अग्नआयाहिवीतये-
गृणानईळेन्पोनस्यस्तिरइति । गार्हपत्याहवनीययोर्मिथःसंसर्गे अग्नयेवीतयेषाकपालःपुरो-
डाशः तस्यअग्नआयाहीत्येषानुवाक्या सूत्रितंच-अग्नआयाहिवीतयेयोआग्निदेववीतयइति ।

सैषासूक्तेदशमी-

अग्नआयाहिवीतयेगृणानोहव्यदातये । निहोतासत्सिर्वाह्रिपि ॥ १० ॥ २२

अग्ने । आ । याहि । वीतये । गृणानः । हव्यदातये । नि ।

होता । सत्सि । ब्रिह्रिपि ॥ १० ॥ २२ ॥

हेअग्ने त्वमायाहि आगच्छ किमर्थं वीतये हविषांभक्षणार्थं किंच हव्यदातये हव्यानि
हवींषिदेवेभ्योदातुं गृणानः स्तूयमानस्त्वं ब्रिह्रिपि आस्तीर्णेदर्शं होतासत्त्वं निपत्सि निपीद उप-
विश ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथैकादशी-

तत्त्वांसमिद्धिरह्निरौघृतेनवर्धयामसि । बृहच्छोत्रायविष्टय ॥ ११ ॥

तम् । त्वा । समित्क्षितिः । अङ्गिरः । घृतेन । वर्धयामसि ।
बृहत् । शोच । यविष्ठय ॥ ११ ॥

हेअङ्गिरः अङ्गनादिगुणयुक्त अङ्गाररूपवा अङ्गिरसःपुत्रवाग्ने तं पूर्वोक्तगुणं त्वा त्वां
समिद्धिः समिन्धनहेतुभिर्दारुभिः घृतेनाज्येनच वर्धयामसि वर्धयामः अतोहेयविष्ठय युवतमाग्ने
बृहत् महत् अत्यन्तं शोच दीप्यस्व ॥ ११ ॥

अथद्वादशी—

सनःपृथुश्रवाय्यमच्छादेवविवाससि । बृहद्ग्रेसुवीर्यम् ॥ १२ ॥
सः । नः । पृथु । श्रवाय्यम् । अच्छ । देव । विवाससि ।
बृहत् । अग्ने । सुवीर्यम् ॥ १२ ॥

हेदेव द्योतमानाग्ने सपूर्वोक्तगुणस्त्वं पृथु विस्तीर्णं श्रवाय्यं श्रवणीयं प्रशस्यं बृहन्मह-
त् सुवीर्यं शोभनवीर्योपेतं धनं नोस्मानच्छविवाससि अभिगमय अत्रवाजसनेयकं—अच्छादे-
वविवाप्तसीति तच्चोगमयेत्येवैतदाहेति ॥ १२ ॥

अग्निमन्थनेत्वामग्नेपुष्करादधीत्याद्यास्तिस्त्रक्तचोनुच्याः सन्नितंच—त्वामग्नेपुष्करादधी-
तितिसृणामर्धर्चंशिष्टारमेदिति ।

तत्रप्रथमासूक्तेत्रयोदशी—

त्वामग्नेपुष्करादध्यथर्वा निरमन्थत । मूर्ध्निविश्वस्यवाघतः ॥ १३ ॥
त्वाम् । अग्ने । पुष्करात् । अधि । अथर्वा । निः । अमन्थत ।
मूर्ध्निः । विश्वस्य । वाघतः ॥ १३ ॥

हेअग्ने अथर्वा एतत्तंस्तक्तपिः त्वां पुष्करादधि पुष्करपर्णेनिरमन्थत अरण्योः
सकाशादजनयत् कीदृशात् पुष्करात् मूर्ध्निः मूर्ध्वेन्द्राकारात् विश्वस्य सर्वस्यजगतः वाघतोवाह-
कात् पुष्करपर्णेहिमजापतिःभूमिमप्रथयत् तत्पुष्करपर्णेप्रथयदितिभ्रुतेः । भूमिश्चसर्वजगतआधा-
रभूतेति पुष्करपर्णस्यसर्वजगद्धारकत्वं अत्र पुष्करशब्देनपुष्करपर्णमभिधीयते इत्येतच्चतै-
त्तिरीयकेविस्पष्टमाज्ञातं—त्वामग्नेपुष्करादधीत्याह पुष्करपर्णेस्त्रिमुपश्रुतमविन्ददिति ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

तमुंत्वाद्ध्यङ्ऋपिःपुत्रईधेअथर्वणः । वृत्रहर्णपुरंदरम् ॥ १४ ॥

तम् । ऊँ इति । त्वा । द्ध्यङ् । ऋपिः । पुत्रः । ईधे । अथर्वणः ।

वृत्रहर्णम् । पुरम्हृदरम् ॥ १४ ॥

हेअग्ने यउकगुणः तमु तमेव त्वामथर्वणःपुत्रोद्ध्यङ्एतत्संज्ञऋपिः ईधेदीपितवान् कीदृ-
शं वृत्रहर्णं आवरकाणांशत्रूणांहन्तारं पुरंदरं असुरपुराणांदारयितारम् ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

तमुंत्वापाथ्योवृपासमीधेदस्युहन्तमम् । धनंजयंरणेरणे ॥ १५ ॥ २३ ॥

तम् । ऊँ इति । त्वा । पाथ्यः । वृपा । सम् । ईधे । दस्युहन्तमम् ।

धनम्हृजयम् । रणंहरणे ॥ १५ ॥ २३ ॥

पाथ्योवृपानामकश्चिदपिः तमु तमेव त्वा त्वां हेअग्ने समीधे समैध समदीपयत कीदृशं
दस्युहन्तमं अतिशयेन दस्यूनां उपक्षपयितृणां शत्रूणां हन्तारं रणेरणे युद्धेयुद्धे धनंजयं धना-
नाजितारम् ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेत्रयोर्विशोवर्गः ॥ २३ ॥

उक्थयेकतौ तृतीयसवने भैत्रावरुणस्य एसूष्वित्यादिकौतृचौस्तोतृयानुरूपौ आभि-
ष्टविकेपुउक्थयेपुत एतौवैकल्पिकौस्तोत्रियानुरूपौ आभिष्टविकेपुउक्थयेपु सूत्रितंच-ए-
सूपुत्रवाणितआग्निरगामिभारतइति पौनराधेयिक्यामिष्टौ उत्तराज्यभागस्य एसूष्वित्य-
नुवाक्या सूत्रितंच-एसूपुत्रवाणितइत्याग्नेयावाज्यभागाविति ।

सैपासूक्तेपोडशी-

एसूपुत्रवाणितेभ्रंइत्येतंरागिरः ॥ एभिर्वर्धाम्इन्दुभिः ॥ १६ ॥

आ । इति । ऊँ इति । सु । ब्रवाणि । ते । अग्ने । इत्या । इतराः ।

गिरः । एभिः । वर्धामि । इन्दुभिः ॥ १६ ॥

हेअग्ने एहि आगच्छ ते तुभ्यं त्वदर्थं गिरःस्तुतीः इत्या इत्थमनेनप्रकारेण सु सुष्ठु ब्र-
वाणीत्याशास्यते ताःस्तुतीः शृण्वित्यर्थः उइत्येतत्पूरकं इतराः अंसुरैः कृताःस्तुतीः शृण्वि-

तिशेषः तथा चब्राह्मणं—अग्निरित्थेतरागिरइत्यसुर्याहवाइतरागिरइति । अपिचआगतस्त्वं ए-
भिरेतैः इन्दुभिः सोमैः वर्धसे वर्धस्व ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी—

यत्रक्चतेमनोदक्षदधसउत्तरम् । तत्रासदःकृणवसे ॥ १७ ॥

यत्र । क् । च । ते । मनः । दक्षम् । दधसे । उत्तरम् । तत्र ।

सदः । कृणवसे ॥ १७ ॥

हेअग्ने ते तव मनः अनुग्रहात्मकमन्तःकरणं यत्र यस्मिन्देशे क्वच कस्मिंश्चिजमानेव-
तंते तत्र तस्मिन्यजमाने उत्तरमुद्धततरं श्रेष्ठं दक्षं बलं बलकरमन्नंवा दधसे धारयति तथा
सदः स्थानं च कृणवसे तस्मिन्यजमानेकरोपि ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

नहितेपूर्तमक्षिपद्भवन्नेमानांवसो । अथादुवोवनवसे ॥ १८ ॥

नहि । ते । पूर्तम् । अक्षिपत् । भुवत् । नेमानाम् । वसो इति ।

अर्थ । दुवः । वनवसे ॥ १८ ॥

हेअग्ने तेत्वदीयं पूर्तं पूरकं तेजः अक्षिपत् अक्षयोःशतकं विनाशकं नहिभुवत् नभवतु
सर्वदास्माकं दर्शनसामर्थ्यकरोतु हेनेमानांवसो नेमशब्दःअल्पवाची मनुष्याणांमध्येकतिपयानां
यजमानानांवासक अथ अतःकारणात् दुवः अस्माभिर्यजमानैःरुतंपरिचरणं वनवसे सं-
भजस्व ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

आग्निरंगामिभारंतोदृत्रहापुरुचेतनः । दिवोदासस्यसत्पतिः ॥ १९ ॥

आ । अग्निः । अगामि । भारतः । दृत्रहा । पुरुचेतनः ।

दिवःऽदासस्य । सत्पतिः ॥ १९ ॥

अयमग्निः आ अगामि अस्माभिःस्तुतिभिरभ्यगम्यत कीदृशःभारतः हविषांभर्ता दि-
वोदासस्य एतत्संज्ञस्यराज्ञः वृत्रहा वृत्राणांशत्रूणांहन्ता पुरुचेतनः पुरुणांबहुनांचेतयिताज्ञाता
सर्वज्ञइत्यर्थः सत्पतिः सतांयजमानानांपालयिता ॥ १९ ॥

अथविंशी-

सहिविश्वात्तिपार्थिवार्यिदाशन्महित्वना ।

वन्वन्नवातोअस्तृतः ॥ २० ॥ २४ ॥

सः । हि । विश्वा । अति । पार्थिवा । रयिम् । दाशात् । महिऽत्वना ।
वन्वन् । अवातः । अस्तृतः ॥ २० ॥ २४ ॥

सहि सत्त्वग्निः विश्वा विश्वानिसर्वाणि पार्थिवा पृथिव्यांभवानिभूतजातानि महि-
त्वना महत्त्वेनस्वमहिम्ना अतिक्रामन् रयिं धनं दाशात् अस्मभ्यंददातु यद्वा विश्वं सर्वं पार्थिवं
पृथिव्यां विद्यमानंधनं अतिशयेन दाशइदातु कीदृशोग्निः महित्वना महत्त्वेनतेजसा वन्वन्
काष्ठानिशत्रून्वाहिंसन् अवातः अन्यैःशत्रुभिरप्रतिगतः अस्तृतः केनाप्यहिंसितः ॥ २० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथैकविंशी-

सप्रत्नवन्नवीयसाग्नेद्युम्नेनसंयता । बृहत्तन्थभानुना ॥ २१ ॥

सः । प्रत्नवत् । नवीयसा । अग्ने । युम्नेन । सम्ययता । बृहत् ।
तन्थ । भानुना ॥ २१ ॥

हेअग्ने यःपूर्वोक्तगुणविशिष्टः सतादशसत्वं प्रत्नवत् प्रत्नेनपुराणेन नवीयसा नवतरेण युम्ने-
नघोतमानेन संयता संगच्छतासम्यग्व्याप्तवता भानुना तेजसा बृहन्महदन्तरिक्षं तन्थ विस्ता-
रयसि ॥ २१ ॥

अथद्वाविंशी-

प्रवःसखायोअग्रयेस्तोमंयज्ञं चंष्टष्णुया । अर्चिगार्घचवेधसे ॥ २२ ॥

प्र । वः । सखायः । अग्रये । स्तोमम् । यज्ञम् । च । धृष्णुइया ।
अर्च । गाय । च । वेधसे ॥ २२ ॥

हेसखायः समानव्यानाः ऋविजः वीयूयं धृष्णुया शत्रूणांघर्षकाय वेधसे विधात्रे अ-
ग्रये स्तोमं स्तोत्रं गाय गायत तथा यज्ञं यजनसाधनं हविश्च मार्च प्रयच्छ ॥ २२ ॥

अथत्रयोविंशी-

सहियोमानुपायुगासीदद्दोताकविक्रतुः ।
दूतश्चहव्यवाहनः ॥ २३ ॥

सः । हि । यः । मानुपा । युगा । सीदत् । होता । कविक्रतुः ।
दूतः । च । हव्यवाहनः ॥ २३ ॥

सहि सखत्वमिः सीदत् सीदतु अस्मदीयेयज्ञे बर्हिष्युपविशतु योग्निःहोवा देवानामाह्वाता
कविक्रतुः क्रान्तप्रहः मानुपायुगा मानुपाणियुगानिमनुष्यसंबन्धिनोयज्ञाहोत्रकालविशेषान् ये-
षुयागाननुष्ठीयन्ते आयन्तसंयोगेद्वितीया एतावन्तकालं देवानांदूतः सहव्यवाहनोहविषांवा-
वाचभवति ॥ २३ ॥

अथचतुर्विंशी-

ताराजानां शुचिब्रतादित्यान्मारुतंगुणम् ।
वसोयक्षीहरोदसी ॥ २४ ॥

ता । राजाना । शुचिश्चता । आदित्यान् । मारुतम् । गुणम् ।
वसो इति । यक्षि । इह । रोदसी इति ॥ २४ ॥

सा तौ प्रसिद्धौ राजाना राजमानौ शुचिब्रता शुचिकर्माणौ मित्रावरुणौ आदित्याग्नि-
तेःपुत्रान् धात्रादीन् मारुतंगुणं मरुतांसंधंच रोदसी धावापृथिव्यौच एतावदेवान् हेवसो वा-
सकामे इहास्मिन्पते यक्षि यज ॥ २४ ॥

अथपञ्चविंशी-

षत्सतिअग्नेसंहृष्टिरिपपृतेमर्त्याय । ऊर्जानपादमृतस्य ॥ २५ ॥ २५ ॥

वस्वी । ते । अग्ने । समऽदृष्टिः । इषऽयते । मर्त्याय । ऊर्जः ।
नपात् । अमृतस्य ॥ २५ ॥ २५ ॥

हेऊर्जनपाद बलस्यपुत्राग्ने अमृतस्य मरणरहितस्य ते तव संदृष्टिः क्षीणिः वस्वीवासिष्वी
पशस्येत्यर्थः सा मर्त्याय मनुष्याय यजमानाय इषयते इषमन्नमिच्छति ददातीत्यर्थः ॥२५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेषांविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

अथषड्विंशी-

कत्वादाअस्तुश्रेष्ठोद्यत्वावन्वन्तसुरेकणाः । मर्ताआनाशसुष्टुक्तिम् ॥ २६ ॥

कत्वा । दाः । अस्तु । श्रेष्ठः । अद्य । त्वा । वन्वन् । सुष्टुक्तिः ।
मर्तः । आनाश । सुष्टुक्तिम् ॥ २६ ॥

हेअग्ने अघेदानीं कत्वा कर्मणा परिचरणात्मना त्वा त्वां वन्वन् संभजन् दाः हविषि
दातायजमानः श्रेष्ठोविशयेनमशस्योस्तु सुरेकणाः शोभनधनश्चास्तु तथा समर्वोमनुष्यः सुवृ-
त्तिं स्वद्विषयां सुष्टुतिं च आनाश व्यामोतु तव सर्वदास्वोताभवत्वित्यर्थः ॥ २६ ॥

अथसप्तविंशी-

तेतेअग्नेत्वोताइषयन्तोविश्वमायुः ।

तरन्तोअर्योअरातीवन्वन्तोअर्योअरातीः ॥ २७ ॥

ते । ते । अग्ने । त्वाऽऊंताः । इषयन्तः । विश्वम् । आयुः । तरन्तः ।
अर्यः । अरातीः । वन्वन्तः । अर्यः । अरातीः ॥ २७ ॥

हेअग्ने ते स्वदीयाः ये त्वांस्तुवन्ति ते स्वोत्तारः त्वोतास्त्वयाऊत्तारक्षिताः अतएव
इषयन्तः इषमात्मनइच्छन्तःसन्तः विश्वं सर्वं आयुर्त्वं लभन्तइतिशेषः आयुरेववाशतव-
र्षलक्षणमिषयन्तः इच्छन्तः प्राप्नुवन्तीतिशेषः तथाअर्यः अरातीरभिगच्छोःअरातीः काश्चि-
च्छनुसेनाः तरन्तः अतिक्रामन्तः अर्योभिगच्छीः अरातीः काश्चनशानुसेनाः वन्वन्तोर्हिसंतश्च
शवन्तीतिशेषः ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी-

अग्निस्तिग्मेनशोचिपायासद्विश्वन्युत्रिणम् ।

अग्निर्नोवनतेरुयिम् ॥ २८ ॥

अग्निः । तिग्मेन । शोचिपा । यासत् । विश्वम् । नि । अत्रिणम् ।

अग्निः । नः । वनते । रुयिम् ॥ २८ ॥

अयमग्निः तिग्मेन तीक्ष्णेन शोचिपा तेजसा विश्वं सर्वं अत्रिणमत्तारं राक्षसादिकं
नियासन्निहन्तु अपिच नोस्मभ्यमग्निः रयिं धनं वनते ददातु ॥ २८ ॥

अथैकोनविंशी-

सुवीरंरुयिमाभरजातवेदोविचर्षणे । जहिरक्षांसिसुक्रतो ॥ २९ ॥

सुधवीरम् । रुयिम् । आ । भर । जातद्वेदः । विद्वर्षणे । जहि ।

रक्षांसि । सुक्रतो इति सुदुक्रतो ॥ २९ ॥

हेजातवेदः जातमज्ञान जातधनवा विचर्षणे विशेषेणदृष्टरमे सुवीरं शोभनैर्वीरैः
पुषपौत्रादिभिरुपेतं रयिं धनं आभर आहर तथा हेसुक्रतो सुकर्मन्त्रमे रक्षांसिच जहि
विनाशय ॥ २९ ॥

अथविंशी-

त्वंनःपाह्यंहसोजातवेदोअघायतः । रक्षाणोब्रह्मणस्कवे ॥ ३० ॥ २६ ॥

त्वम् । नः । पाहि । अंहसः । जातद्वेदः । अघायतः । रक्ष ।

नः । ब्रह्मणः । कवे ॥ ३० ॥ २६ ॥

हेजातवेदस्त्वन्नोस्मान् अंहसः पापात् पाहि रक्ष तथा हेब्रह्मणस्कवे स्तुतिरूपस्यमंत्र-
स्यकवे कावयितः शब्दपितरमे अग्निर्हिसाब्दमुत्पादयति तथाच स्मर्यते-मनःकायाग्निमाहन्ति-
सपेरयतिमारुतं । मारुतस्तूरसिचरन्सन्द्रंजनयतिस्वरमिति । तादृशामे अघायतः अधमनर्थं
अस्माकमिच्छतः शत्रोश्च नोस्मान् रक्ष ॥ ३० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेपाद्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

अथैकत्रिंशी-

धोनोअग्नेदुरेवआमर्तोवुधायदाशति । तस्मान्नःपाद्यंहसः ॥ ३१ ॥

यः । नः । अग्ने । दुःऽएवः । आ । मर्तः । बुधाय । दाशति ।
तस्मात् । नः । पाद्दि । अंहसः ॥ ३१ ॥

हेअग्ने दुरेवोदुष्टाभिप्रायोमोमर्तोमनुष्यः वधाय स्वस्यामुधाय नोस्मान् आदाशति अ-
भिप्रयच्छति आयुधेनास्मान् हन्तीत्यर्थः तस्मान्मनुष्याव अंहसः पापाच्च नोस्मान्पाहिरक्षाः ३१ ॥

अथद्वात्रिंशी-

त्वंतदेवजिह्वयापरिबाधस्वदुष्कृतम् । मर्तोयोनोजिघांसति ॥ ३२ ॥

त्वम् । तम् । देव । जिह्वया । परि । बाधस्व । दुःऽकृतम् ।
मर्तः । यः । नः । जिघांसति ॥ ३२ ॥

हेदेव द्योतमानाग्ने त्वं तं वक्ष्यमाणं दुष्कृतं दुष्कर्मकारिणमनुष्यं जिह्वया ज्वालया
परिबाधस्व सर्वतो जहि योमर्तोमनुष्यः नोस्मान् जिघांसति हन्तुमिच्छति ॥ ३२ ॥

अथत्रयस्त्रिंशी-

भरद्वाजायसप्रथःशर्मयच्छसहन्त्य । अग्नेवरेण्यं वसुं ॥ ३३ ॥

भरत्स्वाजाय । सऽप्रथः । शर्म । यच्छ । सहन्त्य ।
अग्ने । वरेण्यम् । वसुं ॥ ३३ ॥

हेसहन्त्य शत्रूणामभिवितरग्ने भरद्वाजाय महाभयपये सप्रथः सर्वतः पृथुविस्तीर्णं शर्म
सुखं गृह्णा यच्छ देहि तथा वरेण्यं वरणीयं वसु धनं च देहि ॥ ३३ ॥

पौर्णमास्यामाग्नेयाज्यभागस्यानुवाक्या अग्निर्वृत्राणीत्येषा सूत्रितंच-अग्निर्वृत्राणिजंघ-
नदिति पूर्वस्याज्यभागस्यानुवाक्येइति । इष्टिपशुसोमेषु च यत्र वृधन्वन्तौ पुष्टिमन्तावित्पादि-
विशेषविधिर्नदृश्यते तत्र सर्वत्र एषैवप्रथमाज्यभागानुवाक्या उपसद्याग्नेयस्यैषानुवाक्या
सायंकालीनस्य तु एषैवयाज्या सूत्रितंच-अग्निर्वृत्राणिजंघनघजमइवशर्यहेति विपर्यासोया-
ज्यानुवाक्यानामिति ।

सैषाचतुस्त्रिंशो-

अग्निर्दृत्राणिजङ्घनद्रविणस्युर्विपन्यया । समिद्धःशुक्रआहुतः॥३४॥

अग्निः । दृत्राणि । जङ्घनत् । द्रविणस्युः । विपन्यया ।

समिद्धः । शुक्रः । आहुतः ॥ ३४ ॥

विपन्यया स्तुत्या स्तूपमानः द्रविणस्युर्द्रविणधनंस्तोतृणांइच्छन् यद्वा हविलक्षणं
धनमात्मनइच्छन् अग्निर्वृत्राण्यवावरकाणि रक्षःप्रभृतीनि तमांसिवाजंघनत् भ्रशंहन्तु कीदृ-
शोमिः समिद्धः सम्यग्दीप्तः अतएव शुक्रः शुक्लवर्णः आहुतः हविर्भिरभिहुतः ॥ ३४ ॥

अथपञ्चत्रिंशो-

गर्भेमातुःपितुष्पिताविद्विद्युतानोअक्षरे ।

सीदन्नृतस्पयोनिमा ॥ ३५ ॥ २७ ॥

गर्भे । मातुः । पितुः । पिता । विद्विद्युतानः । अक्षरे । सीदन् ।

ऋतस्य । योनिम् । आ ॥ ३५ ॥ २७ ॥

अत्रमातृपितृशब्दाभ्यां भ्रूयौश्चाभिधीयते द्यौः पिता पृथिवीमातेतिश्रुतेः मातृभूम्याः
गर्भे गर्भस्थाने मध्ये अक्षरेक्षरणरहिते वेद्याख्येस्थानेविद्विद्युतानः विशेषेणदीप्यमानः पितुः
पिताद्युलोकस्य पालयिता हविषांमदानेन एवंभूतोमिः ऋतस्य यज्ञस्य योनिं उत्तरवेद्याख्यधि-
ष्ण्यं सप्तम्यर्थेद्वितीया आसीदन् उत्तरवेद्यामुपविशन् अग्निर्वृत्राणि जंघनदित्यन्वयः ॥ ३५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमसप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथपञ्चत्रिंशो-

ब्रह्मप्रजावदाभरजातवेदोविचर्षणे । अग्नेयद्दीदयद्वि ॥ ३६ ॥

ब्रह्म । प्रजावत् । आ । जग् । जातवेदः । विचर्षणे ।

अग्ने । यत् । दीदयत् । द्वि ॥ ३६ ॥

हेजातवेदःजातानविदितः विचर्षणे विशेषेणद्रष्टरमे मजावद पुत्रपौत्रसहितं ब्रह्मान्माभर
आहर यद्रस दिविद्युलोके दीदयद्दीप्यते देवेपुमभ्येयत्प्रशस्तमन्नं राजते तदाहरेत्यर्थः ॥ ३६ ॥

अथसप्तविंशी-

उपत्वारण्वसंदृशंप्रयस्वन्तःसहस्कृत । अग्नेससृज्महेगिरः ॥ ३७ ॥

उप । त्वा । रण्वदसन्दृशम् । प्रयस्वन्तः । सहःस्कृत ।

अग्ने । ससृज्महे । गिरः ॥ ३७ ॥

हेसहस्कृत सहसा बलेनोत्पन्नाग्ने प्रयस्वन्तःहविर्लक्षणान्वन्तोवयं रण्वसन्दृशं
रमणीयसंशानंस्तोतव्यसंदर्शनंवात्वा त्वां उप प्रति गिरः स्तुतीः ससृज्महे विसृजामः उच्चा-
रयामइत्यर्थः ॥ ३७ ॥

अथाष्टविंशी-

उपच्छायामिवघृणेरगन्मशर्मतेव्यम् । अग्नेहिरण्यसन्दृशः ॥ ३८ ॥

उप । छायामइव । घृणोः । अगन्म । शर्म । ते । व्यम् ।

अग्ने । हिरण्यसन्दृशः ॥ ३८ ॥

हेअग्ने हिरण्यसंदृशः हितरमणीयतेजसः हिरण्यवदरोचमानतेजसोवा घृणेर्दीविस्य ते त-
व शर्म शरणं आश्रमणं उपागन्म उपगच्छाम तत्रदृष्टान्तः छायामिव यथाघर्माताः संतप्ताः
छायामुपगच्छन्ति तद्वत् ॥ ३८ ॥

उपसदिपातःकालस्याग्नेयस्ययउग्रइवेतियाज्या सायंकालीनस्यत्वैषैवानुवाक्या सृजितं
च-अग्निर्वृवाणिजंघनघउग्रइवशर्यहेति ।

सैपात्रैकोनचत्वारिंशी-

यउग्रइवशर्यहातिग्मशृङ्गेनवंसंगः । अग्नेपुरोरुरोजिथ ॥ ३९ ॥

यः । उग्रःइव । शर्यइहा । तिग्मशृङ्गः । न । वंसंगः ।

अग्ने । पुरः । रुरोजिथ ॥ ३९ ॥

योग्निः उग्रइव उंद्रीर्णबलोधन्वीव शर्यहा शर्यैर्बाणैः शत्रूणांहन्ता तिग्मशृंगोनवंसगः ती-
क्ष्णशृंगोवननीयगतिर्वृषभइव हेअग्ने सत्वं पुरः आसुरीस्तिष्ठःपुरीः रुरोजिथ भग्नवानस्ति रु-
द्रोवापपयदग्निरिति श्रुतेः । रुद्रकृतमपि त्रिपुरदहनं अग्निकृतमेवेत्यग्निःस्तूयते यद्वा त्रिपुरदहनसाध-
नभूतेवाणे अग्नेरनीकत्वेनावस्थानात् अग्निःपुराणि भग्नवानित्युच्यते देवासुरावापुलोकेपुसम-
यत्तित्यादिकं ब्राह्मणमनुसन्धेयं ॥ ३९ ॥

अग्निमन्थने जायमाने म्रौ आयं हस्ते इत्येपानुवाक्या सूत्रितं च—आयं हस्तेन खादिनमित्यर्थ-
च आरमेदिति ।

अथ चत्वारिंशी—

आयं हस्तेन खादिनं शिशुं जातं न विभ्रति विशामग्निं स्वध्वरम् ॥ ४० ॥ २८ ॥

आ । यम् । हस्ते । न । खादिनम् । शिशुम् । जातम् । न ।

विभ्रति । विशाम् । अग्निम् । सुध्वरम् ॥ ४० ॥ २८ ॥

मन्थनोत्पन्नं यमग्निं शिशुं जातं जातं पुत्रमिव हस्ते आ विभ्रति हस्तेष्वग्निमुखं धारय-
न्त्यध्वर्यवः पूर्वो न शब्दः पुरस्तादुपचारोप्युपमार्थीयः खादिनं भक्षकं व्याघ्रादिव यथा तं वि-
भ्रतः पुरुषा अवहिताः तथा भूता इत्यर्थः यद्वा नेति संप्रत्यर्थे संपतीदानीं खादिनं हविषां भक्ष-
कं यमग्निं हस्ते धारयन्ति विशां जनानां स्वध्वरं शोभनयागस्य निष्पादकं तमग्निं हेऋत्विजः
परिचरतेति शेषः ॥ ४० ॥

॥ इति चतुर्थस्य पञ्चमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

अग्निमन्थने जातस्याग्ने आहवनीये प्रहरणसमये मदेवं देववीतय इति द्व्युचो नुवक्तव्यः सूत्रितं-
च—मदेवं देववीतय इति द्वे अग्निनाग्निः समिध्यत इति ।

तत्र मथमासूक्ते एकचत्वारिंशी—

प्रदेवं देववीतये भरता वसुवित्तमम् । आस्वे योनौ निपीदतु ॥ ४१ ॥

प्र । देवम् । देवः ष्वीतये । भरत । वसुवित्तमम् । आ ।

स्वे । योनौ । नि । पीदतु ॥ ४१ ॥

हेअध्वर्यवः देवं द्योतमानं बहुवित्तमं वसूनां घनानां वेदयितारं लंभयितारमग्निं प्रभरत प्रहरत आहवनीयेऽग्नौ प्रक्षिपत किमर्थं देववीतये देवानां भक्षणार्थं तथा च ब्राह्मणं—प्रदेवदेववी-
त्तयेभरतावसुवित्तममिति महिषमाणायाभिरूपायघ्नोभिरूपंतत्सृष्टमास्वेयोनीनिषीदत्वित्येष-
हवाअस्यस्वोयोनिर्यदग्निरग्नेरिति । सचाग्निः स्वेयोनी कारणे स्थाने आहवनीयेआनिसीदतु
अग्निनिषण्णोभवतु ब्राह्मणं च भवति—एषवाअस्यस्वोयोनिर्यदग्निरग्नेरिति ॥ ४१ ॥

अथद्विचत्वारिंशी—

आजातं जातवेदं निप्रियं शिशितीति धिम् । स्यो न आगृह्णतिम् ॥ ४२ ॥

आ । जा॒तम् । जा॒त॒व॒ेद॒सि । प्रि॒यम् । शि॒शी॒ति॒ । अ॒ति॒धि॒म् ।
स्यो॒ने । आ । गृ॒ह्ण॒ति॒म् ॥ ४२ ॥

हेअध्वर्यवः जातं प्रादुर्भूतमतिथिं लुप्तोपमेतव अतिथिमिव प्रियं अतएव गृह्णति गृहा-
णां स्वामिनमग्निं जातवेदसि जातवघ्ने स्योने सुखकरे आहवनीयेऽग्नौ आशिशीत अन्तर्णीतण्य-
र्थस्यशीडएतद्रूपं शाययत स्थापयत यद्वा शैष्टगतावित्यस्यछान्दसंत्संत्सं गमयत प्रापयतेत्यर्थः
शोतनूकरणे इत्यस्य वारुणं शयत तीक्ष्णो कुरुवत्संस्कुरुत प्रहरतेति यावत् द्वितीय आकारः पूरकः
जातइतरो जातवेदाइतरइत्यादिकं ब्राह्मणमत्रानुसन्धेयम् ॥ ४२ ॥

अथत्रिचत्वारिंशी—

अग्नेपुक्ष्वाहियेतवाश्वसांसो देवसाधवः । अरं वहन्ति मन्यवे ॥ ४३ ॥

अग्ने॑ । यु॒क्ष्व । हि॒ । ये॑ । तव॑ । अ॒श्व॒सांसः॑ । दे॒व । सा॒धवः॑ ।
अ॒रम् । वह॑न्ति । म॒न्यवे॑ ॥ ४३ ॥

हेदेव द्योतमानाग्ने तानश्वान् युक्ष्व आत्मीयेरथेयोजय ये तव त्वदीयाः साधवः सा-
धकाः सुशीलावा अश्वसोश्वाः अरं अलंपर्याप्तं वहन्ति किमर्थं मन्यवे मन्यतेयद्व्यत्वेन दे-
वानत्रेति मन्युर्यागस्तदर्थं तानश्वान् रथेयुक्ष्वेत्यर्थः हितवत् ॥ ४३ ॥

अथचतुश्चत्वारिंशी-

अच्छानोयाद्यावहाभिप्रयांसिवीतये । आदेवान्तसोमपीतये ॥ ४४ ॥

अच्छ । नः । याहि । आ । वह । अग्नि । प्रयांसि ।

वीतये । आ । देवान् । सोमऽपीतये ॥ ४४ ॥

हेअग्ने नोस्मान् अच्छाभिमुख्येनायाहि आगच्छ तथा प्रयांसि हविल्लक्षणान्यज्ञान्यभि-
लक्ष्य देवानावह किमर्थं वीतये तेषांहविषांस्वादनार्थं तथा सोमपीतये सोमपानार्थं च तान्दे-
वानावह ॥ ४४ ॥

अथपञ्चचत्वारिंशी-

उदग्नेभारतद्युमदजस्नेणदर्विद्युतत् । शोचाविभाह्यजर ॥ ४५ ॥ २ ९ ॥

उत् । अग्ने । भारत । द्युमत् । अजस्नेण । दर्विद्युतत् ।

शोच । वि । भाहि । अजर ॥ ४५ ॥ २ ९ ॥

हेभारत हविषांभर्तृग्ने उच्छोच उद्गततरंदीप्यस्व तदेवविवृणोति हेअजर जरारहिताग्ने
दर्विद्युतत् भूरापोतमानस्त्वं द्युमत् द्युमतादीक्षिमता सुषांस्तुगितिवृतीयायालुक् अजस्नेणा-
विच्छेदेनतेजसा विभाहि विशेषणप्रकाशयस्व यद्वा भातिरत्रांतर्णातिष्यर्थः त्वं मथममुद्दीप्यस्व
पश्चादात्मीयेनतेजसा सर्वजगत्प्रकाशयेतियोजनीयम् ॥ ४५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्पर्शधमेऽकोनविंशोवर्गः ॥ २९ ॥

अथषट्चत्वारिंशी-

वीतीयोदेवमर्तोदुवस्येदग्निमीळीताध्वरेहविष्मान् ।

होतारंसत्यजंरोदस्योरुत्तानहस्तोनमसाविवासेत् ॥ ४६ ॥

वीती । यः । देवम् । मर्तः । दुवस्येत् । अग्निम् । ईळीत् । अध्वरे ।

हविष्मान् । होतारम् । सत्यऽयजम् । रोदस्योः । उत्तानहस्तः ।

नमसा । आ । विवासेत् ॥ ४६ ॥

योमर्तोपिनुष्योहविष्मान् हविर्भिर्पुंकोपजमानोवीती धीत्याकान्तेन हविलक्षणेनात्नेन
यंकचनदेवं द्रुवस्येव परिचरेत्तस्मिन्ध्वरे यज्ञे अग्निमीळीत स्तुवीत सर्वेषुपाणेष्वग्निःपूज्यत-
इत्यर्थः कीदृशमग्निं रोदस्योर्धावापृथिव्योर्लोकद्वये वर्तमानानांहेतारमाह्वतारं सत्ययज्ञं सत्ये-
न अवितथेनहविषा यष्टारं किंचायंयजमानः ईदृशमग्निं उत्तानहस्तः कृतांजलिपुष्टःसन् नम-
सा नमस्कारेण हविषावा आविवासेव परिचरेत् ॥ ४६ ॥

अथसप्तचत्वारिंशी-

आतेअप्रक्चाहविर्हृदात्ष्टम्रामसि ।

तेतेभवन्तुक्षणक्रपभासोवशाउत ॥ ४७ ॥

आ । ते । अग्ने । ऋचा । हविः । हृदा । तष्टम् । भ्रामसि ।

ते । ते । भवन्तु । उक्षणः । ऋपभासः । वशाः । उत ॥ ४७ ॥

अनयाध्यपनंप्रशस्यतइत्याश्वलायनोमन्यते हेअग्ने तेतुष्टम्रहृदा हृदयेन तष्टं संस्कृतं ऋ-
चा ऋपेणवर्तमानं हविः ऋचमेवहविःकृत्वा आभ्रामसि आहरामः तेइतितच्छब्देन प्रकृतमृ-
ष्टम्रहविःपरामृश्यते प्रतिनिर्दिश्यमानापेक्षयापुंस्त्वबहुत्वे ऋष्टम्रतद्धविः ते तुष्ट्यं उक्षणः उक्षाणः
सेचनसमर्थाः ऋपभासः ऋपभाः उतापिच वशाश्चभवन्तु ऋषभवशास्वरूपेणपरिणतंसव त्वष्ट-
क्षणाय भवत्वितिशेषः ॥ ४७ ॥

अथाष्टचत्वारिंशी-

अग्निदेवासोअग्रियमिन्धतेवृत्रहन्तमम् ।

येनावसून्याभृतावृह्णारक्षांसिवाजिना ॥ ४८ ॥ ३० ॥

अग्रिम् । देवासः । अग्रियम् । इन्धते । वृत्रहन्तमम् । येन ।

वसूनि । आभृता । वृह्णा । रक्षांसि । वाजिना ॥ ४८ ॥ ३० ॥

अग्रियं मुख्यं वृत्रहन्तमं अतिशयेनवृत्रस्यहन्तारं इममग्निं देवासोदेवाः इन्धते दीपप-
न्ति येनाग्निना वसूनि असुरैरपहत्तानिधनानि हविलक्षणान्यन्नानिवा आभृताअसुरसकाशा-

घजमानादा आहतानि येनच वाजिना बलवताग्निना रक्षांसि यत्तविरोधीनि वृह्णा वृढानि
हिंसितानि तमग्निमिभतइत्यन्वयः ॥ ४८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेत्रिशोवर्गः ॥ ३० ॥

वेदार्थस्यमकारोत्तमोहार्दनिवारयन् ।

पुमर्थीश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेणसाय-
णाचार्येणविरचितेमाधवीयेवेदार्थमकारोऋक्संहिताभाष्येचतुर्थाष्टकेपञ्चमोऽध्यायःसमाप्तः ॥५॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितवेदायोवेदेभ्योत्तिलंजगत् । निर्भमेतमहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥
 चतुर्धाष्टकेपठोध्यायआरभ्यते पष्ठेमंडलेद्वितीयेनुवाकेमथमंसूक्तं व्याख्यातं तत्रपिवासोममितिपं-
 चदशर्चद्वितीयंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं वैष्टुभैन्द्रमंत्याद्विषदात्रिष्टुप् तथाचानुक्रान्तं—पिचंपंचानेन्द्रं
 वैष्टुभं द्विषदान्तमिति । अग्निजितिमरुत्वतीयशस्त्रे एतन्निविद्धानं सूत्रितंच—पिवासोमंतमुष्टुही-
 तिमध्यंदिनइति । समूह्येदशरात्रेष्टमेहनिमरुत्वतीयशस्त्रेएतत्सूक्तं सूत्रितंच—पिवासोममभितम-
 संयथावापृथिवीइति । सूर्यस्तुन्नाम्न्येकाहेमरुत्वतीयेएतत्सूक्तंनिविद्धानं सूत्र्यतेहि—सूर्यस्तुता-
 यंशस्कामःपिवासोममभीति । महाव्रतेपिमरुत्वतीयेएतत्सूक्तं तथैवपंचमारण्यकेसूत्रितंच—पि-
 वासोममभियमुग्रतर्दःकयाशुभासवयसःसनीळाइति माध्यन्दिनसवनेआघास्तिस्रोहोतृमैत्राव-
 रुणब्राह्मणाच्छंसिनांप्रस्थितयाज्याः सूत्रितंच—पिवासोममभियमुग्रतर्दइति । तिस्रोवडिहितो-
 मकामंवाहुरिति ।

तत्रमथमा—

ॐ पिवासोममभियमुग्रतर्द ऊर्वगव्यंमर्हिगृणानइन्द्र ।

विषोष्टृष्णोवधिपोवज्रहस्तविश्वावृत्रममित्रियाशवोभिः ॥ १ ॥

पिब । सोमम् । अग्नि । यम् । उग्र । तर्दः । ऊर्वम् । गव्यम् ।

मर्हि । गृणानः । इन्द्र । वि । यः । धृष्णो इति । वधिषः ।

वज्रहस्त । विश्वा । वृत्रम् । अमित्रिया । शवःऽग्निः ॥ १ ॥

हेउग्र उर्दूर्णवलेन्द्र गृणानः अंगिरोभिःस्तुयमानस्त्वं यंसोममभिउद्दिश्य पातुमित्यर्थः
 महि महत् गव्यं गोसंबन्धि ऊर्वं पणिभिराहतंसमूहं तर्दः प्रकाशितवानसिद्धिदिहैसाकर्मा अ-
 व्रमकाशनार्थः तंसोमंपिब पानंकुरु हेधृष्णोशत्रूणांधर्षक वज्रहस्त वज्रपाणे हेइन्द्र यस्त्वंशवो-
 भिवैलैःसहितः सन् विश्वा विश्वं वृत्रं आवरकं अमित्रिया अमित्रिपंशत्रुं अमित्रशब्दावद्विती-
 यैकवचनस्मेयादेशः विवधिषः व्यवधीः सत्वं सोमंपिबेति संबन्धः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

सईपाहियऋजीपीतरुत्रोयःशिप्रवानृपभोयोमतीनाम् ।
योगोत्रभिदंअभृद्योहरिष्ठाःसइन्द्रचित्राँअभितृन्धिवाजान् ॥ २ ॥

सः । ईम् । पाहि । यः । ऋजीपी । तरुत्रः । यः । शिप्रंश्वान् ।
वृषभः । यः । मतीनाम् । यः । गोत्रंभित् । वज्रभृत् । यः ।
अरिइस्थाः । सः । इन्द्र । चित्रान् । अभि । तृन्धि । वाजान् ॥ २ ॥

हेइन्द्र ऋजीपी ऋजीपशब्देनगतरसःसोमोभिधीयते तद्वान् यस्त्वं तरुत्रः शत्रूणांतार-
कोसि यस्त्वं शिप्रवान् शोभनहनुरसि यस्त्वं मतीनां स्तोत्राणां मन्यतेःस्तुतिकर्मणःकर्त्तरिक्त्वि-
च् वृषभः कामानांवापितासि सत्त्वं ई एनं सोमं पाहि पिव हेइन्द्र यस्त्वं वज्रभृत् वज्रधरोय-
स्त्वंगोत्रभिदगोत्राणांपर्वतानामिधानांवाभेत्तासि यस्त्वं हरिष्ठाः हर्योःस्थातासि हेइन्द्र सत्त्वं
चित्रान् विचित्रान् वाजानन्नानि अभितृन्धि अस्मभ्यंप्रकाशय ॥ २ ॥

अथतृतीया-

एवापाहिप्रत्नथामन्दतुत्वाश्रुधिब्रह्मवावृधस्वोतगीभिः ।
आविःसूर्यंऋणुहिपीपिहीपोजहिशत्रूँरभिगाइन्द्रतृन्धि ॥ ३ ॥

एव । पाहि । प्रत्नइथा । मन्दतु । त्वा । श्रुधि । ब्रह्म ।
वृधस्व । उत । गीःइभिः । आविः । सूर्यम् । ऋणुहि । पीपिहि ।
इपः । जहि । शत्रूँन् । अभि । गाः । इन्द्र । तृन्धि ॥ ३ ॥

हेइन्द्रत्वं प्रत्नथा पत्नान्पुराणान्सोमान् यथाअपिवः तथा एवएवमिममस्मदीयंसोमं पाहि
पिव सच्च सोमस्त्वयापीतःसन्न त्वा त्वां मन्दतु मदयतु ब्रह्म अस्माभिःऋतं स्तोत्रं श्रुधि शृणु
उतापिच गीभिः स्तुतिरूपाभिर्वाग्भिर्वृधस्व त्वंवधस्व अपिच सूर्यं सर्वस्यमेरकं देवं आवि-
ष्कणुहि आविष्कुरु वयंसूर्यमथापश्येम तथाकुर्वित्यर्थः इपः अन्नानिच पीपिहि अस्मभ्यंप्या-
यय शत्रून्स्मत्सपत्नान् जहि नाशय हेइन्द्र त्वंपिणभिरपहतागाः अभितृन्धि प्रकाशय ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

तेत्वा॒मदा॑वृ॒हदिन्द्र॑स्वधाव॒इमेपी॑ताउ॒क्षयन्त॑द्यु॒मन्त॑म् ।
म॒हाम॑नू॒नंत॑वसं॒विभू॑ति॒मन्स॒रासो॑ज॒हृषन्त॑प्र॒साह॑म् ॥ ४ ॥

ते । त्वा । मदाः । वृहत् । इन्द्र । स्वधा॒इवः । इमे । पीताः ।
उ॒क्षय॑न्त । यु॒मन्त॑म् । म॒हाम् । अनू॒नम् । त॒वस॑म् । वि॒भूति॑म् ।
म॒त्स॒रासः॑ । ज॒हृष॑न्त । प्र॒सह॑म् ॥ ४ ॥

हेस्वधावः अन्नवन्निन्द्र मदाः मदकराः तइमेपीताःसोमाः द्युमन्तं दीप्तिमन्तं त्वा त्वा वृ-
हदप्यन्तं उक्षयन्तं सिचयन्तु अपिच हेइन्द्र त्वां मत्सरासोमदकराः सोमाः जहृषन्त भृशं हर्षय-
न्तु कीदृशं महान्तं प्रभूतं अनूनं सर्वगुणैर्न्युनतारहितं संपूर्णमित्यर्थः तवसं प्रवृद्धं विभू-
तिं विश्वन्तं प्रसाहं शत्रूणामभिभवितारं ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

येभिः॒सूर्य॑मु॒पसं॑मन्द॒सानो॑वा॒सयो॑प॒दृह्णानि॑द॒र्द्रत् ।
म॒हाम॑द्रि॒परि॑गाइन्द्र॒सन्तं॑नु॒त्थाअ॑च्यु॒तंस॑द॒सः॒परि॑स्वात् ॥५॥१॥

येभिः । सूर्यम् । उ॒पस॑म् । म॒न्द॒सानः॑ । अ॒वा॒सयः॑ । अ॒पं ।
दृ॒ह्णानि॑ । द॒र्द्रत् । म॒हाम् । अ॒द्रिम् । परि॑ । गाः । इन्द्र॒ । स॒न्तम् ।
नु॒त्थाः । अ॒च्यु॑तम् । स॒दसः॑ । परि॑ । स्वात् ॥ ५ ॥ १ ॥

हेइन्द्र येभिः यैः सोमैः मन्दसानोमोदमानस्त्वं सूर्यं सर्वस्यप्रेरकं देवं उषसमुषोदेवतांच
अवासयः स्वस्थानेन्यवासयः अथवा सूर्योषसौ यथा तमांसि विवासयतस्तथाकार्षीः किंकुर्वन्
दृह्णानि दृढानि तमांसि अपदर्द्रदपदारपन् किंच हेइन्द्र त्वं पणिभिरपहतागाः परिसंतं परितो-
विद्यमानं महान्तं अद्रिं पवंतं नुत्थाः अनुदः कीदृशं स्वाव स्वकीयाव सदसः स्थानाव
परि परितः अच्युतं अविचात्तितं विनाशरहितं स्थिरमित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपठेप्रथमोवर्गः ॥ १॥

अथषष्ठी-

तव ऋत्वा तव तद्वंसनाभिरामासु पक्वं शच्या निदीधः ।

और्णोर्दुरं उस्त्रियाभ्यो विदृहो दुर्वाद्रा असृजो अङ्गिरस्वान् ॥ ६ ॥

तव । ऋत्वा । तव । तत् । वंसनाभिः । आमासु । पक्म् । शच्या ।

नि । और्णोः । दुरः । उस्त्रियाभ्यः । वि । दृहो ।

उत् । ऊर्वात् । गाः । असृजः । अङ्गिरस्वान् ॥ ६ ॥

हेइन्द्र तव ऋत्वा त्वदीययामज्ञया तव वंसनाभिः त्वदीयैः कर्मभिः शच्या सामर्थ्येन आ-
मासु अपक्वासुगोपु पक्वं परिणतं तत्प्रसिद्धं पयः निदीधः निवरांधारयसि अपिच हेइन्द्र त्वं उ-
स्त्रियाभ्यो गोभ्यः गानिर्गमयितुमित्यर्थः दृहो दृहानि चलेन पापाणादिभिर्दृढीकृतानीत्यर्थः दुरो-
द्वाराणि व्यौर्णोः उद्गातितवानसि अंगिरस्वान् अंगिरोभिर्युक्तस्त्वं ऊर्वात् समूहात् गोष्ठादित्य-
र्थः गाः उदसृजः उदगमयः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

पुप्राथक्षांमहिदंसोऽर्वाभुपद्यामृष्वो बृहदिन्द्रस्तभायः ।

अधारयोरोदसी देवपुत्रे प्रत्ने मातरौ यही ऋतस्य ॥ ७ ॥

पुप्राथ । क्षाम् । महि । दंसः । वि । उर्वाम् । उप । द्याम् । ऋष्वः ।

बृहत् । इन्द्र । स्तभायः । अधारयः । रोदसी इति । देवपुत्रे

इति देवपुत्रे । प्रत्ने इति । मातरौ । यही इति । ऋतस्य ॥ ७ ॥

हेइन्द्र त्वं महि महता दंसः दंससा कर्मणा उर्वीं विस्तीर्णां क्षां भूमिं विपप्राथविशेषेण
पूरितवानसि प्रापूरणे इति धातुः हेइन्द्र ऋष्वोमहांस्त्वं बृहत् बृहतीं द्यां दिवं उपस्तभायः उपस्त-
भासि निरालंभं वितिष्ठन्तीद्यैः यथानपतति इन्द्रस्तथाकरोतीत्यर्थः अपिच त्वं रोदसी द्यां-
घापृथिव्यौ अधारयः पोषणे धारयसि कीदृशयौ देवपुत्रे देवाः पुत्राय योस्ते प्रत्ने पुराणे मातरौ
मातरौ निर्मात्र्यौ ऋतस्योदकस्य पशुस्य वा यही यद्वा यद्वा यद्वा विश्वस्य मातरौ ऋतस्यं
प्रक्षणः यही पुत्र्यौ यद्वा रित्यपत्यनामैतत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

अर्धत्वाविश्वेपुरइन्द्रदेवाएकंत्वसंदधिरेभराय ।
अदेवोयद्भ्योहिष्टदेवान्स्वर्पातावृणतइन्द्रमत्रं ॥ ८ ॥

अर्ध । त्वा । विश्वे । पुरः । इन्द्र । देवाः । एकम् । त्वसम् ।
दधिरे । भराय । अदेवः । यत् । अग्नि । औहिष्ट । देवान् ।
स्वःऽसाता । वृणते । इन्द्रम् । अत्रं ॥ ८ ॥

अधाधुनास्मिन्काले विश्वेदेवाः सर्वेवह्न्यादयः हेइन्द्र एकं मुख्यं त्वसं प्रवृद्धं बलवन्तं त्वा त्वां भराय संग्रामाय पुरोदधिरे पुरस्ताच्चक्रिरे यद्यदा अदेवोवृत्रासुरः देवान् अग्न्यौहिष्ट संग्रामार्थंअभितवात् ओहितिर्गतिकर्मा किंच अत्रास्मिन्काले स्वर्पाता स्वर्पाती संग्रामेदेवामरु-
तइतिशेषः इन्द्रं वृणते संभजन्ते स्म मरुतोहीन्द्रदेवेपुपलापितेपुसमभजन्तित्यर्थः अधुना पुरो-
दधिरेइतिसंबन्धः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

अध्वौध्वित्तेअपसानुवज्राद्वितानमद्भियसास्वस्यमन्योः ।
अहिंयदिन्द्रोअभ्योहसाननिचिद्विश्वायुःशयथेजघानं ॥ ९ ॥

अर्ध । ध्वौः । चित् । ते । अप । सा । नु । वज्रात् । द्विता ।
अनमत् । अग्निघसा । स्वस्य । मन्योः । अहिम् । यत् । इन्द्रः । अग्नि ।
ओहसानम् । नि । चित् । विश्वऽआयुः । शयथे । जघानं ॥ ९ ॥

सामसिद्धा देवानामाश्रयत्वेन ध्वौध्विद् घुलोकोपि हेइन्द्र अधाधुनास्मिन्काले द्विता द्विधा
द्विप्रकारात् तेवदीयाद्वज्रात् स्वस्पात्मीयात् मन्योः क्रोधाच्च भियसा भयेन अपानमत् अपन-
नाम नुइतिपूरणः विश्वयुर्बह्नइन्द्रः यद्यदा अभ्योहसानमभितगच्छन्तं अहिं वृत्रं शयथे शय-
ननिमित्ते मरणायेत्यर्थः जघान न्यवधीत् चिदितिपूरणः यदा वृत्रंजघान अस्मिन्कालेध्वौर्नना-
मेतिसंबन्धः ॥ ९ ॥

अथदशमी—

अधृत्वष्टातेमहउग्रवज्रंसहस्रंभृष्टिववृत्तच्छताश्रिम् ।

निकाममुरमणसंयेननवन्तमहिंसंपिणगृजीपिन् ॥ १० ॥ २ ॥

अर्ध । त्वष्टा । ते । महः । उग्र । वज्रम् । सहस्रंसहस्रिम् । वृत्तत् ।

शतस्रश्रिम् । निस्रकामम् । अरुस्रमनसम् । येन । नवन्तम् ।

अहिम् । सम् । पिणक् । ऋजीपिन् ॥ १० ॥ २ ॥

अधाधुना हेउग्र उदूर्णबलेन्द्र महोमहतस्तव त्वष्टा देवशिल्पी वज्रं ववृत्तव न्यवर्तयव
निष्पन्नंकृतवान् कीदृशं सहस्रभृष्टिं सहस्रधारं शताश्रि शतपर्वाणं हेऋजीपिन् गतरससोमव-
न्निन्द्र येनवज्रेण निकामं नियतःकामोयस्पतं अरमनसं शत्रूणामरमभिगन्तुमनोयस्पतं नवन्तं
शब्दायमानं अहिं वृत्रमसुरं संपिणक् संपिष्टवानसि तंवज्रंकृतवानित्यर्थः ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपष्ठेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अथैकादशी—

वर्धान्यंविश्वेमरुतःसजोपाःपचच्छतमहिपाँइन्द्रतुभ्यम् ।

पूपाविष्णुस्त्रीणिसरांसिधावन्वृत्रहणंमदिरमंशुमस्मै ॥ ११ ॥

वर्धान् । यम् । विश्वे । मरुतः । सस्रजोषाः । पचत् । शतम् ।

महिपान् । इन्द्र । तुभ्यम् । पूपा । विष्णुः । स्त्रीणि । सरांसि ।

धावन् । वृत्रहणम् । मदिरम् । अंशुम् । अस्मै ॥ ११ ॥

सजोपाः सहपीयमाणाः विश्वे मरुतः सर्वदेवाः हेइन्द्र यंत्वां वर्धान् स्तोत्रैर्वर्धयन्ति हे-
इन्द्र तस्मैतुभ्यं पूपा एतन्नामकोदेवः विष्णुरेतन्नामकश्च शतं शतसंख्याकान् महिपान् पुंपशू-
न् पचत् पचेत् अपिच अस्मै तुभ्यं सरांसि द्रोणकलशपूतभृदाहवनीयाख्यानित्रीणिपात्राणिपू-
रयितुं अंशुं सोमं धावनगच्छन्भवति पूपाविष्णुश्च सोमैः पात्राणि पूर्यतइत्यर्थः कीदृशं सोमं
मदिरं मदकरं वृत्रहणं वृत्राणांशत्रूणांहन्तारं अत्र वृत्रहनशब्देन सोमोभिधीयते पोतेहिसतिसोमे
वृत्राणिहन्तुमिन्द्रःसमर्थोभवतीति यावत् ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

आक्षोणेमहिं वृत्तं नदीनां परिष्ठितमसृजमूर्मिमपाम् ।
तासां मनुप्रवतं इन्द्रपन्थां प्रार्दयो नीचीरपसः समुद्रम् ॥ १२ ॥

आ । क्षोदः । महिं । वृत्तम् । नदीनाम् । परिष्ठितम् । असृजः ।
ऊर्मिम् । अपाम् । तासाम् । अनुं । प्रवतः । इन्द्र । पन्थाम् ।
प्र । आर्दयः । नीचीः । अपसः । समुद्रम् ॥ १२ ॥

हेइन्द्र त्वं महि महत् वृत्तं वृत्रेण परिवृतमाच्छादितं परिष्ठितं परितःस्थितं नदीनां सिन्धूनां
संबन्धि क्षोदः उदकं आअसृजः आसमन्तात्सृष्टवानसि येन नद्यः पूर्णाः प्रवहेयुः तदित्यर्थः अपा-
मुदकानामूर्मिं समूहं सृष्टवानसि पुनर्वचनमादरार्थं हेइन्द्र तासां नदीनां संबन्धिनः पन्थां पथो-
मार्गान्प्रवतः प्रवणानन्वकार्षीरिति शेषः अन्वित्युपसर्गयोग्यक्रियाध्याहारः किंच नीचीः प्रवणा-
भिमुखीर्वेगयुक्ता इत्यर्थः अपसोपउदकानि अपस इत्यपएवार्थेवर्तते समुद्रमुदधिं प्रार्दयः प्रागम-
यः अत्रार्दयतिर्नयनकर्मा ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

एवाताविश्वांचक्रुवांसमिन्द्रं महामुग्रमंजुर्यंसहोदाम् ।
सुवीरं त्वास्वायुधंसुवज्रमाब्रह्म नव्यमवसेवदृत्यात् ॥ १३ ॥

एव । ता । विश्वा । चक्रुः । स्वासम् । इन्द्रम् । महाम् । उग्रम् ।
अजुर्यम् । सहः । इदाम् । सुधीरम् । त्वा । सुहृत् । आयुधम् । सुवज्रम् ।
आ । ब्रह्म । नव्यम् । अवसे । वदृत्यात् ॥ १३ ॥

हेइन्द्र त्वा त्वां नव्यं नूतनमन्यैरकृतपूर्वं ब्रह्म अस्माभिः कृतं स्तोत्रं अवसे अस्माकं रक्षणाय
आववृत्त्यात् आवर्तयतु कीदृशं त्वां एव एवमुक्तप्रकारेण ता तानि प्रसिद्धानि विश्वा विश्वा-
निसर्वाणिकर्माणि चक्रुवांसं कृतवन्तमिन्द्रमीश्वरं महान् महान्तं उग्रमोजस्विनं अजुर्यमजरं
सहोदां सहसो वदृत्यात् सहायं सुवीरं शोभनवीरामरुतोयस्यतं स्वायुधं शोभनायुधं सुवज्रं शो-
भनवज्रोपेतं ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी—

सनोवाजायश्रवसइपेचरायेधेहिद्युमतइन्द्रविप्रान् ।

भरद्वाजेनृवतइन्द्रसूरीन्दिविचस्मैधिपार्येनइन्द्र ॥ १४ ॥

सः । नः । वाजाय । श्रवसे । इपे । च । राये । धेहि । द्युमतः ।

इन्द्र । विप्रान् । भरद्वाजे । नृवतः । इन्द्र । सूरीन् । दिवि ।

च । स्म । एधि । पार्ये । नः । इन्द्र ॥ १४ ॥

हेइन्द्र सत्त्वं द्युमतोदीप्तिमतः विप्रान्मेधाविनोस्मान् वाजाय बलाय श्रवसे यशसे इपे-
चान्नायच राये धनाय धेहिधारय अपिच हेइन्द्र भरद्वाजेमपि नृवतोमनुष्यवतः परिचारकयु-
क्तानित्यर्थः सूरीन् तवस्तोतृन् पुत्रपौत्रान्कुर्वितिशेषः हेइन्द्र त्वं पार्ये पारणीये आगामिनिच
दिविदिवसे एधिस्म नोस्माकंरक्षिताखलुभवेत्यर्थः ॥ १४ ॥

षष्ठेहनितृतीयसवनेब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे अनुरूपवृचस्प अयावाजमितितृतीया सूत्रितं-
च—अयावाजंदेवहितंसनेमेतिस्तोत्रियानुरूपाविति ।

सैषापंचदशी—

अयावाजंदेवहितंसनेमदेमशतहिमाःसुवीराः ॥ १५ ॥ ३ ॥

अया । वाजंम् । देवहितंम् । सनेम् । मदेम् । शतहिमाः ।

सुवीराः ॥ १५ ॥ ३ ॥

अया अनयास्तुत्या देवहितं देवेनद्योतमानेनेन्द्रेणदत्तं वाजयज्ञं सनेम वयंसंभजेम अ-
पिच सुवीराःशोभनपुत्रोपेतावयं शतहिमाः शतसंवत्सरान् मदेम हृष्याम ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्पष्टेदृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

तमुद्गृहीति पंचदशर्षवृतीयंस्तुतं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं तथाचानुक्रम्यते—तमुद्गृहीति ।
अभिजितिनिकेवत्येएतन्निविद्धानं सूत्रितंच—तमुद्गृहीतिमध्यन्दिनइति । इन्द्राभ्योःकुलापना-
भ्येकोहेपि निकेवत्येएतन्निविद्धानं सूत्रितंच—तिष्ठाहरीतमुद्गृहीतिमध्यंदिनइति । महावतेपि
निकेवत्ये तथैवपंचमारण्यकेसूत्रितं—तमुद्गृहियोअभिभूत्योजाःसुतइत्वंनिमित्तइन्द्रसोमइति-
शीणीति ।

तत्रमथमा—

तमुष्टुहियोअभिभूत्योजावन्वञ्चवातःपुरुहूतइन्द्रः ।

अपाह्णमुग्रंसहमानमाभिर्गीभिर्वर्धवृषभंचर्पणीनाम् ॥ १ ॥

तम् । ऊँ इति । स्तुहि । यः । अभिभूतिःओजाः । वन्वन् । अवातः ।

पुरुहूतः । इन्द्रः । अपाह्णम् । उग्रम् । सहमानम् । आभिः ।

गीःऽभिः । वर्ध । वृषभम् । चर्पणीनाम् ॥ १ ॥

अभिभूत्योजाः अभिभायुक्तेजाः वन्वन् शत्रून्हिंसन् अवातः शत्रुभिराहिंसितः वनोते-
निष्ठान्तस्यनञ्पूर्वस्वरूपं यद्वा वातेवातं अनभिगतः पुरुहूतः बहुभिराहूतः यइन्द्रोस्तीतिशेषः
हेभरद्वाज तमुष्टुहि तमेवेन्द्रंस्तुहि अपिच आभिर्वक्ष्यमाणाभिर्गीभिः स्तुतिरूपाभिर्वाग्भिः
तमिन्द्रं वर्ध वर्धय कीदृशं अपाह्णमनभिभूतं उग्रमुदूर्णमोजस्यनवा सहमानं शत्रून्भि-
भवन्तं चर्पणीनां प्रजानांसंबन्धिनं वृषभं वर्पितारं ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सयुध्मःसत्वारवज्रकृत्समद्वानुविभ्रक्षो नदनुमाँक्रजीपी ।

बृहद्रेणुश्च्यवनोमानुपीणामेकःकृष्टीनामभवत्सहावा ॥ २ ॥

सः । युध्मः । सत्वा । खज्रकृत् । समत्सवा । तुविभ्रक्षः ।

नदनुमान् । क्रजीपी । बृहद्रेणुः । च्यवनः । मानुपीणाम् ।

एकः । कृष्टीनाम् । अभवत् । सहत्सवा ॥ २ ॥

बृहद्रेणुः बृहतोमहतोरेणोःपांसोरुत्थापकःसंग्रामेध्वितियावत् एकोमुख्यः सहावा बलवान्
सइन्द्रः मानुपीणा मनोःसंबन्धिनीनां कृष्टीनां प्रजानांयजमानानां च्यवनः अभिगन्ता अभव-
त् आसीत् कीदृशः युध्मोयोद्धा सच्चादाता सनोतेर्भेदनार्थस्येदंरूपं खज्रकृत् खजानांसंग्रामा-
णांकर्ता खजइतिसंग्रामनामैतत् समद्वान् यजमानैःसहमदःसमत्सवान् तुविभ्रक्षः वृक्षतिःसंज्ञेह-
कर्मा तुवीनां बहूनां वर्षणेन संज्ञेहनकर्ता नदनुमान् शब्दवान् क्रजीपी क्रजीपशब्देनसवनद्व-
याभिपुतः पुनस्तृतीयसवनेप्यभिपुतः सोमउच्यते तद्वत् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

त्वंहनुत्यददमायोदस्यैरेकःऋष्टीरवनोरायाय ।

अस्तिस्विञ्चुवीर्यं १ तत्तइन्द्रनस्विदस्ति तद्वत्तुथाविबोचः ॥ ३ ॥

त्वम् । ह । नु । त्यत् । अदमयः । दस्यून् । एकः । ऋष्टीः । अवनोः ।

आर्याय । अस्ति । स्वित् । नु । वीर्यम् । तत् । ते । इन्द्र । न ।

स्वित् । अस्ति । तत् । ऋतुऽथा । वि । बोचः ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्यत् सः सत्वं त्यदितितच्छब्दपर्यायोत्रलिङ्गव्यत्ययः दस्यून् कर्महीनानजना-
म् नु क्षिप्रं अदमयः दान्तानकरोः हशब्दः पूरणार्थः अपिच एकोमुख्यः त्वंऋष्टाः पुत्रदासादीन्
आर्याय कर्मकृतेजनाय अवनोरददाः एवंस्तुवन्नप्यृषिरिन्द्रं यदानाद्वाक्षीत् तदा तस्पर्षीर्मस-
द्भवेविकित्समानः परार्धर्चमाह हेइन्द्रते तव यत्पूर्वमुक्तं तद्वीर्यं सामर्थ्यं स्विन्वस्ति किंस्वि-
द्भवति किंस्विन्वितिविकित्सायां नस्विदस्ति यद्वा नास्ति तद्वलं ऋतुथा कालेकाले विबोचः
विशेषेणब्रूहि ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

सदिद्धितैतुविजातस्यमन्येसहःसहिष्ठतुरतस्तुरस्य ।

उग्रमुग्रस्यतवसस्तवीयोरध्रस्यरध्रतुरोवभूव ॥ ४ ॥

सत् । इत् । हि । ते । तुविद्विजातस्य । मन्ये । सहः । सहिष्ठ ।

तुरतः । तुरस्य । उग्रम् । उग्रस्य । तवसः । तवीयः । अरध्रस्य ।

रध्रऽतुरः । वभूव ॥ ४ ॥

पूर्वमेव इन्द्रस्यबलसदसद्भवं सन्दिहानयाबलमस्त्येवेत्यवधारयन्नाह हियस्मादर्थे
यस्मात्कारणात् हेसहिष्ठ बलवत्तमेन्द्र तुविजातस्य बहुयज्ञेषुप्रादुर्भूतस्य तुरतः अस्मान्हिसतः
तुरस्यशत्रूणां हिंसितुःबलवतोवा तेतव सहोबलं सदिद्वि विद्यमानमेवाहंमन्ये उग्रस्य ओजस्विनः
तवसः मवृद्धस्य अरध्रस्य शत्रुभिवंशीकृतुमशक्यस्य रधेवंशीकरणार्थस्यरुत्वं रध्रतुरः वशीक-
रणीयानांसपत्नानां हिंसकस्यतव बलं बभूव भवत्येव कीदृशं उग्रं उदूर्णं तवीयः मवृद्धतरं
यवस्त्वंवृथादीन्शत्रून्हंसि अवस्तेबलंविद्यतरयेत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

तन्नःप्रत्नंसख्यमस्तुयुष्मेइत्थावदङ्घ्रिर्वलमङ्घ्रिरोभिः ।

हन्नच्युतच्युदस्मेपयन्तमृणोःपुरोविदुरोअस्यविश्वाः ॥५॥४॥

तत् । नुः । प्रत्नम् । सख्यम् । अस्तु । युष्मे इति । इत्या । वदत् इभिः ।

बलम् । अङ्घ्रिः इभिः । हन् । अच्युतच्युत् । दस्म । इपयन्तम् ।

ऋणोः । पुरः । वि । दुरः । अस्य । विश्वाः ॥ ५ ॥ ४ ॥

मलं पुराणं चिरकालानुवर्तीत्यर्थः तत्पसिद्धं नोस्मदीयं सख्यं स्तुत्यस्तोवृत्क्षणं सखित्वं हेइन्द्र युष्मे युष्मास्वस्तु पूजार्थं बहुवचनं हेअच्युतच्युत् अच्युतानां अविचलितानां च्यावक हेदस्म दर्शनीयेन्द्रत्वं इपयन्तं आयुधानिपेरयन्तं बलमेतन्नामानमसुरं इत्या सत्यमेव वदङ्घ्रि-
स्त्वांस्तुवङ्घ्रिं गिरोभिः सह हन् हतवानसि अपिच अस्यबलस्य पुरः नगराणि व्यूषोः व्यग-
मयः विष्णुकान्यकार्षीरित्यर्थः विश्वाः सर्वाः दुरः पुरीणां द्वारश्च व्यूषोः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपष्ठेचतुर्थोऽष्टकः ॥ ४ ॥

अथषष्ठी-

सहिधीभिर्हव्योअस्त्युग्रईशानरुन्महतिवृत्रतूर्ये ।

सतोकसातातनयेसवञ्जीवितन्तसाय्योअभवत्समत्सु ॥ ६ ॥

सः । हि । धीभिः । हव्यः । अस्ति । उग्रः । ईशान इरुत् । महति ।

वृत्रतूर्ये । सः । तोकसाता । तनये । सः । वञ्जी । वितन्तसाय्यः ।

अभवत् । समत्सु ॥ ६ ॥

उग्रः ओजस्वी ईशानरुव स्तोतृनीशानान्त्समर्थान्करोवीतीशानरुव सइन्द्रः महति प्र-
भूते वृत्रतूर्ये संग्रामे वृत्रतूर्यइतिसंग्रामनामैतव धीभिः स्तोत्रभिः स्तुतिभिर्वा हव्योजयार्थिभि-
राह्वातव्यः अस्ति भवति हिशब्दः पादपूरणः तोकसाता तोकस्यपुत्रस्यसातौलाभेनिमित्ते तनये
सत्पुत्रे निमित्तेसति सइन्द्रआह्वातव्योस्ति वञ्जी वज्रवान् सइन्द्रः समत्सु संग्रामेषु वितन्तसाय्यः
विशेषेणविस्तार्यः स्तोत्रैर्वन्दनीयोभवत् भवति यद्वा तन्तसाय्यः शत्रूणां हिंसकः तन्तसइविधानु-
हौसाकर्मा तस्यकर्तृरूपम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

समज्मनाजनिममानुपाणाममर्त्येननाम्नातिप्रसर्से ।

सद्युम्नेनसशर्वसोतरायासवीर्येणनृतमःसमोकाः ॥ ७ ॥

सः । मज्मना । जनिम । मानुपाणाम् । अमर्त्येन । नाम्ना । अति ।

प्र । ससर्से । सः । द्युम्नेन । सः । शर्वसा । उत । राया । सः । वीर्येण ।

नृतमः । समोकाः ॥ ७ ॥

सइन्द्रः अमर्त्येन विनाशरहितेन नाम्ना शत्रूणांनमयित्रा मज्मना बलेन मज्मनेतिबल-
नामैतत् मानुपाणां मनुष्याणां जनिम जन्मसंघमित्यर्थः अतिप्रसर्से अतिप्रपेदे सइन्द्रः द्युम्नेन
यशसा समोकाः समानस्थानोभवति किंच सइन्द्रः शवसा बलेन समोकाभवति उतापिच नृत-
मोनेनृतमः सइन्द्रः राया धनेन वीर्येण सामर्थ्येनच समोकाभवति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

सयोनमुहेनमिधुजनोभूत्सुमन्तुनामाचुमुरिंधुनिच ।

वृणक्पिपुंशम्बरंशुष्णमिन्द्रःपुरांच्यौत्त्रायशयथायनूचित् ॥८॥

सः । यः । न । मुहे । न । मिधु । जनः । भूत् । सुमन्तुनामा ।

चुमुरिम् । धुनिम् । च । वृणक् । पिपुम् । शम्बरम् । शुष्णम् ।

इन्द्रः । पुराम् । च्यौत्त्राय । शयथाय । नु । चित् ॥ ८ ॥

यइन्द्रः न मुहे संग्रामेकदापिनमुसति यश्च मिधु मिध्यावृथा जनोजनपितामभून्नभव-
ति किंतु सुमन्तुनामा प्रज्ञाननामा प्रख्यातनामेत्यर्थः सइन्द्रः पुरां शत्रुसंबन्धिनीनांपुरीणां च्यौ-
त्त्राय च्यवनाय नाशाय शयथाय शत्रूणांभरणायच नूचित् शीघ्रमेवकर्मकुरुतइतिशेषः त-
था चुमुरिंधुनिच एतन्नामकावसुरी वृणक्वृणक् हिंसितवानसि वृणक्किंहीसाकर्मा अपिच पि-
पुंशंवरं शुष्णं एतन्नामकान्वीनसुरान् हिंसितवानसि ॥ ८ ॥

अथनवमी-

उदावतात्वक्षसापन्यसाचवृहत्पापरथमिन्द्रतिष्ठ ।

धिष्णवञ्चहस्तआदक्षिणत्रामिप्रमन्दपुरुदत्रमायाः ॥ ९ ॥

उत्तुःअवता । त्वक्षसा । पन्यसा । च । दृत्रःहृत्याय । रथम् ।
इन्द्र । तिष्ठ । धिष्व । वज्रम् । हस्ते । आ । दक्षिणःत्रा । अग्नि ।
प्र । मन्द्र । पुरुःदत्र । मायाः ॥ ९ ॥

हेइन्द्र उदवतोद्गच्छता अवतिरवगतिकर्मा त्वक्षसा शत्रूणांतनूकर्त्रा पन्यसा स्तुत्यतरे-
णवटेनपुक्तस्त्वं वृत्रहृत्याय शत्रुहननाय स्वकीयंरथं च तिष्ठ आरोह तथा दक्षिणत्रा दक्षि-
णहस्तेषाणौ वज्रं स्वकीयमामुघं आधिष्व आधत्स्व तदनंतरं हेपुरुदत्र बहुधनेन्द्र त्वं आहुरी-
मायाः अग्नि अभिगम्य प्रमन्द प्रकर्षेण जहि अत्रमन्दतिर्वधकर्मा ॥ ९ ॥

अथदशमी-

अग्निर्नशुष्कंवनमिन्द्रहेतीरक्षोनिधक्ष्यशनिर्नभीमा ।
गंभीरयःऋष्वयायोरुरोजाध्वानयद्वुरितादुम्भयच्च ॥ १० ॥ ५ ॥
अग्निः । न । शुष्कम् । वनम् । इन्द्र । हेतिः । रक्षः । नि । धक्षि ।
अशनिः । न । भीमा । गंभीरया । ऋष्वया । यः । रुरोज ।
अध्वानयत् । दुःइता । दंभयत् । च ॥ १० ॥ ५ ॥

अग्निर्न अग्निरिव नशब्दउपमार्थीयः यथाअग्निःशुष्कंनोरसंवनंवृक्षसमूर्हदहति हेइन्द्र हे-
तिस्त्वदीयंवज्रं तद्वच्चञ्चलाशयति तदेवाह अशनिर्नभीमा यथाअशनिर्भीमाभवति तद्वज्रयं-
करस्त्वं रक्षोराक्षसं निधक्षि वज्रेण नितरांदह यइन्द्रः गंभीरया शत्रुभिरधर्षणीयया ऋष्वया
महत्या ऋष्वइतिमहन्नामैतत् हेत्या रुरोज शत्रून्वभंज अध्वानयत् युद्धेगर्जनलक्षणंशब्दंकरोति
तथाच दुरिता दुरितानि दंभयच्चभिनत्ति च सत्वंरक्षोनिधक्षीतिपूर्वेणान्वयः ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपष्ठेपंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथैकादशी-

आसहस्रंपृथिविभिरिन्द्रायानुविद्युन्नतुविवाजेभिरुवाक् ।
याहिसूनोसहस्रोयस्यनूचिदेदेवईशैपुरुहूतयोतोः ॥ ११ ॥

आ । सहस्रम् । पृथिविभिः । इन्द्र । राया । तुविद्युम्न ।
 तुविद्वाजेभिः । अर्वाक् । याहि । सूनो इति । सहस्रः । यस्य ।
 नु । चित् । अदेवः । ईशे । पुरुहुत् । योतोः ॥ ११ ॥

हेतुविद्युन्न बहुधन हेसहस्रःसूनो बलस्यपुत्रेन्द्र ओजसोजातमुतमन्यरंनमितिनिगमान्तरे
 बलपुत्रावंपसिद्धं राया धनेन युक्तस्त्वं सहस्रं सहस्रेण बहुभिरित्यर्थः तुविवाजेभिः बहुबलैः
 पृथिविभिः पतन्ति गच्छन्त्यमीभिरितिपंधानोवाहाः तैर्वाक् मदभिमुखःसत् आयाहागच्छ हे-
 पुरुहुत् बहुभिराहूतेन्द्र यस्यतव योतोः ब्रह्मादिभिःपृथकर्तुं अदेवः कश्चिदसुरः नूचिदीशे नेष्टे
 अत्रनूचिदितिनिषेधार्थेवर्तते ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

प्रतुविद्युम्नस्यस्थविरस्यघृष्वेदिवोररप्शेमहिमापृथिव्याः ।
 नास्यशत्रुर्नप्रतिमानमस्तिनप्रतिष्ठिःपुरुमायस्यसह्योः ॥ १२ ॥
 प्र । तुविद्युम्नस्य । स्थविरस्य । घृष्वेः । दिवः । ररप्शे । महिमा ।
 पृथिव्याः । न । अस्य । शत्रुः । न । प्रतिमानम् । अस्ति । न ।
 प्रतिस्थिः । पुरुमायस्य । सह्योः ॥ १२ ॥

तुविद्युम्नस्य बहुयशसोबहुधनस्यवा स्थविरस्य प्रवृद्धस्य घृष्वेः शत्रूणांपर्षकस्येन्द्रस्य
 महिमामहत्त्वं दिवोद्युलोकात् पृथिव्याः भूमेश्च पररप्शे परिरिचे विरप्शीतिमहन्नामसुपाठात्
 नात्रांचप्रायेणघातुजत्वावरप्शतिरत्राविशयवाची पुरुमायस्य बहुमज्ञस्य सह्योः शत्रूणामभिभ-
 वितुरस्येन्द्रस्य शत्रुःशावयितानास्ति प्रतिमानं पतिनिधिर्नास्ति अस्यप्रतिष्ठिःप्रतिष्ठा आश्रयो-
 नास्ति सएव सर्वस्यपतिष्ठेत्यर्थः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

प्रतत्तेअद्याकरणंकृतंभूत्कुत्संपदायुमतिथिग्वमस्मै ।
 पुरुसहस्रानिशशाभिक्षामुत्तूर्वायाणंष्टपतानिनेथ ॥ १३ ॥

प्र । तत् । ते । अथ । करणम् । कृतम् । भूत् । कुत्सम् । यत् ।
 आयुम् । अतिथिःश्वम् । अस्मै । पुरु । सहस्रा । नि । शिश्राः ।
 अभि । क्षाम् । उत् । तूर्वयाणम् । ध्रुपता । निनेथ ॥ १३ ॥

अपेदानीमपि हेइन्द्र ते त्वया कृतंकरणं तत्कर्म प्रभूत् प्रभवति प्रकाशते किंतदिति उ-
 च्यते कुत्सं शुष्णाद्राक्षसादेतन्नामानघृषिच आयुं शत्रुभ्यःसकाशादेतत्संज्ञकं पौरुवरसं अति-
 थिग्वं अतिथीनामभिमन्तारं दिवोदासंच शंभरावररक्षितेति यत्करणंतत्प्रभवतीतिपूर्वेणसंबन्धः
 ररक्षितेतिद्वितीयाश्रुतेरुचितक्रियाध्याहारः अपिचास्यै अनंतरोक्तायातिथिगवाय पुरु पुरुणि
 बहूनि सहस्रासहस्राणि शंभरस्यधनानि निशिशाः अददाः इन्द्रःशंभरंहत्वा तस्यधनानिदिवो-
 दासायददावित्यर्थः तथा हेइन्द्र ध्रुपता धर्षणेन त्वदीयेनवज्रेण शंभरं हत्वा क्षां पृथिवीं अभि
 अभिलक्ष्य पृथिव्यांवर्तमानं तूर्वयाणं त्वरितगमनं दिवोदासंउन्निनेथ आपद्भ्यःउदगमयः॥१३॥

अनुक्रीनाभ्येकाहेमरुत्वतीयशस्त्रे अनुत्वाहिप्रइतिसूक्तमुखीया सूत्रिवंच—अनुत्वाहिघ्ने-
 अपदेवदेवाअनुतेदायिमहइन्द्रियायेति ।

सैपासूक्तेचतुर्दशी—

अनुत्वाहिघ्नेअधंदेवदेवामदन्विश्वेकवितमंकवीनाम् ।
 करोयत्रवरिवोवाधितायदिवेजनायतन्वेगृणानः ॥ १४ ॥
 अनुं । त्वा । अहिंश्वे । अधं । देव । देवाः । मदन् । विश्वे ।
 कवितमम् । कवीनाम् । करः । यत्र । वरिवः । वाधिताय ।
 दिवे । जनाय । तन्वे । गृणानः ॥ १४ ॥

हेदेव द्योतमानेन्द्र त्वा त्वां अधास्मिन्काले विश्वे सर्वेदेवाःस्तोतारः अहिघ्ने मेघहनना-
 य वृष्टिप्रदानायेत्यर्थः अनुमदन्ननुमदन्ति अनुस्तुषन्ति कीदृशंत्वां कवीनां मेधाविनांमध्ये
 कवितमं अत्यंतंकार्वि यत्र यस्मिन्काले गृणानः स्तोतृभिःस्तूयमानः त्वं वाधिताय दारिद्र्यादि-
 भिःपीडिताय दिवे स्तोत्रेजनाय तन्वे स्तोतृणांतनयायच वरिवोधनं करः अकरोः अददाः
 अथवा हेदेवेन्द्र अथास्मिन्काले विश्वे सर्वेदेवाः सुराः अहिवृत्रएवोच्यते तस्यहननाय कवी-
 नांकवितमंत्वां अनुमदन्ति यत्र यस्मिन्स्तोत्रेसति वाधितायासुरैःपीडिताय दिवे द्युलोकनिवासा-
 यजनाय तन्वे शोभायै वृत्रहननेन तवशोभार्थं वरिवध्वकर्त्त ॥ १४ ॥

अथपंचदशी-

अनुद्यावापृथिवीतत्तओजोमर्त्याजिहृतइन्द्रदेवाः ।

कृष्वाकृत्तोअकृतंयत्तेअस्त्युक्थनवीयोजनयस्वयज्ञैः ॥१५॥ ६ ॥

अनु । द्यावापृथिवी इति । तत् । ते । ओजः । अमर्त्याः । जिहृते ।

इन्द्र । देवाः । कृष्वा । कृत्तो इति । अकृतम् । यत् । ते । अस्ति ।

उक्थम् । नवीयः । जनयस्व । यज्ञैः ॥ १५ ॥ ६ ॥

हेइन्द्रते त्वदीयं तत्प्रसिद्धमोजोबलं द्यावापृथिवी अनुजिहृते अनुजिहृते अमर्त्याअमरणघर्माणोदेवास्त्वदीयं बलं अनुजिहृते अनुगच्छन्ति हेकृत्तो बहूनांकर्मणां कर्तः तेत्वदीयं अकृतं यदकर्मस्ति तारुष्व कुरुष्व तदनन्तरं यज्ञैर्यज्ञेषु नवीयोनवतरं उक्थं स्तोत्रं जनयस्व ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपष्ठेपष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

महाँइन्द्रइतित्रयोदशर्चचतुर्थसूक्तं भरद्वाजस्यार्षे त्रैष्टुभैन्द्रं अनुक्रान्तंच महान्तसोनेति माध्यंदिनसवनेसोमातिरेकेएकंशस्त्रं भवति तत्रेदंसूक्तं सूत्रितंच-महाँइन्द्रो नृवद्विष्णोर्नुकमिति समूहोद्वितीयेछन्दोमेमरुत्वतीयशस्त्रेएतत्सूक्तं सूत्रितंच महाँइन्द्रो नृवदिति मरुत्वतीयमिति ।

तत्रप्रथमा-

महाँइन्द्रो नृवदा चर्षणि प्राउत द्विबर्हा अमिनः सहोमिः ।

अस्मद्भ्यं ग्वाष्ट्रधे वीर्या योरुः पृथुः सुकृतः कर्तृभिर्भूत् ॥ १ ॥

महान् । इन्द्रः । नृवत् । आ । चर्षणिष्ट्रभाः । उत । द्विबर्हाः ।

अमिनः । सहःऽमिः । अस्मद्भ्यंक् । वृष्ट्रधे । वीर्याय । उरुः । पृथुः ।

सुकृतः । कर्तृभिः । भूत् ॥ १ ॥

नृवत् यथा नेवारराजाभूत्यादीनां कामानां पूरयितावद्वत् चर्षणिमाः चर्षणीनां स्तोत्रं जनानां कामानां पूरकः महान् प्रभूत्वइन्द्र आगच्छतु आइत्युपसर्गदर्शनाद्दृच्छत्वित्याख्यातस्याध्याहारः उवापि च द्विबर्हाः द्वयोर्लोकयोः परिवृढः सहोमिः शत्रुघ्नैः अमिनः अहिंसनीयइन्द्रः अस्मद्भ्यंक् अस्मद्भिमुत्वं यथा भवति तथा वीर्याय वीरकर्मकरणाय वृष्ट्रधे वर्धते उरुः शरीरेण विस्तीर्णः पृथुगुणेः प्रथितः कर्तृभिर्भूत् सुकृतो भूत् सुमुपरिचरितो भवति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

इन्द्रमेवधिपणासातयेधादृहन्तमृष्वमजरंयुवानम् ।
अपाह्नेनशर्वसाशूशुवांसंसद्यश्चिद्योवावृधेअसामि ॥ २ ॥

इन्द्रम् । एव । धिपणा । सातये । धात् । वृहन्तम् । ऋष्वम् ।
अजरम् । युवानम् । अपाह्नेन । शर्वसा । शूशुवांसम् । सद्यः ।
चित् । यः । वृधे । असामि ॥ २ ॥

धिपणा अस्मदीयास्तुतिः सातये दानाय इन्द्रमेवधाव धारयति कीदृशं वृहन्तं महान्तं ऋष्वं गन्तारं अजरं जरारहितं युवानं नित्यवरुणं अपाह्नेन शत्रुभिरनभिभूतेन शवसा ब-
लेन शूशुवांसं प्रवृद्धं श्वपतेरिदंरूपं यइन्द्रः सद्यश्चिद्यसद्यपवजातमात्रःसद्य असामि अनल्पं
अधिकंयथाभवति तथा वृधे वर्धते ॥ २ ॥

अथतृतीया—

पृथूकरस्त्रावहुलागभस्तीअस्मद्यक्संसिमिमीहिश्रवांसि ।
यूथेवपश्वःपशुपादमूनाअस्माँइन्द्राभ्यावृत्स्वाजौ ॥ ३ ॥

पृथू इति । करस्त्रा । बहुला । गभस्ती इति । अस्मद्यक् । सम् ।
मिमीहि । श्रवांसि । यूथाइव । पश्वः । पशुपाः । दमूनाः ।
अस्मान् । इन्द्र । अग्नि । आ । वृत्स्व । आजौ ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्वं पृथुविस्तीर्णो करस्त्रा कर्मणाकर्तारौ बहुला बहुमदी गभस्ती त्वदीयौवाहू
श्रवांस्यन्तानि दातुमितिशेषः अस्मद्यक् अस्मदभियुक्त्वं संमिमीहि कुरु किंच हेइन्द्र दमूनाः
दान्वमनास्त्वं आजौ संग्रामे अस्मान्प्रावृत्स्व अफ्पावर्तस्व तत्रदृष्टान्तः—पशुपाःपशूनांपाल-
कः पश्वः पशूनांपृथेव यूथानियथावर्तयतितद्वत् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

तंवइन्द्रं चतिनमस्यशकैरिहनूनवाज्यन्तोद्भवेम ।
यथाचित्पूर्वजरितारंआसुरनेद्या अनवद्याअरिष्ठाः ॥ ४ ॥

तम् । वः । इन्द्रम् । चतिर्नम् । अस्य । शकैः । इह । नूनम् ।
वाज्रदयन्तः । हुवेम । यथा । चित् । पूर्वे । जरितारः । आसुः ।
अनेद्याः । अनवद्याः । अरिष्टाः ॥ ४ ॥

नूनमद्य इहास्मिन्यज्ञे वाजयन्तः अन्नमिच्छन्तोवयं स्तोतारः शकैः शकैः समर्थैः अस्य
त्वत्सहायैर्मरुद्भिः सहितं चतिर्नं शत्रूणां चावकं नाशकमित्यर्थः हेइन्द्र परमेश्वरं तं वः प्रसिद्धं त्वां
हुवेम स्तुमः यथाचिद्यथैव पूर्वं पुरातनाः जरितारः स्तोतारः अनेद्याः अर्निद्याः अनवद्याः पा-
परहिताः अरिष्टाः अर्हिंसिताश्च आसुः बभूवुः हेइन्द्र त्वत्प्रसादाद्द्वयमपि तथैव भवेमेत्यर्थः ॥४॥

अथपञ्चमी-

धृतव्रतो धनदाः सोमवृद्धः सहि वामस्य वसुनः पुरुक्षुः ।
संजग्मिरे पथ्या उरायो अस्मिन्समुद्रे नसिन्धवो यादमानाः ॥ ५ ॥ ७ ॥
धृतव्रतः । धनदाः । सोमवृद्धः । सः । हि । वामस्य । वसुनः ।
पुरुक्षुः । सम् । जग्मिरे । पथ्याः । रायः । अस्मिन् । समुद्रे ।
न । सिन्धवः । यादमानाः ॥ ५ ॥ ७ ॥

सहि सखल्विन्द्रः धृतव्रतो धनकर्मा धनदाः स एव धनपदः कीदृशस्य धनस्येत्याकांक्षायां
उपसर्जनीभूतस्यापि धनस्य विशेषणं वामस्य वसुन इति वामस्य वननीपस्य वसुनः श्रेष्ठस्य यद्वा
वसुनो धनस्य स्वामीति शेषः सोमवृद्धः स एव सोमेपवृद्धः पुरुक्षुः बह्वृजः स एव अस्मिन्निन्द्र एव
पथ्याः स्तोतृणां हितानि रायो धनानि संजग्मिरे संगच्छन्ते तत्र दृष्टान्तः—सिन्धवो नद्यः समुद्रे न
यथा समुद्रे यादमाना अभिगच्छन्तः तद्वत् ॥ ५ ॥

॥ इति चतुर्थं स्पष्टे सप्तमो वर्गः ॥ ७ ॥

अथ षष्ठी-

शर्विष्ठं न आभर्शूरशव ओजिष्ठमोजो अभिभूतमुग्रम् ।
विश्वान्युम्ना वृष्ण्या मानुपाणामस्मभ्यं दाहरिवो मादयध्वै ॥ ६ ॥
शर्विष्ठम् । नुः । आ । भर् । शूर । शवः । ओजिष्ठम् । ओजः ।
अभिभूते । उग्रम् । विश्वा । युम्ना । वृष्ण्या । मानुपाणाम् ।
अस्मभ्यम् । दाः । हरिष्वः । मादयध्वै ॥ ६ ॥

हेशूर विक्रान्तेन्द्र शविष्ठं बलवत्तमं शवोबलं नोस्मभ्यं आभराहर हेअभिभूते शत्रूणा-
मभिभावुकेन्द्र उग्रमप्रसाहं ओजिष्ठमोजस्वितमं ओजोदीप्तिमस्मभ्यंआभरं विश्वा विश्वानि
सर्वाणि वृष्ट्या वृष्ट्यानि सेचनसमर्थानि युष्मा युष्मानियोतमानानि यानिधनानि मानुषाणां
मनुष्याणां भोग्यतपाकल्पितानि हेहरिवः हरिवलिन्द्र तानिधनानि मादयध्वै अस्मान्मादितुं
अस्मभ्यंदाः प्रयच्छ ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

यस्तेमदःपृतनापाळमृधइन्द्रतनआभरंशूशुवांसम् ।
येनतोकस्यतनयस्यसातौमंसीमहिजिगीवांसस्त्वोताः ॥ ७ ॥
यः । ते । मदः । पृतनापाट् अमृधः । इन्द्र । तम् । नुः । आ ।
भर । शूशुवांसम् । येन । तोकस्य । तनयस्य । सातौ । मंसीमहि ।
जिगीवांसः । त्वाऽर्जताः ॥ ७ ॥

पृतनापाट् शत्रुसेनानामभिभविता अमृधः अहिंसितः योमदोहर्षः हेइन्द्र ते त्वयादेयः
शूशुवांसं प्रवृद्धं तं मदं नोस्मभ्यमाभराहर त्वोतास्त्वयारक्षिताः जिगीवासो जितवन्त्वोवयं तोक-
स्य पुत्रस्य तनयस्य तत्पुत्रस्यच सातौ लाभेनिमित्तभूतेसति येनहर्षेण मंसीमहि त्वांस्तुवीमहि
त्वमाभरेतिपूर्वेणान्वयः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

आनोभरदृपणंशुष्ममिन्द्रधनस्पृतंशूशुवांसंसुदक्षम् ।
येनवंसामपृतनासुशत्रून्तवोतिभिरुतजामीन् ॥ ८ ॥
आ । नः । भर । दृपणम् । शुष्मम् । इन्द्र । धनस्पृतम् ।
शूशुवांसम् । सुदक्षम् । येन । वंसाम । पृतनासु । शत्रून् ।
तव । उतिभिरुत । जामीन् । अजामीन् ॥ ८ ॥

हेइन्द्र त्वं दृपणं वर्षितारं शुष्मं सेनालक्षणबलं नोस्मभ्यं आभराहर कीदृशं धनस्पृतं
धनस्यपालकं शूशुवांसं प्रवृद्धं सुदक्षं शोभनबलं हेइन्द्र तवोतिभिः त्वदीयाभीरक्षाभिः पृत-
नासु संग्रामेषु पृथनाइतिसंग्रामनाम येनबलेन शत्रून्वंसाम हनाम उतेत्पत्रभिन्नक्रमः जामीन्
बन्धून् उतापिच अजामीन् शत्रून्श्च येनशुष्मेण वंसाम तंशुष्ममाभरेतिपूर्वेणसंबन्धः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

आतेशुष्मोवृषभएतुपश्चादोत्तरादधरादापुरस्तात् ।

आविश्वतोअभिसमेत्वर्वाङ्ङिन्द्रद्युम्नस्वर्वद्वेष्टस्मे ॥ ९ ॥

आ । ते । शुष्मः । वृषभः । एतु । पश्चात् । आ । उत्तरात् ।

अधरात् । आ । पुरस्तात् । आ । विश्वतः । अभि । सम् । एतु ।

अर्वाङ् । इन्द्र । द्युम्नम् । स्वः । इवत् । धेहि । अस्मे इति ॥ ९ ॥

हेइन्द्र वृषभः वर्षिता ते त्वदीयं शुष्मोषलं अर्वाङ्स्मदभिमुखः सन् पश्चात् पश्चिमभागात् एतु आगच्छतु उत्तरादुत्तरभागादागच्छतु अधरा दक्षिणाच्चएतु पुरस्तात् पूर्वभागाच्चगच्छतु विश्वतः सर्वस्मादिग्भागात् अभि अस्मानभिलक्ष्यआसमेतु सम्यगागच्छतु हेइन्द्र त्वं स्वर्व-
व सुखयुक्तं द्युम्नं धनं अस्मे अस्मभ्यं धेहि प्रयच्छ ॥ ९ ॥

अथदशमी-

नृवत्तइन्द्रनृतमाभिरूतीवंसीमहिवांमंश्रोमतेभिः ।

ईक्षेहिवस्वउभयस्यराजन्धारत्नमहिस्थूरंबृहन्तम् ॥ १० ॥

इवत् । ते । इन्द्र । नृतमाभिः । ऊती । वंसीमहि । वामम् ।

श्रोमतेभिः । ईक्षे । हि । वस्वः । उभयस्य । राजन् । धाः ।

रत्नम् । महि । स्थूर्म् । बृहन्तम् ॥ १० ॥

मृषव मनुष्यैःपरिवारकजनैर्युक्तं श्रोमतेभिः श्रोतव्यैर्यशोभिः सहितं वामं व-
मनीपंधनं हेइन्द्र ते त्वत्तः नृतमाभिः नेतृत्तमाभिः ऊतीऊतिभ्रीरक्षाभिः वंसीमहि वयंसं-
भजेमहि हियस्मात्कारणात् हेराजन् राजमानेन्द्र त्वं उभयस्य पार्थिवस्यदिव्यस्यच वस्तो-
धमस्य ईक्षे ईशिषे तस्मात्कारणात् महि महान्तं स्थूरं विपुलं बृहन्तं गुणैःपरिवृढं रत्नं रमणी-
यं धनं अत्ररत्नशब्दःपुलिङ्गः धाः धेहि ॥ १० ॥

अथैकादशी-

मरुत्वन्तं वृषभं वा वृधानमकवारिदिव्यंशासमिन्द्रम् ।

विश्वसाहमवसेनूतनापोग्रंसहोदामिहतं ह्रुवेम ॥ ११ ॥

मरुत्वन्तम् । वृषभम् । वृधधानम् । अर्कवऽअरिम् । दिव्यम् ।
शासम् । इन्द्रम् । विश्वऽसहम् । अवसे । नूतनाय । उपम् ।
सहऽदाम् । इह । तम् । हुवेम् ॥ ११ ॥

इहास्मिन्यज्ञे नूतनाय अभिनवाय अवसे रक्षणाय तं प्रसिद्धं इन्द्रं हुवेम स्तुमः आह्व-
यामोवा कीदृशं मरुत्वन्तं मरुद्भिर्युक्तं वृषभं कामानां वर्षितारं वृधधानं प्रवृद्धं अर्कवारिं अकु-
त्सितशत्रुं दिव्यं द्योतमानं शासं शासितारं विश्वसहं विश्वस्यलोकस्याभिभूवितारं उग्रमो-
जस्विनं सहोदां बलप्रदं ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

जनं वज्रिन्महिचिन्मन्यमानमेभ्यो नृभ्यो रन्धया येष्वास्मि ।
अधाहित्वापृथिव्यां शूरसातौ हवामहे तनये गोष्वप्सु ॥ १२ ॥
जनम् । वज्रिन् । महि । चित् । मन्यमानम् । एभ्यः । नृभ्यः ।
रन्धय । येषु । अस्मि । अध । हि । त्वा । पृथिव्याम् । शूरऽसातौ ।
हवामहे । तनये । गोषु । अप्सु ॥ १२ ॥

येषु येषां नृणां मध्ये अहमस्मि एको भवामि हे वज्रिन् वज्रवन्दिन्द्र त्वं एभ्यो नृभ्यो मनु-
ष्येभ्यः महि महदत्यन्तमात्मानं मन्यमानं जनं बहुमन्यमानमित्यर्थः रन्धय वशीकुरु चिदिति
पादपूरणः अधाधुना पृथिव्यां भूम्यां शूरसातौ युद्धे प्रवृत्ते सति तनये पुत्रे निमित्ते च गोषु प-
शुषु अप्सु उदकेषु च निमित्तेषु हे इन्द्र त्वा द्युलोके स्थितं त्वां हवामहे वयमाह्वयामः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

व्यन्तं एभिः पुरुहूतसुर्यैः शत्रोः शत्रोरुत्तरे इत्स्याम ।
घ्नन्तो वृत्राण्युजयानि शूरायामदेम वृहतात्तोताः ॥ १३ ॥ ८ ॥
व्यम् । ते । एभिः । पुरुहूत । सुर्यैः । शत्रोः । शत्रोः । उत्तरे ।
इत् । स्याम् । घ्नन्तः । वृत्राणि । उजयानि । शूर । राया । मदेम् ।
वृहता । त्वाऽऽऽताः ॥ १३ ॥ ८ ॥

हेपुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्र एभिः सिद्धैः सख्यैः स्तोत्रलक्षणैः सत्त्विकर्मभिः ते त्वयासहव-
यं उभयानि जामिरूपाण्यजामिरूपाणि वृत्राण्यमित्राणि घ्नन्तः हिसन्तः शत्रोःशत्रोः सर्वस्मा-
च्छत्रोउत्तरइत्स्याम अधिकाएवभवेम हेशूर विक्रान्तेन्द्र त्वोताः वयं त्वयारक्षिताःसन्तः बृहता
महता राया धनेन मदेम हृष्याम ॥ १३ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपष्ठेऽष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

द्यौर्नयइन्द्रेतित्रयोदशर्षपंचमसूक्तं भरद्वाजस्यार्षमैन्द्रं त्रैष्टुभं विपिमोरित्येपासप्तमी दशा-
क्षरचतुष्टययुक्ताविराट् अनुक्रम्यतेच—द्यौर्नविपिमोर्विराडिति पृष्ठत्रयपदहस्यपष्ठेहनिवृत्तीयसवने
उक्त्यस्तोत्राणि यदिद्विपदानुस्तुवीरन् यदिवाग्निष्टोमसंस्थः स्यात् तदानीं माध्यंदिनसवने अ-
च्छावाकः स्वशस्त्रे आरंभणीयाभ्यर्द्धमेतत्सूक्तंशंसत् सूत्रितं च—द्यौर्नयइन्द्रेत्यच्छावाकइति
इदमेवसूक्तमिन्द्राविष्णोरुक्कान्तिनाश्रयेकाहेनिष्केवल्यनिविद्धानं द्यौर्नयइन्द्रेतिमाध्यंदिनइति ।

तत्रप्रथमा—

द्यौर्नयइन्द्राभिभूमार्यस्तस्थौरयिःशवसापृत्सुजनान् ।

तनःसहस्रंभरमुर्वरासांद्द्विसूनोसहसोवृत्रनुरम् ॥ १ ॥

द्यौः । न । यः । इन्द्र । अभि । भूम । अर्यः । तस्थौ । रयिः । शवसा ।

पृत्सु । जनान् । तम् । नः । सहस्रंभरम् । उर्वरासाम् । द्वि ।

सूनो इति । सहसः । वृत्रनुरम् ॥ १ ॥

योरयिः पुत्ररूपंधनं शवसा बलेन पृत्सु संग्रामेषु अर्यः अरीन् शत्रून्जनान् अभितस्थौ
आक्रामेत् तत्रदृष्टान्तः-द्यौर्न द्योतमानःसूर्योयथा भूम भूतानि आक्रामति तद्वद् हेसहसःसूनो
पत्न्यस्यपुत्रेन्द्र त्वं तंपुत्रं नोस्मभ्यंददि देहि कीदृशं सहस्रभरं सहस्रस्यघनस्यभ्रतारं उर्वरासां
सस्यादधानांभूपीनां सवितारं संभक्तारं वृत्रनुरं वृत्राणांशत्रूणां तरितारं तुर्वितारंवा ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

दिवोननुभ्यमन्विन्द्रसत्रासुर्यदेवेभिर्धायिविश्वम् ।

अहिंपहृत्रमपोर्वत्रिवांसंहन्तृजीपिन्विष्णुनासत्रानः ॥ २ ॥

द्विः । न । तुभ्यम् । अनु । इन्द्र । सत्रा । असुर्यम् । देवेभिः ।
 धायि । विश्वम् । अहिम् । यत् । वृत्रम् । अपः । वृत्रिश्वांसम् ।
 हन् । ऋजीपिन् । विष्णुना । सूचानः ॥ २ ॥

दिवो न सूर्यायैव हेइन्द्र तुभ्यं सत्रासत्यमेव विश्वं व्याप्तं असुर्यमसुरत्वं बलं देवेभिः
 देवैःस्तोतृभिः अनुधायि व्यधायि अकारि स्तोत्रैःस्तूयमानोदवताबलवतीभवतीत्यर्थः हेऋजी-
 पिन् विगवरससोमेन्द्र विष्णुनासचानः संगच्छमानस्त्वं पचसमवायेइतिधातोरूपं ययेनासुर्येण
 अपः उदकानि वृत्रिवांसं परिवृण्वन्तं अहिमागत्यहन्तारं वृत्रमसुरं हन् अहन् अवधीः तद्वत्
 व्यधापीतिपूर्वेणसंबन्धः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

तूर्वञ्जोर्जीयान्तवसस्तवीयान्कृतब्रह्मेन्द्रोवृद्धमहाः ।
 राजाभवन्मधुनःसोम्यस्यविश्वासांचत्पुरांदत्तुमावत् ॥ ३ ॥

तूर्वन् । ओर्जीयान् । तवसः । तवीयान् । कृतब्रह्मा । इन्द्रः ।
 वृद्धमहाः । राजा । अभवत् । मधुनः । सोम्यस्य । विश्वांसाम् ।
 यत् । पुराम् । दत्तुम् । आवत् ॥ ३ ॥

यद्यदा इन्द्रोविश्वासांसर्वासां पुरां असुरपुरीणां दत्तुं दारकवर्जं आवत् पापव तदा
 सोम्यस्य सोममयस्य मधुनः मधुररसस्य राजाभवत् स्वाम्यासीत् कीदृशः तूर्वन् हिंसकान्हिं-
 सन् ओर्जीयान् अतिशयेनओजस्वी तवसोबलवतः तवीयान् बलवत्तरः कृतब्रह्मा कृतब्रह्म
 स्तोत्रयस्मैस्तोतृभिः सः अथवा कृतदत्तं ब्रह्मान्नयेनस्तोतृभ्यःसः वृद्धमहाः वृद्धतेजाः एवंभूतइ-
 क्षेराजाभवदिति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

शतैरपद्रन्पण्यइन्द्रात्रदशोणयेकवयेर्कसातौ ।
 वधैःशुष्णांस्याशुपस्यभायाःपित्वोनारिरेचीत्किंचनप्र ॥ ४ ॥

शतैः । अपद्रन् । पुणयः । इन्द्र । अत्र । दशऽओणये । क्वयै ।
 अर्कऽसातौ । वधैः । शुष्णस्य । अशुपस्य । मायाः । पित्वः । न ।
 अरिरेचीत् । किम् । चन । प्र ॥ ४ ॥

अत्रास्मिन्नर्कसातौ अर्कोन्नप्राप्यतेस्मिन्नित्यर्कसातिः युद्धं तस्मिन् दशोणये बहुहवि-
 ष्के क्वये मेधाविनः पंचम्यर्थेचतुर्थी हेइन्द्र त्वत्सहायावकुत्सात् विज्यतः पुणयएतन्नामकासु-
 राः शतैः शतसंख्याकैर्बलैः सार्धमपद्रन्नपाद्रवन् अपलायन्त अपिचेन्द्रः अशुपस्याशुष्कस्य सं-
 पूर्णबलस्येत्यर्थः शुष्णस्यैतन्नामकासुरस्य शत्रोर्मायाः कपटान्वधैर्हननसाधनैरायुधैः नपारिरे-
 चीत् प्ररिकानतिरिक्त्वात्करोत् पित्वोन्नस्य पितुरित्यन्ननामैतत् किं च नकिंचिदपि नपारिरे-
 चीत् सदीयमन्नं सर्वमप्यपाहारयत् ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

महोद्गुहोअपविश्वायुधायिवज्रस्पयत्पतनेपादिशुष्णः ।

उरुपत्तरथंसारथयेकरिन्द्रःकुत्सायसूर्यस्यसातौ ॥ ५ ॥ ९ ॥

महः । इहः । अप । विश्वऽआयु । धायि । वज्रस्य । यत् ।

पतने । पादि । शुष्णः । उरु । सः । सऽरथम् । सारथये । कः । इन्द्रः ।

कुत्साय । सूर्यस्य । सातौ ॥ ५ ॥ ९ ॥

यद्यदा शुष्णोऽसुरः वज्रस्पयत्पतने पाते पादि अगच्छत् अत्रिपतेत्यर्थः तदा महोमहतः
 इहोद्गोऽयुः शुष्णस्य संबन्धि विश्वायु सर्वगतंबलमिविशेषः अपघायि अपहितमकारि तिर-
 स्कृतमित्यर्थः सइन्द्रः सारथये सारथिभूतायकुत्साय सारथं समानरथं सूर्यस्यसातौ भजने
 निमित्तभूते उरुविस्तीर्णयथाभवतितथा कः अकरोत् तथाचोक्तं—कुत्सायैन्द्रोऽसुरंशुष्णंजिघांसुः
 कुत्सामात्मनः । सारथिकल्पयित्वास्मशनुशुष्णमहंस्ततः ॥ कुत्सस्परक्षापहुत्सांचकारेत्यनयो-
 प्यतेइति ॥ ५ ॥

॥ इचितुर्थंस्पपष्टेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथषष्ठी—

प्रश्वेनोनर्मदिरमंशुमस्मैशिरोदासस्यनमुचेर्मथापन् ।

भावन्नमींसाप्यंससन्तंपृणग्रापासमिपासंस्वस्ति ॥ ६ ॥

प्र । श्येनः । न । मद्रिम् । अंशुम् । अस्मै । शिरः । दासस्य । नमुचेः ।
मथायन् । प्र । आवत् । नमीम् । साप्यम् । ससन्तम् । पृणक् ।
राया । सम । इपा । सम् । स्वस्ति ॥ ६ ॥

श्येनः सुपर्णश्वनेत्ययंशब्दःसमुच्चयेवर्तते अस्माइन्द्राय मद्रिरं मदकरंअंशुं सोमं प्रेति
आइत्यस्यार्थेवर्तते आहरत् उपसर्गदर्शनाच्चाख्यातमध्याह्नियते किंचायमिन्द्रोपि दासस्य प्रा-
णिनामुपक्षपयितुर्नमुचेरेतन्नामासुरस्य शिरःशीर्षं मथायन् मंथनंकुर्वन् साप्यं सपस्यपुत्रं सस-
न्तं स्वपन्तं नमीं एतत्संज्ञकमृषिं प्रावत् पारक्षत् स्वस्त्यविनाशेन राया पश्वादिघनेन इपाजेन
च तमृषिं संपृणक् समयोजयत् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

विपिप्रोरहिमायस्यदृह्लाःपुरोवज्जिञ्चवसानददः ।
सुदामन्तद्रेक्णोअप्रमृष्यमृजिश्वनेदात्रंदाशुपेदाः ॥ ७ ॥
वि । पिप्रोः । अहिमायस्य । दृह्लाः । पुरः । वज्जिन् । शवसा ।
न । द्दरितिददः । सुदामन् । तत् । रेक्णोः । अप्रमृष्यम् ।
ऋजिश्वने । दात्रम् । दाशुपे । दाः ॥ ७ ॥

हेवज्जिन् वज्रवज्जिन्द्र त्वं अहिमायस्य अहंभ्योमायायस्य पिप्रोरेतन्नासुरस्यसंब-
न्धिनीः दृह्लाः दृह्लानि पुरः प्राकारादीनिदुर्गाणि शवसा बलेन विददः विदारितवानसि नेतिपा-
दपूरणः त्वंपिपोर्नृमणःप्रारुजःपुरः । शतंपूर्षिरायसीभिर्निपाहीतिदर्शनात् । अपिच हेस्तुदामन्
शोभनदानेन्द्र त्वं दात्रं हविलेक्षणं धनं दाशुपे दत्तवते ऋजिश्वने एतन्नामकायराजर्षये अ-
प्रमृष्यं केनाप्यबाध्यं तत्तस्यस्वभूतरेक्णोधनं दाः अदाः दत्तवानसि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

सवेत्सुदंशंमायंदशोणिंतूतुजिमिन्द्रःस्वभित्तिसुम्नः ।
आतुग्रंशश्वदिभंघोर्तनायमालुर्नसीमुपसृजाइयध्यै ॥ ८ ॥

सः । वेत्सुम् । दशोऽमायम् । दशोऽओणिम् । तूतुजिम् । इन्द्रः ।
 स्वभ्रिष्टिःसुम्नः । आ । तुयम् । शश्वत् । इभम् । द्योतनाय ।
 मातुः । न । सीम् । उप । सूज् । इयध्यै ॥ ८ ॥

स्वभ्रिष्टिसुम्नः सुष्टुअभ्येषणीयान्यभिगम्यानिमुष्मानिसुखानियेनदेयानिसइन्द्रः दशमामं
 बहुबचनं वेतसुं वेतसुनामकमसुरं दशोणिं एतन्नामकंच तूतुजिं तूतुजिनामकंच आ अपिच तुयं तु-
 ग्रनामकमसुरं तथा इभमेतन्नामकमसुरंच इयध्यै एतुं द्योतनाय एतत्संज्ञायराज्ञे शश्वदुपसृजउपा-
 सृजव् वशीचकार तत्रदृष्टान्तः— मातुर्न मातुर्जन्याइव पुत्रं यथापात्रेषुत्रावशीभवन्तितद्वद्वशंच-
 कास्तेत्यर्थः सीमितिपादपूरणः ॥ ८ ॥

अथनवमी—

सईस्पृधोवनतेअप्रतीतोविभ्रद्धञ्चहृणंगभस्तौ ।
 तिष्ठद्धरीअध्यस्तेवर्गतेवचोयुजावहतइन्द्रमृष्वम् ॥ ९ ॥
 सः । ईम् । स्पृधः । वनते । अप्रतिऽदतः । विभ्रत् । वज्रम् ।
 हृत्रहृणम् । गभस्तौ । तिष्ठत् । हरी इति । अधि । अस्ताऽइव ।
 गर्ते । वचुःऽयुजा । वहतः । इन्द्रम् । ऋष्वम् ॥ ९ ॥

गभस्तौ हस्ते वृत्रहणं वृत्राणांशत्रूणांहन्तारं वज्रं स्वकीयमायुधं विभ्रद्धारयन् अप्रतीतः
 शत्रुभिरप्रतिगतः सइन्द्रः स्पृधः स्पर्धमानान् ई इमान् वृत्रमभृतीन् शत्रून् वनते हन्ति हरी स्व-
 कीयावश्वौ अधितिष्ठत् आरोहति तत्रदृष्टान्तः— अस्तेव गर्तेयथाक्षेसाशूरः रथेअधितिष्ठवत्तद्वत्
 तथावचोयुजा वचोमात्रेणयुज्यमानौ यद्वा स्तोतृणां स्तुतिभिः युज्यमानौ तौ हरीच ऋष्वं महा-
 न्तं इन्द्रं वहतः ॥ ९ ॥

अथदशमी—

सनेमतेवसा नव्यइन्द्रप्रपूर्वःस्तवन्तएनायज्ञैः ।
 सप्तयत्पुरःशर्मशारदीर्दधेन्द्रासीःपुरुकुत्सायशिक्षन् ॥ १० ॥
 सनेम । ते । अवसा । नव्यः । इन्द्र । प्र । पूर्वः । स्ववन्ते ।
 एना । यज्ञैः । सप्त । यत् । पुरः । शर्म । शारदीः । दत् । हन् ।
 दासीः । पुरुऽकुत्साय । शिक्षन् ॥ १० ॥

हेइन्द्र ते त्वदीयेन अवसा रक्षणेन नव्योनवीयोनवतरं त्वयादीयमानंधनं तनेम वयंस्तोतारो-
भजेमहि पूरवोमनुष्याः स्तोतारः एना अनेनस्तोत्रेण युक्तैर्यज्ञैः प्रस्तवन्ते त्वांस्तुवन्ति यद्यस्मा-
त्कारणात् दासीः कर्मणामुपक्षपयित्रीः शत्रुप्रजाः हन् धन् हिंसन् पुरुकुत्साय एतन्नामकायरात्रे
शिक्षन् धनानिप्रयच्छन् हेइन्द्र त्वं शारदीः शरन्नाम्नोसुरस्यसंबन्धिनीः सप्त सप्तसंख्याकाः पुरः
पुरी शर्म शर्मणावज्रेण दर्व विदारितवानसि तस्मात्कारणात्त्वांस्तोतारः स्तुवन्तीत्यर्थः ॥ १० ॥

अथैकादशी-

त्वं वृधेन्द्र पूर्यो भूर्वरिवस्यन् उशने काव्याय ।

परानववास्त्वमनुदेयं महेपित्रे ददाथ स्वं नपातम् ॥ ११ ॥

त्वम् । वृधः । इन्द्र । पूर्यः । भूः । वरिवस्यन् । उशने । काव्याय ।

परा । नववास्त्वम् । अनुदेयम् । महे । पित्रे । ददाथ । स्वम् ।

नपातम् ॥ ११ ॥

हेइन्द्र पूर्यः पुरातनस्त्वं काव्याय कविपुत्राय उशने उशनसे भार्गवाय वरिवस्यन् धन-
मिच्छन् वृधोभूः स्तोत्राणां वर्धको भवसि अनुदेयमनुदातव्यं धनं नववास्त्वं एतन्नामकं असुरं प-
राहृत्य स्वस्वकीयमौशनसं नपातं युद्धेशत्रुभिर्गृहीतं पुत्रं महे महते पित्रे पालयितव्यायोशनसे
पराददाथ तस्यशत्रुं हत्वा प्रकर्षेण दत्तवानसि ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

त्वं धुनिरिन्द्र धुनिमती ऋणोरपः सीरान स्रवन्तीः ।

प्रयत्संमुद्रमतिं शूरपथि पारयां तुर्वशं यदुं स्वस्ति ॥ १२ ॥

त्वम् । धुनिः । इन्द्र । धुनिमतीः । ऋणोः । अपः । सीराः ।

न । स्रवन्तीः । प्र । यत् । समुद्रम् । अतिं । शूर । पथि । पारयं ।

तुर्वशम् । यदुम् । स्वस्ति ॥ १२ ॥

हेइन्द्र धुनिः शत्रूणां कंपयितात्वं धुनिमतीः धुनिर्नामासुरोयासुनिरोधकतया विद्यते ताः
अपः उदकानि सीरान नदीरिव स्रवन्तीः प्रवहन्तीः ऋणोः अगमयः धुनिं हत्वा तेन निरोधिता-
न्युदकानि मवाहयतीत्यर्थः हे शूर वीरेन्द्र यद्यदा समुद्रमति अतिक्रम्य प्रपथिं प्रतीर्णो भवसि तदा
समुद्रपारे तिष्ठन्तौ तुर्वशं यदुं च पारय पारयः समुद्रमतारयः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

तवहृत्यदिन्द्रविश्वमाजौसस्तोधुनीचुमुरीयाहसिष्वप् ।

दीदयदित्तुभ्यंसोमेभिःसुन्वन्दृभीतिरिध्मभृतिःपक्थ्यैर्कैः ॥ १३ ॥ १० ॥

तव । ह । त्यत् । इन्द्र । विश्वम् । आजौ । सस्तः ।

धुनी चुमुरीइति । या । ह । सिष्वप् । दीदयत् । इत् । तुभ्यम् ।

सोमेभिः । सुन्वन् । दृभीतिः । इध्मभृतिः । पक्थी । अर्कैः ॥ १३ ॥ १० ॥

हेइन्द्र आजौ संग्रामे तवह तवैव विश्वं व्याप्तं त्यन्नादृशकर्म भवति कीदृशमिति तदु-
च्यते या यौ धुनीचुमुरी धुनिश्चुमुरिश्चेत्येतन्नामकावसुरौ सिष्वप् अस्वापयः तावसुरौ स-
स्तः संग्रामेसुप्तवन्तौ मृतावित्यर्थः भूतार्थेव्यत्ययेनलट् द्वितीयोहशब्दःपादपूरणः तदनन्तरं हेइ-
न्द्र तुभ्यंत्वदर्थेसुन्वन् सोमानभिपुण्वन् पक्थी पक्थवान् हवींषिपक्त्वान् इध्मभृतिः इध्मानांभ-
र्ता हर्तावा दभीतिनांभराजर्षिः सोमेभिः सोमैःअर्कैर्हविलक्षणेःरजैः दीदयदित् दीप्यतएव धुनिं
चुमुरिं तस्मै जघथेत्यर्थः त्वंनिदस्युंचुमुरिंधुनिंचेतिदशनात् ॥ १३ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपष्ठेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

इमाउत्वेतिद्वादशचर्षदंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षे वैष्टुभमैन्द्रं नवमीएकादशीचवैश्वदेव्यौ तथा-
चानुक्रम्यते-इमाउद्वादशनवम्येकादशयैवैश्वदेव्याविति । उपहव्यनाश्रयेकाहे इदंसूक्तं मरु-
त्वतीयनिविद्धानं सूत्रितंच-इमाउत्वायएकइदितिमध्यंदिनइति इन्द्राविष्णोरुक्त्वान्तिनाश्रयेका-
हेपीदंमरुत्वतीयनिविद्धानं सूत्रितंच-इमाउत्वाद्यौर्नयइन्द्रेतिमध्यंदिनइति । तृतीयेछन्दोमे-
षिमरुत्वतीयेइदंसूक्तं सूत्रितंच-प्रमन्दिनइमाउत्वेतिमरुत्वतीयमिति ।

तत्रप्रथमा-

इमाउत्वापुरुतमस्यकारोर्हव्यवीरहव्याहवन्ते ।

धियोरथेष्टामजरुनवीयोरयिर्विमृतिरीयतेवचस्या ॥ १ ॥

इमाः । ऊँ इति । त्वा । पुरुतमस्य । कारोः । हव्यम् । वीर ।

हव्याः । हवन्ते । धियः । रथेऽस्थाम् । अजरम् । नवीयः ।

रयिः । विभृतिः । ईयते । वचस्या ॥ १ ॥

पुरुषस्य बहुलकार्मकाक्षतः तमुभिकांक्षायामितिधातुः कारोः स्तोतुर्भरद्वाजस्पतं-
बन्धिन्यः हव्याः स्तुत्याः प्रशस्याः इमाधियः स्तुतयः हेवीर शूरेन्द्र हव्यं त्वा त्वां हवते ह्व-
यन्ति कीदृशं रथेस्थां रथेस्थितं अजरं जरारहितं नवीयोनवीयांसं नवतरं उइतिपूरणः अपिच
वचस्या स्तुत्या श्रेष्ठाविभूतिः जगतोविभवहेतुः रथिर्हविलक्षणधनं ईयते त्वामभिगच्छति ॥१॥

अथद्वितीया-

तमुस्तुपुइन्द्रंयोविदानोर्गिर्वाहसंगीर्भिर्धृञ्जद्वम् ।

यस्यदिवमर्तिमह्नापृथिव्याःपुरुमायस्यरिरिचेमहित्वम् ॥ २ ॥

तम् । ऊँ इति । स्तुये । इन्द्रम् । यः । विदानः । गिर्वाहसम् ।

गीःऽग्निः । यज्ञद्वन्द्वम् । यस्य । दिवम् । अर्ति । मह्ना । पृथिव्याः ।

पुरुमायस्य । रिरिचे । महित्वम् ॥ २ ॥

यइन्द्रः विदानः सर्वविद्वान् सर्वैर्ज्ञायमानोवा गिर्वाहसं गीर्भिर्वहनीयं यज्ञवृद्धं यज्ञैः
प्रवृद्धं तमु तमेवेन्द्रं स्तुये स्तुवे पुरुमायस्य बहुमज्ञस्य बहुवचनस्यवा यस्येन्द्रस्य महित्वं मा-
हात्म्यं दिवं दिवोद्युलोकाद् पंचम्यर्थेद्वितीया पृथिव्याः भूलोकाद् मह्ना महिम्ना अतिरिरिचे
अतिरिच्यते तंस्तुवइतिसंबन्धः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

सइत्तमोवयुनंततन्वत्सूर्येणवयुनंवच्चकार ।

कदातेमर्ताअमृतस्यधामेयक्षन्तोर्नमिनन्तिस्वधावः ॥ ३ ॥

सः । इत् । तमः । अवयुनम् । तन्वत् । सूर्येण । वयुनंश्चत् ।

चकार । कदा । ते । मर्ताः । अमृतस्य । धाम । इयक्षन्तः ।

न । मिनन्ति । स्वधाश्चः ॥ ३ ॥

सइत् सएवेन्द्रः अवयुनं अमज्ञानं प्रज्ञाननाशनमित्यर्थः तन्वत् वृत्रेणविस्तीर्यमाणं तमो-
न्धकारं दिविसूर्येण दिव्यारोपितेनदेवेन वयुनवत् प्रकाशवत् चकार कृतवान् परोर्धर्चः मत्यक्ष-
कृतः हेस्वधावः बलवन्निन्द्र मर्ताः मनुष्याः अमृतस्य नित्यस्य सेत्वदीयं धामस्वर्गोत्थं स्थानं त-

धस्थान्देवानित्यर्थः इयक्षंतः यद्गुमिच्छन्तः कदा कदाचिद् सर्वदेत्यर्थः नमिनन्ति किमपिपा-
णिजातं नहिंसन्ति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

यस्ताच्चकारसकुहस्विदिन्द्रःकमाजनचरतिकासुविक्षु ।
कस्तेयज्ञोमनसेशंवरापुकोअर्कईन्द्रकतमःसहोता ॥ ४ ॥

यः । ता । चकार । सः । कुह । स्वि । इन्द्रः । कम् । आ ।
जनम् । चरति । कासु । विक्षु । कः । ते । यज्ञः । मनसे । शम् ।
वराय । कः । अर्कः । इन्द्र । कतमः । सः । होता ॥ ४ ॥

यइन्द्रः ता तान्युक्तप्रसिद्धानि वृषवधादीनिकर्माणि चकार अकरोत् सइन्द्रोयकुहस्विद्
कस्विद्वर्तेते कंजनं कमपिदेशमाचरति कासु विक्षु मजासु वर्तते इतीन्द्रस्य विभूतिमहत्त्वान्निश्चे-
तुंशक्यं अथपरत्यक्षस्तुतिः हेइन्द्र कः कीदृशोयज्ञः ते तव मनसे चेतसे शं सुखकरोभवति वराय
तववरणाय कः कीदृशोकोर्मत्रः समर्थोभवति होता आह्वाता तववरणाय यःसमर्थोभवति स-
होता कतमश्च भवति ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

इदाहितेवेविपतःपुराजाःप्रत्नासंआसुःपुरुक्षत्सखायः ।
येमध्यमासंउतनूतनासउतावमस्यंपुरुहूतबोधि ॥ ५ ॥ ११ ॥

इदा । हि । ते । वेविपतः । पुराजाः । प्रत्नासः । आसुः ।
पुरुक्षत् । सखायः । ये । मध्यमासः । उत । नूतनासः ।
उत । अवमस्यं । पुरुहूत् । बोधि ॥ ५ ॥ ११ ॥

पुराजाः पूर्वस्मिन्कालेजाताः प्रत्नासः पुराणाः अंगिरःप्रभृतयः इदाहि इदानीमिव हिश-
द्वउपमार्थेवर्तते वेविपतः कर्माणिप्राभुवन्तः हेपुरुक्षत् बहुनाकर्मणांकर्तारिन्द्र ते तव सखायः
स्तोतारः आसुः बभूवुः येमध्यमासोमध्यमकालजाः उतापिच येनूतनासोद्यतगाः यतस्तेपिसर्वे
तेस्तोतारोवभूवुः अतःकारणात् उतापिच अवमस्यार्वाचीनस्य ममापिस्तोत्रं हेपुरुहूत् बहुभिरा-
हूतेन्द्र त्वंबोधि भुष्यस्व ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपष्ठेएकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथपृष्ठी-

तंपृच्छन्तोर्वरासुःपराणिप्रत्नातइन्द्रश्रुत्यानुयेमुः ।

अर्चामसिवीरब्रह्मवाहोयादेवविद्भ्रतात्त्वामहान्तम् ॥ ६ ॥

तम् । पृच्छन्तः । अर्वरासः । पराणि । प्रत्ना । ते । इन्द्र । श्रुत्या ।

अर्नु । येमुः । अर्चामसि । वीर । ब्रह्मवाहः । यात् । एव ।

विद्भ्र । तात् । त्वा । महान्तम् ॥ ६ ॥

हेवीर शूर ब्रह्मवाहः ब्रह्मभिर्मन्त्रैर्वहनीयेन्द्र अवरासोर्वाचीनामनुप्याः तंउक्कगुणोपेतं त्वां पृच्छन्तोर्वन्तः पृच्छतिरर्चतिकर्मा पराणि प्रच्छानि प्रला प्रत्नानि पुराणानि श्रुत्या श्रुत्यातिश्रो-
तव्यानि ते त्वदीयानिकर्माणि अनुयेमुः अनुयमनंनिबन्धनंस्तुतिरूपाभिर्वाग्भिर्निबन्धुः तथा
वयमपि महान्तं प्रभूतं त्वा त्वां अर्चामसि अर्चामःस्तुमः यादेव यान्येवकर्माणि विद्भ्रजानी-
मःतव तैःकर्मभिः स्तुमइतिसंबन्धः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

अभित्वापाजोरक्षसोवितस्थेमहिजज्ञानमभितरसुतिष्ठ ।

तवंप्रत्नेनयुज्येनसरख्यावज्जेणधृष्णोअपतानुदस्व ॥ ७ ॥

अभि । त्वा । पाजः । रक्षसः । वि । तस्थे । महि । जज्ञानम् ।

अभि । तत् । सु । तिष्ठ । तवं । प्रत्नेन । युज्येन । सरख्या । वज्जेण ।

धृष्णो इति । अप । ता । नुदस्व ॥ ७ ॥

रक्षसोरक्षसांसंबन्धिपाजः सेनालक्षणबलं हेइन्द्र त्वाअभि त्वांअभिमुखं विवस्थे प्रति-
ष्ठते तथात्वमपि महि महत् जज्ञानं प्रादुर्भवत् तद्वलं अभि अभिमुखःसत्त्वं सु सुष्टु तिष्ठ स्थि-
रोभव स्थित्वाच हेधृष्णो शत्रूणांधर्षकेन्द्र तव त्वदीयेनवज्जेण ता तद्वलं अपनुदस्व अपगतं
मेरय छिन्धीत्यर्थः कीदृशेनप्रत्नेन पुराणेन युज्येन योज्येन सरख्या नित्यसहायेन ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

सतुश्रुधीन्द्रनूतनस्यब्रह्मण्यतोवीरकारुधायः ।

त्वंह्याइपिःप्रदिविपितृणांशश्वद्वमूर्थसुहृवृष्टौ ॥ ८ ॥

सः । तु । श्रुधि । इन्द्र । नूतनस्य । ब्रह्मण्यतः । वीर । कारुण्धायः ।
त्वम् । हि । आपिः । प्रदिवि । पितृणाम् । शश्वत् । वभूथ ।
सुहवः । आश्रदौ ॥ ८ ॥

हेकारुणायः कारुणास्तोत्राणांधारकः हेवीरेन्द्र सः प्रसिद्धस्त्वं नूतनस्येदानींवनस्य
ब्रह्मण्यतः ब्रह्मस्तोत्रं कर्तुमिच्छतोमम स्तोत्रं नु क्षिप्रं श्रुधि श्रुणु हियस्मात्प्रकारणात् हेइन्द्र त्वं
आश्रदौ आयजने अभिकामनेवात्सति सुहवः शोभनाह्वानःसन् प्रदिवि पूर्वस्मिन्काले
पितृणां अंगिरसां आपिर्वन्धुः शश्वच्चिरकालं वभूथाभूः तस्मात्कारणात् मदीयंस्तोत्रं
श्रुधीविसंबन्धः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

प्रोतयेवरुणंमित्रमिन्द्रंमरुतःकृष्वामवसेनोअथ ।
प्रपूषणंविष्णुमग्निपुरंधिसवितारमोषधीःपर्वतांश्च ॥ ९ ॥

प्र । उतये । वरुणम् । मित्रम् । इन्द्रम् । मरुतः । कृष्व । अवसे ।
नः । अथ । प्र । पूषणम् । विष्णुम् । अग्निम् । पुरंमग्निम् ।
सवितारम् । ओषधीः । पर्वतान् । च ॥ ९ ॥

अस्याश्चिविश्वेदेवाःस्त्यन्ते हेभरद्वाज अद्येदानीं वरुणं राज्यभिमानिनंच मित्रमहर-
भिमानिनंच इन्द्रंच प्रसिद्धं मरुतोमरुदृणांश्च नोस्माकं ऊतये तर्पणाय अवसे रक्षणायच
प्रकृष्वामिमुत्सीकुरुष्व किंच पूषणं एतत्संज्ञकंचविष्णुं सर्वव्यापिनंदेवंच पुरंधिं पुरुधियं पुरु-
कर्माणं अग्निंच सवितारं सर्वस्यमेरकं देवं ओषधीः ओषध्यभिमानिनोदेवान् पर्वतांश्चाद्री-
न् इत्येतान्देवान् अस्माकंतर्पणाय रक्षणायच प्रकृष्व स्तुत्याभिमुत्सीकुरु ॥ ९ ॥

अथदशमी-

इमउत्वापुरुशाकप्रयज्योजरितारोअभ्यर्चन्त्यर्केः ।
श्रुधीहवमाहुवतोहुवानोनत्वावाँअन्योअमृतत्वदस्ति ॥ १० ॥

इमे । ऊँ इति । त्वा । पुरु॒ऽशाक् । प्र॒य॒ज्यो इति प्र॒ऽय॒ज्यो ।
ज॒रि॒तारः । अ॒भि । अ॒र्च॒न्ति । अ॒र्कैः । श्रु॒धि । ह॒वम् । आ । हु॒वतः ।
हु॒वानः । न । त्वा॑ऽवा॒न् । अ॒न्यः । अ॒मृत॒ । त्वत् । अ॒स्ति ॥ १० ॥

हेपुरुशाक बहुशक्ते हेमयज्यो प्रकृष्टेनयजनीयेन्द्र त्वा त्वां इमे जरितारः स्तोतारः अर्कैरर्चनीयैःस्तोत्रैः अभ्यर्चन्ति अभिष्टुवन्ति तथा हेअमृत अमरणशीलेन्द्र हुवानः स्तूयमानस्त्वं आहुवतोभिष्टुवतोमम हवं स्तोत्रं श्रुधि शृणु किंच त्वावान त्वत्सदृशोदेवः त्वदन्योनास्ति ॥ १० ॥

अथैकादशी-

नू॒म॒आ॒वा॒च॒मु॒प॒या॒हि॒वि॒द्वान्॒वि॒श्वे॒भिः॒सू॒नो॒स॒ह॒सो॒य॒ज॒त्रैः ।
ये॒अ॒ग्नि॒जि॒ह्वा॒ऋ॒त॒सा॒प॒आ॒सु॒र्ये॒म॒नु॒च॒क्रु॒रु॒पर॒ं॒द॒सा॒य ॥ ११ ॥
नु । मे । आ । वा॒चम् । उ॒प॒ । या॒हि । वि॒द्वान् । वि॒श्वे॒भिः । सू॒नो
इति । स॒ह॒सः । य॒ज॒त्रैः । ये । अ॒ग्नि॒ऽजि॒ह्वाः । ऋ॒त॒ऽसा॒पः ।
आ॒सुः । ये । म॒नु॒म् । च॒क्रुः । उ॒पर॒म् । द॒सा॒य ॥ ११ ॥

इयंचवैश्वदेवीत्युक्तं हेसहसःसूनो बलस्यपुत्रेन्द्र विद्वान् सर्वज्ञस्त्वं यजत्रैर्यजनीयैर्विश्वेभिःसर्वैःदेवैःसह नु क्षिप्रं मे मदीयाः वाचः स्तुतिरूपाणिवचांसि उप अभिआयाहि आगच्छ एवंभूतमिन्द्रप्रार्थयते ऐन्द्रत्वात्सकस्य येदेवाः अग्निजिह्वाः अग्निर्जिह्वास्थानीयोयेषां ते ऋतसापः ऋतयज्ञंस्पृशन्तःआसुर्भवन्ति येच देवाः दसायशत्रूणामुपक्षेपणाय मनुं राजर्षिं उपरं दस्पूनामुपरिभवं चक्रुः कृतवन्तः तैः सहागच्छेतिपूर्वेणसंबन्धः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

स॒नो॒वो॒धि॒पु॒र॒ए॒ता॒सु॒गे॒पू॒न॒दु॒र्गे॒पु॒प॒थि॒ऋ॒द्दि॒दानः ।
ये॒अ॒श्र॒मा॒स॒उ॒र॒वो॒व॒हि॒ष्ठा॒स्ते॒भिर्न॒इ॒न्द्रा॒भिर्व॒क्षि॒वा॒ज॒म् ॥ १२ ॥ १२ ॥
सः । नः । वो॒धि । पु॒रः॒ऽए॒ता । सु॒ऽगे॒पु॒ । उ॒त । दुः॒ऽगे॒पु॒ । प॒थि॒ऽऋ॒त् ।
वि॒दानः । ये । अ॒श्र॒मा॒सः । उ॒र॒वः । व॒हि॒ष्ठाः । ते॒भिः । नः । इ॒न्द्र ।
अ॒भि । व॒क्षि । वा॒ज॒म् ॥ १२ ॥ १२ ॥

हेइन्द्र पथिरुद्धर्मनां कर्वां विदानः सर्वविद्वान् सत्वं सुगेषु सुवेनगन्तव्येषु उतापि च
दुर्गेषु दुःखेनगन्तव्येषु च मार्गेषु नोस्माकं पुरएता पुरोगन्ता बोधि भव बोधीति भवते लोणम-
ध्यमपुरुषैकवचनस्य छान्दसं रूपं अश्रमासः श्रमरहिताः उरवो महान्तः बहिष्ठाः योद्धूतमाः तव
ये अश्वाः सन्ति हेइन्द्र तेभिः वैरश्वैः नोस्मभ्यं वाजमन्त्रं अभिवक्षि अभिवह ॥ १२ ॥

॥ इति चतुर्थस्य पष्ठे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

यएकइदित्येकादशर्चसमसं सूक्तं भरद्वाजस्यायं त्रैष्टुभमेन्द्रं तथा चानुक्रान्तं—यएकइदेका-
दशेति आभिष्टविके मथमेहनिदशरात्रस्य मथमेहनि च माध्यंदिनसयने ब्राह्मणाच्छंसिरास्त्रे
अहीनसूक्तस्य स्थाने श्रीणि संपातसूक्तानि वेष्टिवदं द्वितीयं सूक्तं सूचितं च—यएकइद्यस्ति गमश्रृंग-
इति उपह्वयनाभ्येकाहेपीदं निष्केवल्यनिविद्धानं सूचितं च—यएकइदिति मध्यंदिनइति ।

एतत्प्रथमा—

यएकइद्व्यं चर्षणीनामिन्द्रं तं गीर्भिरभ्यर्च आभिः ।

यः पत्यते वृषभो वृष्ण्यावान् सत्यः सत्वा पुरुमायः सहस्वान् ॥ १ ॥

यः । एकः । इत् । ह्व्यः । चर्षणीनाम् । इन्द्रम् । तम् । गीः । अभिः ।

अभि । अर्चं । आभिः । यः । पत्यति । वृषभः । वृष्ण्यं वृष्वान् ।

सत्यः । सत्वा । पुरुमायः । सहस्वान् ॥ १ ॥

यइन्द्रश्चर्षणीनां प्रजानां आपस्तु एकइव एकएव हव्यो ह्यातव्यः आभिर्गीर्भिः स्तुतिरू-
पाभिर्वाग्भिः तमिन्द्रं अर्च्यर्चं अभिष्टौमि यइन्द्रः पत्यते स्तोत्रुनभिगच्छति यद्वा पत्यते लोकाना-
मीष्टे कीदृशः वृषभः कामानां वर्षिता वृष्ण्यावान् बलवान् सत्यः अवि संवादी सत्वा शत्रूणां
सादयिता कामानां दावावा सदेवांसनोतेर्वैदं रूपं पुरुमापो बहुपत्तः सहस्वानभिभवन्वान् तमि-
न्द्रमभिष्टौमीतिसंबन्धः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तमुनुः पूर्वे पितरो नवंग्वाः सप्तविप्रांसो अग्निवा जयन्तः ।

नुसुद्वा भंतं तु रिषवते घामद्रोषवाचं मृतिभिः शर्विष्ठम् ॥ २ ॥

तम् । ऊँ इति । नः । पूर्वं । पितरः । नवऽङ्वाः । सप्त । विप्रांसः ।
अग्नि । वाजयन्तः । नक्षत्रऽद्वाभम् । तनुरिम् । पर्वतेऽस्थाम् ।
अद्रौघऽवाचम् । मतिर्ऽभिः । शविष्ठम् ॥ २ ॥

पूर्वपत्न्याः नवग्वाः नवभिर्मातैः सत्रमनुष्ठितवन्तः सप्तसप्तसंख्याकाः विप्रासः विप्रामे-
धाविनः वाजयन्तः वाजमन्त्रंहविलक्षणमिन्द्रस्यकुर्वन्तः इन्द्रं वाजिनं बलिनं कुर्वन्तः तत्करो-
तीति णिच् एवंभूतानोस्माकं पितरो गिरसः तपु तपेवेन्द्रं मतिभिः स्तुतिभिरभितुष्टुवुरितिशेषः
कीदृशं नक्षद्वाभं नक्षतिर्गतिकर्मा अभिगच्छतां शत्रूणां दंभितारं हिंसितारं तनुरिं तरितारं प-
र्वतेषां पर्वतिष्ववस्थितं अद्रौघवाचं अद्रोग्धव्या अनतिक्रमणीयावागाज्ञारूपायस्य तं शविष्ठं ब-
ध्वत्तमं ॥ २ ॥

अथतृतीया-

तमीमहइन्द्रमस्वरायः पुरुवीरस्य नृवतः पुरुक्षोः ।
यो अस्कंधोयुरजरः स्वर्वान्तमाभरहरिवोमादयध्वै ॥ ३ ॥
तम् । ईमहे । इन्द्रम् । अस्य । रायः । पुरुऽवीरस्य । नृऽवतः ।
पुरुऽक्षोः । यः । अस्कंधोयुः । अजरः । स्वऽवान् । तम् । आ ।
भर । हरिऽवः । मादयध्वै ॥ ३ ॥

पुरुवीरस्य बहुपुत्रपौत्रयुक्तस्य नृवतः परिचारकजनसहितस्य पुरुक्षोर्बह्वन्स्य बहुपशो-
र्वा अस्वरायः इदं धनं द्वितीयाथेपद्यो तमिन्द्रं ईमहे याचामहे योरयिः अस्कंधोयुः अवि-
च्छिन्नः अजरो जराहानिरहितः स्वर्वाच्च सुखयुक्तः हेहरिवः हरिवन् स्वकीयाश्वोपेतेन्द्र त्वं वं
रायि मादयध्वै अस्मान्मादयितुं आभराहर ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

तन्नो विवोचोयदिते पुरा चिञ्जरितारं आनशुः सुभ्रमिन्द्र ।
कस्ते भागः किं वयो दुध्रिद्विहः पुरुहूत पुरुवसो सुरघ्नः ॥ ४ ॥
तत् । नः । वि । वोचः । यदिते । ते । पुरा । चित् । अरितारः ।
आनशुः । सुभ्रम् । इन्द्र । कः । ते । भागः । किम् । वयोः ।
दुध्रि । द्विहः । पुरुहूत । पुरुवसो इति पुरुवसो । असुरघ्नः ॥ ४ ॥

हेइन्द्र यदि यत् ते तव पुराचित् पूर्वस्मिन्काले जरितारः स्तोतारः सुप्तं सुखंआनसुः
 प्रायुः तव तत्सुखं नोस्माकं विबोचः विब्रूहि हेदुध दुर्धर हेखिद्वःशत्रूणांखेदयितः हेपुरुहूत हे-
 पुरुवसोइन्द्र असुरघ्न असुराणांहन्तुस्तेववयसेषु कोभागःकृतः वयः हविलक्षणमर्चांकिकृमं य-
 दि केचिच्चिरंतनाः पूर्वकालेपि त्वत्तःसकाशात् सुखं लेभिरं तर्ह्यहमपि तात्सुखंलभ्यमइतिविवा-
 यंसुखत्वातिविलंबोममासोढव्योभवेदित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

तंपृच्छन्तीवज्रहस्तंरथेष्टामिन्द्रंवेपीवक्त्रीयस्यनुगीः ।

तुविद्यामंतुविकूर्मिरंभोदांगात्तुमिपेनक्षतेतुम्रमच्छ ॥ ५ ॥ १३ ॥

तम् । पृच्छन्ती । वज्रहस्तम् । रथेऽस्थाम् । इन्द्रम् । वेपीं ।

वक्त्री । यस्य । नु । गीः । तुविद्यामन्तुम् । तुविद्विकूर्मिम् । रभः । दाम् ।

गात्तुम् । इपे । नक्षते । तुम्रम् । अच्छ ॥ ५ ॥ १३ ॥

पूर्वपोपालब्धइन्द्र ऋषये कामान्प्रायच्छत् ततःसकामपूर्णऋषिराह वज्रहस्तं वज्रपाणिं
 रथेष्टां रथेस्थितं तमिन्द्रं पृच्छन्ती अर्चयन्ती पृच्छतिरर्चयितिकर्मा वेपी वेपोयागादिलक्षणंकर्म
 तद्वती वक्त्रीगुणानां वक्त्रीगीः ईदृशीस्तुतिर्यस्ययजमानस्यभवति कीदृशमिन्द्रं पृच्छन्ती तुवि-
 द्यामंतुं तुवीनांबहूनांमहीतारं तुविकूर्मिं बहुकर्माणं रभोदां रभसोवलस्यदातारं तुइतिपूरणः स-
 यजमानः गातुं सुखं इपेगच्छति किंच तुप्तं प्रापयितारं शत्रुं अच्छाभिमुखं नक्षते गच्छति ॥५॥

॥ इतिचतुर्थस्यपठेनयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अथषष्ठी-

अयाहृत्यंमाययावावृधानंमनोजुवांस्रतवःपर्वतेन ।

अच्युताचिद्दीक्षितास्रोजोरुजोविद्वह्वाधूपताविरप्शिन् ॥ ६ ॥

अया । ह । त्यम् । मायया । वावृधानम् । मनः । जुवांस्रतवः । पर्वतेन ।

पर्वतेन । अच्युता । चित् । वीक्षिता । सुः । ओजः । रुजः । वि ।

द्वह्वा । धूपता । विद्वप्शिन् ॥ ६ ॥

हेस्वतवसः स्वभूतबलेन्द्र त्वंमनोजुवा मनोवद्रच्छता अया अनेनपर्वतेन बहुपर्वणा स्व-
कीयेनायुधेन वज्रेणशतपर्वणेतिदर्शनात् माययाववृधानं वर्धमानं त्वं तं प्रसिद्धं वृत्रं
व्यरुजः विशेषेणभांक्षीः तथा हे स्वोजः शोभनतेजः हेविरप्शिन हेमहन् इन्द्र त्वं अच्युता
अच्युतानि चिद्धि नाशरहितान्यपि वीळिता वीळितानि अशिथिलीकृतानि दृह्णा दृहानि पु-
राणि धृपता धर्षकेणवज्रेण व्यरुजोभ्रमवानसि ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

तंवाधि॒यान॒व्य॒स्या॒श॒र्वि॒ष्ठं॒प्र॒त्नं॒प्र॒त्न॒वत्परि॑तंस॒य॒ध्वै ।
स॒नो॒व॒क्ष॒द॒नि॒मा॒नः॒सु॒व॒ह्नेन्द्रो॒वि॒श्वान्य॑ति॒दुर्ग॑हाणि ॥ ७ ॥

तम् । वः । धिया । नव्यस्या । शर्विष्ठम् । प्रत्नम् । प्रत्नवत् ।
परि॒द॒तंस॒य॒ध्वै । सः । नः । व॒क्ष॒त् । अ॒नि॒द॒मानः । सु॒व॒ह्ता । इन्द्रः ।
विश्वानि । अति । दुः॒ऽग॒हा॒नि ॥ ७ ॥

नव्यस्या नवतरया धिया स्तुत्या शर्विष्ठं बलवत्तमं प्रत्नं पुराणं हेइन्द्र तंवस्त्वां प्रत्नवत्
चिरंतनाभ्रपयइव परितंसयध्वै परितोविस्तारयितुं अहंप्रवृत्तोस्मीतिशेषः अनिमानः अपरिमा-
णः सुवह्ता शोभनवहनः सइन्द्रः विश्वानि समस्तानि दुर्गहाणि दुर्गाणि नोस्मभ्यं अतिवक्षद-
तिवहतु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

आज॒नाय॑द्रु॒ह्णे॒पा॒र्थि॒वानि॑दि॒व्यानि॑दी॒पयो॑न्तरि॒क्षा ।
तपा॑वृ॒षन्वि॒श्वतः॑शो॒चि॒पा॒तान्ब्र॒ह्म॒द्विपे॑शो॒चय॑क्षाम॒पश्च॑ ॥ ८ ॥

आ । जनाय । द्रुह्णे । पार्थिवानि । दिव्यानि । दीपयः ।
अन्तरिक्षा । तप । वृषन् । विश्वतः । शोचिपा । तान् ।
ब्रह्मद्विपे । शोचय । क्षाम् । अपः । च ॥ ८ ॥

हेइन्द्र त्वं द्रुहणे साधुजनानांद्रोगुर्जेनायजनस्वराक्षसादेः पृथचर्थेचतुर्थी पार्थिवानि
पृथिव्यांभवानि दिव्यानि दिविभवानि अन्तरिक्षा अन्तरिक्षेभवानि च स्थानानि आदीपयः

आसमेतात्तापय हेवृषन् कामानांवापितरिन्द्र त्वं विश्वतः सर्वतोविद्यमानान् तान् राक्षसादीन्
शोचिषा त्वदीययादीभ्या तप दह किंच ब्रह्मद्विपे ब्राह्मणद्वेष्ट्रे राक्षसादये ब्रह्मद्विपदंघुमित्य-
र्थः क्षां पृथिवीं अपश्चान्तरिक्षं शोचय दीपय आपइत्यन्तरिक्षनामैतत् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

भुवोजनस्यदिव्यस्यराजापार्थिवस्यजगतस्त्वेपसंदृक् ।
धिष्ववञ्चन्द्रक्षिणइन्द्रहस्तेविश्वाअजुर्यदयसेविमायाः ॥ ९ ॥
भुवः । जनस्य । दिव्यस्य । राजा । पार्थिवस्य । जगतः ।
त्वेपसंदृक् । धिष्व । वज्रम् । दक्षिणे । इन्द्र । हस्ते । विश्वाः ।
अजुर्य । द्यसे । वि । मायाः ॥ ९ ॥

हेत्वेपसंदृक् दीपदर्शनेन्द्र दिव्यस्य दिविभवस्य जनस्य राजा ईश्वरोभुवोभवसि जग-
तोर्जगमस्य पार्थिवस्यच राजा भवसि दक्षिणे हस्ते वज्रं धिष्व निधेहि तेनवज्रेण विश्वाः
सर्वाआसुरीर्मायाः विदयसे विबाधसे दयदानगतिहिंसारक्षणेष्वितिधातुः हेइन्द्र अजुर्यं जर-
यितुमशक्येन्द्र त्वमिति ॥ ९ ॥

अथदशमी-

आसंयतमिन्द्रणःस्वस्तिशंत्रुतूर्यायबृहतीममृधाम् ।
ययादासान्यार्याणिवृत्राकरोवज्रिन्सुतुकानाहुंपाणि ॥ १० ॥
आ । समुद्यतम् । इन्द्र । नः । स्वस्तिम् । शत्रुहृतूर्याय ।
बृहतीम् । अमृधाम् । यया । दासानि । आर्याणि । वृत्रा ।
करः । वज्रिन् । सुतुका । नाहुंपाणि ॥ १० ॥

हेइन्द्र शत्रुतूर्याय शत्रूणांतारणाय बृहतीं महतीं अमृधां अहिंसितां संयतं संयतीं
संगच्छमानां स्वस्ति क्षेमलक्षणां संपदं हेइन्द्र नोस्मभ्यमाभर हेवज्रिन् वज्रवज्रिन्द्र यथास्व-
स्या दासानि कर्महीनानिमनुष्यजातानि आर्याणि कर्मयुक्तानि करः अकरोः नाहुपाणि म-
नुष्यसंबन्धीनि नहुपाइतिमनुष्यनामैतत् वृत्रा वृत्राणि शत्रून् सुतुका सुतुकानि शोभनहिंसो-
पेतान्यकरोः ॥ १० ॥

अथैकादशी-

सनो॑नियु॒द्धिः॑पुरु॒हूत॑वेधोवि॒श्ववारा॑भि॒रग॑हिप्रयज्यो ।

नया॑अदे॒वोवर॑ते॒नदे॒वआ॑भिर्या॒हि॒तूय॑माम॒द्भ्यद्रिक् ॥ ११ ॥१४॥

सः । नः । नियु॒त्द्धिः । पुरु॒हूत । वे॒धः । वि॒श्ववारा॑भिः ।

आ । ग॒हि । प्र॒यज्यो इति॑ प्र॒यज्यो । न । याः । अदे॒वः । वर॑ते ।

न । दे॒वः । आ । आ॒भिः । या॒हि । तूय॑म् । आ । म॒द्भ्यद्रिक् ॥११॥१४॥

हेपुरुहूत हेवेधोविधातः हेमयज्यो प्रकृष्टेनयजनीयेन्द्र सत्वं विश्ववाराभिः विश्वैर्वरणीयाभिः संभजनीयाभिः नियुद्धिरश्वैर्नोस्मानागसागच्छ अदेवोसुरः यानियुतःयानश्वान्नवरते नवारयति देवश्च नवरते आभिर्नियुद्धिः तूयमाक्षिप्रमेव मद्भ्यद्रिक् मदभिमुत्तःसत् आयासागच्छ अद्र्यागमस्यद्विर्वचनंछान्दसं ॥ ११ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपष्ठेचतुर्दशोवर्गः॥ १४ ॥

सुतइदिविदशर्चमष्टमंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभ्यैन्द्रं सुतइदशेत्यनुक्रान्तं विपुवतिनिष्केवत्येइदंसूक्तं सूत्रितंच-सुतइत्त्वमेषमपूर्वीरिति । महावतेपिनिष्केवत्येइदमादीनित्रीणिसूक्तानि तथैवपंचमारण्यकेसूत्रितं-सुतइत्त्वंनिमि॒श्लइन्द्र॑सोमइतित्रीणीति ।

तत्रमथमा-

सु॒तइ॒त्त्वंनि॑मि॒श्लइन्द्र॑सो॒मेस्तो॑मे॒ब्रह्म॑णि॒शस्य॑मान॒उक्थे॑ ।

यद्वा॑यु॒क्ताभ्या॑म॒धव॑न्हरि॒भ्यांवि॑भ्र॒हृज्जं॑वा॒हो॒रिन्द्र॑या॒सि ॥ १ ॥

सु॒ते । इत् । त्वम् । नि॒मि॒श्लः । इन्द्र॑ । सो॒मे । स्तो॒मे । ब्रह्म॑णि ।

श॒स्य॑माने । उ॒क्थे । यत् । वा । यु॒क्ताभ्या॑म् । म॒धव॑न् ।

हरि॑भ्याम् । वि॒भ्रत् । व॒ज्जम् । वा॒होः । इन्द्र॑ । या॒सि ॥ १ ॥

सोमेसुतेइद अभिपुतएव सति ब्रह्मणि बृहति महति स्तोमे स्तोत्रे उच्चार्यमाणेसति उक्थेशस्ते शस्यमानेसति हेइन्द्र त्वं निमिश्लः निमिश्लःसत् हरी संयोजयन् हेमधवन् धनवन्निन्द्र त्वं वाहोर्हस्तयोर्वज्जंस्वकीयमायुधं विभ्रत् धारयन् युक्ताभ्यां रथेनियुक्ताभ्यां हरिभ्यामश्वभ्यां यासि यद्वा आगच्छसीति यच्च तत्सोमेभिपुतइतिसंबन्धः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

यद्वादिदिविपार्यैसुष्विमिन्द्रवृत्रहृत्येवंसिंशूरंसातौ ।

यद्वादक्षस्यविभ्युपोअविभ्युदरन्धयःशर्धतइन्द्रदस्यून् ॥ २ ॥

यत् । वा । दिवि । पार्यै । सुष्विम् । इन्द्र । वृत्रहृत्ये । अवसि ।

शूरंसातौ । यत् । वा । दक्षस्य । विभ्युपः । अविभ्यत् । अरन्धयः ।

शर्धतः । इन्द्र । दस्यून् ॥ २ ॥

हेइन्द्र त्वं दिवि घुलोके शूरसातौ शूरैर्भटैःसंभजनीये वृत्रहृत्ये युद्धेच पार्यै प्रातव्ये सति सुष्विमभिपोतारं यजमानं अवसि यद्वा रक्षसीति यच्चवेतिसमुच्चये दक्षस्य यज्ञादि-
पुत्तमर्थस्य विभ्युषः शत्रुभ्योविभ्यतो जनस्य शर्धतः संग्राहेउत्तहमानान् दस्यूनुपक्षपयितृनश-
शून् हेइन्द्र त्वं अविभ्यद्गीतिरहितःसन् अरन्धयः यद्वा वशीकरोपीति यच्चतत्सर्वं सोमेभिपुतइ-
तिपूर्वेणसंबन्धः तथाचोक्तं यद्वाहोर्धारयन्वर्जहरिभ्यांयासि वृत्रहन् ॥ यच्चरक्षतिसंग्रामेनूरसोम-
मभिपुण्यवः ॥ यच्चकर्मसुदक्षस्ययजमानस्यापारयः ॥ वशीकरोपिवांतस्मैविभ्यतेभीतिवर्जि-
तः ॥ तत्सोमेभिपुतेस्तोत्रशस्त्रयोश्चप्रवृत्तयोः ॥ इतिहृचोयमेकार्थःसुतइत्वमितिद्वयंइति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

पातासुतमिन्द्रोअस्तुसोमंप्रणेनीरुप्रोजरितारंमूती ।

कर्तावीरायसुष्वयउलोकंदातावसुस्तुवतेकीरयैचित् ॥ ३ ॥

पाता । सुतम् । इन्द्रः । अस्तु । सोमम् । प्रह्नेनीः । उग्रः ।

जरितारम् । ऊती । कर्ता । वीराय । सुष्वये । ऊँ इति ।

लोकम् । दाता । वसु । स्तुवते । कीरयै । चित् ॥ ३ ॥

इन्द्रः सुतमभिपुतंसोमं पातास्तु पानशीलोभवतु तृन्तत्वान्नलोकाव्ययनिष्ठेतिपृष्ठीप्रति-
षेधार्थः कीदृशः ऊती ऊत्पामार्गेण जरितारं स्तोतारं प्रणेनीः प्रकर्षणेनेता उग्रः उदूर्णः वीराय
यज्ञादिकर्मसुदक्षाय सुष्वये सोमाभिपवंकुर्वतेयजमानाय लोकं स्थानं कर्तादातेत्यर्थः उद्विपा-
दपूरणः स्तुवेत स्वोमंकुर्वते कीरयैचिद् चिदितिचार्थेस्तोत्रेच कीरिरितिस्तोत्रनामैतद् वसु ध-
नंदावास्तु ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

गन्तेषान्तिसर्वनाहरिभ्यां वृश्चिर्वज्रं पृषिः सोमं दृदिगाः ।
कर्ता वीरं नर्यं सर्ववीरं श्रोता हवंगृणतः स्तोमं वाहाः ॥ ४ ॥

गन्ता । इर्यन्ति । सर्वना । हरिभ्याम् । वृश्चिः । वज्रम् । पृषिः ।
सोमम् । दृदिः । गाः । कर्ता । वीरम् । नर्यम् । सर्ववीरम् ।
श्रोता । हवम् । गृणतः । स्तोमं वाहाः ॥ ४ ॥

इन्द्रः हरिभ्यां स्वकीयाभ्यां इर्यन्ति हृदयस्थानानि घीणि सवना सवनानि गन्ता ग-
मनशीलो भवतु कीदृशः वज्रं स्वकीयमायुधं वृश्चिर्भर्ता धारकः सोममभिपुतं पृषिः पाता गाः
दृदिदाता नर्यं मनुष्यहितं सर्ववीरं बहुपुत्रोपेतं वीरं पुत्रं कर्ता यजमानाय दाता गृणतः स्तुवतः
स्तोतुः संबन्धि हवं स्तोत्रं श्रोताश्रावकः स्तोमवाहाः स्तोमैः स्तोत्रैर्वहनीयः ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

अस्मै वयं यद्वा वान्तर्हि विष्म इन्द्राय योनः प्रदिवो अपस्कः ।
सुते सोमैस्तुमसि शंसं दुक्थेन्द्राय ब्रह्मवर्धनं यथासत् ॥ ५ ॥ १५ ॥

अस्मै । वयम् । यत् । वानं । तत् । विविष्मः । इन्द्राय ।
यः । नुः । प्रदिवः । अपः । करिति कः । सुते । सोमैः । तुमसि ।
शंसत् । उक्था । इन्द्राय । ब्रह्म । वर्धनम् । यथा । असत् ॥ ५ ॥ १५ ॥

प्रदिवः पुराणोय इन्द्रः नोस्मदर्थं अपः पोषणादिकं कर्म कः करोति अयमिन्द्रः यवस्तो-
त्रादिकं वान कामपते अस्मा इन्द्राय वयं तद्विविष्मः व्याप्तुमः कुर्म इत्यर्थः सोमैस्तुतेभिपुते
सवि स्तुमसि स्तुमः इन्द्राय स्तोत्राणि कुर्मः उक्था उक्थानि शस्त्राणि शंसत् शंसतः प्रथमा-
बहुवचनस्य लुक् ब्रह्म हविलक्षणमन्नं इन्द्रायेन्द्रार्थवर्धनं यथा वृद्धिकरं असत् स्यात् तथा कुर्म-
इत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति चतुर्थस्य षष्ठेऽष्टकं चतुर्थोऽष्टकः ॥ १५ ॥

अथपठो-

ब्रह्माणिहिचक्रुपेवर्धनानितावत्तइन्द्रमृतिभिर्विविष्मः ।

सुतेसोमेषुतपाःशंतमानिरान्द्याक्रियास्मवक्षणानियुज्ञैः ॥ ६ ॥

ब्रह्माणि । हि । चक्रुपे । वर्धनानि । तावत् । ते । इन्द्र ।

मृतिभिः । विविष्मः । सुते । सोमैः । सुत॒ऽपाः । शम॒ऽत॒मानि ।

रा॒न्द्या । क्रि॒यास्म । वक्ष॑णानि । यु॒ज्ञैः ॥ ६ ॥

हेइन्द्र त्वं हियस्मात्कारणात् ब्रह्माणि स्तोत्राणि वर्धनानि स्वयमेववृद्धिकराणि चक्रु-
षे कृतवानसि तस्मात्कारणात् तावत् तावन्ति तादृशानि स्तोत्राणि ते तुभ्यं मविभिर्बुद्धि-
भिः वयं विविष्मः व्यामुमः वर्धनानि स्तोत्राणि मम यथा भवेयुः त्वं तादृशानि कल्पितवान-
सीत्पर्यः अपिच हेसुतपाः अभिपुतसोमस्यपातः त्वामुद्दिश्य सुतेसोमैःअभिपुतेसति शंतमानि
सुखंरुचमानि रांद्वा रांद्वाणि रमणीयानि यज्ञैर्हविर्भिर्युक्तानि वक्षणानि बाहकानि स्तोत्रा-
णि क्रियास्म करवाम ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

सनेवोधिपुरोळाशंरराणःपिबानुसोमंगोऋजीकमिन्द्र ।

एदंबर्हिर्यजमानस्यसीदोरुंरुंधित्वायतउलोकम् ॥ ७ ॥

सः । नः । वोधि । पुरोळाशम् । रराणः । पिब । नु । सोमम् ।

गो॒ऽऋ॒जीकम् । इन्द्र । आ । इ॒दम् । व॒र्हिः । यज॑मानस्य ।

सी॒द । उ॒रुम् । रु॒धि । त्वा॒ऽय॒तः । ऊँ इति । लो॒कम् ॥ ७ ॥

हेइन्द्र रराणोरममाणः सत्त्वं नोस्मदीयं पुरोळाशं एतदृक्षणंहविर्वोधि बुध्यस्व किंच गो-
ऋजीकं गोधिकारदध्यादिभिःसंस्कृतं अभिपुतंसोमंनुक्षिपं पिब पिबेः तदर्थं च यजमानस्य
संबन्धीदं बहिरासीदाभिविश तदनंतरं त्वायतस्त्वामिच्छन्तोयजमानस्य लोकं स्थानं उरु
विस्तीर्णं रुधि कुरु उदतिपूरणः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

समन्दस्वाह्यनुजोपमुग्रप्रत्वायज्ञासंडमेअंशुवन्तु ।

प्रेमेहवासःपुरुहूतमस्मेआत्वेयंधीरवंसइन्द्रयम्याः ॥ ८ ॥

सः । म॒न्द॒स्व । हि । अ॒नु । जो॒षम् । उ॒ग्र । प्र । त्वा । य॒ज्ञासः ॥
इ॒मे । अ॒श्रु॒वन्तु । प्र । इ॒मे । ह॒वांसः । पु॒रु॒हूतम् । अ॒स्मे इति ।
आ । त्वा । इ॒यम् । धीः । अ॒वसे । इ॒न्द्र । य॒म्याः ॥ ८ ॥

हेउग्र उदूर्णवलेन्द्र सत्वं अनुजोषं कामानुगुणं यथाभवतितथा मन्दस्व मोदस्व हिश-
ब्दःपादपूरणः हियोमेमन्दस्वेत्याख्यातस्यव्यत्ययात्सर्वानुदात्तत्वं इमेयज्ञासोयज्ञाः सोमाः त्वा त्वा
माश्रुवन्तु मामुवन्तु हेपुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्र त्वां अस्मे अस्मदीयानि इमे हवासोहवाःस्तोत्राणि
मामुवन्तु इयंधीः स्तुतिः त्वां अवसे अस्माकं रक्षणाय आयम्याः आयच्छतु नियच्छतु ॥८॥

अथनवमी-

त॒वंःस॒खायःसं॒यथासु॒तेषु॒सोमै॑भिरी॒पृणता॑भो॒जमिन्द्र॑म् ।
कु॒वित्त॑स्मा॒अस॑न्ति॒नोभ॑रा॒यन॑सु॒ष्विन्द्रो॑वसे॒मृधाति॑ ॥ ९ ॥
तम् । वः । स॒खायः । सम् । यथा । सु॒तेषु । सोमै॑भिः । ई॒म् ।
पृ॒णत । भो॒जम् । इ॒न्द्रम् । कु॒वित् । तस्मै॑ । अ॒सन्ति । नः ।
भ॒राय॑ । न । सु॒र्वि॒म् । इ॒न्द्रः । अ॒वसे । नृ॒धाति॑ ॥ ९ ॥

हेसखायः स्तोतारोवोयुयं सोमेषु सुतेषु अभिषुतेषुसत्सु भोजं दातारं तर्पी एतमिन्द्रं
सोमेभिः सोमैः यथाकामं संपृणत संपूरयत तस्माइन्द्राय कुविद्वहूपकरणं कुविदितिवहुनामि-
त्तव असति अस्तु किमर्थं नोस्माकं भराय भरणाय पोषणाय इन्द्रः सुष्विमभिषवणशीलं यज-
मानं अवसे तर्पणाय नमृधाति नवाधते ॥ ९ ॥

अथदशमी-

ए॒वेदिन्द्रः॑सु॒तेअ॑स्ता॒वि॒सोमै॑भ्र॒द्वाजे॑पु॒क्षपु॒दिन्म॒घोनः॑ ।
अ॒स॒द्यथा॑ज॒रि॒त्रउ॒तसू॒रि॒न्द्रो॒रायो॑वि॒श्ववा॑रस्य॒दाता॑ ॥ १० ॥ १६ ॥
ए॒व । इत् । इ॒न्द्रः । सु॒ते । अ॒स्ता॒वि । सोमै॑ । भ्र॒त॒श्वा॒जेपु॑ ।
क्ष॒र्यत् । इत् । म॒घोनः॑ । अ॒सत् । यथा॑ । ज॒रि॒त्रे । उ॒त । सू॒रिः ।
इ॒न्द्रः । रा॒यः । वि॒श्ववा॑रस्य । दा॒ता ॥ १० ॥ १६ ॥

मघोनोधनवतोहविष्मतीयजमानस्य क्षयत् इंश्वरः इन्द्रः सोमेसुते अभिपुतेसति भरद्वा-
जेषु भरद्वाजेमपि एव एवं अस्तावि स्तुवोभूत् इन्द्रः जरित्रे स्तोत्रे सूरिः सन्मार्गे प्रे-
रकोयथासत् भवत् उतापिच विश्ववारस्य विश्वैर्वरणीयस्य रायोधनस्य दाता यथाभवेत्
तथा स्तावीतिसंबन्धः इदितिद्वयंपूरणम् ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपष्ठेपोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

॥ इतिपष्ठेमंडलेद्वितीयोनुवाकः ॥ २ ॥

तृतीयेनुवाकेविंशतिसूक्तानि तत्रवृषामदइतिदशचैप्रथमंसूक्तं भरद्वाजस्यार्थं वैष्टभमे-
न्द्रं वृषेत्यनुक्रान्तं विपुवतिनिष्केवल्येएतत्सूक्तं सूत्रितंच—वृषामदःप्रमहिष्ठायेति ।

तत्रप्रथमा—

वृषामदइन्द्रेऽश्लोकं उक्थासचासोमेषुसुतृपाऋजीषी ।

अर्च्योमघवानृभ्यं उक्थैद्युक्षोराजागिरामक्षितोतिः ॥ १ ॥

वृषा । मदः । इन्द्रे । श्लोकः । उक्था । सचा । सोमेषु । सुतृपाः ।

ऋजीषी । अर्च्यः । मघवा । नृभ्यः । उक्थैः । द्युक्षः । राजा ।

गिराम् । अक्षितः । उतिः ॥ १ ॥

सोमेषु सोमवत्सुयागेषु इन्द्रे सोमपानजनितोमदः वृषा यजमानस्यकामानां वर्षकोभव-
ति यद्वा सर्वजनाह्लादकस्य वर्षणस्य कर्ता भवति उक्था उक्थेनशस्त्रेण सचा सह श्लोक-
स्तोत्ररूपः शब्दोवृषाभवति सुतृपाः अभिपुतस्य सोमस्य पाता ऋजीषी ऋजीषं गतरसमपि
सोमं नपरित्यजन् मघवा धनवान् सचेन्द्रोनुभ्यःस्तुतीनानेवृष्यः उक्थैः स्तोत्रैः अर्च्योर्वनी-
योभवति द्युक्षोद्युलोकनिवासः गिरां स्तुतीनां राजेश्वरइन्द्रः अक्षितोतिरक्षिणरक्षश्वभ-
वति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तनुर्विरोनयोविचेताःश्रोताहवंगृणतउन्पूतिः ।

यसूःशंसोनाकाहधायावाजीस्तुतोविदयेदातिवार्जम् ॥ २ ॥

तर्तुरिः । वीरः । नर्यः । विद्वेताः । श्रोता । हवम् । गृणतः ।
 उर्विद्वेतिः । वसुः । शंसः । नराम् । कारुधधायाः । वाजी ।
 स्तुतः । विद्वेथे । दाति । वाजम् ॥ २ ॥

वाजी अन्नवानिन्द्रः विद्वेथे यज्ञे अस्माभिःस्तुतःस्तन् वाजमर्नदाति अस्मभ्यंददाति
 कीदृशइन्द्रः तर्तुरिः शत्रूणांहिसकः वीरोविक्रान्तः नर्योनरहितः विचेताः विविक्रज्ञानः
 हवमस्पदीयंस्तोत्रं श्रोता गृणतः स्तुवतः स्तोत्रजनस्य उर्व्येतिः विस्तरक्षः वसुर्वासयिता
 नरां नृणां स्तोत्रजनानां शंसः शंसनीयः कारुधायाः कारुणांस्तोत्रांधारयिता एवंभूतइन्द्रो-
 वाजंददातीविसंबन्धः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

अक्षोनचक्रयोःशूरवृहन्प्रतेमह्णारिरिचेरोदस्योः ।
 वृक्षस्यनुतेपुरुहूतवयाव्यूतयोरुरुहुरिन्द्रपूर्वाः ॥ ३ ॥

अक्षः । न । चक्रयोः । शूर । वृहन् । प्र । ते । मह्ण । रिरिचे ।
 रोदस्योः । वृक्षस्य । नु । ते । पुरुहूत । वयाः । वि । ऊतयः ।
 रुरुहुः । इन्द्र । पूर्वाः ॥ ३ ॥

हेशूर विक्रान्तेन्द्र वृहन् महान् वेत्वदीयोमह्ण महिमा रोदस्योर्यावापृथिव्योः परिरिचे
 अतिरिच्यते द्यावापृथिवीभ्यामित्यर्थः अत्रदृष्टान्तः—चक्रयोःचक्रयोः अक्षोन रथसंबन्धी अ-
 क्षोयथाचक्राभ्यांबहिर्गतः तद्वद् हेपुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्र त्वदीयाः पूर्वीर्वृह्यः ऊतयोरक्षाः
 विरुरुहुः विशेषेणरोहन्ति तत्रदृष्टान्तः—वृक्षस्यनु यथावृक्षस्य षयाः शाखाः विरोहन्तिद्व ॥३॥

अथचतुर्थी—

शर्चीवनस्तेपुरुशाकशाकागवांमिवस्तुतयःसंचरणीः ।
 वत्सानांनतंतयस्तइन्द्रदामंन्वन्तोअदामानःसुदामन् ॥ ४ ॥

शचीवतः । ते । पुरुंशक् । शाकाः । गर्वाद्भव । स्तुतयः ।
 समुच्चरणीः । वत्सानाम् । न । तन्तयः । ते । इन्द्र । दामन्भवन्तः ।
 अदामानः । सुदामन् ॥ ४ ॥

हेपुरुशाक बहुकर्मभिन्द्र शचीवतः प्रज्ञावतस्तेत्वदीयाः शाकाः शक्तयःकर्माणिवा सर्वतः
 संचरन्तीतिशेषः तत्रदृष्टान्तः—गवामिव धेनूनांस्तुतयोमार्गाः यथा संचरणीः सर्वत्रसंचारिणोभ-
 वन्तितद्वद् अपिच वत्सानां न तंतयः तंतिर्नामदीर्घप्रसारितारजुः तत्रनियतैर्विशालखदामभिः
 बहवोवत्सावध्यन्ते यथा तन्तयोबहुनांवत्सानांबन्धकाः हेसुदामन् शोभनदामेन्द्र तथा तेत्वदी-
 याः शाकाः दामन्वन्तः बंधनवन्तः बहूनांशत्रूणांबंधकाः अदामानः स्वयमन्यैरबद्धाः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

अन्यदद्यकर्वरमन्यदुश्वोसञ्चसन्मुहुंराचुक्किरिन्द्रः ।
 मित्रोनोअत्रवरुणश्चपूषार्योवशस्यपर्येतास्ति ॥ ५ ॥ १७ ॥

अन्यत् । अद्य । कर्वरम् । अन्यत् । ऊँ इति । श्वः । असत् ।
 च । सत् । मुहुः । आश्चक्रिः । इन्द्रः । मित्रः । नः । अत्र ।
 वरुणः । च । पूषा । अर्यः । वशस्य । परिहृता । अस्ति ॥ ५ ॥ १७ ॥

अमभिन्द्रः अयास्मिन्दिवसे अन्यद् कर्वरं कर्मनामैतद् कर्मकरोति अन्यदु अन्यदेव
 उक्तविलक्षणमेवकर्म श्वः परस्मिन्दिने करोति एतदेव विवियते असच्च अशुभमशनिपातना-
 दिकं सत् वर्षणादिकं शोभनकर्मच यद्वा त्रिशिरसोविश्वरूपस्य वधादिकमसत् कर्मलोपोपद्रव-
 कारिणोवृत्रादेरसुरस्य वधादिरूपं सत्कर्मच मुहुः पुनःपुनः असाविन्द्रः आचक्रिः कर्ताभवति
 एवं परस्परविलक्षणकर्म स्वमहिम्ना पुनःपुनरावर्तयन् प्रतिदिवसमन्यदेव परेषामसाधारणं कर्म
 करोतीत्यर्थः एवंविधइन्द्रः अत्रास्मिन्यज्ञेनोस्माकं वशस्य कामयितव्यस्यफलस्य स्वर्गादेः प-
 र्येतास्ति परिगमयिताभवतु अस्तेलेंदिरूपं मित्रोहरभिमानीदेवः वरुणोरान्यभिमानी पूषा पो-
 पकोदेवः अर्यः प्रेरकः सविता एतेचेन्द्रेणनियम्यमानाअस्मदीयस्यकामस्य परिगमयितारः
 सन्तु यद्वा मित्रादयोप्यत्रस्वप्राधान्येन अभिधीयन्ते मित्रादयइन्द्रः प्रत्येकं अस्मदीयस्यका-
 मस्यपर्येतास्तु तथाच गृहदेवतापामुक्तं प्रीतयेन्यदितित्वेतेवैश्वदेव्यावृचौश्चतेइति ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपष्ठेसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथषष्ठी-

वित्त्वदापोनपर्वतस्यपृष्ठादुक्थेभिर्निद्रानयन्तयज्ञैः ।
तंत्वाभिःसुष्टुतिभिर्वाजयन्तआजिनजग्मुर्गिर्वाहोअश्वाः ॥ ६ ॥

वि । त्वत् । आपः । न । पर्वतस्य । पृष्ठात् । उक्थेभिः । इन्द्र ।
अनयन्त । यज्ञैः । तम् । त्वा । आभिः । सुस्तुतिभिः । वाजयन्तः ।
आजिम् । न । जग्मुः । गिर्वाहः । अश्वाः ॥ ६ ॥

हेन्द्र त्वत् त्वत्सकाशात् उक्थेभिरुक्थैःशस्त्रैः यज्ञैर्हविर्भिश्च स्वोत्तारः कामान् आत्मनो-
व्यनयन्त विविधंपापयन्ति तत्रदृष्टान्तः-पर्वतस्याद्रेःपृष्ठादुपरिभागात्आपोन अपः उदकानिय-
थातद्दत् अपिचहेगिर्वाहः गीर्भिःस्तुतिरूपाभिर्वाग्भिः वहनीयेन्द्र तंप्रसिद्धं त्वा त्वां वाजयन्तो-
बलिनंकुर्वन्तः यद्वा वाजयन्मिच्छन्तः भरद्वाजाःस्वोत्तारः आभिः पूर्वोक्ताभिःसुष्टुतिभिःशोभना-
भिःस्तुतिभिः जग्मुः प्रापुः क्षिपगमनेदृष्टान्तः-अश्ववाहाः आजिन संग्रामयथाशीर्षमापुः
तद्दत् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

नयंजरन्तिशरदोनमासानद्यावइन्द्रमवकर्शयन्ति ।
वृद्धस्यचिद्धर्धतामस्यतनूःस्तोमैभिरुक्थैश्चशस्यमाना ॥ ७ ॥

न । यम् । जरन्ति । शरदः । न । मासाः । न । द्यावः । इन्द्रम् ।
अववृद्धकर्शयन्ति । वृद्धस्य । चित् । वर्धताम् । अस्य । तनूः ।
स्तोमैभिः । उक्थैः । च । शस्यमाना ॥ ७ ॥

शरदः संवत्सराः यमिन्द्रं नजरन्ति नजरयन्ति नापक्षीणयन्ति तथा मासाश्च नापक्षी-
णयन्ति तथा द्यावोदिवसाश्चयमिन्द्रंनावकर्शयन्ति नाल्नीभावयन्ति वृद्धस्यचिद् प्रवृद्धस्यापि
अस्येन्द्रस्य तनूः शरीरं स्तोमैभिरस्पर्दीपैःस्तोत्रैःउक्थैश्चशस्त्रैश्च शस्यमाना स्तूयमाना सती
वर्षतां प्रवृद्धाभवतु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

नवीळ्वेनमतेनस्थिरायनशर्धतेदस्युज्जुतायस्तवान् ।
अज्जाइन्द्रस्यगिरयश्चिदृष्वागंभीरेचिन्द्रवतिगाधमस्मै ॥ ८ ॥
न । वीळ्वे । नमते । न । स्थिराय । न । शर्धते । दस्युज्जुताय ।
स्तवान् । अज्जाः । इन्द्रस्य । गिरयः । चित् । ऋष्वाः । गंभीरे ।
चित् । भवति । गाधम् । अस्मै ॥ ८ ॥

स्तवान् अस्माभिःस्तूयमानइन्द्रः वीळ्वे दृढगात्राय यजमानाय ननमते नवशीभवति
स्थिराय युद्धेअविचलितायच ननमते शर्धतेउत्सहमानाय दस्युज्जुताय कर्मवर्जितैःप्रेरिताययजमा-
नाय नवशीभवति यद्यपि स्तोतारोबहुगुणाःसन्ति तथापीन्द्रस्तेभ्योदस्युसहितेभ्योनवशीभव-
तीत्यर्थः अपिचऋष्वाः महान्तः गिरयश्चित्पर्वताअपिइन्द्रस्यअज्जाः असुगमनाः क्षेपणीयाभव-
न्ति गंभीरेचिदगाधेपिस्थाने अस्माइन्द्राय गाधमेवस्थानं विषयोभवति ॥ ८ ॥

अथनवमी-

गंभीरेणउरुणामन्त्रिन्प्रेपोयन्धिसुतपावन्वाजान् ।
स्थाऊपुऊर्ध्वऊतीअरिपण्यक्तोर्ध्वैष्टौपरितकम्यायाम् ॥ ९ ॥
गंभीरेण । नः । उरुणा । अमन्त्रिन् । प्र । इयः । यन्धि ।
सुतपावन् । वाजान् । स्थाः । ऊँ इति । सु । ऊर्ध्वः । ऊती ।
अरिपण्यन् । अक्तोः । विऽउंष्टौ । परितकम्यायाम् ॥ ९ ॥

हेअमन्त्रिन् अमत्रं बलं तद्वन् हेसुतपावन् सुतस्मसोमस्पपातरिन्द्र गंभीरेणकेनापिदुर-
षगाहेन उरुणा विस्तीर्णेन मनसा नोस्पभ्यं इपोन्नानि वाजान्वलानिच प्रयन्धि प्रयच्छ किंच
अक्तोरात्रेः व्युष्टौ विवासे अद्धि परितकम्यायां रात्रौ हेइन्द्र त्वं ऊती अस्माकंरक्षायै अरि-
पण्यन्निहिसंस्वं ऊर्ध्वउद्युक्तः स्थाः ऊपु सुदुतिष्ठैव ॥ ९ ॥

अथदशमी-

सचस्वनापमवसेअमीकइतोवातमिन्द्रपाहिरिपः ।
अमाचैनमरण्येपाहिरिपोमदेमशताहिमाःसुवीराः ॥ १० ॥ १८ ॥

सचस्व । नायम् । अवसे । अभीके । इतः । वा । तम् । इन्द्र ।
 पाहि । रिपः । अमा । च । एनम् । अरण्ये । पाहि । रिपः ।
 मदेम । शतहहिमाः । सुहवीराः ॥ १० ॥ १८ ॥

हेन्द्र त्वं नायं कर्मणास्तुतीनांचनेतारं अभीके संग्रामे अवसेरक्षणाय सचस्व सेवस्व
 इतोवाअस्माव सन्निरुष्टाच्चरिपः शत्रोः अमुतोविप्रकृष्टाच्छत्रोश्च वाशब्दः अनुक्तेनविवक्षिते-
 नसमुच्चयार्थः हेन्द्र तंस्तोतारं पाहि रक्ष तथा अमाच गृहेच अमेतिगृहनाम अरण्ये का-
 नेनेच रिपः शत्रोः पाहि तंरक्ष तदनन्तरं सुवीराः शोभनपुत्रावयं शतहिमाः शतसंवरसरात्मदेम
 हृष्याम ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपष्ठेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

यात ऊतिरितिनवर्चेद्वितीयं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमेन्द्रं तथाचानुक्रांतं—पातेनवेति ।
 पृष्ठ्याभिप्लवपडहयोः द्वितीयेहनिइदं सूक्तं निष्केवत्यनिविद्धानं सूत्रितंच—यातऊतिरवमेति-
 मध्यंदिनइति ।

तत्रप्रथमा—

यात ऊतिरवमायापरमायामध्यमेन्द्रं शुष्मिन्नस्ति ।
 ताभिरूपुर्वृत्रहृत्येवीर्नृभिश्चवाजैर्महान् उग्र ॥ १ ॥
 या । ते । ऊतिः । अवमा । या । परमा । या । मध्यमा । इन्द्र ।
 शुष्मिन् । अस्ति । ताभिः । ऊँ इति । सु । वृत्रहृत्ये ।
 अवीः । नः । एभिः । च । वाजैः । महान् । नः । उग्र ॥ १ ॥

हेशुष्मिन् बलवन्निन्द्र तेत्वदीया या ऊतिर्यारक्षा अवमा अधमास्ति यापरमा उत्कृष्टा-
 स्ति यामध्यमास्ति ताभिरूपुतिभिः वृत्रहृत्ये युद्धेनोस्मान् हु अत्यन्तं अवीः पालय किंचहेउ-
 ग्रउद्दूर्णेन्द्र महान्स्त्वं एभिर्भोग्यसाधनैवजैरनैश्च नोस्मान्संयोजयेतिशेषः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

आभिःस्पृधोमिथतीररिपण्यन्नमित्रस्यव्यथयामन्युर्मिन्द्र ।
 आभिर्विश्वाअभियुजोविपूचीरार्याषुविशोवतारीर्दासीः ॥ २ ॥

आग्निः । स्पृधः । मिथतीः । अरिषण्यन् । अमित्रस्य । व्यथय ।
मन्युम् । इन्द्र । आग्निः । विश्वाः । अभियुजः । विषूचीः ।
आर्याय । विशः । अव । तारीः । दासीः ॥ २ ॥

हेइन्द्र आभिरस्मदीयाभिः स्तुतिभिः मिथतीः शत्रुसैन्यानिहिंसतीः स्पृधोस्मदीयाःसे-
नाः अरिषण्यन् अहिंसन् पालयन्नित्यर्थः अमित्रस्यशत्रोः मन्युं संग्रामादिपुविद्यमानंकोपं व्य-
थय नाशय अपिच आभिःस्तुतिभिरेव अभियुजोभियोक्त्रीःविषूचीः सर्वतोविद्यमानाः दासीः
कर्मणामुपक्षपित्रीः विश्वाः सर्वाः विशः प्रजाः आर्याय यज्ञादिकर्मकृतेयजमानाय अवता-
रीः विनाशय ॥ २ ॥

अथतृतीया—

इन्द्रंजामयंउतयेजामयोर्वाचीनासोवनुषोयुयुञ्जे ।
त्वमेपांविथुराशर्वासिजह्मिष्टृष्ण्यानिकृणुहीपराचः ॥ ३ ॥
इन्द्र । जामयः । उत । ये । अजामयः । अर्वाचीनासः । वनुषः ।
युयुञ्जे । त्वम् । एषाम् । विथुरा । शर्वासि । जहि । वृष्ण्यानि ।
कृणुहि । पराचः ॥ ३ ॥

हेइन्द्र जामयः ज्ञातिरूपाः संनिकृष्टापेशत्रवः उतापिच अजामयोदूरदेशेस्थिताः येशत्र-
वः अर्वाचीनासः अस्मदभिमुखाः वनुषोहिंसन्तः युयुञ्जे उद्युक्ताभवन्ति एषामुभयविधानां शत्रु-
णां संबन्धीनि शर्वासि बलानि विथुरा विथुराणिहीनानि त्वं कुर्वितिशेषः तथा वृष्ण्यानि ए-
षावीयाणि जहि नाशय किंच पराचः उभयविधानशत्रून् पराचः पराङ्मुखान् कृणुहि कुरु ॥३॥

अथचतुर्थी—

शूरोवाशूरंवनतेशरीरैस्तनूरुचातरुपियत्कृष्वैते ।
तोकेवागोपुतनयेयदृप्सुविक्रन्दसीउर्वरासुब्रवैते ॥ ४ ॥

शूरः । वा । शूरम् । वनते । शरीरैः । तनूरुचा । तरुपि । यत् ।
कृष्वैते इति । तोके । वा । गोपु । तनये । यत् । अपृप्सु । वि ।
क्रन्दसी इति । उर्वरासु । ब्रवैते इति ॥ ४ ॥

हेइन्द्र शूरः त्वदनुगृहोतोवीरः शरीरैरंगैः शूरंवा वीरमपि वनते हन्तिवेत्ययमपीत्यस्या-
र्थवर्तते यद्वा वेत्यनेन विकल्पाभिधायकेनाशूरोवात्वदनुगृहीतः सन्न शूरंवनते कदावनतइति ए-
तदाह—तनुरूचा शरीरेण शोभमानौ परस्परविरोधिनौ तरुषे शुद्धे यद्यदा कृण्वैते संग्रामंकुर्वा-
न्ते यद्यदाच तोकेवा पुत्रनिमित्तेवा गोपुनिमित्तभूतासुवा तनये पौत्रेनिमित्तभूतेवा अप्सु उदके-
पुनिमित्तेषुवा उर्वरासु सर्वसस्याढ्यासुभूमिपुनिमित्तासु क्रन्दसी क्रन्दमानावा क्रोशन्ती वि-
व्रवैते विवदेते हेइन्द्र पुत्रादिलाभजयस्त्वदनुगृहीतस्यभवतोत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

नृह्नि त्वाशूरो नतुरो न धृष्णुर्न त्वायो धो मन्थमानो युयोध ।
इन्द्रं न किंघ्ना प्रत्यस्त्येपां विश्वां जातान्यभ्यसितानि ॥ ५ ॥ १९ ॥

नृहि । त्वा । शूरः । न । तुरः । न । धृष्णुः । न । त्वा । योधः ।
मन्थमानः । युयोध । इन्द्रं । न किंघ्ना । प्रति । अस्ति ।
एषाम् । विश्वां । जातानि । अभि । अस्ति । तानि ॥ ५ ॥ १९ ॥

हेइन्द्र त्वा त्वयासह शूरो विक्रान्तजनो न हि युयोध न युध्यते तथातुरः अन्येषां रात्रूणां हिं-
सकः अतः त्वयानयुयोध धृष्णुर्धर्षको न युयोध मन्थमानः युद्धे क्रुध्यन् यो धो भटः त्वा त्वयान
युयोध हेइन्द्र एषां शूरादीनां मध्ये कश्चन त्वा त्वनकिः प्रत्यस्ति प्रतिनिधिर्नास्ति विश्वा विश्वानि
जातानि प्रादुर्भूतानि तानि शूरादीनि त्वं अभ्यसि अभिभवसि ॥ ५ ॥

॥ इति चतुर्थस्य षष्ठेऽकोनविंशोऽवर्गः ॥ १९ ॥

अथ षष्ठी—

सपत्यत उभयोर्नृष्णम्योर्यदी विधसः समिथे हवन्ते ।
दृत्रे वा मद्हो नृवति क्षये वा व्यचस्वन्ता यदि वितन्तसैते ॥ ६ ॥

सः । पत्यते । उभयोः । नृष्णम् । अयोः । यदि । वेधसः ।
सम्हृथे । हवन्ते । दृत्रे । वा । मद्हः । नृवति । क्षये ।
वा । व्यचस्वन्ता । यदि । वितन्तसैते इति ॥ ६ ॥

अयोरनयोरुभयोर्मध्ये सजनः नृष्णं धनं पश्यते ईष्टे कयोर्मध्ये कईष्टइति एतदुभयमाह
यदि यस्यजनस्य यदीतिनिपातोयस्यार्थवर्तते समिथे यज्ञेवेधसः कर्मणांविधातारऋत्विजः ह-
वन्ते इन्द्रंस्तुवन्ति कईष्टइतिसंबन्धः महोमहतिप्रभूते वृत्रेवा निरोधेनिमित्तेवा नृवतिपरिचारक-
मनुष्ययुक्तेक्षेवेवा गृहनिमित्तेवा व्यचस्वन्तौ यदि यदीयौजनौ तियावित्यर्थवर्तते तितंत्रसैते
वियुध्येते तयोर्मध्येइतिसंबन्धः तसोरुपक्षयकर्मणोविपूर्वाद्धितंत सैतेइतिभवति यद्वाततंसइतिधातुः
कंद्वादिषुपठ्यते तस्मादिदंरूपमिति ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

अधस्मातेचर्षणयोयदेजानिन्द्रंत्रातोतर्भवावरूता ।
अस्माकांसोयेनृतमासोअर्यइन्द्रंसूरयोदधिरेपुरोः ॥ ७ ॥
अर्ध । स्म । ते । चर्षणयः । यत् । एजान् । इन्द्रं । त्राता ।
उत । भव । वरूता । अस्माकांसः । ये । नृतमासः । अर्यः ।
इन्द्रं । सूरयः । दधिरे । पुरः । नः ॥ ७ ॥

अधस्मापिच हेइन्द्र तेत्वदीयाश्चर्षणयः पुरुषाः यद्यदा एजान् एजेयुर्भित्याकषेयुः तदा
त्वं तेषां त्राता पालकोभव उतापिच वरूता संभकाभव अस्माकासोस्मदीयाः नृतमासोनेनृतमाः
येमनुष्याः हेइन्द्र त्वां अर्योरयः प्रापयितारइत्यर्थः तेषां त्राताभव हेइन्द्रसूरयोयेस्त्वोतारः नो-
स्मानुरोदधिरे पुरश्चक्रिरे तेषांच त्राताभवेति ॥ ७ ॥

साकमेधेपुमाहेन्द्र्यामिष्टौइन्द्रस्यवृत्रघ्नोपाज्या सूत्रितंच-अनुतेदापिमहइन्द्रियायविश्व-
कर्महविषावावृधानइति । अनुक्रोनाश्रयेकाहेनिष्केवल्येएषैयसूक्तमुखीया सूत्रितंच-अनुतेदा-
पिमहइन्द्रियायकथोनुतेपरिचराणि विद्वानितिद्वेइति ।

सैपासूक्तेष्टमी-

अनुतेदापिमहइन्द्रियायसत्रातेविश्वमनुवृत्रहत्ये ।
अनुंसत्रमनुसहोयजत्रेन्द्रदेवोभिरनुतेनृपद्ये ॥ ८ ॥
अनुं । ते । दापि । महे । इन्द्रियाय । सत्रा । ते । विश्वम् ।
अनुं । वृत्रहत्ये । अनुं । सत्रम् । अनुं । सहः । यजत्र ।
इन्द्रं । देवैः । अनुं । ते । नृसत्ये ॥ ८ ॥

हेइन्द्र महे महते ते तुभ्यमिन्द्रियाप ऐश्वर्यार्थं अनुदायि अन्वदायि अनुदीपतेस्म वृत्रह-
त्ये वृत्रवधेनिमित्ते ते तुभ्यं विश्वं समस्तं सत्रा सत्यमनुदायि कैःकिमनुदीयतइतितदुभयमाह
येनविश्वंविभार्ति तद्वक्षत्रं बलमनुदायि येनशत्रूनभिभवति तद्वृणविशिष्टं सहोचलमनुदायि हे
यजत्र यजनीयेन्द्र ते तुभ्यं नृसहो युद्धे देवेभिः सर्वैःदेवैः एतत्सर्वमनुदायि ॥ ८ ॥

अथनवमी—

ए॒वान्ःस्पृ॒धःस॒मजास॒मत्स्त्रि॒न्द्रंरार॒न्धि॒मि॒थती॒रदे॒वीः ।

वि॒द्याम॒वस्तो॒रव॑सागृ॒णन्तो॑भ्र॒रद्वाजा॒उ॒तत॑इन्द्र॒नून॑म् ॥ ९ ॥ २० ॥

ए॒व । नः । स्पृ॒धः । स॒म् । अ॒ज । स॒मत्सु॑ । इन्द्र॑ ।

र॒रन्धि॑ । मि॒थतीः॑ । अ॒दे॒वीः । वि॒द्याम॑ । वस्तोः । अ॒वसा॑ ।

गृ॒णन्तः॑ । भ्र॒रत्स्वा॑जाः । उ॒त । ते । इन्द्र॑ । नून॑म् ॥ ९ ॥ २० ॥

हेइन्द्र एवएवंस्तुतस्त्वं नोस्मदीयाःस्पृधः स्पर्धमानाः शत्रुसेनाः समत्सुसंग्रामेषु समजशत्रुव-
धार्थमेव किंच मिथतीहिंसतीःअदेवीरामुसीःसेनाररन्धि अस्मदर्थवशीकुरु उतापिच हेइन्द्र
तेगृणन्तः त्वां स्तुवन्तोभरद्वाजावर्यं अवसा अन्नेन सहवस्तोर्वासस्यनिवासमित्यर्थः नूनमवश्यं
विद्याम लभेमहि ॥ ९ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपष्ठेर्विशोवर्गः ॥ २० ॥

श्रुधीनइन्द्रेत्यष्टचैतृतीयसूक्तं भरद्वाजस्यार्यं त्रैष्टुभ्यैन्द्रं तथाचानुक्रम्यते—श्रुधीनोष्ठाविति ।
विनियोगोल्लिङ्गिकः ।

तत्रप्रथमा—

श्रु॒धीन॑इन्द्र॒ह्याम॑सित्वा॒महो॑वाज॒स्यसा॒नौवा॑ष्टपा॒णाः ।

सं॒यद्दि॒शोय॑न्त॒शूर॑साता॒उग्र॑नोवः॒पार्ये॑अहं॒दाः ॥ १ ॥

श्रु॒धि । नः । इन्द्र॑ । ह्याम॑सि । त्वा । म॒हः । वाज॑स्य ।

सा॒नौ । व॒ष्टपा॑णाः । स॒म् । यत् । विशः । अ॒यन्त॑ । शूर॑साता ।

उ॒ग्रम् । नः । अ॒वः । पा॒र्ये॑ । अहं॑ । दाः ॥ १ ॥

हेइन्द्र वज्रपाणाः सोमैस्त्वांसिचन्तोवयंस्तोवारः महोमहतोवाजस्यान्नस्य सातौ लाभार्थं
त्वा त्वां ह्वयामसि आह्वयामः हेइन्द्र त्वं नोस्माकं तदाह्वानं श्रुधि शृणु यद्यदा विशोजनाः
शूरसाताशूरसातौ युद्धे समयन्त संगच्छन्ते तदा पार्ये अन्तिमे अहन्नहनि दिवसे नोस्मभ्यं
उग्रमुद्गूर्णमवोरक्षणं दाः अदाः प्रयच्छ ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

त्वांवाजीह्ववतेवाजिनेयोमहोवाजस्यगर्ध्यस्यसातौ ।
त्वांवृत्रेष्विन्द्रसत्पतितरुत्रंत्वांचष्टेमुष्टिहागोपुपुर्ध्वन् ॥ २ ॥

त्वाम् । वाजी । ह्ववते । वाजिनेयः । महः । वाजस्य । गर्ध्यस्य ।
सातौ । त्वाम् । वृत्रेषु । इन्द्र । सत्पतिम् । तरुत्रम् ।
त्वाम् । चष्टे । मुष्टिहा । गोपु । पुर्ध्वन् ॥ २ ॥

वाजी हविर्लेक्षणान्नवान् वाजिनेयोवाजिन्याःपुत्रोभरद्वाजः हेइन्द्र त्वां गर्ध्यस्य सर्वैः
प्राप्यस्य महोमहतोवाजस्यान्नस्य सातौ लाभेनिमित्ते हवते स्तौति अपिच हेइन्द्र सत्पतिं
सज्जनानांपालकं तरुत्रं दुर्जनानांवारकं त्वां वृत्रेषूपद्रवेपुनिमित्तेषु भरद्वाजोहवते मुष्टिहा
मुष्टिवलेनशत्रूणांहन्ता गोपुनिमित्तभूतासु पुर्ध्वन् शत्रुभिःसहयुद्धंकुर्वन् भरद्वाजस्त्वां चष्टे
पश्यति प्रतिभाष्यते ॥ २ ॥

अथतृतीया—

त्वंकविचोदयोर्कसातौत्वंकुत्सायशुष्णंदाशुपेवर्क ।
त्वंशिरौअमर्मणःपराहन्नतिथिग्वायशंस्यंकरिष्यन् ॥ ३ ॥
त्वम् । कविम् । चोदयः । अर्कसातौ । त्वम् । कुत्साय ।
शुष्णम् । दाशुपे । वर्क । त्वम् । शिरः । अमर्मणः । परा ।
अहन् । अतिथिःग्वाय । शंस्यम् । करिष्यन् ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्वं अर्कसातौ अन्नलाभार्थं कविं भागवशुपिं चोदयः अचोदयः भेरय किंच हे
इन्द्र त्वं दाशुपे हविर्दत्तवतेकुत्साय शुष्णमसुरं वर्कं छेदितवानसि वार्गितिशृणुकेःछेदनार्थस्य
सुष्टिरूपं तथा त्वं अतिथिग्वाय अतिथोनामभिगन्त्रे दिवोदात्ताय शंस्यं स्तुत्यंशुत्वंकरिष्यन्
अमर्मणः मर्महीनमात्मानं मन्यमानस्यशंकरस्य शिरः शीर्षं पराहन्नवधीः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

त्वंरथंभरोयोधमृष्वमावोयुध्यन्तंष्टपसंशद्युम् ।

त्वंतुग्रंवेतसवेसचाहन्त्वंतुजिं गृणन्तमिन्द्रतूतोः ॥ ४ ॥

त्वम् । रथम् । प्र । भरः । योधम् । ऋष्वम् । आवः । युध्यन्तम् ।

ष्टपभम् । दशद्युम् । त्वम् । तुग्रम् । वेतसवे । सचा । अहन् ।

त्वम् । तुजिम् । गृणन्तम् । इन्द्र । तूतोरिति तूतोः ॥ ४ ॥

हेइन्द्र त्वं वृषभसंज्ञकायराज्ञे योधं युद्धसाधनं ऋष्वं महान्तरथं प्रभरः प्रापयः अपिच युध्यन्तं शत्रुभिःसहयुद्धंकुर्वन्तं दशद्युं दशदिवसायुध्यतोयस्यगतातः वृषभमेतदाख्यंराजानमावःयुद्धादपीपलः किंच त्वं वेतसवे एतन्नाम्रेराज्ञे सचा सहायभूतःसन् तुग्रमसुरं हन् हतवानसि वेतसुनामकश्चिदसुरः अत्रतस्मादन्योसावुच्यते यद्वा वेतसवइतितृतीयार्थंचतुर्थी वेतसुनासुरेण सहितं तुग्रं हतवानसि तथाचभ्रंजान्तरंश्रूयते—अहंपितेववेतसैरभिष्टयेतुग्रंकुस्तायस्मदिभंचरन्धर्यमिति । हेइन्द्र त्वं गृणन्तं त्वांस्तुवन्तं तुजिमेतदाख्यंराजानं तूतोरवर्धयः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

त्वंतदुक्थमिन्द्रवर्हणाकःप्रयच्छतासहस्राभूरदधि ।

अवंगिरेदांसंशम्बरंहन्प्रावोदिवोदासंचित्राभिरूती ॥ ५ ॥ २१ ॥

त्वम् । तत् । उक्थम् । इन्द्र । वर्हणा । करिति कः । प्र । यत् ।

शता । सहस्रा । शूर । धि । अव । गिरेः । दासम् । शंबरम् । हन् ।

प्र । आवः । दिवःइदासम् । चित्राभिः । ऊती ॥ ५ ॥ २१ ॥

हेइन्द्र वर्हणा वर्हणःशत्रूणांहिसकस्त्वं उक्थं प्रशस्यं तत्कर्म कः अकरोः कितत्कर्म-
ति उच्यते हेशूरवीरेन्द्र त्वं शता शतानि सहस्रा सहस्राणिच शंबरस्यानुचरान्भटान्मदधि
विदारितवानसि तथानिगमान्तरे अध्वर्यवोयःशतंशंबरस्येति । तथा त्वं दासं यज्ञादिकर्मणामु-
पक्षपयितारं गिरेः पर्वतान्निर्गतंशंबरमसुरं अवहन् अवावधीः तथापिश्रूयते यःशंबरंपर्वतेषु-

क्षियन्तीति । किंच चित्राभिर्विचित्रादिभिः ऊती ऊतिभीरक्षाभिः दिवोदासंराजानं प्रावः म-
कर्षेणपालयसिस्म ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपष्ठेएकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथपष्ठी—

त्वंश्रद्धाभिर्मन्दसानःसोमैर्दभीतयेचुमुंरिमिन्द्रसिष्वप् ।
त्वंरजिपिठीनसेदशस्यन्पृष्टिसहस्राशच्यासचाहन् ॥ ६ ॥

त्वम् । श्रद्धाभिः । मन्दसानः । सोमैः । दभीतये । चुमुंरिम् ।
इन्द्र । सिष्वप् । त्वम् । रजिम् । पिठीनसे । दशस्यन् । पृष्टिम् ।
सहस्रा । शच्या । सचा । अहन् ॥ ६ ॥

हेइन्द्र श्रद्धाभिः श्रद्धापुरःसरमादराविशयेनानुष्ठितैःकर्मभिः मन्दसानोमोदमानः य-
च्छुद्धयायुक्तंकर्मतत्सारवद्भवति तथाचश्रूयते—यदेवविद्ययाकरोतिश्रद्धयोपनिपदात्देववीर्यव-
त्तरंभवतीति । सोमैश्चमन्दसानस्त्वं दभीतये एतन्नामकायराजर्षये चुमुंरिं एतदाख्यमसुरं सि-
ष्वप् अस्वापयः अवधीरित्यर्थः किंच हेइन्द्र त्वं पिठीनसे एतन्नामकाय रजिं एतदाख्याक-
न्यांवारारज्यंवा दशस्यन् प्रयच्छन् शच्या प्रज्ञया पृष्टिं पृष्टिसंख्याकानि सहस्रा भटानांसह-
साणि सचा सहयुगपदेवाहनवधीः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

अहंचनतत्सुरिभिरानश्यांतवज्यायइन्द्रसुम्नमोजः ।
त्वयायत्स्तवन्तेसधवीरवीरास्त्रिवरूथेननहुंपाशविष्ट ॥ ७ ॥

अहम् । चन । तत् । सुरिभिः । आनश्याम् । तव । ज्यायः ।
इन्द्र । सुम्नम् । ओजः । त्वया । यत् । स्तवन्ते । सधवीर ।
वीराः । त्रिवरूथेन । नहुंपा । शविष्ट ॥ ७ ॥

हेसधवीर वीरैःसहित शविष्ठ बलवत्तमेन्द्र वीराःस्तोतारः त्रिवरुथेन त्रीणिवरुथान्या-
वरकाणिभुवनानियस्यतेन नहुषा शत्रूणांबन्धकेन त्वयादत्तं यत्सुमंस्तुखंओजोबलंच रतवन्ते
स्तुवन्ति हेइन्द्र तत्र त्वयादत्तं ज्यायः अतिशयेनप्रशस्यं तत्सुममोजः अहंचन अहमपिभर-
द्वाजः सूरिभिर्मदीयैःस्तोतृभिःसह आनश्यां प्रामुष्यां ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

वृथेतेअस्यामिन्द्रद्युम्नहृतौसखायःस्याममहिनप्रेष्ठाः ।
प्रातर्दनिःक्षत्रश्रीरस्तुश्रेष्ठोघनेवृत्राणांसनयेधनानाम् ॥८॥२२॥
वृथम् । ते । अस्याम् । इन्द्र । द्युम्नहृतौ । सखायः । स्याम् ।
महिन । प्रेष्ठाः । प्रातर्दनिः । क्षत्रश्रीः । अस्तु । श्रेष्ठः । घने ।
वृत्राणाम् । सनये । धनानाम् ॥ ८ ॥ २२ ॥

हेमहिन पूजनीयेन्द्र ते त्वदर्थं सखायःस्तोतारोवयं अस्याद्युम्नहृतौ अस्मिन्धननिमि-
त्तेस्तोत्रे प्रेष्ठाः अतिशयेनप्रियाः स्याम भवेम प्रातर्दनिः प्रातर्दनीनामराजातस्यपुत्रःक्षत्रश्रीः ए-
तन्नामकोममयाज्योराजा श्रेष्ठोस्तु सर्वेषामुत्कृष्टोभवतु किमर्थं वृत्राणां शत्रूणांघनेवधायच
घनानां वसूनां सनये संभजनायच श्रेष्ठोस्त्वितिसंबन्धः ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपष्ठेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

किमस्यमदेत्यष्टचतुर्थसूक्तं भरद्वाजस्यार्पणं अनुक्रान्तंच-किमस्यान्त्याचायमानस्या-
भ्यावर्तिनोदानस्तुतिः भरद्वाजऋषिः त्रिष्टुपूछन्दः अंत्यायास्तुदानस्तुतिरूपत्वाद् यातेनोच्यत-
इतिन्यायेनदानमेवदेवता विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रमथमा-

किमस्यमदेकिम्वस्यपीताविन्द्रःकिमस्यसख्येचकार ।
रणांवायेनिपदिकिन्तेअस्यपुराविविद्रेकिमुनूतनासः ॥ १ ॥
किम् । अस्य । मदे । किम् । ऊँ इति । अस्य । पीतौ । इन्द्रः ।
किम् । अस्य । सख्ये । चकार । रणाः । वा । ये । निद्रेदि ।
किम् । ते । अस्य । पुरा । विविद्रे । किम् । ऊँ इति । नूतनासः ॥ १ ॥

भरद्वाजऋषिः फलविलंबनासहिष्णुःसन् अनयेन्द्रमाक्षिपति अस्यसोमस्य मदेसति इन्द्रः किंचकार कृतवान् किमु किंच अस्यसोमस्य पीतौ पानेसति किंचकार अस्यसोमस्य सख्ये सरिवत्ये किंचकार पानात्पूर्वं इन्द्रः सोमेनसहवसतीत्यर्थः अस्यसोमस्य निपदि गृहे रणावाये स्तोतारःसंति तेस्तोतारः पुरा पूर्वं हेइन्द्र ते त्वत्तः किंविद्रे किंलेभिरे नूतनासः नूतनाइदानीतिनाः स्तोतारश्च किमुलेभिरे ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सदस्यमदेसदस्यपीताविन्द्रःसदस्यसख्येचकार ।

रणावायेनिपदिसत्तेअस्यपुराविंविद्रेसदुनूतनासः ॥ २ ॥

सत् । अस्य । मदे । सत् । ऊँ इति । अस्य । पीतौ । इन्द्रः ।

सत् । अस्य । सख्ये । चकार । रणाः । वा । ये । निःसदि ।

सत् । ते । अस्य । पुरा । विद्रे । सत् । ऊँ इति । नूतनासः ॥ २ ॥

एवमाक्षिप्तइन्द्रः तस्मै ऋषये ईप्सितं धनं प्रददौ तदनंतरमृषिः इन्द्रसकाशात् संपूर्ण-
कामःसन् पुरा यान्युपालंभमतिपादकानिवाक्यान्युवोच इदानीं तानि निराकरोति इन्द्रः
अस्यसोमस्य मदेसत् शुभंकर्मचकार अस्यसोमस्य पीतौ पाने सत् शुभं कर्म चकार अस्य
सख्ये सत् शुभंचकार येरणावास्तोतारश्च ते निपदिगृहे यज्ञगृहइत्यर्थः पुरा पूर्वं हेइन्द्र ते
त्वत्तः सत् शुभं कर्म विद्रेलेभिरे नूतनासः इदानींतिनाःस्तोतारः सदु शुभमेवकर्म लेभिरे॥२॥

अथतृतीया—

नृहिनूतैमहिमनःसमस्यनमघवन्मघवत्त्वस्यंविद्म ।

नरार्धसोराधसोनूतंस्येन्द्रनकिर्दृशइन्द्रियते ॥ ३ ॥

नृहि । नु । ते । महिमनः । समस्य । न । मघवन् । मघवत्त्वस्यं ।

विद्म । न । रार्धसःशराधसः । नूतंस्य । इन्द्र । नकिः । दृशे ।

इन्द्रियम् । ते ॥ ३ ॥

हेमघवन्धनवन्निन्दे ते त्वदीयस्य समस्य समस्तस्य महिमनोमहिम्नोमहिमानं नृहि
विघ्न वधंनजानीमः नृशब्दःपूरणः तथा मघवत्त्वस्य त्वदीयस्यधनिकत्त्वस्यच वयं नजानीमः

नूतनस्य स्तुत्यस्य राधसोराधसः त्वदीयं सर्वधनंच नजानीमः सर्वत्रद्वितीयार्थेपठी हेइन्द्र ते त्वदीयं इन्द्रियंतामर्धं नकिर्ददशो केनापिनदृश्यते ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

एतस्यत्तइन्द्रियमचेति येनावधीर्वरशिखस्यशेषः ।

वज्रस्ययत्तेनिहतस्यशुष्मान्स्त्रनाच्चिदिन्द्रपरमोद्दारं ॥ ४ ॥

एतत् । त्यत् । ते । इन्द्रियम् । अचेति । येन । अवधीः ।

वरशिखस्य । शेषः । वज्रस्य । यत् । ते । निहतस्य ।

शुष्मात् । स्त्रनात् । चित् । इन्द्र । परमः । द्दारं ॥ ४ ॥

हेइन्द्र येनवीर्येण वरशिखस्य वरशिखोनामकश्चिदसुरः शेषः शेषांसिपुत्रान् शेषइत्य-
पत्यनामैतत् अवधीरहिंसीः ते त्वदीपमेतत्त्यत् तदिदमिन्द्रियंवीर्यं अचेति अस्माभिरज्ञायि
हेइन्द्र पद्यस्मात् शुष्माद्बलात् निहतस्य प्रेरितस्य त्वदीपवज्रस्य स्वनाच्चिद ध्वनेरेवपरमः
वरशिखस्यपुत्राणांमध्ये बलाघाधिक्येनोत्कटःकश्चित्पुत्रः ददार अदीपत ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

वधीदिन्द्रोवरशिखस्यशेषोभ्यावृतिनेचायमानायशिक्षन् ।

वृचीवतोयद्वरियूपीयायांहन्पूर्वेअर्धेभियसापरोदत् ॥ ५ ॥ २३ ॥

वधीत् । इन्द्रः । वरशिखस्य । शेषः । अञ्जिऽआवृतिने ।

चायमानाय । शिक्षन् । वृचीवतः । यत् । हरियूपीयायाम् ।

हन् । पूर्वे । अर्धे । भियसा । अपरः । दत् ॥ ५ ॥ २३ ॥

पूर्वोक्तेवार्थमनयाविवृणोति अयमिन्द्रः चायमानाय चयमानस्यराज्ञःपुत्राय अभ्या-
वृतिने एतन्नामकापराज्ञे शिक्षन् ईप्सितानि वस्तुनि प्रयच्छन् वरशिखस्यासुरस्य शेषः पुत्रा-
मवधीदवधीरहिंसीत् वरशिखस्यपुत्रान् कथमवधीदित्युच्यते यद्यदा अयमिन्द्रः हरियूपीयायां
हरियूपीयानामकाचिन्नदी काचिन्नगरीवा तस्यां पूर्वेअर्धे प्राग्भागेस्थिताम् वृचीवतःवृची-
यानामवरशिखस्यकुलोत्पन्नःपूर्वः तद्रोज्ञान् वरशिखस्यपुत्रान् हन्वधीत् तदा अपरोपरभा-
गेस्थितोवरशिखस्यश्रेष्ठःपुत्रः भियसा भीत्या दत् दीर्णोभूत् ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपष्ठेत्रयोर्विशोवर्गः ॥ २३ ॥

अथपद्यी-

त्रिंशच्छतं वर्मिणं इन्द्रसाकं यव्यावत्यां पुरुहूतश्रवस्या ।
वृचीवन्तः शरवे पत्यमानाः पात्राभिन्दानान्यर्थान्यायन् ॥ ६ ॥

त्रिंशत्शतम् । वर्मिणः । इन्द्र । साकम् । यव्यावत्याम् ।
पुरुहूत । श्रवस्या । वृचीवन्तः । शरवे । पत्यमानाः । पात्रा ।
भिन्दानाः । निःअर्थानि । आयन् ॥ ६ ॥

इदानीमुक्तमेवार्थं विवृणोति हे पुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्र श्रवस्या श्रवस्यया श्रवोन्त्यशो-
वा तद्वाञ्छया युद्धेत्वां जित्वा अन्नं प्रामुष्याम यशोवापामुष्यामेतिकामयमानाः शरवे हिंसयित्वां
हिंसितुमित्यर्थः पत्यमाना अभिपतन्तो भिगच्छन्तः पात्रा पात्राणि यज्ञसाधनानि भिन्दाना भि-
न्दन्तः वर्मिणः कवचभृतः त्रिंशच्छतं त्रिंशदधिकशतसंख्याकाः वृचीवन्तो वरशिखस्य पुत्राः सा-
कं युगपदेव यव्यावत्यां पूर्वोक्तायां हरियूपीयायां न्यर्थानि अर्थशून्यानि आयन्नगच्छन् वि-
नाशं प्राप्सुरित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

यस्य गवांवरुपासूयवस्यू अन्तरूपुचरन्ते रेरिहाणा ।
ससृञ्जयायतुर्वशं परादाहृचीवन्तो देववाताय शिक्षन् ॥ ७ ॥

यस्यैः गवाँ । अरुपा । सूयवस्यू इति सुहृयवस्यू । अन्तः ।
ऊँ इति । सु । चरन्तः । रेरिहाणा । सः । सृञ्जयाय । तुर्वशम् ।
परा । अद्रात् । वृचीवन्तः । देववाताय । शिक्षन् ॥ ७ ॥

अरुपा अरुषौरोचमानौ सुयवस्यू शोभनतृणानीच्छन्तौ रेरिहाणा छेलिहानौ पुनः पुन-
र्षांसमात्वादयन्तौ यद्वा गतिविशेषं कुर्वन्तौ यस्येन्द्रस्य संवन्धिनौ गवावश्वौ अन्तर्धावापृ-
थिव्योमंभ्येन्तरिक्षे चरतो गच्छतः ऊ सु इतीमौ पूरुषौ सइन्द्रः संजयाय एतन्नामकाय राज्ञे तु-
र्वशं राजानं परादात् प्रददौ किं कुर्वन् वृचीवन्तो वारशिखान् देववाताय देववातवंशोत्पन्नाया-
भ्यावर्तिने राज्ञे शिक्षन् वशीकुर्वन् तेषांधनानि प्रयच्छन्निवा ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

ह्यौअग्नेरथिनोविंशतिगावधूमतोमघवामस्यसम्राट् ।

अभ्यावर्तीचायमानोददातिदूणाशेयंदक्षिणापार्थवानाम् ॥ ८ ॥ २४ ॥

ह्यान् । अग्ने । रथिनः । विंशतिम् । गाः । वधूऽर्मतः । मघऽर्वा ।

मस्यम् । समऽराट् । अभिऽआवर्ती । चायमानः । ददाति । दुःऽनशा ।

इयम् । दक्षिणा । पार्थवानाम् ॥ ८ ॥ २४ ॥

अधुना भरद्वाजः स्वस्मै अभ्यावर्तिनादत्तंधनजातमग्नये प्रकथयति हेअग्ने मघवा धनवान् प्रभूतदानोवा सम्राट् राजसूययाजी चायमानश्चयमानस्यपुत्रः अभ्यावर्ती एतदाह्नयोराजा रथिनोरथसहितान् वधूमतः स्त्रीयुक्तान् इयान्मिथुनभूतान् विंशतिं विंशतिसंख्याकान् गाः पशून् मस्यं ददाति प्रायच्छत् पार्थवानां पृथोर्वैशजस्याभ्यावर्तिनोराज्ञःसंबन्धिनी पूजार्थं बहुवचनं इयंदक्षिणा दुर्नशा केनापिनाशयितुमशक्याभवति ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपष्ठेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

आगावइत्यष्टचैपंचमसूक्तंअत्रेयमनुक्रमणिका—आगावोगव्यंद्वितीयेन्द्रीवांत्यश्वपादौत्यानुष्टुप् जागतस्तुचोद्वितीयादिरिति । भरद्वाजऋषिः इन्द्रोयज्वनइत्याद्यस्तुचोजागतः उपेदमित्यंत्यानुष्टुप् शिष्टाश्वतसस्त्रिष्टुभः रुतस्तस्यगौर्देवता द्वितीयायाः सूक्तांत्यपादस्यच विकल्पेनेन्द्रोदेवता गवामुपस्थानेएतत्सूक्तं सन्नित्तच—आगावीयमेकइति ।

तत्रमथमा-

आगावोअग्मन्नुतभद्रमक्रन्त्सीदन्तुगोष्ठेरण्यन्त्वस्मे ।

प्रजावर्तीःपुरुरूपाइहस्युरिन्द्रायपूर्वीरुपसोदुहानाः ॥ १ ॥

आ । गावः । अग्मन् । उत । भद्रम् । अक्रन् । सीदन्तु । गोऽस्थे ।

रण्यन्तु । अस्मे इति । प्रजाऽवर्तीः । पुरुऽरूपाः । इह । स्युः ।

इन्द्राय । पूर्वीः । उपसः । दुहानाः ॥ १ ॥

गावः आअग्मन् अस्मदीयंशृंहंआगच्छन्तु उतापिच भद्रं भजनीयं शुभं अक्रन् कुर्वन्तु तथा गोष्ठे अस्मदीयेगर्वास्थाने सीदन्तूपविशन्तु तदन्तरं अस्मे अस्मास्तु रणयन्तु स्मन्तां अ-

पिच इहास्मिन्गोष्ठे पुरुत्पानानावर्णागावःपजावतीः पजावत्यः सन्ततिसहिताः स्युर्भवेयुः इन्द्रायेन्द्रार्थं पूर्वाभिहीः उपसोदिवसान् सर्वेषुदिवसेषुइत्यर्थः दुहानाः क्षीरंदोहमानाभवेयुः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

इन्द्रोयज्वनेपृणतेचशिक्षत्युपेद्ददातिनस्वमुपायति ।

भूयोभूयोरयिमिदस्यवर्धयन्नभिन्नेखिल्येनिदधातिदेवयुम् ॥ २ ॥

इन्द्रः । यज्वने । पृणते । च । शिक्षति । उप । इत् । ददाति ।

न । स्वम् । मुपायति । भूयःऽभूयः । रयिम् । इत् । अस्य ।

वर्धयन् । अभिन्ने । खिल्ये । नि । दधाति । देवयुम् ॥ ३ ॥

इन्द्रः यज्वने यजनशीलाय पृणतेच स्तृतिभिःपीणयित्तेचस्तोत्रेशिक्षति अपेक्षितंघनंददाति नकेवलंसखदेवानं अपितु सर्वदेवत्याह उपेद्ददाति उपेत्यसर्वदाददात्येव यज्वनःस्तोतुश्च स्वस्वभूतंघनं नमुषामति कदाचिदपिनापहरति अपिच अस्योभयविधस्य रयिं धनमात्मनादत्तं भूयोभूयः पुनःपुनर्वर्धयन्निव वृद्धिमापयन्नेव देवयुं देवमिन्द्रमात्मनश्च्छन्तंजर्नं अभिनेशान्भ्रिरेभेद्यखिल्येखिलमप्रतिहतस्थानंतेदेवखिल्यंस्वार्थिकोपय अन्यैर्गन्तुमशक्येस्थले निदधाति निक्षिपति निवासयतीत्यर्थः ॥ २ ॥

देवीनांहविःपुनतानशान्तिनताअर्वेतिगोदेवतायायाज्यापुरोनुवाक्ये गोस्तोत्रेपिमरुत्वतीयनिष्केवस्ययोरेतेस्रक्तमुत्तीये सूत्रितंच-नताअर्वारेणुककारोअश्रुतेनतानशान्तिनदधातितस्करति ।

सैपासकेवृतीया

नतानशान्तिनदधातितस्करोनासामामित्रोव्यथिरादधर्षति ।

देवाँश्चयाभिर्यजतेददातिचज्योगित्ताभिःसचतेगोपतिःसह ॥ ३ ॥

न । ता । नशान्ति । न । दधाति । तस्करः । न । आसाम् । आमित्रः ।

व्यथिः । आ । दधर्षति । देवान् । च । याभिः । यजते । ददाति ।

च । ज्योक् । इत् । ताभिः । सचते । गौऽपतिः । सह ॥ ३ ॥

तागावोननशन्ति अस्मत्सकाशान्नतश्यन्तु किंच तस्करश्चैरोपि नदभाति अस्मदीया-
गाः नर्हिस्यात् तथा धामित्रः अमित्रस्यशत्रोःसंबन्धि व्यथिः शस्त्रं आसांइमागाः नादधर्षति
नाक्रमतु गोपतिः एवंभूतानांगवांस्वामीयजमानः भाभिर्गोभिः देवांश्चेन्द्रादीनुद्दिश्य यजते यज-
नं करोति योगाःइन्द्रार्थं ददाति च मयच्छति च ताभिस्तादृशीभिर्गोभिःसह ज्योगित् चिरकालमे-
वसचवे संगच्छतां ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

नताअर्वारेणुककाटोअश्रुतेनसंस्कृतत्रमुपयन्तिताअभि ।
उरुगायमर्जयंतस्यताअनुगावोमर्तस्यविचरन्तियज्वनः ॥ ४ ॥
न । ताः । अर्वा । रेणुककाटः । अश्रुते । न । संस्कृतत्रम् ।
उप । यन्ति । ताः । अभि । उरुगायम् । अर्जयम् । तस्य ।
ताः । अनु । गावः । मर्तस्य । वि । चरन्ति । यज्वनः ॥ ४ ॥

रेणुककाटः रेणोः पार्थिवस्यरजसउद्भेदकः कटिर्भेदनकर्मा अर्वायुद्धार्थमागतोश्वः सा-
गाः नाश्रुवे नपामुयाव तथा तागावः संस्कृतत्रं विशसनादिसंस्कारं ताभ्युपयन्ति नाभिगच्छ-
न्तु अपिच तागावःयज्वनोयागशीलस्य तस्य मर्तस्य मनुष्यस्य उरुगायं विस्तीर्णगमनं अश्रयं
भयवर्जितपदेशं अनुद्दिश्य विचरन्ति विशेषणगच्छन्तु ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

गावोभगोगावइन्द्रोमेअच्छान्गावःसोमस्यप्रथमस्यभक्षः ।
इमायागावःसर्जनासइन्द्रंइच्छामीहृदामनसाचिदिन्द्रम् ॥ ५ ॥
गावः । भगः । गावः । इन्द्रः । मे । अच्छान् । गावः । सोमस्य ।
प्रथमस्य । भक्षः । इमाः । याः । गावः । सः । जनासुः ।
इन्द्रः । इच्छामि । इत् । हृदा । मनसा । चित् । इन्द्रम् ॥ ५ ॥

गावएव महं भगोधनं भवन्तु इन्द्रश्च मे महं गावोगाः अच्छान् यच्छतु गावाः प्रथमस्य
हविर्वाश्रेष्ठस्यसोमस्य भक्षोभक्षणं भवतु अभियुवस्यहिसोमस्य गन्धेनाज्यादिनासंश्रयण-

त्वाद् हेजनासोजनाः इमाएवंभूतायागावःसन्ति सः तादृत्यर्थः ताएवगावःइन्द्रोभवन्ति दधिघृता-
दिरूपेणेन्द्रस्याप्यायनत्वाद् एवंभूतमिन्द्रं हृदा श्रद्धायुकेन मनसा चिद् चिदित्यप्यर्थे इच्छामो-
त् कामयेएव साधनभूताभिर्गोभिरेवंभूतमिन्द्रंयदुपिच्छामीत्यर्थः ॥ ५॥

अथपृष्ठी-

यूयं गावो मेदयथा कृशं चिदश्रीरं चित्कणुथासुप्रतीकम् ।

भद्रं गृहं कणुथ भद्रवाचो बृहद्वो वयं उच्यते सभासु ॥ ६ ॥

यूयम् । गावः । मेदयथ । कृशम् । चित् । अश्रीरम् । चित् ।

कणुथ । सुप्रतीकम् । भद्रम् । गृहम् । कणुथ । भद्रवाचः ।

बृहत् । वः । वयः । उच्यते । सभासु ॥ ६ ॥

हेगावोयूयं मेदयथा आप्यायनं कुरुथेत्यर्थः तथा कृशं चित्कीर्णमपि अश्रीरं चिदमंगलमपि
सुप्रतीकं शोभनांगं कणुथ कुरुथ हेभद्रवाचः कल्याणध्वन्युपेतागावः अस्मदीयं गृहं भद्रं क-
ल्याणं कणुथ गोभिरेपेतं कुरुथ सभासु यागपरिपत्सु हेगावोयुष्माकं बृहत् महत् वयोन् उच्यते
समवेतं क्रियते सर्वैर्दीपितइत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

प्रजावन्तीः सुयवसं रिशन्तीः शुद्धा अपः सुप्रपाणे पिवन्तीः ।

मावः स्तेन ईशत माघशंसः परिवोहेती रुद्रस्य दृज्याः ॥ ७ ॥

प्रजावन्तीः । सुयवसम् । रिशन्तीः । शुद्धाः । अपः । सुप्रपाणे ।

पिवन्तीः । मा । वः । स्तेनः । ईशत । मा । अघशंसः ।

परि । वः । हेतिः । रुद्रस्य । दृज्याः ॥ ७ ॥

हेगावोयूयं प्रजावन्तीः प्रजावत्यः वत्साभिर्मुक्ताभवतेतिशेषः सुयवसं शोभनदृष्टं रिश-
न्तीः रिशन्त्यः भक्षणार्थं हिंसत्यो भवत सुप्रपाणे सुवेनपातव्येतदाकादौ शुद्धाः निर्मला अपः उ-
दकानि पिवन्तीः पिवन्त्यश्च भवत वोयुष्मान् स्तेनः तस्करः माईशत माईशिश्ट ईश्वरोमाभूत् त-
थाप्यघशंसः व्याघ्रादिः शत्रुः माईशत अपिच वोयुष्मान् रुद्रस्य कालात्मकस्य परमेश्वरस्य
हेविरामुधंच परिवृज्याः परिवृणक्तु परिहरतु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

उपेदमुपपर्चनमासुगोपूपपृच्यताम् ।

उपं ऋपभस्यरेतस्युपेन्द्रतववीर्ये ॥ ८ ॥ २५ ॥

उपं । इदम् । उपपर्चनम् । आसु । गोपुं । उपं । पृच्यताम् ।

उपं । ऋपभस्यं । रेतसि । उपं । इन्द्र । तव । वीर्ये ॥ ८ ॥ २५ ॥

आसुगोपु इदमुपपर्चनं आप्यायनं उपपृच्यतां संपृच्यतां हेइन्द्र तववीर्ये त्वदीयवीर्यनिमित्ते ऋपभस्य गवांगभ्रमादधानस्यवृषभस्य रेतसि इदमुपपर्चनं आप्यायनं गोपुहाप्यायितासुसतीषु तत्संबन्धिक्षीरादिहविर्द्वारेणेन्द्रः आप्यायितोभवतीत्यर्थः उपेतिपुनर्वचनंपादभेदानां पूरणार्थमिति ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपष्ठेपंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

वेदार्थस्यमकाशेनतमोहादनिवारयन । पुमर्थीश्वतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गभवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेणसायणाचार्येणविरचितेमाधवीयेवेदार्थप्रकाशोक्तसंहिताभाष्येचतुर्थाष्टकेपष्ठोऽध्यायःसमाप्तः ॥ ६ ॥

त्वात् हेजनासोजनाः इमाएवंभूतायागावःसन्ति सः तादत्यर्थः ताएवगावःइन्द्रोभवन्ति दधिघृता-
दिरूपेणेन्द्रस्याप्यायनत्वात् एवंभूतमिन्द्रं हृदा श्रद्धायुक्तेन मनसा चित् चिदित्यप्यर्थेइच्छामी-
त् कामयेएव साधनभूताभिर्गोभिरेवंभूतमिन्द्रंमष्टमिच्छामीत्यर्थः ॥ ५॥

अथपष्ठी-

यूयंवावोमेदयथाकृशांचिदश्रीरंचित्कणुथासुप्रतीकम् ।

भद्रंगृहंकणुथभद्रवाचोबृहद्वोवयंउच्यतेसभासु ॥ ६ ॥

यूयम् । गावः । मेदयथ । कृशम् । चित् । अश्रीरम् । चित् ।

कणुथ । सुप्रतीकम् । भद्रम् । गृहम् । कणुथ । भद्रःवाचः ।

बृहत् । वः । वयः । उच्यते । सभासु ॥ ६ ॥

हेगावोयुयं मेदयथा अप्यायनंकुरुथेत्यर्थः तथा कृशांचित्क्षीणमपि अश्रीरंचिदमंगलमपि
सुप्रतीकं शोभनांगं कणुथ कुरुथ हेभद्रवाचः कल्याणध्वन्युपेतागावः अस्मदीयंगृहं भद्रं क-
ल्याणंकणुथ गोभिरुपेतंकुरुथ सभासु यागपरिपत्सु हेगावोयुष्माकं बृहत् महत् वयोन्मं उच्यते
समवेतंक्रियते सर्वैर्दीपितइत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

प्रजावतीःसुयवसंरिशन्तीःशुद्धाअपःसुप्रपाणेपिवन्तीः ।

मावःस्तेनईशत्तमाघशंसःपरिवोहेतीरुद्रस्यंष्टज्याः ॥ ७ ॥

प्रजावतीः । सुयवसम् । रिशन्तीः । शुद्धाः । अपः । सुप्रपाणे ।

पिवन्तीः । मा । वः । स्तेनः । ईशत् । मा । अघशंसः ।

परि । वः । हेतिः । रुद्रस्यं । ष्टज्याः ॥ ७ ॥

हेगावोयुयं प्रजावतीः प्रजावत्यः वत्साभिर्युक्ताभववैतिशेषः सुयवसं शोभनदृणं रिश-
न्तीः रिशन्त्यः भक्षणार्थीहिंसंघोभवत् सुप्रपाणे सुस्वेनपातव्येतटाकादौ शुद्धाः निर्मलाअपः उ-
दकानि पिवन्तीः पिवन्त्यश्चभवत् वोयुष्मान् स्वेनः तस्करः माईशत् माईशित ईश्वरोमाभूत् त-
थाप्यघशंसः व्याघ्रादिः शत्रुः माईशत् अपिच वोयुष्मान् रुद्रस्य कालात्मकस्य परमेश्वरस्य
हेतिरायुधंच परिवृज्याः परिवृणक्तु परिहरतु ॥ ७ ॥

आ । यस्मिन् । हस्ते । नर्याः । मिमिक्षुः । आ । रथे । हिरण्यये ।
रथेऽस्थाः । आ । रथमयः । गर्भस्त्योः । स्थूरयोः । आ । अध्वन् ।
अश्वासः । दर्पणः । युजानाः ॥ २ ॥

यस्मिन्निन्दे नर्यां नृभ्योहिता रायः आमिमिक्षुः आसिच्यन्ते आपूर्यन्ते व्यत्ययेनक-
र्मणिकर्तृप्रत्ययः इन्द्रे कुत्रेतिचेद हस्ते तदीयेबाहौ यद्वैतवसमानाधिकरणमिन्द्रस्यविशेषणं
हस्तेहन्तरियस्मिन्निन्देइत्यर्थः उक्तयास्केन-हस्तोहन्तेःआशुर्हननंइति। यद्वा ईदृशेयस्मिन्निन्दे
वर्तमानारायः आमिमिक्षुः आसिचन्ति आपूरयन्तिस्तोतृन् यश्चेन्द्रः रथेष्ठाः रथस्थाता तत्त्व-
ज्ञानश्च हिरण्यये तुवर्णमये रथे आतिष्ठति यद्वा रथेष्ठाः रथेवस्थितारायोषणानि हिरण्य-
ये रथेतिष्ठन् यश्चेन्द्रआसिचत्यभिवर्षति यस्यच स्थूरयोः स्थूलयोर्वस्तुतयोर्गभस्त्योःबाहुना-
मैतद् बाहोःरथमयोभीशवः आसिच्यन्ते आयम्यन्ते यस्यचाश्वासोअश्वाः वृषणः सेकारो-
यवानः युजानाः रथेयुज्यमानाः अध्वन् अध्वनिपार्णे आमिमिक्षुः आसिचन्ति आपूरयन्ति
आगच्छन्तीत्यर्थैः तमिन्द्रंस्तुमइतिशेषः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

श्रियेतेपादादुवआमिमिक्षुर्धृष्णुर्वञ्जीशवंसादक्षिणावान् ।
वसानोअर्त्कमसुरभिंदृशोकंस्वर्णनृतविषिरोबभूथ ॥ ३ ॥

श्रिये । ते । पादा । दुवः । आ । मिमिक्षुः । धृष्णुः । वञ्जी ।
शवंसा । दक्षिणाऽवान् । वसानः । अर्त्कम् । सुरभिम् । दृशे ।
कम् । स्वः । न । नृतो इति । इषिरः । बभूथ ॥ ३ ॥

हेइन्द्र श्रिये ऐश्वर्यार्थं ते त्वदीपयोः पादा पादयोः दुवः परिचरणं आमिमिक्षुः आ-
सिचन्ति समर्पयन्ति भरद्वाजःसमर्पयति व्यत्ययेनवदुवचनं यद्वा ते सव पादौ श्रिये श्रियितुं से-
वितुं दुवः परिचरणमासिचन्तिअनुतिष्ठन्ति यस्त्वं शवसा बलेन घृष्णुः शत्रूणांघर्षकः वञ्जी व-
ज्रवान् दक्षिणावान् दक्षिणास्तोदृशोदावव्यंघनं तद्वा न हेनृतोनेतरिन्द्र सत्त्वं सुरभिं प्रशस्तं
अर्त्कं शततगमनशीलमात्मोयंरूपं दृशे सर्वेषांदर्शनार्थं वसानः आच्छादयन् स्वर्णं सूर्यइव इ-
षिरोगन्ता एषणीमोवा बभूथ भवसि कमितिपूरकः ॥ ३ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदायो वेदेऽप्योखिलं जगत् । निर्ममेतमहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥ १ ॥
अथ सप्तमोऽध्याय आरभ्यते षष्ठस्य मंडलस्य तृतीयनुवाके पंचसूक्तानिव्याख्यातानि इन्द्रं वदति षष्ठं
षष्ठसूक्तं भरद्वाजस्यार्थं त्रैष्टुभमैन्द्रं अनुक्रम्यते च-इन्द्रं पळिति । गतो विनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

ॐ इन्द्रं वो नरः स्रव्याय सेपुर्महो यन्तः सुमतये चकानाः ।
महो हि दाता वज्रहस्तो अस्ति महामुरण्वमवसे यजध्वम् ॥ १ ॥
इन्द्रम् । चः । नरः । स्रव्याय । सेपुः । महः । यन्तः । सुमतये ।
चकानाः । महः । हि । दाता । वज्रहस्तः । अस्ति । महाम् ।
ॐ इति । रण्वम् । अवसे । यजध्वम् ॥ १ ॥

हेयजमानाः वो पुष्पाकंसंबन्धिनः नरोनेतारकविजः सत्त्वाय सत्विभावार्थं इन्द्रं सेपुः
परिचरन्ति स्पृशन्ति वा कथं भूताः महो महान्तिस्तोत्राणि यन्तः उपयन्तः प्राप्नुवन्तः कुर्वन्त इ-
त्यर्थः तथा सुमतये सुमतिः शोभना अनुग्रहात्मिका तदीया बुद्धिः तां चकानाः कामयमानाः
क्रियाग्रहणं कर्तव्यमितिकर्मणः संप्रदानसंज्ञा चकाना इति कामयतेऽछान्दसं रूपं यद्वा महो महत्क-
र्मयन्तः अनुतिष्ठन्तः सुमतये सुमतिं शोभनांस्तुतिं चकानाः शब्दयन्तः कैशब्दे इत्यस्माद्धिः
कानचित् रूपं हियस्मात् वज्रहस्तो वज्राणिरिन्द्रः महो महतो धनस्य दातास्ति भवति तस्मात्
रण्वं रमणीयं महामु महान्तमेव अवसे रक्षणाय यजध्वं हविर्भिः पूजयत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

आयस्मिन्हस्तेन र्यामि मिक्षुरारथे हिरण्यये रथेष्ठाः ।
आरुभयो गभस्तयोः स्थूरयो राध्वन् श्वांसो ह्यपणोपुजानाः ॥ २ ॥

अथपथी-

एवेदिन्द्रःसुहृवःऋष्वोअस्तुतीअनूतीहिरिशिप्रःसत्वा ।
 एवाहिजातोअसमात्योजाःपुरुचवृत्राहनतिनिदस्यून् ॥ ६ ॥ १ ॥

एव । इत् । इन्द्रः । सुहृवः । ऋष्वः । अस्तु । ऊती । अनूती ।
 हिरिःशिप्रः । सत्वा । एव । हि । जातः । असमातिःओजाः ।
 पुरु । च । वृत्रा । हनति । नि । दस्यून् ॥ ६ ॥ १ ॥

एव एवंउक्तेनप्रकारेण ऋष्वोमहानिन्द्रः सुहवोस्तु सुखेनाह्लातव्योभवतु इदितिपूरणः हि-
 रिशिप्रः शिमेहनूनात्तिकेवा हरितवर्णेशिमेयस्यतादृशइन्द्रः ऊती ऊत्याआगमनेन अनूती अ-
 नूत्याअनागमनेनवा सत्वा गमयिताभवतिधनानां स्वयमागतोनागतोपित्तोतृष्योधनंप्रयच्छती-
 त्यर्थः एवाहि एवंहि जावः प्रादुर्भूतोयमिन्द्रः असमात्योजाः असमातिअसमानमनुपमंउत्क-
 ष्ठतरमोजोबलंयस्यतादृशःसन् पुरु पुरुणिबहूनिच वृत्रा वृत्राण्यावरकाणिरक्षःमभवीनि हनति
 हिनस्तु तथा दस्यून् उपक्षपयित्त्वं शत्रून्निहन्तु ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमपथमोवर्गः ॥ १ ॥

भूयइदितिपंचर्वसप्तमंसूक्तं भरद्वाजस्यार्थं त्रैदृभमैन्द्रं भूयःपंचेत्यनुक्रान्तं अग्निष्टोमेमा-
 ष्यंदिनसवनेच्छावाकशस्त्रेएतत्सूक्तंशंसनीयं सूत्रितंच-उदिन्वस्यरिच्यतेभूयइति । महावतेपि-
 निष्केवत्येएतत्सूक्तं तथैवपंचमारण्यकेसूत्रितं-भूयइद्वावृधेवीर्यायनृणामुत्वेति ।

तत्रपथमा-

भूयइद्वावृधेवीर्यायँएकोअजुर्योदयतेवसूनि ।
 प्ररिंरिचेदिवइन्द्रःपृथिव्याअर्धमिदंस्यप्रतिरोदसीउभे ॥ १ ॥

भूयः । इत् । वृधे । वीर्याय । एकः । अजुर्यः । दयते । वसूनि ।
 प्र । रिंरिचे । दिवः । इन्द्रः । पृथिव्याः । अर्धम् । इत् । अस्य ।
 प्रति । रोदसी इति । उभे इति ॥ १ ॥

अथचतुर्थी-

ससोमामिश्लतमःसुतोभूद्यस्मिन्पुक्तिःपुच्यतेसन्तिधानाः ।
इन्द्रंनरःस्तुवन्तोब्रह्मकाराउक्थाशंसन्तोदेववाततमाः ॥ ४ ॥

सः । सोमः । आमिश्लतमः । सुतः । भूत् । यास्मिन् । पुक्तिः ।
पुच्यते । सन्ति । धानाः । इन्द्रम् । नरः । तुवन्तः । ब्रह्मकाराः ।
उक्था । शंसन्तः । देववाततमाः ॥ ४ ॥

यःसोमोवक्ष्यते ससोमः सुतोभिपुतःसन् आमिश्लतमः आभिमुख्येनमिश्रतमोभूत् इन्द्रे-
णात्यर्थसंगच्छते यस्मिन्सोमेभिपुते अतिपक्तिः पक्तव्यः पुरोडाशादिःपुच्यते भृष्टयवाधाना-
स्ताश्चसन्तिहविरर्थसंस्कृताभवन्ति यस्मिंश्च सोमेभिपुते नरोनेतारः ब्रह्मकाराः ब्रह्मणोन्नस्यह-
विलक्षणस्यकर्तारऋत्विजः इन्द्रं स्तोत्रैः स्तुवन्तः उक्था उक्थानिशस्त्राणिच शंसन्तः उच्चार-
यन्तः देववात तमाः देवानतिशयेनोपगताभवन्ति ससोमइन्द्रेणसंमिश्रितोभूदित्यन्वयः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

नतेअन्तःशवंसोधाय्यस्यवितुवावधेरोदसीमहित्वा ।
आतासूरिःपृणतितूतुजानोयूथेवाप्सुसमीजमानऊती ॥ ५ ॥

न । ते । अन्तः । शवंसः । धायि । अस्य । वि । तु । वावधे ।
रोदसी इति । मुहिङ्त्वा । आ । ता । सूरिः । पृणति । तूतुजानः ।
यूथाइद्व । अप्सु । समुद्ईजमानः । ऊती ॥ ५ ॥

हेइन्द्र ते तव अस्योक्तगुणस्य शवंसोवत्स्य अन्तः अवसानं नघायि अत्रकेवलोपि
दधातिरवात्पूर्वार्थोद्दिष्टव्यः नावाघायि अस्माभिर्नाज्ञायीत्यर्थः यद्वलं रोदसीघावापृथिव्यौ
महित्वा महत्त्वेन तु क्षिप्रं विवावधे यस्माद्विवात् यावापृथिव्यौनिभीतइत्यर्थः ता तद्वलं सूरिः
स्तोता तूतुजानस्त्वरितःसन् ऊती ऊत्यावर्षकेणहविषा समीजमानः सम्यग्यजन्आपृणत्यापू-
रयति तवदधान्तः-यूथेवाप्सुउदकेपुगवांयूथानीय यथा गोपालःअपःपाययन्अद्भिस्तर्पयति
तद्वत् ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

एवदिन्द्रःसुहवःऋष्वोअस्तुतीअनूतीहिरिशिप्रःसत्वा ।
 एवाहिजातोअसमात्योजाःपुरुचवृत्राहनतिनिदस्युन् ॥ ६ ॥ १ ॥

एव । इत् । इन्द्रः । सुहवः । ऋष्वः । अस्तु । ऊती । अनूती ।
 हिरिःशिप्रः । सत्वा । एव । हि । जातः । असमातिःओजाः ।
 पुरु । च । वृत्रा । हनति । नि । दस्युन् ॥ ६ ॥ १ ॥

एव एवंउक्तेनप्रकारेण ऋष्वोमहानिन्द्रः सुहवोस्तु सुखेनाह्लातव्योभवतु इदितिपूरणः हि-
 रिशिप्रः शिमेहनूनासिकेवा हरितवर्णेऽशिमेयस्यतादृशइन्द्रः ऊती ऊत्याआगमनेन अनूती अ-
 नूत्याअनागमनेनवा सत्वा गमयिताभवतिधनानां स्वयमागतोनागतोपिस्तोवृष्योधनप्रयच्छती-
 त्यर्थः एवाहि एवंहि जातः प्रादुर्भूतोयमिन्द्रः असमात्योजाः अगमातिअसमानमनुपमउत्कृ-
 ष्टतरमोजोबलंयस्यतादृशःसन् पुरु पुरुणिबहूनिच वृत्रा वृत्राण्यावरकाणिरक्षःप्रभृतीनि हनति
 हिनस्तु तथा दस्युन् उपक्षपयितुन् शत्रून्निहन्तु ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्वप्नप्रमेथमोवर्गः ॥ १ ॥

भूयइदितिपंचमसप्तमसूक्तं भरद्वाजस्यार्षे वैद्युभमैन्द्रं भूय.पंचेत्यनुक्रान्तं अग्निष्टोमेमा-
 ष्यंदिनसवनेच्छावाकशस्त्रेणतत्सूक्तंशंसनीयं सूत्रितंच-उदिन्वस्यरिच्यतेभूयइति । महाप्रतेपि-
 निष्केवत्येणतत्सूक्तं तथैवपंचमारण्यकेसूत्रितं-भूयइद्वावृधेवीर्यायनृणामुत्वेति ।

तत्रमथमा-

भूयइद्वावृधेवीर्यायैकोअजुर्योदधतेवसूनि ।
 प्ररिरिचेदिवइन्द्रःपृथिव्याअर्धमिदस्यप्रतिरोदसीउभे ॥ १ ॥

भूयः । इत् । वृधे । वीर्याय । एकः । अजुर्यः । द्यते । वसूनि ।
 प्र । रिरिचे । दिवः । इन्द्रः । पृथिव्याः । अर्धम् । इत् । अस्य ।
 प्रति । रोदसी इति । उभे इति ॥ १ ॥

अयमिन्द्रः भूपइत् बहुतरमेव वावृधे मवृद्धोभूत् किमर्थं त्रीयां वीरकर्माणि वृषवधादीनि कर्तुं एकोमुख्यः अजुर्योजरयितुमशक्यः सचेन्द्रः वस्त्रिन् धनानि दयते स्तोत्र्योददाति तथा दिवोद्युलोकात् पृथिव्याः भूमेश्च अयमिन्द्रः परिरिचे अतिरिच्यते किंचास्येन्द्रस्य उभेरोदत्ती द्यावापृथिव्यौ अर्धमिदं अर्धमेवप्रति अस्येन्द्रस्याधोभागः द्यावापृथिव्योः प्रतिनिधिर्भवतीत्यर्थः ॥ १-१ ॥

अथद्वितीया—

अधामन्येवृहदसुर्यमस्ययानिदाधारनकिरामिनाति ।
दिवेदिवेसूर्योदर्शतोभूद्विसद्मान्युर्वियासुक्रतुधात् ॥ २ ॥

अधं । मन्ये । वृहत् । असुर्यम् । अस्य । यानि । दाधारं । नकिः ।
आ । मिनाति । दिवेदिवे । सूर्यः । दर्शतः । भूत् । वि । सद्मानि ।
उर्विया । सुक्रतुः । धात् ॥ २ ॥

अथ अधुना अस्येन्द्रस्य वृहत् महत् असुर्यं असुरहननकुशलं बलमन्ये स्तौमि मन्यतिः स्तुतिकर्मा सचेन्द्रः यानिकर्माणि दाधार धारयति तानि नकिरामिनाति नकश्चिदपिहिनस्ति कानिपुनस्तानि उच्यते दिवेदिवे प्रतिदिनं वृत्रेणावृतः सूर्यः दर्शतोदर्शनीयः भूत् भवति आवरकस्यासुरस्यवधेन सूर्यप्रकाशितवानित्येकं कर्म सुक्रतुः शोभनकर्मासइन्द्रः सद्मानि भुवनानि उर्विया उत्कण्ठिविस्तीर्णानि विधात् व्यधात् अकार्षात् इदमपरंकर्म एतदादीनिबहूनिकर्माणि कृतवानित्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

अद्याचिन्नूच्चित्तदपोनदीनांयदाभ्योअरदोगातुमिन्द्र ।
निपर्वताअद्भ्यसदोनेदुस्त्वयादृह्णानिसुक्रतो रजांसि ॥ ३ ॥

अद्य । चित् । नु । चित् । तत् । अपः । नदीनाम् । यत् । आभ्यः ।
अरदः । गातुम् । इन्द्र । नि । पर्वताः । अद्भ्यसदः । न । सेदुः ।
त्वया । दृह्णानि । सुक्रतो इति सुक्रतो । रजांसि ॥ ३ ॥

हेइन्द्र अद्याचिद अद्यापि नूचिद पुरापि तवनदीनांसंबन्धिकं तदपः कर्म वर्तते आभ्यो-
मदीप्यः गातुं मार्गं अरदः प्रवहनार्थं न्यलिखइतियत्कर्म तत्सर्वेदानुपक्षीणंसद्वर्ततेइत्यर्थः अपि-

च त्वदाप्तया पर्वतागिरयः निषेदुःनिषण्णाः उत्पतनंपरित्यज्यक्तचिदेवस्थानेनैश्वत्येनोपविष्टाव-
भुवुः अद्मसदोन अद्मअदनीयमन्तदर्थंसीदन्तःपुरुपाइव यथा तेभोजनार्थेनैश्वत्येनासौदन्तित-
थेत्यर्थः अतःकारणात् हेसुक्रवो शोभनकर्मन्निन्द्र त्वया रजांसि सर्वलोकाः दृह्वानिदं हितानि
स्थिरीकृताआसन् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

सत्यमित्तन्नत्वावांअन्योअस्तीन्द्रदेवोनमर्त्योज्यायान् ।
अहन्नहिंपरिशयानमर्णोवासृजोअपोअच्छांसमुद्रम् ॥ ४ ॥

सत्यम् । इत् । तत् । न । त्वाइवान् । अन्यः । अस्ति । इन्द्र ।
देवः । न । मर्त्यः । ज्यायान् । अहन् । अहिम् । परिशयानम् ।
अर्णः । अर्व । असृजः । अपः । अच्छ । समुद्रम् ॥ ४ ॥

हेइन्द्र वक्ष्यमाणं तत् सत्यमित् सत्यमेव नानृतं त्वावान् त्वत्सदृशोऽन्योदेवोनास्ति त्वत्स-
दृशोऽन्योमर्त्योमनुष्योपिनैवविद्यते ज्यायान् अधिकोपिदेवोमनुष्योवानस्त्वस्तिइतियद्गीयतेत-
त्सत्यमेवेत्यर्थः अपिच त्वं अर्णउदकं परिशयानं परिवृत्यशयानं अहिं मेघं अहन्अवधीः
हत्वाच समुद्रमन्तरिक्षंजलधिवाच्छाभिमुख्येन अपउदकानि अवासृजः अवाङ्मुखतयाविसृष्ट-
वानसीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

त्वमपोविदुरोविषूचीरिन्द्रदृह्वमरुज्ज् पर्वतस्य ।
राजाभवोजगत्श्वर्पणीनांसाकंसूर्यजनपन्द्यामुपासम् ॥ ५ ॥ २ ॥

त्वम् । अपः । वि । दुरः । विषूचीः । इन्द्र । दृह्वम् । अरुजः ।
पर्वतस्य । राजा । अभवः । जगतः । चर्पणीनाम् । साकम् ।
सूर्यम् । जनयन् । द्याम् । उपसम् ॥ ५ ॥ २ ॥

हेइन्द्र त्वं दुरः वृत्रेणावृताअपः विषूचीः त्रिविधमन्तः यथा सर्वतः प्रसृताभवन्ति
तथा व्यसृजः यतस्त्वं पर्वतस्य पर्ववतोमेघस्य दृह्वं दृह्वं अपावन्धकपदेशं अरुजः अभाक्षीः

अपिच त्वं जगतःसंबन्धिनीनांचर्षणीनांपजानां राजा भवः अधिपतिर्भवसि किंकुर्वन्सूर्यं घां
घुलोकं उपसंच वमसावृतमेतन्नितयं साकं युगपदेव जनयन् मादुर्भावयन् प्रकाशयन्नित्यर्थः॥५॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अभूरेकइतिपंचमष्टमसूक्तं भरद्वाजस्यसुहोत्रस्यार्षं उपांत्याशक्करी शिष्टाश्रतसस्त्रिष्टुभः
इन्द्रोदेवता अनुक्रम्यतेच—अभूरेकःसुहोत्रस्तुचतुर्थीशक्करोति । महाव्रतस्यनिष्केवल्येइदमादी-
न्यष्टसूक्तानिशंसनीयानि तथापंचमाण्यकं—अभूरेकोरयिपतेरयीणामित्यष्टौसूक्तानीति । पृष्ठच-
पस्यष्टेहनिष्केवल्येइदंसूक्तंनिविद्धानं सूत्रितंच—एन्द्रयाद्युपनः प्रधान्वस्याभूरेकइतिनिष्केव-
ल्पमिति । विश्वजितिमाध्यंदिनेच्छावाकशस्त्रेसामसूक्ताख्यमेतच्छंसनीयं सूत्रितंच—अभूरेको-
रयिपतेरयीणामितिसामसूक्तानि ।

वचनप्रथमा—

अभूरेकोरयिपतेरयीणामाहस्तयोरधिथाइन्द्रकृष्टीः ।

वितोकेअप्सुतनयेचसूरेवोचन्तचर्षणयोविवाचः ॥ १ ॥

अभूः । एकः । रयिऽपते । रयीणाम् । आ । हस्तयोः । अधिथाः ।

इन्द्र । कृष्टीः । वि । तोके । अप्सु । तनये । च । सूरे ।

अवोचन्त चर्षणयः । विऽवाचः ॥ १ ॥

हेरयिपते धनस्यपालकेन्द्र एकः प्रधानभूतस्त्वं रयीणां धनानांस्वामी अभूर्भवसि यद्वा
रयीणांरयिपतेइतिसंबन्धः एकोरयिशब्दोनुवादः यथा गवामसिगोपतिरेकंइन्द्रेति तदानीं एको-
मुख्यस्त्वंभवसीतियोजनीयं अपिच हेइदं त्वं हस्तयोरात्मीययोर्वाहोःकृष्टीः प्रजाः आअधिथाः
अधत्ते सर्वजगत्तवाज्ञायांवर्तेतेइत्यर्थः किंच चर्षणयोमनुष्याः तोके पुत्रे अप्सुकेषु सूरे
शष्णापिरेके तनये पौत्रेषुच एतेबुनिमित्तभूतेषुसत्सु विवाचः विशिष्टाःस्तुवीःन्यवोचन्त
विविधंभवन्ति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

स्वद्धियेन्द्रपार्थिवानिविश्वाच्युताचिच्चयावयन्तेरजांसि ।

धावाक्षामापर्वतासोवर्नानिविश्वंदृह्णंभयतेअज्मन्नाते ॥ २ ॥

त्वत् । भिया । इन्द्र । पार्थिवानि । विश्वा । अच्युता । चित् ।
 च्यव्यन्ते । रजांसि । धावाक्षामा । पर्वतासः । वनानि ।
 विश्वम् । दृहम् । भयते । अज्मन् । आ । ते ॥ २ ॥

हेइन्द्र त्वत्त्वत्तोभिषाभयेन विश्वा विश्वानिव्यापकानि पार्थिवानि पृथिव्यंतरिक्षनाम
 तत्रभवानि रजांस्युदकानि अच्युताचित् च्यावयितुमशक्यान्यपि च्यावयन्तेमेघाः प्रच्यावय-
 न्ति वर्षन्तीत्यर्थः अपिच हेइन्द्र तेतव अज्मन् आगमनेसति धावाक्षामा धावापृथिव्यौ पर्वता-
 सोगिरयोवनानिवृक्षाश्च भयते भयंप्रामुवन्ति किंबहुना विश्वं सर्वं दृहं स्थिरं पाणिजातं भय-
 ते विभेति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

त्वंकुत्सेनाभिषुष्णामिन्द्राशुष्यंयुध्यकुर्यवंगविष्टौ ।
 दशप्रपित्वेअधसूर्यस्यमुपायश्चक्रमविवेरपांसि ॥ ३ ॥

त्वम् । कुत्सेन । अभि । शुष्णम् । इन्द्र । अशुष्यम् । युध्य ।
 कुर्यवम् । गोऽईष्टौ । दश । प्रपित्वे । अध । सूर्यस्य । मुपायः ।
 चक्रम् । अविवेः । रपांसि ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्वं कुत्सेनसह अशुष्यं शोषयितुमशक्यं प्रबलं शुष्णं सर्वस्यशोषकमेतत्संज्ञमसुरं
 अभियुध्य अशुष्युध्यः कुत्सस्यसाहाय्यार्थं तेनासुरेणसहयुद्धं कृतवानसीत्यर्थः तथागविष्टौ
 गावोवाणाइष्यन्तिगच्छंति यवेतिगविष्टिःसंग्रामः तस्मिन् कुर्यवमेतत्संज्ञमसुरं दश अदशः हिं-
 सितवानसि दशदशनेइत्येतस्माच्छान्दसेलोदिरूपं अध अपिच प्रपित्वे प्रपत्नेयुद्धे सूर्यस्यचक्रं
 रथावपवभूतं मुपायः अमुष्णाः तदाप्रभृतिःसूर्यस्यरथएकचक्रोभूत् तथाचाप्रावं—सन्नयुंजन्तिर-
 थमेकचक्रमिति । एतशाख्यस्यक्रमेःसूर्येणसहयुद्धे तत्साहाय्यार्थं आगतइन्द्रःसूर्यस्यचक्रमपह-
 तवानित्याख्यातं सूरश्चक्रं प्रवृहज्जातओजसेतिचनिर्गमान्तरं । अपिचरपांसिपापकारीणि, रक्षःप्र-
 भृतीनि अविवेः अस्मालोकादगमयः अवधीरित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

त्वंशतान्यवशम्बरस्यपुरोजघन्याप्रतीनिदस्योः ।
अशिक्षोयत्रशच्याशचीवोदिवोदासायसुन्वतेसुतकेभर-
द्वाजायगृणतेवसूनि ॥ ४ ॥

त्वम् । शतानि । अव । शम्बरस्य । पुरः । जघन्थ । अप्रतीनि ।
दस्योः । अशिक्षः । यत्र । शच्या । शचीवः । दिवः । दसाय ।
सुन्वते । सुतके । भरतृद्वाजाय । गृणते । वसूनि ॥ ४ ॥

हेइन्द्र त्वं शतानि शतसंख्यानि दस्योरुपक्षपयितुरसुरस्य शंबरस्य एतत्तंज्ञस्यपुरः पुरीः
अप्रतीनि लिङ्गव्यत्ययः केनाप्यप्रतिगताः अवजघंथ अवाहन हेशचीवः प्रज्ञावन् हेसुतके
अभिपुतेनसोमेनक्रीतेन्द्र यत्र यस्मिन्काले सुन्वते सोमाभिपवंकुर्वते दिवोदासाय शच्यां प्रज्ञ-
या अशिक्षोभनानिप्रादाः गृणते स्तुवते भरद्वाजाय च वसूनिप्रादाः तस्मिन्काले शचीवः पुरो-
वजघंथेत्यन्वयः ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

ससंत्यसत्त्वन्महतेरणायरथमातिष्ठतुविनृम्णभीमम् ।
याहिप्रपथिन्नवसोपमद्रिकप्रचश्रुतश्रावयचर्षणिभ्यः ॥ ५ ॥ ३ ॥
सः । सत्यसत्त्वन् । महते । रणाय । रथम् । आ । तिष्ठ ।
तुविनृम्ण । भीमम् । याहि । प्रपथिन् । अवसा । उप ।
मद्रिक् । प्र । च । श्रुत । श्रावय । चर्षणिभ्यः ॥ ५ ॥ ३ ॥

हेसत्यसत्त्वन् सत्याः अवाध्याः सत्वानोभटाः यस्यसतथोकः हेतुविनृम्ण तुविबहुलंनृम्णं
धनंयस्यसतथोकः हेतादृशेन्द्र सत्त्वं महते रणाय संग्रामाय तदर्थं भीमं भयंकरं आत्मीयंरथं
आतिष्ठ हेमपथिन् प्रकृष्टमार्गेन्द्र अवसा रक्षणेनसह तेनच रथेनोपयासागच्छ मद्रिक् मर्दाभमु-
रतः तथा हेश्रुत विश्रुतेन्द्र चर्षणिभ्यः प्रजाभ्यः प्रश्रावय च अस्मान्प्रत्यापय च सर्वास्तुप्रजा-
स्तुभ्येअस्मान्प्रत्यातान्कुर्वित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थसप्तमेरुतीमोवर्गः ॥ ३ ॥

अपूर्व्येतिपंचर्चनवमंसूक्तं त्रैष्टुभमैन्द्रं द्वितीयेछान्दोमिकेहनिनिष्केवल्पेएतत्सूक्तं सूत्रिणं च—अपूर्व्यांपुरुवमानितांसुतेकीर्तिमिति । महाव्रतेपिनिष्केवल्पेअस्पसूक्तस्यविनियोगउक्तः ।

तत्रप्रथमा—

अपूर्व्यांपुरुवमानान्यस्मैमहेवीरायतवसेतुराय ।

विरप्शिनेवज्जिणेशंतमानिवचांस्यासास्थाविरायतक्षम् ॥ १ ॥

अपूर्व्यां । पुरुवमानानि । अस्मै । महे । वीराय । तवसे । तुराय ।

विरप्शिने । वज्जिणे । शमदंतमानि । वचांसि । आसा ।

स्थविराय । तक्षम् ॥ १ ॥

अपूर्व्यां अपूर्व्याणि पूर्वैरुक्तानि नूतनानि पुरुवमानि बहुतमानि शंतमानि सुखरुत्तमानि वचांसि स्तुतिरूपाणिवाक्यानि आसा आस्थेन अस्मै इन्द्राय तक्षमतक्षंकरोमि कीटशाय महे महते वीराय विविधशश्रूणांमारपित्रे तवसे तवस्विनेबलवते तुराय त्वरमाणाय विरप्शिने विशेषेणस्तुत्याय वज्जिणे वज्रवते स्थविराय प्रवृद्धाय ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

समातरासूर्येणाकवीनामवासयद्रुजदद्रिं गृणानः ।

स्वाधीभिर्ऋकंभिर्वावशानउदुस्त्रियाणामसृजन्निदानम् ॥ २ ॥

सः । मातरां । सूर्येण । कवीनाम् । अवासयत् । रुजत् ।

अद्रिंम् । गृणानः । सुदुस्त्रियाः । ऋकंभिः । वावशानः ।

उत् । उस्त्रियाणाम् । असृजत् । निदानम् ॥ २ ॥

सदन्द्रः मातरा मातरौ दिवंचपृथिवींच कवीनां क्रान्तदर्शिनामंगिरसामर्थाय सूर्येण अवासयत् प्राकाशयत् किंकुर्वन् अद्रिं गवामदर्शनाय बलेनस्थापित्वपर्वतं रुजद्गजन् यदा कवीनामंगिरसामिति तृतीयाथेपद्यी अंगिरोभिर्गृणानःस्तुयमानइतिसंबन्धः अपिच स्वाधीभिः शोभनध्यानैर्ऋकंभिःस्तोत्रभिः अंगिरोभिर्वावशानःपुनःपुनःकाम्यमानःसन् उस्त्रियाणां बलस्यश्रुत्यैःपणिभिरपहृतानांगवां निदानं बंधनं उदसृजत् अमोचयत् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

सवह्निभिर्ऋकंभिर्गोपुशश्वन्मितजुभिःपुरुकृत्वाजिगाय ।
 पुरःपुरोहासखिभिःसखीयन्दृह्कारुरोजकविभिःकविःसन् ॥ ३ ॥
 सः । वह्निःऽभिः । ऋकंऽभिः । गोषु । शश्वत् । मितजुऽभिः ।
 पुरुऽकृत्वा । जिगाय । पुरः । पुरःऽहा । सखिऽभिः । सखिऽयन् ।
 दृह्काः । रुरोज । कविऽभिः । कविः । सन् ॥ ३ ॥

पुरुकृत्वा बहुकर्मकृत् सइन्द्रः वह्निभिः हविषांबोद्धभिः ऋकभिः स्तोत्रभिः शश्वत् सर्वदा
 मितजुभिः संकुचितजानुभिः अंगिरोभिःसह गोपुनिमित्तभूतेषु जिगाय असुरान्जितवान् जि-
 त्वाच पुरोहा पुराणांहन्ता सइन्द्रः सखिभिः समानरूपानैः कविभिःक्रान्तप्रज्ञैरंगिरोभिःसह स-
 खीयन् सखित्वमात्मनइच्छन् कविःसन् स्वयमपिक्रान्तप्रज्ञोभवन् दृह्का स्थिरा पुरः आसु-
 रीःपुरीरुरोजवर्भज ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

सनीव्याभिर्जरितारमच्छामहोवाजेभिर्महद्भिश्चशुष्मैः ।
 पुरुवीराभिर्दृषभक्षितीनामार्गिर्वणःसुवितायप्रयाहि ॥ ४ ॥
 सः । नीव्याभिः । जरितारम् । अच्छ । महः । वाजेभिः ।
 महद्भिः । च । शुष्मैः । पुरुऽवीराभिः । दृषभ । क्षितीनाम् ।
 आ । गिर्वणः । सुविताय । प्र । याहि ॥ ४ ॥

हेवृषभ कामानांवरपक हेगिर्वणः गिरास्तुत्यासंभजनीयेन्द्र सत्वं महोमहद्भिः वाजेभिर्वा-
 जैरनैः महद्भिःशुष्मैर्बलैश्चसह क्षितीनां प्रजानांमध्ये जरितारं स्तोतारं अच्छाभिमुख्येन नी-
 व्याभिः नव्याभिर्नवतराभिः पुरुवीराभिः पुरुणां बहूनांबीरयित्रीभिर्वदवाभिः आपया-
 हि आगच्छ किमर्थं सुविताय शोभनाय सुखमाप्त्यर्थमित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

ससर्गेणशर्वसातक्तोअत्यैरपइन्द्रोदक्षिणतस्तुरापाइ ।
 इत्थारुजाानानपादृदधीदिवेदिवेविविपुरप्रमृष्यम् ॥ ५ ॥ ४ ॥

सः । सर्गेण । शवसा । तृक्तः । अत्यैः । अपः । इन्द्रः । दक्षिणतः ।
 तुरापाट् । इत्था । सृजानाः । अनपष्टत् । अर्थम् । दिवेदिवे ।
 त्रिविपुः । अप्रष्टमृष्यम् ॥ ५ ॥ ४ ॥

तुरापाट् तुराणां हिंसकानां सोढाभिर्भविता सइन्द्रः सर्गेण सर्वदोषुक्तेन शवसा वले-
 न अत्यैरश्वैः सवतगामिभिस्तेजोभिर्वा वक्तुः संगतःसत् दक्षिणतः दक्षिणायने अपउदका-
 नि विसृजतीतिशेषः इत्था इत्थमनेनप्रकारेणसृजानाः सृज्यमानास्ताआपः अर्थं गंतव्यं अमष्ट-
 प्यमन्यैरक्षोभ्यं समुद्रं दिवेदिवे प्रतिदिनं अनपावृत् अपावर्तनंपुनरागमनं यथानभवतितथावि-
 विपुः व्यामुवन्नि अर्तस्थनप्रत्ययान्तस्यरूपमर्थमिति ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्तपससमेचतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

यओजिष्ठइनिपंचर्चदशमंस्त्वं शुनहोत्रस्यापैवैष्टुभमैन्द्रं अनुकम्पतेच—यओजिष्ठःशु-
 नहोत्रस्त्विति । महाव्रतेपिनिष्केवल्यजकोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

यओजिष्ठइन्द्रतंसुनोदाभमदोदृपन्त्वभिष्टिदास्वान् ।
 सौवंश्वंयवोवन्वत्स्वश्वोवृत्रासमत्सुसासहृदमित्रान् ॥ १ ॥

यः । ओजिष्ठः । इन्द्र । तम् । सु । नः । दाः । मदः । दृपन् ।
 सुष्टुअभिष्टिः । दास्वान् । सौवंश्व्यम् । यः । वन्वत् । सुष्टुअश्वः ।
 वृत्रा । समत्सु । ससहृत् । अभित्रान् ॥ १ ॥

हेवृषन् कामानां वर्षयित्तिदं त्वंयःपुत्रः ओजिष्ठओजस्वितमोवल्वत्तमः मदः तवमाद-
 यिता स्तुतिभिःस्तोत्रेत्यर्थः स्वभिष्टिः शोभनाभ्येषणः दास्वान् हविषांज्ञानं दाः तद्वान् एवं-
 गुणविशिष्टंतंपुत्रं नोस्मभ्यं सु सुष्टु दाः देहि पःपुत्रः स्वश्वःसन्तमत्सु संयामेषु सौवंश्व्यं शो-
 भनाश्वानांसमूहं वन्वत् हिंस्यात् तथा वृत्रा वृत्रान् वारयितृन् अमित्रान् शत्रूंश्च सासहृत् अ-
 त्यर्थमभिभवेत् तंदाइत्यन्वयः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

त्वाँही इन्द्रावसे विवाचो हवन्ते चर्पणयः शूरसातौ ।
त्वं विप्रेभिर्विपुर्णारंशायस्त्वोत इत्सनिता वाजमर्वा ॥ २ ॥

त्वाम् । हि । इन्द्र । अवसे । विश्वाचः । हवन्ते । चर्पणयः ।
शूरसातौ । त्वम् । विप्रेभिः । वि । पुणीन् । अशायः । त्वाऽर्कतः ।
इत् । सनिता । वाजम् । अर्वा ॥ २ ॥

हेइन्द्र त्वाहि त्वामेव विवाचः विविधाःस्तुतिरूपावाचोयेपातादशाश्वर्पणयोमनुष्याः शूर-
सातौ शूरैःसंभजनीयेसंप्रामे अवसे रक्षणार्थं हवन्ते आह्वयन्ति किंच त्वं विप्रेभिः विप्रैर्मधावि-
भिरेगिरोभिःसार्धं पणीन् बलस्यानुचराः अमुराः पणयः तान्व्यशायः विशेषेणअशाययः
हतवानित्यर्थः अतः त्वोतइव त्वपाऊतोरक्षिताएव सनिता संभक्ता पुरुषः वाजमर्नं अर्वा
अग्निगन्ता भवति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

त्वंताँइन्द्रोभयौ अमित्रान्दासां वृत्राण्यार्यां च शूर ।
वधीर्वनेवसुधितेभिरत्कैरापृत्सुदर्पिनृणानृतम ॥ ३ ॥

त्वम् । तान् । इन्द्र । उभयान् । अमित्रान् । दासां । वृत्राणि ।
आर्यां । च । शूर । वधीः । वनाऽइव । सुधितेभिः । अत्कैः । आ ।
पृत्सु । दर्पि । नृणाम् । नृतम् ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्वं तानुभयान् उभयविधान् अमित्रान् शत्रून् वधीः अहिंसीः केते उभयविधाः
दासाउपक्षपयितृन् कर्मविरोधिनेबलमभृतीनसुरान् सुपांसुदुगितिशसआकारः आर्या आर्याणि
कर्मानुष्ठावृत्तेनश्रेष्ठानि वृत्राणि आवरकाणि विश्वरूपादीनिच तानुभयविधान् हेशूर त्वं
इववानित्यर्थः नृणां नेतृणांमध्ये नृतमः अतिशयेननेतः हेइन्द्र पृत्सु संग्रामेषु सुधितेभिः
सुमुनिहितैः अत्कैः आत्माधैरायुधैः आदर्पि अन्यानपिशत्रूनादृणांसि विदारयसि तत्रदृष्टा-
न्वः—यनेव वनानोव यथा वृक्षजातानि कुठारादिभिः छिनत्ति तद्वत् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

सत्वंनइन्द्राकंवाभिरूतीमखांविश्वायुरवितावृधेभूः ।
स्वर्पातायद्ध्यामसित्वायुर्ध्वन्तोनेमधितापृत्सुशूर ॥ ४ ॥

सः । त्वम् । नः । इन्द्र । अर्कवाभिः । ऊती । सर्वा । विश्वः आयुः ।
अविता । वृधे । भूः । स्वःऽसाता । यत् । ह्यामसि । त्वा । युर्ध्वन्तः ।
नेमधिता । पृत्सु । शूर ॥ ४ ॥

हेइन्द्र सत्वात्सत्वं अकवाभिरकृत्सिवाभिः ऊती ऊतिभिः रक्षाभिः नोस्माकं वृधे व-
र्धनाय अविता रक्षिताभूर्भव तथा विश्वायुः सर्वतो गन्तात्वं अस्माकं सत्वाच्च भव नेमधिता ने-
मशब्दोर्धवाचो उक्तंच वानेमइत्यर्धस्येति नेमे अर्धाः कतिपयाः पुरुषाः धीयन्ते एष्विति ने-
मधितयः संग्रामाः तादृशेषु पृत्सु पृतनासु संग्रामेषु युध्यन्तो युद्धं कुर्वन्तो वयं स्वर्पाता स्वः सुष्टु
अरणीयं धनं तस्य संभजनार्थं हे शूर त्वां यद्यदाह्वयामसि आह्वयामः तदानीं त्वं अ-
विता सत्वाच्च भवेत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

नूनंनइन्द्रापरायंचस्याभवांमृळीकउतनोअभिष्टौ ।
इत्थागृणन्तोमहिनस्यशर्मन्दिविष्यामपार्येगोपतमाः ॥ ५ ॥ ५ ॥

नूनम् । नः । इन्द्र । अपरायं । च । स्याः । भवं । मृळीकः ।
उत । नः । अभिष्टौ । इत्था । गृणन्तः । महिनस्य । शर्मन् । दिवि ।
स्याम । पार्ये । गोसप्तमाः ॥ ५ ॥ ५ ॥

हेइन्द्र त्वं नूनं अद्य नोस्माकं स्याः अस्मदीयो भव अपरायच अपरस्मिन्नन्यस्मिन्नपि
काले अस्मदीयो भव उत अपिच त्वं नोस्माकं अभिष्टावभिगमने सति मृळीकः सुखयिता भव
इत्था इत्थमनेन प्रकारेण गृणन्तः स्तुवन्तो वयं गोपतमाः गवांसंभक्तृन्तमाः सन्तः महिनस्य महत्-
स्त्ववरां बन्धिनि दिवि द्योतमाने पार्येदुःखस्य पारके शर्मन् शर्मणि सुखे स्याम वतमाना भ-
वेम ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेपंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

संचत्वेजग्मुरितिपंचचमेकादशंस्कं शुनहोत्रस्पापमैन्द्रवैष्टुभं संचत्वइत्यनुक्रान्तं । तृ-
तीयेछान्दोमिकेहनिइदमादिकेद्वेसूक्ते सूत्रितंच-संचत्वेजग्मुरितिस्सूक्तेइति । महावतेपिनिष्केवत्ये
उक्तोविनियोगः ।

तत्रमथमा-

संचत्वेजग्मुरिर्इन्द्रपूर्वीर्विचत्वयन्तिविभ्वोमनीपाः ।

पुरानूनंचस्तुतयऋषीणांपस्पृधइन्द्रेअध्युक्थार्का ॥ १ ॥

सम् । च । त्वे इति । जग्मुः । गिरः । इन्द्र । पूर्वीः । वि । च ।

त्वत् । यन्ति । विभ्वः । मनीपाः । पुरा । नूनम् । च । स्तुतयः ।

ऋषीणाम् । पस्पृधे । इन्द्रे । अधि । उक्थयः अर्का ॥ १ ॥

हेइन्द्र त्वे त्वयि पूर्वीर्वैष्टोमिरः स्तुतयश्च संजग्मुः संगच्छन्तेत्वत् चत्वः विभ्वोविभवोवि-
स्तृताःमनीपाः स्तोतृणांमदयश्च वियन्ति विविधंनिर्गच्छंति शेषःपरोक्षकृतः पुरा पूर्वस्मिन्काले
नूनंअथच ऋषीणां अतीन्द्रियार्थदार्शनाभरद्वाजादीनांस्तुतयः स्तोत्राणि इन्द्रे अधि अधिकंप-
स्पृधे अस्पृधन्त अहमहमिकयाइन्द्रस्पस्तवनेत्वरिताचभूवुरित्यर्थः तथा उक्थार्का उक्थंशस्त्रं-
द्रपाण्यर्काणिअर्चनसाधनानिस्तोत्राणिच पस्पृधे अस्पृधन्त ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

पुरुहूतोयःपुरुगूर्तऋभवाँएकःपुरुप्रशस्तोअस्तिपुङ्गवैः ।

रथोनमहेशवंसेयुजानोइस्माभिरिन्द्रोअनुमार्योभूत् ॥ २ ॥

पुरुहूतः । यः । पुरुहूर्तः । ऋभवाँ । एकः । पुरुप्रशस्तः । अस्ति ।

पुङ्गवैः । रथः । न । महेशवंसे । युजानः । अस्माभिः । इन्द्रः ।

अनुमार्यः । भूत् ॥ २ ॥

पुरुहूतः बहुभिराहूतः पुरुगूर्तःबहुभिरुच्यमितः ऋभवा महान् एकः प्रधानभूतः एवंगु-
णविशिष्टोपइन्द्रः यज्ञैः यष्टुभिःपुरुषैः यजमानसाधनैःस्तोत्रैर्वा पुरुप्रशस्तोस्ति बहुधामशस्त-

स्तुतोभवति सइन्द्रः रथोन रथइव महे महते शवसे बलापतदर्थं युजानोस्मास्तुतिभिःपुज्य-
मानःसन् अस्माभिःस्तोतृभिः अनुमाद्योभूत् सर्वदास्तुत्योभवत् ॥ २ ॥

अथतृतीया—

नयंहिसन्तिधीतयो नवाणीरिन्द्रं नक्षन्तीदृभिवर्धयन्तीः ।
यदिस्तोतारः शतं यत्सहस्रं गृणन्ति गिर्वणसंशतदस्मै ॥ ३ ॥

न । यम् । हिंसन्ति । धीतयः । न । वाणीः । इन्द्रम् । नक्षन्ति ।
इत् । अग्नि । वर्धयन्तीः । यदि । स्तोतारः । शतम् । यत् । सहस्रम् ।
गृणन्ति । गिर्वणसम् । शम् । तत् । अस्मै ॥ ३ ॥

यंइन्द्रं धीतयः कर्माणि परिचरणानि नहिंसन्ति नवाधन्ते वाणीर्वाण्यः स्तुतयश्च यन्नवाध-
न्ते दातुमसमर्थः पुरुषः अन्यरुतैः परिचरणैः स्तुतिभिश्च भशंस्विद्यते अस्यचेन्द्रस्य बहुधनवा-
हातृत्वाच्च तस्मिन्पुज्यमानानि परिचरणानि स्तोत्राणि च बाधहेतवो नाभूवन्तित्यर्थः किंतर्ही-
त्यत आह तमिन्द्रं वर्धयन्तीः वर्धयन्तयः अभिनक्षन्ति इत् अभिगच्छन्ति एव अपि च गिर्वणसंशि-
रांसंभकारमिन्द्रं शतं शतसंख्याकाः स्तोतारो यदि गृणन्ति स्तुवन्ति यत् यदि च सहस्रं सह-
स्रसंख्याकाः स्तोतारः स्तुवन्ति तत्सर्वस्तोत्रं अस्माइन्द्राय शं सुखकरं भवति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

अस्माएतद्विष्यैर्वैवमासामिमिक्षइन्द्रे न्ययामिसोमः ।
जनं न धन्वन्त्रभिसंयदार्षः सत्रावाहृधुर्हवनानियज्ञैः ॥ ४ ॥

अस्मै । एतत् । दिवि । अर्चाइव । मासा । मिमिक्षः । इन्द्रै । नि ।
अयामि । सोमः । जनम् । न । धन्वन् । अग्नि । सम् । यत् । आपः ।
सत्रा । बृधुः । हवनानि । यज्ञैः ॥ ४ ॥

एतत् एतस्मिन् दिवि दिवसे सौत्येहनि अर्चेव अर्चनसाधनेन स्तोत्रेणेव मासा मानेन
इन्द्रायत्वावृषन्नइत्यादिमंत्रसाध्येनयुक्तः मिमिक्षः वसतीवर्षेकधनाख्याभिरद्भिरासिक्तः सोमः
अस्मै विभक्तिव्यत्ययः अरिमिन्न्द्रे न्ययामि नियतोभूव यद्वा अस्मेइन्द्राय एतत्स्तोत्रं ववा-
णीविशेषः दिविद्युलोके अर्चेव अर्कः सूर्यइव मासा द्युसोपममेतत् माति परिच्छिनत्तीतिमास-

अन्द्रयाः सइव मिमिक्षोः वृष्ट्युदकानासिका यद्द्रोवर्तते यस्मिन्निन्द्रे अभिपुतः सोमेनिय-
 म्पतेस्म किंच तमिन्द्रं यज्ञैर्यजनसाधनैः पुरोडाशादिभिर्हैविभिःसार्धं हवनानि स्तोत्राणि स-
 त्नासह वावृष्टुरवर्धयन् तददृष्टान्तः— यन्वन् यन्वनि मरुदेशे अभि अभिमुखं संयत्सम्यग्यस्यो-
 गच्छंयआपः जननं प्राणिनमिव यथा मरुदेशे उपलभ्यमानाआपः प्राणिनवर्धयन्ति तद्द्वयः॥४॥

अथपंचमी—

अस्माएतन्मह्याङ्गुपमस्माइन्द्रायस्तोत्रमृतिभिरवाचि ।

असद्यथामहतिवृत्रतूर्यइन्द्रोविश्वायुरवितावृधश्च ॥ ५ ॥ ६ ॥

अस्मै । एतत् । महि । आङ्गुपम् । अस्मै । इन्द्राय । स्तोत्रम् ।

मृतिभिः । अवाचि । असत् । यथा । महति । वृत्रतूर्ये ।

इन्द्रः । विश्वःआयुः । अविता । वृधः । च ॥ ५ ॥ ६ ॥

अस्मैइन्द्राय महि महव एतत् आंगुपं स्तोत्रं मृतिभिः स्तोत्रभिरवाचि उक्तमभूत् अ-
 स्मैइन्द्राय स्तोत्रमितिपुनरुक्तिरादरार्था विश्वायुः सर्वत्रगन्ता सइन्द्रः महति पभूते वृत्रतूर्ये सं-
 ग्रामे यथा येनप्रकारेण अस्माकं अविता रक्षकः वृधोवर्धयिताच असद्भवेत् तथा अवाचो-
 त्यन्वयः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेपष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

कदाभुवन्नितिपंचर्षद्वादशसूक्तं नरस्पाषंत्रैष्टुभमैन्द्रं तथाचानुक्तान्तं—कदानरस्त्विति ।
 वृतीयेछन्दोमहाव्रतेचनिष्केवल्येउक्तीविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

कदाभुवन्नथक्षयाणिब्रह्मकदास्तोत्रेसहस्रपोष्यंदाः ।

कदास्तोमंवासयोस्वरायाकदाधियःकरसिवाजंरत्नाः ॥ १ ॥

कदा । भुवन् । रथःक्षयाणि । ब्रह्म । कदा । स्तोत्रे । सहस्रःपोष्यम् ।

दाः । कदा । स्तोमम् । वासयः । अस्य । राया । कदा । धियः ।

करसि । वाजंरत्नाः ॥ १ ॥

हेइन्द्र ब्रह्मणि ब्रह्मणि स्तोत्राण्यस्मदीयानि रथक्षयाणि रथनिवासानि कदाकस्मिन् काले भुवन् भवेयुः रथेवस्थितं त्वां कदापामुवन्तीत्यर्थः कदा कस्मिन्काले स्तोत्रे स्तुवते महं सहस्रपोष्यं सहस्रसंख्याकपुरुषपोषकं गोसमूहं पुत्रं वादाः दद्याः कदाच अस्यममस्तोतुः स्तोमं स्तोत्रं राया धनेन वासयः धियः कर्माणिचाग्निहोत्रादीनि वाजरत्नाः वाजैरत्रैः रमणीयाः कदाकस्मिन्काले करसि कुर्याः एवंस्तोता फलस्यविलेबमसहमानः इन्द्रमनयापृष्टवान् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

कर्हिस्वित्तिर्दिन्द्रयन्त्रभिर्नृन्वीरैर्वीरान्नीळयासिजयाजीन् ।
त्रिधातुगाअधिजयासिगोष्विन्द्रद्युम्नंस्वर्वद्वेद्यस्मे ॥ २ ॥

कर्हि । स्वित् । तत् । इन्द्र । यत् । नृभिः । नृन् । वीरैः । वीरान् ।
नीळयासि । जय । आजीन् । त्रिधातु । गाः । अधि । जयासि ।
गोषु । इन्द्र । द्युम्नम् । स्वःऽवत् । धेहि । अस्मे इति ॥ २ ॥

फलस्यविलेबमसहमानः अपिः अनयापीन्द्रं पृच्छति हेइन्द्र कर्हिस्वित् कदाखलु तद्भवेत् नृभिस्मदीयैः पुरुषैः नृन् शत्रुपुरुषान् तथा वीरैस्मदीयैः पुत्रैः वीरान् शत्रुपुत्रांश्च यन्नीळयासेत्वं संश्लेषयेः संयोजयेः नीलयतिः संश्लेषणकर्मा ईदृशं युद्धेयत्वं संश्लेषणं तदकदा भवेदिति वितर्कः अपिचास्मदर्थं त्वं आजीन् संग्रामान् कदा जय जयेः कदाच गोष्वभिगन्तुपुशत्रुषु विद्यमानाः त्रिधातु त्रिधातूनां क्षीरदधिघृतानां त्रयाणां धारयित्रीर्गाः अधिजयासि अधिकं जयेः हेइन्द्र त्वं स्वर्वत् व्याप्तिमत् युम्नं धनं अस्मे अस्मासु कदा धेहि धारयेः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

कर्हिस्वित्तिर्दिन्द्रयर्जिर्त्रेविश्वप्सुब्रह्मकृणवः शविष्ठ ।
कदाधियोनिनियुतोयुवासेकदागोमघाह्वनानिगच्छाः ॥ ३ ॥

कर्हि । स्वित् । तत् । इन्द्र । यत् । जर्जिरे । विश्वप्सु । ब्रह्म ।
कृणवः । शविष्ठ । कदा । धियः । न । निद्युतः । युवासे । कदा ।
गोऽर्मघा । ह्वनानि । गच्छाः ॥ ३ ॥

अनयापिकतिचित्पश्चाःक्रियन्ते हेइन्द्र कर्हिस्वित् कदात्तलु तद्भवेत् देशविष्ठ बलवत्-
मेन्द्र त्वं जरित्रे स्तोत्रे विश्वप्सु बहुविधरूपं ब्रह्मन् कृणवः करोषीनिपत् तत्कदाभवेदिति-
वर्कः कदाच धियः कर्माणि नेतिसमुच्चये नियुतः स्तुतोश्च युवासे आत्मनियोजयेः कदाच त्वं
गोमघाः गोमघानि गवांदावृणि मंहतेर्दानार्थस्यरूपमुत्तरपदं हवनानि स्तोत्राणि गच्छाः अ-
भिगच्छेः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

सगोमघाजरित्रेअश्वंश्चन्द्रावाजंश्रवसोअधिधेहिपृक्षः ।
पीपिहीपःसुदुर्घामिन्द्रधेनुंभरद्वाजेपुमुरुचोरुरुच्याः ॥ ४ ॥

सः । गोमघाः । जरित्रे । अश्वंश्चन्द्राः । वाजंश्श्रवसः । अधि ।
धेहि । पृक्षः । पीपिहि । इपः । सुदुर्घाम् । इन्द्र । धेनुम् ।
भरत्स्वाजेपु । सुदुर्चः । रुरुच्याः ॥ ४ ॥

हेइन्द्र सत्वं जरित्रे स्तोत्रे गोमघाः गवांदावीः अश्वश्चन्द्राः अश्वैराह्लादयन्तीः वाजश्र-
वसः वाजैर्वलैःप्रसिद्धाः एवभूताः पृक्षोक्तानि भरद्वाजेपु भरद्वागपुत्रेष्वस्मात्तु अधिधेहि धारय
तथा इपस्तान्यन्तानि सुदुर्घां शोभनदोग्धीं धेनुं गांश्च हेइन्द्र पीपिहि प्यायय अपिच ताइपो-
गौश्च मुरुचः शोभनदोषमोषथाभवन्तितथा त्वं रुरुच्याः दीपयेः शोभनदीप्तियुक्ताश्चत्वाःस-
न्वित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

तमानूनं वृजनमन्यथाच्चिच्छूरोयच्छंक्रविदुरोगृणीपे ।
मानिरंशुक्रदुर्घस्यधेनोराद्विरसान्ब्रह्मणाविप्रजिन्व ॥ ५ ॥ ७ ॥

तम् । आ । नूनम् । वृजनम् । अन्यथा । चित् । शूरः । यत् ।
शक्र । वि । दुरः । गृणीपे । मा । निः । अरम् । शुक्रदुर्घस्य ।
धेनोः । आद्विरसान् । ब्रह्मणा । विप्र । जिन्व ॥ ५ ॥ ७ ॥

हेइन्द्र त्वं नूनमघतनं वृजनं बाधकमस्मदीयंशत्रुं अन्यथाचित् अन्येनैवप्रकारेण योजय
येनप्रकारेणसर्वेजीवन्तितद्विलक्षणंपकारंमरणाख्यंप्रापयेत्यर्थः आकारःपूरकः हेशक सर्वका-
यंपुशाकेन्द्र शूरः शीरोपेतः विदुरः विशेषेणदारयिताशत्रूणां यद्वा दुरोद्वाराणिशत्रुसंबंधीनिवि-
घटयंस्त्वं यत्प्रस्माद्गुणीपेस्माभिःस्तूपसे तस्मात्कारणात् शुक्रदुघस्य शुक्राणांनिर्मलानांदोग्धु
रिन्द्रस्य धेनोर्मांसः स्तोत्रात् मानिररं मानिर्गच्छेयं यद्वा शुक्रस्य पयसोदोग्ध्याधेनोः त्वयाद-
त्तायागोःसक्राशात् मानिर्गच्छेयं अरमित्याख्यातंक्रमतावित्यस्यरूपं सा सर्वदास्मात्तुनिवस-
त्वित्यर्थः हेविम मास्तेन्द्र आंगिरसात् अंगिरोगोत्रजानस्मान् ब्रह्मणात्नेन जिव्य प्रीणय ॥५॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

सत्रामदासइतिपंचर्ववयोदशंसूक्तं नरस्वार्पं त्रैष्टुभमैन्द्रं सत्रेत्यनुक्रान्तं पृष्ट्यस्यपंचमेह-
निनिष्केवल्यएतत्सूक्तंशस्यं सूत्रितंच—प्रेदंब्रह्मइन्द्रोमदायसत्रामदासइतिनिष्केवल्यमिति । वि-
श्वजितिमाध्यंदिनसवने प्रशास्तुःशस्त्रे इदं सामसूक्ताख्यंशंसनीयं सूत्रितंच—सत्रामदासोयोजा-
सएवा भूरेकइतिसामसूक्तानीति । महाव्रतेपिनिष्केवल्येउक्तोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

सत्रामदासस्तवविश्वजन्त्याःसत्रारायोधयेपार्थिवासः ।

सत्रावाजानामभवोविभक्तायद्देवेषुधारयथाअसुर्यम् ॥ १ ॥

सत्रा । मदासः । तव । विश्वजन्त्याः । सत्रा । रायः । अध ।

ये । पार्थिवासः । सत्रा । वाजानाम् । अन्नवः । विश्वक्ता ।

यत् । देवेषु । धारयथाः । असुर्यम् ॥ १ ॥

हेइन्द्र तव त्वदीयामदासःसोमपानजनिताःमदाःसत्रा सत्यनामैतत् सत्यं विश्वजन्त्याः स-
र्वजनहिताभवन्ति यद्वा सत्रेतिमहन्नाम महान्तस्तवमदाइतियोग्यं अथापिच पार्थिवासः पृ-
थिव्युपलक्षितेऽलोकत्रयेभवाःत्वदीयायेरायोधनसमूहाःसन्ति सत्रा तेसत्यं विश्वजनहिताभवन्ती-
त्यन्वयः किंच त्वं वाजानामन्नानां सत्रासत्यं विभक्ता दाताअभवोभवसि यद्वा सत्रा महत्वा-
जानामितियोग्यं यत् यस्मात् त्वं देवेषुमध्येअसुर्यबलं धारयथाः अतःकारणात् त्वमेवंकरोषी-
त्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अनुप्रयेजेजनुओजोअस्यसत्रादधिरेअनुवीर्याय ।
स्यूमृगभेदुधयेवतेचक्रतुंरञ्जन्तपिष्टत्रहृत्ये ॥ २ ॥

अनु । प्र । येजे । जनः । ओजः । अस्य । सत्रा । देधिरे ।
अनु । वीर्याय । स्यूमृगभे । दुधये । अवते । च । क्रतुम् ।
रञ्जन्ति । अपि । ष्टत्रहृत्ये ॥ २ ॥

अस्येन्द्रस्य ओजोबलं जनोपजमानः अनुप्रयेजे सन्ततंपर्कपेणयजतेपूजयति अपिच तमिन्द्रं वीर्याय वीरकर्मकर्तुं सत्रा सत्यं अनुदधिरे पुरोदधिरे यजमानाः यद्वा सत्रा महान्तमिन्द्रमितियोज्यं अपिच स्यूमृगभे स्यून्नः स्यूतान् अविच्छेदेनवर्तमानान् शत्रून् गृह्णते दुधये दुधिर्हिंसाकर्मा तेषां हिंसाकाय अवते शत्रूणामभिर्गत्रेच तस्माद्न्द्राय क्रतुं कर्मपरिचरणात्मकं वृंजन्ति निष्पादयन्ति किमर्थं ष्टत्रहृत्ये ष्टत्रस्यवारकस्यशत्रोर्हनननिमित्तम् ॥ २ ॥

अथतृतीया—

तंसुधीचीरूतयोवृष्ण्यानिपौंस्यानिनियुतःसश्रुतिन्द्रम् ।
समुद्रंनसिन्धवउक्थशुष्माउरुव्यचंसंगिरुआविशान्ति ॥ ३ ॥

तम् । सुधीचीः । ऊतर्यः । वृष्ण्यानि । पौंस्यानि । नियुतः ।
सश्रुः । इन्द्रम् । समुद्रम् । न । सिन्धवः । उक्थशुष्माः ।
उरुव्यचंसम् । गिरः । आ । विशान्ति ॥ ३ ॥

तंद्रं ऊतयोमस्तः सधीचीः सहार्चन्त्यः संगवाभूत्वा सधुः सवन्ते सेवन्ते यद्वा ऊतय-
स्तर्षकापयन्तानिसहवर्तमानानिभूत्वा सेवन्ते तथा वृष्ण्यानि वीर्याणिपौंस्यानि बलानिच नि-
युतोरथेयुज्यमानावडवाश्च तमिन्द्रं सेवन्ते अपिच उक्थशुष्माः उक्थशस्त्रं तदेवशुष्मबलं या-
सां तादृशागिरः स्तुतयश्च उरुव्यचंसं विस्तीर्णव्याप्तिकं तमिन्द्रं आविशान्ति पविशान्ति तत्रदृ-
ष्टान्तः—समुद्रंनसिन्धवः यथास्येन्द्रनशीलानघः समुद्रमाविशति आविशयच विभक्तदयानद-
श्यन्ते एवंसर्वाअपिस्तुतयः इन्द्रेणैकीभवन्तीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

सरायस्वामुपसृजगृणानःपुरुश्चन्द्रस्यत्वमिन्द्रवत्सः ।
 पतिर्वभूथासमोजनानामेकोविश्वस्यभुवनस्यराजा ॥ ४ ॥
 सः । रायः । त्वाम् । उप । सृज । गृणानः । पुरुश्चन्द्रस्य ।
 त्वम् । इन्द्र । वत्सः । पतिः । वभूथ । असमः । जनानाम् ।
 एकः । विश्वस्य । भुवनस्य । राजा ॥ ४ ॥

हेइन्द्र गृणानः स्तूयमानः सत्त्वं रायोधनस्य त्वां नदीनामैतद् अवतत्तविद्धाधारान्-
 स्यते धारां उपसृज विमुंच अस्माभिःसंयोजयेत्यर्थः कीदृशस्यधनस्य पुरुश्चन्द्रस्य बहूना-
 माह्लादकस्य वस्वः निवासकस्य अपिच असमोनुपमः सर्वोत्कृष्टस्त्वंजनानां सर्वेषांप्राणिनां
 पतिरधिपतिर्वभूथ वभूविथ तथा विश्वस्य सर्वस्य भुवनस्यभूतजातस्य एकःअसाधारणः राजा
 ईश्वरश्च वभूविथ ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

सनुश्रुधिश्रुत्यायोदुंबोपुद्यौर्नभूमामिरायोअर्यः ।
 असोयथानःशर्वसाचकानोपुगेयुगेवर्यसाचेकितानः ॥ ५ ॥ ८ ॥
 सः । नु । श्रुधि । श्रुत्या । यः । दुवःऽयुः । द्यौः । न । भूम ।
 अजि । रायः । अर्यः । असः । यथा । नुः । शर्वसा । चकानः ।
 युगेऽयुगे । वर्यसा । चेकितानः ॥ ५ ॥ ८ ॥

हेइन्द्र श्रुत्या श्रुत्यानि श्रोतव्यानि स्तोत्राणि नु क्षिप्रं श्रुधि श्रुणु यस्त्वं द्रुवोयुः अ-
 स्पदीयंपरिचरणमात्मनइच्छन् अर्यः अरेःसंबन्धीनि रायोधनानि भूम बहुतराणि द्यौर्न स-
 र्यइवाभिभवति सत्त्वं श्रुधीत्यन्वयः अपिच शवसा आत्मीयेनबलेन स्तोतव्येन युक्तश्चकानः
 स्तूयमानः युगेयुगे कालेकाले वर्यसा हविलक्षणेनाब्जेन चेकितानः प्रज्ञायमानस्त्वं यथा
 येनप्रकारेणनोस्माकमसाधारणोसि तथा असः स्याः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

अर्वाग्रथमितिपंचचतुर्दशंस्तुं भरद्वाजस्वार्पं प्रैष्टभमैन्द्रं अर्वाग्रथमित्यनुक्रान्तं महा-
वृतेनिष्केचल्येउकोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा-

अर्वाग्रथंविश्ववारन्तउग्नेन्द्रंयुक्तासोहरंयोवहन्तु ।
कीरिश्चिद्वित्वाहवतेस्वर्वांनृधीमहिंसधमादस्तेअद्य ॥ १ ॥
अर्वाक् । रथम् । विश्वस्वारम् । ते । उप । इन्द्र । युक्तासः ।
हरंयः । वहन्तु । कीरिः । चित् । हि । त्वा । हवते ।
स्वःस्वान् । ऋधीमहि । सधमादः । ते । अद्य ॥ १ ॥

हेउग्र उदूर्णचलेन्द्र युक्तासोरथेनयुक्ताः हरयोश्वाः तेत्वदीयं विश्ववारं विश्वैर्वरणी-
यंरथं अर्वाक् अस्मदभिमुखं वहन्तु आनयन्तु हियस्मात् स्वर्वां स्वः सुप्तु वरणीयंगुणजातं
तद्वाक् कीरिश्चित् स्तोता भरद्वाजऋषिः त्वा त्वां हवते आह्वयति तस्मात्कारणात् त्वदीयंरथं
अभिमुखं वहन्तिइत्यर्थः वयंच अघेदानीं ते त्वया सधमादः सहमाद्यन्तऋषीमहि सध्वाभ-
वेम ॥ १ ॥

तृतीयेपर्यायेच्छावाकस्यमोद्रीणइत्येपाशस्त्रयाज्या सूत्रितंच-मोद्रीणेहरयःकर्माग्मन्ति-
तियाज्येइति ।

सैषात्रद्वितीया-

मोद्रीणेहरंयःकर्माग्मन्पुनानामृक्ज्यन्तोअभूवन् ।
इन्द्रोनोअस्यपूर्व्यःपपीयाद्युक्षोमदस्यसोम्यस्यराजा ॥ २ ॥
प्रो इति । द्रोणे । हरंयः । कर्म । अग्मन् । पुनानासः ।
ऋज्यन्तः । अभूवन् । इन्द्रः । नः । अस्य । पूर्व्यः । पपीयात् ।
युक्षः । मदस्य । सोम्यस्य । राजा ॥ २ ॥

हरयोहरितवर्णाः सोमाः कर्म अस्मदीयंयज्ञं प्रोअग्मन् प्रकर्षेणगच्छन्ति प्राप्नुवन्ति
माष्यच पुनानासः पूयमानाः द्रोणे द्रोणकलशे ऋज्यन्तःऋजुगच्छन्तःअभूवन्भवन्ति पूर्व्यः

पुरातनः द्युक्षोदीर्घेर्निवासभूतः द्युस्थानोवा मदस्य मदकरस्य सोम्यस्य सोमस्य राजा
हंश्वरः एवंभूतइन्द्रश्च अस्य इमं स्तोमं पपीयात् पिवतु ॥ २ ॥

अथतृतीया—

आसस्राणासःशवसानमच्छेन्द्रंसुचक्रेरथ्यासोअश्वाः ।
अग्निश्रवःऋज्यन्तोवहेयुर्नूचिन्नुवायोरमृतंविदस्येत् ॥ ३ ॥

आसस्राणासः । शवसानम् । अच्छ । इन्द्रम् । सुचक्रे ।
रथ्यासः । अश्वाः । अग्नि । श्रवः । ऋज्यन्तः । वहेयुः । नु ।
चिद् । नु । वायोः । अमृतम् । वि । दस्येत् ॥ ३ ॥

आसस्राणासः परितोगच्छन्तः रथ्यासोरथेयुक्ताःअश्वाः ऋज्यन्तः ऋजुगमनाःसन्तः सु-
चक्रे शोभनचक्रे रथेवस्थितं शवसानं बलमिवाचरन्तमिन्द्रं श्रवः श्रवणीयमस्मदीयंहविरच्छा-
भिमुख्येनअग्निवहेयुरावहेयुः नूचिदितिनिपातोनिषेधेअत्रवर्तते अमृतं अमरणहेतुभूतं सोम-
लक्षणं हविः वायोर्हेतोः नु इदानीं नूचिद् नैवविदस्येत् क्षयंनमामुयात् पात्रेगृहीतः
सोमोवायुनाशुष्यति ततःपुरैवतत्पानार्थं अश्वाइन्द्रमग्निवहेयुरित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

वरिष्ठोअस्यदक्षिणामियतीन्द्रोमघोनांतुविकूर्मितमः ।
ययावज्जिवःपरियास्यंहोमघाचधृष्णोदयसेविसूरीन् ॥ ४ ॥

वरिष्ठः । अस्य । दक्षिणाम् । इयति । इन्द्रः । मघोनाम् ।
तुविकूर्मितमः । यया । वज्जिवः । परियासि । अंहः ।
मघा । च । धृष्णो इति । दयसे । वि । सूरीन् ॥ ४ ॥

वरिष्ठउरुतमः तुविकूर्मितमः अतिशयेनबहुविधकर्माइन्द्रः मघोनां मघवतां हविर्लक्ष-
णधनोपेतानामध्ये अस्ययजमानस्य दक्षिणां यज्ञेदातव्यां इयति प्रेरयति यद्वा मघोना-
मिति अस्तेयनेनसप्तमानाधिकरणं वचनव्यत्ययः मघोनोहविष्मतोस्त्वयजमानस्येत्यर्थः शे-
षपर्यक्षरुवः हेवज्जिवोवज्ज्वन्निन्द्र ययादक्षिणयादत्तया अंहः पापं यज्ञसंबन्धि परियासि

विनाशयसि हेधृष्णो धर्षक मघा मघानि धनानि सूरिनस्तोतृन्पुत्रांश्च ययाच दक्षिणयाविदयसे
प्रयच्छसि वादृशीं दक्षिणां मेरयसौत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

इन्द्रोवाजस्यस्थविरस्यदातेन्द्रोगीभिर्वर्धतांवृद्धमहाः ।
इन्द्रोवृत्रहनिष्ठोअस्तुसत्वातासूरिःपृणतितृतुजानः ॥ ५ ॥ ९ ॥
इन्द्रः । वाजस्य । स्थविरस्य । दाता । इन्द्रः । गीःऽभिः ।
वर्धताम् । वृद्धमहाः । इन्द्रः । वृत्रम् । हनिष्ठः । अस्तु । सत्वा ।
आ । ता । सूरिः । पृणति । तृतुजानः ॥ ५ ॥ ९ ॥

अयमिन्द्रः स्थविरस्य श्रेष्ठस्य वाजस्याजस्य बलस्यवादाताभवतु सचेन्द्रोवृद्धमहाः मधु-
द्धतेजस्कःसन् गीभिरस्मदीपाभिः स्तुतिभिःवर्धतांसत्वाशात्रूणांशातयिता सइन्द्रः वृत्रं आवर
कंशत्रुहनिष्ठः हन्तुवमोस्तु भवतु अपिच सूरिः मेरकः सइन्द्रस्तुतुजानस्वरमाणः ता तानिधना-
नि आपुणति अस्मभ्यं प्रयच्छतु ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अपादितइतिपंचपंचदशसूक्तं भरद्वाजस्यार्थं ब्रैहृभमैन्द्रं अपादित्यनुक्रान्तं महाव्रतेनि
ष्केवत्ये उकोविनिमोगः ।

तत्रप्रथमा-

अपादितउदुनश्चित्रनमोमूर्हीभर्षद्युमतीमिन्द्रहृतिम् ।
पन्यसींधीतिदैव्यस्ययामजनस्यरातिर्वनतेसुदानुः ॥ १ ॥
अपात् । इतः । उत् । ऊँ इति । नः । चित्रहृत्तमः । महीम् ।
भर्षत् । द्युहृमतीम् । इन्द्रहृतिम् । पन्यसीम् । धीतिम् । दैव्यस्य ।
यामन् । जनस्य । रातिम् । वनते । सुदानुः ॥ १ ॥

चित्रतमश्वायनीपतमःआश्वर्यतमोवासइन्द्रः नोस्मदीयाव इतः अस्माव्यः सादेःअपा
व सोमं पितृवु यदा इतोस्माच्छत्रोः नोस्मालपाव पातु रक्षतु उदरत्येतौपूरणी

तीं घुमतीं दीप्तिमतीं इन्द्रहूतिं इन्द्रस्यस्तुतिं भर्षव सइन्द्रोविभर्तु धारयतु देव्यस्य देवसंबन्धि
भोजनस्य यामन् यापनि यत्नेक्रियमाणां पन्यसीं स्तुत्यतमांधीति परिचरणरूपांक्रियां रातिं
दावन्पेह्विश्च सुदानुः शोभनदानइन्द्रः वनते संभजतु ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

दूराच्चिदावसतोअस्यकर्णाघोपादिन्द्रस्यतन्यतिब्रुवाणः ।
एयमेनदेवहूतिर्वदत्यान्मद्यग्निन्द्रमियमृच्यमाना ॥ २ ॥

दूरात् । चित् । आ । वसतः । अस्य । कर्णा । घोपात् । इन्द्रस्य ।
तन्यति । ब्रुवाणः । आ । इयम् । एनम् । देवहूतिः । वदत्यात् ।
मद्यक् । इन्द्रम् । इयम् । ऋच्यमाना ॥ २ ॥

अस्येन्द्रस्य कर्णा कर्णौ दूराच्चिद दूरदेशादपि आवसतः स्तोत्रश्रवणार्थमागच्छतः इ-
न्द्रस्य घोपाद् घोषणीयान्स्तोत्राद्धेतोः ब्रुवाणः स्तुवन् स्तोता तन्यति शब्दं करोति यद्वा सर्व-
त्रविस्तारयति देवहूतिः देवस्येन्द्रस्य आह्वानरूपा इयं स्तुतिश्च ऋच्यमाना स्वयंप्रेर्यमाणा सती एन-
मिन्द्रं मद्यक् मदभिमुखं आववृत्त्याद् आवर्षयतु पुनरियमिति पूरणः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

तवोधिपापरमयापुराजामजगमिन्द्रमभ्यनूप्यकैः ।
ब्रह्माचगिरोदधिरेसमस्मिन्महान्श्चस्तोमोअधिवर्धदिन्द्रे ॥ ३ ॥
तम् । वः । धिया । परमया । पुराजाम् । अजरम् । इन्द्रम् ।
अभि । अनूपि । अकैः । ब्रह्म । च । गिरः । दधिरे । सम । अस्मिन् ।
महान् । च । स्तोमः । अधि । वर्धत् । इन्द्रे ॥ ३ ॥

हेइन्द्र तं तादृशमिन्द्रं वः त्वां व्यत्ययेन बहुवचनं परमया उत्कृष्टतमया धिया स्तुत्या अ-
कैरर्चनसाधनैर्हविभिः सार्धं अभ्यनूपि अभिष्टौमि कीदृशं पुराजां पूर्वस्मिन्कालेजातं चिरन्त-
नं अजरं जरारहितं नित्यं अतःकारणाद् अस्मिन्दिन्द्रे ब्रह्म ब्रह्माणि हविलेक्षणान्यन्नानि मि-
रः स्तुतयश्च संदधिरे संधीयन्ते संश्लिष्यन्ते महान्पृच्छः स्तोमश्च अधिवर्धत् अधिकं वर्धते ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

वर्धाद्यं यज्ञ उत सोममिन्द्रं वर्धाद्वह्निगिरं उक्त्वा च मन्म ।

वर्धाहैनमुपसो यामन् अक्तो वर्धा न्मासाः शरदो द्याव इन्द्रम् ॥ ४ ॥

वर्धात् । यम् । यज्ञः । उत । सोमः । इन्द्रम् । वर्धात् । ब्रह्म । गिरः ।

उक्त्वा । च । मन्म । वर्ध । अह । एनम् । उपसः । यामन् । अक्तोः ।

वर्धान् । मासाः । शरदः । द्यावः । इन्द्रम् ॥ ४ ॥

यमिन्द्रं यज्ञोपागः वर्धात् वर्धयति उतापि च तत्साधनभूतः सोमश्च य इन्द्रं वर्धयति तथा ब्रह्म हविरक्षणात्मन्च पुरोडाशादिकं यमिन्द्रं वर्धात् वर्धयति गिरः स्तोत्राणि मन्म मननीयानि उक्त्वा उक्त्वा शस्त्राणि च यं वर्धयन्ति एमिन्द्रं उपसश्च अक्तोः रात्रेः यामन् यामनि गमने सति वर्धयन्ति मासाः शरदः संवत्सराश्च द्यावो दिवसाश्च एमिन्द्रं वर्धान् वर्धयन्ति ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

एवाजज्ञानं सहसे असांमिवावृधानं राधसे च श्रुताय ।

महामुग्रमवसे विप्रनूनमा विवासे मवृत्रतूर्येषु ॥ ५ ॥ १० ॥

एव । जज्ञानम् । सहसे । असांमि । वृधानम् । राधसे । च ।

श्रुताय । महाम् । उपम् । अवसे । विप्र । नूनम् । आ ।

विवासेम् । वृत्रतूर्येषु ॥ ५ ॥ १० ॥

हेविप्र मेधाविन्मिन्द्र एव एवंजज्ञानं मादुर्भवन्तं सहसे शत्रूणामभिभवार्थं असांमि बहुसं वावृधानं वर्धमानं महा महान्तं उग्रमुदूर्णं बलं स्थानूनं अद्य वृत्रतूर्येषु संग्रामेषु श्रुताय विश्रुताय राधसे धनापच अवसे रक्षणाय च आविवासेम् परिचरेम ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

मंदस्यकविरितिपंचमंपोळशांस्तं भरद्वाजस्यार्थं त्रैष्टुभैमन्द्रं मन्द्रस्थेत्यनुक्रान्तं गवोविनियोगः ।

तत्रमथमा-

मन्द्रस्य कवेर्दिव्यस्य वहेर्विप्रमन्मनोवचनस्य मध्वः ।

अपां नस्तस्य सचनस्य देवेषु वस्वगृणते गोअग्राः ॥ १ ॥

मन्द्रस्य । कवेः । दिव्यस्य । वहेः । विप्रमन्मनः । वचनस्य । मध्वः ।
अपाः । नः । तस्य । सचनस्य । देव । इषः । युवस्व । गृणते । गोअग्राः ॥ १ ॥

मन्द्रस्य मोदनस्य मदकरस्य वा कवेः विक्रान्तस्य दिव्यस्य दिविश्रवस्य वहेर्वेदुः वि-
प्रमन्मनः विप्रामेधाविनोमन्मःस्तोतारोयस्य सः तथोक्तः तस्य वचनस्य वचनीयस्य स्तुत्यस्य त-
स्य सर्वत्रप्रसिद्धस्य सचनस्य सेव्यस्य एवंभूतस्य मध्वोमधुनः सोमस्य क्रियामग्रहणं कर्तव्यमि-
तिकर्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्थ्यर्थेपठौ एवंभूतं नोस्मदीयं सोमं हेइन्द्र त्वं अपाःपित्र अपिच हेदेव
द्योतमानेन्द्र गृणते स्तुवते तृतीयार्थेचतुर्थी स्तुवतामयागोअग्राः गावः अग्रेप्रमुखेयासां तादृशा-
इषोन्नानि युवस्व संयोजय ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अयमुशानः पर्यद्रिमुस्त्राः ऋतधीतिभिर्ऋतयुग्युजानः ।

रुजदरुगणं विवल्स्य सानुं पणीं वचोभिरभियोधदिन्द्रः ॥ २ ॥

अयम् । उशानः । परि । अद्रिम् । उस्त्राः । ऋतधीतिभिः ।

ऋतयुक् । युजानः । रुजत् । अरुगणम् । वि । वल्स्य । सानुम् ।

पणीन् । वचःभिः । अभि । योधत् । इन्द्रः ॥ २ ॥

अयमिन्द्रः अद्रिं बलेन गोपिधानाय निर्मितं शिलोच्चयं परि परितः पर्वतरुमीपे विद्य-
माना उस्त्रागाः उशानः कामयमानः ऋतधीतिभिः सत्यकर्मभिः अंगिरोभिः युजानः संगच्छ-
मानः ऋतयुक् ऋतेन तत्कृतेन स्तोत्रेण युक्श्च भूत्वा बलस्यासुरस्य स्वभूतं सानुमुच्छ्रितं पर्वतं अ-
रुगणं अन्यैरभग्नं विरुजत् व्यभाक्षीत् किंच पणीन् बलानुचरानेतत्संज्ञानसुरांश्च वचोभिः स्तु-
त्यैरायुधैः संतर्जनरूपैर्वाक्पैरेववायमिन्द्रः अभियोधत् अश्वयुध्यत् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अयंघोतयद्युतोव्यक्तून्दोपावस्तोःशरदइन्दुरिन्द्र ।

इमंकेतुमदधुनूचिदह्नांशुचिजन्मनउपसंश्चकार ॥ ३ ॥

अयम् । योतयत् । अद्युतः । वि । अक्तून् । दोपा । वस्तोः ।

शरदः । इन्दुः । इन्द्र । इमम् । केतुम् । अदधुः । नु । चित । अह्नाम् ।

शुचिजन्मनः । उपसंः । चकार ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्वयानियम्यमानः पीयमानोवा अयमिन्द्रः सोमः अद्युतः अद्योतमानान् अक्तून् अकुरितिरात्रिनाम् अत्रचतस्रं चन्धावपक्षमासादयोऽपश्यन्ते पक्षमासादीन्तथादोपारात्रिं वस्तोः दिवसंशरदः संवत्सरांश्च विद्योतयत् व्यदीपयत्कुतइत्यतआह नूचिद् पुरादेवा इमंसोमं चन्द्रात्मना नभसिर्वर्तमानं अह्नां दिवसानां केतुं पज्ञापकं यस्माददधुर्व्यदधुः अकुर्वन् तस्मादनेन पक्षमासादयःसर्वेमकाश्यन्ते चन्द्रगत्यधीनत्वावतिथिविभागानां अपिचायंसोमः उपसः उपःकालान् शुचिजन्मनः आलीयिनेतेजसा शुद्धोदयात् चकार करोति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

॥ अयंरोचप्रदरुचोरुचानोऽयंवासयद्भृतेनपूर्वाः ।

अयमीयतऋतयुग्भिरश्वैःस्वर्विदानाभिनाचर्षणिप्राः ॥ ४ ॥

अयम् । रोचयत् । अरुचः । रुचानः । अयम् । वासयत् । वि ।

भृतेन । पूर्वाः । अयम् । ईयते । ऋतयुक्श्भिः । अश्वैः । स्वःऽविदां ।

नाभिना । चर्षणिप्राः ॥ ४ ॥

अयमिन्द्रः रुचानोरोचमानः सूर्यात्मनादीप्यमानः अरुचः प्रकाशरहितान् तमसामली-
मसान्सर्वान् लोकान् रोचयत् प्रकाशयति तथा पूर्वार्वह्नोरुपसश्च अयमिन्द्रः ऋतेन सत्यभूतेन
सर्वैर्ब्रह्ममनशीलेनवा तेजसा विवासयत् व्यापयति तत्रत्यानितमांसिनिवर्तयतीत्यर्थः तथा ऋ-
तयुग्भिः ऋतेनस्तोत्रेणपुण्यमानैरश्वैः नाभिना संनद्धेन स्वर्विदासुष्टु अरणीयस्य धनस्य लंभ-
केनरथेन चर्षणिप्राः चर्षणीनांमनुष्याणांकायैःपूरयिवासात् अयमेवेन्द्रः ईयते गच्छति ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

नू०गृ०णानो०गृ०णते०प्र०त्नरा०ज०न्नि०र्षः०पि०न्व०व०सु०दे०या०य०पूर्०वीः० ।

अ०प०ओ०प०धी०रा०वि०षा०वना०नि०गा०अ०र्व०तो०नृ०च०से०रि०री०हि ॥ ५ ॥ ११ ॥

नु । गृ०णानः । गृ०णते । प्र०त्न । रा०ज०न् । इ०र्षः । पि०न्व । व०सु०दे०या०य० ।

पूर्०वीः । अ०पः । ओ०प०धीः । अ०वि०षा । वना०नि । गाः । अ०र्व०तः ।

नृ०न् । ऋ०च०से । रि०री०हि ॥ ५ ॥ ११ ॥ -

हेमल पुरातन राजन् राजमानेन्द्र गृणानः स्तूपमानस्त्वं वसुदेयाय वसुनिधनानित्वया देयानियस्मैतादृशाय गृणते स्तुवते पूर्वविंहीः इषोन्नानि नु क्षिपं पिन्व सिंच प्रयच्छेत्यर्थः किं च ऋचसे अर्चयित्सेतोत्रे अपः वृष्टिलक्षणान्युदकानि ओषधीः व्रीह्यादीन् अविषाविपरहिता निरक्षकाणिवा वनानि वृक्षजातानि चूतपनसादीनि गाः अर्वतोश्चानृन्मनुष्यांश्च कर्मकरान् रिरीहि देहि ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेऽष्टकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

इन्द्रपिवेतिपंचर्वसप्तदशंस्तुं भरद्वाजस्यार्थं वैश्वभूमैन्द्रं इन्द्रपिवेत्यनुकान्तं। गतः सूक्तवि नियोगः प्रथमेरात्रिपर्यायेअच्छावाकस्यआघाशस्त्रयाज्या सूत्रितंच-इन्द्रपिवतुभ्यंसुतोमदायेति।

सैषापथमा-

इन्द्र०पि०व०तु०भ्यं०सु०तो०म०दा०या०व०स्य०ह०री०वि०मु०चा०स०खा०या० ।

उ०त् प्र०गा०य०गु०ण०आ०नि०प०द्या०र्था०य०ज्ञा०र्य०गृ०ण०ते०व०र्यो०धाः ॥ १ ॥

इन्द्रं । पि०व । तु०भ्यम् । सु०तः । मदा०य । अ०र्व । स्य । ह०री इति ।

वि । मु०च । स०खा०या । उ०त् । प्र । गा०य । गु०णे । आ । नि०प०द्य ।

अर्थ । य०ज्ञा०र्य । गृ०ण०ते । व०र्यः । धाः ॥ १ ॥

हेइन्द्र तं सोमं पिव यः सोमस्तुभ्यं मदाय मदार्थं सुतोभिपुतः यतस्त्वयासोमः पातव्यः अतःकारणात् सखाया समानख्यानौ मित्रभूतौवा हरी अश्वौ अवस्य अवस्थापय तदनन्तरं

विमुच रथाद्विमुंच उतापिचगणे अरमवस्तोत्संघे आ आग्निमुख्येन निषद्योपविश्य प्रगायअस्मा
भिःकृतंस्तोत्रमुपश्लोकय अथानन्तरं यज्ञाय यजमानाय गृणते स्तुवते ययोऽंधाः देहि ॥१॥

द्वितीयेरानिपर्यायेच्छावाकस्पिनेतिशस्त्रयाग्या सूत्रितंच—अस्यपिनेतियाज्येति ।

सैषास्तुकेद्वितीया—

अस्यपिब्वस्यजज्ञानइन्द्रमदायऋत्वेअपिबोविरप्शिन् ।

तमुतेगावोनरआपोअद्रिरिन्दुंसमस्यन्पीतयेसमस्मै ॥ २ ॥

अस्य । पिब्व । यस्य । जज्ञानः । इन्द्र । मदाय । ऋत्वे । अपिबः ।

विद्भुरप्शिन् । तम् । ऊँ इति । ते । गावः । नरः । आपः । अद्रिः ।

इन्दुम् । सम् । अद्यन् । पीतये । सम् । अस्मै ॥ २ ॥

हेइन्द्र अस्यइमंसोमंपिब हेविरप्शिन् महन्जज्ञानोजायमानएवत्वंस्यथंसोमंपिबःपूर्वं
पीतवानसि किमर्थं मदायहर्षाय ऋत्वेकर्मणे वृत्रवधादिलक्षणवीर्यकर्मकर्तुंच तमुतादृशमेवेन्दुंसो
मंभावःगविभवाःअरणसाधनाःक्षीरादयः नरोनेतारोश्वर्यवः आपोवसवीवर्षाख्याः अद्रिरभिषवत्-
थोभावाएतेसर्वे अस्मैअस्येन्द्रस्पतेतवपीतयेपानार्थं समस्यन्सभगमयन् हिगतावित्यस्यैवद्रूपं
पुनःसमितिपूरकः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

समिद्धेअग्नौसुतइन्द्रसोमआत्वावहन्तुहरयोवहिष्ठाः ।

त्वायतामनसाजोहवीमीन्द्रार्थाहिसुवितार्यमहेनः ॥ ३ ॥

समइद्धे । अग्नौ । सुते । इन्द्र । सोमे । आ । त्वा । वहन्तु ।

हरयः । वहिष्ठाः । त्वाइयता । मनसा । जोह्वीमि । इन्द्र ।

आ । याहि । सुवितार्य । महे । नः ॥ ३ ॥

अग्नौसमिद्धेसम्पग्निन्धनैःदीप्ते सोमेसुते अभिषुतेसति हेइन्द्र त्वात्वावहिष्ठाः बोद्धतामाः
हरयोश्वाःआवहन्तु इमंसंभत्यानयन्तु अहंचत्वायता त्वांकामयमानेनमनसाजोह्वीमि पुनः
पुनराह्वयामि हेइन्द्र त्वंनोस्माकंमहेमहते सुवितायकल्याणाय आयाहिआगच्छ ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

आयाहिशश्वदुशताययाथेन्द्रमहामनसासोमपेयम् ।

उपब्रह्माणिशृणवइमानोथतियज्ञस्तन्वेइवयोधात् ॥ ४॥

आ । याहि । शश्वत् । उशता । ययाथ । इन्द्र । महा । मनसा ।

सोमपेयम् । उप । ब्रह्माणि । शृणवः । इमा । नः । अर्थ ।

ते । यज्ञः । तन्वे । वयः । धात् ॥ ४ ॥

हेइन्द्र पुराशश्वदुहृत्वोपयाथ सोमपानार्थयज्ञंगतवानसि अतःकारणात् उशताअस्मान्का-
मयमानेन महामहतामनसासह सोमपेयंसोमःपीयतेयस्मिन्तादृशमस्मदीयंयत्तं आयाहिअभि-
गच्छ आगत्यच ब्रह्माणिस्तोत्राणि इमाइदानींययुज्यमानानि नोस्मदीयानिउपशृणवःउमशृणु
अथानन्तरं यज्ञोयजमानस्तेतवतन्वेशरीरायत्वच्छरीरपोपार्थं वयोन्नंसोमात्मकंधावद्दानु ॥४॥

अथपंचमी-

यदिन्द्रदिविपार्येयदृध्व्यद्वास्वेसदनेयत्रवासि ।

अतो नोपज्ञमवसेनियुत्वान्तसजोपाःपाहिगिर्वणोमरुद्भिः ॥ ५॥१२॥

यत् । इन्द्र । दिवि । पार्ये । यत् । ऋधक् । यत् । वा । स्वे ।

सदने । यत्र । वा । असि । अतः । नः । यज्ञम् । अवसे ।

नियुत्वान् । सजोपाः । पाहि । गिर्वणः । मरुद्भिः ॥ ५ ॥ १२ ॥

हेइन्द्र पार्येपारगेदूरदेशे दिविद्युलोकाख्ये यद्यदित्वंवर्तसे यदिवा ऋधक्एतवपृथक्श-
व्देनसप्तमानार्थं पृथगन्यस्मिन्देशेवर्तसे यद्वा स्वेस्वकीयेसदनेगृहे अथवा किमनेनविशेषणेन
यत्रयस्मिन्देशेअसिभवसि अतोस्मात्स्थानादागत्यहेगिर्वणः गिरांसंभकरिन्द्र नियुत्वान्नियु-
तोश्वाःतद्वान् मरुद्भिःसजोपाःसहपीयमाणस्त्वं नोस्माकमवसेरक्षणाययज्ञमस्मदीयंयामंपाहिर-
क्ष यद्वा यज्ञोयजमानसाधनंअस्मदीयंसोमं अवसेतपंपायपाहि पिव ॥ ५ ॥

॥ इविचतुर्थस्यसप्तमेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अहेळमानइतिपंचमंष्टादशंस्तूक्तंभरद्वाजस्यापंचैष्टुभमैन्द्रं अनुक्रान्तंच-अहेळमानइति ।
गतोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा-

अहेळमानुपयाहियज्ञंतुभ्यंपवन्तइन्दवःसुतासः ।
गावोनवञ्जिन्स्वमोकोअच्छेन्द्रागहिप्रथमोयज्ञियांनाम् ॥ १ ॥
अहेळमानः । उप । याहि । यज्ञम् । तुभ्यम् । पवन्ते । इन्दवः ।
सुतासः । गावः । न । वञ्जिन् । स्वम् । ओकः । अच्छ ।
इन्द्र । आ । गृहि । प्रथमः । यज्ञियांनाम् ॥ १ ॥

हेइन्द्र अहेळमानोऽकुर्व्यंस्त्वं यज्ञमस्मदीयंउपयाहि उपगच्छ यतःकारणात्तुभ्यंत्वद-
र्थं सुतासःअभिपुताःइन्दवःसोमाःपवन्तेपुपन्ते दशापवित्रेणशोधयन्ते हेवजिन, वज्रवन्निन्द्र गा-
वोन गावःस्वकीयंगोष्ठमिव स्वंस्वकीयंओकःस्थानंद्रोणकलशादिलक्षणं अच्छाभिमुख्येनपा-
मुवन्तीतिशेषः अतःकारणात् हेइन्द्र यज्ञियानांयज्ञार्हाणांदेवानांमध्येप्रथमोमुख्यस्त्वं आगहि
आगच्छ ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

यातेकाकुत्सुकृतायावरिष्ठायाशश्वत्पिवसिमध्वंऊर्मिम् ।
तयापाहिप्रतेअध्वर्युस्स्थात्सन्तेवज्रोवर्ततामिन्द्रगव्युः ॥ २ ॥
या । ते । काकुत् । सुकृता । या । वरिष्ठा । यया । शश्वत् ।
पिवसि । मध्वः । ऊर्मिम् । तया । पाहि । प्र । ते । अध्वर्युः ।
अस्थात् । सम् । ते । वज्रः । वर्तताम् । इन्द्र । गव्युः ॥ २ ॥

हेइन्द्र या ते तवकाकुत्सिह्वा सुकृतासुपुधात्रानिर्मिता याच वरिष्ठाउरुतमाविस्तीर्णतमा
मयाचमध्वोमधुनःसोमस्यऊर्मिरसंशश्वद्गुरुतःपिवसि तयाजिह्वयास्मदीयंसोमंपाहिविष तद-
र्थमध्वर्युंरध्वरस्यनेताऋत्विग्गृहीतसोमःसन् प्रास्थात् हविर्धानादुत्तरयेदिदेशंपत्यगमत् अपिच
हेइन्द्र गव्युःशत्रुमंघंविनीर्गाःआत्मनइच्छन् तेत्वदीयोवज्रःसंवर्ततां शत्रुभिःसंगतोभवतु तान्हं-
नियययः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

ए॒प॒द्र॒प्सो॒वृ॒प॒भो॒वि॒श्व॒रू॒प॒इ॒न्द्रा॒य॒वृ॒ष्णे॒स॒म॒का॒रि॒सो॒मः ।
 ए॒तं॒पि॒व॒ह॒रि॒वः॒स्था॒त॒रु॒ग्र॒य॒स्ये॒शि॒षे॒प्र॒दि॒वि॒य॒स्ते॒अ॒न्न॒म् ॥ ३ ॥
 ए॒पः । द्र॒प्सः । वृ॒प॒जः । वि॒श्व॒इ॒रू॒पः । इ॒न्द्रा॒य । वृ॒ष्णे । स॒म् ।
 अ॒का॒रि॒ । सो॒मः । ए॒त॒म् । पि॒व॒ । ह॒रि॒इ॒वः । स्था॒तः । उ॒ग्र॒ ।
 य॒स्य॑ । ई॒शि॒षे॒ । प्र॒दि॒वि॑ । यः । ते । अ॒न्न॒म् ॥ ३ ॥

द्रप्सोद्रवणशीलोवृषभःकामानां वर्षिता विश्वरूपःबहुविधरूपोपेतः ईदृग्विधएपसोमः वृ-
 ष्णोकामानां वर्षित्रेन्द्राय इन्द्रस्य पानार्थं समकारि अभिषवादिभिः संस्कृतो भूत् हेहरिवः हरीअश्वौ
 तद्रवहेस्थातः सर्वेषामधिष्ठातः उग्रउदूर्णवलेन्द्र एतमीदृशंसोमपिव यस्यसोमस्यप्रदिवि जातावे-
 कवचनं प्रभूतेषुदिवसेषु प्रगतेष्वहःसुवा ईशिषे त्वमेवेश्वरो भवसि यश्चसोमस्ते तवअन्नंअन्न-
 त्वेनपरिकल्पितः एतंपिवेत्यन्वयः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

सु॒तः॒सो॒मो॒अ॒मु॒ता॒दि॒न्द्र॒व॒स्या॒न् अ॒यं॒श्रे॒यां॒चि॒क्रि॒तु॒पे॒र॒णाय॑ ।
 ए॒तं॒ति॒ति॒र्व॒उ॒प॒या॒हि॒य॒ज्ञं॒ते॒न॒वि॒श्वा॒स्त॒वि॒पी॒रा॒पृ॒ण॒स्व ॥ ४ ॥
 सु॒तः । सो॒मः । अ॒मु॒तात् । इ॒न्द्र॒ । व॒स्यान् । अ॒य॒म् । श्रे॒या॒न् ।
 चि॒क्रि॒तु॒षे॑ । र॒णाय॑ । ए॒त॒म् । ति॒ति॒र्वः॑ । उ॒प॑ । या॒हि॒ । य॒ज्ञ॒म् ।
 ते॒न॑ । वि॒श्वाः॑ । त॒र्वि॒पीः॑ । आ । पृ॒ण॒स्व ॥ ४ ॥

हेइन्द्र सुतोभिपुतोपंसोमः अमुतावअरुताभिषवावसोमादन्यदीयाववस्यान्वसीयान्
 वसुमत्तरःप्रशास्यतरः तथा चिक्रितुषेविदुषेअभिज्ञायतुर्क्यं रणायरमणीयाय तदर्थं श्रेया-
 न्क्षेत्रश्रभवति त्वामतिशयेनरमयितेत्यर्थः हेतितिर्वः शत्रूणांतरितरिन्द्र यज्ञयजनसाधनमेतं
 सोमंउपयाहि उपगच्छ तेनचसोमेनविश्वास्तविपीः सर्वाणिबलानिआपृणस्व आपूरय ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

ह॒वाम॑सि॒त्वे॒न्द्र॒या॒ह्य॒र्वा॒ङ्गि॒न्ते॒सो॒म॑स्त॒न्वे॒भवा॑ति ॥
 श॒तं॒क्र॒तो॒मा॒द॒यं॒स्वा॒मु॒ते॒पु॒प्रा॒स्माँ॒अ॒व॒पृ॒त॒ना॒सु॒प्र॒वि॒शु ॥ ५ ॥ १३ ॥

ह्यामसि । त्वा । आ । इन्द्र । याहि । अर्वाङ् । अरम् । ते ।
 सोमः । त्वे । भवाति । शतक्रतो इति शतैकक्रतो । मादयस्व ।
 सुतेषु । प्र । अस्मान् । अव । पृतनासु । प्र । विक्षु ॥ ५ ॥ १३ ॥

हेइन्द्र त्वात्वांह्यामसिआह्यामः अतःकारणात्त्वंअर्वाङ्स्मदभिमुखःसन्आयाहिआ-
 गच्छ अस्मदीयःसोमश्च तेतन्येतवशरीरायअरंपर्याप्तंभवातिभवतु त्वदीयंशरीरंयथाभिलाषं
 तर्पयत्वित्यर्थः हेशतक्रतो बहुविधकर्मन्निन्द्र त्वंचसुतेष्वभिपुतेष्वस्मदीयेषुसोमेषु मादयस्व
 त्वप्यस्व मदत्तियोगे तदनन्तरं पृतनासुसंग्रामेषु अस्मान्प्राव प्रकर्षेणरक्ष नकेवलंपृतनासु
 किन्तु विक्षुसर्वासुमजासु अस्मान्प्राव प्ररक्ष ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेत्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

प्रत्यस्माइतिचतुर्कचमेकोनविंशत्सूक्तं भरद्वाजस्यापैन्द्रं चतुर्थीबृहती शिष्टानुष्टुभः त-
 थाचानुक्रान्तं—प्रत्यस्मैचतुष्कमानुष्टुभंबृहत्पन्तमिति । प्रातःसवनेच्छावाकस्यइदमुन्नीयमानसू-
 कं सूत्रितंच—प्रत्यस्माइत्युन्नीयमानायानूच्येइति ।

तत्रप्रथमा—

प्रत्यस्मैपिपीपतेविश्वानिविदुषेभर ।

अरंगमायजग्मयेपश्चाद्दध्वनेनरे ॥ १ ॥

प्रति । अस्मै । पिपीपते । विश्वानि । विदुषे । भर । अरम् । अरम् । अरम् । अरम् ।

जग्मये । अपश्चाद्दध्वने । नरे ॥ १ ॥

हेअध्वर्यो अस्माइन्द्रायप्रतिभर अभिहर सोमंप्रयच्छेत्यर्थः कीदृशायेन्द्राय पिपीपतेपा-
 तुमिच्छते विश्वानिसर्वाणिवेद्यानिविदुषेजानते अरंगमाय पर्याप्तगमनाय जग्मयेयज्ञेषुगमनशी-
 लाय अपश्चाद्दध्वने दधिर्गतिकर्मा अपश्चाद्गमनाय सर्वेषामग्रगामिने नरेनेत्रेयज्ञानां ॥ १ ॥

तृतीयेस्वरसाधि निष्केवल्येऽमेनमित्स्वोत्रियस्तृचः सूत्रितंच—ऽमेनंप्रत्येतनेत्याद्योवास्त-
 र्वेषामिति ।

तत्रप्रथमासूक्तेद्वितीया—

एमेनंप्रत्येतनुसोमेभिःसोमुपातमम् ।

अमत्रेभिःऋजीपिणमिन्द्रसुतेभिरिन्दुभिः ॥ २ ॥

आ । ईम् । एन्म् । प्रति६एतन । सोमेभिः । सोम६पातमम् ।

अमत्रेभिः । ऋजीपिणम् । इन्द्रम् । सुतेभिः । इन्दु६भिः ॥ २ ॥

हेअध्वर्यवः सोमेभिःसोमैःकरणभूतैः सोमपातमंअतिशयेनसोमस्यपातारमेनमिन्द्रं आ-
अभिमुखंप्रत्येतनप्रतिगच्छत ईमितिनिपातोन्वयः कोदशमिन्द्रं अमत्रेभिःअमत्रैः सोमपात्रैः
ग्रहचमसादिभिः ऋजीपिणं ऋजीपंशत्रूणामुपार्जकंबलं तद्वन्तं यद्वा ऋजीपिणमित्युत्तरत्रसंघ-
न्धनीयं सुतेभिरभिपुतैरिन्दुभिः सोमैःऋजीपिणं गतसारःसोमऋजीपः तद्वन्तं अथवा अमत्रेभिः
अमत्रैरमात्रैरपरिमितैःअभिपुतैःसोमैः ऋजीपिणं ऋजेर्गत्यर्थाद् भावसाधनऋजीपशब्दः ततो-
मत्वर्थायिद्विः संगतमित्यर्थः एवंविधमिन्द्रंप्रतिगच्छतेत्यन्वयः अन्यआह—अमत्रेभिः ग्रहच-
मसादिगतैः अभिपुतैः सोमैः ऋजीपिणं बलवन्तमेनंइन्द्रंप्रतिगच्छतेति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

यदींसुतेभिरिन्दुभिःसोमेभिःप्रतिभूपथ ।

वेदाविश्वस्यमेधिरोधृपत्तन्तमिदेषते ॥ ३ ॥

यदि । सुतेभिः । इन्दु६भिः । सोमेभिः । प्रति६भूपथ । वेद ।

विश्वस्य । मेधिरः । धृपत् । तम्इतम् । इत् । आ । ईपते ॥ ३ ॥

हेअध्वर्यवः सुतेभिरभिपुतैः इंदुभिरिन्दनशीलैः दीपैर्वासोमेभिःसोमैः यदिप्रतिभूपथ इ-
न्द्रंप्रतियूयंप्रतिगच्छथ भूमासावित्यस्यैतद्वृषं तदानींमेधिरोमेधावी मेधोयज्ञस्तद्वावशासइन्द्रः
विश्वस्य विश्वंसर्वभवादीयंकामंवेद वेत्ति जानाति ज्ञात्वाच धृपत् शत्रूणांघर्षकःसन्, तंतमि-
द्वत्तंवकाममेव एषतेप्रापयति ॥ ३ ॥ अथचतुर्थी—

अस्माअस्माइदन्धसोध्वर्योप्रभंरासुतम् ।

कुवित्संसमस्यजेन्यस्यशर्धलोमिशस्तेरवस्परंत ॥ ४ ॥ १४ ॥

अस्मैऽअस्मै । इत् । अन्धसः । अध्वर्यो इति । प्र । भर । सुतम् ।
कुवित् । समस्य । जेन्यस्य । शर्धतः । अभिऽशस्तेः । अवऽस्परत् ॥ ४ ॥ १४ ॥

अस्मा अस्माइत् अस्माएवेन्द्राय नान्यस्मै हेअध्वर्यो त्वंअन्धसः सोमलक्षणस्याजस्य
सुतमभिपुत्रसं प्रभर संपहर प्रयच्छेतिपावव सचेन्द्रः समस्यसर्वस्यजेन्यस्य जेतव्यस्य श-
र्धतः उत्सहमानस्यशत्रोः अभिशस्तेः अभिशंसनात् तत्कृताद्धिसनावकुविद्वहुशः अवस्परत्
अस्मान्पालयतु ॥ ४ ॥

॥ इविचतुर्थस्यसप्तमेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

यस्यत्यदिविचतुर्केचंविंशसूक्तं । भरद्वाजस्यापमौष्णिहमैन्द्रं अनुक्रम्यतेच—यस्यौष्णिह-
मिति । महाव्रतेपिनिष्केवल्येऔष्णिहत्वाशीवावेतत्सूक्तं तथैवपंचमारण्यकेसूत्रितं—यस्यत्यच्छं-
वरंमदइतित्रयस्तृचागायन्यइति ।

तत्रप्रथमा—

यस्यत्यच्छंवरंमदेदिवोदासायरन्धयः । अयंससोमइन्द्रतेसुतःपिव ॥ १ ॥

यस्य । त्यत् । शंवरम् । मदे । दिवःऽदासाय । रन्धयः । अयम् ।

सः । सोमः । इन्द्र । ते । सुतः । पिव ॥ १ ॥

हेइन्द्र यस्यसोमस्यमदेपानेनजनिवेहर्षेत्सति शंवरमसुरं दिवोदासायराज्ञेरंधयः अहिंसोः
यद्वा वशीकृतवानसि रभ्यतिर्वशागमनइवियास्कः । त्यदितिक्रियाविशेषणं त्यत्त्वसिद्धं यथा
भवतितथाअरन्धयइत्यर्थः हेइन्द्र सोयंसोमस्तेत्वदर्थंसुतोभिपुतः अतस्तंपिव ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

यस्यतीव्रसुतंमदंमध्यमन्तंचरक्षसे । अयंससोमइन्द्रतेसुतःपिव ॥ २ ॥

यस्य । तीव्रइसुतम् । मदम् । मध्यम् । अन्तम् । च । रक्षसे ।

अयम् । सः । सोमः । इन्द्र । ते । सुतः । पिव ॥ २ ॥

हेइन्द्र त्वंस्यसोमस्यअवयवभूतंतीव्रसुतंतीक्ष्णंसुतमभिपवोयस्यसतीव्रसुतः मादःसव-
निकः तंपदंमदकरंसोमरसं मध्यं मध्यंदिनसवनगतं अंतं तृतीयसवनगतंचसोमरसं रक्षसे
रक्षसि सोयंसोमस्त्वदर्थंमभिपुतस्तंपिवेति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

यस्यगाअन्तरश्मनोमदेदृह्णाअवासृजः ।

अयंससोमइन्द्रतेसुतःपिव ॥ ३ ॥

यस्य । गाः । अन्तः । अश्मनः । मदे । दृह्णाः । अ॒व॒सृ॒जः ।

अ॒यम् । सः । सो॒मः । इ॒न्द्र॒ । ते । सु॒तः । पि॒व ॥ ३ ॥

यस्यसोमस्यमदेमदकरेरेत्सेपीविसति अश्मनः बलासुरेणनिहितस्यपर्वतस्यअन्तर्मध्येवि-
द्यमानाः दृह्णाः दृढपिधानाश्चगाःपणिभिरपहताः अवासृजः बलस्यबन्धनाद्वासृजः ससोम-
इत्यादिगर्त ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

यस्यमन्दानोअन्धसोमाघोनन्दधिपेशवः ।

अयंससोमइन्द्रतेसुतःपिव ॥ ४ ॥ १५ ॥

यस्य । म॒न्दा॒नः । अ॒न्ध॒सः । मा॒घो॒नम् । द॒धि॒पे । श॒वः । अ॒यम् ।

सः । सो॒मः । इ॒न्द्र॒ । ते । सु॒तः । पि॒व ॥ ४ ॥ १५ ॥

हेइन्द्र त्वंस्यअन्धसःसोमलक्षणस्यान्नस्यपानेनमन्दानोमदमानः हृष्टःसन् माघोनेरे-
न्द्रशवः असाधारणबलं दधिपे धारयसि येनसोमेन तवेन्द्रत्वजातमित्यर्थः सोयंसोमः सुतो-
भिपुतस्तंपिव ॥ ४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेपंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

॥ इतिपष्ठमंडलेतृतीयोनुवाकः ॥ ३ ॥

चतुर्थेनुवाकेपदसूक्तानि तत्रभोरयिवइतिचतुर्विंशत्यृचंप्रथमंसूक्तं बृहस्पतिपुत्रस्यशंयोरार्प
ऐन्द्रं आदितःपळ्नुष्टुभः सप्तम्यष्टमीनवम्योविराजः अष्टम्यैकेववाविराट् शिष्टाल्लिष्टुभः तथाचा-
नुकान्तं—भोरयिवश्चतुर्विंशतिःशंसुवाहंस्पत्योहादौपळ्नुष्टुभस्तिस्त्रश्चविराजोमध्यमैववासापितिः
गतःसूक्तविनियोगः ।

तत्रमथमा—

योरयिवोरयिन्तंभोयोद्युन्नैद्युन्नवत्तमः ।

सोमःसुतःसइन्द्रतेस्तिस्त्रधापतेमदः ॥ १ ॥

यः । र॒धि॒ऽवः । र॒धि॒म॒ऽत॒मः । यः । द्यु॒म्रैः । द्यु॒म्र॒व॒त्क्ष॒तमः ।

सोमः । सु॒तः । सः । इ॒न्द्र । ते । अ॒स्ति । स्व॒धा॒ऽप॒ते । म॒दः ॥ १ ।

हेरयिवोधनवलिन्द्र यःसोमःरयिन्तमःअतिशयेनरयिमान् धनवान् यश्चद्युम्रैर्घोतमानैर्य-
शोभिः द्युम्रवत्तमोतिशयेनयशस्वी हेस्वधापते स्वधायाःअन्नस्यसोमलक्षणस्यपालकेन्द्र ससो-
मोभिपुतः सन् तेतवमदःमदकरःअस्ति भवति ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

यःश॒ग्म॒स्तु॒विश॒ग्म॒तेरा॒योदा॒माम॒तीनाम् ।

सोमःसु॒तःस॒इन्द्र॒तेस्ति॒स्वधा॒पते॒मदः ॥ २ ॥

यः । श॒ग्मः । तु॒वि॒ऽश॒ग्म । ते । रा॒यः । दा॒मा । म॒तीनाम् ।

सोमः । सु॒तः । सः । इ॒न्द्र । ते । अ॒स्ति । स्व॒धा॒ऽप॒ते । म॒दः ॥ २ ॥

हेतुविशग्म बहुसुखेन्द्र यःशग्मःसुखकरः तेत्वदीयःसोमः मतीनांस्तोतृणांरायोधनस्यदा-
मा दाताभवति हेस्वधापतेइन्द्र ससोमोभिपुतस्तवमदकरोभवति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

येन॑वृ॒द्धो॒नश॑र्वसा॒तुरो॒नस्वा॑भि॒रू॒तिभिः ।

सोमःसु॒तःस॒इन्द्र॒तेस्ति॒स्वधा॒पते॒मदः ॥ ३ ॥

येन॑ । वृ॒द्धः । न । श॑र्वसा । तुरः । न । स्वा॑भिः । ऊ॒तिभिः ।

सोमः । सु॒तः । सः । इ॒न्द्र । ते । अ॒स्ति । स्व॒धा॒ऽप॒ते । म॒दः ॥ ३ ॥

इमोनशर्द्वौसमुच्चयार्थौ येनपीतेनसोमेनवृद्धोनप्रवृद्धश्चसनस्वाभिरूतिभिःआत्मीयैर्मरु-
द्भिः सार्धं शवसावलेनतुरःशत्रूणांहंसकश्चभवसि ससोमइत्यादिपूर्ववत् ॥ ३ ॥

पृष्ठचपळहस्यवतुर्थेहनिपउगशस्त्रेत्यमुवइत्यैन्द्रस्तृचः सूत्रितंच-त्यमुवोअप्रहणमपत्पंवृ-
जिनरिपुमिति ।

तत्रप्रथमासूक्तेचतुर्थी-

त्यमु॑वोअ॒प्रह॑णं॒गृ॒णी॒पेश॑र्वम॒स्पति॑म् ।

इन्द्रं॑वि॒श्व्वासा॒हंन॑मं॒हि॒ष्टंवि॒श्वच॑र्षणिम् ॥ ४ ॥

त्यम् । ॐ इति । वः । अप्रह्वहन्म् । गृणीये । शर्वसः । पतिम् ।

इन्द्रम् । विश्वसहम् । नरम् । मंहिष्ठम् । विश्वसर्षणिम् ॥ ४ ॥

हेऋत्विग्यजमानाः वोगुष्मदर्थं त्यमुतमेवेन्द्रगृणीये स्तौमि यद्वा वोगुष्मदर्थं गृणीत स्तुत वचनव्यत्ययः कीदृशमिन्द्रं अपहृणं अपहन्तारं भक्तानामनुयाहकं शवसो बलस्य पतिं पात्कं विश्वासाहं विश्वस्य शत्रोरभिभवितारं नरनेतारं मंहिष्ठं दातृत्वं विश्वसर्षणिं सर्वस्य दधारं ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

यवर्धयन्ती द्विरः पतिं तुरस्य राधसः ।

तमिन्द्रस्य रोदसी देवी शुष्मं सपर्यतः ॥ ५ ॥ १६ ॥

यम् । वर्धयन्ति । इत् । गिरः । पतिम् । तुरस्यं । राधसः । तम् ।

इत् । नु । अस्य । रोदसी इति । देवी इति । शुष्मम् । सपर्यतः ॥ ५ ॥ १६ ॥

गिरःस्तुतयः इन्द्रसंबन्धिनं यमिदं यमेव शुष्मं बलं वर्धयन्ति कीदृशं पतिं ईश्वरं कस्य तुरस्य हिंसकस्य शत्रोराधसो धनस्य शत्रुधनानामपहृतरमित्यर्थः अस्येन्द्रस्य तमिदं तमेव शुष्मं शोषकं बलं देवी देवनशीले रोदसी द्यावापृथिव्यौ नुक्षिपं सपर्यतः परिचरतः ॥ ५ ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे षोडशोऽष्टकः ॥ १६ ॥

अथषष्ठी-

तद्वृत्कथस्य ब्रह्मणेन्द्रायोपस्तृणीपणिं ।

विपोनयस्योतयो वियद्रोहं न्ति सक्षितः ॥ ६ ॥

तत् । वः । उक्थस्यं । ब्रह्मणां । इन्द्राय । उपस्तृणीपणिं ।

विपः । न । यस्यं । ऊत्तयः । वि । यत् । रोहन्ति । सक्षितः ॥ ६ ॥

हेस्तो वारः वोगुष्मदीगस्योक्थस्य स्तोत्रस्य तद्ब्रह्मणा बहुत्वमाहात्म्यं इन्द्राय इन्द्रार्थं उपस्तृणीपणि उपस्तरणीयं उपेत्य विस्तरणीयं इन्द्रोयथास्तोत्रस्य नाहात्म्यं जानीयात् तथा विस्तारयत इत्यर्थः यस्येन्द्रस्य ऊतयोरक्षाः विपोनमेधा विनद्वभवन्ति सर्वकार्यकुशला इत्यर्थः यद्वा ने-

तिपूरकः विपोविप्रस्यमेधाविनोयस्येन्द्रस्येतियोज्यं यत्प्रस्मिन्चेन्द्रेसक्षितः समाननिवासाः संहताऊतयः विरोहन्ति प्रादुर्भवन्ति तस्माद्न्द्राप्येत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

अविदद्दक्षमित्रोनवीयान्पपानोदेवेभ्योवस्योअचैत् ।

ससवान्स्तौलाभिर्धौतरीभिरुरुप्यापायुरभवत्सखिभ्यः ॥ ७ ॥

अविदत् । दक्षम् । मित्रः । नवीयान् । पपानः । देवेभ्यः । वस्यः ।

अचैत् । ससृष्टवान् । स्तौलाभिः । धौतरीभिः । उरुप्या । पायुः ।

अभवत् । सखिभ्यः ॥ ७ ॥

सइन्द्रः दक्षकर्मसुसमर्थं प्रवृद्धंवायष्टारं अविदत् जानाति कीदृशःमित्रोमित्रभूतः नवीयान्प्रवतरः कल्याणतरःस्तुत्यतरोवा सचपपानःसोमंपिवन् देवेभ्यःस्तोतृभ्यः वस्योवसीयः श्रेष्ठंघनंअचैत्चिनोति उपचितंकरोति ददातीतियावत् अपिच ससवान्ससमित्यन्नाम हृदिर्लक्षणान्नोपेतःसइन्द्रः स्तौलाभिःस्थूलाभिःप्रवृद्धाभिः धौतरीभिःकंपनकारिणीभिर्वडवाभिः ईदृशैर्मरुद्भिर्वायुकःसन् सखिभ्यःस्तोतृभ्यःउरुप्यारक्षणेच्छयाआगत्यपायुरभवत् रक्षकोभवति यद्वा ससवानितिसन्नतेःऋत्नौरूपं स्तौलाभिर्धौतरीभिःससवान्संभ्रजमानइतिसंबंधः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

ऋतस्यंपथिवेधाअपायिश्चियेमनांसिदेवासोअक्रन् ।

दधानोनाममहोवचोभिर्वपुर्दृशयेवेन्योव्यावः ॥ ८ ॥

ऋतस्यं । पथि । वेधाः । अपायि । श्रिये । मनांसि । देवासः ।

अक्रन् । दधानः । नाम । महः । वचः । इभिः । वपुः । दृशये । वेन्यः ।

वि । आवरित्यावः ॥ ८ ॥

ऋतस्ययज्ञस्यपथि मार्गे वेधाः विधाता सर्वस्यद्रष्टासोमः अपायि इन्द्रेणपीतोभूत् यद्वा वेधा विधाता इन्द्रःअपायि सोमंपिवत् व्यत्ययेनकर्तरिचिण् तस्मिन्सोमेइन्द्रस्यमनांसि श्रिये श्रयितुं देवाःस्तोतारऋत्विजः अक्रन् कर्माणिकुर्वन्ति सचेन्द्रःनाम शत्रूणांनामकं महोमहत्वात्प्रायंपुःशरीरंदधानोधारयन् वचोभिः स्तुतिभिः वेन्योवननीयःसंभ्रजनीयश्चसन्दृशयेदर्शनार्थं

व्यावःविवृणोतु प्रकाशयतु अनुकूलंतेजइतिशेषः यद्वा वेन्यइतिवेनेतेःकान्तिकर्मणोरूपं वपुरि-
विचरूपनाम वेन्यःकमनीयः वपुःभास्वरंरूपं दृशयेदर्शनार्थं व्यावः विवृणोतु वचोभिःस्तूयमानः
सन् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

द्युमत्तमंदक्षंधेह्यस्मेसेधाजनानांपूर्वीररातीः ।

वर्षीयोवयःऋणुहिशचीभिर्धनस्यसातावस्मोअविद्धि ॥ ९ ॥

द्युमत्तंस्तंमम् । दक्षंम् । धेहि । अस्मे इति । सेध । जनानाम् । पूर्वीः ।

अरातीः । वर्षीयः । वयः । ऋणुहि । शचीभिः । धनस्य । सातौ ।

अस्मान् । अविद्धि ॥ ९ ॥

हेइन्द्र द्युमत्तं दीप्तिमत्तं दक्षंवलंअस्मेअस्मासुधेहि धारय जनानांस्तोतृणामस्माकं
पूर्वांहीररातीः शत्रुसेनाः सेध निषेध निवारय अपिचास्माकं वर्षीयःवृद्धतरं वयोत्तं शचीभि-
रातीयाभिः प्रज्ञाभिः ऋणुहिकुरु तथाधनस्यसातौसंभजनेअस्मान्अविद्धि गमय यद्वाधनस्य
संभजनार्थंअस्मान्रक्ष ॥ ९ ॥

अथदशमी-

इन्द्रतुभ्यमिन्मघवन्नभूमवयंदात्रेहरिवोमाविवेनः ।

नकिरापिर्ददृशोमर्त्यत्राकिमङ्गरंघ्रचोर्दनंत्वाहुः ॥ १० ॥ १७ ॥

इन्द्र । तुभ्यम् । इत् । मघवन् । अभूम । वयम् । दात्रे ।

हरिःवः । मा । वि । वेनः । नकिः । आपिः । ददृशे । मर्त्यत्रा ।

किम् । अङ्गः । रघ्रःचोर्दनम् । त्वा । आहुः ॥ १० ॥ १७ ॥

हेमघवन् धनवन्निन्द्र दात्रेकामानांदात्रे तुभ्यमित् तुभ्यमेव वयंशेषभूताअभूम यद्वा त्व-
दर्थमेवदात्रे हविषांदानेवर्तमानाः अभूम हेहरिवः हरिवन्निन्द्र अतःकारणात्माविवेनः माविग-
तकामोभूः अस्मान्सर्वदाकामयस्व वेनतिःकान्तिकर्मा मर्त्यत्रा मर्त्येषुमनुष्येषुमध्ये आपिर्वन्धुः
त्वत्तोऽन्यःकश्चिदपिनकिर्ददृशे नैवदृश्यते किमनेनविशेषकथनेन अंग हेइन्द्र त्वा त्वां रघ्रचोर्दन
रघ्रस्यराधकस्यसपृद्धस्यधनस्यचोर्दनं चोदयितारं आहुः कथयन्ति पुराजाः ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्वप्तमेसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथैकादशी-

माजस्वनेवृषभनोररीथांमातेरेवतःसख्येरिपाम ।

पूर्वीष्टइन्द्रनिष्पिधोजनेपुजसुंष्वीन्प्रवृहापृणतः ॥ ११ ॥

मा । जस्वने । वृषभ । नः । ररीथाः । मा । ते । रेवतः । सख्ये ।

रिपाम् । पूर्वीः । ते । इन्द्र । निःस्पिधः । जनेपु । जहि ।

असुंस्वीन् । प्र । वृह । अपृणतः ॥ ११ ॥

हेवृषभ कामानांविपितरिन्द्र जस्वने जसिरूपक्षयकर्मा उपक्षयित्रे राक्षसादये नोस्मान्
माररीथाः मादाः रेवतोधनवतस्तेतवसख्येसखित्वेवर्तमानावयंमारिपाम हिंसितामाभूम हेइन्द्र
तेत्वदीयाःपूर्वीःवह्नीः निःस्पिधःनिःस्पेधाः निवारणानिजनेपुशत्रुनिहिताःसन्ति यद्वा निःस्पिधो-
निस्पेधार्थारज्वः ताःशत्रुजनेपुतववत्त्र्योविद्यन्ते अतःकारणात् असुस्वीन्अनभिपोतृन्अयजमा-
नान्जहि मारय अपृणतः हवींष्यमयच्छतश्चमवृह उन्मूलय पृणदानेइतिधातुः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

उदुभ्राणीवस्तनयन्त्रियतीन्द्रोराधांस्यश्वानिगव्या ।

त्वमसिप्रदिवःकारुधायामात्वादामानादभन्मघोनः ॥ १२ ॥

उत् । अभ्राणिइव । स्तनयन् । इयति । इन्द्रः । राधांसि ।

अश्व्यानि । गव्या । त्वम् । असि । प्रदिवः । कारुधायाः ।

मा । त्वा । अदामानः । आ । दत्तन् । मघोनः ॥ १२ ॥

अघ्राणीवस्तनयन्गर्जयन्गर्जन्यः यथामेवानुद्वमयति एवमिन्द्रःअश्व्यानि अश्वसंबन्धीनि
गव्यागव्यानिगोसंबन्धीनि एतत्समूहद्वयरूपाणि राधांसिधनानि उदियति उदीरयति उद्वमयति
स्तोतृभ्योदातुं उत्तरार्धःप्रत्यक्षकृतः हेइन्द्र मदियःपुराणस्त्वं कारुधायाः कारुणांस्तोतृणांधार-
पितासि भवसि तादृशंत्वात्वांमघोनोधनवन्तःरूपणाः अदामानःहविषामदातारःमाआदभन्
माहिंसिपुः यद्वायचनव्यत्ययः मघवानंघनवन्तंत्वामितिसंबंधः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

अध्वर्योवीरप्रमहेसुतानामिन्द्रायभरसख्यस्यराजा ।
यःपूर्व्याभिरुतनूर्तनाभिर्गीर्भिर्वावृधेगृणतामृपीणाम् ॥ १३ ॥
अध्वर्यो इति । वीर । प्र । महे । सुतानाम् । इन्द्राय । भर ।
सः । हि । अस्य । राजा । यः । पूर्व्याभिः । उत । नूर्तनाभिः ।
गीःऽभिः । वृधे । गृणताम् । ऋपीणाम् ॥ १३ ॥

हेवीर हविषांविरोपेणप्रेरयितरध्वर्यो महेमहतेअस्मैइन्द्रायसुतानां कर्मणिपक्षी सुतानभिपु-
तानसोमान्यभर प्रहरप्रगमय सहितवत्स्विन्द्रःअस्यसोमस्यराजास्वामीभवति यइन्द्रः पूर्व्याभिः
पूर्वकालेरुवाभिः उतापिच नूतनाभिःइदानींक्रियमाणाभिः गृणतांस्तुवतांऋपीणांसंबन्धि-
नीभिर्गीर्भिः उभयविधाभिःस्तुतिभिर्वावृधेवर्धते सइन्द्रः यस्मावसोमस्यराजावस्मादस्मैसो-
मःप्रदेयइत्यर्थः ॥१३ ॥

प्रथमेरात्रिपयामेवावरुणस्यअस्यमदइविशस्तयाज्या सूत्रितंच-अस्यमदपुरुवर्षासि-
विद्वानितिपाग्येति ।

सैपात्रचतुर्दशी-

अस्यमदंपुरुवर्षासिविद्वानिन्द्रेवृत्राण्यंप्रतीजघान ।
तमुप्रहोपिमधुमन्तमस्मैसोमंवीरायशिप्रिणेपिवध्वै ॥ १४ ॥
अस्य । मदे । पुरु । वर्षासि । विद्वान् । इन्द्रः । वृत्राणि ।
अप्रति । जघान । तम् । ऊँ इति । प्र । होपि । मधुमन्तम् ।
अस्मै । सोमम् । वीराय । शिप्रिणे । पिवध्वै ॥ १४ ॥

अस्यसोमस्यपानेनमदेहेषंसति विद्वान्अभिज्ञइन्द्रः पुरुपुरुषिणवहूनिवर्षासि आवरका-
णिवृत्राणिशत्रून्अप्रतिस्वयमन्यैरप्रतिगतःसन् जघान हतवान् यद्वा वर्षइतिरूपनाम बहूनि
वर्षासिअसुरमाययानिर्मितानि रूपाणि विद्वान्जानन्निन्द्रः वृत्राण्येवावरकाणिरक्षःप्रभृतीनि
इतःपूर्वमन्यैरप्रतिगतानि जघानहतवान् मधुमन्तंमाधुर्यवन्तंतमुतमेवसोमंशिप्रिणेशोभनहनुका-
यअस्मैवीराय शत्रूणांवारयित्रेइन्द्राय पिवध्वैसातुंप्रहोपि हेअध्वर्योप्यजुध्वि ॥ १४ ॥

द्वितीयेरात्रिपर्यायेमैत्रावरुणस्यैवपातास्तुतमितिशास्त्रयाज्या सुत्रितंच-पातास्तुतमिन्द्रोअ-
स्तुसोमंहन्तावृत्रमितियाज्येति ।

सैषात्रपंचदशी-

पातास्तुतमिन्द्रोअस्तुसोमंहन्तावृत्रं वज्रेणमन्दसानः ।

गन्तायज्ञंपरावतश्चिदच्छावसुधीनामविताकारुधायाः ॥ १५ ॥

पाता । सुतम् । इन्द्रः । अस्तु । सोमम् । हन्ता । वृत्रम् । वज्रेण ।

मन्दसानः । गन्ता । यज्ञम् । परावतः । चित् । अच्छ । वसुः ।

धीनाम् । अविता । कारुधायाः ॥ १५ ॥ १८ ॥

अयमिन्द्रः सुतमभिपुतंसोमंपातास्तु साधुपाताभवतु साधुकारिणितृन् अतएवनलोकव्य-
येतिपृथीपतिपेवाद्वितीया एवंहन्तेत्यादावपिदृष्टव्यं तेनचसोमेनमन्दसानः माघनवज्रेणायुधेनवृ-
त्रमावरकंशत्रुंहन्तास्तु भवतु एतदुभयार्थंपरावतश्चिद दूरदेशादपियत्तमच्छअस्मदीयंपत्तमभिग-
न्ताभवतु दूरदेशस्थोपिशीघ्रमस्मघत्तेसोमपानायागच्छ त्वित्यर्थः कीदृशाइन्द्रः वसुःसर्वेषांनिवास-
यिता धीनांध्यातृणांस्तोतृणांकर्मणांवाअवितारक्षिता कारुधायाःकारुणांकर्तृणांयजमानानां
धारयिता ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

तृतीयेरात्रिपर्यायेमशास्तुरिदंत्यदितिशास्त्रयाज्या सूत्रितंच-इदंत्यत्पात्रमिन्द्रपानमितिया-
ज्येति ।

सैषासक्तेषोडशी-

इदंत्यत्पात्रमिन्द्रपानमिन्द्रस्यप्रियममृतमपायि ।

मत्सद्यथासौमनसायैदेवव्यसुस्मद्वेषोयुयवद्वंहः ॥ १६ ॥

इदम् । त्यत् । पात्रम् । इन्द्रपानम् । इन्द्रस्य । प्रियम् ।

अमृतम् । अपायि । मत्सत् । यथा । सौमनसाय । देवम् ।

वि । अस्मत् । द्वेषः । युयवत् । वि । अंहः ॥ १६ ॥

पात्रं पातव्यं इन्द्रपानं इन्द्रस्य पानार्हं इन्द्रस्य मियं अनुकूलं त्यक्तदिदंसो मात्मकममृतं अपा-
यि इन्द्रः पियतु व्यत्ययेन कर्तारिचिण् यद्वा एतदमृतं अपायि इन्द्रेण पीयतां यथायेन प्रकारेण पी-
तः सोमः सोमनसायसुमनस्तवायदेवमिन्द्रं मत्सत्त्वादेव तथा पीयतामित्यर्थः सपीतसोम इन्द्रः
द्वेषो द्वेषन् अस्मत्प्रअस्मत्तः वियुयवव वियोजयतु अंहः पापंच अस्मत्तो वियोजयतु ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी-

एनामन्दानोज्जिहिशूरशत्रूञ्जामिमजामिमघवन्नमित्रान् ।
अभिपेणो अभ्या इदेदिशानान्परांचदन्द्रप्रमृणाज्जिहीच ॥ १७ ॥

एना । मन्दानः । जिहि । शूर । शत्रून् । जामिम् । अजामिम् ।
मघवन् । अभित्रान् । अभिसेनान् । अभि । आइदेदिशानान् ।
परांचः । इन्द्र । प्र । मृण् । जिहि । च ॥ १७ ॥

हेमघवन् धनवन् शूर शौर्यवन् इन्द्र एना एनेन प्रकृतेनानेन सोमेन मन्दानो मन्दमानो माघान्
जामिन्नातिं अजामित्द्विलक्षणं एवमुभयविधानमित्रान् अस्मत्प्रतिकूलाचरणपरान् शत्रून् जिहि
हिंसितान् कुरु किंच अभिपेणान् प्रत्यभिगताः सेनायेपांतादृशान् अस्मद्भिमुखं आदेदिशानान्
आयुधानि पुनः पुनः आदिशतो विसृजतः शत्रूश्च हेइन्द्र पराचः प्रमृणते यथापराङ्मुखा भवन्ति त-
थावाधस्व तदनन्तरं तान् जिहि च ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी-

आसुष्माणो मघवन्निन्द्रपृत्स्वः स्मभ्यं महिहरिवः सुगंकः ।
अपांतोकस्य तनयस्य जेपइन्द्रं सूरीर्कणुहिस्मानो अर्धम् ॥ १८ ॥

आसु । स्म । नः । मघवन् । इन्द्र । पृत्स्वु । अस्मभ्यम् ।
महि । हरिवः । सुइगम् । करितिकः । अपाम् । तोकस्य । तनयस्य ।
जेपे । इन्द्रं । सूरीन् । कणुहि । स्म । नः । अर्धम् ॥ १८ ॥

हेमघवन् धनवन् इन्द्र नोस्मदीयासु आसु पृच्छुपृतनासु संभामेषु अस्मभ्यं महिमह्व सुगं
मुखेन माप्यं वरिवोधनं कः कुरु स्मेति पूरणः अपिच हेइन्द्र अपां आश्व्यानां धनानां उदकानां वा

लोकस्यपुत्रस्यतनयस्यपौत्रस्यच जेपे जयार्थं सूरीनस्तोतृन्ततोस्मान् अर्धं अर्धानसप्तद्वान्छुण्णि
कुरु यद्वा अर्धकारिणः शत्रूणां खंडयितृन् कुरु स्मेतिपूरकः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

आत्वाह्रयोवृषणोयुजानावृषरथासोवृषरश्मयोत्याः ।

अस्मन्नांचोवृषणोवज्रवाहोवृष्णेमदायसुयुजोवहन्तु ॥ १९ ॥

आ । त्वा । ह्रयः । वृषणः । युजानाः । वृषरथासः । वृषरश्मयः ।

अत्याः । अस्मन्नाञ्चः । वृषणः । वज्रवाहः । वृष्णे । मदाय ।

सुयुजः । वहन्तु ॥ १९ ॥

हेइन्द्र त्वात्वाह्रयोश्वाः वृष्णेवर्षिन्नेमदायमदकरायसोमायईदृशंसोमंपाययितुं आवहन्तु
कीदृशाश्वाः वृषणः कामानां वर्षितारः युजानाः स्वयमेवरथेयुज्यमानाः वृषरथासः वृषाकामा-
भिवर्षकोरथोयेपतितथोक्ताः वृषरश्मयः वर्षितारो रश्मयः भद्रहायेपांतादृशाः अत्याः सवतगामि-
नः अस्मन्नांचः अस्मान्प्रत्यंचन्तो गच्छन्तः वृषणो नित्यतरुणाः वज्रवाहः वज्रादीन्यायुधानिवहन्तः
सुयुजः शोभनयोजनाः ॥ १९ ॥

अथविंशी-

आतेवृषन्वृषणोद्रोणमस्थुधृतप्रुपोनोर्मयोमदन्तः ।

इन्द्रप्रतुभ्यंवृषभिःसुतानांवृष्णेभरन्तिवृषभायसोमम् ॥ २० ॥ १९ ॥

आ । ते । वृषन् । वृषणः । द्रोणम् । अस्थुः । धृतप्रुपः । न ।

ऊर्मयः । मदन्तः । इन्द्र । प्र । तुभ्यम् । वृषभिः । सुतानाम् ।

वृष्णे । भरन्ति । वृषभाय । सोमम् ॥ २० ॥ १९ ॥

हेवृषन् कामानां वर्षितरिन्द्र वृषणः सेत्कारोयुवानः त्वदीयाश्वाः धृतप्रुपोनोर्मयः धृतमुद-
कंसिचन्तः सामुद्राः तरंगाद्भवदन्तः हृष्यन्तः मत्ताः सन्तः तेत्वदीयद्रोणं द्रुममर्चरथं आस्थुः आ-
रिथतवन्तः अवस्त्वमागच्छेतिभावः कुतश्च्यतआह हेइन्द्र वृष्णेयूनेनित्यतरुणायवृषभायका-
मानां वर्षिन्नेतुभ्यं वृषभिः कामाभिवर्षकैः प्रावभिः सुतानामभिपुतानांसोमानां मध्येत्वद्भागत्वं-
सोमंस्मादध्वयैवः भरन्ति महरन्ति होमार्थं मणयन्ति तस्मादागच्छेत्पर्यः ॥ २० ॥

॥ इतिचतुर्थसप्तमेऽकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथैकविंशी-

वृषासिद्धिवोष्टपभःपृथिव्याष्टपासिन्धूनांष्टपभस्तियानाम् ।
वृष्णेत्इन्दुर्वपभपीपायस्त्रादूरसोमधुपेयोवराय ॥ २१ ॥

वृषा । अ॒सि । द्वि॒वः । वृ॒षभः । पृ॒थि॒व्याः । वृषा । सिन्धू॒नाम् ।
वृ॒षभः । स्तिया॑नाम् । वृष्णे । ते । इन्दुः । वृ॒षभ । पी॒पाय॒ । स्वा॒दुः ।
रसः । म॒धु॒पेयः । वरा॑य ॥ २१ ॥

हेइन्द्र त्वंदिवोद्युलोकस्यवृषासि हविर्भिःसेकाभवसि पृथिव्याःभूमेश्चवृषभः कामानांव-
र्षिता सिंधूनांस्पन्दनशीलानांचनदीनांवृषा वर्षेणपूरयितासि तथास्तियानांसंधीभूतानां स्थावस्-
जंगमाल्पनांभाणिनांवृषभः कामानांवर्षिताभवसि यद्वा स्तियाःसंधीभूताआपःतासांवर्षितासि
वृषभकामाभिवर्षकेन्द्र वरायश्रेष्ठायवृष्णे सेक्रे तेतुस्यं त्वदर्थंस्वादुर्मधुरःरसोरसनीयःमशस्यो-
रसवान्वारसालकोवा मधुपेयोमधुवत्पातव्यः इन्दुःसोमः पीपायप्यायतेवर्धते अतस्त्वमागत्यतं-
सोमंपिबेतिभावः ॥ २१ ॥

अथद्वाविंशी-

अयं देवःसहसाजयमानुइन्द्रेणयुजापुणिमंस्तभायत् ।
अयंस्वस्यंपितुरायुधानीन्दुरमुष्णादशिवस्यमायाः ॥ २२ ॥

अ॒यम् । दे॒वः । सह॑सा । जा॒य॒मानः । इ॒न्द्रे॒ण । यु॒जा । पु॒णिम् ।
अ॒स्त॒भा॒य॒त् । अ॒यम् । स्व॒स्यं । पि॒तुः । आ॒यु॒धा॒नि । इ॒न्दुः ।
अ॒मु॒ष्णात् । अ॒शिव॑स्य । मा॒याः ॥ २२ ॥

देवोद्योतमानःअयमिन्दुःसोमः इन्द्रेणयुजासख्यासहजायमानः प्रादुर्भवन् पर्णिवणिजंग-
वामादातारं बलाख्यमहुरं यद्वा पर्णानांस्वामित्वात्पर्णिरित्युच्यते तमसुरंसहसाबलेनअस्तभा-
यत् अस्तभात् न्यरुधत् अपिचअयंसोमःस्वस्यधनस्यगौरूपस्यपितुःपालयितुः अशिव-
स्यासुखकरस्मवलस्यायुधानि वज्रादीनिअमुष्णादृषाहरत् तदीयामायाश्चामुष्णात् हेइन्द्र त्व-
त्सख्यबलात्एतत्सर्वंसोमःरुतवान् अतस्त्वमहिमाकेनवर्णयितुंशक्यंतइतीन्द्रस्तुतिः ॥ २२ ॥

अथत्रयोविंशी-

अयम॑ऋणो॒दुपसः॑ सु॒पत्नी॑र्यं॒सूर्ये॑ अ॒दधा॑ज्ज्योति॑रन्तः ।

अ॒यं त्रि॒धातु॑द्वि॒विरो॑ च॒नेपु॑त्रि॒तेपु॑विन्द॒दमृतं॑ नि॒गूह्मम् ॥ २३ ॥

अ॒यम् । अ॒ऋणो॑त् । उ॒पसः॑ । सु॒पत्नीः॑ । अ॒यम् । सू॒र्ये॑ । अ॒दधा॑त् ।
ज्योतिः॑ । अ॒न्तरि॑ति । अ॒यम् । त्रि॒धातु॑ । द्वि॒वि । रो॒चने॑पु । त्रि॒तेपु॑ ।
वि॒न्दत् । अ॒मृत॑म् । नि॒गूह्म॑म् ॥ २३ ॥

अयंसोमः उपसःउपःकालान् सुपत्नीःशोभनःपतिःपालकःसूर्योयासामुपसांतादृशीररु-
णोत् अकरोत् अयमेवसूर्येसूर्यमंडलेन्तर्मध्येज्योतिस्तेजःअदधात् निहितवान् त्रिधातुसवनत्रय-
रूपेणत्रिप्रकारं अयंलतारूपःसोमःदिविद्युलोके रोचनेपुरोचमानेषु त्रितेपुत्तीयेस्थाने ततेपुवि-
स्तृतेपुदेवेषुनिगूहं नितरांगूहंअदृशमवार्त्तमानं अमृतंअमृतत्वकारणं पीयूषंविन्दत्अविन्द-
त्अलभत् हेइन्द्रत्वत्साहाय्यादेवमेवंसोमःरुतवानितीन्द्रस्यस्तुतिरधिगंतव्या यद्वा इदंशब्देनइ-
न्द्रएवपराभृश्यते अयमिन्द्रः उपसःशोभनपतिकाअकरोत् अयमेवसूर्येतज्ज्योतिरदधात्दिवि-
द्युलोकेरोचमानेषुत्रिस्थानगतेषुदेवेषुमध्ये अयमेवेन्द्रः त्रिधातु सवनत्रयात्मनात्रिप्रकारंनिगूहं
पात्रैःसंवृतं अमृतंअमरणहेतुभूतंसोमंअविन्ददलभत् ॥ २३ ॥

अथचतुर्विंशी-

अ॒यं द्यावा॑पृथि॒वीवि॑ष्कंभा॒यद॑यंरथंम॒पुनक्त्स॑त्तरं॒श्मिम् ।

अ॒यं गो॑पु॒शाच्या॑प॒क्कम॑न्तः॒सोमो॑दा॒धारद॑शंय॒त्रमु॑त्संम् ॥२४॥२०॥

अ॒यम् । द्यावा॑पृथि॒वी इति॑ । वि । स्क्॒भा॒यत् । अ॒यम् । रथं॑म् ।

अ॒युन॑क् । स॒त्तरं॑श्मिम् । अ॒यम् । गो॑पुं । श॒च्या॑ । प॒क्कम् ।

अ॒न्तरि॑ति । सोमः॑ । दा॒धार॑ । द॒शंय॑त्रम् । उ॒त्संम् ॥ २४ ॥ २० ॥

अयंसोमः द्यावापृथिवीदिवंचपृथिवींचविष्कंभायत् विविधमस्थापयत् अपिचायंसोमः
सूर्यरथचरथंसत्तरंश्मिंसत्तरंश्मिभिःकिरणैरुपेतं सप्तश्वंसप्तचक्रंबाअयुनक् अयोजयत् तथा-
अयंसोमः गोप्यन्तर्मध्येपक्कंनिष्पन्नं शच्याप्रज्ञयासंकल्परूपयाउत्समुत्तरणशीलंपयःदाधार
धारयति दशयंत्रं उत्सस्पहेतुगर्भविशेषणमेतत् उत्तरणहेतुभूतैर्दशभिःचक्षुःश्रोत्रादिभिःयंत्रैरुपा-

येर्युक्तं इदं च पदं त्वेति केन मंत्रान्तरेण व्याख्यायते—चक्षुश्च श्रोत्रं च मनश्च वाक् च प्राणापानौ देह इदं शरीरं । द्वौ मत्स्यं चावनुटो मौर्विसर्गावितं त्वं मन्ये दशयंत्रमुत्समिति । यद्वा अयमिन्द्रः घावापृथिवी-
विष्कभायव स्वस्वेस्थाने स्थिते अकरोत् अयमेव सप्तर्षिभ्यः सूर्यस्य रथमयुनक् अयमेवेन्द्रो गो-
प्वन्तः शच्या आत्मोपेन कर्मणापकंपयोधारयति एवं भूतेन्द्रार्थं सोमः दशयंत्रं दशसंख्याकैरेन्द्रवा-
षायवादिभिः अर्हैर्यत्रितैः गृहीतरूपेण उत्संजत्सरणशीलं रसं दाधारधारयति प्रातःसवने ऐन्द्र-
वायवाद्यो दशग्रहागृह्यते तथा च ब्राह्मणं—नवप्रातर्ग्रहागृह्यन्ते नवभिर्विहिप्सवमानेस्तु वतेस्तु तेस्तोमे-
दशमं गृह्णातीति । अन्यत्रात्रातं—दशैतानध्वर्युः प्रातःसवने ग्रहान् गृह्णातीति । तदभिप्रायेणेदं दशयं-
त्रमिति विशेषणं ॥ २४ ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे विंशोवर्गः ॥ २० ॥

य आनयदिति त्रयस्त्रिंशत्पृच्छं द्वितीयं तूक्तं बृहस्पतिपुत्रस्य शंयोरार्षं पुरुतममित्येपातिनिचृत्
अधिबृवुरित्येपापादनिचृत् त्रयः सप्तकाः पादनिचृत् मध्यमः षट् श्रेदिति निचृदित्युक्तलक्षणावत्रयस्त्रिं-
शयनुष्टुप् शिष्टागायत्र्यः अधिबृवुः पणीनामित्येस्मिन्त्येतृचेबृवुर्नामतक्षास्तुयते अतः सतृचः तदे-
वताकः शिष्टास्त्रिंशदैन्मः तथा चानुक्रान्तं—य आनयत्रयस्त्रिंशद्वापत्रं पुरुतममित्येपातिनिचृदंत्यानुष्टुप्-
तृचेत्येवृवुस्तक्षादेवतमिति । महावतेपि निष्केवल्ये अंत्यस्तृचवर्जमेतत्सूक्तं तथैव पंचमारण्यकं य-
आनयत्परावत इति तिस्र उक्तमामुद्धरतीति ।

तत्रमथमा—

य आनयत्परावतः सुनीती तुर्वशं यदुम् । इन्द्रः स नो युवा सखा ॥ १ ॥

यः । आ । अनयत् । परावतः । सुनीती । तुर्वशम् । यदुम् ।

इन्द्रः । सः । नः । युवा । सखा ॥ १ ॥

य इन्द्रः तुर्वशं यदुं च एतत्संज्ञैराजानौ शत्रुभिर्दूरदेशे मक्षिप्तौ सुनीती सुनीत्याशो भनेन नयने-
नपरावतः तस्माद्दूरदेशाव आनयदानीतवान् युवातरुणः स इन्द्रः नोस्मार्कसखा भवतु ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अविभ्रेचिद्द्वयोदधदनाशुनाचिदर्वता । इन्द्रो जेता हितं धनम् ॥ २ ॥

धीरस्यवीर्यवतः पृतनापहः पृतनाःशत्रुसेनाः तासामभिभवितुः यस्येन्द्रस्यहस्तयोः बा-
होः विश्वानिसर्वाणिद्विता दिव्यपार्थिवरूपेणद्वैधं वर्तमानानिवस्मिन्विद्यन्तइतिन्यूचुः ऋषयोनि-
तरावदन्ति तमिन्द्रंहुवइतिपूर्वत्रसंबन्धः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

विदृहानिचिद्रद्रिवोजनानांशचीपते । वृहमायाअनानत ॥ ९ ॥

वि । दृहानि । चित् । अद्रिःवृः । जनानाम् । शचीःपते । वृह ।
मायाः । अनानत ॥ ९ ॥

हेअद्रिवः आदृणात्यनेनेत्यद्रिर्वज्रः तद्वन्शचीपते इन्द्र जनानांशत्रूणांदृहानिचिवदृह-
निस्थिराण्यपि पुराणिबलानिवा विवृह विभिंधि विविधमुन्मूलयेत्यर्थः हेअनानत अपह्नीभूत
सर्वोच्छ्रितेन्द्र मायाश्चशत्रुभिर्निर्मिताः विवृह विनाशय ॥ ९ ॥

अथदशमी-

तमुत्वासत्यसोमपाइन्द्रंवाजानांपते । अहूंमहिश्रवस्यवः ॥ १० ॥ २२ ॥

तम् । ऊँ इति । त्वा । सत्य । सोमःपाः । इन्द्रं । वाजानाम् ।
पते । अहूंमहि । श्रवस्यवः ॥ १० ॥ २२ ॥

हेसत्य अवितथस्वभाव सोमपाः सोमस्यपातः हेवाजानांपते अचानांपालयितः एवं-
भूतहेइन्द्र श्रवस्यवःश्रवोन्नंआत्मनइच्छन्तोवयं तमुत्वा तादृशंत्वामेवअहूंमहि आह्वयामः स्तु-
मइत्यर्थः ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथैकादशी-

तमुत्वायःपुरासिंथयोवानूनंहितेधने । हव्यःसश्रुधीहवम् ॥ ११ ॥

तम् । ऊँ इति । त्वा । यः । पुरा । आसिंथ । यः । वा । नूनम् ।
हिते । धने । हव्यः । सः । श्रुधि । हवम् ॥ ११ ॥

हेन्द्र तमुत्वा तमेवतां स्तुमइतिशेषः यस्त्वं पुरापूर्वस्मिन्काले हव्योह्वातव्यःआसिथ बभू-
विथधनञ्जाभार्थं योवापश्चत्वं हिते शत्रुपुनिहितेधनेनिमित्तभूतेसति नूनमद्यापिहव्योह्वातव्यो-
बभूविथ सत्वमस्मदीयंहवंस्तोत्रंश्रुधि शृणु ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

धीभिरर्वीन्द्रिर्वतोवाजाँइन्द्रश्रवाय्यान् । त्वयाजेप्सहितंधनम् ॥ १२ ॥

धीभिः । अर्वत्इभिः । अर्वतः । वाजान् । इन्द्र । श्रवाय्यान् ।
त्वया । जेप्स । हितम् । धनम् ॥ १२ ॥

हेन्द्र धीभिः स्तुतिभिः त्वद्विपयाभिःप्रीतेनत्वयाअनुग्रहीतावयंअर्वद्विरस्मदीयैरश्वैः
अर्वतः शत्रुसंबन्धिनोश्वानश्रवाय्यान् श्रवणीयान् पशस्यानवाजान् अन्नानिच हितंशत्रुपुनि-
हितंधनंच जेप्स त्वदनुग्रहाज्जयेम ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

अमूसूवीरगिर्वणोमहाँइन्द्रधनेहिते । भरेवितन्तसाय्यः ॥ १३ ॥

अभूः । ऊँ इति । वीर । गिर्वणः । महान् । इन्द्र । धने । हिते ।
भरे । वितन्तसाय्यः ॥ १३ ॥

हेवीर विविर्षइरपितःशत्रूणां हेगिर्वणोमीभिर्वननीयेन्द्र हितेशत्रुपुनिहितेधनेनिमित्तभू-
तेसति महान्प्रवृद्धस्त्वं भरेसंग्रामेवितंतसाय्यः शत्रूणांजेताभूः तंतसइतिधातुःजयार्थःकंडूदौ
पठ्यते तस्मादव्युपसृष्टादौणादिकःकर्त्तरिआप्यमन्यपः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

यातंऊतिरंमित्रहन्मक्षुज्वस्तमासति । तयानोहिनुहीरथम् ॥ १४ ॥

या । ते । ऊतिः । अमित्रहन् । मक्षुज्वःक्षतमा । असति । तया ।
नः । हिनुहि । रथम् ॥ १४ ॥

हेअमित्रहन् अमित्राणांशत्रूणांहन्तरिन्द्र तेत्वदीयामक्षुज्वस्तमा अतिशयेनशीमजवा
याऊतिर्गतिःअसतिअस्ति तयागत्यानोस्माकरंथंहिनुहि मेरय शत्रुजयार्थशीर्षंगमय ॥ १४ ॥

अथपंचदशी-

सरथेनरथीतमोस्माकेनाभियुग्वना । जेपिजिष्णोहितंधनम् ॥ १५ ॥ २३ ॥

सः । रथेन । रथिऽतमः । अस्माकेन । अभिऽयुग्वना । जेपि ।

जिष्णो इति । हितम् । धनम् ॥ १५ ॥ २३ ॥

हेजिष्णो जयशीलेन्द्र रथीतमः अतिशयेनरथीमहारथः सत्वंअस्माकेन अस्मदीयेन अभियुग्वना अभियोक्ताशत्रूणामभिभविवारथेन हितंशत्रुपुनिहितंधनंजेपि अस्मदर्थंजय ॥१५ ॥

॥ इतिचतुर्थसप्तमेत्रयोर्विंशोवर्गः ॥ २३ ॥

अथषोडशी-

एकइत्तमुष्टुहिकृटीनांविचर्षणिः । पतिर्जज्ञेऽवर्षक्रतुः ॥ १६ ॥

यः । एकः । इत् । तम् । ऊँ इति । स्तुहि । कृटीनाम् ।

विऽर्षणिः । पतिः । जज्ञे । वर्षऽक्रतुः ॥ १६ ॥

विचर्षणिर्विशेषेणसर्वस्यद्रष्टा वृषक्रतुर्वर्षकर्मायइन्द्रः एकइव एकएव कृटीनांमजानांए-
तिरधिपविर्जज्ञे अजापत नान्यःकश्चिद तमुतमेवेन्द्रहेस्तोतःस्तुहि ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी-

योगृणतामिदासिथापिरूतीशिवःसखा । सत्वंनइन्द्रमृळ्य ॥ १७ ॥

यः । गृणताम् । इत् । आसिथ । आपिः । ऊती । शिवः ।

सखा । सः । त्वम् । नः । इन्द्र । मृळ्य ॥ १७ ॥

हेइन्द्र यस्त्वं ऊतीऊत्या रक्षयांशिवःसुखकरः अतएवसखामित्रभूतश्चसत्त्वं गृणतामिव
स्तुवतामस्माकमेवआपिर्षधुरासिथ पुरावभूविथ सतादृशस्त्वं नोस्मान्इदानींमृळ्य सुखय ॥१७ ॥

अथाष्टदशी-

धिष्ववज्रंगमस्त्योरक्षोहत्यायवज्रिवः । ससहीष्ठाअमिस्पृधः ॥ १८ ॥

धिष्व । वज्रम् । गमस्त्योः । रक्षःऽहत्याय । वज्रिऽवः ।

ससहीष्ठाः । अमि । स्पृधः ॥ १८ ॥

हेवञ्जिवः वञ्जवञ्जिन्द्र गभस्स्योरात्मीययोर्हस्तयोर्वञ्जकुलिशंधिष्व धारय किमर्थं रक्षो-
हत्याय रक्षासाहननार्थं धृत्वाच स्पृधःस्पर्धमानाःअभि अभिगंत्रोरासुरीःसेनाः ससहीधः
अत्यर्थमभिभव ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

प्रत्नरंर्यीणांयुजं सखायंकीरिचोदनम् । ब्रह्मवाहस्तमंह्रुवे ॥ १९ ॥

प्रत्नम् । र्याणाम् । युजम् । सखायम् । कीरिचोदनम् ।

ब्रह्मवाहःइतमम् । ह्रुवे ॥ १९ ॥

प्रत्नं चिरंतनं सर्वेषामाद्यं रयीणांधनानांयुजं योजयितारं दातारंसखायंभिवभूतं कीरि-
चोदनं कीरीणांस्तोत्राणांचोदयितारं ब्रह्मवाहस्तमं अविशयेनब्रह्मभिर्भवेवहनीयं एवंविधमिन्द्रं
ह्रुवे आह्वयामि ॥ १९ ॥

अथविंशी-

सहिविश्वानिपार्थिवाँएकोवसूनिपत्यन्ते । गिर्वणस्तमोआर्धगुः॥२०॥२४॥

सः । हि । विश्वानि । पार्थिवा । एकः । वसूनि । पत्यन्ते ।

गिर्वणःइतमः । आर्धगुः ॥ २० ॥ २४ ॥

सहि सखत्विन्द्रः विश्वानिसर्वाणिपार्थिवा पृथिव्यांधवानि वसुनिधनानिएकएवपत्यन्ते
इष्टे नाम्नःकश्चिद पत्यतिरैश्वर्यकर्मा कीदृशइन्द्रः गिर्वणस्तमः अविशयेनगीर्भिःस्तुतिभिःसंभ-
जनीयः अग्निगुरधृतगमनः अपविहृतगतिरित्यर्थः ॥ २० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथैकविंशी-

सन्नोन्नियुद्धिरापृणकामंवाजेभिरश्विभिः । गोमंद्भिर्गोपतेधृपत् ॥२१॥

सः । नः । नियुत्सृभिः । आ । पृण । कामम् । वाजेभिः ।

अश्विभ्यः । गोमंत्सृभिः । गोऽपृत्ते । धृपत् ॥ २१ ॥

हेगोपते गवांपालयितः सत्त्वमोस्माकं कामं नियुद्धिर्वडवाभिः धृपवधृष्टदारिद्र्यनाशनसम-
र्थयथाभवतितथाआपृणापूरय यद्वा धृपदितीन्द्रविशेषणं शत्रूणां धर्षकस्त्वमित्यर्थः तथागोम-
न्द्रिवेहुभिर्गोभिर्युक्तैः अश्विभिः बहुभिरश्वैरुपैतैर्वजैरनैश्च अस्मदीयं काममापूरय ॥ २१ ॥

अथद्वाविंशी-

तद्द्वोगायसुतेसर्चापुरुहूतायसत्त्वे । शंयद्गवेनशाकिने ॥ २२ ॥

तत् । वः । गाय । सुते । सर्चा । पुरुहूताय । सत्त्वे । शम् ।

यत् । गवे । न । शाकिने ॥ २२ ॥

हेस्तोवारोवोयुंमंस्तुतेअभिपुतेसोपेसति पुरुहूतायबहुभिर्यजमानैराहूताय सत्त्वे शत्रू-
णांसादयित्रे धनानांवासनित्रेदात्रेइन्द्राय तदस्तोत्रं सचा सह संहताभूत्वा गायगायत यवस्तोत्रं
शाकिनेशक्तिमतेइन्द्राय शंखस्वकरं भवति गवेनयथागवेयवसंखस्वकरं भवति तद्वदित्यर्थः ॥ २२ ॥

अथत्रयोविंशी-

नघावसुर्नियमतेदानंवाजस्यगोमंतः । यत्सीमुपश्रवद्विरः ॥ २३ ॥

न । घ । वसुः । नि । यमते । दानम् । वाजस्य । गोमंतः ।

यत् । सीम् । उप । श्रवत् । गिरः ॥ २३ ॥

बहुवांसयितासइन्द्रः गोमतोबहुभिर्गोभिर्युक्तस्यवाजस्यान्नस्यबलस्यवा दानंमदानं नघ
नखलु नियमते नियच्छति उपरतं करोति यद्यदि सींसर्वतः गिरः अस्मदीयाः स्तुतीः उपश्रवत् उ-
पशृणुयात् स्तोत्रश्रवणेसति सर्वदादातीत्यर्थः ॥ २३ ॥

अथचतुर्विंशी-

कुवित्सस्यप्रहिव्रजंगोमन्तं दस्युहागमत् । शचीभिरपनोवरत् ॥ २४ ॥

कुवित्सस्य । प्र । हि । व्रजम् । गोमन्तम् । दस्युहा ।

गमत् । शचीभिः । अप । नः । वरत् ॥ २४ ॥

कुवित्सस्य कुविद्दुशःस्यविहिनस्तीविकुवित्सोनामकश्चित्तस्यस्वभूतं गोमंतं बहुभिर्गोभि-
र्युक्तं घजंगोष्ठं दस्युहादस्यूनामुपक्षपयितृणांहन्तेन्द्रः प्रगमत् प्रकर्षेणगच्छति हियस्मादेवंतस्मा-
दशचीभिरात्माभिः कर्मभिः प्रज्ञाभिर्वा नोस्माकंतागाः अपवरत् निगूडास्ताअपावृणोत् ॥ २४ ॥

अथपंचविंशी-

इमाउत्वाशतक्रतोभिप्रणोनुवुर्गिरः । इन्द्रवृत्संनमातरः ॥ २५ ॥ २५ ॥

इमाः । ऊँ इति । त्वा । शतक्रतो इति शतश्रुतः । अग्नि । प्र ।

नोनुवुः । गिरः । इन्द्र । वृत्सम् । न । मातरः ॥ २५ ॥ २५ ॥

हे शतक्रतो बहुविधकर्मन् बहुविधप्रज्ञवेन्द्र त्वात्वाभिइमाअस्मदीयागिरः स्तुतयः प्रणो-
नुवुः प्रकर्षेणपुनःपुनर्गच्छन्ति नीतिरत्रगतिकर्मा तत्रदृष्टान्तः-वृत्संनमातरः यथामातरोगावो-
गृहेवर्तमानंवत्संशीघ्रमभिगच्छन्तितद्वद् यदास्मदीयावाचस्त्वा अभिनो नुवुः अभितःशब्दयन्ति
स्तुवन्ति यथागावोवत्समभिलक्ष्यहंभारवंकुर्वन्तितद्वद् ॥ २५ ॥

॥ इतिचतुर्थसप्तमपंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

अथषड्विंशी-

दूणाशंस्रुव्यंतवगौरसिवीरगव्यते । अश्वोअश्वायतेभव ॥ २६ ॥

दुःइनशम् । स्रुव्यम् । तव । गौः । अस्ति । वीर । गव्यते ।

अश्वः । अश्वयते । भव ॥ २६ ॥

हेइन्द्र तवत्वदीयंस्रुव्यंसखित्वं दूणाशं दुर्नाशं नाशयितुमशक्यं अतिदृढमित्यर्थः अतो-
हेवीर वीरयितरिन्द्र गव्यतेगामात्मनइच्छतेत्वंगौरसिःगवांप्रदाताभवसि उपचारात्कारणेकार्य-
शब्दः तथाअश्वायतेअश्वानात्मनइच्छतेअश्वोभव अश्वमदोभवसि ॥ २६ ॥

अथसप्तविंशी-

समन्दस्त्रान्धसोराधसेतन्वामहे । नस्तोतारंनिदेकरः ॥ २७ ॥

सः । मन्दस्त्र । हि । अन्धसः । राधसे । तन्वा । महे । न ।

स्तोतारम् । निदे । करः ॥ २७ ॥

हेइन्द्र सत्तादृशस्त्वं अन्धसःसोमस्यपानेनदृष्टया तन्वाआत्मीयेनशरीरेणमन्दस्त्र मोदस्व
किमर्थं महेमहते राधसेधनार्थं हिपूरणः अपिच त्वदीयंस्तोतारंनिदेनिदेकायतस्त्वशंनकरः न-
कुर्याः ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी-

इमाउत्वासुतेसुतेनक्षन्तेगिर्वणोगिरः । वत्संगावोनधेनवः ॥ २८ ॥

इमाः । ऊँ इति । त्वा । सुतेऽसुते । नक्षन्ते । गिर्वणः ।

गिरः । वत्सम् । गावः । न । धेनवः ॥ २८ ॥

हेगिर्वणोगीर्षिवननीयेन्द्र सुतेसुतेसोमेभिपुतेभिपुतेसति इमाअस्पदीयागिरःस्तुतयःत्वा
त्वांनक्षन्ते व्याप्तवन्ति धेनवोदोग्धयः गावोन गावइव वत्सं तायथाशीर्षवत्संन्यामुवन्तितद्व
उपूरणः ॥ २८ ॥

अथैकोनविंशी-

पुरुतमंपुरुणांस्तोतृणांविवाचि । वाजैर्भिर्वाजयताम् ॥ २९ ॥

पुरुतमम् । पुरुणाम् । स्तोतृणाम् । विध्वाचि । वाजैर्भिः ।

वाज्जडयताम् ॥ २९ ॥

हेन्द्र पुरुतमंपुरुणांघहूर्नांशत्रुणांतर्मायतारंगल्पयितारंत्वा पुरुणांघहूर्नांस्तोतृणांअ-
स्माकंस्तुतिःप्रामोत्वितिशेषः कीदृशानां विवाचिविविधाः स्तुतशस्त्रात्मिकावाचःपस्मिन्यज्ञेत्-
स्मिन्वाजेभिर्वाजैर्हविलंक्षणैरनैर्वाजयतांवाजवन्तवेगवन्तवलवन्तवात्वाकुर्वताम् ॥ २९ ॥

अथविंशी-

अस्माकमिन्द्रभूतुतेस्तोमोवाहिष्ठोअन्तमः । अस्मान्नायेमहेहिनु ॥ ३० ॥

अस्माकम् । इन्द्र । भूतु । ते । स्तोमः । वाहिष्ठः । अन्तमः ।

अस्मान् । राये । महे । हिनु ॥ ३० ॥

हेन्द्र वाहिष्ठोवोदूतमःअस्माकंस्तोम स्तोत्रैतवअन्तमःअन्तिकतमोभूतुभवतु त्वंवास्मान्
महेमहते रायेधनायहिनुमरय ॥ ३० ॥

अथैकविंशी-

अधिवृषुःपर्णानांविधिष्टेमूर्धन्नस्थ्यात् । उरुःकश्चोनगाह्वयः ॥ ३१ ॥

अधि । वृषुः । पर्णानाम् । विधिष्टे । मूर्धन् । अस्थ्यात् । उरुः ।

कशः । न । गाह्वयः ॥ ३१ ॥

बृशुर्नामपणीनांतक्षा तत्संकाशात्तन्भवधनोभरद्वाजः तदीयंदानमनेनवृचेनास्तौव एतच्चम-
मुनास्मर्यते—भरद्वाजःक्षुधातंस्तुसपुत्रोनिर्जनेवने । बद्धीर्गाःप्रतिजग्माहृवोस्तद्वणोमहायशाइति ॥
पणनात्पणयोवणिजःएतत्संज्ञाअसुरावा तेषांतक्षावृशुःवर्षिष्ठेमूर्धनमूर्धनिमूर्धवदुच्छ्रुतेस्थलेअध-
स्थाव अधिष्ठितोभूव गांग्यः गंगायाःकूलेज्जनेभवः कक्षोन कक्षइव उरुविस्तीर्णःसत्रजातितो-
होनोतिदावृत्वावसर्वभ्रष्टोभवतीत्यर्थः ॥ ३१ ॥

अथद्वाविंशी-

यस्यैवायोर्विवद्रवद्भद्रारातिःसहस्रिणी । सद्योदानायमंहते ॥ ३२ ॥

यस्यै । वायोःइद्रव । द्रवत् । भद्रा । रातिः । सहस्रिणी ।

सद्यः । दानाय । मंहते ॥ ३२ ॥

वायोर्विवद्रवदक्षिणगामिनोयस्यवृयोः भद्राकल्याणी सहस्रिणीसहस्रसंख्यायुक्ता राति-
दानंसद्यःस्तुतिसमयेएवदानायदानकामाययाचमानाय महंसंहतेअपेक्षितं धनंदाति तंब्रुमि-
तिउत्तरस्यामृचिसंबन्धः ॥ ३२ ॥

अथत्रयस्त्रिंशी-

तत्सुनोविश्वेअर्येआसदांगृणन्तिकारवः ।

बृबुंसहस्रदातमंसूरिसहस्रसातमम् ॥ ३३ ॥ ३३ ॥

तत् । सु । नुः । विश्वे । अर्यः । आ । सदा । गृणन्ति । कारवः ।

बृबुम् । सहस्रदातमम् । सूरिम् । सहस्रसातमम् ॥ ३३ ॥ २६ ॥

सवतंबृबुंनोस्मदीयाःविश्वेसर्वेअर्यःस्तुतीनामोरपितारःकारवः स्तोतारः सुसुबुआगृणन्ति
अभिगृणन्ति अभिष्टुवन्ति कीदृशं सहस्रदातमंअविशयेनसहस्रसंख्यस्यधनस्यदातारं सूरिमातं
यद्वा प्रेरयितारंसहस्रसातमं अविशयेनसहस्रसंख्यस्यस्तोत्रस्यधनस्यवासंभकारं ॥ ३३ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेपाद्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

त्वामिद्धितिचतुर्दशचतुर्थीयंसूक्तं बृहस्पतिपुत्रस्यशंयोरायंमैन्द्रं मथमातृतीयाद्याअयुजो-
बृहत्यः द्वितीयाचतुर्थ्यायायुजःसतीबृहत्यः तथाचानुक्रान्तं—त्वामिद्धिपल्लनामागाथमिति । सू-

ऋविनियोगोलैंगिकः यद्विज्योतिष्ठोमोबृहत्पृष्ठः स्यात्तदानीं निष्केवल्यस्य आद्यः प्रगाथः स्तोत्रियः
सूत्रितं च—यद्युवैबृहत्त्वामिद्धि हवामह इति । महाव्रते पिनिष्केवल्ये अयं प्रगाथः शंसनीयः त्रैधैवपं-
चमारण्यके सूत्रितं—त्वामिद्धि हवामहे त्वं सोहि चेरव इति बृहत्स्तोत्रियानुरूपाविति ।

तत्रपथमा—

त्वामिद्धि हवामहे सातावाजस्य कारवः ।

त्वांसृत्रे ध्विन्द्रसत्पतिं नरस्त्वांकाष्ठास्वर्वतः ॥ १ ॥

त्वाम् । इत् । हि । हवामहे । साता । वाजस्य । कारवः ।

त्वाम् । सृत्रेर्षु । इन्द्र । सत्संपतिम् । नरः । त्वाम् ।

काष्ठासु । अर्वतः ॥ १ ॥

कारवः स्तोतारो वयं वाजस्यान्त्यसातासातौ संभजने निमित्तभूते सति हेइन्द्र त्वामिद्धि
त्वामेव हवामहे स्तुतिभिराह्वयामः हेइन्द्र सत्पतिं सतांपालपितारं श्रेष्ठं त्वानरः अन्ये पि ननुष्याः
बृत्रेष्वावरके पुशत्रुपुसत्सु हवते आह्वयन्ति तज्जयार्थं अपि च अर्वतोऽश्वस्य संबन्धिनोपुकाष्ठासु
यत्राश्वः क्रान्त्वा विष्ठति तासुकाष्ठासुसंभ्रामेषु युद्धकामाश्वत्वापेवाह्वयन्ति अतो वयं त्वामेवाह्वयाम-
इत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सत्वं नश्चित्रवज्रहस्तधृष्णुयामुहः स्तवानो अद्रिवः ।

गामश्वैरर्थमिन्द्रसंकिरसत्रावाजं न जिग्युषे ॥ २ ॥

सः । त्वम् । नः । चित्र । वज्रहस्त । धृष्णुष्या । मुहः ।

स्तवानः । अद्रिवः । गाम् । अश्वम् । र्थम् । इन्द्र ।

सम् । किर । सत्रा । वाजम् । न । जिग्युषे ॥ २ ॥

हेचित्र चायमीय वज्रहस्त वज्रवाहो अद्रिवः वज्रवन् यद्वा आहणात्पनेनेत्यद्रिरशनिः
सद्वन् एवंभूतइन्द्र धृष्णुयाधृष्णुः शत्रूणां धर्षयिता महो महान्सतादशस्त्वं स्तवानोस्माभिः स्तु-
यमानः सन् गार्ध्वरथवाहनमश्वं च संकिर सम्यक्प्रयच्छ जिग्युषे जितवते पुरुषाय भोगार्थं
सत्रापहत्यभूतं वाजं न अन्मिव यथाशत्रून् जितवते भोगार्थं बहून् प्रयच्छसितं इत् ॥ २ ॥

महाव्रतेनिष्केवल्येयःसत्राहेत्यादिसूक्तशेषःशंसनीयः सून्यतेहि—यःसत्राहाविचर्षणि-
तिशेषोऽयंतेअस्तुहयंतइतिसूक्तेइति । चातुर्विंशिकेहनिमाध्यंदिनसवनेयःसत्राहेतिप्रगार्थोवैक-
ल्पिकोनुरूपः सूत्रितंच—यःसत्राहाविचर्षणिःस्वादोरिथाविषूवतइति ।

प्रमाथेप्रथमासूक्तेतृतीया—

यःसत्राहाविचर्षणिरिन्द्रंतंहमहेवयम् ।

सहस्रमुष्कतुविन्दृम्णसत्पतेभवांसमत्सुनोवृधे ॥ ३ ॥

यः । सत्राहा । विचर्षणिः । इन्द्रम् । तम् । हूमहे । वयम् ।

सहस्रमुष्क । तुविन्दृम्ण । सत्पते । भव । समत्सु ।

नः । वृधे ॥ ३ ॥

यः इन्द्रःसत्राहा महतांशत्रूणांहन्ता विचर्षणिविशेषेणसर्वस्यद्रष्टा तमिन्द्रंयंहूमहे स्तुविप-
देराह्वयामः उत्तरार्धःप्रत्यक्षरुतः हेसहस्रमुष्क सहस्रशोफ यांकांचस्त्रियंसंभवन्निन्द्रः भौमलो-
त्पतया स्वशरीरेपर्वणिपर्वणिशेषान्ससर्जेविकीपीतकिभिराम्नातं तदभिप्रायेणदंसंबोधनं हेतु-
विन्दृम्ण बहुधन सत्पते सतत्पादमितरिन्द्र समत्सुसंग्रामेषु नोत्साकंवृधेवर्धनायभव ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

बाधसेजनान्वृषभेवमन्युनाघृषौमीहृक्कीपम ।

अस्माकंबोधिवितामहाधनेतनूष्वप्सुसूर्ये ॥ ४ ॥

बाधसे । जनान् । वृषभाइव । मन्युना । घृषौ । मीहृक् । ऋचीपम् ।
अस्माकम् । बोधि । अविता । महाधने । तनूपुं । अप्सु । सूर्ये ॥ ४ ॥

हेऋचीपम ऋचासम ऋक्यादृशंरूपंमतिपादयतितादृग्भूनेन्द्र घृषौशत्रूणांघर्षकेबाधकेमी-
हृकेसंग्रामेजनान् अस्यदीयान्शत्रून् वृषभेव वृषभेणेव बलवतामन्युनाक्रोधेनबाधसे बाधस्व तथा
महाधने महतोघनस्यनिमित्तभूतेसंग्रामेच अस्माकमवितासक्षिताबोधि बुभ्यस्व रक्षित्वेनात्मा-
नंजानीहि रक्षकोभवेतियावत् किमर्थं तनूषुतनयेषुअप्सुइकेषुसूर्येचलन्ध्वेषुसत्सु एतेषांभा-
र्थसूर्यस्यलाभसंदर्शनंतदर्थमित्यर्थः ॥ ४ ॥

चातुर्विंशिकेहनिमाध्यंदिनसवनेब्राह्मणाच्छंसिनःइन्द्रज्येष्ठंनआभरेतिप्रगाथैविकल्पिकोनु-
रूपः स्रितं च—इन्द्रज्येष्ठंनआभरात्वासहसमाशतमिति ।

तत्रप्रथमासूक्तेपंचमी—

इन्द्रज्येष्ठंनआभरँओजिष्ठंपपुरिश्रवः ।

येनेमेचित्रवज्रहस्तरोदसीओभेसुशिप्रप्राः ॥ ५ ॥ २७ ॥

इन्द्र । ज्येष्ठम् । नः । आ । भर । ओजिष्ठम् । पपुरि । श्रवः । येन ।
इमे इति । चित्र । वज्रहस्त । रोदसी इति । आ । उभे इति ।
सुशिप्र । प्राः ॥ ५ ॥

हेइन्द्र ज्येष्ठंशस्यतमं ओजिष्ठंओजस्वितमं अतिशयेनवलकरं पपुरिपुरकंश्रवोऽन्मनोस्म-
श्रयंआभर आहर मयच्छ हेचित्र चापनीय वज्रहस्त वज्रबाहो हेसुशिप्र शोभनहनुक एवंभूत
हेइन्द्र येनात्नेनइमेपरिदृश्यमानेउभेरोदसीद्यावापृथिव्यौआपाः आपूरयसि तदन्मआभरेत्यन्व-
यः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेसप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथषष्ठी—

त्वामुग्रमवंसेचर्षणीसहंराजँदेवेपुंहूमहे ।

विश्वासुनौविथुरापिब्दनावसोमित्रान्तसुपहान्कृधि ॥ ६ ॥

त्वाम् । उग्रम् । अवंसे । चर्षणिःसहम् । राजन् । देवेपुं । हूमहे । विश्वा । सु ।
नः । विथुरा । पिब्दना । वसो इति । अमित्रान् । सुःसहान् । कृधि ॥ ६ ॥

हेराजन् राजमानेन्द्र देवेषुदेवानामध्ये उग्रमुहूर्णवलं चर्षणीसहं चर्षणीनांशत्रुभूतानां
पजानामभिभवितांरंत्वां अवसेरक्षणाय हूमहे आह्वयामः त्वंविश्वा सर्वाणि पिब्दना पिब्द-
नानि रक्षांसि पिहितं अच्यकंशब्दयन्तइतिपिब्दनानि पृषोदरादिः तानि सु सुष्टु विथुरा व्य-
थिषानि बाधितानि कुरु हेवसो वासकेन्द्र नोस्मदीयानमित्रानशत्रूंश्च सुपहानसुखेनाभिभ-
विगुंशक्यानष्टधि कुरु ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

यदिन्द्रनाहुंपीष्वाँओजोँनृम्णंचकृष्टिपुं ।

यद्वापञ्चक्षितीनांच्युम्नमाभरसुत्राविश्वानिपौस्यां ॥ ७ ॥

यत् । इन्द्र । नाहुंपीषु । आ । ओजः । नृम्णम् । च । कृष्टिपुं । यत् ।
वा । पञ्च । क्षितीनाम् । युम्नम् । आ । भर । सुत्रा । विश्वानि । पौस्यां ॥ ७ ॥

हेइन्द्र नाहुपीषु नहुपइतिमनुष्यनाम तत्तंबन्धिनीपुकृष्टिपुप्रजासु आकार.समुच्चये य-
च्चओजोचलंनृम्णंधनंचविद्यते यद्वा यच्चपंचपंचानांक्षितीनां निपादपंचमाश्रत्वारोवर्णा.पंचक्षि-
तयः तेषांस्वरूपं युम्नंयोतमानमन्नं तत्तवंमस्मभ्यंआभराहर प्रयच्छ तथासुत्रामहान्तिविश्वानि-
निसर्वाणिपौस्यानिबलानिचास्मभ्यंआहर ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

यद्वातृक्षौमघवन्दुह्यावाजनेयत्पूरौकच्चृष्ण्यम् ।

अस्मभ्यंतद्विरीहिसञ्चृपाद्येमित्रान्पृत्सुतुर्वणे ॥ ८ ॥

यत् । वा । तृक्षौ । मघ इवन् । द्रुक्षौ । आ । जने । यत् । पूरौ ।
कत् । च । चृष्ण्यम् । अस्मभ्यम् । तत् । द्विरीहि । सम् । तृक्षस्यै ।
अमित्रान् । पृत्सु । तुर्वणे ॥ ८ ॥

हेमघवन् धनवन्निन्द्र तृक्षौएतत्तज्ञेराजनि यद्वा यच्चबलंविद्यतेद्रुसावादुसौच एतत्तज्ञे
चजनेपदलमस्ति पूरौएतत्तज्ञेनृपेचपत्कच्चपत्किचनवृष्ण्यंवीर्यंविद्यते तत्तवंमस्मभ्यंस्तोतृष्ण्यः
सम्पद्विरीहि प्रयच्छ कदा नृपसेनृषिर्षोऽग्निःसोढव्येयुडेपवृते किमर्थं पृत्सुपृत्तनासुसंभ्रामेषु
अमित्रान्पृत्सुतुर्वणेतुर्वितुंहीसितुं ॥ ८ ॥

चातुर्वैशिकेहनिनिष्केवत्येइन्द्रविधात्वितिवैरूपस्यसाममगाधःशंसनीयः सत्रितुंच-इ-
न्द्रविधातुशरणंत्वमिन्द्रमतूर्निष्विति ।

तत्रमथमास्केनवमी-

इन्द्रंत्रिधातुंशरणंत्रिवरुंथंस्वस्तिभत् ।

छार्दिर्यच्छमघवद्व्यश्रमसंक्षयावयादिद्युमेभ्यः ॥ ९ ॥

इन्द्रं । त्रिधातुं । शरणम् । त्रिष्वहथम् । स्वस्तिमत् ।
 छर्दिः । यच्छ । मघवत्सभ्यः । च । मसम् । च । यवयं । दियुम् ।
 एभ्यः ॥ ९ ॥

हेइन्द्र त्रिधातु त्रिप्रकारं त्रिभूमिकं त्रिवरुधं त्रयाणां शीतातपवषाणां वारकं स्वस्तिमत् अवि-
 नाशयुक्तं छर्दिः छदिष्यत् आच्छादनयुक्तं एवंगुणविशिष्टशरणं गृहं मघवद्भ्यश्मघं हविर्लक्षणं घ-
 नंतद्भ्यश्चास्मदीयेभ्यः महांभ्ररद्वाजाय च यच्छ देहि अपि च एभ्यः सकाशात् दिघूं शत्रुमेरितं प्र-
 द्योतमानमायुधं यवय पृथक्कुरु ॥ ९ ॥

अथदशमी—

येगं व्यतामनं साशत्रुमाद्भुरभिप्रघ्नन्ति धृष्णुया ।
 अधस्मानो मघवन्निन्द्रगिर्वणस्तनूपा अन्तमो भव ॥ १० ॥ २८ ॥
 ये । गव्यता । मनसा । शत्रुम् । आद्भुः । अभिप्रघ्नन्ति । धृष्णुया ।
 अधे । स्म । नः । मघवन् । इन्द्र । गिर्वणः । तनूपाः । अन्तमः ।
 भव ॥ १० ॥ २८ ॥

येजनाः गव्यताशत्रुणां गच्छतामनसा युक्ताः सन्तः शत्रुं शातयितारं वैरिणं आद्भुरभिं सिधुः
 ये च धृष्णुया धृष्णवः पृष्टाः सन्तः अस्मानभिलक्ष्य पध्दंति प्रकर्षेण हिंसंति हेमघवन् धनवन् गिर्वणो-
 मिरांसंभकरिन्द्र अधस्म अस्मिन्काले तेभ्यः सकाशात् नोस्माकं वनूपाः तनूनां शरीराणां रक्षिता
 सन् अन्तमः अन्तिकतमो भव ॥ १० ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

अथैकादशी—

अधस्मानो वृधे भवेन्द्रं नायमं वायुधि ।
 यदन्तरिक्षे पतयन्ति पर्णिनो दिद्यवस्तिग्ममूर्धानः ॥ ११ ॥
 अधे । स्म । नः । वृधे । भवे । इन्द्रं । नायम् । अवे । युधि ।
 यत् । अन्तरिक्षे । पतयन्ति । पर्णिनः । दिद्यवः । तिग्ममूर्धानः ॥ ११ ॥

हेइन्द्र अधस्मतदानींनोस्माकंवृधेवर्धनामभव अपिचनायंयोस्माकंनयोनेतापुधियुद्धे त-
मपिअवरक्ष तदेत्युक्कदेत्यतआह पर्णिनः पक्षवन्तः तिग्ममूर्धानस्तीक्ष्णास्याः दिद्यवोदीप्ताःआ-
ष्याः यद्यदाअन्तरिक्षेभ्योऽपिपतयन्तिशत्रुभिर्विसृष्टाःपतन्ति तदानींवृधेभवेत्यन्वयः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

यत्रशूरांसस्तन्वोवितन्वतेप्रियाशर्मपितृणाम् ।

अधस्मायच्छतन्वेतनेचछर्दिर्चित्तयावयद्वेषः ॥ १२ ॥

यत्र । शूरांसः । तन्वः । वितन्वते । प्रिया । शर्म । पितृणाम् । अध ।
स्म । यच्छ । तन्वे । तने । च । छर्दिः । अचित्तम् । यवय । द्वेषः ॥ १२ ॥

यत्र यस्मिन्काले शूरांसःशूराः शौर्यवन्तोयोद्धारः तन्वः स्वकीयानिशरीराणिवितन्वते
विस्तारयन्ति स्वामिनोजयायशत्रूणांपुरतोदर्शयन्ति तथायस्मिन्कालेप्रियाप्रियाणि शर्मशर्मा-
णि स्थानानि पितृणांजमकानांसंबन्धीनि तैरर्जितानीतिपावव एतानिचवितन्वते शत्रूणांपुरस्ता-
द्विस्तारयन्ति परित्यजन्तीतिपावव अधस्मअस्मिन्कालेतन्वेशरीरायपतेनतनयायच छर्दिः
छादनंआपुधानांनिवारकंकवचं अचित्तं शत्रुभिरज्ञातं यथाभवतितथायच्छ प्रयच्छ शत्रुज्ञाना-
त्पूर्वमेवदेहोत्पथःअपिचद्वेषोद्वेषुशत्रून्पावय तेष्योवियोजय ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

यदिन्द्रसर्गेअर्वतश्चोदयासेमहाधने ।

असमनेअर्ध्वनिवृजिनेपथिश्येनाइवश्रवस्यतः ॥ १३ ॥

यत् । इन्द्र । सर्गे । अर्वतः । चोदयासे । महाधने । असमने ।

अर्ध्वनि । वृजिने । पथि । श्येनाइव । श्रवस्यतः ॥ १३ ॥

हेइन्द्र महाधनेजेवव्यस्यमहहोधनस्पनिमित्तेमहविसंभ्रापेसर्गेउद्योगेसति असमनेविषये
अप्यनिर्माणंअर्वतोस्मदीयान्श्वान् यद्यदाचोदयासे भेरयसि वृजिनेकृटिलेपथिपार्श्वेअन्तरिक्ष-
सक्षणेअवस्यतः श्रवःअन्नमापिपत्स्वंप्रआत्मनइच्छतः श्येनाइवयथाआमिपार्श्वेअन्तरिक्षेःअ-
न्तरिक्षेशीर्षंगच्छन्ति तथास्पदीयान्श्वान्पदात्वंशीर्षंगमयसि तदानीमस्माकंतन्वेतनयायच छ-
र्दिमंछेतिपूर्वस्याश्चित्तसंबन्धः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

सिन्धूरिवप्रवणआशुयायतोयदिवलोशमनुष्वणि ।

आयेवयोनावर्तत्यामिपिगृभीताबाहोर्गवि ॥ १४ ॥ २९ ॥

सिन्धून्इव । प्रवणे । आशुइया । यतः । यदि । क्लोशम् । अनु ।

स्वनि । आ । ये । वयः । न । वर्तति । आमिपि । गृभीताः ।

बाहोः । गर्वि ॥ १४ ॥ २९ ॥

उक्तस्यैवार्थस्य अतिशयप्रतिपादनार्थं प्रवणेनिघ्नदेशेसिन्धूनिव स्यन्दमानानदीरिव आशुयाआशुशोघंयतोगच्छतोश्वान् हेइन्द्र यदिचोदयासे मेरयसि कदाक्लोशमनुक्लोशमिति भयनाम भयमनुलक्ष्यस्वनिस्वनेआक्रीशेसति कीदृशास्तेवाः बाहोर्वाहुमूलयोर्गृभीताः कक्ष्यावद्धायेअश्वाः गविगोरूपेधनेजेतव्येसति आवर्तति पुनःपुनरावर्तन्ते आमिपिआमिषे मसिग्रहीतव्ये सति वयोन यथाशेनादयःपक्षिणःपुनःपुनरावर्ततेतद्वत् एवभूतानश्वानभयेनक्रीशेसतियदात्यमेरयसि तदानीमस्मदीयेऽयः छर्दिप्रयच्छेति संवन्धः यद्यपि ऋषेयुद्धे प्रसक्तिर्नोस्ति तथापि राजपुरोहितत्वेन राजकीयानां पुरुषाणां जयः प्राथम्यत इति न कश्चिद्विरोधः ॥ १४ ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे एको नवविंशो वर्गः ॥ २९ ॥

स्वादुरिति एकविंशद्वचं चतुर्थसूक्तं भरद्वाजपुत्रस्य गर्गस्यार्थं प्रस्तोकइन्वित्येवात्रिष्टुप् दशाश्वानित्यनुष्टुप् दशरथानिति गायत्री महिराधइति द्विपदाव्येकादशका युजानो हरितइत्येवाबृहती दिवस्पृथिव्याइति जगती शिष्टास्त्रिष्टुभः आदितःपंचानासोमो देवता अगव्यूतिक्षेत्रमित्यर्धचंमथमपादे देवा उत्तरस्य भूमिः तृतीयस्त्वृहस्पतिः चतुर्थस्येन्द्रः प्रस्तोकइयायाचाश्रतसःसृजयपुत्रस्य रासोदानस्तुतिरूपत्वात्तदेवताकाः वनस्पतेर्वीडुंगइत्ययं तृचोरथदेवत्यः उपश्वासयेति तृचोर्दुभिद्रेवत्यः समश्वपणां इत्यर्धचं ऐन्द्रः शिष्टा इन्द्रदेवताकाः तथा चानुक्तान्तं—स्वादुरेकाविंशद्वर्गःपंचादशौम्योगव्युत्त्यर्धचं ऐन्द्रोक्तदेवतः प्रस्तोकइति त्रिष्टुपनुष्टुपगायत्रीद्विपदासार्जस्यस्य प्रस्तोकस्य दानस्तुतिः परोत्तोरथदुंभिदेवत्यावैन्द्रोन्त्योर्धचं युजानो बृहती दिवस्पृथिव्याजगतीति । आग्निमारुते आदितश्चतस्रःसंज्ञनीयाः सन्वितं च—स्वादुक्त्वायमिति चतस्रो मध्ये चाह्वानमिति ।

तत्रप्रथमा-

स्वा॒दुष्किला॒यंमधु॑माँ॒उताप॑ती॒वःकिला॒यंरस॑वाँ॒उताय॑म् ।

उ॒तोन्व॑स्य॒पपि॒वाँस॑मिन्द्रं॒नकश्च॑नस॒हत॑आह॒वेपु॑ ॥ १ ॥

स्वा॒दुः । कि॒ल । अ॒यम् । मधु॑मान् । उ॒त । अ॒यम् । ती॒वः ।

कि॒ल । अ॒यम् । रस॑ह्वान् । उ॒त । अ॒यम् । उ॒तो इति॑ । नु । अ॒स्य ।

प॒पि॒ह्वाँस॑म् । इन्द्रं॑म् । न । कः । च॒न । स॒हते॑ । आ॒ह्वेपु॑ ॥ १ ॥

अयंअभिषुतःसोमः स्वादुरास्वादनीयःकिलभवति उतापिच मधुमानमाधुर्यवाँश्चायंसोमो-
भवति तथायंसोमः तीवःकिल मदोत्पादनेतीक्ष्णःखलुभवति उतापिच अयंसोमोरसवान् सारवाँ-
श्चभवति अनेनवाक्यचतुष्टयेनसोमस्यमाधुर्यांविशपत्वंचमतिपादितं उतोअपिच अस्यसोमस्य
द्वितीयाथेपुषी इमंसोमपपिवाँसंपोतवन्तमिन्द्रं आह्वेपुसंप्रामेपुनकश्चननकोपिसहते अभिभव-
ति नृहतिपूरकः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अ॒यंस्वा॒दुरि॒हमा॑दि॒ष्टआ॒स्यस्येन्द्रो॑वृ॒त्रह॒त्यैम॒माद॑ ।

पु॒रूणि॒यश्च्यौ॒लाश॑म्ब॒रस्य॒विन॑व॒तिन॑व॒चदे॒ह्योरे॑हन् ॥ २ ॥

अ॒यम् । स्वा॒दुः । इ॒ह । मा॑दि॒ष्टः । आ॒स्य । य॒स्य । इन्द्रः॑ ।

वृ॒त्रह॒त्यै । म॒माद॑ । पु॒रूणि॑ । यः । च्यौ॒ला । श॑म्ब॒रस्य॑ ।

वि । न॒व॒तिम् । न॒व । च् । दे॒ह्यः । हन् ॥ २ ॥

इहास्मिनयज्ञेअयंसोमः स्वादुरास्वादितःपीवःसन् मदिष्टः अविशयेनमदयिता आसव-
भूव यस्यसोमस्यपानेनइन्द्रोवृत्रहत्ये वृत्रहननकाळे ममाद मत्तोवभूव यःसोमः शंवरस्यासुरस्य
पुरूणिचहूनिच्यौलाच्यौलानिबलानिजघान तथादेहः दिग्धाःउपचिताःआसुरीःपुरीः तदीयान्
देहानवानवतिनवचनवोचरनवतिसंख्याकाःयःसोमोविहन् व्यहन् अयंसोमद्विप्रधमपादे-
नसंबन्धः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अ॒यंमै॒धीत॑दि॒यति॑वाचं॒मयंम॑नी॒पामु॑शा॒तीम॑जीगः ।

अ॒यंप॑ल॒र्वीरं॑मिमीत॒धीरो॑नयाभ्यो॒भुव॑नं॒कञ्च॑नारे ॥ ३ ॥

अ॒यम् । मे॒ । पी॒तः । उ॒त् । इ॒य॒ति॒ । वा॒च॒म् । अ॒यम् । म॒नी॒षाम् ।
 उ॒शा॒तीम् । अ॒र्जा॒ग॒रि॒ति॒ । अ॒यम् । प॑ट् । उ॒र्वाः । अ॒मि॒मी॒त॒ । धी॒रः ।
 न । या॒भ्यः । भु॒वं॒नम् । क॒त् । च॒न । आ॒रे ॥ ३ ॥

अयंसोमःपीतःसन् मेममवाचंउदियति उद्गमयति अयमेवसोमउशातीकान्तामनीषांबु-
 द्धिं उदजीगः उद्गारयति प्रकाशयति गृनिगरणेइत्यस्माण्यन्नास्तुडिचडिरूपं अपिचार्यधीरोधी-
 मान् सोमःपल्लुर्वाः पण्मोर्वीरंहसस्पान्तु यौश्वपृथिवीचाहश्वरात्रिश्वापश्वौषधयश्चेतिप्रतिपादिता-
 युपृथिव्याद्याःपट्अमिमीत निर्मितवान् याभ्यउर्वीभ्यआरेदूरे विप्रकृष्टदेशे कच्चन किंचन भुव-
 नंभूतजावं नभवति अपितुआस्वेवसर्वभूतजावंवर्ततेतादृशीरूर्वांनिर्मितवान् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अ॒यंस॒योव॑रि॒माणं॑पृ॒थि॒व्याव॒र्ष्माणं॑दि॒वोअ॒रु॒णोद॒यंसः॑ ।

अ॒यंपी॒यूपं॑त्ति॒सृपुं॑प्र॒वत्सु॑सोमो॒दाधा॑रोर्व॒न्तरि॑क्षम् ॥ ४ ॥

अ॒यम् । सः । यः । व॒रि॒माण॑म् । पृ॒थि॒व्याः । व॒र्ष्मा॑णम् ।

दि॒वः । अ॒रु॒णो॒त् । अ॒यम् । सः । अ॒यम् । पी॒यूप॑म् ।

त्ति॒सृपुं॑ । प्र॒वत्सु॑ । सोमः । दा॒धा॒र॒ । उ॒रु॒ । अ॒न्तरि॑क्षम् ॥ ४ ॥

सखत्वयंसोमः यःपृथिव्यावरिमाणं उरुत्वंविस्तृतत्वंअरुणोत्अकरोत् तथायंसोमोदि-
 वोयुलोकस्यवर्ष्माणं संहतत्वंदृढत्वंअरुणोदकरोत्अयंसोमःसहिभवति अपिचार्यसोमः तिसृ-
 प्वोषधीषुअप्सुगोपुचप्रवत्सुप्रकृष्टास्वेतासुपीयूपंसंदाधार धारयति तथाउरुविस्तीर्णमन्तरिक्षं
 चधारयति तथाचर्मन्तन्तरं-त्वमिमाओषधीःसोमविश्वास्त्वमपोअजनयस्त्वंगाः । त्वमातवंथो-
 र्वी३तरिक्षमिति ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

अ॒यंवि॑दच्चि॒त्र॒दृशी॑क॒र्मणः॑शु॒क्रस॑द्वानामु॒पसा॑म॒नकि॑ ।

अ॒यंम॒हान्म॑ह॒तास्क॑र्भ॒नि॒नोद्या॑म॒स्तंभ्रा॑हृ॒प॒भोम॑रु॒त्वान् ॥५॥३०॥

अयम् । विद्त् । चित्रदृशीकम् । अर्णः । शुक्रदसंघनाम् ।
 उपसाम् । अनीके । अयम् । महान् । महता । स्कम्भनेन । उत् ।
 याम् । अस्तभ्रात् । टपभः । मरुत्वान् ॥ ५ ॥ ३० ॥

अयंसोमः चित्रदृशीकंविचित्रदर्शनं यद्वा आश्चर्यत्वेनदर्शनीयं अर्णःसर्वस्यपेरकं सौरं
 ज्योतिःविदवलभयति कस्मिन्काले शुक्रसद्वनांशुर्कनिर्मलमन्तरिक्षंसद्वसदनंयासांतासामुपसां
 अनीकेप्रमुत्सेउपःकालइत्यर्थः अपिच महान्प्रवृद्धोयंसोमः महतास्थविष्टेनस्कंभनेन स्तंभनसा-
 धनेनमध्यवर्तिनान्तरिक्षेणद्यांशुलोकंउदस्तभात् ऊर्ध्वमस्थापयत् यथाअधोनपगतितथाअन्त-
 रिक्षंतस्याधारत्वेनकृतवानित्यर्थः कीदृशःसोमः वृषभोवृष्टेर्जनयिता सोमाहुत्याहिबृष्टिर्जन्यतेम-
 रुत्वान्मरुद्भिर्गुक्तः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेषिशोवर्गः ॥ ३० ॥

अथपष्ठी-

धृपत्पिबक्लशेसोममिन्द्रवृत्रहाशूरसमरेवसूनाम् ।
 माध्यन्दिनेसर्वनआवृपस्वरयिस्थानोरयिमस्मासुधेहि ॥ ६ ॥

धृपत् । पिब । क्लशे । सोमम् । इन्द्र । वृत्रहा । शूर ।
 समरे । अवृपस्व । माध्यन्दिने । सर्वने । आ । वृपस्व ।
 रयिदस्थानः । रयिम् । अस्मासु । धेहि ॥ ६ ॥

हेशूर शौर्यवन्दिन्द्र वृत्रहा वृत्राणामावरकाणांशुनांहन्तात्वं वस्तुधिनानांसमरेसंप्राप्ते
 निमित्तभूतेसति क्लशेद्रोणक्लशेवस्थितंसोमंधृपत्पृष्टयथाभवतितथापिच अपिच माध्यन्दिने
 सवने आवृपस्व आसिचस्व जठरंसोमेनपूरय सर्वेन्द्रंहिमाध्यंदिनंसवने किंचरयिस्थानःरयी-
 णांधनानांस्थानभूतसर्वरयिधनमस्मासुधेहिधारय ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

इन्द्रप्रणपुरेतेवंपश्युप्रणोनयप्रतरंवस्योअच्छ ।
 भवांसुपारोअतिपार्योनोमवासुनीतिरुतवामनीतिः ॥ ७ ॥

इन्द्रं । प्र । नः । पुरएताइइव । पश्य । प्र । नः । नय । प्रइतरम् ।
 वस्यः । अच्छ । भव । सुष्टपारः । अतिष्टपारयः । नः । भव ।
 सुडनीतिः । उत । वामडनीति ॥ ७ ॥

हेइन्द्र त्वंपुरएतेव पुरतोर्भैतैव नोस्मानप्रपश्य प्रकर्षेणईक्षस्व यथापार्गर्क्षकःस्वयंपुरवोग-
 च्छन्अनुगच्छतोरक्षणीयान्प्रथिकान्प्रपश्यति तथापश्येत्यर्थः तथावस्योवसीयःश्रेष्ठं धनं अच्छा-
 भिमुत्वेनप्रतरं प्रकृष्टतरंअविशयेनप्रणयअस्मान्प्रपापय तथासुपारःसुष्टुपारयिता दुःस्वैन्प्रस्तार-
 यिताभव तथानोस्मान्स्तोतृन्अविपारयः शत्रूनतिक्रामय सुनीतिःशोभननयनश्चास्माकंभव
 उतापिच वामनीतिः वामानांवननीयानांधनानांनेताभव यद्वास्मदर्थंश्रेष्ठपापणोभव ॥ ७ ॥

ऐन्द्रेपशौउरुंनइत्येषावपायायाज्या सूत्रितंच—उरुंनोलोकमनुनेषिविद्वान्प्रससाहिषेपुरुहू-
 तशत्रूनि । होत्रकैःसदःप्रसंपणसमयेप्येषाजप्या सूत्रितंच—उरुंनोलोकमनुनेषिविद्वानितिज-
 पंतइति । चातुर्विधिकेहन्यहर्गणेषुचद्वितीयादिष्वहःसुमाध्यंदिनसवनेच्छावाकस्यैषाचारंभणीया
 सूत्रितंच—उरुंनोलोकमनुनेषिविद्वानितिकद्ब्रह्मआरंभणीयाइति ।

सैषासुकैष्टमी—

उरुंनोलोकमनुनेषिविद्वान्त्स्वर्विज्ज्योतिरभयंस्वस्ति ।
 ऋष्वार्तइन्द्रस्यविरस्यवाहूउपस्थेयामशरणाबृहन्ता ॥ ८ ॥

उरुम् । नः । लोकम् । अनु । नेषि । विद्वान् । स्वःइवत् । ज्योतिः ।
 अभयम् । स्वस्ति । ऋष्वा । ते । इन्द्र । स्यविरस्य । वाहू इति ।
 उप । स्थेयाम् । शरणा । बृहन्ता ॥ ८ ॥

हेइन्द्र विद्वान्जानंस्त्वंउरुं विस्तीर्णलोकंस्थानंस्वर्गाख्यंनोस्माननुनेषि अनुगमय त-
 थास्वर्ववसुखववअभयंभयरहितंज्योतिश्चस्वस्तिक्षेमेणअनुनेषि अस्माननुगमय हेइन्द्र स्यवि-
 रस्यस्थूलस्यवृक्षस्यतेतवसंबंधिनौऋष्वादर्शनीयौ बृहन्तामहान्तौ वाहूत्वदीयौहस्तौशरणाशर-
 णौरक्षकौरक्षकतयाउपस्थेयाम उपतिष्ठेम सेवेमहि ॥ ८ ॥

अथनवमी—

वरिष्ठेनइन्द्रवन्दुरेधावर्हिष्ठयोःशतावन्स्वयोरा ।
 इपमावर्क्षीपांवरिष्ठान्मानस्तारीन्मचवन्त्रायोअर्यः ॥ ९ ॥

वरिष्ठे । नः । इन्द्र । वन्धुरे । धाः । वहिष्ठयोः । शतश्वन् ।
 अश्वयोः । आ । इषम् । आ । वृक्षि । इषाम् । वर्षिष्ठाम् ।
 मा । नः । तारीत् । मघश्वन् । रायः । अर्यः ॥ ९ ॥

हेइन्द्र वरिष्ठेउरुतमेविस्तीर्णतमेबंधुरे आत्मीयेरथे नोस्मान्धाःधेहिधारय अपिच हेशत-
 वन् शतसंख्यधनेन्द्र वहिष्ठयोर्वोद्धृतमयोः आकारःसमुच्चये अश्वयोरात्वदीययोःअश्वयोश्वा-
 स्मान्धारय तथाइषामभानानामप्येवर्षिष्ठावृद्धतमांइषमन्मभावक्षि अस्मदर्धभावह आनय हेम-
 घवन्धनवन्दिद्र अयोधनस्यस्वामी अन्यःकश्चिदनोस्माकंरायोधनानिमातारीवमाहिंसीत् ॥ ९ ॥

अथदशमी-

इन्द्रमृळमस्रंजीवातुमिच्छचोदयधियमयसोनधाराम् ।
 यत्किंचाहन्त्वायुरिदं वदामितज्जुपस्व कृधिमादेववन्तम् ॥ १० ॥ ३ ॥

इन्द्र । मृळ । मस्रम् । जीवातुम् । इच्छ । चोदय । धियम् ।
 अयसः । न । धाराम् । यत् । किम् । च । अहम् । त्वाऽयुः ।
 इदम् । वदामि । तत् । जुपस्व । कृधि । मा । देवश्वन्तम् ॥ १० ॥ ३ ॥

हेइन्द्र मृळ मृळय अस्मान्मुखय जीवातुंजीषनौषधंचमसंदातुमिच्छ तथाधियंशुद्धिंचोद-
 य स्तुतिविषयांकर्मविषयांवागेरय तीक्ष्णीकुरु अयसोनधारां अयोमयस्यस्वद्वादेःधारामिव सा
 यथासूक्ष्मातद्दत् सूक्ष्मविषयांधियंचोदयेत्यर्थः किंचत्वायुःत्वामात्मनइच्छन्इदमिदानींपत्किंच-
 नाहंवदामिसमीचीनमसमीचीनंवातज्जुपस्व मामांचदेववन्तरक्षकैर्देवैरुपेतंकृधिकुरु ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेऽष्टकत्रिंशोवर्गः ॥ ३ ॥

आयुष्कामेष्ट्याइन्द्रस्यत्रातुस्त्रातारमित्यनुवाक्या सूत्रितंच-त्रातारमिन्द्रमवितारमिन्द्रमाते-
 अस्मांसहसावन्परिष्ठाविति ।

सैपावैकादशी-

त्रातारमिन्द्रमवितारमिन्द्रं हवेहवेसुहवंशूरमिन्द्रम् ।
 हृषामिशक्रंपुरुहूतमिन्द्रंस्वस्तिनोमघवांधात्विन्द्रः ॥ ११ ॥

त्रातारम् । इन्द्रम् । अवितारम् । इन्द्रम् । हवेँहहवे । सुहहवम् ।
 शूरम् । इन्द्रम् । ह्वयामि । शक्रम् । पुरुहूतम् । इन्द्रम् ।
 स्वस्ति । नः । मघश्वा । धातु । इन्द्रः ॥ ११ ॥

त्रातारंशत्रुभ्यःपालयिवारमिन्द्रमाह्वयामि तथाअवितारं कामैस्वर्षयिवारमिन्द्रमाह्वयामि
 हवेहवेसर्वेष्वहवनेषु सुहवंसुखेनाह्वातुंशक्यंशूरंशौर्यंवन्तं शक्रंसर्वकार्येषुशक्रं पुरुहूतंपुरुभिर्बहु-
 भिःपालनार्थमाहूतं एवविधमिन्द्रंह्वयाम्याह्वयामि एवमाहूतोमघकाधनवान्सइन्द्रःस्वस्ति अवि-
 नाशनोस्मभ्यंधातुददातु यद्वास्माकंविदधातु ॥ ११ ॥

अथदादशी-

इन्द्रःसुत्रामास्ववाँअवाँभिःसुमृळीकोभवतुविश्ववेदाः ।
 बाधताँद्वेषोअभयंरुणोतुसुवीर्यस्यपतयःस्याम ॥ १२ ॥
 इन्द्रः । सुहत्रामा । स्वश्वान् । अवंःइभिः । सुहमृळीकः ।
 भवतु । विश्ववेदाः । बाधताम् । द्वेषः । अभयम् । रुणोतु ।
 सुहवीर्यस्य । पतयः । स्याम ॥ १२ ॥

सुत्रामासुष्टुत्राता स्ववानधनवान्सइन्द्रः अबोभीरक्षणैःसुमृळीकः सुष्टुसुखयिताभवतु
 तथाचविश्ववेदाःसर्वधनःसर्वविद्वान्वासइन्द्रः द्वेषःद्वेषूनशत्रून्बाधताँ हिनस्तु अभयंभयरहितंचा-
 स्माकरुणोतु करोतु वयंचतत्प्रसादावसुवीर्यस्यशोभनवीर्यस्मपतयःस्याम भवेम ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

तस्यंवयंसुमनौयज्ञियस्यापिभद्रेसौमनसेस्याम ।
 ससुत्रामास्ववाँइन्द्रोअस्मेआराच्चिद्वेषःसनुतर्युयोतु ॥ १३ ॥
 तस्य । वयम् । सुहमनौ । यज्ञियस्य । अपि । भद्रे । सौमनसे ।
 स्याम् । सः । सुहत्रामा । स्वश्वान् । इन्द्रः । अस्मे इति ।
 आरात् । चित् । द्वेषः । सनुतः । युयोतु ॥ १३ ॥

यज्ञियस्ययज्ञार्हस्यतस्येन्द्रस्यसुमतौ शोभनायामनुग्रहात्मिकायांबुद्धौव्यस्याम विषयभू-
ताभवेम तथाभद्रेकल्याणेसौमनसेसुमनोभावेपितदीयेस्याम भवेम सइन्द्रोस्मासुअनुग्रहात्मिकां
बुद्धिसौमनस्यंचकरोत्किंचपर्यः सुत्रामासुपुत्रातास्त्वान् धनवान् सइन्द्रश्च अस्मेअस्मत्तः आरा-
च्चिवदूरदेशेएवद्वेषःद्वेषूनसनुवः अन्तर्हितनामैतव अंतर्हितानयुयातुपृथकरोतु ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

अवत्वेइन्द्रप्रवतो नोभिर्गिरो ब्रह्माणि निपुतो धवन्ते ।

उरूनराधुःसर्वनापुरूण्यपोगावञ्जिन्युवसेसमिन्दून् ॥ १४ ॥

अवं । त्वे इति । इन्द्र । प्रध्वतः । न । ऊर्मिः । गिरः ।

ब्रह्माणि । निपुतः । धवन्ते । उरु । न । राधः । सर्वना ।

पुरूणि । अपः । गाः । वञ्जिन् । युवसे । सम् । इन्दून् ॥ १४ ॥

इन्द्र तेर्वानियुतःस्वोतुःगिरः उक्यात्मिकावाचः ब्रह्माणिसामरूपाभिस्तोत्राणिच अ-
चधवन्ते अवगच्छन्ति तत्रदृष्टान्तः—ऊर्मिःजलसंधः प्रवतोन पवणदेशानिव यथाउच्छ्रितात्स्थ-
लान्निभ्रदेशंशीघ्रंगच्छतितद्वत् मशब्दःसमुच्चये उरुउरूणि राधोराधांसिच हविर्लक्षणानिधना-
नि पुरूणिबहूनि सवनासवनानि बहवोभिषुताःसोमाश्च त्वामेवाभिगच्छन्ति हेवञ्जिन वज्रव-
ञ्जिन्द्र अपोवसतीवर्याख्यागाःगोविकारानश्रुतदध्यादीनश्रयणार्थान्इन्दून्सोमांश्च संयुवसेसम्प-
गिमश्रयसि त्वांयष्टुंवसतीवरीभिरभिपुत्यतंसोममाशिरादिभिःअपणद्वयैःसंस्कुर्वन्तीत्यर्थः ॥ १४ ॥

अथपंचदशी-

कईस्तवत्कःपृणात्कोयजातेयदुग्रमिन्मघवाविश्वहावेत् ।

पादांविषप्रहरंअन्यमन्यंरूणोतिपूर्वमपरंशर्चीभिः ॥ १५ ॥३२॥

कः । ईम् । स्तवत् । कः । पृणात् । कः । यजाते । यत् । उग्रम् ।

इत् । मघर्वा । विश्वर्हा । अवेत् । पादाँइइव । प्रहरन् ।

अन्यम्इअन्यम् । रूणोति । पूर्वम् । अपरम् । शर्चीभिः ॥ १५ ॥३२॥

कःस्तोता ईमेनमिन्द्रंस्तवत् स्तुपात् स्तोतुंशक्रयात् कोवापृणात् एनंपीणयेव कथयजाते
एनंहविर्भियंजेत ययस्मात्अयंमघवापनवानिन्द्रःउग्रमित्उग्रंमेव विश्वहासर्वदाअवेत् आ-

त्मानंवेत्तिजानातिसर्वदाउग्रएवभवति तस्मात्कारणात् नकोप्येनस्तोतुंभीणपितुंयष्टुंवाशक्नोती-
तिभावः इतोपिस्तुत्यादेरविषयइत्याह—यस्मादयमिन्द्रःशचीभिरात्मीयाभिःमज्ञाभिःपूर्वप्रथम-
भाविनंसन्तं स्तोतारंअपरंभश्चाद्भाविनंचअन्यमन्यंपरस्परव्यतिहारेणकृणोतिकरोति यःप्रथम-
भावी मुख्यस्तोतातंजघन्यंकरोति यश्चजघन्यःस्तोतातंमुख्यंकरोति तत्रदृष्टान्तः—प्रहरन्पादाविव
पादौप्रहरन्मार्गंमक्षिपन्पुरुषःपूर्वपादमपरंकरोति अपरंचपूर्वतद्वत् अतोपिकारणात्इन्द्रःस्तुत्यादे-
रविषयइतिभावः एतदादिकेनपंचर्चेनइन्द्रस्यातिस्वातंत्र्यंप्रतिपाद्यते ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेद्वाविंशोवर्गः ॥ ३२ ॥

अथषोडशी—

शृण्वेवीरउग्रमुग्रंदमायन्नन्यमन्यमतिनेनीयमानः ।

एधमानद्विद्विभयस्यराजाचोष्कूयतेविशइन्द्रोमनुष्यान् ॥ १६ ॥

शृण्वे । वीरः । उग्रमऽउंपम् । दमइयन् । अन्यमऽअन्यम् ।

अतिइनेनीयमानः । एधमानइद्विट् । उभयस्य । राजा ।

चोष्कूयते । विशः । इन्द्रः । मनुष्यान् ॥ १६ ॥

अयमिन्द्रोवीरोवीर्यवानितिशृण्वे श्रूयते किंकुर्वन् उग्रमुग्रंउदूर्णंउदूर्णंबलिनंशत्रुंप्रतिदमा-
यन् दमःदमनं बाधनमिच्छन् अन्यमन्यंप्रथमनेतव्यमन्यंपश्चान्नेतव्यंचान्यं पूर्वमपरंपरस्परव्यव-
हारेण स्तोतृन्अतिनेनीयमानः अत्यन्तंपुनःपुनर्नयन् अपिचएधमानद्विट् एधमानानांबंधमाना-
नांअसुन्वतांद्वेष्टा उभयस्यदिव्यस्यपार्थिवस्यचधनस्वराजाईश्वरोयमिन्द्रःविशःनिवेशयितृन्
स्वस्यपरिचारकान्मनुष्यान्चोष्कूयते रक्षणार्थंपुनःपुनराह्वयति ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी—

परापूर्वेषांसख्यावृणक्तिवितर्तुराणोअपरेभिरेति ।

अनानुभूतीरवधून्वानःपूर्वीरिन्द्रःशरदस्तर्तीति ॥ १७ ॥

परा । पूर्वेषाम् । सख्या । वृणक्ति । विद्वत्तर्तुराणः । अपरेभिः ।

एति । अननुभूतीः । अवधून्वानः । पूर्वीः । इन्द्रः ।

शरदः । तर्तीति ॥ १७ ॥

अयमिन्द्रः पूर्वेपांपूर्वभाविनांप्रशस्तानांकर्मणांकुर्ववांपुरुषाणां तत्स्व्यासखित्वा निपरावृण-
क्ति वर्जयति अपिच वितर्तुराणस्तावर्हिंसन् अपरेभिरपरैः अमुख्यैरप्रशस्तैरपिकर्मानुष्ठातृभिः
एति सत्त्वंप्रामोति तथा अनानुभूतीः अपरिचरणाः प्रजाः अवघ्नान्वाः परित्यजन् पूर्वीर्बिह्वीः शर-
दः संवत्सरान् अयमिन्द्रः तर्वरीति भृशमतिक्रामति स्तोतृभिः सहस्रत्वं कुर्वन् चिरकालं वसती-
त्यर्थः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी-

रूपं रूपं प्रतिरूपोव भूवत्तदस्य रूपं प्रति चक्षणाय ।

इन्द्रो मायाभिः पुरु रूपं ईयते युक्ता ह्यस्य हर्यः शतादशं ॥ १८ ॥

रूपम् इ रूपम् । प्रति इ रूपः । वृज्जुव । तत् । अस्य । रूपम् ।

प्रति इ चक्षणाय । इन्द्रः । मायाभिः । पुरु इ रूपः । ईयते ।

युक्ताः । हि । अस्य । हर्यः । शता । दशं ॥ १८ ॥

अयमिन्द्रः प्रतिरूपो रूपाणां प्रतिनिधिः सन् रूपं रूपं तदभ्यादिदेवतास्वरूपं च भूवत्प्रामोति
भूपाप्ताविति धातुः इन्द्रः स्वमाहात्म्येन तत्तद्देवतास्वरूपो भवतीत्यर्थः अस्य चेन्द्रस्य तत्प्राप्तमभ्यादिदेव-
तास्वरूपं प्रति चक्षणाय प्रतिनियतदर्शनाय अयमग्निरयं विष्णुरयं रुद्र इत्येवमसंकीर्णं दर्शनाय भ-
वति अपिचायमिन्द्रो मायाभिः ज्ञाननामैतव ज्ञानैराल्मीयैः संकल्पैः पुरु रूपो बहुविधशरीरः सन् ई-
यते च हून्यजमानान् गच्छति ननु द्वावेवास्याश्वौ एकश्चरथः कथमनेन युगपद्बहून् गच्छतीत्यत आ-
ह—अस्येन्द्रस्य हरयोश्वाः युकारथे योजिताः शतादश सहस्रसंख्याकाः अपरिमिताः तन्निहि य-
स्यादेवं तस्माद्बहुशरीराणि स्वीकृत्य युगपद्बहुविधतो यजमानान् गच्छतीत्यर्थः अन्ये मन्यन्ते इदि-
परमैश्वर्ये इत्यस्य धातोः रथानुगमादिन्द्रः परमात्मा तत्राकाशवत्सर्वगतः तदानंदरूपः स एवोपा-
धिभिरन्तःकरणैः प्रतिशरीरमवच्छिन्नः सन् जीवात्मेति व्यपदिशयते स एव अनादिमायाशक्तिभिः
वियदादिजगदात्मनाविवर्तवेशाद्वा दिविपहरणशीलाः इन्द्रियवृत्तयश्च तेनैव संनद्धाः एतत्सर्वतस्य
परमात्मनो यद्वास्तवं रूपं तस्य दर्शनायेति अयमर्थो नयाप्रतिपाद्यते रूपं रूपं तस्यैव इति रूपं शरी-
रादिप्रतिशरीरं चिद्रूपः सर्वगतः परमात्मा प्रतिरूपः प्रतिबिंबरूपः सन् सर्वाणि शरीराणि च भूय प्राप्नो-
व तच्च प्राप्तं प्रतिबिंबरूपं अस्य परमात्मनः प्रतिचक्षणापप्रतिनियताकारस्य दर्शनाय भवति सचेन्द्रः

परमेश्वरःमामाभिर्मायाशक्तिभिःपुरुरूपःविद्यदादिभिर्बहुविधरूपैरुपेतःसन्नीयते चेष्टते एतदपि अस्यपरमात्मनःप्रतिचक्षणायभवति अस्यचदशशतासहस्रसंख्याकाहरयःइन्द्रियवृत्तयःयुक्ताः विषयग्रहणायद्युक्ताःसन्ति तदपिअस्यवास्तवरूपस्यदर्शनायभवतीति एवंस्थूलसूक्ष्मशरीरयोर्विद्यदादिमहामपंचस्यचतत्त्वज्ञानहेतुत्वमनयाप्रत्यपादीति ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

युजानोहरितारथेभूरित्वष्टेहराजति ।

कोविश्वाहाद्विपतःपक्षआसतउतासीनेपुसूरिपुं ॥ १९ ॥

युजानः । हरिता । रथे । भूरि । त्वष्टा । इह । राजति । कः ।

विश्वाहा । द्विपतः । पक्षः । आसते । उत । आसीनेपु । सूरिपुं ॥ १९ ॥

हरिताहरितावश्वौ रथेयुजानोयुंजनत्वष्टादीसइन्द्रःइहत्रैलोक्येभूरिभूरिपु बहुपुमदेशेषु राजति दीप्यते उतअपिच सूरिपुस्तोतृपुअस्मादृशेषु आसीनेपुसत्तु विश्वाहासर्वदाइन्द्रादन्यः कोनामद्विपतःशत्रोः पक्षःपाचकोवाधकः सन् आसते आस्ते इन्द्रएवसर्वदा शत्रून्वाधतइत्यर्थः यद्वा पक्षइतिसकारान्तंसमीपवचनं इन्द्रादन्यः कोनामद्विपतः शत्रोः समीपेआसते आस्तेइन्द्र-एवनिर्भयःसन्शत्रुसमीपेस्थातुंशक्नोतीतिभावः ॥ १९ ॥

अथविंशी-

अगव्यूतिक्षेत्रमागन्मदेवाउर्वीसतीभूमिंरहूरणाभूत् ।

वृहस्पतेप्रचिकित्सागविष्टावित्थासतेजरित्रइन्द्रपन्थाम् ॥ २० ॥ ३३ ॥

अगव्यूति । क्षेत्रम् । आ । अगन्म् । देवाः । उर्वी । सती ।

भूमिः । अहूरणा । अभूत् । वृहस्पते । प्र । चिकित्सा । गोऽदंतौ ।

इत्या । सते । जरित्रे । इन्द्र । पन्थाम् ॥ २० ॥ ३३ ॥

अथोक्तं—अरण्येनिर्जनेगर्गेदेवानभूमिंयूहस्पतिं । इन्द्रं चास्तीत्स्वरक्षार्थंष्टचामार्गच्युतो न-येति ॥ १ ॥ अगव्यूतीत्यत्रदेवान्नादेभूमिमथोत्तरे । वृहस्पतिं वृतीयेतु इन्द्रएवोत्तमेस्तुतइति च ॥ २ ॥ हेदेवाः अगव्यूतिअगोचरंगोसंचाररहितंक्षेत्रंदेशंआगन्म आगतास्मः अतोमारक्षतेति-

शेषः उर्वीविस्तीर्णासती भूमिश्चअंहूरणाअंहवः आहन्तारोदस्पवः तेषांरमणारमपित्रीअभूत्
भवति अस्मानअतःसापिरक्षतु हेतुहस्पते त्वंगविद्यौगयामन्वेपणेउपायेप्रचिकित्स प्रवेद्य
इत्थाइत्थमनेनप्रकारेणसतेभवते दुःखमनुभवतेजरित्रेस्तोत्रेमहं हेइन्द्र पंथांपंथानंमार्गंपचिकि-
त्स प्रज्ञापय ॥ २० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेऽयस्त्रिंशोवर्गः ॥ ३३ ॥

अथैकविंशी-

दिवेदिवेसुदृशीरन्यमर्धकृष्णाअसेधुदपसद्वनोजाः ।

अहंदासादृषभोवस्त्रयन्तोदव्रजेवर्चिनंशाम्बरंच ॥ २१ ॥

दिवेदिवे । सुदृशीः । अन्यम् । अर्धम् । कृष्णाः । असेधत् ।

अपं । सद्वनः । जाः । अहं । दासा । दृषभः । वस्त्रयन्ता ।

उदव्रजे । वर्चिनम् । शाम्बरम् । च् ॥ २१ ॥

अयमिन्द्रः सन्ननः सदनावस्वकीयादंतरिक्षैकदेशावस्थानात्जाःजायमानःसर्पात्मना
प्रादुर्भवन् सद्यशीस्तुल्यरूपाःकृष्णाःकृष्णवर्णैरात्रीःदिवेदिवेपतिदिवसंपासेवत् निवर्तयति
किमर्थं अन्यमर्थंअहरथमपरंभागंपकाशयितुं अहोरात्रात्मकस्यदिवसस्यहिरात्रिकोभागः
अपिचवृषभोवर्षयितासइन्द्रः दासादासौउपक्षपितारौ यज्ञकर्मणांवल्लयन्तावस्त्रंनिवासाहेतुभू-
तंधनं तदिच्छन्तौ वर्चिनंशंरंचएतत्संज्ञावसुरौउदव्रजे उदकानिव्रजंत्यस्मिन्नितिउदव्रजोदेश-
विशेषः तस्मिन्अहनहतवान् ॥ २१ ॥

अथद्वाविंशी-

प्रस्तोकइन्द्रुराधंसस्तइन्द्रदशकोशयीर्दंशवाजिनोदात् ।

दिवोदासादतिथिग्वस्युराधंशाम्बरंवसुप्रत्यग्रभीष्म ॥ २२ ॥

प्रस्तोकः । इत् । नु । राधंसः । ते । इन्द्र । दश । कोशयीः ।

दशं । वाजिनः । अदात् । दिवः । दासात् । अतिथिग्वस्यं ।

राधः । शाम्बरम् । वसुं । प्रति । अप्रभीष्म ॥ २२ ॥

एतदाद्यासुचतसृषुसृजयपुत्रस्यप्रस्तोकस्यराज्ञोदानस्तुतिः सएवदिवोदासःअश्वथःअति-
थिग्वइतिचारुष्यायते हेइन्द्र तेतवराधसःआराधयितुःस्तोतुः चतुर्थ्यर्थेपृष्ठी त्वांस्तुवते महंगर्गा-
यप्रस्तोकोराजादशकोशयीः सुवर्णपूर्णानिदशसंख्याकानकोशानदशवाजिनोश्वान्श्व नुक्षिपंभंदा-
व् प्रायच्छव इदितिपूरणः वयंचतस्मादिवोदासावएतत्संज्ञावप्रस्तोकाव वसुधनंप्रत्यभभीष्म प्र-
तिगृहीतवन्तः कीदृशं अतिथिग्वस्य तस्यैवप्रस्तोकस्यस्वभूतराधःराधकं शांबरं शंभरादसुरा-
दागतंशंबरंहत्वा त्वयादत्तंदीयमित्यर्थः ॥ २२ ॥

अथत्रयोविंशी-

दशाश्वान्दशकोशान्दशवस्त्राधिभोजना ।

दशोहिरण्यपिण्डान्दिवोदासादसानिपम् ॥ २३ ॥

दश । अश्वान् । दश । कोशान् । दश । वस्त्रा । अधिभोजना ।

दशो इति । हिरण्यपिण्डान् । दिवःऽदासात् । असानिपम् ॥ २३ ॥

दशदशसंख्याकानश्वान् दशसंख्याकानहिरण्यपूर्णानकोशान् अधिभोजना भोजनमि-
तिधननाम अधिकंधनंयेषामूल्यंतादृशानिदशसंख्यानिवस्त्राणिच दशोदशचदशसंख्याकांश्च
हिरण्यपिण्डान् सुवर्णपिण्डानएतानसर्वान्दिवोदासावप्रस्तोकावअहमसानिपंसमभजं लब्धवा-
नस्मि ॥ २३ ॥

अथचतुर्विंशी-

दशरथान्प्रष्टिमतःशतंगाअथर्वभ्यः । अश्वथःपायवेदात् ॥ २४ ॥

दश । रथान् । प्रष्टिमतः । शतम् । गाः । अथर्वभ्यः ।

अश्वथः । पायवे । अदात् ॥ २४ ॥

दशदशसंख्याकानप्रष्टिमतः षष्टिपदआधारः तद्ब्रह्मन्तीतिप्रष्टयोश्वाः तद्युक्तानरथान्
शतंशतसंख्याकागाश्चअथर्वभ्यः अथर्वगोत्रेभ्यःपायवेभरद्वाजपुत्रायएतत्संज्ञाया-
स्मद्भावेच अश्वथः अश्ववानेतत्संज्ञःप्रस्तोकः अदाव् दत्तवान् ॥ २४ ॥

अथपंचविंशी-

महिराधोविश्वर्जन्यं दधानान्भरद्वाजान्त्सार्क्ष्यो अभ्ययष्ट ॥ २५ ॥ ३४ ॥

महि । राधः । विश्वर्जन्यम् । दधानान् । भरद्वाजान् ।

सार्क्ष्यः । अभि । अयष्ट ॥ २५ ॥ ३४ ॥

विश्वजन्यं सर्वजनहितं महिमहवराधोधनं दधानान्धारयतो भरद्वाजान् भरद्वाजपुत्रान् स्मान् सार्क्ष्यः संजयपुत्रः प्रस्तोकः अभ्ययष्ट अपूजयत् ॥ २५ ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे चतुर्विंशोऽवर्गः ॥ ३४ ॥

वनस्पत इत्ये पारथारोहणे विनियुक्ता सूत्रिवंच-वनस्पते वीडुंगोहिभूया इत्येतान्यान्यपि वानस्पत्यानीति ।

सैपात्रपट्टिंशी-

वनस्पते वीडुंगोहिभूया अस्मत्सखा प्रतरणः सुवीरः ।

गोभिः सन्नद्धो असि वीळ्यस्वास्था ताते जयतु जेतानि ॥ २६ ॥

वनस्पते । वीळुः अङ्गः । हि । भूयाः । अस्मत्सखा । प्रतरणः ।

सुवीरः । गोभिः । सम्यन्नद्धः । असि । वीळ्यस्व ।

आस्थाता । ते । जयतु । जेतानि ॥ २६ ॥

हे वनस्पते वनस्पतिविकाररथ त्वं वीडुंगः दृढावयधो भूयाः भव अस्मत्सखा वयंसखा यो यस्य सतादृशश्च भव प्रतरणः प्रवर्धयिता सुवीरः शोभनैः वीरैः शूरभटैः पुत्रादिभिर्वायुक्श्च भव अपि च त्वंगोभिः गोविकारैश्चर्मभिः सन्नद्धो असि सम्यग्वद्धो भवसि तादृशस्त्वं वीळ्यस्व अस्मान् दृढीकुरु ते तव आस्थाता त्वय्यवस्थितोरथी च जेतानि जेतव्यानि शत्रुसैन्यानि जयतु ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशी-

दिवस्पृथिव्याः पर्यो जउद्धृतं वनस्पतिभ्यः पर्यामृतं सहः ।

अपामो ज्मानं परिगोभिरार्हतं मिन्द्रं स्पृवर्द्धविपरथं यज ॥ २७ ॥

द्विवः । पृथिव्याः । परिं । ओजः । उत्सृष्टम् । वनस्पतिभ्यः ।
 परिं । आसृष्टम् । सहः । अपाम् । ओज्मानम् । परिं । गोभिः ।
 आसृष्टम् । इन्द्रस्य । वर्जम् । हविषां । रथम् । यज् ॥ २७ ॥

दिवोद्युलोकात्पृथिव्याभूमेश्चउद्धृतं उद्धृतंसारत्वेनोपात्तं यदोजोबलमस्ति तद्रूपंवनस्प-
 तिविकारत्वात्परथस्यवनस्पतयोहिपृथिव्याःसारभूताः तेचद्युसंबन्धिभिरुदकैःप्रवृद्धाः अतोरथ-
 स्पलोकद्वयसारत्वमुपपन्नं परिःपंचम्यर्थानुवादी अपिच वनस्पतिभ्योवृक्षेभ्यःपरिपूर्ववत्आभू-
 तमाहृतंसहोबलरूपं अपामुदकानांओज्मानंपेरकं यद्वा ओज्मावेगः अपाविगइववेगवन्तंगोभिः
 गोविकारैःचर्मभिःपरितआवृतं आवेष्टितं इन्द्रस्यवज्रंवज्रैकदेशं श्रूयतेहि—इन्द्रोवृत्रायवज्रमुदय-
 च्छवसत्रेधाव्यभजव वज्रस्तृतीयंरथस्तृतीयंयूपस्तृतीयमिति । एवंगुणविशिष्टंरथंहविषापुरोडा-
 शादिनाहेअध्वर्यो यजनूनमेपाउत्तराचरथदेवत्यस्यहविषोयाज्यानुवाक्येतिगादवगंतव्ये॥२७॥

अथाष्टाविंशी—

इन्द्रस्यवज्रोमरुतामनीकंमित्रस्यगर्भोवरुणस्यनाभिः ।
 सेमान्नोहव्यदातिंजुपाणोदेवरथप्रतिहव्यागृभाय ॥ २८ ॥

इन्द्रस्य । वज्रः । मरुताम् । अनीकम् । मित्रस्य । गर्भः ।
 वरुणस्य । नाभिः । सः । इमाम् । नः । हव्यदातिम् ।
 जुपाणः । देव । रथ । प्रति । हव्या । गृभाय ॥ २८ ॥

योरथः इन्द्रस्यवज्रः उक्तप्रकारेणवज्रैकदेशः मरुतांएतत्संज्ञानांदेवगणानांअनीकंअग्रभूतं
 तद्दृवशीघ्रगामीमित्रस्यअहरभिमानिनोदेवस्यगर्भोर्भवदंतवर्तमानः अहनिहिरथःसंचरति वरु-
 णस्यराज्यभिमानिदेवस्यनाभिःनाभिस्थानीयःनाभिर्यथादेहमध्येनैश्वल्पेनावतिष्ठतेतद्दृव रात्रौ-
 क्वचिदेवस्थितः हेदेव द्योतमानरथयउक्तगुणः सतादृशस्त्वं इमानोस्मदीयांहव्यदातिंहविर्दानव-
 तींयागक्रियां जुपाणःसेवमानःसन्हव्या हव्यान्यस्मदीयानिहर्वापि प्रतिगृभाय प्रतिगृहाण॥२८॥

परेणतृचेनसंप्रापेदुंदुभिरभिमर्शनीयः सूत्रितंच—उपश्वासायपृथिवीमुतद्यामितितृचेनदुंदु-
 भिमभिष्शेदिति ।

सैपात्रैकोनविंशी-

उपश्वासय पृथिवीमुतद्यांपुरुत्रातेमनुतांविष्टितंजगत् ।
सदुन्दुभेसजूरिन्द्रेणदेवैर्दूराद्वीयोअपसेधशत्रून् ॥ २९ ॥

उप । श्वा॒सय॒ । पृथि॒वीम् । उ॒त । द्याम् । पु॒रु॒त्रा॒ । ते॒ ।
म॒नु॒ता॒म् । वि॒ष्टि॒तम् । जग॑त् । सः । दु॒न्दु॒भे॒ । स॒ऽजूः । इ॒न्द्रे॒ण॒ ।
दे॒वैः । दू॒रात् । द॒वीयः॑ । अ॒प॒ । से॒ध॒ । श॒त्रून् ॥ २९ ॥

हेदुन्दुभे पृथिवीउतअपिच द्यादिवंपश्वासय आत्मीयेनजयघोषेणाश्वासय यथा
लोकद्वयंत्वदीयेनशब्देनापूरितंभवति तादृशंशब्दंकुर्वित्यर्थः अपिचविस्थितंविशेषेणस्थितं
स्थावरंजगमंच उभयविधंप्राणिजाततेत्वदीयंशब्दंपुरुत्रावहुधामनुतांमन्यतांजानातु हेदुन्दुभे स-
त्वंइन्द्रेणअन्यैर्देवैश्चसजूरिन्द्रेणदूरादपिदूरतरंशत्रून्स्मदीयान्अपसेध अपगमय अत्र-
निरुक्तं-दुन्दुभिरितिशब्दानुकरणंदुमोभिन्नमितिवादुन्दुभ्यतेवास्याद्वधकर्मणइत्यादि ॥ २९ ॥

अथविंशी-

आक्रन्दयवलमोजोन्आधानिःष्टनिहिदुरितावाधमानः ।
अपमोधदुन्दुभेदुच्छुनाइतइन्द्रस्यमुष्टिरंसिबीलयस्व ॥ ३० ॥

आ । क्र॒न्दय॒ । वल॑म् । ओजः॑ । न् । आ । धा॒ः । निः ।
स्त॒नि॒हि॒ । दुः॒ऽदृ॒ता॒ । वाध॑मानः । अ॒प॒ । प्रो॒थ॒ । दु॒न्दु॒भे॒ ।
दु॒च्छु॒नाः॑ । इ॒तः॑ । इ॒न्द्र॑स्य । मु॒ष्टिः॑ । अ॒सि॒ । बी॒लय॑स्व ॥ ३० ॥

हेदुन्दुभे आक्रन्दयअस्मच्छत्रुरोदय बलसैनात्कंपओजःशरीरबलंच नोस्मर्थंआधाः
आधेहि प्रयच्छ तथादुरितादुरितानि दुर्मनानिवाधमानोहिंसंस्त्वंनिस्तनिहि नितरांशब्दंकु-
रुस्तनशब्दइतिधातुः हेदुन्दुभे दुच्छुनाःअस्मद्दुःखहेतुभूतंशुनंसुखंयासांतादृशीःशत्रुसेनाःइतो-
स्मात्स्यानादअपमोधवाधस्त्वंचेन्द्रस्यमुष्टिरसि मुष्टिरिवशत्रूणांहन्ताभवसि अबोस्मान्बीलयस्व
दृढीकुरु ॥ ३० ॥

दिवः । पृथिव्याः । परिं । ओजः । उत्क्षृतम् । वनस्पतिभ्यः ।
 परिं । आक्षृतम् । सहः । अपाम् । ओज्मानम् । परिं । गोभिः ।
 आक्षृतम् । इन्द्रस्य । वज्रम् । हविषां । रथम् । यज् ॥ २७ ॥

दिवोद्युलोकावपृथिव्याभूमेश्चउद्धृतं उद्धृतंसारत्वेनोपात्तं यदोजोबलमस्ति तद्रूपंवनस्प-
 तिविकारत्वावरथस्यवनस्पतयोहिपृथिव्याःसारभूताः तेचद्युसंबन्धिभिरुदकैःप्रवृद्धाः अतोरथ-
 स्थलोकद्वयसारत्वमुपपन्नं परिःसंचम्यथानुवादी अपिच वनस्पतिभ्योवृक्षेभ्यःपरिपूर्ववत्आप्त-
 तमाहृतंसहोबलरूपं अपामुदकानांओज्मानमेरकं यद्वा ओज्मावेगः अपांवेगइववेगवन्तंगोभिः
 गोविकारैःचर्मभिःपरितआवृतं आवेष्टितं इन्द्रस्यवज्रंवज्रैकदेशं श्रूयतेहि—इन्द्रोवृत्रायवज्रमुदय-
 च्छवसत्रेधाव्यभजव वज्रस्तृतीयंरथस्तृतीयंयूपस्तृतीयमिति । एवंगुणविशिष्टंरथंहविषापुरोडा-
 शादिनाहेअध्वर्यो यजनूनमेपाउत्तराचरथदेवत्यस्यहविषोयाज्यानुवाक्येलिंगादवगंतव्ये॥२७॥

अथाष्टाविंशति—

इन्द्रस्यवज्रोमरुतामनीकंमित्रस्यगर्भोवरुणस्यनाभिः ।
 सेमान्नोहव्यदातिजुषाणोदेवरथप्रतिहव्यागृभाय ॥ २८ ॥

इन्द्रस्य । वज्रः । मरुताम् । अनीकम् । मित्रस्य । गर्भः ।
 वरुणस्य । नाभिः । सः । इमाम् । नः । हव्यदातिम् ।
 जुषाणः । देव । रथ । प्रति । हव्या । गृभाय ॥ २८ ॥

योरथः इन्द्रस्यवज्रः उक्तप्रकारेणवज्रैकदेशः मरुतांएतत्संज्ञानांदिवगणानांअनीकंअग्रभूतं
 तद्वत्शीघ्रगामीमित्रस्यअहरभिमानिनोदेवस्यगर्भोगर्भवदंतर्वर्तमानः अहनिहिरथःसंचरति वरु-
 णस्यरात्र्यभिमानिदेवस्यनाभिःनाभिस्यानीयःनाभिर्यथादेहमध्येनेश्वल्येनावतिष्ठतेतद्वत् रात्रौ-
 क्कचिदेवस्थितः हेदेव द्योतमानरथयउक्तगुणः सतादृशस्त्वं इमानोस्मदीयांहव्यदातिंहविर्दानव-
 र्त्वापागक्रियां जुषाणःसेवमानःसनहव्या हव्यान्यस्मदीयानिहवींषि प्रतिगृभाय प्रतिगृहाण॥२८॥

परेणतृचेनसंग्रामेदुंदुभिरभिमर्शनीयः सूत्रितं च—उपश्वासायपृथिवीमुत्थामितितृचेनदुंदु-
 भिमभिगृशेदिति ।

सैपात्रैकोनविंशी-

उपश्वासय पृथिवीमुतद्यां पुरुत्रातेमनुतां विष्ठितं जगत् ।
सदुन्दुभेसजूरिन्द्रेण देवैर्दूराद्वीयो अपसेधशत्रून् ॥ २९ ॥

उप । श्वासय । पृथिवीम् । उत । द्याम् । पुरुत्रा । ते ।
मनुताम् । विष्ठितम् । जगत् । सः । दुन्दुभे । सजूरः । इन्द्रेण ।
देवैः । दूरात् । दवीयः । अप । सेध । शत्रून् ॥ २९ ॥

हेदुन्दुभे पृथिवीं उत अपि च द्यां दिवं उपश्वासय आत्मीयेन जयघोषेणाश्वासय यथा
लोकद्वयत्वदीयेन शब्देनापूरितं भवति तादृशं शब्दं कुर्वित्यर्थः अपि च विस्थितं विशेषेण स्थितं
स्थावरं जंगमं च उभयविधं प्राणिजातं त्वदीयं शब्दं पुरुत्रावहुधामनुतां मन्यतां जानातु हेदुन्दुभे स-
त्वं इन्द्रेण अन्यैर्देवैश्च सजूरः सह दूराद्वीयः दूरादपि दूरतरं शत्रून् स्पदीयान् अपसेध अपगमय अत्र-
निरुक्तं—दुन्दुभिरिति शब्दानुकरणं दुमोभिन्मिति वा दुन्दुभ्यतेर्वास्याद्धकर्मण इत्यादि ॥ २९ ॥

अथविंशी-

आक्रन्दय वलमोजो न आधानिः पृनिहिदुरिता बाधमानः ।
अपप्रोथदुन्दुमेदुच्छुना इत इन्द्रस्य मुष्टि रसि वीज्यम् ॥ ३० ॥

आ । क्रन्दय । वलम् । ओजः । नः । आ । धानिः ।
पृनिहि । दुःइता । बाधमानः । अप । प्रोथ । दुन्दुः ।
दुच्छुनाः । इतः । इन्द्रस्य । मुष्टिः । अस्मि । ३० ॥

अथैकाविंशी-

आमूरंजप्रत्यावर्तयेमाःकेतुमहुँदुभिर्वावदीति ।

समश्वपणांश्चरन्तिनोनरोस्माकमिन्द्ररथिनोजयन्तु ॥ ३१ ॥ ३५ ॥

आ । अमूः । अज् । प्रतिऽआवर्तय । इमाः । केतुमत् ।

दुन्दुभिः । वावदीति । सम् । अश्वपणाः । चरन्ति । नः ।

नरः । अस्माकम् । इन्द्र । रथिनः । जयन्तु ॥ ३१ ॥ ३५ ॥

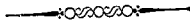
अस्याःपूर्वाधोदुँदुभिदेवत्यः उत्तरार्धश्चेन्द्रः यद्वा उभावप्यर्धचरिन्द्वौ हेइन्द्र अमूःशत्रुषु स्थिताःतागाःआजअस्मान्प्रत्यागमय इमाःअस्मदीयागाःशत्रुभिर्जिघृक्षिताःप्रत्यावर्तय प्रतिनिवर्तय अयंचदुँदुभिःकेतुमत्प्रज्ञानवत् यथासर्वैर्ज्ञायतेतथावावदीतिभृशंशब्दं करोति अश्वपणाःअश्वपतनाःअश्ववाहाश्चनोस्मदीयाश्चनरःपुरुषाःसंचरन्ति शत्रुभिर्युध्यमानावर्तन्ते तथासति हेइन्द्र अस्माकरथिनः रथारूढाःपुरुषाःशत्रून्जयन्तु ॥ ३१ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेर्षचरिंशोवर्गः ॥ ३५ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहार्दनिवारयन् । पुमर्थांश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरयुक्तभूपालसाम्राज्यधुरंधरेणसायणाचार्येणविरचितेमाधवीयेवेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येचतुर्थांशकेसप्तमोऽध्यायःसमाप्तः ॥ ७ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसित्वेदायोवेदेभ्योस्विलजगत् । निर्भमेतमहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥
 अथाष्टमोऽध्याय आरभ्यते । पष्ठमंडलस्य चतुर्थेऽनुवाके चत्वारिंशत्कानिव्यालतानि यज्ञायज्ञेतिद्वा-
 विंशत्यृचंपंचमं सूक्तं बृहस्पतिपुत्रस्य शंयोरार्षं अत्रानुक्रम्यते—यज्ञायज्ञाद्ब्रह्मिकाशं युस्तृणपाणिकं-
 पृश्निस्सूक्तं प्रगाथौ बृहती महासतो बृहती महावाहं तवाहं तौ प्रगाथा वित्याग्नेभ्यः काकुभः प्रगाथः पुरउ-
 ष्णिग्बृहत्यतिजगती विमारुत्येत्यास्ति स्त्रोवासां लिङ्गोक्तदेवताः काकुभः प्रगाथः पुरउष्णिक् बृहती-
 तिषौष्ण्यो बृहती महाबृहती यवमध्यांत्यानुष्टुप्मारुत्येत्याद्यावाभूम्योर्वापृश्नेर्वेति । यज्ञायज्ञावइत्ये-
 पाबृहती तृतीयद्वादशकात्र्यष्टके तितलक्षणसद्भावात् द्वितीयासतो बृहती अयुजौ जागतौ सतो-
 बृहतीत्युक्त्वलक्षणेपेतत्वात् तृतीयाचतुर्थी बृहती सतो बृहती पंचमी बृहती षष्ठी महासतो बृहती अ-
 ष्टाक्षरास्त्रयः पादाः द्वादशाक्षरौ द्वौ पादौ सामहासतो बृहती सप्तमी महाबृहती अष्टाक्षराश्चत्वारः पादाः
 एकोद्वादशाक्षरः सामहाबृहती अष्टमी महासतो बृहती अष्टिनस्त्रयः द्वौ जागतौ सामहासतो बृहती नव-
 मी बृहती दशमी सतो बृहती एतादशामिदेवत्याः एकादशिककुपू मध्यमोयदिद्वादशाक्षरः उभयतो-
 ष्टकौ द्वौ पादौ साकुकुपू द्वादशी सतो बृहती त्रयोदशी पुरउष्णिक् आद्यो जागतः द्वितीयतृतीयौ गायत्रौ
 सापुरउष्णिक् चतुर्दशी बृहती पंचदशी अतिजगतीद्वापंचाशदक्षरा एकादश्याद्याः पंचमरुदेवताकाः
 षयोदश्यादीनां तिसृणां लिङ्गोक्ता इन्द्रादयो वा देवताः षोडशिककुपू सप्तदशी सतो बृहती अष्टादशी-
 पुरउष्णिक् एकोनविंशी बृहती षोडश्यादीनां चतसृणां पूपादेवता विंशी बृहती एकविंशी यवमध्याम-
 हाबृहती आद्यौद्वावष्टकौ तृतीयोद्वादशरुः चतुर्थं पंचमावष्टकौ सायवमध्यामहाबृहती विश्वेकविंशोः
 पृश्निस्सूक्तमित्युक्तत्वान्मरुतां मातापृश्निदेवताद्वा विंश्यनुष्टुप्साचापि पृश्निदेवत्याद्यावाभूमिदेवत्यावा
 सूक्तविनियोगे लिङ्गिकः । आग्निमारुतेयज्ञायज्ञावइत्ययंस्तोत्रियप्रगाथः सूत्रितंच—यज्ञायज्ञावो-
 अग्रयेदेवोद्विणोदाइति प्रगाथौस्तोत्रियानुरूपाविति ।

तत्रैषामथमा—

यज्ञायज्ञावो अग्रये गिरा गिरा च दक्षसे ।

प्रप्रव्यममृत्तं जातवेदसं प्रियं मित्रं नशंसिपम् ॥ १ ॥

यज्ञाऽर्धयज्ञा । वः । अग्नये । गिराऽगिरा । च । दक्षसे । प्रऽप्र । वयम् ।
अमृतम् । जातऽवेदसम् । प्रियम् । मित्रम् । न । शंसिपम् ॥ १ ॥

हेस्तोतारोषोष्ययज्ञायज्ञा यज्ञेयज्ञे सर्वेषुयागेषुदक्षसेप्रवृद्धायाग्नये गिरागिरास्तुतिरूपया
वाचावाचास्तोत्रं कुरुतेतिशेषः चशब्दोभिन्नक्रमोवइत्यस्मात्परोद्गद्यः यूपंचस्तोत्रं कुरुत वयम-
पितमग्निप्रशंसिपं प्रसमुपोदःपादपूरणइतिप्रशब्दस्यद्विरुक्तिःपादपूरणार्था व्यत्ययेनैकवचनं
छान्दसोलुङ् प्रशंसाम कीदृशंअमृतंभरणरहितं जातवेदसंजातानविदितारं जातपत्रंजातधनंवा
मित्रं सखिभूतमिवमियंअनुकूलं यद्वा व्यत्ययेनत्वमित्यस्यवसादेशः अग्नयइतिचकर्मणिच-
तुर्थी क्रियाग्रहणमपिकर्तव्यमितिकर्मणःसंपदानत्वाच्चशब्दश्चगितिनिपातश्चेदर्थवर्तते दक्षस-
इतिचदक्षेवृद्धिकर्मणोन्तर्भावित्प्यर्थात्छदिरूपं चणायोगात्निपातैर्यद्यद्दिहन्तेविनिघातप्रतिषेधः
तत्रायमर्थः—हेस्तोतस्त्वंयज्ञे यज्ञेइममग्निगिरागिरास्तुत्यादक्षसेचवर्धयसिचेदवयमपिअमृतत्वादि-
गुणकंतंमशंसाम ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

ऊर्जेनिपातंसहिनायमस्मयुदाशेमहव्यदातये ।
भुवद्वाजेष्वविताभुवद्दृधउतत्रातातनूनाम् ॥ २ ॥

ऊर्जः । नपातम् । सः । हिन । अयम् । अस्मद्युः । दाशेम ।
हव्यऽदातये । भुवत् । वाजेषु । अविता । भुवत् । दृधः ।
उत । त्राता । तनूनाम् ॥ २ ॥

ऊर्जेभ्यस्त्वल्स्यवानपातंपुत्रंमशंसिपमित्यनुपंगात्प्रशंसामेत्यर्थः हिनेतिनिपातइत्यसमु-
दायोहीत्यस्पाथे सहिसखत्वयमग्निः अस्मयुरस्मान्कामयमानोभवति वयंचहव्यदातये हव्या-
नांहविषादेवेभ्योदात्रे तस्मैअग्नयेदाशेम हवींषिदद्याम सचाग्निःवाजेषुसंग्रामेषुअवितारक्षितावृ-
धोवर्धकश्चास्माकंभुवद्भवतु उतअपिच तनूनांतनयानामस्मत्पुत्राणांचत्रातारक्षिताभवतु ॥ २ ॥

अथतृतीया—

वृषाद्यग्नेअजरोमहान्दिभास्यर्धिषां ।
अजंस्त्रेणशोचिपाशोगुंचच्छुचेमुदीतिभिःमुदीदिहि ॥ ३ ॥

वृषा । हि । अग्ने । अजरः । महान् । विश्वासि । अर्चिषा ।
अजस्रेण । शोचिषा । शोशुचत् । शुचे । सुदीतिभिः ।
सु । दीदिहि ॥ ३ ॥

हेअग्ने वृषावर्षिताकामानांवृष्टेःकर्तावा अजरोजरारहितः महान्गुणैरधिकः एवंभूतस्त्वं
अर्चिषादीस्याविभासिहि विशेषेणप्रकाशसेखलु हेशुचे दीप्तमे अजस्रेणअविच्छिन्नेनशोचिषा
तेजसाशोशुचत् भृशंदीप्यमानस्त्वं सुदीतिभिःसुदीतिभिःसुदीदिहि सुष्टुअस्मान्दीपय प्रकाश-
य ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

महोदेवान्यजसि यक्ष्यानुपक्तवृक्तवोतदंसना ।
अर्वाचःसीरुणुद्यन्नेवसेरास्ववाजोतवस्व ॥ ४ ॥

महः । देवान् । यजसि । यक्षि । आनुपक् । तव । कत्वा ।
उत । दंसना । । अर्वाचः । सीम् । रुणुहि । अग्ने । अवसे ।
रास्व । वाजा । उत । वंस्य ॥ ४ ॥

हेअग्ने त्वंमहोमहतोदेवान्यजसि यजमानानांयज्ञेहविर्भिःपूजयसि अतोस्माकमपियज्ञे-
आनुपक् अनुपक्तंसन्तंतयथाभवतितथायक्षि तान्देवान्यज तदर्थंतवकृत्वाप्रजया उतापिचदंस-
नाकर्मणाच सीमितिपरिग्रहार्थीयः तान्सर्वान्देवान्अर्वाचः अस्मदभिमुखान् रुणुहिकुरु अव-
सेअस्मद्रक्षणार्थं तथावाजावाजान्हविलक्षणान्यन्नानिरास्वतेभ्योदेवेभ्योदेहि उतापिच त्वम-
पिवंस्वतुभ्यंपत्तानिहवींपिसंभजस्व ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

यथापोअद्र्योवनागर्भमृतस्यपिप्रति ।
सहंसायोमथितोजायतेनृभिःपृथिव्याअधिसानंवि ॥ ५ ॥ १ ॥

यम् । आपः । अद्र्यः । वना । गर्भम् । मृतस्य । पिप्रति ।
सहंसा । यः । मथितः । जायते । नृभिः । पृथिव्याः ।
अधि । सानंवि ॥ ५ ॥ १ ॥

आपोवसवीवर्षारूपाः अद्रयोप्राचाणः वनावनानिकाष्ठानिच ऋतस्ययज्ञस्योदकस्यवा
 गर्भं गर्भवदन्तर्वर्तमानंयमग्निपिपति पूरयन्ति यद्वा आपःसमुद्रियाअद्रयोमेवाः वनान्यरण्या-
 निच ऋतस्यगर्भंवाडवैद्युतदावरूपेणवर्तमानं यमग्निपिपति पूरयन्ति यश्चाग्निःनृभिर्नंतृभिःऋ-
 त्विग्निःसहसावलेनमथितःसन् पृथिव्याअधिभूमेरुपरि सानविसमुच्छ्रितेऽऋष्ट्रेदेवयजनदेशोजा-
 यतेप्रादुर्भवति सत्वंस्वेत्यन्वयः यद्वायःपमावित्यनयासंबन्धः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथषष्ठी-

आयःप॒प्रौभा॒नुना॒रोद॑सी॒उ॒भेधू॒मेन॑धावतेद्वि॒वि ।

ति॒रस्त॑मो॒ददृ॒श॒ऽर्म्या॒स्वाश्या॒वास्व॑रूपो॒ष्टपा॑श्या॒वाअ॑रूपो॒ष्टपा॑ ॥ ६ ॥

आ । यः । प॒प्रौ । भा॒नुना॑ । रो॒दसी॑ इति । उ॒भे इति । धू॒मेन॑ ।

धा॒वते॑ । द्वि॒वि । ति॒रः । तर्माः । दृ॒शे । ऽर्म्या॑सु । आ ।

श्या॒वास्तु॑ । अ॒रूपः । ष्ट॒पा । आ । श्या॒वाः । अ॒रूपः । ष्ट॒पा ॥ ६ ॥

योग्निः भ्रानुनादीष्याउभेरोदसीद्यावापृथिव्यौआपमौ आपूरयति सः धूमेनद्विविअन्तरि-
 क्षेधावतेगच्छति धूमोहिमेवात्मनापरिणतःसन् अन्तरिक्षेगच्छति कार्यकारणयोरभेदविवक्षया
 तद्गमनमन्नावुपचर्यते अपिचायंअरूपः आरोचमानः वृषावर्षिताकामानां एवंगुणकोग्निःश्यावा-
 सुश्याववर्णासुरुष्णासुरुर्म्यास्तु रात्रिनामैतत् निशासुतमोंधकारंतिरःतिरस्त्वत्यआसमंतादृशे
 दश्यतेश्यावाः श्याववर्णारात्रीश्च आतिष्ठति अरूपोष्ट्रेपेतिपुनरुक्तिराद्रार्थापादपूरणार्थावा ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

वृ॒हद्भि॑रे॒अर्चि॑भिःशु॒क्रेण॑दे॒वशो॒चिपा॑ ।

भ्र॒ह्वाजे॑समि॒धानो॑यवि॒ष्ट्यरे॑व॒न्नःशु॒कदी॑दि॒हियु॑मत्पाव॒कदी॑दि॒हि ॥ ७ ॥

वृ॒हत्भिः॑ । अ॒ग्ने । अ॒र्चिभिः॑ । शु॒क्रेण॑ । दे॒व । शो॒चिपा॑ ।

भ्र॒ह्वाजे॑ । स॒म॒द्धानः॑ । य॒विष्ट्य॑ । रे॒वत् । नः॑ । शु॒क॒ ।

दी॒दि॒हि । यु॒मत् । पा॒व॒क॒ । दी॒दि॒हि ॥ ७ ॥

हेदेव दानादिगुणयुक्त यविष्ठय युवतम शुक्र दीपाम्ने शुक्रेण निर्मलेनशोचिपातेजसा भरद्वाजेअस्मङ्गातरि समिधानः समिध्यमानस्त्वं बृहद्भिर्महद्भिर्चिभिः तेजोभिः नोस्मदर्थं रेवत्धनयुक्तंयथाभववितथादीदिहि दीप्यस्व तथापावक हेशोधकाम्ने द्युमत्घोतमानेनचयुक्तं यथाभववितथादीदिहि दीप्यस्व ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

विश्वासांगृहपतिर्विशामसित्वसंग्रेमानुपीणाम् ।

शतंपूर्भिर्यविष्ठपाङ्गंहसःसमेद्धारंगतंहिमाःस्तोतृभ्योयेचददति ॥८॥

विश्वासांम् । गृहऽपतिः । विशाम् । अस्ति । त्वम् । अग्रे ।

मानुपीणाम् । शतम् । पूःऽभिः । यविष्ठ । पाहि । अंहसः ।

सम्ऽएद्धारंम् । शतम् । हिमाः । स्तोतृभ्यः । ये । च । ददति ॥ ८ ॥

हेअग्रे त्वमानुपीणांभनोरपत्यभूतानां विश्वासांसर्वासांविशांपजानांगृहपतिरसि गृहस्वामीभवसि हेयविष्ठ युवतमाग्ने अतस्त्वंशतंहिमाः शतंहेमन्तान्संवत्सराद्यसमेद्धारंत्वांसम्यगिद्धं कृतवन्तंमांशतंशतेनशतसंख्याकैः पूर्भिःपाटकैः अंहसः पापात् आहन्तुः शत्रोर्वापाहिरक्ष येचस्तोतृभ्योददति धनेतवसमिन्धनस्यकर्तृरिप्रयच्छन्ति तांश्रपाहि ॥ ८ ॥

अथनवमी-

त्वंनश्चित्रऊत्यावसोराधांसिचोदय ।

अस्वरायस्त्वमग्रेरथीरंसि विदागाधंनुचेतुनः ॥ ९ ॥

त्वम् । नः । चित्रः । ऊत्या । वसो इति । राधांसि । चोदय । अस्य ।

रायः । त्वम् । अग्रे । रथीः । अस्ति । विदाः । गाधम् । तुचे । तु । नः ॥ ९ ॥

हेवशो पासकाम्ने चित्रोदशोनीयस्त्वंऊत्यारक्षयासह राधांसिधनानिनोस्मभ्यंचोदय पेरय सर्वत्रटोकेपरिदृश्यमानस्यरायोधनस्यत्वंरथीरसि रंहितानेवाभ्रमि अतःकारणात्अस्मभ्यं धनानिपेरयेत्यर्थः अपिच नोस्माकंतुचेअपायनमितत्रअपायायअपतनहेतुनूताप पुत्रादयेगाधं प्रतिशान्तुक्षिपंविदाः संभय ॥ ९ ॥

अथदशमी-

परिपितो कंतनयं पृथ्विष्मिष्टमदब्धैरप्रयुत्वभिः ।

अग्नेहेळांसि देव्या युयोधि नो देवानि ह्वरांसि च ॥ १० ॥ २ ॥

परिधि । तोकम् । तनयम् । पृथ्विष्मिः । त्वम् । अदब्धैः ।

अप्रयुत्वष्मिः । अग्ने । हेळांसि । देव्या । युयोधि । नः ।

अदेवानि । ह्वरांसि । च ॥ १० ॥ २ ॥

हेअग्ने त्वं अदब्धैःकेनाप्याहिंसितैः अप्रयुत्वभिः धौतिरत्रपृथग्भावार्थः अपृथग्भूतैः संहतैः पृथ्विःपालनसाधनैःतोकंपुत्रंतनयंपौत्रंचपरिपालय देव्यादेवसंबन्धीनिच हेळांसिक्रोधान्नोस्मत्तोयुयोधि पृथक्कुरु अदेवानि गनुष्यसंबन्धीनिच ह्वरांसिहिंसनानिच अस्मत्तः पृथक्कुरु ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेद्वितीमोवर्गः ॥ २ ॥

अथैकादशी-

आसखायः सवर्दुघां धेनुमजध्वमुपनर्ष्यसावचः ।

सृजध्वमनपस्फुराम् ॥ ११ ॥

आ । सखायः । सवः । षडुघाम् । धेनुम् । अजध्वम् । उप ।

नर्ष्यसा । वचः । सृजध्वम् । अनपस्फुराम् ॥ ११ ॥

हेसखायः समानरूप्याना अध्वर्धवः सवर्दुघां सवरितिपयसोनाम अमरणहेतुभूतस्यपयसो-
दोग्धीधेनुंगांआअजध्वं अभिगच्छत प्राप्नुत केनसाधनेन नव्यसानवीयसा नवतरेणवचःवचसा
आह्वानरूपेणशब्देन सदनंतरंअनपस्फुरां स्फुरतिर्वधकर्मा अनपवाध्यांतांधेनुंउपसृजध्वं
वत्सेनोपसृष्टांकुरुत मरुद्देवत्यत्वात्मरुतांयागायपयोदोग्धुमितिशेषः अथवामरुतांमातापृथ्या-
ख्यामाध्यमिकावाग्धेनुः हेसखायःस्तोतारः सवर्दुघांमरुजनहेतुभूतस्यपयसोदोग्धीधेनुंपृथिन-
व्यसानवतरेणवचसास्तोत्रेणउपाजध्वमुपागच्छत अनपस्फुरांअनपवाधनीपांतांसृजध्वं वन्ध-
नादिसृजत मुंचत ईदृशीमहतीधेनुः मरुतांमाताकिमुवकल्प्यतेपांमाहात्म्यमितिमरुत्स्तुतिः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

याशर्धा॒य॒मा॒रु॒ता॒घ॒स्व॒भान॒वे॒श्रवो॑मृ॒त्यु॒धु॒क्षत॑ ।

यामृ॒ळी॒के॒म॒रु॒तां॒तुरा॒णां॒या॒सु॒भ्रैरे॒व॒या॒व॒री ॥ १२ ॥

या । शर्धा॒य । मा॒रु॒ताय॑ । स्व॒भान॒वे । श्रवः॑ । अ॒मृ॒त्यु । धु॒क्षत॑ ।

या । मृ॒ळी॒के । म॒रु॒तांम् । तुरा॒णांम् । या । सु॒भ्रैः । ए॒व॒या॒व॒री ॥ १२ ॥

याधेनुः अमृत्युअमरणहेतुश्रवोन्पयोत्क्षणांमारुतायमरुत्संघायधुक्षतअधुक्षत् कीदृशाय शर्धा॒यप्रसहनशीलाय स्वभानवेस्वायत्तदीप्तये याचतुराणांक्षिप्रकारिणांमरुतांमृळीकेसुखेतत्परावर्तते याचसुभ्रैःसुखैर्हेतुभूतैः एवयावरीएवैर्गत्भिस्त्वैः मध्यमस्थानैरुदकैर्वासहयातीअन्येषामपिसुखार्थवृष्टिजलैः सहागच्छन्ती तांधेनुंउपाजध्वमितिपूर्वत्रान्वयः अत्रापिपूर्ववन्मरुत्सुतिरधिगन्तव्या ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

भ॒र॒द्वा॒जा॒या॒व॒धु॒क्षत॒द्वि॒ता ।

धे॒नुं॒च॒वि॒श्व॒दो॒ह॒स॒मि॒पंच॒वि॒श्व॒भो॒ज॒सम् ॥ १३ ॥

भ॒र॒त्स्वा॒जा॒य । अ॒वं । धु॒क्ष॒त॒ । द्वि॒ता । धे॒नु॒म् । च॒ ।

वि॒श्व॒दो॒ह॒स॒म् । इ॒पं॒म् । च॒ । वि॒श्व॒भो॒ज॒स॒म् ॥ १३ ॥

हेमरुतः भरद्वाजायास्मद्भावेद्विताद्वितयंअवधुक्षत दत्त किंतद्वितयं धेनुंचगांच इपंचअन्त्रं च कीदृशीधेनुं विश्वदोहसं विश्वस्यव्याप्तस्यबहुदस्यदोग्धीं कीदृशमन्नं विश्वभोजसंसर्वेषांभोगपर्याप्तं ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

तं॒वृ॒द्भ॒न्त॒न॒सु॒क्र॒नुं॒व॒रु॒णामि॒वमा॒यि॒र्नम् ।

अ॒र्ध॒मण॑न॒म॒न्द्रं॒रु॒प्र॒भो॒ज॒सं॒वि॒ष्णुं॒न॒स्तु॒पआ॒दि॒शे ॥ १४ ॥

दृतेःऽइव । ते । अ॒वृ॒कम् । अ॒स्तु । स॒ख्यम् । अ॒च्छि॒द्रस्य ।
द॒ध॒न्ऽव॒तः । सु॒ऽपू॒र्णस्य । द॒ध॒न्ऽव॒तः ॥ १८ ॥

हेपूपन् तेतवसख्यंसख्यं अ॒वृ॒कं बाधकरहितंसर्वदैकरूपेणवर्तमानं अस्माकमस्तुसर्व-
दाभवत्तु दृतेरिवमथादृतेस्त्वदीयंसख्यं अ॒वि॒च्छि॒न्नंतद्द्वव कीदृशोदृतिः अ॒च्छि॒द्रस्य छि॒द्ररहितस्य सं-
च्छि॒द्रस्य द॒ध॒न्वतो॒दधिमतः सु॒पू॒र्णस्य द॒ध्ना सु॒पू॒रितस्य पुनर्द॒ध॒न्वत इति ध॒न्वो॒धिकत्वयोतनार्थः ई-
दृशोदृतिः सर्वदापू॒र्णोरथेवर्तते स॒इववयमपितवसत्वायोभवेमेत्यृ॒पिराशास्ते ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

प॒रोहि॒म॒र्त्यै॒रसि॒स॒मो॒दे॒वैरु॒तश्रि॒या ।

अ॒भि॒ख्यः पू॒प॒नृ॒त॒नासु॒नृ॒स्त्वमवा॒नू॒नं यथा॒पुरा ॥ १९ ॥

प॒रः । हि । म॒र्त्यैः । अ॒सि॒ । स॒मः । दे॒वैः । उ॒त । श्रि॒या । अ॒भि॒ ।

ख्यः । पू॒प॒न् । नृ॒त॒नासु॒ । नृः । त्वम् । अ॒व॒ । नू॒नम् । यथा॒ । पुरा ॥ १९ ॥

हेपूपन् म॒र्त्यैर्म॒र्त्यैर्भोमनु॒ष्येभ्यः परः परस्तावस्थितोसि श्रियासंपदादेवैरुतसर्वैः देवैश्चसमः
समानोसि अतस्त्वंपृतनासुसंग्रामेषुनोस्मानभित्ख्यः अभिपश्य अनुग्रहदृष्ट्यावलोक्य यथापु-
रायेनप्रकारेणपूर्वकालीनानुपुरुषान् ररक्षिथ एवंनूनमद्यइदानीं अवअस्मान् रक्ष हीतिपूरणः ॥ १९ ॥

अथविंशी-

वा॒मीवा॒मस्य॑ धू॒तयः॒ प्रणी॑तिरस्तु॒सू॒नृता॑ ।

दे॒वस्य॑ वा॒मरु॒तो॒मर्त्य॑स्यवे॒जान॒स्य॑ प्रयज्यवः ॥ २० ॥

वा॒मी । वा॒मस्य॑ । धू॒तयः॑ । प्र॒णी॑तिः । अ॒स्तु । सू॒नृता॑ । दे॒वस्य॑ ।

वा॒ । म॒रु॒तः । म॒र्त्यस्य॑ । वा॒ । ई॒जान॑स्य॑ । प्र॒द्य॒ज्यवः॑ ॥ २० ॥

हेधूतयःकंपयितारः प्रयज्यवः प्रकपेणयष्टन्यामरुतः सासूनृतापियसत्यात्मिकामाध्य-
मिकापुष्पदीपावाक् प्रणीतिरस्तु अस्मदर्धधनानांपणेत्रीभवतु देवस्यवामर्त्यस्यमनुष्यस्यवाई-
जानस्य इदवतः उभ्रपविषस्मपुरुषस्मषामीप्रशस्तायावाक् वामस्यवननीयस्यधनस्यमणीतिः
पणेत्री सासूनृतेत्यन्वयः प्रणीतिरस्तुअस्मदर्ध ॥ २० ॥

अथैकविंशी-

सद्यश्चिद्यस्यचर्कृतिःपरिद्यादेवोनैतिसूर्यः ।

त्वेपंशवोदधिरेनामयज्ञियंमरुतोवृत्रहंशवोज्येष्ठंवृत्रहंशवः ॥ २१ ॥

सद्यः । चित् । यस्यं । चर्कृतिः । परि । द्याम् । देवः । न । एति ।

सूर्यः । त्वेपम् । शवः । देधिरे । नामं । यज्ञियंम् । मरुतः ।

वृत्रहम् । शवः । ज्येष्ठम् । वृत्रहम् । शवः ॥ २१ ॥

यस्यचमरुद्रणस्पचर्कृतिः कर्मसद्यश्चित् सद्यएव चांपर्येति परिगच्छति दिव्यन्तरिक्षेपरितोवर्तते देवो न देवोद्योतमानःसूर्यइव तादृशागणात्मकामरुतः त्वेपंदीतंनामशत्रूणांनममित् यत्तिर्ययत्ताहंशवोबलं दधिरेअधारयन् तच्च शवोबलंवृत्रहंवृत्रादेरसुरस्यहन्तु भवति तच्चवृत्रहंशवः ज्येष्ठं सर्वेभ्यः मशस्ततमंभवति ॥ २१ ॥

अथद्वाविंशी-

सकृद्दधौरजायतसकृद्भूमिरजायत ।

पृश्यादुग्धंसकृत्पयस्तदन्योनानुजायते ॥ २२ ॥

सकृत् । ह । द्यौः । अजायत । सकृत् । भूमिः । अजायत ।

पृश्याः । दुग्धम् । सकृत् । पयः । तत् । अन्यः । न ।

अनुं । जायते ॥ २२ ॥

सकृद्धसकृदेवघौरजायत उदपघत सकृदुत्पन्नैवस्थिताभवति नपुनस्तस्यांनष्टायांअन्या तत्सदृशीघौरजायते भूमिश्चसकृदेवाजायत पृश्याः मरुतांमातुर्गोः पयश्चसकृदेकवारमेवदुग्धं यस्मात्पयसोमरुतो जज्ञिरे पृश्रियैवैपयसोमस्तोजाता इवितैत्तिरीयकं । यथाद्यावापृथिव्यौसदृदेवोत्पद्येते एवंपृश्रिरपिसकृद् दुग्धेनैवपयसोमरुवोजीजनत् ततःपरंअन्यः पदार्थोनानुजायते तत्सदृशोनोत्पद्यते ॥ २२ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेचतुर्थोक्तोः ॥ ४ ॥

तम् । वः । इन्द्रम् । न । सुःकृतुम् । वरुणम् । इव । मायिनम् ।
 अर्यमणम् । न । मन्द्रम् । सप्रभोजसम् । विष्णुम् । न ।
 स्तुपे । आदिशे ॥ १४ ॥

हेमरुद्रण तंतादृशं वः त्वांस्तुपेस्तौमि किमर्थं आदिशे आदेशनाय धनानामतिसर्जनाय प्र-
 दानाय कीदृशं त्वां इन्द्रं इन्द्रमिव सुकृतुं सुकर्माणं वरुणमिव मायिनं मायावन्तं प्रज्ञावन्तं अर्य-
 मणं अर्यमणमिव मन्द्रं स्तुत्यं विष्णुं विष्णुमिव मृमृभोजसं प्रसृतधनं यदा त्वस्यालिङ्गो-
 क्तदेवतास्तदानीं निवशन्द्वाैचशब्दार्थे द्रष्टव्यौ ॥ १४ ॥

अथपंचदशी-

त्वेपंशर्धो न मारुतं तु विष्वण्यं नृवाणं पूषणं सं यथा शता ।

सं सहस्राकारिपच्चर्षणिभ्य आ आ विगूह्लावसूकरत्सु वेदानो वसूकरत् ॥ १५ ॥

त्वेपम् । शर्धः । न । मारुतम् । तुविःस्वनि । अनृवाणम् । पूषणम् ।
 सम् । यथा । शता । सम् । सहस्रा । कारिपत् । चर्षणिभ्यः । आ
 आविः । गूह्ला । वसु । करत् । सुवेदा । नः । वसु । करत् ॥ १५ ॥

नेति संप्रत्यर्थे न संप्रतिद्दानीं त्वेपं दीप्तं तु विष्वणि बहुस्वनं अनृवाणं अप्रमृतं शत्रुभिरनभि-
 गतं पूषणं पोषकं मारुतं मरुत्संघरूपमीदृशं शर्धां बलं स्तौमीति शेषः सचमरुद्रणः यथायेन प्रकारेण
 शता शतसंख्याकानि धनानि संसहैव चर्षणिभ्यो मनुष्येभ्यो स्मभ्यं कारिपत् कुर्यात् आकारः समु-
 च्ये यथा वा सहस्रासहस्रसंख्याकानि धनानि च संसहैव कारिपत् कुर्यात् तथा स्तौमीति पूर्वज्ञान्वयः
 अपि च समरुद्रणः गूह्लागूह्लानि संवृतानि वसुवसूनि धनानि आविष्करत् अस्मभ्यमाविष्करोतु
 तथा वसुवसुनि धनानि सुवेदासुलभानि च नोस्माकं करोतु यदा तु लिंगादियं पोष्णीत दामारुतं
 शर्धैव त्वेपं पूषणं पूषकमेतत्तं ज्ञेयं स्तौमीति योजनीयं ॥ १५ ॥

अथषोडशी-

आमापृषं नृपद्रवशांसि पञ्चुते अपि कर्णं आघृणे ।

अघा अर्यो अरांतयः ॥ १६ ॥ ३ ॥

आ । मा । पू॒प॒न् । उ॒र्ष॒ । द्र॒व॒ । शं॒सि॒प॒म् । नु॒ । ते॒ । अ॒पि॒ऽक॒र्णे॒ ।
आ॒घृ॒णे॒ । अ॒घाः॒ । अ॒र्यः॒ । अ॒रा॒त॒यः॑ ॥ १६ ॥ ३ ॥

हेपूपन् मामांआदव रक्षणार्थमभिगच्छ हेआघृणे आगतदीप्ते अघाःआहंत्रीः अर्यः अरीः अभिगंत्रीः अरातयः शत्रुभूताः प्रजाः उपद्रवनाधस्व उपपूर्वोद्भवतिर्बाधायां वर्तते यथा मजांपशुन्यजमानस्य उपद्रोदावयति अहंचतेतव अपिकर्णे कर्णावपिगतेसमीपदेशे स्थितः सन् नुक्षिपंशंसिपंमशंसामि ॥ १६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथसप्तदशी-

माका॑कं॒वीर॑मु॒हृ॒हो॒व॒न॒स्पति॑मशं॒स्ती॒र्वि॒हि॒नी॒न॒शः॑ ।
मो॒त॒सू॒रो॒अ॒हृ॒ए॒वा॒च॒न॒ग्री॒वा॒आ॒द॒ध॒ते॒वेः॑ ॥ १७ ॥

मा । का॒क॒म्ब॒वी॒र॑म् । उ॒त् । उ॒हृः॑ । व॒न॒स्प॒ति॑म् । अ॒शं॒स्तीः॑ । वि॒ ।
हि॒ । नी॒न॒शः॑ । मा । उ॒त् । सू॒रः॑ । अ॒हृ॒रि॒ति॑ । ए॒व । च॒न॒ ।
ग्री॒वाः॑ । आ॒द॒ध॒ते॑ । वे॒रि॒ति॒वेः॑ ॥ १७ ॥

ऋषिः पुत्रपौत्रसहितमात्मानंबहुपक्ष्याश्रयवनस्पतित्वेन रूपयन्तस्यानुच्चारमाशास्ते हे-
पूपन् माकाकंबीरंकाकानांभर्तारंवनस्पतिवृक्षंमाउहृहः उद्गर मावाधस्व पुत्रपौत्रादिभिः स-
स्वीभूतैरुपेतंअन्यैश्चबहुभिराश्रितंमांमाहिंसीरित्यर्थः हिशब्दश्चार्थे अशस्तीरशंसनीयाः अशं-
सनीयस्यदुःखस्यकीर्तयित्रीर्वाशत्रुभूताः प्रजाः विनीनशोहि विनाशयच मोतमाचसूरः भेरकः
शत्रुः एवएवंमाअहःअस्मान्माहार्पादि एवमित्यभिसंबन्धात् आख्यातत्पोदात्तत्वाच्चअश्रुतोपि-
यथेतेतद्वाक्येध्याहियते ग्रीवाःगिरन्तिअन्तरवस्थापयन्तिबध्नन्तीतिग्रीवाःदामानि यथाव्या-
धाःवेःपक्षिणोहरणार्थं ग्रीवाः दामानिजाडरूपाणिआदधते भूम्यानिदधते तैश्चनिर्हितैः पक्षि-
णोहरन्ति एवमस्मान्बन्धनोपायैःशत्रुमाहार्पादित्यर्थः ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी-

दृ॒ते॒रि॒व॒ते॒ष्ट॒क॒म॒स्तु॒स॒ख्य॒म् ।

अ॒च्छि॒द्र॒स्य॒द॒धु॒न्व॒तः॒सु॒पूर्णा॑स्य॒द॒धु॒न्व॒तः॑ ॥ १८ ॥

स्तुपेजनमितिपंचदशर्चपद्यसूक्तं भारद्वाजस्यऋजिश्चनआर्षं वैश्वदेवं आंयापट्पंचाशद-
क्षराशकरी शिष्टास्त्रिष्टुभः तथाचानुक्रान्तं—स्तुपेपंचोनाऋजिश्वाहवैश्वदेवंहंशकर्यन्तमिति ।
व्यूह्नेदशरात्रेपंचमेहनिद्दवैश्वदेवनिविद्यानं सूत्रितंच—ऋभुर्विश्वास्तुपेजनमिति वैश्वदेवमिति ।
आयामहानानीवितेजप्या ।

तैषामथमा—

स्तुपेजनं सुव्रतं नव्यसीभिर्गीर्भिर्मित्रावरुणासु म्रयन्तां ।
तआगमन्तु तद्ब्रह्मश्रुवन्तु सुक्षत्रासोवरुणो मित्रो अग्निः ॥ १ ॥
स्तुपे । जनम् । सुव्रतम् । नव्यसीभिः । गीःऽभिः । मित्रावरुणा ।
सुम्रयन्तां । ते । आ । गमन्तु । ते । ब्रह्म । श्रुवन्तु ।
सुक्षत्रासः । वरुणः । मित्रः । अग्निः ॥ १ ॥

सुव्रतं सुकर्माणं जनद्वैजं जनदेवसंघं नव्यसीभिः नवतराभिर्गीर्भिः स्तुतिभिः स्तुपे अहंस्तुपे
तथा मित्रावरुणामित्रः प्रभीयते स्त्रायकः वरुणः पापानां निवारयिता एतावपि देवैस्तौमि कीदृशौ
सुम्रयन्तां सुभ्रं सुखं स्तोतृणामिच्छन्तौ सुक्षत्रासः शोभनव टास्ते वरुणादयः सर्वे देवाः इहास्मिन् यज्ञे-
आगमन्तु आगच्छन्तु वेतादृशाः श्रुवन्तु अस्मदीयाः स्तुतीः श्रुवन्तु च अत्र मित्रादीनां परिगणन-
मुपलक्षणं सूक्तस्य सर्वस्य देवताप्रतिपादकत्वात् अतएव पूर्वजनमिति सामान्यनिर्देशः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

विशो विशो ईड्यं मध्वरेषु अट्टमः क्रतुमरतिं युवत्योः ।
दिवः शिशुं सहसः सनुमाग्रं यज्ञस्यै क्रतुमरुपं यजं ध्यै ॥ २ ॥
विशःऽविशः । ईड्यंम् । अध्वरेषु । अट्टमः क्रतुम् । अरतिम् ।
युवत्योः । दिवः । शिशुम् । सहसः । सनुम् । अग्निम् । यज्ञस्यै ।
क्रतुम् । अरुपम् । यजं ध्यै ॥ २ ॥

—विशो विशः सर्वस्याः प्रजायाः अध्वरेषु यज्ञेषु ईड्यं क्रतिवर्ग्यः स्तुत्यं अट्टमः क्रतुं दर्पं हितकर्मा-
णं अमृदप्रज्ञं वा युवत्योर्षां वा पृथिव्योररतिमभिगन्तारं अर्थस्वामिन्दिवोद्युलोकस्य शिशुं पुत्रं दि-

वस्परिपथमंजज्ञेअग्निरितिनिगमः । अथवादिवःस्तोतुःपुत्रभूतं तथापिनिगमोभवति त्वंपुत्रोभव-
सियस्तेविधंदिदि सहसोवदस्यस्तनुंपुत्रंयज्ञस्ययागस्यकेतुंप्रज्ञापकं अरुपमारोचमानं एवंगुण-
कर्माग्निजघ्यैयदुंस्तुपइत्यनुपप्यते स्तुपेस्तुषे ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अरुपस्यदुहितराविरूपेस्तृभिरन्यापिपिशेसूरोअन्या ।
मिथस्तुराविचरन्तीपावकेमन्मश्रुतनक्षतऋच्यमाने ॥ ३ ॥

अरुपस्य । दुहितरा । विरूपेइतिविरूपे । स्तृभिरः । अन्या ।
पिपिशे । सूरोः । अन्या । मिथःइतुरा । विचरन्तीइतिविचरन्ती ।
पावके इति । मन्म । श्रुतम् । नक्षतः । ऋच्यमाने इति ॥ ३ ॥

इयमहोरात्रयोःस्तुतिः अरुपस्यरोचमानस्यस्येस्यदुहितरौ सूर्येणहिअहोरात्रयोर्विभा-
गःक्रियते अतस्तदधीनात्मलाभत्वात्तस्यदुहितरावित्युच्यते विरूपेशुक्लकृष्णतयानानारूपेतयो-
रन्याएकारात्रिःस्तृभिरनक्षत्रैः पिपिशेपिशयते संश्लिष्यते पिशअवयवइतिधातुः अन्याअहरात्मि-
कादुहिता सूरःसूर्येणपिपिशेसंश्लिष्यते तेचनक्षत्रैःसूर्येणचालंकरतेभवतइत्यर्थः मिथस्तुरापरस्प-
रंवाययंत्यौअहारात्रिर्निकृत्ये रात्र्याचाहरितिपरस्परंवाधः अतएवविचरन्तीविविधंपृथक्चरं-
त्यौपावकेसर्वस्यशोधयिष्यौ एवंभूतेअहश्चरात्रिश्रक्त्यमाने अस्माभिःस्तूयमानेसत्यौ श्रुतं
श्रोतव्यंमन्ममननीयं स्तोत्रमस्मत्कृतंनक्षतःव्यामुतां ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

प्रवायुमच्छावृहतीमनीपावृहद्र्येयिंविश्ववारंरथप्राम् ।
द्युतद्यामानियुतःपत्यमानःकविःकविर्मियक्षसिप्रयज्यो ॥ ४ ॥

प्र । वायुम् । अच्छ । वृहती । मनीपा । वृहत्सूर्यम् ।
विश्ववारम् । रथप्राम् । द्युतद्यामा । निद्युतः । पत्यमानः ।
कविः । कविम् । द्यक्षसि । प्रयज्योइतिप्रयज्यो ॥ ४ ॥

बृहतीमहतीमनीपास्मदीयास्तुतिः वायुमच्छाभिमुख्येनप्रगच्छन्नु उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रिया-
ध्याहारः कीदृशंवायुं बृहद्रथिमहाधनं विश्ववारं विश्वैर्वरणीयं संभजनीयंरथपां रथस्यात्मी-
यस्यपातारंपूरयितारं यद्वा स्तोतृणारंथंघनैःपूरयितारं अथप्रत्यक्षस्तुतिः हेप्रयज्यो प्रकर्षेणयष्ट-
व्य वायो द्युतयामा प्रदीप्तयानःनियुतःआत्मीयरथयोज्याःवडवाःताःपत्यमानःअभिपतन् अभि
गच्छन् यद्वा पत्यविरैश्वर्यकर्मा तासांवडवानामीश्वरःकविःक्रान्तदर्शी एवंभूतस्त्वंकविभेधाविनं
स्तोतारंइयक्षसि धनेनपूजय ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

समेवपुंश्छदयदश्विनोरथोरथोविरुक्मान्मनंसायुजानः ।

येननरानासत्येपयध्यैवर्तिर्याथस्तनयायत्मनेच ॥ ५ ॥ ५ ॥

सः । मे । वपुः । छदयत् । अश्विनोः । यः । रथः । विरुक्मान् ।

मनंसा । युजानः । येन । नरा । नासत्या । इपयध्यै ।

वर्तिः । याथः । तनयाय । त्मने । च ॥ ५ ॥

अश्विनोःस्वभूतःसरथः मेमदीयंवपुः शरीरंछदयत्छादयत् तेजसाआछादयत् योरथो-
विरुक्मान्निरोचनवान् विशेषेणदीप्यमानः मनसामनोव्यापारमात्रेणयुजानःअश्वैःसंयुज्यमानो-
भवति हेनारानेतारौ हेनासत्यासत्यस्वभावौ सत्यनेतारौ नासिकाप्रभवौवा अश्विनौ येनरथेन
वर्तिःस्तोतृगृहं तनयायपुत्रायत्मनेआत्मनेतत्पित्रेस्तोत्रेचइपयध्यै कामान्प्रापयितुंयाथः गच्छथः
सरथइतिपूर्वत्रान्वयः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेपंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

पर्जन्यवातावृषभापृथिव्याःपुरीपाणिजिन्वत्मप्यानि ।

सत्यंश्रुतःकव्योयस्यंगीभिर्जगतःस्थातर्जगदाकृणुध्वम् ॥ ६ ॥

पर्जन्यवाता । वृषभा । पृथिव्याः । पुरीपाणि । जिन्वत्म् ।

अप्यानि । सत्यंश्रुतः । कव्यः । यस्यं । गीःइतिः । जगतः ।

स्थातः । जगत् । आ । कृणुध्वम् ॥ ६ ॥

हेपर्जन्यवाता पर्जन्यवायू वृषभावृष्टेःकर्तारोपृथिव्याः अन्तरिक्षनामैतद् अन्तरिक्षाद्
आप्मानि आप्तव्यानिपुरीयाणिपूरकाण्युदकानि जिन्वतंघोरयतं उत्तरोर्ध्वोमारुतः हेसत्यश्रुतः
सत्यस्यस्तोत्रस्यश्रोतारः कचयोमेधाविनोमरुतः यस्यस्तोतुःगीर्भिःस्तुतिभिःयूयंस्तुताभवथ त-
स्यस्तोतुःजगत्स्थावरजंगमात्मकंसर्वप्राणिजातंआरुणुध्वं आभिमुरख्येनकुरुत हेजगतःस्थातःग-
णाभिमायमेकवचनं स्थावरजंगमात्मकस्यजगतोवस्थापकहेमरुद्रणेतिर्योज्यं ॥ ६ ॥

अन्वारंभणीपायांसारस्वतस्यहविषोयाज्यापावीरवीकन्या-
चित्रायुःशीपिवांसंसारस्वतइति । एकादशिनसारस्वतेपशौएपैवपुरोडाशस्ययाज्या सूत्रितंच-
पावीरवीकन्याचित्रायुर्यंस्तेस्तनःशशयोमयोभूरिति । आग्निमारुतेशस्त्रेप्येषा सूत्रितंच-राका-
गहमितिद्वेषावीरवीकन्याचित्रायुरिति ।

सैपासृक्सेसप्तमी-

पावीरवीकन्याचित्रायुःसरस्वतीवीरपत्नीधियंघात् ।
ग्नाभिरच्छिद्रंशरणंसजोपादुरार्धपृगृणतेशर्मयंसत् ॥ ७ ॥
पावीरवी । कन्या । चित्रःआयुः । सरस्वती । वीरःपत्नी ।
धियंम् । घात् । ग्नाभिः । अच्छिद्रम् । शरणम् । सजोपाः ।
दुःआर्धम् । गृणते । शर्म । यंसत् ॥ ७ ॥

पावीरवीशोधयित्री कन्याकमनीया चित्रायुश्चित्रगमनाचित्रान्नावा वीरपत्नीवीरः प्रजा-
पतिः पविर्यस्यास्तादृशी यद्वा वीराणांशस्त्रयित्री एवंभूतासरस्वतीधियं अस्मदीयंकर्मयज्ञाख्यं
धावदधतु धारयतु ददातु वाशब्देनप्रतिपादितोसर्थोनुधीयते अपिचग्नाभिर्देवपत्नीभिः सजोपाः
सहमीयमाणाः यद्वाग्नाःगायत्र्यादीनिच्छंदांसि छन्दांसिवैर्मांइतिश्रुतेः । तैःसहमीयमाणाःगृणते
स्तुवते मह्यंअच्छिद्रंछिद्ररहितंदुरार्धं शत्रुभिः शीतवातादिभिश्चधर्षितुमशक्यं शरणंगृहं श-
र्मसुखंचयंसत्प्रयच्छतु ॥ ७ ॥

एकादशिनैपौष्णेपशौपथस्पथइतिहविषोयाज्या सूत्रितंच-पथस्पथःपरिपतिवचस्या-
वृहस्पतेयापरमापरावदितिद्वेइति ।

अथाष्टमी—

पथस्पथःपरिपतिवचस्याकामेनकृतोअभ्यानर्कम् ।
 सनोरासच्छुरुधश्चन्द्राग्राधियंथियंसोपधातिप्रपूपा ॥ ८ ॥
 पथःस्पथः । परिपतिम् । वचस्या । कामेन । कृतः । अभि ।
 आनट् । अर्कम् । सः । नः । रासत् । शुरुधः । चन्द्राग्राः ।
 धियंथियम् । सोपधाति । प्र । पूपा ॥ ८ ॥

पथस्पथः सर्वस्यमार्गस्यपरिपतिमधिपतिअर्कमचनीयं पूषणं कामेनकाम्यमानेनफलेन
 कृतोवशीकृतःस्तोता वचस्यास्तुत्याअभ्यानट् अभ्यभ्रुतां प्रामोतु सचपूपा नोस्मर्ष्यंशुरुधः
 शुचोरोधयित्रीर्गाः चन्द्राग्राः चन्द्रमितिहिरण्यनाम हिरण्यप्रमुखाः यद्वास्वर्णश्रृंगाः रासद्-
 दातु रादानेअस्माल्लेदिरूपं तथाधियंथियंसर्वैस्मदीयंकर्म सपूपाप्रसीपधातिप्रसाधयतु ॥ ८ ॥

वाष्ट्रेपशौपथमभाजमितिहविषोयाज्या सूत्रितंच—पथमभाजंयशसंवयोधांसोमापूषणाज-
 ननारयीणामितिसूक्तमिति ।

सैपासूक्तेनवमी—

प्रथमभाजंयशसंवयोधांसुपाणिदेवसुगभस्तिमृभ्वम् ।
 होतायक्षद्यजतंपस्त्यानामग्निस्त्वष्टारंसुहृव्विभावा ॥ ९ ॥
 प्रथमंभाजम् । यशसम् । वयःस्पथम् । सुपाणिम् ।
 देवम् । सुहृगभस्तिम् । ऋभ्वम् । होता । यक्षत् । यजतम् ।
 पस्त्यानाम् । अग्निः । त्वष्टारम् । सुहृव्वम् । विभावा ॥ ९ ॥

५२मभाजं प्रथमेउत्पत्तिकालएवत्रिभकारंजंतूनां यावच्चौवैरेतसःसिक्तस्त्वष्टाररूपा-
 णिविकरोतितावच्चोपैतत्प्रजायतइतिश्रुतेः । यशसंयशस्विनं ययोधांवयसोन्नस्यहविलक्ष-
 णस्यधातारं धारयितारं यद्वा स्तोत्रज्योन्नप्रदं सुपाणिहस्तस्यमणिवंधादूर्ध्वप्रदेशः पाणिः
 शोभनपाणिकंदेवदानादिगुणयुक्तंसुगभस्तिं गभस्तिरितिबाहुनाय शोभनदोर्दंडं ऋभ्वंउरुभास-

मानं महान्वापस्त्यानां पत्न्यमिति गृहनाम तत्स्थानांयजतंयष्टव्यं गृहस्थैर्यजनीयमित्यर्थः
सुहवंसुखेनहातुराक्यं एवंभूतंत्वदारंहोतादेवानामाहाता विभावा दीप्यमानोभिः यक्षदयजत्
अनेनहविषामयजतु ॥ ९ ॥

अथदशमी-

भुवंनस्यपितरंगीर्भिरुभीरुद्रंदिवावर्धयारुद्रमक्तौ ।

बृहन्तमृष्वमजरंसुपुन्नमृधंघुवेमकविनेपितासः ॥ १० ॥ ६ ॥

भुवंनस्य । पितरम् । गीःऽभिः । आभिः । रुद्रम् । दिवा ।

वर्धय । रुद्रम् । अक्तौ । बृहन्तम् । ऋष्वम् । अजरम् । सुपुन्नम् ।

ऋधक् । हुवेम् । कविना । इपितासः ॥ १० ॥ ६ ॥

भुवनस्यभूतजातस्यपितरंपादयितारुरुद्रं रुद्रःखंतद्वावयितारमीश्वरं आभिर्गीर्भिःस्तुति-
भिःदिवाअहनिहेस्तोतर्वर्धय अक्तौरान्यांचतमेवरुद्रंस्तुतिभिर्वर्धय वयंचकविनामातेनरुद्रेण-
पितासःप्रेषिताःप्रेरिताःसन्तः बृहन्तंमहान्तंऋधंदर्शनीयमजरंजरारहितं सुपुन्नंशोभनसुखं एवं-
गुणविशिष्टंरुद्रंऋधक् ऋधंसृष्टंयथाभवतितथाहुवेम स्तवाम ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेपष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

अथैकादशी-

आयुवानःकवयोयज्ञियासोमरुतोगुन्तगृणतोवरस्याम् ।

अचित्रंचिद्धिजिन्वथावृधन्तंइत्थानक्षन्तोनरोअङ्घ्रिस्वत् ॥११॥

आ । युवानः । कवयः । यज्ञियासुः । मरुतः । गुन्त । गृणतः ।

वरस्याम् । अचित्रम् । चित् । हि । जिन्वथ । वृधन्तः । इत्था ।

नक्षन्तः । नरः । अङ्घ्रिस्वत् ॥ ११ ॥

हेयुवानोन्तियतरुणाः कवयः प्राज्ञाः यज्ञियासोयज्ञार्हाः एवंभूताहेमरुतः गुणतःस्तुवतः
वरस्यांवरणीयांस्तुतिमतिआगन्त आगच्छत अपिच हेनरोनेतारोमरुतः इत्थाइत्यमनेनप-

कारेणवृधन्तोवर्धमानाः यद्वा इत्थाअमुत्रान्तरिक्षेनक्षन्तोव्यामुवन्तः अंगिरस्वत्अंगिरसोगम-
नशीलारश्मयः तेयथाशीर्घनभस्थलं व्यामुवन्ति तद्वत् यद्वाऋषयएवांगिरसः तद्वत्शीघ्रगामिनः
एवंभूतायूयं अचित्रंचित्ओपधिवनस्पतिभिर्निविडोदेशश्चित्रंतद्विलक्षणं ओपध्यादिभिर्वियुक्त-
मपिदेशंजिन्यथ वृष्ट्यातर्पयथ हीतिपूरणः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

प्रवीरायप्रतवसेतुरायायूथेवपशुरक्षिरस्तम् ।

सपिस्पृशतितन्विश्रुतस्यस्तृभिर्ननाकंवचनस्यविपः ॥ १२ ॥

प्र । वीराय । प्र । तवसे । तुराय । अज । यूथाइव । पशुःरक्षिः ।

अस्तम् । सः । पिस्पृशति । तन्वि । श्रुतस्य । स्तृभिः । न ।

नाकम् । वचनस्य । विपः ॥ १२ ॥

वीरायविक्रान्तायविविधंशत्रूणामीरकायवा मरुद्गणाय प्राज हेस्तोतः स्तुतिप्रगमय तथा
तवसेबलिनेतुरायक्षिप्रगमनायचतस्मैगणायमाज तत्रदृष्टान्तः—पशुरक्षिःपशुपालकः यूथेव स-
यथागोयूथानिसायंकालेअस्तंगृहंशीघ्रगमयति तद्वत् शीघ्रंस्तुतिप्रयेत्यर्थः सचमरुद्गणः वचन-
स्यवक्तुःविपःविपस्यमेधाविनःस्तोतुःश्रुतस्य क्रियाग्रहणमपिकर्तव्यमितिकर्मणःसंपदानत्वाच्च-
तुष्ट्यर्थेपठी श्रुतंश्रोतव्यंस्तोत्रं तन्वि आत्मीयेशरीरेपिस्पृशतिस्पर्शयतु संश्लेषयतु तत्स्तोत्रं
हृद्गतंभवत्वित्यर्थः स्पर्शनेदृष्टान्तः—स्तृभिर्ननाकं यथानक्षत्रैर्नाकमन्तरिक्षंस्पर्शयतिसंश्लेषयति
तद्वत् ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

योरजांसिविममेपार्थिवानित्रिश्चिद्विष्णुर्मनवेवाधितार्य ।

तस्यतेशर्मन्नुपदद्यमानिरायामदेमतन्वाइतनाच ॥ १३ ॥

यः । रजांसि । विष्णुमे । पार्थिवानि । त्रिः । चित् । विष्णुः ।

मनवे । वाधितार्य । तस्य । ते । शर्मन् । उपदद्यमानि । राया ।

मदेम् । तन्वा । तना । च ॥ १३ ॥

योविष्णुःधावितायअसुरोहैसिताय मनयेप्रजापतये तदर्धैपार्धवानिपृथिव्यासंबद्धानि
रजांसिलोकान्नीललोकानितियावत् त्रिधिवविममे चिदित्यवधारणे त्रिभिरेवविक्रमणैः परि-
मितवान् हेविष्णो तस्यतादृशस्यतेवव तृतीयार्थेपठो ईदृशेनत्वयाउपदद्यमाने अस्मभ्यंदीयमाने
शर्मन्शर्मणिगृहेहेसुखेवावर्तमानाःसन्तोवयं रायाधनेनतन्वारोगादिरहितेनशरीरेणच तनातन-
येनपुत्रेणच मदेम मोदेम हृष्टाभवेम ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

तन्नोर्हिर्वृध्वोअन्द्रिर्कैस्तत्पर्वतुस्तत्सविताचनोधात् ।
तदोपंधोभिरभिरातिपाचोभगःपुरंधिर्जिन्वतुप्रराये ॥ १४ ॥
तत् । नः । आर्हिः । वृध्व्यः । अतुहभिः । अर्कैः । तत् । पर्वतः ।
तत् । सविता । चनः । धात् । तत् । ओपंधीभिः । अभि ।
रातिहसाचः । भगः । पुरंधधिः । जिन्वतु । प्र । राये ॥ १४ ॥

बुध्वःबुध्नमंतरिक्षंतत्रभवःअहिः एत्यन्तरिक्षइत्यहिः उर्कंच-अहिरयनादैत्यंवरिसईति ।
एतत्पदद्वयाभिधेयोदेवःअर्कैः अर्चनसाधनैर्मंत्रैःस्तुपमानःसन्तोस्मभ्यंततलोकेप्रसिद्धंचनोर्न अ-
न्द्रिःउदकैःसार्धंधावद्घातु विदधातु प्रयच्छतु पर्वतःपुरयिता पर्वपुरणेइतिधातुः यद्वा पर्ववत्वज्जं-
पर्वतःतद्वा न् पर्वतस्यगिरेःशत्रुरितिवापर्वतःसचतन्नोदधातु तथासविताभेरकोदेवश्चतन्नोदधातु
अपिचरातिपाचःरातिदानंसचन्तेसेवन्तइतिरातिपाचोविश्वेदेवाः तेचओपंधीभिः ओपःपाकःआ-
मुधीयतइतिओपधयस्तिष्ठमापाद्याः ताभिःसार्धंतदन्नमभिमयच्छन्तु तथापुरंधिर्वृध्वीःबहुप्र-
ज्ञोवाचबहुकर्मावाभगोभजनीयएतत्संज्ञोदेवश्चरायेधनार्थं प्रजिन्वतु अस्मान्प्रेरयतु ॥ १४ ॥

अथपंचदशी-

नूनोर्गार्थिर्ध्वंचर्षणिप्रांपुरुवीरिंमहःकृतस्यंगोपाम् ।
क्षयंदाताजर्ष्येनजनान्स्पृधोअर्देवीरभिक्षमामवि-
शाअर्देवीरभ्याश्रवाम ॥ १५ ॥ ७ ॥

नु । नुः । रयिम् । रथ्यम् । चर्षणिऽप्राम् । पुरु॒ध्वीरंम् । महः । ऋतस्य ।
 गो॒पाम् । क्षयम् । दा॒त । अ॒जरम् । येन । जना॑न् । स्पृधः । अ॒दे॒वीः ।
 अ॒भि । च । क्रमा॑म् । विशः । आ॒दे॒वीः । अ॒भि । अ॒श्रवा॑म् ॥ १ ५ ॥ ७ ॥

हेसर्वदेवाः नोस्मभ्यंनुक्षिप्रंरयिधनंक्षयंगृहं च दात प्रयच्छत कीदृशंरयि रथ्यंरथसंबन्धिर्न-
 रथयुक्तमित्यर्थः चर्षणिमां चर्षणयोमनुष्यास्तेपांपूरयितारं पुरुवीरं वीर्यांजायन्तइतिवीराःपुत्रा-
 दयः बहुभिःवीरैरुपेतं महोमहूतःऋतस्ययज्ञस्यगोपांरक्षकंदक्षिणांरूपेणधनेनहियज्ञोरक्षयते मृ-
 तोयज्ञस्त्वदक्षिणइतिवचनात् कीदृशंक्षयं अजरंजरारहितं येनरयिणाक्षयेणचजनानशत्रून्स्पृधः
 स्पर्धमानाः अदेवीःअदेवसंबन्धिनीरासुरीःसेनाश्च अभिक्रमाम अभिभवेम तथाआदेवीःआ-
 गतादेवायासुहृविःस्वीकारार्थं ताआदेव्यः तादृशीश्चविशःप्रजाःयज्ञानुष्ठापिनीःयेनधनेनगृहेण
 चअभ्यश्रवाम अभिपामवाम तादृशंधनंगृहंचदातेत्यन्वयः ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

॥ इतिपठेमंडलेचतुर्थोनुवाकः ॥ ४ ॥

पंचमेनुवाकेद्वादशसूक्तानि तत्रहुवेवइतिपंचदशर्चंप्रथमंसूक्तं ऋजिभ्वनआर्षं बहुदेवताकं
 त्रैष्टुभं हुवेवइत्यनुक्रान्तं गतःसूक्तविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

हु॒वे॒वो॒दे॒वी॒म॒दि॒ति॒न्मो॒भि॒र्मृ॒ळी॒का॒य॒व॒रु॒णं॑मि॒त्र॒म॒ग्नि॒म् ।

अ॒भि॒क्ष॒दा॒म॒र्य॑म॒णं॑सु॒शे॒वं॒त्रा॒तृ॒न्दे॒वान्॑स॒वि॒तारं॑भ॒गं॑च ॥ १ ॥

हु॒वे । वः । दे॒वी॒म् । अ॒दि॒ति॒म् । नमः॑ऽभिः । मृ॒ळी॒का॒य॒म् । व॒रु॒णम् ।

मि॒त्र॒म् । अ॒ग्नि॒म् । अ॒भि॒क्ष॒दा॒म् । अ॒र्य॑म॒णम् । सु॒शे॒वम् ।

त्रा॒तृ॒न् । दे॒वान् । स॒वि॒तारं॑म् । भ॒गं॑म् । च ॥ १ ॥

हेदेवाः वोयुष्माकंमातरंदेवींघोतमानां अदितिंअखंडनीयां अदीनांवा एतःसंज्ञादेवतांमृ-
 ळीकायसुखाथंनमोभिःनमस्कारैःस्तोत्रैर्वाहुवे ह्यामि स्तौमि तथावरुणंवारकं मित्रंमतीतेस्त्वा-
 मकं देवं अभिंचएतांश्चदेवान्मोभिर्हुवेतथाअभिक्षदां क्षदिर्हिंसाकर्मां अभिक्षत्तारं शत्रूणां
 हिंसितारं सुशेवं सुसुखंअर्थमणंचनमोभिर्हुवे सवितारंभगंचनमोभिर्हुवे किंचहुना त्रातृन्पाल-
 पितृन्सर्वान्देवान्मोभिःस्तोत्रैर्हुवेस्तौमि ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

सु॒ज्योति॑षःसूर्य॑दक्ष॑पितृ॒ननागा॑स्त्वेसु॑महो॒वीहि॑दे॒वान् ।
द्वि॒जन्मा॑नो॒यऋत॑सा॒र्षःस॒त्याःस्व॑र्वन्तो॒यज॑ताअ॒ग्निजि॒ह्वाः ॥ २ ॥
सु॒ज्योति॑षः । सूर्य॑ । दक्ष॑दपितृन् । अ॒नागाःऽत्वे । सु॒ष्टमहः॑ । वी॒हि ।
दे॒वान् । द्वि॒जन्मा॑नः । ये । ऋत॑सार्षः । स॒त्याः । स्वःऽवन्तः ।
य॒ज॒ताः । अ॒ग्नि॒जि॒ह्वाः ॥ २ ॥

हेसुमहः शोभनदीप्ते सूर्यं सर्वस्यपेरक दक्षपितृदक्षःपितृमहोषेपातिदक्षपितरः पितृशब्दो-
हितापान्येनपूर्वपुरुषत्वमात्रंभ्रूते यथाआहंपितृन्सुविद्वान्अवित्सीति । एषांदक्षपितृत्वंचअदिति-
र्सजनिष्टेतिमंत्रादवगम्यते । ईदृशान्ज्योतिषःशोभनज्योतिष्कान् देवान् अनागास्त्वेअनपराधत्वे
बोहिकामपस्व यथास्माकंपरपरायतेनकुर्वन्तितथाकुर्यादित्यर्थः येदेवाःद्विजन्मानःद्वयोर्लोकयो-
र्जायमानाः प्रादुर्भवन्तः ऋतसापः ऋतंपशंसंप्रशन्तः सत्याःअवितथाःसत्यवादिनोवा स्वर्वन्तोध-
नवन्तः यजतापष्टव्याः अग्निजिह्वाःअग्निःजिह्वास्थानीयोषेपाते एवंप्रभृतायेदेवाःसन्ति तावदेवा-
न्वीहीत्यन्वयः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

उ॒न॒द्या॒वापृ॑थि॒वीक्ष॒त्रमु॑रु॒वृह॑द्भो॒दसी॑शर॒णंसु॑पु॒म्ने ।
म॒ह॒स्कर॑थो॒व॒रि॒वो॒यथा॑नो॒स्मेक्ष॑यां॒धिप॑णे॒अने॑हः ॥ ३ ॥
उ॒न । द्या॒वापृ॑थि॒वी इति॑ । क्ष॒त्रम् । उ॒रु । वृ॒हत् । रो॒दसी॑ इति॑ ।
शर॒णम् । सु॒पु॒म्नेइति॑सु॒ष्टमु॒म्ने । म॒हः । क॒र॒थः । व॒रि॒वः । यथा॑ ।
नः । अ॒स्मे इति॑ । क्ष॒यां॒य । धि॒प॒णे इति॑ । अ॒ने॒हः ॥ ३ ॥

उवापिच हेद्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ उरुविस्तीर्णक्षत्रंवलंकरथः कुरुतं तथारोदसी
द्यावापृथिव्यौ सुपुम्ने सुसुप्ते युवांवृहन्महच्छरणंगृहंचकरथः कुरुतं महोमहव वरिवोधनो-
स्माकंयथास्यावतथाकुरुतमित्यर्थः अपिच हेधिपणे धारयिष्यौ द्यावापृथिव्यौ अनेहःपपरा-
हित्यंचअस्मेअस्माकंक्षमायनिवासार्थंकुरुतं ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

आनोरुद्रस्यसूनवो नमन्तामद्याहूतासो वसवो धृष्टाः ।
यदीमर्भमहतिवाहितासो वा धेमरुतो अह्वामदेवान् ॥ ४ ॥

आ । नः । रुद्रस्य । सूनुवः । नमन्ताम् । अद्य । हूतासः ।
वसवः । अधृष्टाः । यत् । ईम् । अर्भम् । महति । वा । हितासः ।
वाधे । मरुतः । अह्वाम् । देवान् ॥ ४ ॥

रुद्रस्यसूनवः पुत्रामरुतः अद्यास्मिन्काले आहूतासः आहूताः सन्तः नोस्मान्प्रतिआन-
मन्तां आनता भवन्तु आगच्छन्तु कीदृशाः वसवो वासयितारः अधृष्टाः अन्यैरर्हिसिताः यद्य-
दाईमेनान्मरुतो देवान् अर्भं अल्पे महति प्रभूते वा वाधे संग्रामे हितासो निहिताः स्थिताः सन्तो वयं
अह्वाम् आह्वयाम तदानीमद्येत्यन्वयः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

मिम्यक्षयेपुंरोदसीनुदेवीसिपक्तिपूपा अर्धयज्वा ।
श्रुत्वा हवमरुतो यद्धयाथभूमरिजन्ते अर्धनिप्रविक्ते ॥ ५ ॥ ८ ॥

मिम्यक्षं । येपुं । रोदसी । नु । देवी । सिपक्ति । पूपा ।
अर्धयज्वा । श्रुत्वा । हवम् । मरुतः । यत् । ह । याथ ।
भूमम् । रिजन्ते । अर्धनि । प्रविक्ते ॥ ५ ॥ ८ ॥

येषु मरुत्पुरोदसी रुद्रस्य पत्नी देवी द्योतमानामाध्यमिका वाक् मिम्यक्षं नुक्षिपंसंगच्छते तथा-
अर्धयज्वा स्तोतृन् अर्धयजन् समृद्धान् कुर्वन् योजति धनेन पूजयति तादृशः पूपापोपको देवश्च
सिपक्तिं यान्मरुतः सेवते अर्धयज्वा अर्धयजन् यजतीति यास्कः । हे मरुतस्ते यूयं हवमस्मदीयमा-
ह्वानं श्रुत्वा यद्ध यदा खलु याथागच्छथ तदानीं अर्धनिमार्गं प्रविक्ते गमनार्थं पृथक्कृते सति तत्र विद्य-
मानानि भूमभूतजातानि रिजन्ते कंप्न्ते तथा चमंत्रान्तरं—प्रवेपयन्ति पर्वतान् विचंचितिवनस्पतीनां ॥ ५ ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

अथषष्ठी-

अभित्यंवीरं गिर्वणसमर्चंन्द्रं ब्रह्मणाजरितुर्नवेन ।
 श्रवद्विद्व्वमुपचस्तवानोरासद्वाजाँउपमहोऽगृणानः ॥ ६ ॥
 अ॒भि । त्यम् । वी॒रम् । गि॒र्वण॑सम् । अ॒र्चं । इन्द्रंम् । ब्रह्म॑णा ।
 ज॒रि॒तः । न॒वे॒न । श्र॒वत् । इत् । ह॒वम् । उ॒प । च । स्त॒वा॒नः ।
 रा॒सत् । वा॒जाँ । उ॒प । म॒हः । गृ॒णानः ॥ ६ ॥

हेजरितःस्तोतः त्यंतंपसिद्धंवीरवीर्यवन्तंविशेषेणशत्रूणामीरकंवा गिवंणसंगिरांसंभक्तारं एवंविधमिन्द्रंनवेनाभिनवेनशोभनेनब्रह्मणास्तोत्रेण अर्च्यर्चंअभिष्टुहि सचस्त्ववानःस्तूयमानः सत् हवमस्मदीयंस्तोत्रंउपश्रवदित् उपश्रृणुयादेव अपिच गृणानःस्तूयमानइन्द्रः महोमहतः प्र भूतान्वाजान्अन्नानिचउपरासत् प्रदेयात् यतएवंअतःस्तुहीत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

ओमानंमापोमानुपीरमृक्तं धातंतोकायतनंयायशंयोः ।
 यूयंहिष्ठाभिपजोमातृर्तमाविश्वस्यस्थानुर्जगतोजनित्रीः ॥ ७ ॥
 ओ॒मानंम् । आ॒पः । मा॒नु॒पीः । अ॒मृ॒क्तम् । धा॒तं । तो॒काय॑ ।
 त॒न॒याय॑ । शम् । योः । यू॒यम् । हि । स्थ । भि॒प॒जः । मा॒तृ॒र्त॒माः ।
 वि॒श्व॒स्य॑ । स्था॒नुः । ज॒ग॒तः । ज॒नि॒त्रीः ॥ ७ ॥

हेआपः मानुपीर्मनुष्यहितायूयंअमृक्तमर्हितं ओमानंअवतिरक्षतीत्योमारक्षकमन्त्रंतो- कायपुत्रायतनयायतत्पुत्रायचधात धत्त प्रयच्छत तथाशंशमनमुपद्रवाणांयोर्विनंपृथकरणंच पृथक्कर्व्यानांघत्त प्रयच्छत कुतइत्यतआह-हियस्माद्यूयंमातृत्तमाः मातृभ्योप्यधिकाभिपजः स्थभवथ तस्माद्धतेत्यन्वयः कथं मातृभ्योप्यधिकंभैपज्यमस्तीत्यतआह-विश्वस्यसर्वस्य स्थातुः स्थावरस्यजगतोजंगमस्यजनित्रीर्जनयिष्योभवथ अतोयूयंभिपजःस्थ ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

आनोदेवःसंवितात्रायमाणोहिरण्यपाणिर्भजतोर्जगन्म्यात् ।
 योदत्रवाँउपसो नप्रतीकंन्यूणैतेदाशुपेवार्थाणि ॥ ८ ॥

आ । नः । देवः । सविता । त्रायमाणः । हिरण्यपाणिः ।
 यजतः । जग्म्यात् । यः । दत्रंश्चान् । उपसः । न । प्रतीकम् ।
 विष्कृणुते । दाशुषे । वार्याणि ॥ ८ ॥

त्रायमाणोरक्षन् हिरण्यपाणिःसुवर्णहस्तःहितरमणीयपाणिर्वा यजतोयष्टव्यः एवंभूतः
 सवितापेरकोदेवः नःअस्मान्आजगम्यादागच्छतु योदेवः दत्रवान्धनवान् उपसोनप्रतीकं उ-
 पसःप्रमुखमिव दाशुषेहवींषिदत्तवतेयजमानाय वार्याणि वरणीयानिधनानिष्कृणुते विवृणो-
 ति प्रकाशयति ससवितेत्यन्वयः ॥ ८ ॥

अथनवमी—

उतत्वंसूनोसहसोनोअद्यादेवाँअस्मिन्नध्वरेववृत्याः ।
 स्यामहन्तेसदमिद्रातौतवस्यामग्नेवसासुवीरः ॥ ९ ॥

उत । त्वम् । सूनो इति । सहसः । नः । अद्य । आ । देवान् ।
 अस्मिन् । अध्वरे । वृत्याः । स्याम् । अहम् । ते । सदम् ।
 इत् । रातौ । तव । स्याम् । अग्ने । अवंसा । सुवीरः ॥ ९ ॥

उतअपिच हेसहसःसूनो बलस्पपुत्राग्ने त्वंअद्यास्मिन्कालेनो स्पदीयेअस्मिन्नध्वरेयाग्ने दे-
 वान्यष्टव्यानिन्द्रादीन्आववृत्याः आवर्तयआगमय अपिचाहं तेतवरातौधनस्यदाने सदमित् स-
 र्वदैववर्तमानःस्यांभवेयं तथाहेअग्ने तवावसात्वदीयेनरक्षणेनसुवीरःशोभनैःवीरैःपुत्रपौत्रादिभि-
 र्रूपेनश्चस्यांभवेयं ॥ ९ ॥

अथदशमी—

उतत्यामेह्वमाजग्म्यातंनासत्याधीभिर्युवमङ्गविप्रा ।
 अत्रिंनमहस्तमसोमुमुक्तंनूर्धतनरादुरितादग्नीके ॥ १० ॥ ९ ॥

उत । त्या । मे । ह्वम् । आ । जग्म्यात् । नासत्या । धीभिः ।
 युवम् । अङ्ग । विप्रा । अत्रिम् । न । महः । तमसः । अमुमुक्तम् ।
 नूर्धतम् । नरा । दुःश्रुतात् । अग्नीके ॥ १० ॥ ९ ॥

उतअपिच हेनिषा प्राज्ञौ नासत्या सत्यस्वभावौ सत्यस्यनेतारीवा हे अश्विनौ त्यावौपेसि-
द्वौमुवंयुवांधीभिःपरिचरणकैःकर्मभिरुपेतं मेमदीयंहवस्तोत्रंअंग क्षिप्रं आजगम्यात् आगच्छत्
आगत्यच महोमहतस्त्वमसःअसुररुतादंधकारात् अत्रिन यथात्रिमृषिभ्यमुमुक्तं मोचितवन्तौस्थः
हेनरानेवारावश्विनौ तथास्मानपिअभीकेअज्यके प्राप्तेसंग्रामेदुरिताद्दुःखावशानुक्तावत्पूर्वअ-
स्मांस्तारयत् ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथैकादशी-

तेनोरायोद्युमतोवाजवतोदातारोभूतनृवतःपुरुक्षोः ।
दशस्यन्तोदिव्याःपार्थिवासोगोजाताअप्यामृळताचदेवाः ॥ ११ ॥

ते । नः । रायः । द्युमतः । वाजंश्वतः । दातारः । जूत ।
नृश्वतः । पुरुक्षोः । दशस्यन्तः । दिव्याः । पार्थिवासः ।
गोशजाताः । अप्याः । मृळता । च । देवाः ॥ ११ ॥

हेदेवास्तेयूयंद्युमतोदीपिमतः वाजवतोबलयुक्तस्यनृवतःनृभिःपुत्रादिभिरुपेतस्य पुरुक्षोःव-
हुभिःकीर्तनीयस्य रायोधनस्यनोस्मर्यंदातारोभूतभवत् अपिच दशस्यन्तः कामान्प्रयच्छन्तः
दिव्याःदिविभवाआदित्याः पार्थिवासः पृथिव्यांभवावसवः गोजाताःगौःपृथिर्माध्यमिकावाकृतवः
उत्पन्नामरुतः अप्याःअप्सुअन्तरिक्षेभवाःरुद्राश्च तेसर्वेयूयंअस्मान्मृळत सुखयत ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

तेनोरुद्रःसरस्वतीसजोषामीह्रुष्मन्तोविष्णुर्मृळन्तुवायुः ।
ऋभुक्षावाजोद्वैव्योविधातापर्जन्यावातापिप्यतामिर्षनः ॥१२॥

ते । नः । रुद्रः । सरस्वती । सजोषाः । मीह्रुष्मन्तः । विष्णुः ।
मृळन्तु । वायुः । ऋभुक्षाः । वाजः । वैव्यः । विधाता ।
पर्जन्यावाता । पिप्यताम् । इर्षम् । नः ॥ १२ ॥

मीळ्ळुष्मन्तोवर्षणवन्तःतेदेवाः नोस्मान्मृळन्तुमृळयन्तुसुसयन्तु केतेइतिचेदुच्यते—रुद्रःस-
रस्वतीचसजोपाः सहमीयमाणाः विष्णुर्वायुश्चक्रुक्षाः ऋभुर्विष्वावाजइतित्रयःसौधन्वनाः ते-
षामाद्यः ऋभुश्चवाजोन्तिमश्वउपलक्षणमेतत् विष्वाचदैव्योदेवेभ्योहितः विधाताप्रजापतिश्च अ-
पिचपर्जन्यावातापर्जन्यश्चवायुश्चउभौ नोस्मभ्यमिपमर्न्नपिप्यतांवर्धयतां ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी—

उ॒तस्व॑दे॒वःस॒वि॒ताभ॑गो॒नोपा॑नपा॒दवतु॑दानु॒पप्रिः ।

त्वष्टा॑दे॒वेभिर्ज॑नि॒भिःस॒जोपा॒द्योर्दे॒वेभिः॑ पृ॒थि॒वीस॑मु॒द्रैः ॥ १३ ॥

उ॒त । स्यः । दे॒वः । स॒वि॒ता । भ॑गः । नः । अ॒पाम् । नपा॑त् ।

अ॒वतु॑ । दानु॑ । प॒प्रिः । त्वष्टा॑ । दे॒वेभिः॑ । ज॒नि॒भिः । स॒जोपाः॑ ।

द्यौः । दे॒वेभिः॑ । पृ॒थि॒वी । स॑मु॒द्रैः ॥ १३ ॥

उतापिच स्यः सः यःपेरकतयासर्वत्रप्रख्यातः ससवितादेवःभगश्चअपांनपाञ्चअपामेव-
स्थानांपुत्रोमाध्यमिकोग्निः सचनोस्मान्तरक्षतु कीदृशोपांनपात् दानु दातव्यंघनंप्रिःप्रातापूरयि-
ता प्रापूरणइत्यस्मादाद्गमहनइतिकिनोलिङ्गद्वावाञ्जलोकव्ययेतिपटीप्रतिषेधः तथादेवेभिर्देवैः
जनिभिस्वत्पत्नीभिश्चसजोपाः सहमीतिस्त्वष्टाचदेवेभिर्देवैःसहमीयमाणा द्यौश्चसमुद्रैःसहमीयमा-
णा पृथिवीचएताश्चसर्वादेवताअस्मानवन्तु ॥ १३ ॥

आग्निमारुतेउतनोहिरित्येषा स्रविंतंच—उतनोहिर्बुध्न्यःशृणोतुदेवानांपत्नीरुशतीरवन्तुन-
इति ।

सैपासूक्तेचतुर्दशी—

उ॒तनो॑हिर्बु॒ध्न्यःशृ॑णोत्व॒जए॑क॒पात्पृ॒थि॒वीस॑मु॒द्रः ।

वि॒श्वेदे॒वाःक्र॑ता॒वृधो॑हु॒वानाः॑स्तु॒ताम॑त्राःक॒विश॑स्ताअ॒वन्तु ॥१४॥

उ॒त । नः । अ॒हिः । बु॒ध्न्यः । शृ॑णो॒तु । अ॒जः । ए॑क॒पात् ।

पृ॒थि॒वी । स॑मु॒द्रः । वि॒श्वे । दे॒वाः । क्र॑त॒वृधः । हु॒वानाः । स्तु॒ताः ।

म॒त्राः । क॒वि॒श॒स्ताः । अ॒वन्तु ॥ १४ ॥

उत अपि च अहिर्बुध्नोः सोमोऽस्माकं स्तोत्रं शृणोतु अजो जन्मरहितः एकः असहाय एव पयते गच्छ-
तीत्येकपाव एतत्पदद्वयाभिधेयो देवश्च पृथिवीसमुद्रश्च अस्मदीयं स्तोत्रं शृणोतु अपि च ऋतावृषः ऋ-
तस्य पत्नस्य सात्यस्य पावर्धयितारः हुवाणाः अस्माभिराहूयमानाः पूर्वेः ऋषिभिश्च स्तोत्रैः स्तुताः मं-
त्राः मंत्रणीमाः गुप्तभाषितव्याः मंत्रमतिपायावा कश्चिश्च स्ताः कविभिर्मंधाविभिर्ऋषिभिः शस्त्रैः शं-
सित्वा ईदृशाः विश्वे देवाः अवन्त्यस्मान् रक्षन्तु ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी-

एवानपातो मम तस्य धीभिर्भरद्वाजा अभ्यर्चन्त यकैः ।

ग्राहुतासो वसवो अर्धृष्टा विश्वे स्तुतासो भूता यजत्राः ॥ १५ ॥ १० ॥

एव । नपातः । मम । तस्य । धीभिः । भरद्वाजाः । अभि ।

अर्चन्ति । अर्कैः । ग्राः । हुतासः । वसवः । अर्धृष्टाः । विश्वे ।

स्तुतासः । भूत् । यजत्राः ॥ १५ ॥ १० ॥

एव एवं योर्हो देवास्तुतवान् तस्य मम ऋजिश्च नो नपातः पुत्राः भरद्वाजाः भरद्वाजगोत्रजाः सु-
होत्रादयः धीभिः स्तोत्रैर्ऋकैश्च नसाधने रभ्य चन्ति अभिष्टुवन्ति हेयजत्राः यष्टव्यो देवा हुतासः पुरो-
डाशादिभिर्होत्रिर्भुताः सर्पिताः वसवो निवासयितारः अर्धृष्टाः कैरप्यर्हिं सिताः एवं भूताः विश्वे वेस-
र्षे पूषं ग्राः देवपद्वयश्च स्तुतासो भूत् तैः सुहोत्रादिभिः स्तुता भवत् ॥ १५ ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमे दशमो वर्गः ॥ १० ॥

उदुत्यदितिपोडशर्चं द्वितीयं सूक्तं ऋजिश्च नो अर्पयेत् देवं त्रयोदशमाद्यास्ति सप्तपिण्डः षोडश-
नुष्टुप् शिष्टास्तिष्टुभः तथा चानुक्तान्तं-उदुत्यत्षोडशान्युपिण्डगनुष्टुपन्तमिति । गतः सूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा-

उदुत्यच्चक्षुर्महि मित्रयोराँ एति प्रियं वरुणयो रदं धम् ।

ऋतस्य शुचिं दर्शत मनीकं रुक्मो न दिव उर्दिता व्यधौत् ॥ १ ॥

उत् । ऊँ इति । त्यत् । चक्षुः । महि । मित्रयोः । आ । एति ।

प्रियम् । वरुणयोः । अदं धम् । ऋतस्य । शुचिं । दर्शतम् ।

अनीकम् । रुक्मः । न । दिवः । उत् । उर्दिता । वि । अधौत् ॥ १ ॥

त्यत् तत्प्रसिद्धं चक्षुः प्रकाशकं महिमहद्विस्तृतं मित्रयोर्वरुणयोःमियं मित्रशब्दोवरुणशब्द-
 श्वेतेरेतरयोगान्मित्रावरुणावुभावप्याचष्टेमित्रावरुणयोरतिप्रियं अदब्धं रक्षोभिरर्हिंसितं शुचिशुद्धं
 निर्मलं दर्शतं दर्शनीयं एवंभूतं ऋतस्यादित्यस्य अनीकतेजः आसर्वेषामभिमुखं उदेति उदच्छति
 उदिता उदितौ सूर्यस्योदये सति उदितं तत्तेजः दिवोन्तरिक्षस्य रुक्मो न भूषणमिव व्यद्यौत् विद्यो-
 त्ते प्रकाशते ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

वेद्यस्त्रीणि विदथान्येपादेवानां जन्मसनुतराच्च विप्रः ।
 ऋजुमर्तेपुष्टजिनाच्च पश्यन् अभिचष्टेसूरो अर्य एवान् ॥ २ ॥

वेद्यं । यः । स्त्रीणि । विदथानि । एषाम् । देवानाम् । जन्मं । सनुतः ।
 आ । च । विप्रः । ऋजु । मर्तेषु । पुष्टिना । च । पश्यन् ।
 अभिः । चष्टे । सूरः । अर्यः । एवान् ॥ २ ॥

यःसूर्यः स्त्रीणिसंख्यानि विदथानिवेदितव्यानि स्थानानि त्रीन्लोकान् वेदवेत्तिजाना-
 ति एषा एतल्लोकत्रयवर्तिना देवानां वसु रुद्रादित्यात्मकानां सनुतरं तर्हितनामैतत् अन्तर्हितं
 अपज्ञायमानं जन्मजननं च यो विमोमेधावीसूर्यो वेत्ति आकारः पूरकः ससूरःसूर्यः मर्तेषु मनु-
 प्येषु विद्यमानानि ऋजुः ऋजुनिशोभनानि कर्माणि वृजिना वृजिनानि अशोभनानि कर्माणि च पश्य-
 न्साक्षितया जानन् अभिचष्टे अभितः सर्वजगत्प्रकाशयति तथा अर्यः स्वामी भूत्वा एवान् मामव्या-
 न् कामांश्च मनुष्येषु प्रकाशयति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

स्तुपउवोमहऋतस्य गोपानर्दिति मित्रंवरुणं सुजातान् ।
 अर्यमणं जगमदब्धधीतीनच्छावोचेसध्न्यः पावकान् ॥ ३ ॥

स्तुपे । ऊँ इति । वः । महः । ऋतस्यं । गोपान् । अर्दितिम् । मित्रम् ।
 वरुणम् । सुजातान् । अर्यमणम् । जगम् । अदब्धधीतीन् ।
 अच्छ । वोचे । सुध्न्यः । पावकान् ॥ ३ ॥

हेदेवाः महोमहत्तत्तस्ययज्ञस्यगोपानरक्षकान्वोपुष्पानस्तुपेस्तुवे उदितिपूरणः तानेवदे-
वानाह—अदितिमदीनदिवमातरंमिषंपरुणं चएतान् सुजातान् शोभनजनान् अर्षमर्षभगंचअ-
द्व्यधीतीन् अहिंसितकर्मणः सधन्यःधनसहितान्पावकान् विश्वस्यशोधकान् ईदृशान्सर्वा-
न्देवान्अच्छवोचे अभिमव्रवीमीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

रिशादंसः सत्पतीरदब्धान्महोराज्ञःसु वसनस्यदातृन् ।
यूनःसुक्षत्रान्क्षयंतोदिवोनृनादित्यान्याम्यादितिदुवोयु ॥ ४ ॥
रिशादंसः । सत्पतीन् । अदब्धान् । महः । राज्ञः । सुवसनस्य ।
दातृन् । यूनः । सुक्षत्रान् । क्षयंतः । दिवः । नृन् । आदित्यान् ।
यामि । अदितिम् । दुवःइयु ॥ ४ ॥

रिशादसः रिशातांहिसकानांअसितृन् क्षेमृन् यद्वा रिशानांहिसकानांअचृन्अक्षयितृन्
सत्पतीन् सतांपालयितृन् अदब्धानांहिसितान् महोमहतः राज्ञोराजमानान्ईश्वरान्वासुवसनस्य
शोभननिवासस्यदातृन् यूनोनिःस्यतरुणान् सुक्षत्रान् शोभनधनान्शोभनवलान्ना क्षयतःसर्वत्र
निवसतः यद्वा क्षयतिरैश्वर्यकर्मा ईशानान्दिवोद्युलोकास्यनृन्नेतृन् आदित्यान् अदितेः पु-
त्रान् ईदृशान्सर्वान्देवान्दुवोयु लुप्तविभक्तिकमेतत् दुवोयुंदुवोस्मदीयंपरिचरणंकामयमानांअ-
दितिदिवमातरंच यामि प्राप्नोमि यद्वा यामियाचामि ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

द्यौर्दृष्टिपितःपृथिविमातरद्भुगग्नेभ्रातर्वमवोमृळतानः ।
विश्वंआदित्याअदितेसजोपाअस्मभ्यंशर्मबहुलंविर्यन्त ॥५॥११॥
द्यौः । पितरिति । पृथिवि । मातः । अधुक् । अग्ने । भ्रातः ।
वसवः । मृळतं । नः । विश्वे । आदित्याः । अदिते । सजोपाः ।
अस्मभ्यम् । शर्म । बहुलम् । वि । यन्त ॥ ५ ॥ ११ ॥

हेपितः पितृस्थानीययौःद्युलोकहेमातः मातृस्थानीयेअधुगद्भोग्धि पृथिवि हेभ्रातःभ्रातृ-
स्थानीयाग्ने हेवसवोवासयितारोदेवाः तेसर्वेयूपनोस्मान्मृळतसुखयत हेविश्वंआदित्याःसर्वे-

अदितिपुत्रादेवाः हेअदिते यूयंसजोपाः संगताभूत्वाअस्मभ्यंबहुलंअधिकंशर्मसुखं विस्तृतंवा-
गृहंविमन्तमयच्छत ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेएकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथपष्ठी-

मानोवृक्कायवृक्येसमस्माअघायतेरीरधतायजत्राः ।

यूयंहिष्ठारथ्योनस्तनूनांयूयंदक्षस्यवचसोवभूव ॥ ६ ॥

मा । नः । वृक्काय । वृक्ये । समस्मै । अघायते । रीरधत ।

यजत्राः । यूयम् । हि । स्थ । रथ्यः । नः । तनूनाम् । यूयम् ।

दक्षस्य । वचसः । वभूव ॥ ६ ॥

हेयजत्रायष्टव्यादेवाः नोस्मानवृक्कायहिंसकायस्तेनायवृक्येतस्यस्त्रियैवमारिरधत मावशं-
नैष्ट मावशीकुरुत यद्वा वृकःअरण्यश्वा तस्यस्त्रीवृकी अपिचसमस्मैसर्वस्मैअघायतेअघमन्त-
मस्माकमिच्छते शत्रुजनायअस्मान्मावशनयत यूयंहियूयंत्वलु नोस्माकंतनूनांशरीराणारथ्यो-
नेतारःस्थ भवथ यूयमेवदक्षस्यास्पदीयस्यबलस्यवचसोवाक्यस्यचेनेतारोवभूव अतःकारणा-
त्अस्मान्मारिरधतेत्यन्वयः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

मावएनोअन्यकृतंभुजेममातत्कर्मवसवोयच्चयध्वे ।

विश्वस्वृहिसर्षधिविश्वदेवाःस्वपंस्रिपुस्तन्वरीरिषीष्ट ॥ ७ ॥

मा । वः । एनः । अन्यकृतम् । भुजेम । मा । तत् । कर्म ।

वसवः । यत् । चयध्वे । विश्वस्य । हि । क्षयथ । विश्वदेवाः ।

स्वयम् । रिपुः । तन्वम् । रिषीष्ट ॥ ७ ॥

हेदेवाः वीयुष्माकंस्वभूतावयंअन्यकृतंअन्यैःशत्रुभिःकृतमुत्पादितं एनःपापं माभुजेम मा-
भुंस्महि हेवसवोवासायितारोदेवाः यत्पेनकृतेनपापेन चयध्वेअस्मान्माध्वे चयविहिंसाक-
मां तच्चपापंमाकर्म माकार्प्य करोतेर्मांडिलुडिमंत्रेयसेतिचेर्दुर्क हेविश्वेदेवाः सर्वेदेवाः विश्व-

स्पसर्वस्पजगतोयूर्यहिक्षयथ ईश्वराभवथ अतःकारणावअस्मदीयोरिपुःशत्रुः तन्वस्वशरीरं स्वयमेवरिरिपीष्ट हिंस्यात् यथैवंभवतितथाकुरुतेतिभावः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

नमद्भुप्रंनमआविवासेनमोदाधारपृथिवीमुतद्याम् ।

नमोदिवेभ्योनमईशाएपांकृतंचिदेनोनमसाविवासे ॥ ८ ॥

नमः । इत् । उषम् । नमः । आ । विवासे । नमः । दाधार । पृथिवीम् ।

उत् । द्याम् । नमः । देवेभ्यः । नमः । ईशे । एषाम् । कृतम् ।

चित् । एनः । नमसा । आ । विवासे ॥ ८ ॥

आस्तांवावसदेवानांमाहात्म्यं तदीयोनमस्कारोपिइत्थंमहाभागइतिब्रुवाणः कैमुतिकन्याये-
नदेवानस्तौति-नमइवतमस्कारएवअग्रमुदूर्णवसर्वोत्कृष्टतेनहिसर्वलभ्यते अतो नमःनमस्कारं
आविवासे परिचरामि नमःनमस्कारएव पृथिवीउतद्यांद्युलोकंचदाधार धारयति द्यावापृथि-
व्योप्राणिभिर्नमस्क्रियमाणे सत्यो तदुपभोगायचिरकालमवतिष्ठते अतोदेवेभ्यईदृशेनमस्कारो-
मि एपांदेवानांनमोनमस्कारः ईशेईष्टे यतस्तेनतेवशीकृताः कृतंचित्कृतमपिआचरितमप्येनः
पापंनमसानमस्कारेणआविवासे विवासोवर्जनं वर्जयामि विनाशयामि ॥ ८ ॥

अथनवमी-

ऋतस्यवोरुथ्यःपूतदक्षानृतस्यपस्त्यसदोअदब्धान् ।

ताँआनमोभिरुरुचक्षंसोनृन्विश्वान्वआनमेमहोर्यजत्राः ॥ ९ ॥

ऋतस्यं । वः । रुथ्यः । पूतदक्षान् । ऋतस्यं । पस्त्यसदः ।

अदब्धान् । तान् । आ । नमःऽन्तिः । उरुचक्षंसः । नृन् ।

विश्वान् । वः । आ । नमे । महः । यजत्राः ॥ ९ ॥

हेयजत्रापटव्यादेवाः वीयुष्मदीयस्यऋतस्ययज्ञस्यरथ्योरहितृन् नेतृन्पूतदक्षान्शुद्धवल्गान्
ऋतस्ययज्ञस्यपस्त्यसदः यज्ञसंयन्धिनिपस्त्येदेवयजनलक्षणेगृहेसीदतोनिपण्णान् अदब्धान्वरक्षः
मष्टतिभिराहिंसितान् उरुचक्षंसोवहुद्रष्टृन्नेतृन् महोमहतःतान्विश्वान्सर्वान्वीयुष्मान् आ-
आभिमुर्येन क्रियमाणेनमोभिर्नमस्कारैःआनमे आनतोस्मि ॥ ९ ॥

यावाणः । सोमानः । हि । कम् । सखिद्वत्त्वनायं । वावशुः । जहि ।
नि । अत्रिणम् । पणिम् । वृकः । हि । सः ॥ १४ ॥

हेसोम नोस्मदीयाइमेयावाणःअभिपवार्थाःपाषाणाः तवसखित्वनायसख्यार्थंवावशुः काम-
यन्ते कमितिपूरकः हियस्मादर्थे यस्मादेवंतस्मात्त्वंपणिंवणिजमदातारं अत्रिणं अदनशीलं रा-
क्षसादिकंनिजहि विनाशाय सपणिवृकोहि आदानपरःखलुसर्वदास्मत्तोपहरणशीलः अतस्त्वंज-
हात्यर्थः वृकआदानइतिधातुः ॥ १४ ॥

अथपंचदशी-

यूयंहिष्ठासुदानवइन्द्रज्येष्ठाअभिद्यवः ।

कर्तानोअध्वन्नासुगंगोपाअमा ॥ १५ ॥

यूयम् । हि । स्थ । सुदानवः । इन्द्रज्येष्ठाः । अभिद्यवः । कर्त
नः । अध्वन् । आ । सुगम् । गोपाः । अमा ॥ १५ ॥

हेसुदानवः शोभनदानादेवाः यूयंहिष्ठ यूयंखलुप्रभवथ समृद्धाःस्थ इन्द्रज्येष्ठाः इन्द्रज्ये-
ष्ठःमुख्योयेपांते अभिद्यवःअभिगतदीवयः तेयूयं अध्वन्अध्वनिमार्गेनोस्माकं अमासहैवगोपाः
गोपायितारोरक्षितारःसन्तः सुगंसुखं आकारःसमुच्चये सुखंच कर्तं कुरुत ॥ १५ ॥

प्रवासादागमनेअपिपंथामित्येवायजमानेनजप्या सत्रितंच-अपिपंथामगन्महीतिप्रत्येत्य-
समित्पागिरिति ।

सेपासूक्तेपोडशी-

अपिपन्थामगन्महिस्वस्तिगामनेहसम् ।

येनविश्वाःपरिद्विपोवृणाक्तविन्दतेवसुं ॥ १६ ॥ १३ ॥

अपि । पन्थाम् । अगन्महि । स्वस्तिगाम् अनेहसम् । येन ।

विश्वाः । परि । द्विपः । वृणाक्ति । विन्दते । वसुं ॥ १६ ॥ १३ ॥

पंथांपंथानंमार्गंअप्यगन्महि अपिगताःप्राप्ताःस्मः कीदृशं स्वस्तिगां सुतेनगन्तव्यं अने-
हसं पापरहितं येनपथागच्छन् विश्वाःसर्वाःद्विपोद्वेष्ट्रीःमजाः परिवृणाक्ति परिवर्जयति वाधते
पशुपनंचविदते लभते तादृशंपंथानमित्यर्थः ॥ १६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेत्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

नतद्विवेतिसप्तदशचर्तृतीयं सूक्तं ऋजिभ्वनः आपर्वैश्वदेवं आदितः पृथिविभूतः सप्तम्याद्याः प-
द्वाय्यः त्रयोदशी त्रिष्टुप् चतुर्दशी जगती शिष्टास्ति सस्तिष्टुभः तथा चानुक्रान्तं—नतद्व्युना-
सप्तम्याद्याः पद्वाय्यश्चतुर्दशी जगतीति । गतो विनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

नतद्विवानपृथिव्यानुमन्येनयज्ञेननोतशर्माभिराभिः ।

उज्जन्तुतंसुभ्वः पर्वतासोनिर्हीयतामतियाजस्यं यष्टा ॥ १ ॥

न । तत् । दिवा । न । पृथिव्या । अनु । मन्ये । न । यज्ञेन ।

न । उत । शर्माभिः । आभिः । उज्जन्तु । तम् । सुभ्वः । पर्वतासः ।

नि । हीयताम् । अतियाजस्यं । यष्टा ॥ १ ॥

अतियाजो नाम कश्चिदपिरस्मादृजिभ्वनः उत्कृष्टस्यामहमिति बुध्या देवान्यियमशुरासक्तपि-
स्तदीयं जननिराचष्टाद्यया नतदतियाजस्य ऋषेः तद्यजनं दिवाद्युक्तो केन तत्रत्येन देवगणेन युक्त-
मित्यहं नानुमन्ये नानुमर्तिकरोमि न च पृथिव्यापार्थिवेनापि देवगणेन युक्तमिति नानुमन्ये न च यज्ञे-
न मयानुष्ठितेन सदृशं तदित्यहं नानुमन्ये उतापि च आभिः शर्माभिः अन्यैरपि मया कृतैः पभिः कर्मभिः
सदृशमित्यपि नानुमन्ये मया वशीकृता देवास्तदीयं जननांगीकुर्वन्ति स चानभिज्ञत्वात्सम्यग्यष्टु-
मपिन शक्नोतीति भावः अपि च तद्यष्टिं सुभ्वः सृष्टु भवन्तः पर्वतासः पर्वताः इन्द्रेण प्रहिताः सन्तः
उज्जन्तुर्हि सन्तु उज्जिह्वैसाकर्मा तथा तस्यातियाजस्य ऋजिभ्वनोऽप्यतिशयेनाहं देवान्यजामी-
ति बुध्या युक्तस्य ऋषेः यो यष्टायाजकः सनिर्हीयतां नितरां हीनो भवतु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अतिवायोमरुतोमन्यतेनो ब्रह्मवायः क्रियमाणं निनिस्तात् ।

तपूपितस्मै वृजिनानि सन्तु ब्रह्मद्विपमभितं शोचतुद्यौः ॥ २ ॥

अति । वा । यः । मरुतः । मन्यते । नः । ब्रह्म । वा । यः ।

क्रियमाणम् । निनिस्तात् । तपूपि । तस्मै । वृजिनानि । सन्तु ।

ब्रह्मद्विपम् । अति । तम् । शोचतु । द्यौः ॥ २ ॥

हेमरुतः यः पुरुषो नोस्मान्ति मन्यते अतो त्यस्व स्याधिक्यं मन्यते अस्मत्तोपि स्वयमधिक इति-
बुध्यते अस्माभिः क्रियमाणं ब्रह्म स्तोत्रं वा यो निनिस्तात् निन्दितुमिच्छेत् तस्मै पुरुषाय तपूपिते जांसि
वृजिनानि बाधकानि सन्तु भवन्तु ब्रह्मद्विपन्तं शोचतुद्यौरादित्यश्च अभिशोचतु अभितपतु अभिदहतु ॥ २ ॥

अथतृतीया—

किमङ्गत्वाब्रह्मणःसोमगोपांकिमङ्गत्वाहुरभिशास्तिपांनः ।

किमङ्गनःपश्यसिनिद्यमानान्ब्रह्मद्विपेतपुपिहेतिमस्य ॥ ३ ॥

किम् । अङ्ग । त्वा । ब्रह्मणः । सोम । गोपाम् । किम् । अङ्ग । त्वा ।

आहुः । अभिशस्तिपाम् । नः । किम् । अङ्ग । नः । पश्यसि ।

निद्यमानान् । ब्रह्मद्विपे । तपुपिम् । हेतिम् । अस्य ॥ ३ ॥

किमंगेतिमसिद्धयोतकौनिपातौ हेसोम त्वात्वांखलुब्रह्मणोमंत्रस्यकर्मणोवाब्रह्मजातेर्वागो-
पांगोपायितारं आहुः कथयन्तिपुराविदः तथानोस्माकमभिशास्तिपां अभिशंसकेभ्यःपालयि-
तारंत्वामेवत्वत्वाहुः यद्वाअंगेत्यभिमुखीकरणे अंग हेसोम किंकारणंत्वांब्रह्मणोगोपामाहुः किं-
कारणंत्वात्वांअस्माकमभिशास्तिपामाहुः निद्यमानान्परैर्दूष्यमाणान्तोस्मान् अंगहेसोम किंका-
रणंपश्यसि त्वामेवसर्वेब्रह्मणोरक्षकंशत्रुभ्यःपालकंचकथयन्ति अतोस्मासुपरैर्निद्यमानेषु औदा-
सीन्यंतवानुचितं अतोब्रह्मद्विपेब्राह्मणद्वेषेतस्मैतपुपितापकं हेतिमायुधंअस्यक्षिपपेरय ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

अवन्तुमामुपसोजायमानाअवन्तुमासिन्धवःपिन्वमानाः ।

अवन्तुमापर्वतासोध्रुवासोवन्तुमापितरेदिवहूतौ ॥ ४ ॥

अवन्तु । माम् । उपसः । जायमानाः । अवन्तु । मा । सिन्धवः ।

पिन्वमानाः । अवन्तु । मा । पर्वतासः । ध्रुवासः । अवन्तु । मा ।

पितरः । देवद्वहूतौ ॥ ४ ॥

जायमानाःपादुर्भवन्त्यउपसः मांअवन्तु रक्षंतु तथापिन्यमानाः वर्धमानाः सिन्धवः स्प-
न्दनशीलानयश्च मामामवन्तु तथाध्रुवासोनिश्चलाःपर्वतासःपर्वताश्च मामामवन्तु तथादेवहूतौदे-
वानांहूतिराह्वानमस्मिन्निदिदेवहूतिर्पांगः तत्रविद्यमानाःपितरः पितृदेवताश्चमामामवन्तु ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

विश्वदानोसुमनसःस्यामुपश्येमुनुसूर्यमुच्चरन्तम् ।

तथाकर्द्वसुपतिर्वसुनादेवाँओहानोवसागमिष्टः ॥ ५ ॥ १२ ॥

विश्व॒दानी॑म् । सु॒मन॑सः । स्या॒म् । पश्ये॑म । नु । सूर्य॑म् ।
उत्सृ॑चरन्तम् । तथा । क॒रु॒त् । वसु॑ऽपतिः । वसु॑ताम् । दे॒वान् ।
ओहा॑नः । अ॒व॒सा । आ॒ऽग॒मि॒ष्ठः ॥ ५ ॥ १४ ॥

हेदेवाः विश्वदानीं सर्वदावयंस्तुमनसःस्याम शोभनमनस्काभवेम नुशब्दःसमुच्चये उच्चर-
न्तं उच्यन्तं सूर्यं सर्वदापश्येमच वसुतां वसुपतिः उत्कृष्टधनाधिपतिरग्निः देवानवताअस्मदीये-
नहविषाओहानोवहन प्रापयन् आगमिष्ठः आगंतुतमः, एवंगुणविशिष्टःसन् तथाकरवअस्मान्
तथाविधानुक्रमकारान्करोतु ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथपठो-

इन्द्रो॒नेदि॑ष्टमवसा॒गमि॑ष्ठः सर॑स्वती॒सिन्धु॑भिः पि॒न्व॑माना ।
पर्जन्यो॑न॒ओप॑धीभिर्मयोभु॒रग्निः सु॑शंसः सु॒हवः॑ पितेव ॥ ६ ॥
इन्द्रः । नेदि॑ष्टम् । अ॒व॒सा । आ॒ऽग॒मि॒ष्ठः । सर॑स्वती । सिन्धु॑ऽभिः ।
पिन्व॑माना । पर्ज॑न्यः । नः । ओप॑धीभिः । म॒यः॑ऽभुः ।
अ॒ग्निः । सु॑शंसः । सु॒हवः॑ । पि॒ता॑ऽइव ॥ ६ ॥

अथमिन्द्रेनेदिष्टमन्तिकतमंयदाभवतितथा अवसारक्षणेनसार्धंआगमिष्ठः आगन्तुतमो-
स्तु सिंधुभिः स्पन्दनैरुदकैःपिन्वमाना वर्धमानानदीरूपासरस्वतीच आगन्तुतमाभवतु ओपधी-
भिःसार्धं पर्जन्यश्चनोस्माकं मयोभूः सुखस्यभावयिताभवतु अग्निश्चपितेवपुत्रस्यजनकइव सु-
शंसः सुखेनशंसनीयः सुहवःसुखेनाह्लातव्यश्चभवतु ॥ ६ ॥

आग्रयणैश्वदेवस्यचरोःविश्वेदेवासआगतेत्यनुवाक्या सूत्रितंच-विश्वेदेवासआगतये-
केचज्जामहिनोअहिमायाइति ।

सैषासूक्तेसप्तमी-

विश्वे॒देवा॑स॒आग॑न्तशृणु॒ताम॑द्मं॒हव॑म् । ए॒दं॒व॒र्हि॑र्निर्पी॒दत ॥ ७ ॥

विश्वे॑ । दे॒वा॒सः । आ । ग॒त् । शृ॒णु॒त । मे॑ । इ॒मम् । ह॒व॑म् ।

आ । इ॒दम् । व॒र्हिः । नि । सी॒द॒त् ॥ ७ ॥

विश्वेदेवाः सर्वेदेवाः आगतआगच्छत आगत्यच मेमदीर्यइमंहवंइदमाह्वानं शृणुत श्रु-
त्वाच इदमास्तीर्णं बर्हिरानिपीदत आस्तीर्णेबर्हिपिनिपण्णाभवत उपविशत ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

योवेदिवाघृतस्नुनाह्वयेनप्रतिभूपति । तंविश्वउपगच्छथ ॥ ८ ॥

यः । वः । देवाः । घृतस्नुना । ह्वयेन । प्रतिभूपति ।
तम् । विश्वे । उप । गच्छथ ॥ ८ ॥

हेदेवाः वीयुष्मानयोजनः घृतस्नुना घृतप्रक्षरणेनह्वयेनहविषापतिभूपति परिचरति तंज-
नंविश्वेसर्वेयुषं उपगच्छथ उपगताभवथ ॥ ८ ॥

अथनवमी-

उपनःसूनवो॒गिरःशृण्वन्त्वमृतस्यये । सुमृळीकाभ्वन्तुनः ॥ ९ ॥

उप । नः । सूनवः । गिरः । शृण्वन्तु । अमृतस्य ।
ये । सुमृळीकाः । भ्वन्तु । नः ॥ ९ ॥

अमृतस्यमरणरहितस्यप्रजापतेः येसूनवः पुत्राः तेदेवाःनोस्माकंगिरःस्तुतीः उपशृण्वन्तु
नोस्माकंसुमृळीकाः सुष्टुष्टुडयितारः सुत्वयितारश्चभवन्तु ॥ ९ ॥

अथदशमी-

विश्वेदेवाकृतावृधऋतुभिर्हवनश्रुतः । जुपन्तायुज्यंपयः ॥ १० ॥१५॥

विश्वे । देवाः । ऋतुवृधः । ऋतुभिः । हवनश्रुतः ।
जुपन्ताम् । युज्यम् । पयः ॥ १० ॥ १५ ॥

ऋतावृधः ऋतस्ययज्ञस्यवर्धकाः ऋतुभिःकालविशेषैः हवनश्रुतः हवनस्यस्तोत्रस्यश्रो-
तारः तस्मिन्तस्मिन्त्यागकालेस्तूयमानाः ईदृशाविश्वेसर्वेदेवाःयुज्यंयोग्यंपयःआमिक्षारूपं जुपं-
तसिन्तान् श्रूयतेहि-तत्तेपयसिद्ध्यानयतिसावैश्वदेव्यामिक्षेति ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेपंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथैकादशी-

स्तोत्रमिन्द्रो मरुद्गणस्त्वष्ट्रमान्मित्रो अर्यमा । इमा हव्या जुषन्तः ॥ ११ ॥

स्तोत्रम् । इन्द्रः । मरुद्गणः । त्वष्ट्रमान् । मित्रः । अर्यमा ।

इमा । हव्या । जुषन्तः । नः ॥ ११ ॥

मरुद्गणः मरुतोगणभूताः परिजनभूतामस्यतादृशइन्द्रः त्वष्ट्रमान्त्वष्ट्रसहितोमित्रो अर्यमाच
नोस्माकंस्तोत्रं इमा हव्या इमानिहवींषिच जुषन्त सेवतां ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

इमं नो अग्ने अध्वरं होतव्युन शोयज । चिकित्वा न्दैव्यं जनम् ॥ १२ ॥

इमम् । नः । अग्ने । अध्वरम् । होतः । व्युनः शः ।

यज । चिकित्वा । न्दैव्यम् । जनम् ॥ १२ ॥

हे होतः देवानामाहातरग्ने दैव्यं देवसंन्धिर्जनं संवयजनीयं चिकित्वा न जानंस्त्वं नोऽस्मदीय-
मिममध्वरं हिं सारहितं यज्ञं वयुनशः ज्ञानक्रमेण यथानुपूर्व्या देवा बुद्धिस्थाः तथा यज यागं कुरु ॥ १२ ॥

वैश्वदेवशस्त्रस्य विश्वे देवा इति याज्या सूत्रितं च—आश्रुतयैवेति शस्त्राजोपे द्विश्वे देवाः शृणुते-
मंहवं इति याज्येति । वैश्वदेवेषु शौण्डिपैव याज्या सूत्रितं च—विश्वे देवाः शृणुते मंहवं मेयेके च जाम-
हिनो अहिमाया इति ।

सैषासुक्तेत्रयोदशी-

विश्वे देवाः शृणुते मंहवं मेये अन्तरिक्षे उपपद्य विष्टम् ।

ये अग्निजिह्वा उत वा यजत्रा आसद्यास्मिन् बर्हिषि मादयध्वम् ॥ १३ ॥

विश्वे । देवाः । शृणुते । इमम् । हवंम् । मे । ये । अन्तरिक्षे ।

ये । उप । द्यवि । स्थ । ये । अग्निजिह्वाः । उत । वा । यजत्राः ।

आसद्य । अस्मिन् । बर्हिषि । मादयध्वम् ॥ १३ ॥

हेविश्वेदेवाः मेमदीयमिहं हवं आह्वानं शृणुत येयूयं अन्तरिक्षे स्थ अन्तरिक्षलोके वर्तमाना-
भवथ ये च उपतत्समीपस्थे भूलोके भवथ ये च घविद्युलोके स्थ ये चाग्निजिह्वाः अग्निर्जिह्वास्थानो-
नोयोमेपां यद्वा अग्नेर्जिह्वा तथापोष्यमाणत्वात् जिह्वाद्गत्युच्यन्ते उतवा अपिवा ये यजत्राः
यजनीयाः ते सर्वे यूयं आस्तीर्णोस्मिन् सर्वा हि पि आसद्योपविश्यमादयध्वं सोभिनात्मानं तर्पयथ ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

विश्वेदेवाममं शृण्वन्तु यज्ञियां उभे रोदसी अपां नपां च मन्म ।

मावो वचांसि परिचक्ष्याणि वोचं सुश्रेष्विद्वो अन्तं मा मदेम ॥ १४ ॥

विश्वे । देवाः । ममं । शृण्वन्तु । यज्ञियाः । उभे इति ।

रोदसी इति । अपाम् । नपात् । च । मन्म । मा । वः । वचांसि ।

परिचक्ष्याणि । वोचम् । सुश्रेषु । इत् । वः । अन्तं माः । मदेम् ॥ १४ ॥

यज्ञियायज्ञार्हा विश्वेदेवाः ममदीयं मन्ममननीयं स्तोत्रं शृण्वन्तु चित्सेवधारयन्तु
तथा उभे रोदसी धावापृथिव्यौ अपां नपात् मध्यमस्थानो म्निश्च अस्मदीयं स्तोत्रं शृण्वन्तु अथ म-
त्यक्षरुतः हेदेवाः घोषुष्मभ्यं परिचक्ष्याणि वर्जनीयानि वचांसि स्तोत्राणि मावो चं मान्नीमि अ-
पितुसमीचीनानि अतो वोयुष्माकमन्तमाः अन्तिकतमाः सन्तो वयं सुश्रेष्वित् युष्माभिर्दत्तेषु सुखे-
ष्वेव वर्तमानाः मदेम मोदेम ॥ १४ ॥

आग्रयणेष्वेव देवस्य येके च ज्मेतियाज्या सूत्रितं च-विश्वेदेवास आगतयेके च ज्मामहिनो-
अहिमाया इति । विश्वेदेवपुरोडाशस्यैषैवायाज्या सूत्रमुदाहृतं ।

सैपासूक्तेपंचदशी-

येके च ज्मामहिनो अहिमाया दिवो जज्ञिरे अपां सधस्थे ।

ते अस्मभ्यमिपये विश्वमायुः क्षपं उस्त्रा वरिवस्यन्तु देवाः ॥ १५ ॥

ये । के । च । ज्मा । महिनः । अहिमायाः । दिवः । जज्ञिरे ।

अपाम् । सधस्थे । ते । अस्मभ्यम् । इपये । विश्वम् । आयुः ।

क्षपः । उस्त्राः । वरिवस्यन्तु । देवाः ॥ १५ ॥

महिनीमहान्तः अहिमायाः मायेतिप्रज्ञानाम आहन्तुमहाः एवंभूतायेकेचनदेवाः ज्मा पृ-
थिवीनामितव पृथिव्यांजतिरे मादुर्बभूवः येकेचन दिवोद्युलोकादजतिरे येकेचनअपांसधस्थे
सहपादनेस्थाने अन्तरिक्षेजतिरे तेसर्वदेवाः अस्मभ्यं इपये इप्यतइतिइपिःपुत्रादिः तस्मैच
विश्वंसर्वमापुरञ्जीवनवाक्षपः सर्वांरात्रीः उलाः सर्वाण्यहाभिव सर्वदानैरंतयेणवरिवस्यन्तु
मयच्छन्तु ॥ १५ ॥ अथषोडशी-

अग्नीपर्जन्याववतं धियं मेस्मिन्हवे सुहवा सुपुतिनः ।

इळामन्योजनयर्द्रर्भमन्यः प्रजावतीरिपुआर्धत्तमस्मे ॥ १६ ॥

अग्नीपर्जन्यौ । अवतम् । धियम् । मे । अस्मिन् । हवे ।

सुहवा । सुस्तुतिम् । नः । इळाम् । अन्यः । जनयत् । गर्भम् ।

अन्यः । प्रजावतीः । इर्षः । आ । धत्तम् । अस्मे इति ॥ १६ ॥

हेअग्नीपर्जन्यौ मेमदीयं धियं कर्मयज्ञलक्षणं अवतं गच्छतं रक्षतंवा हेसुहवासुतेनह्वातुं
शक्यैः अस्मिन्हवेयज्ञेनोस्पदीयां सुपुतिं शोभनां स्तुतिं चरक्षवं यद्वा अनुवृत्तो अवतिः श्रवणार्थः
अवतं शृणुतं युवयोर्मध्ये अन्यः पर्जन्यः इळामन्तं जनयजनयति वृष्ट्या सोपधितनस्पतयो जा-
यन्ते तेऽप्यन्वाञ्जायते अन्यो मिर्गर्भजनयति पुरुषेण भुक्तमन्वाञ्जारेणाग्निनापकंसवरेतो-
रूपेण परिणमते तदेवयोऽपि त्स्वगर्भो भवति अतो युवां प्रजायतीः प्रजाभिर्युक्ताः इषो ज्ञानि अस्मे
अस्मास्तु आधत्तं अवस्थापयतं ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी-

स्तीर्णैर्वाहिपिसमिधाने अग्नीसूक्तेर्न महानमसा विवासे ।

अस्मिन्नो अद्य विदथेयजत्रा विश्वे देवा हविर्पिमादयध्वम् ॥ १७ ॥ १६ ॥

स्तीर्णे । वाहिपि । समृद्धधाने । अग्नी । सुस्तुक्तेर्न । महा ।

नमसा । आ । विवासे । अस्मिन् । नः । अद्य । विदथे ।

यजत्राः । विश्वे । देवाः । हविर्पि । मादयध्वम् ॥ १७ ॥ १६ ॥

हे विश्वे देवाः वाहिपिदर्भपुजेव्यांस्तीर्णैस्तु अग्नीसमिधाने समिद्धेस्तु अनेन सूक्तेन
स्तीर्णेण च महानमसानमसानमस्कारेण च आविवासे पर्यचरं हे यजत्रापजनीया विश्वे देवाः अद्य-

अस्मिन्दिनेनोस्मदीयेस्मिन्विद्येयज्ञेहविषि तृतीयार्थेसप्तमी हविषाअस्माभिर्दत्तेनमादय-
ध्वं तृप्यध्वं ॥ १७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेषोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

वयमुत्वेतिदशार्चचतुर्थसूक्तं भरद्वाजस्यापैषोष्णं यांपूपन्नित्यनुष्टुप् शिष्टागायत्र्यः तथाचा-
नुक्रान्तं—वयं दशपौष्णं तद्वायव्यैमांपूपन्ननुष्टुबिति । अर्थार्थिभिः प्रवसन्निरेतज्जप्यं सूत्रितंच-
वयमुत्वापथस्पथइत्यर्थं चर्यां चरिष्यन्निति जपेदिति शेषः ।

तत्रपथमा—

वयमुत्वापथस्पतेरथंनवाजंसातये । धियेपूपन्नयुज्महि ॥ १ ॥

वयम् । ऊँ इति । त्वा । पथः । पते । रथम् । न । वाजंसातये ।

धिये । पूपन् । अयुज्महि ॥ १ ॥

हेपथस्पते मार्गस्यपालयितः पूपन् धियेकर्माथंवाजसातये अन्नस्यलाभाय च वयं रथं नमु-
द्देरथमिव त्वात्वांअयुज्महियुंज्महि अस्मदभिमुखं कुर्मः ऊँ इति पुरकः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अभिनोनर्यवसुवीरंप्रयतदक्षिणम् । वामंगृहपतिंनय ॥ २ ॥

अभि । नः । नर्यम् । वसु । वीरम् । प्रयतदक्षिणम् । वामम् ।

गृहपतिम् । नय ॥ २ ॥

हेपूपन् नर्यो नृभ्योहितं वसुधनं अभिप्राप्तुवीरदारि दस्यविशेषेण ईरयितारं गमयितारं प्रय-
तदक्षिणं पूर्वमन्येभ्योपि दक्षधनं यद्वाप्रयतं शुद्धदक्षिणं धनं प्रस्यतादृशं वामं वननीय एवंविधं गृहप-
तिं गृहस्थैर्नोस्मान्नयमापय ॥ २ ॥

अथतृतीया—

अदित्सन्तं चिदाघृणेपूपन्द्रानायचोदय । पूणेश्चिद्विघ्नं दामनः ॥ ३ ॥

अदित्सन्तम् । चित् । आघृणे । पूपन् । दानाय । चोदय ।

पूणेः । चित् । वि । स्रद् । मनः ॥ ३ ॥

हेआघृणे आगतदीप्ते पूपन् अदितसान्त्वित्र दातुमनिच्छन्तमपिपुरुषं दानायअस्मदानार्थंचो
दय मेरय पणेश्वित्वणिजोपिवार्धुपिकस्मत्पुत्रवस्पापिमनोहृदयंविभ्रद दानार्थंष्टद्रुकु ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

विपथोवाजंसातयेचिनुहिविमृधोजहि । साधन्तामुग्रनोधियः ॥ ४ ॥

वि । पथः । वाजंसातये । चिनुहि । वि । मृधः । जहि ।

साधन्ताम् । उग्र । नः । धियः ॥ ४ ॥

हेउग्र उदूर्णवत्पूपन् पथोमागान्वाजसातयेनटाभापविचिनुहि शोधितानकुरु येपथिभि-
गताधनंलभेमहि तादृशान्पथ पृथक्कुर्वित्यर्थः । मृधोवाधकान्तस्करादींश्चविजहि वाधस्व तथा
नोस्माकं धियः कर्माणिअजलाभार्थंक्रियमाणानिसाधन्तां सिध्यन्तु सफलानिभूवन्तु ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

परितृन्धिपणीनामारयात्तदयाकवे । अथैमस्मभ्यंरन्धय ॥ ५ ॥ १७ ॥

परि । तृन्धि । पणीनाम् । आरया । तदया । कवे । अथ ।

ईम् । अस्मभ्यम् । रन्धय ॥ ५ ॥ १७ ॥

हेकवे प्राप्त पूपन् पणीनापणिजातुंवाताहृदयाहृदयानिकठिनानिआरयात्तदयाकवे
दंडप्रतोदइत्यारेतिचारुयायते तथापरितृन्धि परिविध्यहृदतंकाठिन्यमपनयेत्यर्थः अथानन्तरं
इमेनान्पणीन्अस्मभ्यंरधय वशीकुरु ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथषष्ठी-

विपूपन्आरयातुदपणेरिच्छहृदिप्रियम् । अथैमस्मभ्यंरन्धय ॥ ६ ॥

वि । पूपन् । आरया । तुद । पणेः । इच्छ । हृदि । प्रियम् ।

अर्थ । ईम् । अस्मभ्यम् । रन्धय ॥ ६ ॥

हेपूपन् आरयाप्रतोदेनपणेरिच्छांविजोहृदयंविदुद विविध्य तस्यपणेहृदिहृदयेप्रियमस्मभ्यंअ-
नुकूलंघनइच्छ दातव्यमितीच्छांजनय अथानन्तरंअस्मभ्यंईमेनान्धय वशीकुरु ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

आरिखकिकिराकृणुपणीनांहृदयाकवे । अथैमस्मभ्यैरन्धय ॥ ७ ॥

आ । रिख । किकिरा । कृणु । पणीनाम् । हृदया । कवे ।

अर्थ । ईम् । अस्मभ्यम् । रन्धय ॥ ७ ॥

हेकवे प्राज्ञपूषन् पणीनां वणिजांहृदयाहृदयानि आरिख आलिख आलिख्यचकिकिराकीर्णानि प्रशिक्षितानि कृणु कुरु मृदूनि कुर्वित्यर्थः अन्यद्वत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

यांपूपन्ब्रह्मचोदनीमारांविभर्ष्याघृणे ।

तयासमस्यहृदयमारिखकिकिराकृणु ॥ ८ ॥

याम् । पूषन् । ब्रह्मचोदनीम् । आराम् । विभर्षि । आघृणे ॥

तया । समस्य । हृदयम् । आ । रिख । किकिरा । कृणु ॥ ८ ॥

हेआघृणे आगतदीप्ते पूषन् ब्रह्मचोदनीं ब्रह्मणोऽन्नस्पमेरपित्रींषामारांविभर्षि हस्तेधारयसि तयासमस्यसर्वस्यलुब्धजनस्यहृदयं आरिख आलिख किकिराकिकिराणिकीर्णानि प्रशिक्षितानि चकुरु ॥ ८ ॥

अथनवमी-

यातेअष्टागोओपशाघृणेपशुसाधनी । तस्यास्तेसुस्रमीमहे ॥ ९ ॥

या । ते । अष्टा । गोऽओपशा । आघृणे । पशुसाधनी ।

तस्याः । ते । सुस्रम् । ईमहे ॥ ९ ॥

हेआघृणे आगतदीप्ते पूषन् तेवदीयाया अष्टाभारागोओपशाऽपशेरवइत्योपशाः गावः ओपशायस्याः तादृशी अतएवपशुसाधनीपशूनांसाधपित्रीभवति तेवदीयायास्तस्याःसंबंधिसुस्रंमुस्रं ईमहे ॥ ९ ॥

अथदशमी-

उतनोगोपणिधियंमश्वसांवाजुसामुत । नृवत्कृणुहिवीतये ॥ १० ॥ १८

उत । नः । गोऽसनिम् । धियम् । अश्वऽसाम् । वाजऽसाम् ।

उत । नृऽवत् । कृणुहि । वीतये । १० ॥ १८ ॥

उतअपिच हेपूषन् गोर्षाणिगवांसनिर्वीं अश्वसांश्वानांसनिर्वीं वाजसांवाजानामना-
नांसनिर्वीं उतअपिचनृवत्नृवर्तींनृणांवित्रींदात्रीं एवंभूतांधियंवृद्धिकर्मवानोस्माकंवीतयेत्वा-
दनायवपभोगार्थं कृणुहि कुरु ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

संपूषन्निदिशदशैर्षचमंसूक्तंभ्रद्राजस्यार्षौष्णंगायत्रं संपूषन्वित्यनुकान्तं नष्टवनमन्वि-
च्छतापुरुषेणैतन्नप्यं सूत्रितंच-संपूषन्विदुषेतिनष्टधनमधिजिगमिप-मूह्लोवेति ।

तत्रप्रथमा-

संपूषन्विदुषानययोअञ्जसानुशासति । अष्टुवेदमितिब्रवत् ॥ १ ॥

सम् । पूषन् । विदुषां । नय । यः । अञ्जसा । अनुऽशासति ।

यः । एव । इदम् । इति । ब्रवत् ॥ १ ॥

हेपूषन् षोपकदेव विदुषाजानतातेनजनेनसन्नय अस्मान्संगमय योविद्वानञ्जसाऋजुमा-
र्गेण अनुशासति अनुशास्ति नष्टद्रव्यमात्पुपायमुपदिशति यश्चएवएवंइदंनष्टंभवदीयंधनमिति-
ब्रवत्ब्रवीति नष्टंधनंदर्शयतीत्यर्थः तेनविदुषेत्य वयः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

समुपूष्णागमेमहियोगृह्णांअभिशासति । इमष्टुवेतिचब्रवत् ॥ २ ॥

सम् । ऊँ इति । पूष्णा । गमेमहि । यः । गृह्णान् । अभिऽशासति ।

इमे । एव । इति । च । ब्रवत् ॥ २ ॥

पूष्णानुगृहीतावयंसंगमेमहि तेनजनेनसंगच्छेमहि योजनेगृह्णान्येपुष्टहेष्वस्मदीयानष्टाः
पशवस्तिष्ठन्ति वाग्गृह्णान्अभिशासति अभिशास्ति आभिमुख्येनवोषयति यश्चइमेत्वदीयान-
ष्टाःपशवःएवएवंगिष्ठन्वीतिचनवत् ब्रूयात् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

पूष्णश्चक्रंनरिप्यतिनकोशोवपद्यते । नोअस्यव्यथतेपुविः ॥ ३ ॥

पूणः । चक्रम् । न । रिप्यति । न । कोशः । अवं । पद्यते ।
नो दति । अस्थ । व्यथते । पविः ॥ ३ ॥

पूणाःषोपकस्येदेवस्यचक्रंआयुधंनरिप्यति नविनश्यति अस्यचक्रस्यकोशश्चनावपद्यते
नहीयते अस्यपविर्धाराचनोनैवव्यथते कुंठीभवति तेनचक्रेणचोरानहत्वाअस्मदीयंघनंमकाश-
येतिभावः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

योअस्मैहविषाविंधन्तंपूषापिमृष्यते । प्रथमोविन्दतेवसु ॥ ४ ॥

यः । अस्मै । हविषा । अविंधत् । न । तम् । पूषा । अपि ।
मृष्यते । प्रथमः । विन्दते । वसु ॥ ४ ॥

योजमानः अस्मैपूष्णेहविषाचरुपुरोडाशादिना अविषत् परिचरति तंयजमानंपूषाना-
पिमृष्यते अपिशब्दईपदर्थे ईपदपिनहिनस्ति सचमथमोमुख्यःसन्वसुधनंविन्दते लभते ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

पूषागाअन्वेतुनःपूषारक्षत्वर्वतः । पूषावाजंसनोतुनः ॥ ५ ॥ १९ ॥

पूषा । गाः । अनु । एतु । नः । पूषा । रक्षतु । अर्वतः ।
पूषा । वाजम् । सनोतु । नः ॥ ५ ॥ १९ ॥

पूषाषोपकोदेवः नोस्मदीयागाःअन्वेतु रक्षणार्थमनुगच्छतु सचपूषाअर्वतोश्वात्परक्षतु चो-
रस्यःतथावाजमर्चनोस्मक्यंपूषासनोतु प्रयच्छतु ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेऽकोर्नविशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथषष्ठी-

पूषञ्जनुमगाइहियजमानस्यसुन्वतः । अस्माकंस्तुवतामुत ॥ ६ ॥

पूषन् । अनु । प्र । गाः । इहि । यजमानस्य । सुन्वतः ।
अस्माकम् । स्तुवताम् । उत ॥ ६ ॥

हेपूपन्न सुन्वतःसोमाभिपवंकुर्वतोयजमानस्यगाःपशून्अनुमेहि रक्षणार्थमनुगच्छ उत-
अपिचस्तुवतांत्वद्विपयंस्तोत्रंकुर्वतामस्मार्कंगाश्वानुगच्छ ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

मार्किनेशन्मार्कीरिपन्मार्कीसंशारिकेवटे ।

अथारिष्टाभिरागहि ॥ ७ ॥

मार्किः । नेशत् । मार्कीम् । रिपत् । मार्कीम् । सम् । शारि । केवटे
अर्थ । अरिष्टाभिः । आ । गहि ॥ ७ ॥

हेपूपन्न अस्मदीयंगोधनंमार्किनेशत् मानश्यतु मार्किर्मार्कीमित्येतौमतिषेधमात्रेवैते मा-
र्कीरिपत्प्राव्याप्रादिभिर्हिस्यतांमार्कीमाचकेवटेकूपेसंशारि संशीर्णंभूत् कूपपातेनापिर्हिसिधंमाभ-
वतु अथएवंसतिअरिष्टाभिराहिंसिताभिर्गोभिःसहआगहि सायंकालेआगच्छ ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

शृण्वन्तंपूपणं वयमिर्यमनष्टवेदसम् । ईशानं राय इमहे ॥ ८ ॥

शृण्वन्तम् । पूपणम् । वयम् । इर्यम् । अनष्टवेदसम् ।

ईशानम् । रायः । इमहे ॥ ८ ॥

अस्मत्स्तोत्राणिशृण्वन्तं इर्यदरिद्रस्यमेरकं अनष्टवेदसं अविनष्टयनं ईशानं सर्वस्येश्वरं
एवंविधंपूपणदेवंवयंरायोधनानिइमहे याचामहे ॥ ८ ॥

चातुर्मास्येषुवैश्वदेवेषुर्वणिपौष्णस्यहविषःपूपन्तवन्नतइत्येपानुवाक्यासूत्रितंच-याममद्यत्त
वितर्वाममुश्वःपूपन्तवन्नतेवयमिति ।

तेपाष्टकेनवमी-

पूपन्तवन्नतेवयनंरिप्येमकदाचन । स्तोतारस्तद्ग्रहस्मसि ॥ ९ ॥

पूपन् । तव । व्रते । वयम् । न । रिप्येम । कदा । चन ।

स्तोतारः । ते । ग्रह । स्मसि ॥ ९ ॥

हेपूपन्न षोडशकेवदीयेवतेकर्मणिवर्तमानावयं कदाचनकदाचिदपिनरिप्येम हिसितान
भवेम तादृशाश्चयंइहास्मिन्कर्मणितेतवस्तोतारःस्मसिस्मः भवामः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

परिपूपापरस्ताद्धस्तंदधातुदक्षिणम् ।

पुनर्नोनुष्टमाजतु ॥ ५० ॥ २० ॥

परि । पूपा । परस्तात् । हस्तम् दधातु । दक्षिणम् । पुनः । नः ।

नुष्टम् । आ । अजतु ॥ १० ॥ २० ॥

पूपापोषकोदेवः परस्तात्परस्मिन्देशे सुसंचारादन्यस्मिन्चोरव्यामादिभिरुपितेदेशे गच्छ
तो गोधनस्यनिवारणायस्वकीयंदक्षिणंहस्तंपरिदधातु परिधानंनिवारकं करोतु नोस्मदीयंनुष्टं च
गोधनंपुनराजतु आगच्छतु आगमयतु ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेविंशोवर्गः ॥ २० ॥

एहिवांमितिपलृचंपष्टं सूक्तं भरद्वाजस्यार्पणायत्रपौष्णं अनुक्रम्यतेच-एहिवांपडिति ।
गतोविनियोगः ।

तत्रमथमा-

एहिवांविमुचोनपादाघृणेसंसंचावहै ।

रथीऋतस्यनोभव ॥ १ ॥

आ । इहि । वाम् । विमुचः । नपात् । आघृणे । सम् ।

संचावहै । रथीः । ऋतस्य । नः । भव ॥ १ ॥

हेविमुचोनपाद विमुंचतिसृष्टिकालेस्वसकाशावसर्वाःमजाःविसृजतीतिविमुक् मजापतिः त
स्यपुत्र आघृणेआगतदीप्ति पूषन्वांवातिगच्छतिस्तुर्विप्रामोतीतिवास्तोता वागतिगंधनयोरित्यस्मा-
दातोमनिञ्चितिविच् वांगन्तारंस्तोतारंसांएहि आगच्छ आवांचसंसंचावहै समयावसंगच्छावहै
यद्वा आवामित्यस्याद्याक्षरलोपेवामितिभवति आवांसंचावहैइतिसंबन्धः यावसंगच्छावहैतादृश
स्त्वंनोस्माकंऋतस्ययज्ञस्यरथीःरंहितानेताभव तथासतितत्रत्यंहविस्त्वयापिलभ्यतइत्यर्थः ॥१॥

अथद्वितीया-

रथीर्तमंकपर्दिनमीशानंरार्थसोमहः ।

रायःसखायमीमहे ॥ २ ॥

रथिऽतमम् । क॒प॒र्दि॒नम् । ई॒शान॑म् । रा॒धसः॑ । म॒हः ।
रा॒यः । स॒र्वाय॑म् । ई॒महे॑ ॥ २ ॥

रथितमं अतिशयेन रथिनं यद्वा अतिशयेन रंहितारं नेतारं कपर्दिनं कपर्दश्चूडातद्वन्तं राधो-
त्यनेनेति राधोधनं महो महतो राधसो धनस्य ईशानं स्वामिनं सत्वायं अस्माकं मित्रं एवं विधेयं पूषणं रा-
यो धनानि ईमहेया चामहे ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

रा॒यो धारा॑ स्या॒ घृणे॑ वसो॒ राशि॑रंजा॒श्व । धी॒र्वतो॑ धी॒वतः॑ सर्वा ॥ ३ ॥
रा॒यः । धारा॑ । अ॒सि । आ॒घृणे॑ । वसो॑ः । रा॒शिः । अ॒ज॒ऽअ॒श्व ।
धी॒र्वतः॑ ऽधी॒वतः॑ । सर्वा ॥ ३ ॥

हे आघृणे आगतदीप्ति पूषन् रायो धनस्य धारासि प्रवाहो भवसि स्तोत्रं यो बहू धनं नैरं तयेण
प्रयच्छसीत्यर्थः अजाश्वः अजाः छागा एव अश्वाः अश्वकार्यापन्नायस्य तादृशपूषन् वसोः
वसुनो धनस्य राशिः संघश्च भवसि धनसंघश्च त्वय्येव निवसतीत्यर्थः धीवतो धीवतः सर्वस्य स्तो-
त्रवतः पुरुषस्य सत्त्वामित्रभूतश्च भवसि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

पू॒षणं॑ न्व॒र्जा॑श्व॒मुप॑स्तो॒पाम॑वा॒जिन॑म् । स्व॒सृ॒यो॒जा॒र॒उ॒च्यते॑ ॥ ४ ॥
पू॒षण॑म् । नु । अ॒ज॒ऽअ॒श्वम् । उ॒प॑ । स्तो॒पा॒म् । वा॒जिन॑म् ।
स्व॒सृः॑ । यः । जा॒रः । उ॒च्यते॑ । ४

अजाश्वं छागवाहनं वाजिनं अन्नवन्तं वलवन्तं वा पूषणं गोपकं देवं नु अद्य उपस्तोपाम उपस्त-
वाम यः पूषास्वरूपसो जारः उपपतिरित्युच्यते तंपूषणमित्यन्वयः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

मा॒तु॒र्दि॒धि॒पु॒मं॒त्र॒वं॒स्व॒सृ॒जा॒रिः॑ शृ॒णो॒तु॒नः॑ ।
आ॒ते॒न्द्र॑स्य॒सत्त्वा॑ममं ॥ ५ ॥

मातुः । दिधिपुम् । अग्रवम् । स्वसुः । जारः । शृणोतु । नः ।
भ्राता । इन्द्रस्य । सर्वा । मम ॥ ५ ॥

मातुः निर्मान्याः रात्रेः दिधिपुं पतिपूषणं अग्रवं स्तौमि स्वसुरूपसोजारश्च पूषानोस्माकं स्तो-
त्राणि शृणोतु इन्द्रस्य भ्राता सहजातः पूषाममस्तोतुः सखामित्रभूतोस्तु ॥ ५ ॥

अथपद्यी—

आजासः पूषणं रथे निश्रुम्भास्ते जनुश्रियम् ।
देवं वहन्तु विश्रतः ॥ ६ ॥ २१

आ । अजासः । पूषणम् । रथे । निश्रुम्भाः । ते ।
जनुश्रियम् । देवम् । वहन्तु । विश्रतः ॥ ६ ॥ २१ ॥

अजासः अजाः छागाः निश्रुम्भाः निश्रथयसंबध्यहर्तारः ते पूष्णो वाहनतयामसिद्धाः छागाः
जनश्रियं जनस्तोत्रसंधं श्रयति गच्छतीति जनश्रीः तं पूषणं देवं रथे विप्रतो धारयन्तः आवहन्तु आन-
यन्तु ॥ ६ ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमे एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

य एनमिति पृच्छं सप्तमं स्तुतं भरद्वाजस्वार्षपोष्णमं त्यानुष्टुप् आदौ पंचगायत्र्यः तथा चानु-
क्रान्तं—य एनमन्यानुष्टुबिति । गतो विनियोगः ।

तत्रपथमा—

य एनमादिदेशति करम्भादिति पूषणम् । न तेन देव आदिशे ॥ १ ॥
यः । एनम् । आदिदेशति । करम्भात् । इति ।
पूषणम् । न । तेन । देवः । आदिशे ॥ १ ॥

यः स्तोत्रा एनं पूषणं पोषकं करं भावकरं भानां घृतमिश्रानां यवसकूनां अत्तेति आदिदेशति अ-
भिष्टौति तेन पुरुषेण अन्यो देवः न आदिशे आदिष्टव्यः स्तोत्रव्यो न भवति पूष्णा एव सर्वस्याभितमस्य-
धनस्य लाभादेव तान्तरं न स्तोत्रि इत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

उतघासुरथीतमःसख्यासत्पतिर्युजा । इन्द्रोवृत्राणिजिघ्रते ॥ २ ॥

उत । घ । सः । रथिऽतमः । सख्या । सत्पतिः । युजा ।
इन्द्रः । वृत्राणि । जिघ्रते ॥ २ ॥

उतघ अपिच सःयःशत्रूणांहन्तृत्वेनपसिद्धस्तादृशः रथीतमः अतिशयेनरथीयहारथः
सत्पतिः सतांपालयिता एवंगुणइन्द्रः सख्यामित्रभूतेनपूण्यायुजासहायभूतेनयुकःसन्वृत्राणि-
शत्रून्जिघ्रतेहेन्ति इन्द्रस्यापिअयमेवसाहाय्यकारीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

उतादःपरुपेगविसूरश्चक्रंहिरण्ययम् । न्यैरयद्रथीतमः ॥ ३ ॥

उत । अदः । परुपे । गवि । सूरः । चक्रम् । हिरण्ययम् ।
नि । ऐरयत् । रथिऽतमः ॥ ३ ॥

उतापिच सूरः मेरुकः रथीतमः अतिशयेनरथीनेतृतमोवापूषापरुपेपरुष्मविपर्ववतिभास्व-
तिवागविगच्छतीतिमौरादित्यः तस्मिन्नहिरण्ययं हिरण्ययंमुवर्णनिर्मितंअदस्तद्रथस्यचक्रंन्यैरय-
चनितरां मेरयतिस्म ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

यद्यत्वापुरुषुतत्रवामदक्षमन्तुमः । तत्सुनोमन्मसाधय ॥ ४ ॥

यत् । अद्य । त्वा । पुरुऽसुत । ब्रवाम । दक्ष । मन्तुऽम् ।
तत् । सु । नः । मर् । साधय ॥ ४ ॥

हेपुरुषुत बहुभिर्यजमानैःस्तुत दक्षदर्शनीय मन्तुमःज्ञानवत् पूषन् अपेदानींपदुदिरय
त्वांब्रवाम स्तवाम नोस्माकंमन्मननीयंसुसुषुतक्षन् साधय उत्सादय ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

इमंचनोगवेपंणसातयेसीपधोगणम् । आरात्पूषन्नासिश्रुतः ॥ ५ ॥

इमम् । च । नः । गोऽएषणम् । सातये । सीसधुः ।

गुणम् । आरात् । पूप्न । असि । श्रुतः ॥ ५ ॥

हेपूप्न नोस्माकंसातयेलाभायइमं चगणंमनुष्यसंधं गवेपणं गवामेपयितारं सीपधःसाध-
य हेपूप्नआरात्दूरदेशेपित्वंश्रुतोविश्रुतःमख्यातोसि भवसि ॥ ५ ॥

अथपठौ-

आतेस्वस्तिमीमहआरेअंधामुपांवसुम् ।

अद्याचंसर्वतातयेश्वश्वंसर्वतातये ॥ ६ ॥ २२ ॥

आ । ते । स्वस्तिम् । ईमहे । आरेऽअंधाम् । उपंऽवसुम् ।

अद्य । च । सर्वंऽतातये । श्वः । च । सर्वंऽतातये ॥ ६ ॥ २२ ॥

हेपूषन्नस्वदीयांत्वयादेयांस्वस्तिकल्याणीरक्षांअरिअथांआरेदूरेअधंपापंयस्याः तादृशीं
उपावसुं उपगतधनां ईदृशींस्वस्ति अद्यचअस्मिश्चकाले सर्वतातये सर्वैकंत्विग्भिः स्तायतइति-
सर्वताविर्यज्ञः तदर्थं यद्वासर्वेषांभोगानांविस्तारय श्वश्वपरस्मिन्नपिदिनेसर्वतातयेसर्वंदासर्वंता-
त्यर्थंआईमहे अतियाचामहे ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

इन्द्रानुपूपणेतिषल्लृचमष्टमंस्लृकं भरद्वाजस्यार्षंगायत्रमैन्द्रापौष्णं अनुक्रान्तंच-इन्द्रान्वै-
न्द्रंचेति । गतोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा-

इन्द्रानुपूपणाव्यंसख्यायस्वस्तये । हुवेमवाजंसातये ॥ १ ॥

इन्द्रा । नु । पूषणा । व्यम् । सुख्याय । स्वस्तये ।

हुवेम । वाजंऽसातये ॥ १ ॥

इतरेतरयोगादिन्द्रपूषन्नशब्दयोरोभयत्रद्विवचनं इन्द्रापूपणौदेवौनुअद्यवयंस्वस्तयेसख्या-
यशोभनायसखित्वाय वाजसातये वाजस्यान्नस्यबलस्यवासातये संभजनायचहुवेम आह्वया-
म स्त्वाम ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

सोममन्यउपासदृत्पातवेचम्बोःसुतम् । करम्भमन्यइच्छति ॥२॥

सोमम् । अन्यः । उप । असवत् । पातवे । चम्बोः । सुतम् ।

करम्भम् । अन्यः । इच्छति ॥ २ ॥

चम्बोःअधिषवणफलकयोः सुतमभिपुतंसोमंअन्यःअनयोरेकतरइन्द्रः पातवेपातुंउपा-
सद्वत् उपसीदति उपगच्छति अन्यएकतरः पूषाकरंभंवृत्सिकंतत्कात्मकंहविःभक्षयितुमि-
च्छति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अजाअन्यस्यवह्नयोहरीअन्यस्यसंभृता । ताभ्यांवृत्राणिजिघ्रते ॥३॥

अजाः । अन्यस्य । वह्नयः । हरी इति । अन्यस्य ।

समृभृता । ताभ्याम् । वृत्राणि । जिघ्रते ॥ ३ ॥

अनयोःरिन्द्रापूष्णोःअन्यस्यएकस्यपूष्णः अजाः छागाः वह्नयोवाहकाअश्वः अन्यस्या-
परस्येन्द्रस्यसंभृतासंभृतैसम्यक्पुष्टौ हरीएतत्संज्ञावश्वौ वाहकौसचेन्द्रःताभ्यांवृत्राणिशत्रून्जिघ्र
वे हन्ति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

यदिन्द्रोअनयद्रितोमहीरपोवर्षतमः । तत्रपूषामवत्सर्चा ॥ ४ ॥

यत् । इन्द्रः । अनयत् । रितः । महीः । अपः ।

वर्षतमः । तत्र । पूषा । अमवत् । सर्चा ॥ ४ ॥

यद्यदा वृषन्तमः अतिशयेनवर्षिताइन्द्रः परितःपरितोगंत्रीमहीः महतीः अपःवृष्ट्युदकानि
अनयत्इमंलोकेमापयति तत्रतदानींपूषापपोपकोदेवः सचाभवत्अस्येन्द्रस्यसहायोभवति ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

तांपूष्णःसुमतिवपुंरक्षस्यप्रवयामिव । इन्द्रस्यचारंभामहे ॥ ५॥

ताम् । पूष्णः । सु॒ष्टम॒तिम् । व॒यम् । वृ॒क्षस्य॑ । प्र ।

व॒याम॑इ॒व । इन्द्र॑स्य । च॒ । आ । र॒भाम॑हे ॥ ५ ॥

पूष्णःपोषकस्यदेवस्यइन्द्रस्यच तांप्रसिद्धांस्तुमतिकल्प्याणींमतिंअनुग्रहयुद्धिं वृक्षस्यमही-
रुहस्यमवयां प्रकृष्टांद्दृष्टांशास्त्रामिववयंआरभामहे अवलंबामहे आश्रयामहइत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथपद्यी—

उत्पूष्णंयुवामहेभीशूरिवसारथिः । म॒ह्याइन्द्र॑स्व॒स्तये॑ ॥ ६ ॥ २३ ॥

उत् । पूष्णंम् । यु॒वाम॑हे । अ॒भीशू॑र्न॒इव । सार॑थिः ।

म॒ह्यै । इन्द्र॑म् । स्व॒स्तये॑ ॥ ६ ॥ २३ ॥

पूष्णंपोषकंदेवमिन्द्रंचमह्यैमहत्यै स्वस्तयेरक्षार्थंउयुवामहे उद्योजयामः उद्योजनमाकर्षणं
तत्रदृष्टान्तः—सारथिःस्तुतः अभीशूनिव अभीशून्रश्मीन्अश्वबन्धनार्थान्आकर्षयितद्वत् ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेत्रयोर्विशोवर्गः ॥ २३ ॥

शुक्रंतइतिचतुर्ऋचंनवमंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षपौष्णं द्वितीयाजगती शिष्टास्त्रिष्टुभः तथा-
चानुक्रान्तं—शुक्रंचतुष्कंद्वितीयाजगतीति । वैश्वदेवेपर्वणिवैश्वदेवस्यहविषःशुक्रंतइतियाज्या सू-
त्रितंच—शुक्रंतेअन्यद्यजतंतेअन्यदिहेहवःस्वतवसइति । एकादशिनस्यपौष्णस्यपशोर्वपायाएपै-
वयाज्या सूत्रितंच—शुक्रंतेअन्यद्यजतंतेअन्यत्पथेपथामजनिष्टूपाइति । अमाभित्वेप्येपास्त-
वितंच—शुक्रंतेअन्यद्यजतंतेअन्यदपश्यंगोपामनिपद्यमानमिति ।

सैपाप्रथमा—

शु॒क्रंते॑ अ॒न्यद्य॑ज॒तन्ते॑ अ॒न्यद्वि॑पु॒रूपे॑ अ॒ह॒नी॒द्यौरि॑वासि ।

वि॒श्वा॒हि॒मा॒या॒अ॒व॒सि॒स्वधा॒वो॒भ॒द्रा॒ते॒पू॒षन्नि॒हरा॒तिरं॒स्तु ॥ १ ॥

शु॒क्रम् । ते॒ । अ॒न्यत् । द्य॒ज॒तम् । ते॒ । अ॒न्यत् । वि॒पु॒रूपे॑इति॒विपु॑रूपे ।

अ॒ह॒नी॒ इति॑ । द्यौःइ॒व । अ॒सि॒ । वि॒श्वाः । हि॒ । मा॒याः । अ॒व॒सि॒ ।

स्व॒धा॒इवः॑ । भ॒द्रा॒ । ते॒ । पू॒षन् । इ॒ह । रा॒तिः । अ॒स्तु ॥ १ ॥

हेपूपन् तेतवशुक्रंशुक्लवर्णंअन्यदेकमहर्भवतिवासरात्मकं तथातेतवसंबन्धियजतं यजिर
त्रसंगतिकरणेवर्तते यजनीयं प्रकाशेनसंगमनीयं स्वतः कृष्णवर्णं अन्यदेकमहर्भवेतिरान्याख्यं
इत्थंविपुरुषे शुक्लकृष्णतयानानारूपे अहनीतवमहिम्नानिष्पद्येते यद्वाहेपूपन् त्वदीयमन्यदेकं
रूपंशुक्लनिर्मलंदिवसस्योत्पादकं त्वदीयमन्यदेकरूपंयजतं केवलंयजनीयंनप्रकाशकं रात्रेरु-
त्पादकं अतएवविपुरुषे विपमरूपेअहनीअहश्चरात्रिश्वभवतः अहोरात्रयोः निर्माणिसूर्यएवकर्ता
कथमस्यप्रसक्तिरितितत्राह—द्यौरिवासि यथाद्यौरादित्यः प्रकाशयितातथात्वंप्रकाशकोसि कु-
तइत्यतआह—हेस्वधावोन्नवपूपन् विश्वाः सर्वाः मायाः प्रज्ञाःहियस्मात्कारणाववसिर-
क्षसि अतःकारणावत्सूर्यइवभवसीत्यर्थः तादृशस्येतेतवभद्राकल्याणीरातिर्दानंइहास्मासुअ-
स्तुभवतु यास्कत्त्वाह—शुक्रंतेअन्यल्लोहितंतेअन्यद्यज्ञियंतेअन्यदयज्ञियंते अन्यदितिवाविपम-
रूपेअहनीकर्मणाद्यौरिवासिसर्वाणिचप्रज्ञानान्यवस्यन्वन्विति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अजाश्वःपशुपावाजंपस्त्योधियंजिन्वोभुवनेविश्वेऽर्पितः ।
अष्टांपूपाशिथिरामुद्धरीवृजत्संचक्षाणोभुवनादेवईयते ॥ २ ॥

अजःश्वः । पशुःपाः । वाजंऽपस्त्यः । धियंमृजिन्वः । भुवने ।
विश्वे । अर्पितः । अष्टांम् । पूपा । शिथिराम् । उतःश्वरीवृजत् ।
समृचक्षाणः । भुवना । देवः । ईयते ॥ २ ॥

अजाश्वः छागवाहनः पशुपाः पशूनांपालयिता वाजंपस्त्यः वाजाअनानिपस्त्येष्टहेयस्य
तादृशः धियंजिन्वः धियः स्तोतारः कर्माणिवातेपांप्रीणयिता विश्वेविश्वस्मिन्सर्वस्मिन्भुवने
लोकेअर्पितः प्रजापतिनापोपकत्वेनस्थापितः अतएवंभूतः पूपापोपकोदेवः अष्टांआरांस्वहस्तग-
तांशिथिरांशिथिलांसर्वाउद्धरीवृजत् उद्यच्छन्भुवनाभुवनानि सर्वांन्लोकान्भूतजातानिवासं-
चक्षाणः संपश्यन् सूर्यात्मनाप्रकाशयन्ईयते नभसिगच्छति ॥ २ ॥

पौष्णस्यपशोर्वपापुरोडाशयोर्मास्तेपूपन्नित्यादिकेद्वेऋचावनुवाक्ये सूत्रितंच—यास्तेपूप-
न्नावोअन्तःसमुद्रइतिद्वूप्रेमाआशाअनुवेदसर्वाइति ।

सूक्तेतृतीया—

यास्तेपूपन्नावोअन्तःसमुद्रेहिरण्ययीरुन्तरिक्षेचरन्ति ।
ताभिर्यासिदूत्यांसूर्यस्य कामेनकृतश्रवंइच्छमानः ॥ ३ ॥
याः । ते । पूपन् । नावः । अन्तरिति । समुद्रे । हिरण्ययीः ।
अन्तरिक्षे । चरन्ति । ताभिः । यासि । दूत्याम् । सूर्यस्य ।
कामेन । कृत । श्रवः । इच्छमानः ॥ ३ ॥

हेपूपन् तेवदीयाःयाहिरण्ययीःहिरण्ययःहितरमणीयानावः समुद्रेउदधावन्तर्मध्येअन्त
रिक्षेनभस्त्रिचचरन्ति संचरन्ति ताभिर्नोभिःसूर्यस्यदूत्यंयासिगच्छसि कदाचित्देवैःसार्धंसूर्येअ
सुरवधार्थमस्थितेसति तस्यभार्यास्त्रभर्वरिसंजातोत्सुकावभूव तांपतिसूर्यःपूपणंप्राहैपीव तेनचा
त्रपूपास्तुयते अपिचत्वंश्रवोहविलक्षणमनइच्छमानः इच्छन्कामेनपश्वादिविपयेण स्तोत्रभिःकृ
तःवशीकृतोसि ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

पूपासुवन्धुर्दिवआपृथिव्याइळस्पतिर्मघवाद्दस्मवर्चाः ।
यदेवासोअददुःसूर्यायैकामेनकृततवसंस्वञ्चम् ॥ ४ ॥ २४ ॥
पूपा । सुवन्धुः । दिवः । आ । पृथिव्याः । इळः । पतिः । मघवाद् ।
दस्मवर्चाः । यम् । देवासः । अददुः । सूर्यायै । कामेन । कृतम् ।
तवसंम् । सुअञ्चम् ॥ ४ ॥ २४ ॥

पूपापोपकोदेवः दिवआ चुलोकस्यचपृथिव्याश्चसुवन्धुः शोभनोचन्धुर्भवति तथाइळस्प-
तिः इळ्यायाअन्नस्यपतिः मघवा मघमितिधननामतद्वान् यद्वा मंहतेदानकर्मणोभावसाधनोमघ
शब्दः दानवान् दस्मवर्चाःवर्चइतिरूपनाम दस्मदर्शनीयं वर्चोयस्यतादृशः यंपूपणंदेवासःसर्वेदेवाः
सूर्यायैसूर्यस्यपत्न्यै यद्वासावित्र्यैसूर्याख्यायै अश्विनोर्वरणायाददुःदत्तवन्तः पुत्रःपितराववृणी
तपूपेतिहिश्रूयते—कीदृशंपूपणं कामेनपश्वादिविपयेणकृतं स्तोत्रभिर्वशीकृतं तवसंबलवन्तंप्रवृद्धं
वास्वंचंस्वंचंनसुष्टुगच्छन्तं एवंविधंयंपूपणंददुः सपूपासुवन्धुरित्यन्वयः ॥ ४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

प्रनुवोचेतिदशर्चदशमंस्त्रुंभरद्वाजस्यार्थं इन्द्राग्निदेवताकं सप्तम्याद्याश्वतस्त्रोनुदुभः शिष्टाः
पद्वृहत्स्यः तथाचानुक्रान्तं—प्रनुदशैन्द्राग्निनुवाह्वंतचतुरनुदुबन्तमिति । गतोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

प्रनुवोचासुतेपुवांवीर्यां३यानिचक्रथुः ।

हतासोवांपितरोदेवशत्रवइन्द्राग्नीजीवथोयुवम् ॥ १ ॥

प्र । नु । वोच । सुतेपुं । वाम् । विर्यां । यानि । चक्रथुः । हतासः ।

वाम् । पितरः । देवशत्रवः । इन्द्राग्नी इति । जीवथः । युवम् ॥१॥

हेइन्द्राग्नी यानिवीर्यांविर्यांणिवीरकर्मणिचक्रथुःकृतवन्तौ युवांसुतेपुअभियुतेपुसोमिपु अस्मद्यज्ञे
वांयुवयोस्तानिवीर्याणि नुक्षिप्रंमवोच प्रवोचंनवीमि । तदेववीर्यंदशैयतिहेइन्द्राग्नी देवशत्रवःदेवाः
शत्रवःशातयितारोयेपांतादशाअसुराः पितरःहिंसकाःपीयतिहिंसाकर्मा वस्पैतद्रूपं इंद्रशाअसुराः
वांयुवाभ्यांहतासोहताआसनयुवंयुवांतु जीवथःजीवनवन्तोभवथः असुरैर्नवाधितावितियावत्वा॥

अथद्वितीया—

वळित्थामहिमावाग्निन्द्राग्नीपनिष्ठआ ।

समानोवांजनिताभ्रातरायुवंयुमाविहेहमातरा ॥ २ ॥

वट् । इत्या । महिमा । वाम् । इन्द्राग्नी इति । पनिष्ठः । आ ।

समानः । वाम् । जनिता । भ्रातरा । युवम् । यमौ । इहेहमातरा ॥२॥

हेइन्द्राग्नी वांयुवयोःमहिमामहत्त्वं इत्याइत्थंअनेनप्रकारेण वट्सत्त्वं युष्मद्विषयंयजन्म
महत्त्वंप्रतिपाद्यते तत्सर्वयथार्थमित्यर्थः पनिष्ठःआपनिष्ठःस्तुत्यवमश्चप्रजापतिःसमानः एकएव
वांयुवयोर्जनिताजनयिता अतोयुवंयुवांभ्रातराभ्रातरौस्थः अपिच यमौयमलौसहोत्पन्नौ इहेह-
मातराइहचेहचसर्वप्रमातायपोस्तादृशौस्थः अदिविर्शनयोर्पांतासैवविस्वीर्णाभूमिरितिइहेहमात-
राविविस्तूपते ॥ २ ॥

अथतृतीया—

ओकिवांसासुतेसचौअश्वासर्माइवादनि ।

इन्द्रान्वं३ग्नीअवसेहवज्जिणावयंदेवाह्वामहे ॥ ३ ॥

ओकि॒श्वांसां । सु॒ते । स॒र्चा । अ॒श्वा । स॒मी॒द्भवे॒तिस॒र्मा॑श्द्व ।
 आ॒दने । इन्द्रा॑ । नु । अ॒ग्नी इति॑ । अ॒वसा॑ । इ॒ह । वृ॒ज्जिणां॑ । व॒यम् ।
 दे॒वाः । ह॒वाम॒हे ॥ ३ ॥

हेइन्द्राग्नी सुतेअभिपुतेसोमेयुवांसचासहओकिवांसाभोकिवांसौसमवेतौसंगतौभवतं उच
 समवायइत्यस्यैतद्रूपं तवदृष्टान्तः—आदनेभक्षणणीयेघासेसमीइवाश्वा सर्पणशीलावश्वाविव नुअ
 धवयंतादृशाविन्द्राइन्द्रौअग्नीइन्द्राग्नी इहास्मिन्यज्ञेअवसारक्षणेनहेतुनाहवामहे आह्वयामहे । इ-
 तरेतरयोगात्इन्द्रशब्देअग्निशब्देचद्विवचनं कीदृशाविन्द्राग्नी वज्रिणावज्रिणौ आयुधोपेतौ
 देवादानादिगुणयुक्तौ ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

यइन्द्राग्नीसुतेपुवांस्तवत्तेष्टतादृधा ।

जोपवाकंवदतःपञ्चहोपिणानदेवाभसथश्चन ॥ ४ ॥

यः । इन्द्राग्नी इति । सुतेपुं । वाम् । स्तवत् । तेपुं । ऋतदृधा ।

जोपश्वाकम् । वदतः । पञ्चहोपिणा । न । देवाः । भसथः । चन ॥४॥

हेऋतावृधा ऋतस्यसत्यस्ययज्ञस्यवावर्धयिताराविन्द्राग्नी सुतेष्वभिपुतेपुसोमेपु यःस्तोता
 वांयुवांस्तववक्तिसिंस्तुयाव तेपुसोमेपुमध्येजोपवाकंवदतः जोपंजोपयितव्यंप्रीतिहेतुत्वेनकर्तव्यं
 स्वयमप्रीतिकरंतादृशंवाकंवाक्यंवदतस्तस्यस्तोतुःसोमंहेपञ्चहोपिणा पञ्चःप्राजितःप्रसिद्धः हो-
 पोचोपः स्तोत्रंययोस्तादृशौहेदेवौ युवांनभसथोनभक्षयथः चनेतिपादपुरकःअत्रनिरुक्तं—जोष-
 वाकमित्यविज्ञातनामधेयंजोपयितव्यंभवति । यइन्द्राग्नीसुतेपुवांसोमेपुस्तौतितेष्टृतस्यवर्धयितारौ-
 नस्याश्रीथोयोयंजोपवाकंवदतिविजंजयःप्राजितहोपिणौदेवौनतस्याश्रीथइति ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

इन्द्राग्नीकोअस्यवान्देवौमर्तश्चिकेतति ।

विपूचोअश्वान्युयुजानईयतएकःसमानआरथे ॥ ५ ॥ २५॥

इन्द्राग्नी इति । कः । अस्य । वाम् । देवौ । मर्तः । चिकेतति । विषूचः ।
अश्वान् । युयुजानः । ईयते । एकः । समाने । आ । रथे ॥ ५ ॥ २ ॥

हे देवौ द्योतमाना विन्द्राग्नी वां युवयोः अस्य इदं कर्म कोमर्तो मनुष्यः चिकेतति जामीयात् न-
कोपीत्यर्थः किंतु कर्म विषूचः नाना अंचतोगच्छतो अश्वान्समाने उभयार्थे एकस्मिन्नर्थे युव-
योरेक इन्द्रः सूर्यात्मनावर्तमानः युयुजानः तादृशान् श्वान् योजयन् आ ईयते सर्वजगदभिगच्छति ।
यद्वा विषूचो नानारूपान् अश्वान् व्यपकान् रश्मीन् समाने एकरूपे रथे संवत्तरात्मके युयुजानो योज-
यन् युवयोरेकः सूर्यात्मा इन्द्रः आ ईयते आगच्छति । एतद्युवयोः कर्म कोपथावज्जानीयादित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमे पंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

अथ षष्ठी-

इन्द्राग्नी अपादियं पूर्वागात्पृहतीभ्यः ।

हित्वीशिरो जिह्वया वावद चरं त्रिंशत्पदान्यं कमीत् ॥ ६ ॥

इन्द्राग्नी इति । अपात् । इयम् । पूर्वा । आ । अगात् ।

पृहतीभ्यः । हित्वी । शिरः । जिह्वया । वावदत् । चरत् । त्रिंशत् ।

पदा । नि । अकमीत् ॥ ६ ॥

हे इन्द्राग्नी अपात्पादरहिता इयमुपाः पृहतीभ्यः शदपुक्ताभ्यः सुताभ्यः प्रजाभ्यः पूर्वापथ-
माभाविनीसती आगात् आगच्छति । वथामाणिनां शिरो हित्वीषिरपित्री यद्वा शिरो हित्वा त्यक्त्वा
स्वयमशिरस्कासती जिह्वया प्राणिस्थया तदीयेन वाग्निद्रियेण वावदत् गृशंशब्दं कुर्वन्ती चरत् प-
वंचरन्ती उपा त्रिंशत्पदानि अवयवभूतान् त्रिंशन्मुहूर्तान् त्यक्त्वा कमीत् एकेन दिवसेनातिक्रामति एतच्च
युवयोः कर्म तत्कौजानीयादिति पूर्वान्वयः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

इन्द्राग्नी आहितं त्वेन नरो धन्वानि वाहोः ॥

मानो अस्मिन् महाधने परां वर्त्तुं गविष्टिपु ॥ ७ ॥

इन्द्राग्नी इति । आ । हि । त्वेन । नरः । धन्वानि । वाहोः । मा ।

नः । अस्मिन् । महाधने । परां । वर्त्तुम् । गोऽर्ष्टिपु ॥ ७ ॥

हेइन्द्राग्नी नरोयोद्धारोमनुष्याःबाहोर्हस्तयोःधन्वानिधनूपिअतन्वतेहि आततज्यानिकुर्वते-
हि। युवांचास्मिन्महाधनेजेतव्येनमहाधनेनोपेतेसंग्रामे गविष्टिपुगवामन्येपणेपुनोस्मान्मापरावर्कं
मापरित्यजतं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

इन्द्राग्नीतर्पन्तिमाघाअर्योअरांतयः ।

अपद्वेपांस्याकृतंघुयुतंसूर्यादधि ॥ ८ ॥

इन्द्राग्नी इति । तर्पन्ति । मा । अघाः । अर्यः । अरांतयः ।

अप । द्वेपांसि । आ । कृतम् । युयुतम् । सूर्यात् । अधि ॥ ८ ॥

हेइन्द्राग्नी अघाआर्हन्त्यः अर्यःअभिगन्त्र्यः अरातयःशत्रुसेनामातपन्तिमांवाधन्ते ताअपा-
कृतंअपाकुरुतं । तथाद्वेपांसिद्वेष्टृन्शत्रून्सूर्यादधि अधिःपंचम्यर्थानुवादकः सूर्यदर्शनावयुयुतं-
पृथक्कुरुतंचयथातेसूर्येनपश्यन्तितथाकुरुतं मारयतमित्यर्थः ॥ ८ ॥

अथनवमी—

इन्द्राग्नीयुवोरपिवसुदिव्यानिपार्थिवा ।

आनइहप्रयच्छतर्यिविश्वायुंपोपसम् ॥ ९ ॥

इन्द्राग्नी इति । युवोः । अपि । वसुं । दिव्यानि । पार्थिवा । आ ।

नः । इह । प्र । यच्छतम् । र्यिम् । विश्वायुंसुपोपसम् ॥ ९ ॥

हेइन्द्राग्नी युवोर्युवयोःदिव्यानिदिविभवानि पार्थिवापृथिव्यांभवानि लोकद्वयसंबन्धीनि
वसुवसूनि अपिहितानियुवयोरेववर्तन्ते अतःकारणावइहास्मिन्यज्ञेनास्मभ्यंर्यिंधनंआअभिप्रय
च्छतं । कीदृशंर्यिं विश्वायुपोपसं आयवइतिमनुष्यनाम सर्वेषांमनुष्याणांपोपणायपर्याप्तं यद्दास
वस्यायुषःपोपणेशकं छान्दसोवर्णलोपः ॥ ९ ॥

अथदशमी—

इन्द्राग्नीउक्थवाहसास्तोमेभिह्वनश्रुता ।

विश्वाभिर्गीर्भिरागतमस्यसोमस्यपीतये ॥ १० ॥२६॥

इन्द्राग्नी इति । उक्थइवाहसा । स्तोमेभिः । ह्वनइश्रुता । विश्वाभिः ।

गीःभिः । आ । गतम् । अस्य । सोमस्य । पीतये ॥ १० ॥२६ ॥

हेडकथवाहसाजकथैःस्तुतिभिर्वहनीयौ हेहवनश्रुता हवनस्यआह्वानस्यश्रोतारौ एवंभूतौ हेइन्द्राग्नी स्तोमेभिःस्तोत्रैःविश्वभिःसर्वाभिर्गीर्भिःशस्त्ररूपाभिर्वाग्भिश्च हेतुभूताभिरागतमामच्छ-
तं । किमर्थं अस्यास्मदीयस्यसोमस्यपीतयेपानार्थं ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेपरिद्धंशोवर्गः ॥ २६ ॥

अथद्वत्रिमितिपंचदशार्चमेकादशंसंस्कं भरद्वाजस्यार्धमैन्द्राग्रं आदौतिस्रस्त्रिष्टुभः चतुर्थ्या
द्यानवगायत्र्यः त्रयोदशीत्रिष्टुप् चतुर्दशीवृहती पंचदश्यनुष्टुप् तथाचानुक्रान्तं—अथत्पंचोनागा
यत्रंतुत्रिष्टुबादित्रिष्टुबृहत्यनुष्टुबन्तमिति । गतःसूक्तविनियोगः । वरुणप्रघासेपुण्ड्राग्रस्यहविषः
अथदित्येपायाज्या सूत्रितंच—इन्द्राग्नीअवसागतंअथद्वत्रिमुत्सनोतिवाजमिति ।

सैषामथमा—

अथद्वत्रिमुत्सनोतिवाजमिन्द्रापोअग्नीसहुरीसपर्यात् ।

इरज्यन्तावसव्यस्यभूरेःसहस्तमासहसावाज्यन्तां ॥ १ ॥

अथत् । इत्रम् । उत । सनोति । वाजम् । इन्द्रा । यः ।

अग्नी इति । सहुरी इति । सपर्यात् । इरज्यन्तां । वसव्यस्य ।

भूरेः । सहःस्तमा । सहसा । वाज्यन्तां ॥ १ ॥

सपुरुषः वृत्रमावरकंशत्रुंअथ हिनस्ति उतअपिच वाजमन्वंतंवासनोति लभते यःपुरुषः
सहुरीशत्रूणामभिभविताराविन्द्राग्नीसपर्यात् परिचरेत् । इतरेतरयोगादुभयत्रपूर्वद्विवचनं कीदृ-
शाविन्द्राग्नी भूरेःअभूतस्यवसव्यस्य वसुसमूहस्य यद्वास्वार्थिकोयत् धनस्यइरज्यन्ता ईशानौस्वा-
मिनौ इरज्यतिरेव्यकर्म सहसावलेनसहस्तमाअतिशयेनाभिभवितारौ शत्रूणांवाज्यन्तावाजं
हविलेक्षणमन्त्रंआत्मनइच्छन्तौ यद्वावाजंस्तोतुष्योदातव्यमन्त्रंकामयमानौ ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तायोधिष्टमग्निगाइन्द्रनूनमपःस्वरूपसोअग्रउद्धाः ।

दिशःस्वरूपसंइन्द्रचित्राअपोगाअग्नेयुवसेनियुत्वान् ॥ २ ॥

ता । योधिष्टम् । अग्नि । गाः । इन्द्र । नूनम् । अपः । स्वः ।

उपसः । अग्ने । उद्धाः । दिशः । स्वः । उपसः । इन्द्र ।

चित्राः । अपः । गाः । अग्ने । युवसे । नियुत्वान् ॥ २ ॥

हेइन्द्र हेअग्ने ता तौ युवांगाःआपःउदकानिस्वःसूर्यउपसःउपःकालान् ऊह्लाःपणिभिर-
पहताः एतान्गवादीनभिलक्ष्ययोधिष्ठं तैरसुरैःयुद्धंरुतवन्तौ नूनमितिपादपूरणार्थः हेइन्द्र त्वंदि-
शःप्राच्याद्याःस्वःसूर्यउपसश्चित्राश्चायनीयाअपउदकानिच गाश्च पणिभिरपहतानेतान्पुवसे
अनेनलोकेनायोजयःयद्वाअसुरैरावृतान्दिगादीन्असुरवधेनावरणमपनीय पृथक्कृतवानसीत्यर्थः
हेअग्ने नियुत्वान्निपुद्गिरश्चैर्युक्तःसन् त्वमप्येवमकार्षीरित्यर्थः ॥ २ ॥

ऐन्द्रामस्यपशोर्वपायाआवृत्रहणेत्यनुवाक्या सूत्रितंच—आवृत्रहणावृत्रहभिःशुष्मैराभरतं
शिक्षतंवज्रबाहूइति ।

अथतृतीया—

आवृत्रहणावृत्रहभिःशुष्मैरिन्द्रंयातंनमोभिरग्नेअर्वाक् ।

युवंराधोभिरकवेभिरिन्द्राग्नेअस्मेभवतउत्तमेभिः ॥ ३ ॥

आ । वृत्रहणा । वृत्रहभिः । शुष्मैः । इन्द्रं । यातम् ।

नमःऽभिः । अग्ने । अर्वाक् । युवम् । राधःऽभिः । अकवेभिः ।

इन्द्र । अग्ने । अस्मे इति । भवतम् । उत्तमेभिः ॥ ३ ॥

हेवृत्रहणा वृत्रस्यासुरस्यहन्तारौ हेइन्द्र हेअग्ने वृत्रहभिःवृत्रस्यहन्तृभिःवृत्रहनननिमित्तैः
शुष्मैर्वलैः नमोभिःअस्मभ्यंदातव्यैरन्नैश्च सार्धं अर्वाक्अस्मदभिमुखंआयातमागच्छतं । हेइन्द्र
हेअग्ने युवंयुवांअकवेभिःअकुत्सितैर्महद्भिःउत्तमेभिः उत्कृष्टतमैःराधोभिःधनैःसहअस्मेअस्मा-
सुभवतमाविर्भवतं ॥ ३ ॥

चातुर्विंशिकेहनिप्रातःसवनेच्छावाकशस्त्रेताहुवेइतिपळहःस्तोत्रियस्तृचः सूत्रितंच—ताहु-
वेययोरिदमियंवामस्यमन्मनइति । पृष्ठ्याभिपुवपडहयोःस्तोमवृद्धौताहुवेइत्याद्यानवर्चआवा
पार्थाः सूत्रितंच—ताहुवेययोरिदमितिनेवेयंवामस्यमन्मनइत्येकादशेति ।

तत्रप्रथमासूक्तेचतुर्थी—

ताहुवेययोरिदंभेविश्वंपुराकृतम् । इन्द्राग्नीनमर्धतः ॥ ४ ॥

ता । हुवे । ययोः । इदम् । भे । विश्वम् । पुरा । कृतम् ।

इन्द्राग्नी इति । न । मर्धतः ॥ ४ ॥

ता तौ तादृशाविन्द्राग्नी हुवे आह्वये ययोरिन्द्राग्नयोः पुरापूर्वस्मिन्कालेकृतंविश्वंसर्वैर्इदं
पूर्वास्त्वृक्षुकोर्तितंवीर्यंप्रेपन्यते ऋषिभिःस्तूपते ताविन्द्राग्नीहुवइत्यन्वयः तौचेन्द्राग्नीनमर्धतःस्तो-
तृरुनाहिंस्तः अतःअस्मानप्याहूतोरक्षवामितिभावः मर्धतिहिंसाकर्मा ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

उग्राविघनिनामृधंइन्द्राग्नीह्वामहे । तानोमृळातईदृशो ॥ ५ ॥ २७ ॥

उग्रा । विघनिना । मृधः । इन्द्राग्नी इति ।

ह्वामहे । ता । नः । मृळातः । ईदृशे ॥ ५ ॥ २७ ॥

उग्राउग्रौ उदूर्णबलौ अतएवमृधःशत्रून्विघनिनौविघनिनाविशेषेणहतवन्तौ इन्द्राग्नीहवा-
महे आह्वयामहे । तौचेन्द्राग्नीईदृशेस्मिन्त्संग्रामेनोस्मान्मृळातःसुखयतां यद्वाघृळतिरुपदयाकर्मा
नोस्माकंमृळतःउपदयांकुरुतां ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेसप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथषष्ठी-

हतोवृत्राण्यार्याहतोदासानिसत्पती । हतोविश्वाअपद्विपः ॥ ६ ॥

हतः । वृत्राणि । आर्या । हतः । दासानि । सत्पतीइतिसत्पती ।

हतः । विश्वाः । अप । द्विपः ॥ ६ ॥

ताविन्द्राग्नीआर्याआर्यैःकर्मानुष्ठातृभिःकृतानिवृत्राण्युपद्रवजातानिहतःहिंस्तः तथासत्प-
तीसतांपालयितारौइन्द्राग्नी दासानिदासाः कर्महीनाः शत्रवःतैः कृतानिचोपद्रवजातानि हितः
अपिचविश्वाःसर्वाद्विपः द्वेष्टीःशत्रुभूताःभजाः अपहतःविनाशयतः अंतोस्माकमप्येवमेवकुरुता-
मितिभावः ॥ ६ ॥

चातुर्विंशिकेहनिमातःसवनेच्छावाकशस्त्रेइन्द्राग्नीयुवामितिपळहःस्तोत्रियस्तृचः सृत्रि-
तंच-इन्द्राग्नीयुवामिमेयज्ञस्यहिस्यक्तविजेत्यच्छावाकस्येति ।

तृचेपथमासूक्तेसप्तमी-

इन्द्राग्नीयुवामिमेइजिस्तोमाअनूपत । पिर्वतंशम्भुवासुतम् ॥ ७ ॥

इन्द्राग्नी इति । युवाम् । इमे । अजि । स्तोमाः ।

अनूपत् । पिर्वतम् । शम्भुव । सुतम् ॥ ७ ॥

हेइन्द्राग्नी युवांइमेस्तोमाःस्तोतारः अभ्यनूपत अभिष्टुवन्ति हेशंभुवा सुखस्यभावयिता-
राविन्द्राग्नी सुवमभिपुतमस्मदीयंसोमंपिषतं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यावांसन्तिपुरुस्पृहौनियुतोदाशुपेनरा । इन्द्राग्नीताभिरागतम् ॥ ८ ॥

या । वा॒म् । सन्ति । पुरु॑स्पृहः । नि॒द्युतः । दा॒शुपे॑ ।

न॒रा । इन्द्रा॑ग्नी इति । तार्जिः । आ । ग॒तम् ॥ ८ ॥

हेनरानेताराविन्द्राग्नी वांयुवयोःस्वभूताःपुरुस्पृहःपुरुभिर्वहुभिःस्पृहणीयाः दाशुपेहवींषि
दत्तवतेयजमानार्थंउत्पन्नाः या नियुतोश्वाःसन्ति हेइन्द्राग्नी ताभिर्नियुद्भिरागतंआगच्छतं ॥ ८ ॥

अथनवमी—

ताभिरागच्छतंनरोपेदंसवनंसुतम् । इन्द्राग्नीसोमपीतये ॥ ९ ॥

तार्जिः । आ । ग॒च्छ॒तम् । न॒रा । उप॑ । इ॒दम् । स॒वनम् ।

सु॒तम् । इन्द्रा॑ग्नी इति । सोम॑इपीतये ॥ ९ ॥

हेनरानेताराविन्द्राग्नी सूयतेअभिपूयतेइतिसवनःसोमः इदंसवनंइमंसोमंसुतमभिपुतंपप-
प्रति यद्वाइदंप्रातःसवनंपपअस्मिन्सवनेसुतमभिपुतंसोमंप्रतिताभिःनियुद्भिरागच्छतं किमर्थं
सोमपीतये तस्यसोमस्यपानार्थं ॥ ९ ॥

अथदशमी—

तमीळिष्वयोअर्चिपावनाविश्वापरिष्वजंत।कृष्णाकृणोतिजिह्वया।१०।२८।

तम् । इ॒ळिष्व॑ । यः । अ॒र्चिपा॑ । वना॑ । विश्वा॑ । परि॒ष्वज॑न्त ।

कृष्णा॑ । कृ॒णोति॑ । जि॒ह्वया॑ ॥ १० ॥ २८ ॥

हेस्तोतः तमर्धेईळिष्वस्तुहि योग्निःअर्चिपाज्वालारूपेणतेजसाविश्वासर्वाणिवनान्यर-
ण्यानिपरिष्वजत् परिष्वजति परितोवेष्टयति यश्चतानिवनानिजिह्वयाज्वालयादग्धाकृष्णाकृष्ण-
वर्णानिकृणोतिकरोति ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

अथैकादशी-

यद्इन्द्राविवांसतिसुम्नमिन्द्रस्यमर्त्यः । द्युम्नार्यसुतराअपः ॥ ११ ॥

यः । इ॒न्द्रे । आ॒विवांसति । सु॒म्नम् । इन्द्र॑स्य ।

मर्त्यः । द्यु॒म्नार्य॑ । सु॒तराः । अ॒पः ॥ ११ ॥

योमर्त्योपनुष्यः इन्द्रेदीवेमौसुभ्रंसुसकरंहविःइन्द्रस्यइन्द्रायव्याविवासति परिचरतिप्रयच्छति चतुर्थ्यर्थेपृष्ठी तस्यमर्त्यस्यद्युम्नायद्योतमानापान्नाप तदर्थसुतराःसुत्वेनतरणीयाःअपः उदकानिवृष्ट्यात्मकानिइन्द्रःकरोतीविशेषः ॥ ११ ॥

अयद्वादशी-

तानोवाजवतीरिपंआशून्पिपृतमर्वतः । इन्द्रमग्निचबोह्वे ॥ १२ ॥

ता । नः । वाज॑वतीः । इ॒पः । आ॒शून् । पि॒पृत॑म् ।

अर्व॑तः । इन्द्र॑म् । अ॒ग्निम् । च॒ । बो॒ह्वे ॥ १२ ॥

हेइन्द्राग्नी ता तौयुवांवाजवतीःअन्नवतीःइपःइष्यमाणावृष्टीः यद्वा वाजोवलंतद्वतीरिषो-
जानि आशून्शीघ्रगान् अर्वतोश्वान्श्चनोस्मभ्यंपिपृतंपूरयतं प्रयच्छतं । किमर्थं इन्द्रमग्निचयुवां
बोह्वेवोहुं हविरग्निःप्रापयितुं ॥ १२ ॥

ऐन्द्राग्नस्यपशोर्हविषोनुवाक्याउभावामित्येषा स्रवितंच-उभावामिन्द्राग्नीआहुवध्यैशु-
चिनुस्तोमंनवजातमपेति ।

सैपासक्तेत्रयोदशी-

उभावाभिन्द्राग्नीआहुवध्याउभाराधंसःसहमादयध्वै ।

उभादाताराविपारंयीणामुभावाजस्यसातयेहुवेवाम् ॥ १३ ॥

उ॒भा । वा॒म् । इन्द्रा॑ग्नी इति॑ । आ॒हुव॑ध्वै । उ॒भा । राध॑सः ।

स॒ह । मा॒दय॑ध्वै । उ॒भा । दा॒तारौ॑ । इ॒पाम् । र॒यीणाम्॑ । उ॒भा ।

वाज॑स्य । सा॒तये॑ । हु॒वे । वा॒म् ॥ १३ ॥

हेइन्द्राग्नी उभाउभौसंहत्यवर्तमानौवांयुवांहुवेआहुयामि किमर्थंआहुवध्यै आभिमुख्ये-
नहोतुं तथाउभाउभौयुवामाह्वये राधसःराधसाराधकेनहविषासहयुगपदेवमादयध्यै मादयितुंत्प-
यितुंसेर्वेपुदेवेपुसत्सुआवपोराह्वानेर्किंकारणमित्तिचेदुच्यते—उभाउभौतौयुवां इषामन्जानारयीणां
धनानांचदादारौस्थः अतःकारणात्उभाउभौ वांयुवां वाजस्यान्नस्यसातये संभजनायहुवे
आह्वये ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी—

आनोगव्यैभिरश्व्यैर्वसव्यैर्ऽरुपंगच्छतम् ।

सखायौदेवौसख्यायशम्भुवेन्द्राग्नीताह्वामहे ॥ १४ ॥

.आ । नः । गव्यैभिः । अश्व्यैः । वसव्यैः । उप । गच्छतम् ।

सखायौ । देवौ । सख्याय । शम्भुवा । इन्द्राग्नी इति ।

ता । ह्वामहे ॥ १४ ॥

हेइन्द्राग्नी गव्येभिर्गोसमूहैः अश्वैरश्वसमूहैः वसव्यैर्वसुसमूहैश्चसार्धं नोस्मानाभिमु-
ख्येनउपगच्छतं शेषःपरोक्षकृतः सखायौसमानख्यानौदेवौ दानादिगुणयुक्तौ शंभुवा शंभुवौ
सुखस्यभावयितारौ ता तादृशाविन्द्राग्नी सख्यायसखित्वार्थवयंह्वामहे आह्वयामहे ॥ १४ ॥

अथपंचदशी—

इन्द्राग्नीशृणुतंहव्यंयजमानस्यसुन्वतः ।

वीतंहव्यान्यागतंपिवतंसोम्यमधु ॥ १५ ॥ २९ ॥

इन्द्राग्नी इति । शृणुतम् । हव्यम् । यजमानस्य । सुन्वतः । वीतम् ।

हव्यानिति । आ । गतम् । पिवतम् । सोम्यम् । मधु ॥ १५ ॥ २९ ॥

हेइन्द्राग्नी सुन्वतः सोमाभिपवंकुर्वतोयजमानस्यहवमाह्वानंस्तोत्रंशृणुतं श्रुत्वाचतदीया-
निहव्यानिहवींपिवितं कामयेथां । कामयित्वाच आगतंआगच्छतं । आगत्यचसोम्यंसोमात्म-
कमधुपिवतं ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेऽकोनविंशोवर्गः ॥ २९ ॥

इयमददादितिचतुर्दशर्चद्वादशसूक्तं भरद्वाजस्यार्थं सरस्वतीदेवताकं आदितस्तिस्रो जग-
त्यः त्रयोदशपिजगती चतुर्दशीत्रिष्टुप् शिष्टागायत्र्यः तथाचानुक्रांतं—इयंपलूनासारस्वतंत्रिज-
गत्यादिजगतीत्रिष्टुबन्तमिति । अत्रशौनकः—इयमित्येतदाद्यन्तुसूक्तंसारस्वतंत्रिजपेत् । द्विजः प्रातः
शुचिर्भूत्वाग्नीभवविवुद्धिमिति १ पार्थिकेपद्येहनिमजगेइयमददादितिसारस्वतस्तृचः सू-
त्रिवंच—इयमददाद्रभसमृणच्युतमितिपउगमिति ।

तत्रप्रथमा—

इयमददाद्रभसमृणच्युतं दिवोदासं वध्यं श्वायं दाशुपे ।
याशश्वन्तमाचखादावसंपणिं तानेदात्राणि तविपासरस्वति ॥ १ ॥

इयम् । अददात् । रभसम् । ऋणश्च्युतम् । दिवःश्दासम् । वध्यंश्श्वायं ।
दाशुपे । या । शश्वन्तम् । आश्चखादा । अवसम् । पणिम् । ता ।
ते । दात्राणि । तविपा । सरस्वति ॥ १ ॥

इयंसरस्वती रभसंवेगवन्तं ऋणच्युतं वैदिकस्य देवऋषिपितृसंबन्धिनो लौकिकस्य च ऋण-
स्य च्यावयितारं दिवोदासमेतत्संज्ञं पुत्रं दाशुपेहवीं पिदक्षवतेवध्यं श्वाय एतत्संज्ञाय ऋणपये अददात्
दक्षवती । यासरस्वतीशश्वन्तं बहुलंपणिंपणानशीलंपणिजं अदात्तुजन् अवसंकेवलं स्वात्मन एव
पंकं आचखादाजघान । सेयमददादित्यन्वयः अथपत्यक्षीकृत्यस्तौति हेसरस्वति देवि तावा-
नि पुत्रदानादीनितेवदीयानिदात्राणिदानानि तविपातविपाणिमहान्तिभवन्ति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

इयं शुभेभिर्विसखाइवारुजत्सानुं गिरीणां तं विपेभिर्भूमिभिः ।
पारावत्घ्नीमवसे सुवृक्तिभिः सरस्वतीमाविवासे मधीतिभिः ॥ २ ॥

इयम् । शुभेभिः । विसखाःश्इव । अरुजत् । सानुं । गिरीणाम् ।
तविपेभिः । भूमिभिः पारावत्घ्नीम् । अवसे । सुवृक्तिभिः ।
सरस्वतीम् । आ । विवासेम् । मधीतिभिः ॥ २ ॥

सरस्वतीदेवतारूपेणनदीरूपेणचवर्तते देवतारूपास्तुताधुनानयानदीरूपांसरस्वतींस्त्वौति । इयं नदीरूपासरस्वतीशुष्मैःशोषकैरात्मीयेर्वलैःऋविषेभिःमहद्भिर्ऋषिभिःतरंगैःगिरीणांपर्वतानांवीरसंबद्धानां सानुसानूनिअरुजद्भनकि । विसत्वाइवविसंखनतीतिविसत्वाःसयथाविसार्थपंकंरुज-
तितद्वत्तांसरस्वतींपारावतर्घ्नींपरावतिदूरदेशेविद्यमानस्यापिवृक्षादेर्हृषीं सुवृक्तिभिःस्तुतिभिःधी-
तिभिःकर्मभिश्चअवसेरक्षणार्थंआविकासेम परिचरेम । यद्वापारावतर्घ्नीं पारावारेपारार्वाचीवीरेतयो
र्घातिर्नीं । उक्तंच—पारावतर्घ्नींपारावारघातिर्नीमिति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

सरस्वतिदेवनिदोनिवर्हयप्रजांविश्वस्यवृत्सयस्यमायिनः ।

उत्क्षितिभ्योवनीरविन्दोविपमेभ्योअस्रवोवाजिनीवति ॥ ३ ॥

सरस्वति । देवनिदः । नि । वर्हय । प्रजाम् । विश्वस्य । वृत्सयस्य ।
मायिनः । उत् । क्षितिभ्यः । अवनीः । अविन्दः । विपम् । एभ्यः ।
अस्रवः । वाजिनीवति ॥ ३ ॥

हेसरस्वति देवनिदोदेवानांनिन्दकानसुरान्निवर्हयन् न्यवर्हयःअवधीः । तथाविश्वस्यव्याप्त-
स्यमायिनोमायाविनःवृत्सयस्य वृत्सयइतित्वष्टुर्नामधेयं त्वष्टुःप्रजांपुत्रंवृत्रासुरंचन्यवधीः । त्वत्साहा
य्यादेवइन्द्रोहतवानित्यर्थः । उत्अपिच हेवाजिनीवति अन्नवतिसरस्वति त्वंक्षितिभ्योमनुष्येभ्यः
अवनीः असुरैरपहताभूमीःअविन्दः अलंभयः । एभ्योमनुष्येभ्यःविपमुदकंचअस्रवःअक्षारम् ।
यद्वा क्षितयोसुरजनाः तेभ्यःसकाशावअवनीःभूमीः अविन्दोलब्धवानसि तान्हत्वाएभ्यश्चासुरे-
भ्यः विपमृतिहेतुभूतंगरलंअस्रवः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

प्रणोदेवीसरस्वतीवाजेभिर्वाजिनीवती । धीनाम्विच्यवतु ॥ ४ ॥

प्र । नुः । देवी । सरस्वती । वाजेभिः । वाजिनीवती । धीनाम् ।
अवित्री । अवतु ॥ ४ ॥

देवी दानादिगुणयुक्ता वाजिनीवती वाजोन्मयस्यांक्रियायांसावाजिनी तद्युक्ता धीनां
ध्यातृणांस्तोत्राणांअवित्रीरक्षित्री एवंभूतासरस्वती वाजेभिरनैनौस्मान्मावतुभकर्षेणतर्पयतु ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

यस्त्वादिविसरस्वत्युपब्रूतेधनेहिते । इन्द्रं वृत्रतूर्ये ॥ ५ ॥ ३० ॥

यः । त्वा । देवि । सरस्वति । उपब्रूते । धने । हिते । इन्द्रम् । न ।
वृत्रतूर्ये ॥ ५ ॥ ३० ॥

हेदेवि सरस्वति यःस्तोतावृत्रतूर्यसंग्रामेधनेहितेनिहितेनिमित्तभूतेसति इन्द्रंइन्द्रमिवत्वां
उपब्रूते स्तौति तंरक्षेतिशेषः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेविंशोवर्गः ॥ ३० ॥

अथषष्ठी-

त्वंदेविसरस्वत्यवाजेषुवाजिनि । रदांपूषेवंनःसनिम् ॥ ६ ॥

त्वम् । देवि । सरस्वति । अव । वाजेषु । वाजिनि । रदां ।
पूषाइव । नः । सनिम् ॥ ६ ॥

हेदेवि दानादिगुणयुक्ते हेवाजिनि वाजोबलमन्त्रंवातद्युक्तेहेसरस्वति त्वंवाजेपुसंग्रामेषुअव
अस्मावक्ष । अपिच नोस्मभ्यंपूषेवपोपकोदेवइव सनिंसंभजनीयंधनंरद विलिख प्रयच्छे-
तियावत् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

उतस्यानःसरस्वतीघोराहिरण्यवर्तनिः । वृत्रघ्नीवष्टिसुष्टुतिम् ॥ ७ ॥

उत । स्या । नः । सरस्वती । घोरा । हिरण्यवर्तनिः । वृत्रघ्नी ।
वष्टि । सुष्टुतिम् ॥ ७ ॥

उतअपिच स्यासाप्रसिद्धासरस्वती घोराशत्रूणांभयकारिणी हिरण्यवर्तनिः वर्ततेअनेने-
तिवर्तनिःरथःहिरण्यमयोवर्तनिर्यस्याःसातथोका वृत्रघ्नी वृत्राणांशत्रूणांहवी एवंभूतासासरस्वती
नोस्मदीयांसुष्टुतिं शोभनांस्तुतिवष्टिकामयतां ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यस्याअनन्तोअहृतस्त्वेपश्चरिष्णुरर्णवः । अमश्चरतिरोरुवत् ॥८॥

यस्याः । अनन्तः । अहृतः । त्वेपः । चरिष्णुः । अर्णवः । अमः ।
चरति । रोरुवत् ॥ ८ ॥

यस्याःसरस्वत्याः अमोवल्लंअनन्तः अपर्यन्तः अपरिमितः अहृतः अर्हिंसितः अकुटि-
लोवात्वेपोदीप्तः चरिष्णुः चरणशीलः सर्वत्रापतिहतगतिरित्यर्थः अर्णवः उदकवान्उदक-
प्रदइत्यर्थः एवंभूतःसन् रोरुवदभृशशब्दंकुर्वन्चरति वर्तते । सानोविश्वाङ्गयुत्तरत्रसंबन्धः ॥८॥

अथनवमी—

सानोविश्वाअतिद्विपःस्वसूरन्याऋतावरी । अतन्नहेवसूर्यः ॥९॥

सा । नः । विश्वाः । अति । द्विपः । स्वसूः । अन्याः । ऋतवरी ।
अतन् । अहांइव । सूर्यः ॥ ९ ॥

सासरस्वतीनोस्मान्विश्वाःसर्वाद्विपोद्वेष्ट्रीःप्रजाःअतिनयतु अतितारयतु तथास्वसूः स्वर्ष-
सारिणीः सहोत्पन्नावा ऋतावरी ऋतमित्युदकनाम तद्युक्ताअन्याश्चनदीः अस्मान्अतिनयतु य-
द्वा जस्येव वाच्छन्दसीतिपूर्वसवर्णदीर्घः उदकवत्यःस्वसारोभगिन्योअन्याःगंगाघानघश्चअस्मान्
शत्रूनतिनयन्तु तत्रदृष्टान्तः—सूर्यःसर्वस्यमेरकआदित्यः अतनसततंगच्छन् अहेवअहानीवय-
थाअहानिशीघमतिनयतितद्व ॥ ९ ॥

दशसत्रेत्तृतीयेहनिप्रउमेउतनःप्रियेतिसारस्वतस्त्वष्ट्रः सूत्रितंच—उतनःप्रियाप्रियास्वि-
त्यौष्णिहंप्रउगमिति । पवित्रेष्ट्यांउतनःप्रियेतिसारस्वतस्यहविषोनुवाक्या सूत्रितंच—उतनः
प्रियाप्रियास्विमाजुह्वानायुष्पदानमोभिरिति ।

तृचेमथमासूक्तेदशमी—

उतनःप्रियाप्रियासुसप्तस्वसासुजुंष्टा । सरस्वतीस्तोम्याभूत् ॥१०॥३१॥

उत् । नः । प्रिया । प्रियासु । सप्तस्वसा । सुजुंष्टा । सरस्वती ।
स्तोम्या । भूत् ॥ १० ॥ ३१ ॥

उतअपिच नोस्माकंप्रियास्तुप्रियाणांमध्येप्रियाप्रियतमा समस्वसागायत्र्यादीनिच्छंदासि
स्वसारोयस्यास्तादृशी नदीरूपायास्तुंगंगायाःसप्तनद्यः स्वसारः सुजुष्टाः सुवुपुरातनैर्केपिभिः से-
विता एवंभूतासरस्वतीदेवीस्तोम्याभूत् स्तोत्रव्याभवत् ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेऽकारत्रिंशोवर्गः ॥ ३१ ॥

अथैकादशी-

आपपुपिपार्थिवान्युरुर्जोअन्तरिक्षम् । सरस्वतीनिदस्पातु ॥ ११ ॥

आऽपपुपी । पार्थिवानि । उरु । रजः । अन्तरिक्षम् । सरस्वती ।
निदः । पातु ॥ ११ ॥

पार्थिवानि पृथिव्याःसंबन्धीनि उरुउरुणि विस्तीर्णानि रजोरजांसिलोकान्अन्तरिक्षं
अन्तरिक्षान्तंनभश्च आपपुपी स्वतेजसापूरितवती । सरस्वतीदेवी निदःनिन्दकाच्छत्रोः पातु अ-
स्मान्नक्षतु ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

त्रिपधस्थासप्तधातुःपञ्चजातावर्धयन्ती । वाजेवाजेहव्याभूत् ॥ १२ ॥

त्रिऽसप्तस्था । सप्तधातुः । पञ्च । जाता । वर्धयन्ती । वाजेऽवाजे ।
हव्या । भूत् ॥ १२ ॥

त्रिपधस्था त्रिपुलोकेषुसहावतिष्ठमाना त्रिलोकव्यापिनी सप्तधातुःसप्तधातवोवयवाः गा-
यत्र्याद्यागंगाद्यावायस्याःसातथोक्ता पञ्चजाताजातानिनिपाद्पञ्चमात्रचतुरोवर्णाङ्गधर्वादीन्वा-
वर्धयन्ती अभिवृद्धान्कुर्वन्ती ईदृशीसरस्वती वाजेवाजे युद्धेयुद्धेसर्वेषुयुद्धेषु हव्याभूवद्भातव्या
भवति ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

प्रयामहिध्रामहिनासुचेकितेद्युम्नोभिरन्याअपसांसपस्तमा ।

रथइववहतीविभ्वनेकृतोपस्तुत्याचिकितुपासरस्वती ॥ १३ ॥

प्र । या । महिम्ना । महिना । आसु । चेकिते । द्युम्नेभिः । अन्याः ।
अपसाम् । अपःऽतमा । रथेःऽइव । बृहती । विऽभ्वने । कृता ।
उपऽस्तुत्या । चिकितुषा । सरस्वती ॥ १३ ॥

महिम्नामाहात्म्येनमहिनामहती द्युम्नेभिःद्युम्नेद्योतमानैःयशोभिरन्वैर्वायुकासती आष्ट
आसानदीनां देवतानांमध्येयासरस्वतीप्रचेकिते प्रकर्मणोज्ञायते । याचअन्याःअन्यासां सुपांसुलु-
गितिषष्टीबहुवचनस्यजसु अपसोवेगवतीनांमध्येअपस्तमावेगवत्तमा याचरथइवविभ्वनेविभु-
त्वायबृहती परिबृढा गुणैरधिकारुता प्रजापतिनानिर्मितासासरस्वतीचिकितुषा जानतास्तोत्रा
उपस्तुत्याउपस्तोतव्याभवति ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

सरस्वत्यग्निनोनेपिवस्योमापस्फरीःपयसांमान्आधक् ।

जुपस्वनःसरख्यावेश्याचमात्वक्षेत्राण्यरणानिगन्म ॥ १४ ॥ ३२ ॥

सरस्वति । अग्नि । नः । नेपि । वस्यः । मा । अप । स्फरीः ।

पयसा । मा । नः । आ । धक् । जुपस्व । नः । सरख्या । वेश्या ।

च । मा । त्वत् । क्षेत्राणि । अरणानि । गन्म ॥ १४ ॥ ३२ ॥

हेसरस्वति नोस्मान्वस्योवसीयः पशस्तंबसुधर्नअग्निनेपि अग्निप्रापय मापस्फरीः
अप्रवृद्धान्माकार्षीः । स्फारोवृद्धिः उपसर्गवशात्तद्विपरीतेवर्तते तथापयसोदकेनअधिकेननो-
स्मान्माआधक् नाभिदह नचाधस्व । अपिचनोस्माकंसख्यासख्यानिस्तत्त्विकर्माणिवेश्यामवेश-
नानिचजुपस्व सेवस्व । वयंचत्वत्तकाशादअरणानिअरमणानिनिकृष्टानिक्षेत्राणिमागन्म मामा-
मवाम अपितुरमणीयान्येव ॥ १४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेद्वाविंशोवर्गः ॥ ३२ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहार्दनिवारयन् । पुमर्थीश्वतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेणसायणा-
चार्येणविरचितेमाधवीधेवेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येचतुर्थाष्टकेअष्टमोऽध्यायः समाप्तः ॥ ८ ॥

॥ चतुर्थाष्टकः समाप्तः ॥ ४ ॥